

ОЛИМУ МУАЛЛИМУ МУТАРЖИМ

*(Таниқли адабиётишунос олим ва таржимон,
филология фанлари номзоди. профессор Эргаш Очилов
таваллудининг 60 йиллигига бағишланган тўплам)*

**«ТАФАККУР»
Тошкент – 2025**

КБК: 83.3(5Ў)

УЎК: 821.512.133.09-1

О-95

Очилов, Э. Олиму муаллиму мутаржим [Матн] : тўплам / – Тошкент: «Тафаккур» нашриёти, 2025. – 600 б.

ISBN: 978-9910-8294-6-8

Таниқли адабиётшунос олим ва таржимон, филология фанлари номзоди, профессор Эргаш Очилов таваллудининг 60 йиллиги муносабати билан тартиб берилган ушбу тўплам устозлари, ҳамкасблари ва шогирдларининг у ҳақидаги мақолалари, китобларига ёзган тақризлари, сермахсул ва серқирра илму ижод соҳиблари борасидаги дил сўзлари, унга бағишланган шеърлари ва олим илмий ишларининг рўйхатини ўз ичига олади.

Масъул муҳаррир:

Боқижон ТЎХЛИЕВ,

филология фанлари доктори, профессор

ISBN: 978-9910-8294-6-8

© Эргаш Очилов, 2025 й.

© «Тафаккур», 2025 й.

ИЛМУ ИЖОД ФИДОЙИСИ

Максуд АСАДОВ,

*ЎзР ФА Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти
директор ўринбосари, филология фанлари доктори, профессор*

ОЛИМУ МУАЛЛИМУ МУТАРЖИМ

Шарқ мумтоз адабиётининг йирик сўз санъаткори Саъдий Шерозий машхур “Тулистон” асарида шундай хикоят келтиради:

Ҳикмат соҳиби бўлган улуғ зот бир зоҳиддан сўрадики, “Фалон обид ҳақида сен нима дейсан, чунки бошқалар келиб, уни менга кўп ёмонлайдилар. Зоҳид жавоб берди: мен унинг зоҳири, яъни хатти-ҳаракатларида ҳеч айб кўрмайман ва ботини – ички оламида бирор кусур борлигини билмайман”.

Дарҳақиқат, камолот касб этган, ғайрати жўшқин, ҳиммати юксак, ўзлигини илму маърифатдан излаган – топган чинакам инсонларнинг ҳаёти бошқалар учун ҳамиша ибратлидир. Чунки илм йўли – машаққату матонат ила юзакиликка теранлик, ҳавойиликка тамкину таваккул, ўткинчи ҳою ҳавасларга бепарволик билан сокин қарай оладиган кўнгли уммон, руҳияти осмон – бениҳоя улуғвор кишилар йўли. Ҳақиқий илм эгалари учун бу йўлнинг адоқсиз азоби ҳам роҳат, уйқусиз тунлари-да фароғат, заҳмати эса ҳузур-ҳаловатдир. Бу тоифанинг турфа майдаликларга – ўзгалар туриш-турмуши ҳақидаги яхши-ёмон, ёлғон-яшиқ ғийбату иғволарга, турли гап-сўзларга, шон-шуҳрат илинжида ҳавойи суронлару ҳуда-беҳуда давра талашиларга фурсатлари ҳам, тоқатлари ҳам йўқ, албатта. Ҳеч шубҳасиз, таниқли адабиётшунос, фидойи устоз, маҳоратли таржимон, профессор Эргаш Очилов ҳақида сўз кетса, энг аввало, юракни ана шундай фараҳли ўй-хаёллар, самимий кечинмалар қамраб олади.

Эргаш ака Бухородан шимолроқда жойлашган Шофиркон туманидаги сахрою чўлларга тутшиб кетган Янгиқишлоқда туғилган. Табиатидаги тўпорилик, очиқлик, кенгфёшлик, босиқлигу

сиполикка болалик йиллари кечган ана шу – кенгликлар шукуҳи ҳам сабабдир, балки. Куёшнинг олтин каби товланиб, саксовулзор-ру янтоқзорлар узра бўй кўрсатишию қумликлар ортига мавжланиб – қизариб ботишини завқ ила кузатган ёшлик тасаввурлари бўлажак олимни адабиёт оламига бир умрлик ошно қилган бўлса, не тонг. Ана шу ёниқ туйғулар, сўзга ошуфталик ҳисси кейинчалик уни ТошДУ (ҳозирги ЎЗМУ)нинг Журналистика факультети-га етаклаб келди – бу ерда изланди, ўкиди, ўрганди, катта устозлардан таҳсил олди.

Адабиётшуноснинг талабаликдан кейинги деярли қирқ йиллик жўшқин ва самарали фаолияти бевосита Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси билан чамбарчас боғлиқ: дастлаб мустақил изланувчи бўлди, бир муддат академиянинг Президиумида фаолият юритди, Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институтида кичик илмий ходимликдан бўлим мудири лавозимигача бўлган шарафли йўлни босиб ўтди. Илмий салоҳиятининг юксаклиги, қаламининг ўткирлиги, масъулияти ва ижодкорлиги сабаб 25 йилдан буён институтнинг филология соҳасида республикада етакчи бўлган наشري – “Ўзбек тили ва адабиёти” журнаliga масъул котиблик ҳам қилмоқда. Филология фанлари номзоди (1994) илмий даражасига, катта илмий ходим (2019) ва профессор (2025) илмий унвонларига эга.

Ҳа, Эргаш ака сира тиним билмайди: тўхтовсиз изланади, ёзади, таҳрир қилади – доимий ва давомли ишлайди. Унинг энг ибратли фазилати ҳам, энг аввало, мана шу. Раҳматли устоз, академик Тўра Мирзаев гоҳида ҳазиллашиб: “Эргаш уйига борганда ҳеч ухлармикан ёки эртасига то ишга келгунча фақат ёзармикан?” – дер эди. Тўғри, қайда бўлмасин – автобус ёки поездда сафарга отланадими, турли мажлислар ёки йиғинларда қатнашадими – қўлида қалам, ручка, қоғозлар, ҳуллас, у нимадир билан банд бўлади, ҳатто ҳар бир нафаси илм иштиёқи, меҳнат жараёни билан узвий ва узлуксиз уйғундир. Гап шундаки, Э.Очилов ҳамроҳлигида бир гуруҳ олимлар билан Қўқонга илмий сафар уюштирдик, иш жараёнидаги толиқишлардан узоқлашиб, анжуман баҳонасида ҳордиқ чиқариш иштиёқи ҳам йўқ эмас эди, аслида. Шунда ҳам Эргаш ака поезд вағонидаги ўриндиққа деярли михланиб олиб, на суҳбатга, на зиёфатга аралашади – ён дафтарига алланималарни қоралайди, ўчиради, тузатади, ўйлайди, ҳуллас, илм манфаати учун вақт ва жой танламаслиги, меҳнатсеварлиги кишини ҳайратлантиради. Конференцияни якунлаб, Тошкентга қайтйпмиз ҳам-

ки, яна шу аҳвол: “Ака, қўйинг, энди қолганини уйда давом эттирарсиз”, – десак, шунчаки кулиб қўяди. Мана шундай фидойи, самимий, заҳматкаш одам Эргаш ака.

“Чин олим ёстигин тошдин яратди”, – дейди туркий тасаввуф адабиётининг йирик вакили Аҳмад Яссавий. Дарҳақиқат, Эргаш Очилов – ҳаётнинг пасту баландини кўп кўрган, аччиқ-чучугини “хўб” тотган – қийинчиликлару машаққатларда узоқ тобланган, зуваласи пишиқ, иродаси мустаҳкам, матонатли инсон. Унинг заҳмати ҳам, аммо, очигини айтиш керакки, омади ҳам илмдадир. Адабиётшунос фаолиятига бокиб, ҳақиқий олимнинг ҳаётий қиёфаси қандай бўлиши керак, деган саволга оддий ва жўн жавоб топиш мумкин: бизнингча, айнан Э.Очиловдай бўлиши керак! Тасаввур уммонининг тўлқинлари аро умр сарҳисобига имкон топа билган одам ўз қудрату қувватини чамалаб кўрса, барибир, кўп ишларга турмуш ташвишлари имкон бермаслиги ўз-ўзидан аёнлашаверади. Ички бир афсус, ўз-ўзидан қоникмасликка ўхшаш надомат ҳисси руҳиятини, истаса-истамаса, кемираверади. Рост, айтиш шундай: ўй-кечинмалар бизда Эргаш аканинг фаолиятига, илмий меросига ҳавас назари ила билан боқиш иштиёқини бир неча қарра кучайтириши аниқ. Дарҳақиқат, олим 150 га яқин китоблар нашр қилди: монографиялар, дарсликлар, ўқув қўлланмалари, таржималар, шарҳу тадбиλλар – турли-туман, хилма-хил нашрлар..., 1700 га яқин илмий ва илмий-оммабоп мақолалар, тезислар ёзди – газеталар, журналлар, интернет сайтлари, илмий тўпламлар, конференция материаллари жамланган китобларда чоп эттирди. Олимнинг биргина “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси”да 40 га яқин, “Алишер Навоий: қомусий луғат”ига 200 га яқин, “Алишер Навоий энциклопедияси”га 750 дан ортиқ турли мавзуларга оид мақолалари киритилгани юқоридаги фикрларимизга ёрқин исботдир.

Эргаш ака сўзнинг “тили”ни билади – кайфияти, мароми, оҳангини теран ҳис қилади – олим яратган тадқиқотларда сўзлар ифодада эркин, самимий, табиий, ҳатто бир қадар “эркаланиб” юзага чиқади. Ўқувчи уларни ҳеч қаерда туртинмасдан, суринмасдан, завқу иштиёқ билан ўқийди. Етук адабиётшунос бошқалар илмда илгари айтганини “бошқачароқ” айтиш йўлидан сира бормайди, янгиликка интилади, оҳорли таҳлиллар, ўзига хос талқинлар асосида илмий кашфиётлар ижод қилади. Қисқалик, аниқлик, соддалик тамойиллари унинг хос услубини далиллайди. Жумладан,

олимнинг буюк мутафаккир ва шоир Алишер Навоий ижодиётига доир тадқиқотларини олайлик.

Илм фақат тадқиқ тамойили асосида эмас, тарғибу ташвиқ мезонлари ҳам эътибордан соқит қилинмасагина, ривож топиб бораверади. Шу маънода, Э.Очилов Навоий ҳақида нафақат илмий, балки кенг китобхонлар оммасининг қизиқиш доирасини инobat-га олиб, илмий-оммабоп нашрларни ҳам амалга оширди. Олимнинг 200 саҳифага яқин “Алишер Навоий” рисоласи (Тошкент: “Ўзбекистон”, 2013) фикримизнинг яққол тасдиғидир. Китобда улуғ шоир таржимаи ҳоли, фаолияти, ижоди, ўзбек мумтоз адабиётида тутган ўрни борасида тизимли тарзда, ниҳоятда раvon бир услубда баҳс юритилган. Умуман, муайян тадрижийлик асосида фикр моҳиятини атрофлича очиб беришга интилиш ва ўқувчининг диққатини сира сусайтирмасдан тўхтовсиз мушоҳадага ундаш Э.Очилов тадқиқотларининг ёрқин фазилатларини кўрсатиб туради. “Бир ҳовуч дур” (Тошкент: “Ўзбекистон”, 2011) рисола-сидаги Навоий ғазали шарҳига бағишланган қуйидаги парча бунга бир мисолдир:

*Сунбули ришталарин риштайи мақсуд дема –
Ким, кўнгуллар қуши домига эрур барча сабаб.*

“Дунё отлиғ маъшуқа зулфининг торларини мақсадга етказадиган восита билан алданма, – деб огоҳлантиради шоир, – уларнинг ҳар бири аслида кўнгиллар қушини овлаш учун бир тузоқдир”.

Соч – тасаввуф шеъриятида моддий дунё тимсоли бўлиб келади. Унинг узунлиги – дунёвий ҳою ҳавасларнинг чек-чегарасизлигига, қалинлиги – тирикчилик ташвишларининг сон-саноксизлигига, ҳалқалиги – нафс бандалари кўнглини овлаш учун тузоққа, қоралиги – ўзига эргашганнинг қисматини қора қилишига қийёсланади ва ҳоказо. Сочнинг илонга, аждарга ўхшатилиши ҳам унинг айни маънода дунёга нисбати борлигидан келиб чиққан. Мумтоз шеърятда кўп учратадиганимиз – зулф асири бўлган кўнгилларнинг маъшуқа кулгичи чоҳига тушганликлари ҳақидаги ташбеҳлар-да шундан далолат беради”. Олимнинг профессор И.Ҳаққул билан ҳаммуаллифликда нашр эттирган, Навоий ғазаллари шарҳига бағишланган “Ишқ ва ҳайрат олами” (Тошкент: “Ўзбекистон”, 2016) китоби ҳам ўқувчиларда ана шундай ёрқин таассуротлар пайдо қилади.

Э.Очилов Шарқ адабиётининг ўзига хос адабий анъаналари замирида шаклланган, аммо адабий таъсир ва тадрижийлик мезонлари асосида янгича талқинлар билан ўзбек мумтоз адабиётини жаҳон сўз санъатининг бекиёс чўққисига юксалтирган Алишер Навоий адабий мероси сарчашмаларига, хусусан, Куръони карим, Ҳадиси шариф ва тасаввуф назариясига катта эътибор қаратади, форс-тожик адабиётининг илғор хусусиятлари буюк мутафаккир шоир шеъриятига қай даражада таъсир кўрсатганини ёрқин мисоллар воситасида атрофлича очиб беради. Бу борада унинг тожик ва форс тилларини мукаммал билиши, қўлёзма ва тошбосма манбаларни ҳеч бир қийинчиликсиз ўқий олиши, адабий матн мазмуни, ижодкорнинг мақсад-муддаосини тўла идрок қилиб, таҳлилда теранликка, талқинда янгиликка интилиши кўмак берган, десак асло хато бўлмайди. Олимнинг Бедил, Аттот, Румий, Ҳофиз, Жомий каби форс-тожик адабиётининг забардаст вакиллари ижоди юзасидан амалга оширган илмий ишлари, мақола ва тезислари бу фикрларимизни қувватлайди.

Қолаверса, Э.Очиловнинг олимлиги муаллимлигида, муаллимлиги олимлигида яққол акс этиб туради. У узок йиллардан буён Тошкент давлат Шарқшунослик университетида талабаларга таржимашунослик, таржима назарияси сирларини сидқидилдан ўргатиб, сабоқ бериб келади. Қачон қараманг, қўлида ичи китоблар билан лик тўлган катта портфель, талабаларига кўрсатиш учун уйдаги кутубхонасидан олиб чиққани айтади. Дарсга, талабага меҳри бўлакча, доим университет ва институт орасида гоҳ дарсга, гоҳ ишхонага томон шошиб келиб-кетаётганига гувоҳ бўласиз.

Олимнинг таржимон сифатидаги фаолияти эса алоҳида бир тадқиқотга асос бўла олади. Форс, рус, озарбайжон, туркман тилларидан қилган 30 дан ошиқ таржима китоблари ўзбек адабиёти хазинасини бойитибгина қолмай, дунё халқлари билан ўзаро адабий алоқаларни янада мустаҳкамлаш учун ҳам муҳим ҳисса қўшмоқда.

Э.Очиловнинг илм йўлидаги саъй-ҳаракатлари бежиз кетган эмас. У ҳукуматимиз томонидан “Меҳнат шухрати” орденига муносиб кўрилди (2021). Туркман адабиётини кенг тарғиб ва тадқиқ қилиш билан боғлиқ самарали ишлари учун Туркменистон Республикасининг халқаро “Махтумкули Фирӯғий” медали соҳиби бўлди (2014).

Бугунги кунда Э.Очилов республикамиз илмий салоҳиятини юксалтиришда, соҳага оид малакали кадрлар тайёрлашда ҳам

жонбозлик кўрсатмоқда. Айни пайтгача унинг раҳбарлигида 3 нафар филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), йигирмага яқин магистрлик диссертациялари муваффақиятли ҳимоя қилинди.

Эргаш Очилов илмий-ижодий фаолияти, аслида, бир эмас, бир неча ўнлаб мақолага ҳам кўпгина материаллар беради. Биз фақат олимга ўз эҳтиромимизни ифода этишга уриндик, холос. Яқинда таниқли адабиётшунос муборак 60 ёшни қаршилайди. Илм қарвонида сарбонликни қўлга олаётган чин олим учун айни баалоғат, етуклик ёши бу! Эргаш акага мустаҳкам соғлик, узок умр, илмий-педагогик ишларида ривож тилаб қоламиз!

Гулчехра РИХСИЕВА,

Тошкент давлат шарқшунослик университети ректори

ЗАҲМАТКАШ ОЛИМ ВА ПЕДАГОГ

Олимлик мақоми – ҳаётдаги энг улуғ мақом. Инсон тафаккурининг сирли қирраларини ёритувчи адабиёт бўлса, унинг кашфиётларини яратувчи илм кишиларидир. Ҳар иккисидан хабардорлик эса у инсоннинг ҳам олимлик, ҳам ижодкорлик мақомида эканлигидан далолат беради. Бунинг устига шу икки муҳим жиҳатни бошқа инсонларга, айниқса, ёшларга ўргатиб, таълим берувчи инсон эса улуғ устозлик мақомига эга инсондир. Филология фанлари номзоди, профессор Эргаш Очилов ўз умрини адабиётга, адабиёт илмига бағишлаган ва шу билан бирга, билимларини ёшларга бериб, фаолиятини педагогликка бағишлаган зиёли инсон. Шу барча мақомларга эришган Эргаш ака Очилов филолог-таржимашунос ёшларнинг устози бўлиб, узок йиллардан бери бизнинг жамоамизда меҳнат қилиб келмоқдалар.

Тошкент давлат шарқшунослик университетида 20 йилдан ортиқ вақт мобайнида дарс бериш билан бирга адабиётга, таржимашуносликка оид маърифий ва илмий тадбирларнинг барчасида Эргаш ака Очиловнинг фаол қатнашаётганларига гувоҳмиз.

Ўз ишининг фидойиси бўлган Эргаш ака Тошкент давлат шарқшунослик университети магистрантлари ва талабаларига таржимашунослик йўналишидаги фанлардан дарс бериб келадилар. Биламизки, таржима сирларини англаш ва уларни таҳлил қилиш осон иш эмас. Она тилимиз гўзаллигини ҳис қилиш, ўрга-

ниш учун таржима асарлар ўзига хос ўрин тутади. Мумтоз адабиётимиз намуналарининг таржима матнларидан тортиб, замонавий адабиётлар таржимаси ва таржимашунослиги бўйича тинимсиз меҳнат қилаётган Эргаш ака Очиловнинг қарашлари асосида ёшларимиз улғаймоқда. Бадииятнинг таржимада акс этиши бўйича кўплаб мақолалари, асарлари соҳа ривожига улкан ҳисса бўлиб қўшилмоқда.

Эргаш ака Очиловнинг рус, форс, тожик, дарий, туркман, озарбайжон, татар, қорақалпоқ тилларидан шеърӣй ва насрий таржималари унинг ижодкорлиги намойиши бўлса, айнан шу асарлар таржимашуносликнинг назарӣй масалаларини жорийлашга, тушунтиришга, қолаверса, илмӣй тадқиқотлар яратишга етарлича асос бўла олади. Э.Очилов 200 дан ортиқ форсийзабон шоирларнинг 10 000 га яқин рубоӣйларини таржима қилиб, “Ишқ дафтари”, “Муҳаббат тароналари”, “Донишмандлар тухфаси”, “Минг бир рубоӣй”, “Рубоӣй гулшани” номлари билан эълон қилган.

Олимнинг ёзган, таржима қилган ва нашрга тайёрлаган китобларининг жами 140 дан ортиқ эканлиги ҳам унинг жуда меҳнатсевар эканлигидан далолат беради. Мумтоз адабиётимизнинг қанчадан-қанча шоирлари асарларини изоҳлаш ва нашрларини тайёрлаш, ғарб ва шарқнинг шоиру адибларининг энг сара асарларини ўқувчиларга, китоб ихлосмандларига етказишда ҳам самарали ҳисса қўшиб келмоқдалар.

“Таржима назарияси ва амалиёти”, “Бадиӣй таржима масалалари”, “Таржимашуносликнинг назарӣй масалалари”, “Таржима назарияси” ўқув қўлланмалари, “Таржимашунослик терминларининг изоҳли луғати” китоблари қанчадан-қанча таржимашунос ва таржимон мутахассисларни етиштиришда манба бўлиб хизмат қилиб келмоқда.

Эргаш ака Очилов университетимизда мунтазам ташкил этиб келинаётган Таржимашунослар форумининг доимӣй иштирокчиси сифатида соҳанинг энг долзарб масалалари юзасидан маърузалар билан қатнашадилар. Юзлаб илмӣй мақолалари тадқиқотчиларимизнинг соҳа эгаси бўлиб етишишларида асосий манбалардан ҳисобланади.

Эргаш аканинг ҳозиргача бўлган умр сарҳисоблари ниҳоятда сермахсул. Устозни қутлуғ ёшлари билан муборақбод этган ҳолда, уларга мустаҳкам саломатлик, илмӣй ва педагогик фаолиятларида битмас-туганмас ғайрат ва шижоат тилаймиз.

Илм – саодат калитидир дейди донишмандларимиз. Шу калитни меҳнат ва илм билан топган устоз Эргаш ака Очиловнинг умрлари узок, саодатлари боқий бўлсин!

Боқижон ТЎХЛИЕВ,
*Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси
Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти
Адабиёт назарияси ва адабий алоқалар бўлими mudири,
филология фанлари доктори, профессор*

ЭМГАК ТОРТИБ ИЛМ ЎРГАНГАН ХИРАДМАНД (*ёхуд Очилов Эргаш Зокирович ҳақида икки огиз илиқ сўз*)

Илм ва маърифат инсонни улуғлайди. Бу йўлга кирган толиби илм ундаги сонсиз-саноқсиз синов ва машаққатлар хандақларидан сабот ва матонат билан ўтиб борган ҳақиқий соҳиби донишларгина унинг нурли чўққиларига чиқиш иштиёқида мунтазам ҳаракатда бўлишади. Зеро, ҳазрат Алишер Навоий айтганларидек, “Билмагани сўруб ўрганган олим ва орланиб сўрамаган ўзига золим. Оз-оз ўрганиб доно бўлур, қатра-қатра йиғилиб дарё бўлур. Ўрганурдан қочгон лаванд (овора-ю сарсон) ва юзига ҳиял (макру алдов) ва баҳона эшигин очгон тананд (тортанак, ўргимчак). Эмгак тортиб илм ўрганган хирадманд (доно, билагон)”¹.

Ана шундай донишманд олимларнинг бири Эргаш Очиловдир. Бу ном мамлакатимизнинг илм аҳли, зиёли қатлами учун жуда яхши таниш. Ҳозирги кунда у Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти XX аср ўзбек адабиёти ва ҳозирги адабий жараён бўлими mudири, филология фанлари номзоди, профессор.

Бугунги “илм ўрганурга ранж торт”ган, “уламо мажлисида илм нуридин кўнгулни ёрут”ган (Алишер Навоий) аҳли диллар қаторида турадиган Очилов Эргаш Зокирович 1965 йил 15 ноябрда Бухоро вилояти Шофиркон туманидаги Янгиқишлоқ қишлоғида туғилган.

1989 йили ТошДУ (ҳозирги Ўзбекистон Миллий университети)нинг журналистика факультети (кечки бўлим)ни имтиёзли диплом билан тугатган.

¹ А л и ш е р Н а в о и й. Маҳбуб ул-қулуб (Матнни изоҳлар билан нашрга айёрловчи С.Ғаниева). – Тошкент: “Фан”, 1998, 112-бет.

1984 – 1992 йилларда Тошкент шаҳар “Тошкитоб” китоб савдоси идорасида экспедитор бўлиб ишлаган. 1992 йилдан ҳозиргача ЎзР ФА Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институтида хизмат қилиб келмоқда. 1995 – 1998 йилларда ЎзР ФА Президиумида ижтимоий-гуманитар фанлар бўлимининг илмий котиби лавозимида фаолият кўрсатган. 1998 – 2000 йилларда докторантура-ни ўтаган. 2000 – 2020 йилларда Ўзбек мумтоз адабиёти тарихи, 2020 – 2025 йилларда Адабиёт назарияси ва адабий алоқалар бўлими катта илмий ходими бўлиб ишлаган. 2025 йилдан XX аср ўзбек адабиёти ва ҳозирги адабий жараён бўлими мудири.

Эргаш Очилов ўзбек ва туркий халқлар адабиётини, араб-форс поэтикаси ва форс-тожик мумтоз ва замонавий адабиётининг зукко билимдони ва моҳир таржимони ҳамдир.

Олимлик ва мударрислик бир-бири билан чамбарчас ҳодисалар бўлишига қарамасдан, бу икки жабҳани табиий ва муносиб савияда бирлаштириш ҳар кимга берилган икtidор ва маҳорат эмас. Ўзи билган нарсаларни бошқаларга муносиб тарзда етказиб бериш ҳам аслида бир санъатдир. Бу борада ҳам Эргаш талабаларнинг ҳар доим ҳам суюкли бўлган устозлари қаторида бўлиб келади. Эргаш кейинги йигирма йилдан буён ўриндошлик асосида Тошкент давлат Шарқшунослик университети талаба ва магистрантларига таржимашунослик йўналишидаги фанлардан дарс бериб келади. Мана шу йиллар давомида бевосита амалиёт тажрибасидан ўтган “Таржима назарияси ва амалиёти” (2012), “Бадиий таржима масалалари” (2014), “Таржимашуносликнинг назарий масалалари” (2014, тўлдирилган 2-нашри – 2022), “Таржима назарияси” (2014; 2-нашри – 2020, 3-нашри – 2022) ўқув қўлланмалари, “Форсийдан ўзбекчага шеърий таржима муаммолари” (2013), “Навоний ва Оғаҳий” (2022) монографиялари, “Таржимашунослик терминларининг изоҳли луғати” (2014) сингари илмий тадқиқотлари Республикамизнинг бошқа олий ўқув юртларида ҳам энг кўп фойдаланиладиган, ҳамма пайт ўқитувчи ва мураббийлар, мутахассис ва талабаларнинг иш столининг устида бўладиган китоблар қаторидан муносиб ўрин олган. Аслида унинг номзодлик диссертацияси ҳам бевосита шу соҳага бағишланган – у “Рубой таржимасида шакл ва мазмун бирлиги” мавзуида 1994 йили номзодлик диссертациясини ҳимоя қилган эди.

Эргаш кўплаб хорижий мамлакатларда ҳам эътироф эгаларидан бири сифатида маълум ва машҳурдир. Бунинг бош сабаби олимнинг туркий ва форсий халқлар мумтоз адабиёти, адабий

алоқа ва бадий таржима масалалари билан узоқ вақтлардан бери жиддий шуғулланиб келаётганидир. Рус, форс, тожик, дарий, туркман, озарбайжон, татар, қорақалпоқ тилларидан шеърӣ ва насрий таржималар мана шундай эътироф ва ардоқнинг бош омили бўлган.

Эргаш тенгдошлари, соҳа мутахассислари орасида энг кўп ва ҳўб китоб ёзган олим сифатида ҳам ажралиб туради. Бежиз у мазкур давраларда “мақоласидан кўра ҳам китоби кўпроқ” деган ардоқли унвонга сазовор бўлган эмас (Аслида унинг мақолалари ҳам кўпчиликнинг бўйи етмайдиган даражада, уларнинг умумий сони 1700 тага яқин).

У ёзган, таржима қилган ва нашрга тайёрлаган китобларнинг умумий адади – 150 та. “Муборак сарчашмалар” (1997), “Алишер Навоӣ” (2011, 2013 – тўлдирилган нашри), 2015 (лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосида), “Бобур” (2011), “Убайдуллахон” (2011, ҳаммуаллифликда), “Заҳириддин Муҳаммад Бобур” (2012, 2015 (лотин алифбосида), “Махтумқули” (2015), “Бадий тасвир маҳорати (2021, ҳаммуаллифликда) рисоалари, “Бир ҳовуч дур” (2011, 2022 (тўлдирилган нашри), “Барҳаёт сиймолар” (2012), “Ишқ ва ҳайрат олами” (2016, ҳаммуаллифликда) мақолалар тўпламлари, “Нафис мажлислар” (1-2-китоблар, 2018) рисоалар тўпламлари, “Алп олимнинг мўъжизаси” (2022) бадихаси, “Боқижон Тўхлиев хангомалари” (2024) шулар жумласидандир.

Э.Очилов таржимасида 40 та тўплам нашр қилинган: Мулла-нафаснинг “Муҳаббат фасли” (2010), Абдурахмон Жомийнинг “Муҳаббат мазҳаби” (2011), Умар Хайёмнинг “Тириклик тил-сими” (2012), Махтумқулининг “Устозингдан айрилма” (2012), “Ҳикматлар” (2013, 2015 (лотин ёзувида), “Асарлар” (2013), “Булбул ноласи” (2014), “Элингга бахш айла” (2017), “Даврон топилмас” (2018), “Қақнус навоси” (2022), Саъдий Шерозийнинг “Ҳаёт ҳикмати” (2013), Адиб Аҳмад Югнакийнинг “Ҳибат ул-ҳақойиқ” (2013), Жалолиддин Румийнинг “Муҳаббат маъвоси” (2013, 2015 (лотин ёзувида), “Афғонистон халқлари оғзаки шеърӣятидан намуналар” (2014), Абдулҳолиқ Ғиждувонийнинг “Рубоӣлар” (2022), Баҳоуддин Нақшбанднинг “Рубоӣлар” (2022) китоблари шулар жумласидандир. У 200 дан ортиқ форсийзабон шоирларнинг 10 000 га яқин рубоӣларини таржима қилиб, “Ишқ дафтари” (2000), “Муҳаббат тароналари” (2005), “Донишмандлар тухфаси” (2009), “Минг бир рубоӣ” (2009), “Ruboiy gulshani” (2010) номлари билан эълон қилган.

У тўплаб нашрга тайёрлаган китобларнинг умумий сони юзга яқин. Улар орасида қадимги туркий адабиётнинг забардаст вакиллари Юсуф Хос Ҳожиб, Адиб Аҳмад Югнакий (2013), Аҳмад Яссавий, Сулаймон Боқирғоний (2013) ҳикматлари, қардош туркий халқларнинг машҳур вакиллари: Фузулийнинг “Ғамзасин севдунг кўнгул” (2009), “Қалб гавҳари” (2014), “Девон. Лайли ва Мажнун” (2022, лотин ёзувида), мумтоз адибларимиз: Атоийнинг “Жондан азиз жонона” (2011), Алишер Навоийнинг “Бир парипайкар ғами” (2006), “Ишқ тилсими” (2011), Убайдийнинг “Дийдор орзуси” (2007), Махтумқулининг “Дунё ўтиб борадир” (2007), Бобурнинг “Сочининг савдоси тушти” (2007), “Санга кўнглумни олдурдум” (2011), Огаҳийнинг “Жамолинг жилваси” (2013, 2016 (лотин ёзувида), Машрабнинг “Агар ошиқлигим айтсам” (2013), Амирийнинг “Қошинга тегузмағил қаламни” (2008, ҳамкорликда), “Девон”. I. Ўзбекча шеърлар (2017, ҳамкорликда), Муқимийнинг “Кўнглум сандадур” (2009) каби тўпламлари, Алишер Навоий (2006, 2010, 2011, 2013, 2015), Махтумқули (2013, 2015), Огаҳий (2021)ларнинг “Ҳикматлар” китоблари, “Паҳлавон Маҳмуд” (2013, 2015 (лотин алифбосида), “Махтумқули” (2015) рисолалари мавжуд. Улар орасида “Навоий ва Огаҳий” монографияси алоҳида ўрин тутди.

Ўзбек адабиёти тарихида “Сўз мулканинг султони” деб эътироф этилган Амир Алишер Навоийнинг доврўғи оламга кетгани яхши маълум. Бу буюк сиймодан кейин ижод қилган мумтоз адабиётимиз вакилларининг деярли бирортаси унинг ҳаётбахш ижоди намуналаридан ижодий озиқланмасдан қолган эмас. Мутафаккир адиб издошлари орасида улўғ шоир ижодидан энг кўп таъсирланган ва илҳомланган, буюк салафи йўли ва услубида қалам тебратиб, унга энг яқинлаб борган забардаст сўз санъаткори Муҳаммадризо Огаҳийдир. У қолдирган меросининг ҳажми, тури, жанрлар тизими ва мавзулар қамровига кўра ҳақли равишда буюк Навоийдан кейинги муносиб ўринни эгаллаган. Бугина эмас, Огаҳийнинг кўплаб асарларида ҳазрат Навоий асарларидан баҳрамандликнинг ҳам очиқ, ҳам сирли излари яхши ҳис этилади.

Монографияда Огаҳийнинг Навоий шеъриятига ошуфталиги алоҳида ихлос ва муҳаббатнинг ифодаси сифатида намоён бўлган татаббу ва таҳмислар мисолида жуда асосли ва ишонарли тарзда кўрсатиб берилган.

Алишер Навоий ғазалларига боғланган муҳаммаслар таҳлили Огаҳийшунослик фанига қўшилган муносиб ҳисса сифатида баҳоланиши мумкин. Унда устоз фикрлари, туйғулари тасвири-

нинг шогирд томонидан нақадар теран ва таъсирчан илғангани ва буни гўзал поэтик шаклдаги ифодасини яратиб бергани билимдонлик билан ёритилган.

Эргаш Очилов йирик тадқиқотчи бўлишидан ташқари ҳассос шоир ҳамдир. Худди шунинг учун ҳам Огаҳий шеъриятидаги навоиёна оҳанглар борасидаги кузатишлари янги ва мароклилиги билан эътиборни тортади.

Монография тўлалигича катта илмий-назарий ва амалий аҳамият касб этади. Хусусан, ижодкорлар яратган бадиий образларнинг қиёсий таҳлиллари ёш огаҳийшунослар учун муносиб тарбия мактаби вазифасини ҳам адо этади. “Гул” ва “булбул” образларининг талқинлари эса янги ва яхшилиги билан қўпчиликка манзур бўлгани, мутахассислар эътирофида экани бежиз эмас.

Ўрни келганида айтиш лозимки, Эргаш алоҳида мавзу ва муаммоларга анча жиддий тайёргарлик кўради. Юқоридаги монография ҳам, тахминан йигирма беш йилларнинг маҳсули. У узок йиллардан бери ўзини Навоийнинг ҳақиқий мухлиси сифатида кўрсатиб улгурган эди. Фақат навоийшунослик анжуманларининг фаол иштирокчиси сифатида унинг анъанавий анжуманларда, шунингдек, илмий журналлар ва тўплардаги мақолалари бунга гувоҳлик бериб турибди. Унинг мумтоз жанрлар тизими-га оид мақолалари қаторида Алишер Навоий ва Огаҳийлар қўл урган жанрлар таҳлилининг устувор мавқе тутиши тасодифий эмас. Қолаверса, 2013 йилда чоп этилган “Жамолинг жилваси” тўплами Огаҳийнинг сара асарларидан танлаб олинган шеърий дурдоналар эди. Унда “Шоир доноий даврон” ғазал, мухаммас, мусаддас, мурабба, таржеъбанд, қитъа ва рубоийлари сермазмун сўзбоши билан бирга тақдим этилган.

Форс-тожик адабиётининг мўътабар вакиллари: Абу Али ибн Синонинг “Мен англаган дунё” (2012), Жалололдин Румий (2008, 2013), Фаридиддин Аттор (2009, 2012), ҳикматлари, Ҳофиз Шерозийнинг “Ишқ гавҳари” (2006), Саъдий Шерозийнинг “Ҳикматга тўла олам” (2007), “Маърифат ёғдуси” (2015), Умар Хайёмнинг “Ғанимат дамлар” (2008), Амир Хусрав Дехлавийнинг “Ёр васли” (2011), Мирзо Абдулқодир Бедилнинг “Ҳайрат ойинаси” (2011) тўпламлари, “Ҳикматлар хазинаси” (2010) асарларини нашрга тайёрлаган. “Жаҳон шеърияти дурдоналари” рукнида эса Ж.Г.Байроннинг “Ушалмаган орзулар” (2011), М.Ю.Лермонтовнинг “Сузиб борар оппоқ бир елкан” (2011), В.Шекспирнинг “Бир қатим нур” (2012), Ҳ.Ҳайненинг “Бир киз қуйлар” (2012),

А.С.Пушкиннинг “Эсимдадир ажиб дам ҳали” (2012), Т.Шевченконинг “Мени ёд эт” (2013), Р.Ҳамзатовнинг “Умр карвони” (2013), Қ.Қулиевнинг “Ҳайрат” (2013), Мирзо Ғолибнинг “Умрим гули” (2013), Шота Руставелининг “Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон” (2013), Гарсиа Лорканинг “Ой тўлишган кечада” (2013) тўпламларини чоп эттирган. Шунингдек, у мумтоз кўшиқлар ва халқ ашулаларини тўплаб, “Умрбоқий кўшиқлар” (2002, 2013 (тўлдирилган нашри, икки жилдда), “Шода-шода марварид” (2006), “Меҳригиёҳ” (2012, 2016 (лотин ёзувида), Алишер Навоий. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. “Мубтало бўлдум санга” (2013), Фузулий. Машраб. “Ахтариб келдим сени” (2013), Муқимий. Фурқат. “Эй чехраси тобоним” (2013, 2016), Мунис. Оғаҳий. “Мушқин қошининг ҳайъати” (2013, 2015), Муқимий. “Интизор” (2021) номлари билан нашр эттирган. Шарқ халқлари ривоятларини тўплаб “Sharq rivoyatlari” (2010), “Шарқ ҳикоят ва ривоятлари” (2013, 2015; 2018, 1–2-жилдлар), “Ибрат мактаби” (2013), “Адолат тарозиси” (2013), “Маърифат дафтари” (2013), “Рамзлар силсиласи” (2013; 2018), “Донолар суҳбати” (2013) тўпламларини ҳам эълон қилган.

Уларда, хусусан, “Барҳаёт сиймолар” (Тошкент: “O‘zbekiston”, 2012. – 424 бет), “Ишқ ва ҳайрат олами” (ҳамкорликда, Тошкент: “O‘zbekiston”, 2016. – 304 бет), “Бир ҳовуч дур” (Навоий ғазаллари ва байтлари шарҳи). Тўлдирилган ва тузатилган 2-нашри. – Тошкент: “Тамаддун”, 2011, 2022. – 320 бет) китобларида адабий таржималар билан бирга адабий жараён, адабиёт тарихи, адабиёт назарияси ва адабий алоқаларнинг, таржима назарияси ва амалиётининг долзарб муаммолари ҳақида баҳслар юритилган.

Мамлакатимиз адабий ҳаётида жиддий воқеа бўлган 100 жилдлик “Туркий адабиёт дурдоналари” туркуми учун Фузулий ва Махтумқули жилдларини, Хоқоний Ширвоний, Жалолиддин Румий, Адиб Аҳмад Югнакий, Жаҳоншоҳ Ҳақиқий, Байрамхон, Абдурахим Байрамхон, Андалиб асарларини таржима ва табдил қилиб, нашрга тайёрлаб берилиши Э.Очиловнинг бу борадаги муносиб ҳиссасини кўрсата олади.

200 жилдлик “Ўзбек адабиёти хазинасидан” туркуми учун ҳам унинг бир неча жилдини тайёрлаб бериш Э.Очилов зиммасида турибди.

Мана шу фонда қараладиган бўлса, унинг “Махтумқули” монографияси (2015) ҳам олим салоҳиятининг яна бир олмос қиррасини кўрсатиб туришига ишонч ҳосил қилиш мумкин бўлади.

Унда Махтумкулининг икки халқнинг шоири экани, адиб таржи-
маи ҳолидаги кескин ва изтиробли кунлар тавсифи, унинг мавзу-
лар олами ва нозик иқтидорининг фавқулудда гўзал шакллардаги
ифодалари, бир сўз билан айтганда, шоирнинг бадиий маҳорати
борасида мутлақо янги ва бошқаларда учрамайдиган кузатиш-
лар ўз аксини топган. Баҳонада олимнинг адабий таъсир, ада-
бий алоқалар, ижодкорларнинг ўзига хос адабий мактаблари ва
бу мактаблардан олинмайдиган сабоқларнинг меъёр ва мезонлари
ҳақидаги кузатиш ва ҳулосалар кишини мароқлантиради. Ушбу
монографиядан олдин ҳам бир неча мақола ва тезислар, алоҳида
бир китобнинг эълон қилингани ҳам юқоридаги мулоҳазаларни
яна бир марта тасдиқлаб туради.

Эргаш Очилов тафаккурининг кучи ва қудратини у билан ҳам-
сухбат бўлган, унинг китоблари билан танишган, мақолаларини
ўқиган, нутқ ва маърузаларини эшитган, ҳикматлари мазмунини
замзама қилган кишилар яхши билишади. Айниқса, олим билан
сухбатда “олим олимнинг қайроғи” эканлиги жуда тез ва осон би-
линади. Унинг зукко ва ҳозиржавоблиги, кучли мантиқ ва адоқ-
сиз фантазия соҳиби, ўзбекона сўзнинг лутфу тароватини, кучу
қудратини, нафосат ва фасоҳатини намоён этишдаги маҳоратини
кўриб тан бермаслик мумкин эмас. Китоблар орасида “Бадиий
тасвир маҳорати” номи билан чоп этилган ихчамгина бир рисола
ҳам (ҳамкорликда) бор. Унинг ўзига хослиги бир неча бандларда
ифодаланиши мумкин. Хусусан:

1) Рисола болалар адабиётига бағишланган;

2) Биргина шоир – Дилшод Ражаб ижоди воситасида ўзбек бо-
лалар адабиётининг ютуқ ва ўзига хосликлари жуда аниқ ва иш-
нарли тарзда кўрсатиб берилган;

3) *“Тинмагур*

Жуда шўҳ-да,

Ерга урсанг,

*Сапчир кўкка”*¹, –

тарзидаги мисоллар ёрдамида болалар адабиётигагина хос бўлган
тасвир мароми ва меъёрлари жуда таъсирли шаклларда талқин
этилган.

Эргаш Очиловнинг 1700 га яқин илмий ва илмий-оммабоп мақо-
лалари чоп этилган. Биргина турли қомуслар учун мингга яқин
мақола ёзган. Жумладан, 12 жилдлик “Ўзбекистон миллий энци-

¹ Баракаев Р., Очилов Э. Бадиий тасвир маҳорати. – Тошкент: “Мухаррир”,
2021, 31-бет.

клопедияси”да (2000 – 2006) 40 га яқин, 2 жилдлик “Алишер Навоий” қомусий луғат”ида (2016) 200 га яқин, 4 жилдлик “Алишер Навоий энциклопедияси”да (Toshkent: “O‘zbekiston nashtiyotvatbaa ijodiy uyi, 2024) эса 750 дан зиёд мақола билан қатнашгани айни ҳақиқатдир. Улар орасида “Абдуллаев Аҳмад” (I jild, 26-bet), “Абр” (I jild, 41-bet), “Мавлоно Солиҳий” (II jild, 236-bet), “Ошнолик” (III jild, 234-bet), “Чавгон”, “Чағона” (IV jild, 453-bet) сингари ихчам ахборотлар билан бирга “Абдусалом Абдуқодиоров” (I jild, 26-bet), “Бадоеъ ул-бидоя” (I jild, 212 – 215-betlar); “Лайли ва Мажнун” (II jild, 176 – 181-betlar), “Насойим ул-муҳаббат” (III jild, 150 – 152-betlar), “Шерозий Саъдий” (IV jild, 425 – 427-betlar), “Шерозий Ҳофиз” (IV jild, 424 – 431-betlar) каби анча салмоқли ва кенг кўламли мақолалар ҳам мавжуд.

Эргаш ўзбек ва умуман, Шарқ адабиёти дурдоналарини халқаро миқёсда тарғиб ва ташвиқ қилиш борасида ҳам кўплар учун ўрнак ва намуна кўрсатиб келмоқда. Унинг 50 дан зиёд мақола ва тезислари Россия, Эрон, Туркия, Ҳиндистон, Озарбайжон, Туркманистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистондаги нуфузли нашрларда босилиб чиққан.

Кўплаб халқаро (Эрон, Туркия, Ҳиндистон, Озарбайжон, Туркманистон, Тожикистон, Қозоғистон, Грузия) ва республика (Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Хоразм, Навоий, Фарғона, Андижон, Наманган, Термиз, Қўқон, Гулистон) миқёсидаги илмий анжуманлар иштирокчиси.

Эргаш Очилов таржимасидаги атоқли туркман шоири ва мутафаккири Махтумқулининг “Асарлар” тўплами 2014 йилда Ўзбекистоннинг Биринчи Президенти Ислон Каримов томонидан, “Элингга бахш айла” китоби 2017 йилда Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан Туркманистоннинг ўша даврдаги Президенти, ҳозирда Туркманистон Халқ Маслаҳати Раиси Гурбангули Бердимухамедовга тақдим қилинган. Унинг ҳамкорликда нашрга тайёрлаган Абдурахмон Жомийнинг “Муҳаббат махзани” китоби эса Тожикистонга расмий сафари чоғида Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан Тожикистон Президенти Эмомали Раҳмоновга тақдим қилинган (2018).

У “Ўзбек тили ва адабиёти”, “Нақшбандия”, “Бухоро мавжлари” журналлари таҳририяти аъзоси. 2000 йилдан “Ўзбек тили ва адабиёти” журналининг масъул котиби.

Ҳозирда “Форсидан ўзбекчага шеърӣ таржима муаммолари” мавзuidaги докторлик диссертацияси устида иш олиб бормоқда.

Эргаш Очилов талабалар ўртасида муносиб эъзоз ва эътибор топган устоз мураббийдир. Ҳазрат Навоий айтгандаридек, “Анинг иши одамдин келмас, қайси одамки, дев қила олмас, ҳар қаттиғ кишини бир тифл муҳофазати ожиз этар, ул бир сурукка илм ва адаб ўргатгай, анга не етар. Онча борким, ул қавмнинг идроку фаҳми оз тушар, андоқ кишига юз мунча машаққат не бушар. Ҳар тақдир била атфолға ҳаққи кўпдур, агар подшоҳликқа етса ва анга қуллуқ қилса ҳўбдур”¹.

Олимнинг юқори малакали илмий-педагогик кадрларни тайёрлашдаги хизматлари ҳам эътибор ва эътирофларга лойиқ. Уч нафар филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), йигирмага яқин магистр тайёрлаган. Яна 2 тадқиқотчи филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), 2 магистрант магистр илмий даражасини олиш учун унинг раҳбарлигида илмий изланишлар олиб бормоқда.

Мунтазам ва машаққатли меҳнатнинг самара ва эътирофлари ҳам шунга мос ва муносибдир: Туркман адабиёти таржимаси ва тадқиқи борасидаги фаол фаолияти учун Туркменистон Республикасининг халқаро “Маҳтумқули Фирӯғий” медали билан (2014); Ўзбек адабиёти ва адабиётшунослигини ривожлантириш йўлидаги кўп йиллик самарали меҳнатлари Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан “Меҳнат шухрати” ордени билан тақдирланган (2021).

Эргаш Очилов – оилали. У уч нафар ўғилнинг отаси, 6 та набиранинг бобоси ҳамдир.

Эргаш Очилов мумтоз адабиётимизнинг ашаддий мухлиси ва толмас тарғиботчиси сифатида ҳам катта ҳурмат қозонган. Унинг кўплаб китоб, мақола ва маърузалари мана шу нодир уммон бағридаги нодир инжуларни бугунги замондошларимиз, хусусан, ёшларни кўзлаб ёзилгани, уларда ўша маънавият инжуларининг маъно ва мазмунини тўла ва яхлит ҳолда идрок этишлари учун жуда оддий ва қулай, содда ва самимий, шунга қарамай, тушунарли ва таъсирчан либосидаги ифодалар қўллангани билан эъиборлидир.

Бир сўз билан айтиладиган бўлса, Эргаш Очилов бугунги ўзбек олимларининг энг муносиб ва ардоқли вакилларида бири сифатида ҳар қандай эътироф, эъзоз ва ардоққа муносибдир. Олимнинг муборак олтмиш ёши билан табриклаймиз. Худойим унинг умрини узун қилсин, илмий-ижодий ишларига эса барака ва бардавомлик бераверсин!

¹ А л и ш е р Н а в о и й. Маҳбуб ул-қулуб (Матнни изоҳлар билан нашрга айёрловчи: С.Ғаниева.– Тошкент^ “Фан”, 1998, 27 – 28-бетлар.

Султонмурод ОЛИМ,
*филология фанлари доктори, Тошкент амалий фанлар
университети профессори, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган
маданият ходими*

“КЕЛДИ ОЧИЛУР ЧОҒИНГ...”
(Эргаиш Зокирович Очиловнинг ҳаёт ва ижод йўли)

Серистеъдодлилик

Яратган ҳар кимни ҳар турли истеъдод билан сийлайди. Тилшуносликда қилни қирқ ёрадиган бир устоз олим: *“Умримда бир дона тухум ҳам пиширмаганман, қўлимдан келмайди-да”*, – деган эдилар. Лекин Тангри таоло кимлардандир ҳимматини аямайди: унга қўшқўллаб беради, бирданига бир неча соҳада ҳам маҳорат пайдо қилиш имконини тақдим этади.

Бир шогирдимиз шулар қаторига киради.

Шогирдмисан – шогирд!

Дарвоқе, устозлар ҳақида шогирдлар ёзишига кўникканмиз-у, тескарисини жуда кам учратамиз. Бироқ...

Устозим, атоқли шарқшунос, “Меҳнат шуҳрати” ордени соҳиби, филология фанлари доктори, профессор Нажмиддин Комилов 60 ёшга тўлганлари муносабати билан “Халқ сўзи”да мақолам чиқди (1). Домла ўкиб: *“Китобнинг бир боби тайёр бўлибди-ку”*, – дедилар. Бу каминага бир ишора эди. Йиллар ўтиб, таниқли шоир, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган журналист Абдували Қутбиддин фарзандининг тўйида домла уч-тўрт гувоҳ олдида каминага: *“Мен сиз ҳақингизда бир китоб ёзаман, лекин сиз ҳам мен ҳақимда бир китоб ёзинг”*, – деб қолдилар. *“Устознинг шогирд ҳақида китоб ёзиши қандай бўлади, билмадим-у, лекин мен Сиз ҳақингизда, албатта, китоб ёзаман”*, – дедим. Бироқ бир атоқли шахс, аллома, давлат ва жамоат арбоби тўғрисида китоб ёзиш осон иш эмаслигини ҳис қилиб юрибман. Устознинг бу гаплари каминага васият эканини кейин англадим. Бошқа тарафдан бу устозлар шогирдлари ҳақида ҳам ёзиши кераклигига даъват ҳам бўлди.

Яқинда бу укамиз профессор илмий унвонини олдилар. Кўп танишлар каминани табриклади ҳам, баъзилар “айб”имизни юзимизга солди ҳам: *“Шогирдингиз сиздан олдин профессор бўлибди,*

юраверасизми?” – деди-да. Биз ҳам гап ейдиганлар тоифасидан эмасмиз-ку: “Ўзли ўзидан олдин фан доктори бўлганига “чиданган” одам бунисига ҳам “чидайди”, ҳеч хавотир олманг”, – дедим.

Зуллисонайнлик

Кўпларнинг Бухоро ҳақидаги тасаввурлари у қадар тўғри эмас. Биринчидан, бу мамлакатимиз минтақалари орасида тожиклар энг кўп яшайдиган ҳудуд бўлса ҳам, уйида тожикча сўзлашадиганлар сони 25 фоиздан ошмайди. Яъни Бухорода ҳамма ҳам тожикчани билавермайди. Бу маънода вилоятда уч хил қишлоқ – бор: ўзбек қишлоқлари, тожик қишлоқлари ва аралаш қишлоқлар. Аралаш қишлоқларда фалон-фалон ҳовлиларда ўзбекча, фалон-фалонларида тожикча сўзлашилади. Ана шу аралаш қишлоқларда ўзбекларнинг кўпи тожикчани ҳам билади. Аммо бундай қишлоқлар – жуда оз. Масалан, камина туғилиб ўсган ҳудуддаги мактабда уйида тожикча гаплашадиган бирор нафар ўқувчи ҳам ўқимаган.

Шогирдимиз 1965 йилнинг 15 ноябри куни Бухоро вилоятининг Шофиркон туманидаги ана шундай икки тилли қишлоқда туғилиб ўсган. Бу маконнинг “Янгиқишлоқ” деб номланиши ҳам бежиз эмас. У ерга атроф теваракдаги ўзбек ва тожик қишлоқларидан халқ кейинчалик кўчиб келиб, ўрнашган.

Болалиқдан икки тилни барабар билиб ўсгани кейинчалик унинг ижод йўли ўзагини белгилаб берди. Чунки ўзбек адабиётининг минг йиллик тарихини форс-тожик сўз санъатидан айри ҳолда тасаввур қилиб ҳам, демак, ўрганиб ҳам бўлмайди.

Энди бир нарсани очик айтиш ва тан олиш – керак. Уйда тожикча гаплашилгани, ҳали бу тилни унда яратилган адабий асарларни тадқиқ этиш, айниқса, ўзбек тилига ўгириш даражасида билиш, дегани эмас. Бунинг учун, эҳ-ҳе, яна қанчадан-қанча меҳнату машаққат – керак.

Мактабда ўзбекча таълим олган кишининг тожикчаси фақат шевадангина иборат бўлиб қолади. Шеванинг ўзи билангина бир тилни тўлиқ эгаллаб бўлмайди. Масалан, Бухоро тожикчасидаги “те” сўзи биздаги “бер” маъносини англатади. Адабий тилда эса бундай шакл – йўқ. “Бидеҳ” бўлади. У қисқартирилиб, “деҳ”га айланган. “Д” товуши шевада “т”га айланган. Тожикча ўқимаган киши бундай нозикликларни қаердан билсин?

Форс-тожик тилининг XV асргача бўлган даврига бир тил сифатида қаралади. Кейин эса у форс (Эрон форслари тили), дарий

(Афғонистон форслари тили) ва тожик (Марказий Осиё форслари тили)га ажралди. Бу тилларда, жаҳон адабиёти миқёсида олиб қаралганда ҳам, жуда-жуда бой адабиёт, айниқса, жуда кучли шеърят яратилди. Бошқа, хусусан, туркий халқлар вакиллари ҳам шу забонда ижод қилиб, унинг равнақиға муносиб ҳисса қўшди, албатта.

Собит йўл

Уни талабалик йиллари таниганман. Бунга ҳам, қаранг, 41 йил бўлибди. Бу орада ТошДУ (ҳозирги ЎзМУ)нинг Журналистика факультети кечки бўлимини имтиёзли диплом билан битирди (1989). Ўқиш даврида ва ундан кейин ҳам бир муддат (1984 – 1992) Тошкент шаҳридаги “Тошкитоб” савдо идорасида экспедитор бўлиб ишлади. Ўша йиллари ўз маъносида китобларға кўмилиб-бурканиб яшади. Кўп нарса ўқиб ташлади ҳам.

Форс-тожик тилидаги рубойларнинг ўзбекча таржималари таҳлиliga бағишланган диплом иши ёзиб, ёқлади. Кейин бу тадқиқотини давом эттириб, 1994 йили каминанинг илмий раҳбарлиги ва устозим Нажмиддин Комиловнинг илмий маслаҳатчиликларида *“Рубой таржимасида шакл ва мазмун бирлиги”* мавзусида номзодлик диссертациясини ҳимоя қилди.

1992 йилдан ҳозиргача Ўзбекистон Фанлар академияси ҳозирги Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институтида хизмат қилиб келмоқда. Аввал Таржима назарияси ва адабий алоқалар бўлимида ишлади. Орада бир муддат (1995 – 1998) Ўзбекистон Фанлар академияси Раёсатида ижтимоий-гуманитар фанлар бўлимининг илмий котиби лавозимида фаолият кўрсатди. 1998 – 2000 йилларда докторантурада таҳсил олди. 2000 – 2020 йилларда Ўзбек мумтоз адабиёти тарихи, 2020 – 2025 йилларда Адабиёт назарияси ва адабий алоқалар бўлими катта илмий ходими бўлиб ишлади. 2025 йилдан “XX аср ўзбек адабиёти ва ҳозирги адабий жараён” бўлимиға мудирилик қияпти.

Муҳаррирлик

Камина 1980 – 1984 йиллари “Ўзбек тили ва адабиёти” журна-ли масъул котибининг ёрдамчиси бўлиб ишлаган. Журнал материаллари Институтда тайёрланар, лекин таҳрир ишларини “Фан” нашриётининг махсус катта муҳаррири амалға оширар эди. Лекин 2000 йилдан буён бу укамиз – шу журналнинг масъул коти-

би. Ёрдамчиси – йўқ. Таҳрир ишлари ҳам – ўзининг зиммасида. Ҳолбуки, таҳрир – алоҳида иш. У, очиғи, ҳамма қаламкашнинг ҳам қўлидан келавермайди. Яна бир кишининг бўйнига бир йилда 6 та сон чиқариш масъулияти юкланган. Муаллифлар билан ишлашнинг ўзини айтинг.

Муаллимлик

Бир донишманд: “Ё олим, ё муаллим, ё сомё бўл!” – деган экан. Олим муайян масалани тадқиқ этиб, илмий ҳулосалар чиқаради. Муаллим мавжуд билимларни ёшларга дарс орқали етказди. “Сомё” сўзи “*ёшитувчи*”, “*тингловчи*”, яна ҳам аниқлаштирилса, “*талаба*”, “*шогирд*” маъносини ифодалайди.

Укамиз – ҳам олим, ҳам муаллим. 2004 йилдан буён ўриндошлик асосида Тошкент давлат шарқшунослик университети магистрантлари ва талабаларига таржимашунослик йўналишидаги фанлардан дарс бериб келади.

Тиришқоқлик

Таржима назарияси ва адабий алоқалар бўлимида икки йил бир хонада ўтирдик. Биз – эски ходимлар бамайлихотирроқ эдик. Диссертацияни ёқлаб олганмиз. Ишхонада бемалол бир-биримиз билан ундан-бундан суҳбатлашамиз. Аччиқ-аччиқ чой ё кофе ичилади. Бир қўл-икки қўл шахмат ҳам ўйналади, десангиз. Эргашжон бошқалар билан саломлашарди, холос. Кела солиб, столида мук тушиб ишларди. Ўқирди, ёзарди. Унинг меҳнаткашлиги, вақтини қадрлаши, чаққонлигига ҳавас қилардик. Бугун эса шу тиришқоқликнинг ширин меваларини кўриб турибмиз. Энг муҳими, бундан халқ баҳраманд бўляпти.

Диапазон

У ёзган, таржима қилган ва нашрга тайёрлаган китобларнинг умумий адади – 150 та. Улар қаламкаш уйидаги китоб жавонларининг бирини лик тўлдириб турибди.

Туркий ва форсий халқлар мумтоз адабиёти, адабий алоқа ва бадий таржима масалалари билан шуғулланади. Рус, форс, тожик, дарий, туркман, озарбайжон, татар, қорақалпоқ тилларидан шеърӣй ва насрий таржималар қилади.

500 дан ортиқ илмий ва илмий-оммабоп мақолалари чоп этилган. Бундан ташқари, турли комуслар учун 1 мингга га яқин мақола

ёзган. Жумладан, 12 жилдлик “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” (2000 – 2006)да 40 қа, 2 жилдлик “Алишер Навоий: қомусий луғат”и (2016)да 200 га яқин, 4 жилдлик “Алишер Навоий энциклопедияси” (2024)да эса 750 дан зиёд мақола ва тезиси Россия, Эрон, Туркия, Ҳиндистон, Озарбайжон, Туркменистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистондаги нуфузли нашрларда босилган. У кўплаб халқаро ва республикавий илмий анжуманлар иштирокчиси.

“Ўзбек тили ва адабиёти”, “Нақшбандия”, “Бухоро мавжлари” журналлари таҳририяти аъзоси.

Ҳозирда “*Форсийдан ўзбекчага шеърӣ таржима муаммолари*” мавзусидаги докторлик диссертацияси устида иш олиб бормоқда.

“Муборак сарчашмалар” (1997), “Алишер Навоий” (2011, 2013, тўлдирилган нашри, 2015, лотин ёзуви асосидаги ўзбек алифбосида), “Бобур” (2011), “Убайдуллаҳон” (2011, ҳаммуаллифликда), “Заҳриддин Муҳаммад Бобур” (2012, 2015, лотин алифбосида), “Паҳлавон Маҳмуд” (2013, 2015, лотин алифбосида), “Маҳтумқули” (2015), “Бадиий тасвир маҳорати” (2021, ҳаммуаллифликда) рисоалари, “Бир ҳовуч дур” (2011, 2022, тўлдирилган нашри), “Барҳаёт сиймолар” (2012), “Ишқ ва ҳайрат олами” (2016, ҳаммуаллифликда) мақолалар тўпламлари, “Нафис мажлислар” (1 – 2-китоблар, 2018) рисоалар тўпламлари, “Алп олимнинг мўъжизаси” (2022) бадихаси, “Боқижон Тўхлиев ҳангомалари” (2024), “Таржима назарияси ва амалиёти” (2012), “Бадиий таржима масалалари” (2014), “Таржимашуносликнинг назарий масалалари” (2014, 2022), “Таржима назарияси” (2014, 2020, 2022) ўқув қўлланмалари, “Форсийдан ўзбекчага шеърӣ таржима муаммолари” (2013), “Навоий ва Оғаҳӣ” (2022) монографиялари, “Таржимашунослик терминларининг изоҳли луғати” (2014) chop этилган.

Ноширлик

“Ношир” сўзини кўпроқ тор маънода, яъни “*наширёт ходими*” сифатида ишлатамиз. Хўш, ўтмишда яратилган мумтоз асарларни замонавий алифбода нашрга тайёрлашга ихтисослашган мутахассисни ким деб атаимиз? У ҳам – ношир, яъни нашрга тайёрловчи. Бу мумтоз адабиёт тарихи мутахассисларининг ҳамма-

сига ҳам насиб этавермайди. У 77 тўпламни нашрга тайёрлаган. Ҳофиз Шерозийнинг “Ишқ гавҳари” (2006), Навоийнинг “Бир парипайкар ғами” (2006), “Ишқ тилсими” (2011), Саъдий Шерозийнинг “Ҳикматга тўла олам” (2007), “Маърифат ёғдуси” (2015), Убайдийнинг “Дийдор орзуси” (2007), Махтумқулининг “Дунё ўтиб борадир” (2007), Бобурнинг “Сочининг савдоси тушти” (2007), “Санга кўнглумни олдурдум” (2011), Умар Хайёмнинг “Ғанимат дамлар” (2008), Амирийнинг “Қошинга тегузмағил қаламни” (2008, ҳамкорликда), “Девон”. I. Ўзбекча шеърлар (2017, ҳамкорликда), Фузулийнинг “Ғамзасин севдунг кўнгул” (2009), “Қалб гавҳари” (2014), “Девон. Лайли ва Мажнун” (2022, латин ёзувида), Муқимийнинг “Кўнглум сандадур” (2009), Атоийнинг “Жондан азиз жонона” (2011), Ҳусрав Деҳлавийнинг “Ёр васли” (2011), Бедилнинг “Ҳайрат ойинаси” (2011), Ибн Синонинг “Мен англаган дунё” (2012), Машрабнинг “Агар ошиқлигим айтсам” (2013), Огаҳийнинг “Жамолинг жилваси” (2013, 2016 (латин ёзувида), тўпламлари – шулар жумласидан. Яна Алишер Навоий (2006, 2010, 2011, 2013, 2015), Жалололдин Румий (2008, 2013), Фариддин Аттор (2009, 2012), Махтумқули (2013, 2015), Аҳмад Яссавий, Сулаймон Боқирғоний (2013), Юсуф Хос Ҳожиб, Аҳмад Югнакий (2013), Саъдий Шерозий (2013, 2015), Огаҳий (2021) ларнинг “Ҳикматлар” китобларини, турли муаллифлардан йиғилган “Ҳикматлар хазинаси” (2010) тўпламини нашрга тайёрлаган.

“Жаҳон шеърияти дурдоналари” рукнида эса Ж.Г.Байроннинг “Ушалмаган орзулар” (2011), М.Ю.Лермонтовнинг “Сузиб борар оппоқ бир елкан” (2011), В.Шекспирнинг “Бир қатим нур” (2012), Ҳ.Ҳайненинг “Бир қиз куйлар” (2012), А.С.Пушкиннинг “Эсимдадир ажиб дам ҳали” (2012), Т.Шевченконинг “Мени ёд эт” (2013), Р.Ҳамзатовнинг “Умр қарвони” (2013), Қ.Қулиевнинг “Ҳайрат” (2013), Мирзо Ғолибнинг “Умрим гули” (2013), Шота Руставелининг “Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон” (2013), Гарсиа Лорканинг “Ой тўлишган кечада” (2013) тўпламларини чоп эттирган.

Шунингдек, у мумтоз кўшиқлар ва халқ ашулаларини тўплаб, “Умрбоқий кўшиқлар” (2002, 2013, тўлдирилган нашри, икки жилдда), “Шода-шода марварид” (2006), “Меҳригиёҳ” (2012, 2016, латин ёзувида), Алишер Навоий. Заҳриддин Муҳаммад Бобур. “Мубтало бўлдум санга” (2013), Фузулий. Машраб. “Ахтариб келдим сени” (2013), Муқимий. Фурқат. “Эй чехраси тобоним” (2013, 2016, латин ёзувида), Мунис. Огаҳий. “Мушкин

қошининг ҳайъати” (2013, 2015, лотин ёзувида), Муқимий. “Ин-тизор” (2021) номлари билан нашр эттирган.

Шарқ халқлари ривоятларини тўплаб, “Sharq rivoyatlari” (2010), “Шарқ ҳикоят ва ривоятлари” (2013, 2015; 2018, 1 – 2-жилдлар), “Ибрат мактаби” (2013), “Адолат тарозиси” (2013), “Маърифат дафтари” (2013), “Рамзлар силсиласи” (2013; 2018), “Донорлар суҳбати” (2013) тўпламларини ҳам эълон қилган.

100 жилдлик “Туркий адабиёт дурдоналари” туркуми учун Фузулий ва Махтумқули жилдларини, Хоқоний Ширвоний, Жалолиддин Румий, Аҳмад Югнакий, Жаҳоншоҳ Ҳақиқий, Байрамхон, Абдураҳим Байрамхон, Андалиб асарларини таржима қилиб ва нашрга тайёрлаб берган.

Таржимонлик шарафи

Асли, шоир эди. Уни илм сари бурдик. Шоирлиги таржимонликка айланди. Чунки кунт билан форс-тожик тили ва бу тилдаги адабиётни пухта ўрганди. Аввал форсийдан туркийга шеърий таржималар хусусиятлари, қонуниятлари, тамойилларини илман ўрганган бўлса, кейин ўзи ҳам бевосита таржимага қўл урди. Қўл урганда ҳам, катта матонат, меҳнат-машаққатни бўйнига олган ҳолда бу ишга киришди. Кейин бошқа туркий тилларда ижод қилган мумтоз шоирлари асарларини ҳам ўтирди.

Бугун ғалвирни сувдан кўтарсак, унинг таржималари босилган китоблар сони 40 тадан ошади: Мулланафаснинг “Муҳаббат фасли” (2010), Абдураҳмон Жомийнинг “Муҳаббат мазҳаби” (2011), Умар Хайёмнинг “Тириклик тилсими” (2012), Махтумқулининг “Устозингдан айрилма” (2012), “Ҳикматлар” (2013, 2015, лотин ёзувида), “Асарлар” (2013), “Булбул ноласи” (2014), “Элингга бахш айла” (2017), “Даврон топилмас” (2018), “Қакнус навоси” (2022), Саъдий Шерозийнинг “Ҳаёт ҳикмати” (2013), Адиб Аҳмад Югнакийнинг “Ҳибат ул-ҳақойиқ” (2013), Жалолиддин Румийнинг “Муҳаббат маъвоси” (2013, 2015, лотин ёзувида), “Афғонистон халқлари оғзаки шеъриятидан намуналар” (2014), Абдулҳолиқ Ғиждувонийнинг “Рубойилар” (2022), Баҳоуддин Нақшбанднинг “Рубойилар” (2022) китоблари...

У 200 дан ортиқ форсийзабон шоирнинг жами 10 мингга яқин рубойиларини таржима қилиб, “Ишқ дафтари” (2000), “Муҳаббат тароналари” (2005), “Донишмандлар тухфаси” (2009), “Минг бир рубой” (2009), “Ruboiy gulshani” (2010) номлари билан эълон қилган.

У тўплаб нашрга тайёрлаган тўпламларнинг умумий сони – 77 та. У Ҳофиз Шерозийнинг “Ишқ гавҳари” (2006), Алишер Навоийнинг “Бир парипайкар ғами” (2006), “Ишқ тилсими” (2011), Саъдий Шерозийнинг “Ҳикматга тўла олам” (2007), “Маърифат ёғдуси” (2015), Убайдийнинг “Дийдор орзуси” (2007), Махтумқулининг “Дунё ўтиб борадир” (2007), Бобурнинг “Сочининг савдоси тушти” (2007), “Санга кўнглумни олдурдум” (2011), Умар Хайёмнинг “Ғанимат дамлар” (2008), Амирийнинг “Қошингга тегузмағил қаламни” (2008, ҳамкорликда), “Девон”. I. Ўзбекча шеърлар (2017, ҳамкорликда), Фузулийнинг “Ғамзасин севдунг кўнгул” (2009), “Қалб гавҳари” (2014), “Девон. Лайли ва Мажнун” (2022, лотин ёзувида), Муқимийнинг “Кўнглум сандадур” (2009), Атоийнинг “Жондан азиз жонона” (2011), Амир Хусрав Деҳлавийнинг “Ёр васли” (2011), Мирзо Абдулқодир Бедилнинг “Ҳайрат ойинаси” (2011), Абу Али ибн Синонинг “Мен англаган дунё” (2012), Машрабнинг “Агар ошиқлигим айтсам” (2013), Огаҳийнинг “Жамолинг жилваси” (2013, 2016 (лотин ёзувида), тўпламлари, шунингдек, 100 жилдлик “Туркий адабиёт дурдоналари” туркуми учун Фузулий ва Махтумқули жилдларини, Ҳоқоний Ширвоний, Жалолиддин Румий, Адиб Аҳмад Югнакий, Жаҳоншоҳ Ҳақикий, Байрамхон, Абдурахим Байрамхон, Андалиб асарларини таржима қилиб ва нашрга тайёрлаб берган.

Чоп этилаётган 200 жилдлик “Ўзбек адабиёти хазинасидан” туркуми учун Адиб Аҳмад Югнакийнинг “Ҳибат ул-ҳақойиқ” достонини ҳозирги ўзбек тилига табдил қилиб берди, Саккокий, Ғарибий, Шохий, Убайдий, Аваз, Увайсий, Дилшод, Анбар отин девонларини нашрга тайёрлади, “Форсийзабон ўзбек шоирлари” жилдини таржима қилди.

Эргаш Очилов таржимасидаги атоқли туркман шоири ва мутафаккири Махтумқулининг “Асарлар” тўплами 2014 йилда Ўзбекистоннинг Биринчи Президенти Ислом Каримов томонидан, “Элингга бахш айла” китоби 2017 йилда Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан Туркменистоннинг ўша даврдаги Президенти, ҳозирда Туркменистон Халқ Маслаҳати Раиси Гурбангули Бердимухамедовга тақдим қилинган. У ҳамкорликда нашрга тайёрлаган Абдурахмон Жомийнинг “Мухаббат махзани” китоби эса Тожикистонга расмий сафари чоғида Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан Тожикистон Президенти Эмомали Раҳмоновга тақдим қилинган (2018).

Фақир одам...

Шўро даврида бир устозимиз: “Бу замонда ё қаттиқ ишлашинг, ё ўзингни ишлагандай қилиб кўрсатишинг – керак”, – дер эдилар. Чуқурроқ мушоҳада қилиб кўрилса, бу қоида замон ва макон чегараларини тан олмайди. Ҳозир ҳам икки-уч китоб чиқариб, давраларнинг тўридан тушмайдиганлар – қанча. Бу укамиз телевидение орқали чиқишни унчалар ёқтирмайди, бўлар-бўлмасга минбарга интилавермайди. Очиги, санаб ўтилган бу ишларни удалаш учун, эҳ-ҳе, соатлаб демай, кунлаб, ҳафталаб, ойлаб... китоблар, хусусан, луғатларга тўла иш столини қўлтиқлаб ўтиришга тўғри келади.

Устоз

3 нафар филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), 20 га яқин магистрлик диссертациясига илмий раҳбарлик қилган. Яна 2 тадқиқотчи филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), 2 магистрант магистр илмий даражасини олиш учун унинг раҳбарлигида илмий изланишлар олиб бормоқда.

Илм одоби

Баъзилар билимга эга бўлади-ю, илм одобини ўзлаштира олмайди. Оқибатда кўп қоқилади, обрўсизланади. Назардан ҳам қолади.

Укамиз илм одобини Институтда ишлаган Иззат Султон, Абдуқодир Ҳайитметов, Салоҳиддин Мамажонов, Тўра Мирзаев, Эрик Каримов, Маматкул Жўраев каби етук устозлардан, албаттаки, антик даврнинг буюк алломаси Сукрот айтганидек, айрим илм одобига амал қилишни эплай олмай ўтиб кетганлардан ҳам ўрганди.

Рағбат

Ўзбек адабиёти ва адабиётшунослигини ривожлантириш йўлидаги кўп йиллик самарали меҳнатлари Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони билан “Меҳнат шухрати” ордени (2021), туркман адабиётини тадқиқ этиш ва адабий асарларни таржима қилиш борасидаги фаол фаолияти учун Туркменистоннинг халқаро “Махтумқули Фироғий” медали (2014) билан тақдирланган.

Ҳажвга мойиллик ёхуд қуввайи ҳофиза

Тилни “тузадиганлар” ҳам, “бузадиганлар” ҳам – аҳли қалам. Бу қавм табиатан янгиликка жуда-жуда ўч келади. Янгиликдан, бир муддат бўлсин, беҳабар қолса, ўзини худди пойгада ютқазиб қўйгандай сезиб юради-да.

Кейинги йилларда кимдир “қуввайи ҳофиза” бирикмасини ишлатди-ку. Тамом, ҳамма унга “ошиқ” бўлди-қолди. Билган ҳам, билмаган ҳам, ўринли бўлсин ё ўринсиз, шу сўзни ишлатса-да. Майли, қўлласин, қўллайверсин. Аммо жойида истифода этсин-да. Кўплар унга шунчаки “салоҳият”, “истеъдод”, “қобилият” сўзларининг маъносини юкляпти. Бу – хато. Йўқ, у “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да тўғри қайд этилганидек, “эсда сақлаш қобилияти, хотира қуввати” (3:359) маъносини англатади.

Биз фаолиятини ёритаётган олимнинг айнан ана шу хотираси кучли-да. Бир эшитгани ёки ўқигани унча-мунчага ёдидан чиқмайди. Айниқса, устозлари, ҳамкасблари ҳақидаги ҳангомаларни ёзиб ҳам юради. Ҳатто, камина билан боғлиқ ҳангомаларни ҳам ёзиб, “Китоб дунёси” газетасида чиқарган (1). Профессор Боқижон Тўхлиев ҳангомаларини китоб тарзида ҳам чоп эттирган (2).

“Келди очилур чоғинг...”

Эл орасида: “Спортчининг ёши, олимнинг қариси – қадрли бўлади”, – деган гап юради. Ҳақ гап. Лекин 60 ни тўлдирганларни “ёш” ҳам деб бўлмайди, “қари” ҳам. Чунки “ёш” десангиз, шунча йиллик катта тажрибаси – бор, “қари” десангиз, бу – унинг энди фикр-қараш ва ҳукм-хулосалари пишиб етилган, ҳаёт ва фаннинг пасту баландини билиб қолган, катта ҳазинага эга бир пайти.

Укамиз яхшиларга эргашиб, шу мавқе-мақомларга етди. Ҳамза Ҳамкимзода Ниёзийнинг бошқа манзар (адресат)га йўналган бўлса ҳам:

Келди очилур чоғинг, ўзлигинг намоён қил! –

деган ажиб сатри – бор. Бунга кўчма маънода 60 ни тўлдирган ҳар қандай олимга нисбатан айтса, бўлади. *Шу ёшгача шунча катта ишларни уддалаган одам бу ёғига отни яна ҳам қамчиламайди, деб ўйлаймизми?!*

Уч ўғли ҳам яхши таълим-тарбия топди, етук мутахассисларга айланди. Нуфузли халқаро ва маҳаллий идораларда меҳнат қилди. 6 невараси бор.

Бу йўлда унга омадлар, бардамлик-бақувватлик, соғлиқ-саломатлик ва олдингилардан ҳам кучлироқ илҳом тилаймиз.

Бу гаплардан кўнглингиз сезиб турган бўлса керакки, биз сиз билан кимсан – Эргаш Зокирович Очилов ҳақида суҳбатлашдик.

Устозми ё шогирд?

Бир гал Наманганга бордим. Ислом Шарқи мумтоз шеърятига қаттиқ қизиқадиган мухлислар даврасига тушиб қолдим. Гап айланиб, кўп форс-тожик мумтоз шоирлари шеърларининг ўзбекчага таржима қилинганига бориб тақалди. Сўзсиз, Шоислом Шомуҳаммедов, Жамол Камол, Эргаш Очил тилга олинди. Мақтангим келиб: *“Эргаш Очил каминанинг биринчи шогирди”*, – дедим. Яширмайман, бир мухлис бу гапга асло ишонмаса бўладими: *“Тўхтанг, тўхтанг, Эргаш Очил сизнинг шогирдизми ё сиз Эргаш Очилнинг шогирдларимиз?”* – деди. Шундай буюк шоирларни ўзбекчада сайратган таржимонни каминадан ҳам ёши улуг бир зот деб билар экан-да у киши. *“Ҳа, у киши чор ҳукумати даврида Бухоро мадрасаларидан бирида ўқиганлар”*, – дедим ҳазиллашиб.

Шогирдининг бундай таъриф, обрўй-эътибори қайси устозга ёқмайди, дейсиз?

Шунча гапдан келиб чиқадиган яхлит хулоса – битта: қани эди, кўлига қалам тутган ҳар бир ижодкор халққа Эргашжончалик хизмат қилса!..

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Олим С. Комиллик сири / “Халқ сўзи”, 1999 йил, 5 октябрь.
2. Очил Э. Султонмурод Олим хангомалари / “Китоб дунёси”, 2024 йил, 14 март.
3. Очил Э. Боқижон Тўхлиев хангомалари. – Тошкент: “Баёз”, 2024.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати, V жилдди, 5-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008.

Almaz ÜLVİ BİNNATOVA,
Filologiya elmləri doktoru, professor
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun
“Azərbaycan-Türkmənistan-Özbəkistan ədəbi
əlaqələr” şöbəsinin müdiri

KLASSİK İRS TƏDQIQATÇISI, TƏRCÜMAN ERQAŞ AÇILOV

(“Ustadlar – şagirdlər” silsiləsindən 22-ci yazı)

“Klassik irs tədqiqatçısı, tərcüman Erqaş Açılov (“Ustadlar – şagirdlər” silsiləsindən 22-ci yazı)” adlı məqalədə tanınmış alim haqqında qısa təqdimatdan sonra onun yaradıcılıq işlərindən – elmi-ədəbi əsərlərindən bəhs edilir. Xüsusən filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Özbəkistan EA Özbək dili, ədəbiyyatı və folkloru institutunun XX əsr özbək ədəbiyyatı və müasir ədəbi proses şöbəsinin müdiri, görkəmli ədəbiyyatşünas alim, tərcüməçi və pedaqoq E.Açılovun Azərbaycanın klassik şairlərinin ədəbi və elmi irsi yönündə olan çalışmalarına diqqəti yönəldilir. Məhsəti Gəncəvi, Əfzələddin Xaqani, Nizami Gəncəvi, İmadəddin Nəsimi, Məhəmməd Füzulinin əsərləri haqqında elmi mülahizələri haqqında geniş təhlillər təqdim edilir. Eyni zamanda adları qeyd olunan klassiklərin əsərlərini orijinaldan tərcümələri haqqında araşdırmada bilgi verilir. Məlumdur ki Erqaş Açılov tərcümə məsələləri üzrə ixtisaslı alimdir, ona görə də alim bütün tərcümələrinin elmi mahiyyətinə də xüsusi nəzər salır.

Erqaş Açılovla uzun illərdir ki, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu ilə əməkdaşlıq edir. 2019-cu ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında İmadəddin Nəsimi ilə bağlı “Ey Nəsimi, cahanı tutdu sözün ...” adlı beynəlxalq elmi konfransa dəvət etmişdik. Özü ilə Azərbaycan klassiklərindən etdiyi tərcümə kitablarını da hədiyyə olaraq gətirmişdi. Gözəl məruzəsi ilə akademiya tarixində hər kəsin yaddaşına yazıldı. Elə həmin günü Azərbaycan Televiziyasının məşhur “Xəzərin sahilindən” verilişinə qonaq da dəvət edildi. Tam bir saatlıq gözəl – məzmunlu, elm-irfan dolu söhbət tamaşaçılara təqdim olundu.

2024-cü il Azərbaycanda Məhəmməd Süleymanoğlu Füzuli ilə çərçivəsində yenə Erqaş domlaya müraciət etdik. Ondan Füzuli ilə bağlı tədqiqatlarından konfrans kitabımız üçün istədik. İkimizin də

yazdıqlarımızın mövzusu eyni olsa da fakt və təhlillər baxımından fərqli idi. Odur ki, belə qərara gəldik ki, mövzu sərlövhəsində təkrarçılıq olmasın deyə hər iki məqaləni birləşdirib, ikimizin imzası ilə kitaba daxil edək. Həmin kitab Türk Dünyası Mədəniyyət İrsi Fondu xətti ilə nəşr olunan “Məhəmməd Füzuli və özbək ədəbiyyatı” adlı kitabında da çap olundu.

Ensiklopediya məqalələri yazılmasında da əməkdaşlığımız olub və sair. Yəni ayrı-ayrı ölkə akademiyalarında çalışsaq da istər-istəməz elmi-ədəbi yollarımız kəsişir və Azərbaycan-özbək ədəbi əlaqələrinin ənənəvi dostluq – qardaşlıq səhifəsinə yeni rəng qatılır.

Erqaş Zakiroviç Açılov – filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, professor, Özbəkistan Respublikası Elmlər Akademiyasının Özbək dili, ədəbiyyatı və folkloru institutunun XX əsr özbək ədəbiyyatı və müasir ədəbi proses şöbəsinin müdiri, görkəmli ədəbiyyatşünas alim, tərcüməçi və pedaqoqdur.

Alimin, qısa olsa da, *həyat yoluna* nəzər salaq: 1965-ci il noyabrın 15-də Buxara vilayətinin Şəfirqan rayonunun Yeniqışlaq kəndində anadan olub (məşhur alimlərdən Nizami Gəncəvi “Xəmsə”sini orijinaldan özbək dilinə tərcümə edən xalq şairi, nəzəriyyəçi alim Camal Kamal, nəvəişünas İbrahim Haqqul və b. doğulduğu, böyüdüüyü Şəfirqan rayonu). 1989-cu ildə Daşkənd Dövlət Universitetinin (indiki Özbəkistan Milli Universiteti) jurnalistika fakültəsinin axşam şöbəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirib.

Əmək fəaliyyətinə ilk olaraq, 1984–1992-ci illərdə “Toshkitob” (“Daşkitab”) kitab satış idarəsində ekspeditor kimi başlayıb. 1992-ci ildən Özbəkistan EA Özbək dili, ədəbiyyatı və folkloru institutunda elmi fəaliyyət göstərir. 1995–1998-ci illərdə Özbəkistan EA Rəyasət Heyətində ictimai-humanitar elmlər bölməsinin elmi katibi vəzifəsində çalışıb. 1998–2000-ci illərdə doktoranturada təhsil alıb. 2000-ci ildən müxtəlif şöbələrdə böyük elmi işçi kimi fəaliyyət göstərüb. 2025-ci ildən XX əsr özbək ədəbiyyatı və müasir ədəbi proses şöbəsinin müdiri vəzifəsindədir. 2000-ci ildən bəri “Özbək tili və adabiyoti” jurnalının məsul katibidir. 2004-cü ildən Daşkənd Dövlət Şərqşünaslıq Universitetində tərcümə üzrə magistr və bakalavr tələbələrinə dərs deyir.

Elmi fəaliyyəti: 1994-cü ildə “Rübai tərcüməsində forma və məzmun birliyi” mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müdafiə edib.

Əsas tədqiqat sahələri: türk və fars xalqlarının klassik ədəbiyyatı, ədəbi əlaqələr, bədii tərcümə. Rus, fars, tacik, dəri, türkmən, azərbaycan, tatar və qaraqalpaq dillərindən şeir və nəsr əsərlərini *tərcümə* edir. Erqaş Açılovun müəllif, tərcüməçisi və tərtibçisi olduğu 145-dən çox kitabı var.

Tərcüməçilik sahəsinin mütəxəssisi kimi yazdığı “Tərcümə nəzəriyyəsi və praktikası”, “Bədii tərcümə məsələləri”, “Tərcüməşünaslığın nəzəri məsələləri”, “Tərcümə nəzəriyyəsi”, “Farscadan özbəkçəyə poetik tərcümə problemləri”, “Tərcüməşünaslıq terminlərinin izahlı lüğəti” nəzəri əsərləri nəşr olunmuşdur.

E.Açilovun toplayıb nəşrə hazırladığı topluların ümumi sayı 77-dir: Hafız Şirazi, Əlişir Nəvai, Sədi Şirazi, Ubaydi, Babur, Ömər Xəyyam, Əmiri, Muqimi, Ətəyi, Əmir Xosrov Dəhləvi, Mirzə Əbdülqadir Bədil, Əbu Əli ibn Sina, Məsrəb, Ağahi toplularını, eləcə də Əlişir Nəvai, Cəlaləddin Rumi, Fəridəddin Əttar, Əhməd Yəsəvi, Süleyman Baqırgani, Yusif Xas Hacib, Ədib Əhməd Yuğnaki, Sədi Şirazi, Ağahi kimi müəlliflərin “Hikmətlər” kitablarını və “Hikmətlər xəzinəsi” əsərlərini nəşrə hazırlamışdır.

Farsdilli 200-dən çox şairdən 10.000-dək rubai tərcümə edərək “Eşq dəftəri”, “Məhəbbət nəğmələri”, “Danışməndlər təhfəsi”, “Min bir rübai”, “Rubai gülşəni” adları ilə nəşr etdirmişdir.

“Dünya poeziyası inciləri” seriyasında isə Jonrj G.Bayron, Mixail Y.Lermontov, Vilyam Şekspir, Henrix Heyne, Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, Taras Şevçenko, Qaysın Quliyev, Mirzə Qalib, Şota Rustaveli və Qarsiya Lorkanın toplularını çap etdirmişdir.

Bundan əlavə, Erqaş Açilov Şərq xalqlarının klassik nəğmə və xalq mahnılarını, rəvayətlərini toplayaraq “Şərq rəvayətləri” toplularını da nəşr etdirmişdir. 100 cildlik “Türk ədəbiyyatı inciləri” silsiləsində bir sıra klassikləri tərcümə etmişdir. 500-dən çox elmi və elmi-publisistik məqalə, 1000-ə yaxın *ensiklopediya məqaləsi* yazıb.

Beynəlxalq *konfranslarda* iştirak edib, bir çox ölkələrdə təqdimatlar edib. Türkmən ədəbiyyatının tərcüməsi və tədqiqi sahəsində fəaliyyətinə görə Türkmənistanın “Məhtumqulu-Fəraqi” medalı ilə təltif olunub (2014). Özbəkistan hökuməti tərəfindən “Əmək şöhrəti” ordeni ilə təltif edilmişdir (2021).

Təhsil və elmi rəhbərlik: Üç filologiya üzrə fəlsəfə doktoru yetişdirib. İyirmiye yaxın magistr hazırlamışdır. Hazırda iki doktorant və iki magistr onun rəhbərliyi altında tədqiqat aparır.

Bütün bunlarla yanaşı, yorulmaz alimin bu qədər zəngin əməyi-elmi fəaliyyəti içərisində Azərbaycan klassik ədəbiyyatı ayrıca bir səhifə təşkil edir. Bu səhifədə hansı klassiklərin həyat və yaradıcılığı haqqında, əsərlərinin özbək dilinə tərcümələrini görmək mümkündür: ilk olaraq, E.Açilovun, “*Əzəli və əbədi dostluq*” *tədqiqatına diqqət yetirək*: O, Azərbaycan-özbək xalqlarının ədəbi və elmi əlaqələrindən bəhs edən “Əzəli və əbədi dostluq” adlı araşdırmasında belə qənaətə gəlir ki,

özbək və azərbaycan xalqları qədimdən ortaq dəyərlər və ənənələr əsasında yaşayıblar. Hər iki xalqın mədəniyyəti, sənəti və ədəbiyyatı bir-birini zənginləşdirərək inkişaf edib. Əfzələddin Xaqani, Nizami Gəncəvi, İmadəddin Nəsimi, Əlişir Nəvai, Zəhirəddin Məhəmməd Babur və Məhəmməd Füzuli kimi böyük şairlər hər iki xalqın ədəbi irsinin ortaq simalarıdır. Ötən əsrdən başlayaraq, özbək və azərbaycan alimləri, ədibləri arasında elmi-ədəbi əlaqələr yeni səviyyəyə qalxıb, qarşılıqlı tərcümə və tədqiqatlar aparılıb. Müstəqillik dövründə bu əlaqələr daha da inkişaf edib, birgə elmi konfranslar, nəşrlər və layihələr həyata keçirilib. Həmçinin, hər iki xalqın böyük ədiblərinin yubiley tədbirləri beynəlxalq səviyyədə keçirilib və bu münasibətlə həm Özbəkistandan, həm də azərbaycandan alimlər iştirak ediblər. Nəticədə, özbək və Azərbaycan ədəbiyyatları və mədəniyyətləri arasında dostluq, əməkdaşlıq və qarşılıqlı hörmət möhkəmlənib.

Məqalənin əsas məqamları – özbək və azərbaycan xalqlarının qədimdən ortaq mədəniyyət və ədəbi əlaqələri, ortaq ədəbi abidələr və ustalar (Nizami Gəncəvi, Əlişir Nəvai, Füzuli, Babur və s.), müasir dövrdə ədəbi və elmi əməkdaşlıqlar, tədbirlər, konfranslar, tərcümə işləri, birgə tədqiqatların perspektivləri və nəhayət, Nəsimi ilinin keçirilməsi kimi mühüm hadisələr xülasədə dəqiq vurğulanıb.

“Məhsəti Gəncəvi” rubailər kitabında şairənin 200 rübaisini tərcümə etmiş və ön söz yazmışdır. Ön sözdə tərcüməçi Erqaş Açılov yazır: “Şərq klassik söz sənətinin dahi nümayəndələrindən olan Məhsəti Gəncəvi 1098-ci ildə Gəncədə doğulmuşdur. O, ağıllılığı, bədahətənliyi və hazırcavablığı ilə məşhur olmuş, həyatı maraqlı hadisələrlə zəngin və əfsanəvi hekayələrlə doludur. Əsl adı Munisə, təxəllüsü isə Məhsəti (ay üzli) olub. Gəncədə atasının yanında rəsm və musiqi sənətlərini öyrənmiş, xüsusilə ud və çalğı alətlərində böyük ustalığ göstərmişdir. Gəncə, Xorasan, İran və Azərbaycan bölgələrində onun sənətkar adı yayılmışdır. Atasının vəfatından sonra, təxminən 1118-1119-cu illərdə Azərbaycan hakimi Sultan Mahmudun sarayına dəvət olunmuş, bir müddət sonra isə Gəncəni tərk edib, Bəlx və Mərv şəhərlərinə gedərək Sultan Səncərin sarayında yüksək hörmət qazanmışdır. Orada Ömər Xəyyam, Ədib Səbri Termizi, Ənvəri Abivərdi, Səid Həsən Qəznəvi və başqa məşhur şairlərlə görüşmüş, öz zamanının ən nüfuzlu ədibləri arasında olmuşdur. 1153-1154-cü illərdə siyasi vəziyyətin gərginliyi səbəbindən doğma şəhərinə qayıtmış, ömrünün sonuna kimi Gəncədə yaşamışdır. Məhsəti Gəncəvinin “Çorğahi Məhsəti” (“Məhsətinin dördlükləri”) adlı divanı itmişdir, lakin onun 113 rubaisi, bir neçə qəzəl və parça şeirləri bizə gəlib çatmışdır. 1957-ci ildə Tehran

şəhərində onun əsərləri divan şəklində nəşr edilmiş, daha sonra 298 rubaisi ayrıca toplu halında çap olunmuşdur. Buxaralı ədib Abdulla Cövhəri Zərgər “Əmir Əhməd və Məhşəti” adlı məhəbbət dastanı yazmış, burada Məhşətinin rubailərindən çoxlu istifadə olunmuşdur. Tədqiqatçılar hesab edir ki, Məhşətinin rubailəri əsasən bu dastan vasitəsilə yayılmışdır. Məhşəti rubai sənətində ustad idi və çağdaşları onun rubailərini yüksək qiymətləndirmiş, hətta rubainin piri və mürşidi Ömər Xəyyam onun əsərlərini çox bəyənmişdir. Beləliklə, Məhşəti Gəncəvi öz dövrünün ən parlaq şairlərindən biri kimi Şərq poeziyasına dərin təsir göstərmiş, həm istedadı, həm də nüfuzu ilə unudulmaz iz qoymuşdur. Kitabın sonunda tərcüməçi qeyd edir ki, bu tərcümələr çoxdan edilib. O zaman Azərbaycanda və Tacikistanda şairlə bağlı çox işlər görüldüyündən xəbərsiz idim. İndi mən Bakıdan və Xocənddən bir neçə yeni materiallar tapmışam, lakin bu mövzuya qayıtmağa hələ vaxtım olmayıb.

Erqaş Açılovun Azərbaycan klassiki Xaqani Şirvani haqqında yazdığı “*Sənətdə bənzərsiz, hikmətdə bəyfas: Xaqani yaradıcılığına qısa nəzər*” araşdırmasına diqqət edək: O, yazır ki, Əfzələddin Xaqani XII əsr Şərq poeziyasının ən görkəmli nümayəndələrindən biri kimi ədəbiyyat tarixində xüsusi yeri vardır. Əslən Şirvandan olan bu sənətkar poeziyada dərin mənalar, fəlsəfi müdriklik və sufizm ruhunu birləşdirən bənzərsiz bir üsluba malik idi. Onun şeirlərində dünyəvi və mənəvi məsələlər bir vəhdət təşkil edir, insanın daxili aləmi ilə Allah arasında körpü yaradılır. Xaqani uşaqlıqdan elmə və ədəbiyyata maraq göstərmiş, sərf-nəhv, məntiq, fəlsəfə, riyaziyyat, astronomiya və poeziya sahələrində kamil bilik qazanmışdır. Əvvəl “Həqayiqi” təxəllüsündən istifadə etsə də, sonradan sarayla bağlılığına görə «Xaqani» adını qəbul etmişdir. Şirvanşahların sarayında yüksək mövqedə olsa da, zamanla tənqidi düşüncələri, ictimai-siyasi haqsızlıqlara qarşı çıxışı və sərt poetik dili səbəbindən zindana atılmış, burada yazdığı məşhur “Həbsiyyə” qəsidəsi ilə ədəbiyyat tarixində əbədi iz qoymuşdur. Ömrünün sonlarına yaxın Xaqani sufizmə üz tutmuş, zahid həyatını seçmiş və insan qəlbinin saflaşdırılması, mənəvi kamilliyə çatmaq kimi ideyaları poeziyasının əsas xəttinə çevirmişdir. O, insanın mənəvi təkamülünü qəlbin aynaya çevrilməsi ilə təsvir edir və bu aynanın təmizlənməsi üçün insanın nəfs və mənfi xüsusiyyətlərdən azad olmasının vacibliyini vurğulayır. Ədəbi çevrələrdə «Əcəmin Həsəni» adlandırılan Xaqani öz dövründə yüksək nüfuz qazanmış, Cami kimi sonrakı klassiklər onun poetik kamilliyini qəbul etmişlər. O, klassik poeziyada özünəməxsus dili və fəlsəfi düşüncə tərzini seçilərək Şərq

ədəbiyyatının ən dəyərli simalarından birinə çevrilmişdir. Xaqaninin poetik irsi, yalnız estetik gözəllik deyil, həm də mənəvi və intellektual zənginlik baxımından Azərbaycan və ümumilikdə Şərq ədəbiyyatının qiymətli xəzinəsidir.

Erqas Açılovun ən çox müraciət etdiyi klassiklərdən biri, bəlkə də birincisi Nizami Gəncəvi irsidir. O, Nizami Gəncəvi yaradıcılığı üzrə aşağıda adlarını qeyd etdiyimiz əsərləri ərsəyə gətirib, oxucu və tədqiqatçıların ixtiyarına vermişdir –

- Nizami Gəncəvi. Hikmətlər.
- Nizami Gəncəvi. Özbəkistan Milli Ensiklopediyası, 6-cı cild – Daşkənd, 2003, 347–348-ci səhifələr. Məqalədə Nizaminin həyatı və yaradıcılığı haqqında ümumi məlumat verilmişdir;
- Nizaminin əsərlərinin özbək dilində tərcümələri. Nizami və özbək ədəbiyyatı (məqalələr toplusu) – Tehran, 2007, 37–55-ci səhifələr. Məqalədə şairin əsərlərinin özbək dilində tərcümələri öyrənilmişdir.
- Nizami Gəncəvi. Rubailər (farscadan E.Açılovun tərcüməsi) “Donışmandlar tuhfəsi”. – Daşkənd: “Özbəkistan”, 2009, səh.96–100.
- Nizami əsərləri özbək dilində. “Noma-i forsiy” jurnalı, Tehran, 2012, 1–2 saylar, 43–63-cü səhifələr. Məqalədə şairin əsərlərinin tərcümələrinin tarixi işıqlandırılmışdır.
- Ruh aləminə səyahət. Nizami Gəncəvi. “Sirlər xəzinəsi” – Daşkənd: “Kamalak”, 2016, səh.6–26. Ön sözündə Nizami Gəncəvinin “Sirlər xəzinəsi” dastanı ilə Əlişir Nəvainin “Heyrətul-əbrar” dastanı müqayisəli şəkildə araşdırılmışdır. Həmçinin “Sirlər xəzinəsi”nin Camal Kamal tərcüməsi təhlil edilmişdir.
- Nizaminin şah dastanı. Nizami Gəncəvi. “Leyli və Məcnun” – Daşkənd: Extremum-press, 2017, səh.6–23. Ön sözündə “Leyli və Məcnun” dastanlarının yaranma tarixçəsi işıqlandırılır. Nizami və Nəvainin eyni mövzudakı dastanları müqayisəli şəkildə öyrənilir. Dastanın Camal Kamal tərcüməsi təhlil edilir.
- Erqas Açılov. Nizami və özbək ədəbiyyatı “Dil və tərcümə problemləri” (Elmi-metodik məqalələr toplusu). №14 – Namangan, 2021, səh.181–193. Məqalədə Nizaminin “Xəmsə”sinin özbək ədəbiyyatına təsiri məsələləri araşdırılır.
- Erqas Açılov. Nizaminin “Xəmsə”sinin özbək dilində tərcümələri “Nizami Gəncəvi və Əlişir Nəvai: ənənə və yenilik” mövzusunda beynəlxalq konfrans materialları (2021-ci il 8 fevral) – Bakı: AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, səh.132–140. Məqalədə Nizaminin “Xəmsə”sinin özbək dilində Qutb Xarəzmi, Camal Kamal, Alim Buriyev tərəfindən olan tərcümələri təhlil olunur.
- “Nizami. həyatı və yaradıcılığı” – risalə.

Bu qədər nəşrlərlə yanaşı E.Açilovun “Nizami Gəncəvi və onun ədəbi irsi” adlı başqa bir araşdırmasında müəllif dahi şairin həyatından bir neçə sətir təqdim edir: “Nizami Gəncəvi (1141–1209) Şərqi klassik şeir sənətinin öncüllərindən biri, məşhur “Xəmsə” şairidir. Gəncənin elmi və mədəni mühitində böyüyən Nizami, çoxsaylı elmlər – fəlsəfə, tarix, fəlsəfə, tib və astronomiya kimi sahələrdə dərin biliyə sahib olmuş, həmçinin qədim yunan və ərəb filosoflarının əsərlərini yaxşı mənimsəmişdir. O, ədəbi yaradıcılığında zəngin elmi bilikləri ilə fərqlənmiş və dövrünün ədəbiyyat, fəlsəfə və cəmiyyətində nüfuzlu şəxsiyyət olmuşdur. Nizami Gəncədə yaşayıb-yaratmış, şahlardan təkliflər alsa da, saray həyatına daxil olmayaraq, azad və sərbəst yaradıcı şəxs kimi ömür yaşamışdır. Onun ən məşhur əsəri beş dastandan ibarət “Xəmsə”si – “Sirlər xəzinəsi”, “Xosrov və Şirin”, “Leyli və Məcnun”, “Yeddi gözəl” və “İskəndərnamə”dir. Bu əsərlər yalnız Azərbaycan ədəbiyyatında deyil, dünya poeziyasında da böyük əhəmiyyət kəsb edir. Nizami həm də lirika şairi kimi tanınır; onun qəzəlləri, qəsidələri, rübailəri ... müxtəlif məcmuələrdə toplanmışdır. Lakin şairin tam diwanı günümüze çatmamışdır.

Erqas Açilov başqa bir tədqiqat məqaləsində qeyd edir ki, XV əsrdə Nizaminin lirik şeirləri geniş oxucu kütləsinə məlum deyildi. Əlişir Nəvai Nizami Gəncəvini lirik şair kimi deyil, əsasən məsnəvi ustadı kimi qiymətləndirir, “Məhbubul-qülüb”da onun adı çəkilmir, amma “Xəmsə”nin girişlərində və “Səddi İskəndəri”nin sonunda Nizami böyük ustad kimi tərif olunur. “Heyrətül-əbrar”da ayrıca fəsildə onun sənətkarlığı və bədii ustalığı yüksək qiymətləndirilir. “Fərhad və Şirin”də isə Nizami “Xəmsə” yaratmaqda ruhani dəstək kimi göstərilir. “Xəmsə” tamamlandıqdan sonra Nəvai əsəri ustadı Əbdürrəhman Camiyə göstərir və orada böyük şairlər simvolik bağda təsvir olunur; Nizami bu bağın əsasçısı sayılır. Nəvai həmçinin Nizaminin şeirlərini təkcə bədii gözəllik yox, həm də zəngin fəlsəfi və elmi məzmun baxımından yüksək dəyərləndirir. Onun şeirlərində həyat təcrübəsi, müdriklik və elmi biliklər əks olunur. Nizaminin yaradıcılığında insan ömrünün dəyərini bilmək, həyatını xeyirli işlərə həsr etmək, dünya üçün yaxşı ad qoymaq kimi motivlər ön plandadır. O, insanın əbədi-lik üçün əməlləri ilə iz qoymasını vurğulayır, fani dünya və zamanın əhəmiyyətsiz olduğunu bildirir. Şair həmçinin özünün böyük sənətkarlığını fəxrə qeyd edir və dövrün çətinliklərinə baxmayaraq, ruh yüksəkliyi ilə yaşamağa çağırır. Müəllif araşdırmasında, Nizami Gəncəvinin Azərbaycan və ümumilikdə şərq ədəbiyyatındakı böyük nüfuzundan bəhs edir. Qədimdən xalq arasında məşhur olan Nizami, bir çox görkəmli klassik şairlər tərəfindən ustad sayılıb. XVI əsrdən

başlayaraq onun “Xosrov və Şirin”, “Sirlər xəzinəsi”, “Yeddi gözəl” və digər məşhur poemalarının müxtəlif dövrlərdə və ustalıqla tərcümələri həyata keçirilib. 1947-ci ildə Nizaminin 800 illik yubileyi geniş qeyd olunub və onun əsərlərinin müxtəlif tərcümələri nəşr olunub. Müasir dövrdə də onun “Xəmsə”si yüksək səviyyədə və bədii cəhətdən zəngin tərcümələrlə oxuculara təqdim edilir. Müəllif tədqiqatı boyu Nizaminin hikmət dolu beyt və misralarından nümunələr gətirir və onun əsərlərində dərin fəlsəfi-mənəvi fikirlərin, həyat və insanlıqla bağlı müdrik kəlamların əks olunduğunu vurğulayır.

İmadəddin Nəsimi irsinə dair: “Ey Nəsimi, cahanı tutdu sözün”, “Nəsimi və özbək ədəbiyyatı”, Nəsimi. Əsərləri (tərcümə), “Azərbaycanın klassik şairləri” tədqiqat və tərcümə kitabları nəşr etmişdir.

Erqas Açılovun Füzuli yaradıcılığı üzrə gördüyü işlərin siyahısına nəzər salaq:

- “Füzuli. Divan. “Leyli və Məcnun”,
- “Füzuli. Divan. “Leyli və Məcnun” (nəşrə hazırlayan, ön söz müəllifi və şərhlərin müəllifi E.Açılov // Türk ədəbiyyatı inciləri”, 100 jildlik, 58-ci cild,

- “Badud Mahmud füzulışünas”,
- “Mühi və Füzuli”,
- “Füzuli yaradıcılığında irfani istilah və tamsallar”,
- “Füzuli” (risalə),
- “Füzuli yaradıcılığının Özbəkistanda öyrənilməsi”,
- “Firqət yaradıcılığında Füzuli ənənələri”

“*Vadud Mahmud. Füzuli*” adlı araşdırmasında – Erqas Açılovun bu məqaləsində əsas diqqət ədəbiyyatşünas Vadud Mahmudun füzulünaslıq sahəsindəki fəaliyyətinə və Füzuli yaradıcılığına verdiyi qiymətə yönəlmişdir. Müəllif göstərir ki, Vadud Mahmud Füzulini böyük realist və humanist şair, onun əsərlərini isə ictimai-fəlsəfi dəyəri və dərin emosionallığı ilə seçilən nümunələr kimi dəyərləndirmişdir. Açılov Vadud Mahmudun yanaşmasını dərin elmi təhlil və estetik baxışla xarakterizə edir, onun Füzuli haqqında fikirlərini dəqiq, obyektiv və müasir elmi düşüncə tərzinə uyğun hesab edərək onun füzulünaslıqda tutduğu yeri və əhəmiyyətini ortaya qoyur.

Erqas Açılovun “*Muhyi va Füzuli: ədəbiyyatda təsir və orijinallıq*” adlı məqaləsi XIX əsr Kokand ədəbi mühitinin tanınmış nümayəndəsi olan iki dildə yazan şair Muhyinin yaradıcılığına Füzulinin göstərdiyi dərin və çoxşaxəli təsiri təhlil edir. Müəllif göstərir ki, Füzuli yalnız klassik türkcə poeziyaya deyil, həm də sonrakı dövrlərdə özbək poeziyasına misilsiz təsir göstərmişdir. Bu təsiri yalnız Muhyi deyil,

çoxsaylı klassik və müasir şairlərin (Əndəlib, Uveysi, Əmiri, Həmzə Niyazi, Abdulla Aripov və b.) yaradıcılığında da görmək mümkündür. Məqalədə Muhyinin Füzuliyə yazdığı tətəbbülər (cavab qəzəllər – nəzirələr) nümunə göstərilərək, onun Füzulinin irfani və sufi poeziyasına nə qədər dərin bələd olduğu vurğulanır. Muhyi Füzulinin divanını “maarif, elm bağçası”, yəni ilahi biliklər xəzinəsi kimi dəyərləndirir və Füzulini arif (Allahı tanıyan sufi) adlandırır. Məqalədə tətəbbü və təsir anlayışlarının ədəbi baxımdan formaları da şərh olunur. Nəticə etibarilə, müəllif Muhyinin Füzuli irsinə təkcə təqlidlə deyil, həm də yaradıcı yanaşma ilə yanaşdığını və bu münasibətin özbək klassik poeziyasındakı ədəbi varislik və özünəməxsusluq prinsipini təsdiqlədiyini əsaslandırır.

“Füzuli yaradıcılığında irfani terminlər və simvollar” adlı araşdırmasında müəllif qeyd edir ki, təsəvvuf insanpərvərlik ideyaları və ilahi eşq duyğuları əsasında formalaşaraq Şərq ədəbiyyatının vacib bir hissəsinə çevrilmişdir. Təsəvvuf ideyaları uzun müddət ədəbiyyat üçün ideya-mənəvi əsas rolunu oynamış, ədəbiyyat isə təsəvvuf ideyalarını geniş xalq kütləsinə çatdıran vasitə olmuşdur. Bununla yanaşı, təsəvvuf ədəbiyyatı və təsəvvufdəki ədəbiyyat bir-birindən fərqlənir. Hər bir şair və ya şairlik yaradıcılığında ilahi eşq və kamil insan barədə baxışların, təsəvvufun mürəkkəb və rəmzi strukturlarının əks olunması təbiidir. Bu xüsusiyyətlər Füzulinin yaradıcılığında da aydın görünür. Füzuli həm şairlik qabiliyyəti ilə təsəvvufi anlayışları şeir forması ilə ifadə etmişdir. Onun şeiriyyatında, Allahın yüksək sifətləri və eşqi tərif edilir, Dünyəvi və nəfsani xüsusiyyətlər tənqid olunur, Sufi və dərvişlərə hörmət göstərilir, İlahi məhəbbət ilə birlik (vahidlik) ideyası və sair qeyd olunur. Məsələn, o, cənnət və cəhənnəmi məşuqə ilə vəslə (birlik) və hicranın simvolu kimi istifadə edir. Cənnət aşiq üçün məşuqə gözləridir, cəhənnəm isə onun hicranıdır. İlahi eşq haqqındakı beytlərdə eşqin paklaşdırıcı, tərbiyələndirici və yüksəldici xüsusiyyətləri vurğulanır. Tədqiqatçı qeyd edir ki, Füzuli təsəvvufi baxışlarda eşqi insan kamilliyinin əsas amili kimi göstərir. Onun fikrincə, insan kamala çatmaq üçün əvvəlcə eşq yoluna girməli, özünü paklamalı və nəfsə qalib gəlməlidir. Bu yolda insan-ruh arasında qarşılıqlı mübarizə prosesi nəticəsində insan öz xeyirxah sifətlərini formalaşdırır. Eşq – yaradan, tərbiyəçi və rəhbər kimi insanı yaradır, bəsləyir və yüksək məqsədlərə yönəldir. Bu baxımdan eşq insanın bütün həyatını əhatə edən ilahi qüvvə sayılır. Füzulinin irfani terminlər və simvollarından istifadəsi onun təsəvvufi baxışları ilə böyük şairliyi arasında sıx əlaqənin olduğunu göstərir. Onun şeiriyyatında təsəvvufun rəmzi-dili, eşq və kamal ideyaları, məşuqə ilə vüsəl-hicran,

cənnət və cəhənnəm kimi simvollar vasitəsilə zəngin mənəvi-estetik məzmun yaradılmışdır. Bundan əlavə, Füzulinin yaradıcılığı təsəvvuf ədəbiyyatının nümunələrindən biri kimi qiymətləndirilməli, insan kamilliyi və ilahi eşq mövzularına yeni və bənzərsiz yüksəkliklər qazandırır.

Erqas Açılov *“Bərhəyat simalar”* kitabına daxil *“Leyli şeiriyətinin Məcnun şairi”* məqaləsində yazdığı kimi, Füzulinin *“Şəfayi-vəsl qədrin hicr ilə bimar olandan sor”*, *“Qəmzəsin sevdin, könül, canın gərəkməzmi sana?”*, *“Hasilim bərqi-həvadisən mələmət dağıdır”*, *“Fələklər yandı ahimdən ...”*, *“Etməzmidin”*, *“Yenə ol mah mənim aldı qərarım bu gecə,”*, *“Səba, əgyardan pünhan, qəmin dildarə izhar et”*, *“İxtiyarım qalmadı”*, *“Əzəl katibləri üşşaq bəxtin qarə yazmışlar”*, *“Hübabı-əşki-xunun cismimi eldən nihan etmiş”* və başqa bu kimi qəzəllərinə musiqilər yazılmış, əsrlər boyu xanəndələr tərəfindən sevə-sevə oxunur. Füzuli əsərlərinin təsiri və taleyi haqqında düşünərək, onların zamanın təlatümlərində itib-batmayacağından, zamanın küləyi ilə sovrulmayacağından, əbədi qalacağından fəxrlə danışır. Şairin bu proqnozu doğru çıxdı: əsrlər keçdikcə onun şöhrəti azalmadı, artdı. Bu, əsl sənət şedevrlərinin uzunömürlülüyüdür.

Beləliklə, Erqas Açılov Azərbaycan klassiklərinə dair məhəbbətlə qələmə aldığı gözəl tədqiqat və tərcümələri yeni nəsil üçün qənimət əsərlər, Azərbaycan-özbək ədəbi əlaqələr tarixi üçün isə yeni körpüdür.

Ədəbiyyat

1. Hikmatlar xazinasi (Nashrga tayyorlovchi, so‘zboshi va izohlar muallifi). – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2010. – 240 bet.
2. Sharq rivoyatlari (Nashrga tayyorlovchi, so‘zboshi va izohlar muallifi E.Ochilov). – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2010. – 136 bet.
3. Донолар суҳбати. Ривоят ва ҳикоятлар (Тўпловчи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 280 бет.
4. Маликкуттоби Шерозий. Тазкирату-л-хавотин (Матни мухта-сар). Тасҳеҳ ва тавзеҳи Оқилбой Оқилов). – Хўжанд: “Хуросон”, 2018. – Саҳ. 187 – 188.
5. Маҳастий Ганжавий. Рубоиёт (Пажўйишу таҳқиқи Муъиниддин Мехробий). – Техрон: нашри Тус, 1382 (ҳижрий-шамсий).
6. Рамзлар силсиласи. Ривоят ва ҳикоятлар (Тўпловчи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 296 бет.
7. Сайид Имодиддин Насимий. Мен бу жаҳонга сифмасман (Озарбайжончадан У.Қўчқор ва Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2012. – 192 бет.

8. Умрбоқий қўшиқлар. 1-жилд (Тўплаб нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2013. – 456 бет.

9. Умрбоқий қўшиқлар. 2-жилд (Тўплаб нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2013. – 416 бет.

10. Фузулий. Ғамзасин севдунг, кўнгул (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2009. – 304 бет.

11. Фузулий. Девон. Лайли ва Мажнун (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши муаллифи ва изоҳларни тузувчи Э.Очилов) \ “Туркий адабиёт дурдоналари”, 100 жилдлик, 58-жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2022. – 584 бет.

12. Фузулий. Қалб гавҳари (Тузувчи, таржимон ва изоҳларни тайёрловчи Э.Очилов). – Тошкент: “Хилол-нашр”, 2014. – 432 бет.

13. Фузулий. Машраб. Ахтариб келдим сени. Машхур қўшиқлар кутубхонаси (Тузувчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 216 бет.

14. Шарқ ҳикоят ва ривоятлари, 2 жилдли, 1-жилд (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2018. – 528 бет; 2-жилд. – 464 бет.

15. Шарқ ҳикоят ва ривоятлари, 2 жилдли, 2-жилд (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2018. – 464 бет.

16. Шарқ ҳикоят ва ривоятлари. 1-китоб (Тўплаб нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2013. – 528 бет.

Абдурахим МАННОНОВ,
*филология фанлари доктори,
профессор*

УММОН ТУБИДАН ЖАВОҲИР ТЎПЛАГАН ОЛИМ

Қадрдон дўстимиз, йирик адабиётшунос олим, катта тажрибали, нуктадон ва заҳматкаш таржимон, ажойиб педагог, илм ва таржимонлик йўлини танлаган ёшларнинг ардоқли устози Эргаш Очиловнинг фаолияти ҳақида кичик бир мақолада барча ўйлаганларимизни баён қилиш имконсиз. Бу инсоннинг олим, таржимон,

адабиётимизнинг жонкуяр тарғиботчиси сифатидаги фаолияти бир неча салмоқли монографик асарга лойиқ ва ўйлайманки, яқин келажакда Эргаш Очиловнинг илмий ишлари ва таржимонлик фаолиятлари ҳақида шогирдлари томонидан монографик ва диссертацион тадқиқотлар амалга оширилишига ҳеч шубҳа қилмайман.

Шахсан мен Эргаш Очилов ҳақида гап кетганда, аввало у кишининг бир қатор ажойиб, кўпчиликда кузатилмайдиган ноёб инсоний фазилатлари кўз олдимга келади. Дарҳақиқат, бу инсон бениҳоя камтарин, чин дўст, ўта хушмуомала ва хайрихоҳ, шогирдларининг сеvimли устози, ҳамма ҳавас қилувчи оилапарварлиги билан кўпчилигимизга ўрнақдир. У кишининг мени бениҳоя ҳайратга соладиган хислатларидан бири ўта меҳнаткашлиги, бир дақиқа ҳам вақтини беҳуда ўтказмаслигидир. У шу даражада заҳматкаш, илмий фаол ва бир сония вақтини ҳам беҳуда сарф этмаслиги, кераксиз юмушларга сарфламаслиги билан ажралиб туради. Ҳатто бирон-бир мажлисга кириб қолса, уни тезроқ тугашини кутиб безовта бўлаверишини, бўшаб қолди дегунча шитоб билан у ердан чиқиб, ўйлаган ишлари, режаларини бажаришга шўнғиб кетиш ҳолатларини кўп кузатганман.

У киши илмий ва таржимонлик соҳаларида юксак марраларга эришдилар. Аммо Эргаш Очиловнинг ҳеч қачон муваффақиятларини кўз-кўз қилганликларини эслолмайман. Бу донишмандликнинг ажойиб белгисидир. Умуман олганда, донишмандлар таъкидлаганидек, яхши одамни вақт кашф этади. Мен Эргашжонни ана шундай узоқ вақтдан бери ёнма-ён ишлаб, ҳамкорлик муносабатларимиз давомида кашф қилган яхши инсонларимдан бири деб биламан.

Эргашжон, дарҳақиқат, мумтоз форс адабиёти намуналарини таржима қилишда ўзининг юқори даражадаги малака эгаси, ўзига хос йўли ва услубига, тажрибага эга бўлган адиб сифатида ҳам мени ҳайратга солиб келади. Очиғини айтсам, ҳозирги кунда форс шеърятидан энг кўп ва ҳўб таржималарни амалга ошириб келаётган соҳанинг йирик мутахассислари орасида энг йириги ва забардасти десак, муболаға бўлмайди. Форс мумтоз шеърятининг таржимасига киришган ҳар бир таржимон энг аввало бу буюк адабий салтанатнинг барча тарихий жараёнлари, ноёб услубий йўналишлари, бадий сўзнинг инсониятни ҳайратга солиб келган ва келаётган гўзал зоҳирий ва ботиний қирраларини, шу билан бирга канонга айланган шарқ мусулмон поэтикасининг уч

буюк тармоғи (аруз, қофия ва бадийи санъатлар)ни мукаммал билиши, ўзлаштирган бўлиши лозим. Бу поэтиканинг улкан ва ўта мураккаб тармоғи, албатта, шеър оҳангдорлиги, ритмикасининг асосий бўғини ҳисобланган аруз вазнига бориб тақалади. Минг афсусларки, ҳозирда ушбу шеър тизими, вазнида ёзилган форс, ўзбек мумтоз шеърятининг минглаб оҳанг пардаларини ўрганиш, тадқиқ этиш билан шуғулланувчи ва умуман бу соҳани билувчилар сони бениҳоя ноёб, санокли бўлиб қолди. Ва айтиш лозимки, ана шу санокли бўлиб қолган шарқшуносларимизнинг пешқадамларидан бири айни Эргаш Очиловдир.

Бу куюнчак шарқшунос ва таржимоннинг Шарқ мумтоз шеърятидан қилган таржималарида айнан арузнинг талаблари қониқарли тарзда амалга оширилган. Эргаш Очилов замонавий ўзбек шеърятининг асосий вазни – бармоқ тизимининг барча қирраларини юксак даражада билади ва баъзи таржимонларимиз каби у киши ҳам аруз вазнида ёзилган мумтоз форс шеърятини бармоқ вазнидан келиб чиқиб таржима қилиши ҳам мумкин эди. Аммо, Эргашжоннинг қатъий эътиқодига кўра – аруз вазнида ёзилган ҳар бир мумтоз асар айни арузнинг бой ритмикаси вазни асосида таржима қилиниши керак.

Эргашжон Умар Хайём рубойларининг таржимасига киришар экан, буюк шоирнинг аруз вазнида ёзилган барча рубойларини айнан аруз вазни талаблари асосида амалга оширганлиги юқоридаги фикримизга бир мисол.

Эргаш Очилов, форс ва ўзбек мумтоз адабиётининг йирик тадқиқотчилари ва тарғиботчиларидан бири ҳамдир. Форс ва ўзбек мумтоз шеърятининг деярли биронта намояндаси қолмагани, Эргаш Очиловнинг у ёки бу тарздаги тадқиқоти, тарғиботи манбасига айланмаган бўлса.

У киши Афғонистон дарийзабон ва паштузабон халқлари оғзаки ижодиёти шеърятининг сара намуналарини ҳам ўзбек таржимашунослигида илк бор амалга оширган таржимони ҳисобланадилар. 2014 йили Эргаш Очилов билан ҳамкорлигимизда “Афғонистон халқлари оғзаки шеърятидан намуналар” номи билан чиқарган тўпламидаги барча шеърлар, жумладан 1152 та дубайтий, 141 та халқ рубойлари, тўртгиклар, 20 га яқин халқ кўшиқлари ва тароналари ҳамда паштунларнинг машҳур икки мисралик халқ оғзаки шеърлари намуналари – ландэйлар ўзбек тилига таржима қилинган ва ўзбек китобхоналарига манзур бўлган эди.

Бу намуналар таржимони Эргаш Очилов менинг кўз олдимда ўзининг катта тажрибасини ишга солиб, она тилимизга қўшни халқ оғзаки ижодиёти намуналарини юксак савияда амалга оширди. Муҳими, Афғонистон дарийзабон-форсийзабон аҳолисининг шеърляти намуналарини аруз вазнида ёзилган намуналарини айнан ўзбек тилида айнан шу вазнда таржима қилганлиги билан ҳам таҳсинга лойиқдир.

Эргаш Очилов йирик адабиётшунос, шеършунос, профессионал таржимонлик фаоляти давомида мамлакатимизда яна бир муҳим ва хайрли ишни амалга ошириб келмоқдалар. У киши шарқ халқлари адабиётида хусусан форс ва ўзбек тилида битилган, умуман шарқ халқларининг юзлаб асарлардан жой олган турли хил ўғитлар, ибратли сўзлар, ҳикматли, насихатомуз бадиха ва бой мазмунга эга фалсафий-маиший ҳикоятларни тўплаб халқимизга етказишни ўзларининг энг эзгу ишлари, ниятларидан деб биладилар. У кишининг шарқ алломалари, мутафаккирларининг асарларидан жамланган ва чоп этилган ҳикматли, ибратомуз ҳикоятлар тўплamlари жуда кўп. Табиийки, олим тўплаган бу ҳикматлар халқимиз учун ўта манфаатлидир, хусусан, уларни ўқиб, ўзига сингдирган ёшларимиз ҳаётий муаммоларига ечим топиш, ўзлари учун керакли хулосаларни чиқаришга қўмаклашади, уларни фикрлашга, кадриятларни эъзозлашга ўргатади.

Мен баъзан Эргаш Очиловни “Бу одам тиним билмас ҳикмат изловчи, уларнинг ичига шўнғиган ҳикматшунос”, – деб қўяман ҳамкасбларга.

Эргашжоннинг “Ҳикматшунос”ликларининг бошланиши тарихи менга аниқ маълум эмас. Балки бу соҳа у кишининг талабалик йилларидан бошлангандир. Мен, масалан, у кишининг 20 йиллар чамаси шу соҳанинг фаол заҳматкашлари сафидан мустаҳкам жой олганликларини биламан. Жумладан, 2005 йиллардан эътибораан халқ севган “Тошкент окшоми” рўзномасида “Озоз ўрганиб доно бўлур” деган рукн очилган бўлиб, газетанинг 4-саҳифасида чоп этилган ушбу рубриканинг энг фаол иштирокчиларидан бири айнан Эргаш Очилов эди. Газетанинг деярли ҳар бир сониди Эргаш Очилов жаҳоннинг машҳур файласуфлари, донишмандлари, мутафаккирлари, шоирлари айтган ҳикматли ибораларни тўплаб, эълон қилиб борар эдилар. Масалан, у кишининг газетанинг 2010 йил 28 июль сониди машҳур ҳинд эпоси “Маҳобҳарата”дан терилган ҳикматларни жамлаб нашр эттиргани аниқ эсимда. Форс ва ўзбек мумтоз адабиётининг йирик намояндаларининг нафақат уларнинг ижодий олами, балки ҳик-

матомуз сўзларини халқимизни ошно қилишда Эргаш Очиловга тенглашадиган “ҳикматшунос” олим ва маърифатпарвар адиб кам топилади. Менинг китобхонамда Эргашжоннинг деярли барча илмий, илмий-оммабоп асарлари, ҳикматларга тўла нашрлари мавжуд. Жумладан, бу олимнинг анча кейинги тўпламларидан бири ҳисобланадиган улкан шоиримиз Муҳаммадризо Огаҳийнинг мингдан ортиқ ҳикматларини ўз ичига олган китобидир. Ушбу китобда Эргаш Очиловнинг кириш мақоласи шундай бошланади: “Кўпни кўрган ва билган донишманд мақомига етгани учун ҳам Огаҳийнинг кўплаб байту мисралари ҳикматдай, халқ мақолларидек жаранглайди. Куйидаги байтда: “Илм инсон фарзанди учун шундай фойдали бир бойликдирки, ким бундай бойлик соҳибига айланса, унинг ҳар икки дунёси обод бўлади” дея улуғлайди. Бу олимнинг насрий баёни эди. Асл шеър эса куйидагича:

*Илм андоқ ганжи нафеъдур бани одамғаким,
Кимда ул бўлса, икки олам обод бўлур анга!*

Эргаш Очилов, таъкидлаганимиздек, Тошкент давлат шарқшунослик университетида йигирма йилдан кўпроқ вақтдан буён таржимашуносликка оид фанлардан дарс бериб келадилар. У кишининг ҳар бир дарслари талабаларимиз учун “очилмаган кўрик”, яъни ҳар бир дарснинг асосида янги назарий қарашлар бир томондан, ўз таржимонлик фаолиятларидаги тажрибалар, бу соҳада дуч келинадиган муаммолар иккинчи томондан уйғунлашиб, дарсларини ниҳоятда мазмундор ва янгиликларга бой тарзда ўтадилар. У киши соҳа бўйича талабалар учун бир қатор ўқув қўлланмалари яратиш билан бирга илм йўлига кирган бир неча шогирдларга устозлик ҳам қилиб келмоқдалар. Қатор илмий унвонли ёш олимларнинг диссертацияларига раҳбарлик ҳам қилганлар ва бу ишларни ҳамон муваффақият билан давом эттирмоқдалар.

Эргаш Очиловнинг халқимиз, адабиётимиз, таржимашунослигимиз, “ҳикматшунос”лигимиз борасида қилаётган ишлари, эзгу ниятлари саноқсиз. Зеро, Афлотун айтганидек “Эзгулик ер ости ва устидаги олтинлардан ҳам кадрлироқ”дир.

Сизга узоқ ва янада мазмунли умр тилаб қоламан.

Абдуваҳоб МАДВАЛИЕВ,
*ЎзР ФА Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институтини
бўлим мудири, филология фанлари номзоди, профессор*

ИҚТИДОРЛИ, СЕРҚИРРА ВА ФИДОЙИ ОЛИМ, САМИМИЙ ВА КАМТАРИН ИНСОН

Шундай инсонлар бўладик, улар қилаётган амаллари, эзгу ишлари билан атрофидаги ва бутун жамиятдаги замондошлари, ҳатто келажак замондаги авлодлари онгу шуурига, қалбига илм-маърифат нурларини таратиб, ўзи билган, тўплаган илм маҳзанини бошқаларга холисанлилло тақдим этиш иштиёқи билан яшайди. Ана шундай инсонлардан бири кўзга кўринган адабиётшунос, таржима назарияси ва таржимашунослик бўйича таниқли мутахассис, моҳир таржимон ва муҳаррир Эргаш Очилов бўлиб, у ҳозирги кунларда ўз таваллудининг 60 йиллигини нишонламоқда.

Умр шамолдек тез елиб, оқар сувдек оқиб кетаверар экан. Неча ёшга кирганингни эса ҳаётингдаги муҳим бир босқич, ҳодиса муносабати билан орқага қараб, фаолиятингни сарҳисоб қилганингдагина сезар экансан. Эргаш Очиловнинг 60 ёшга кириши ҳам шу зайлда кечган. У 1965 йил 15 ноябрда Бухоро вилоятининг Шофиркон туманида таваллуд топган. 1984 йили ўрта мактабни тугатиб, Тошкентга келади ва Тошкент давлат университети (ҳозирги Ўзбекистон Миллий университети) журналистика факультетининг (тақдир тақозоси билан) кечки бўлимига ўқишга киради, аъло баҳолар билан ўқиб, 1989 йилда факультетни имтиёзли диплом билан битиради. Кечки бўлимда ўқиши туфайли бир қанча муддат (1984 – 1992 йиллар) “Тошкитоб” савдо идорасида экспедитор (китоб тарқатувчи) бўлиб ишлаган. Кечки факультетда мустаҳкам билим олишга интилиш, кун бўйи китоблар оламида ишлаш уни китобга, илмга ошно қилади, илмий иш қилишга қизиқтиради ва бу қизиқиш уни 1992 йили ЎзР ФА Алишер Навоий номидаги Адабиёт институтига (ҳозирги ЎзР ФА Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институтига) етаклаб келади.

Эргаш Очилов институтнинг ўша пайтдаги директори, машҳур фольклоршунос олим Тўра Мирзаев томонидан ишга қабул қилинади. У 1992 йилдан ҳозирги кунгача институтда лаборантликдан бўлим мудири лавозимигача бўлган йўлни босиб ўтди. Чунончи, у 2000 – 2020 йилларда Ўзбек мумтоз адабиёти тарихи бўлимида, 2020 – 2025 йилларда эса Адабиёт назарияси ва адабий алоқалар

бўлимида катта илмий ходим бўлиб ишлаган бўлса, 2025 йилдан XX аср ўзбек адабиёти ва ҳозирги адабий жараён бўлимига раҳбарлик қилиб келмоқда. Э.Очилов қаерда, қандай лавозимда ишламасин, унга қандай топшириқ берилмасин, ўз ишига ҳалол, садоқат билан ёндашиб, топшириқ, вазифаларни ўз вақтида, кўнгилдагидай, эътирозга ўрин қолдирмай бажаради, шунинг учун ҳам у 1995–1998 йилларда ЎзР ФА Президиумининг таклифи ва институт раҳбариятининг тавсиясига биноан академиянинг ижтимоий-гуманитар фанлар бўлимининг илмий котиби лавозимида ишга жалб қилинади ва тўрт йил давомида моҳир ташкилотчи сифатида иш юритади.

Эргаш Очилов асосан туркий ва форсий халқлар мумтоз адабиёти, адабий алоқалар ва бадиий таржима масалалари билан шуғулланади. Унинг 1994 йилда ҳимоя қилган “Рубой таржима-сида шакл ва мазмун бирлиги” мавзусидаги номзодлик диссертациясининг ҳам, ҳозирда илмий изланишлар олиб бораётган “Форсийдан ўзбекчага шеърий таржима муаммолари” мавзусидаги докторлик диссертациясининг ҳам таржима масалаларига бағишлангани фикримизни тўлиқ тасдиқлайди. Шунинг айтиш керакки, олим таржимашунослик соҳасида ҳам амалиётчи, ҳам назарий сифатида фаолият юритиб келмоқда: таржима амалиётчиси – таржимон сифатида у форс, тожик, дарий, туркман, озарбайжон, татар, қорақалпоқ ва рус тилларидан кўплаб шеърий ва насрий таржималарни амалга оширган бўлса [Э.Очилов таржимасида 40 та тўплам нашр этилган, жумладан у 200 дан ортиқ форсийзабон шоирларнинг ўн мингга яқин рубойларини ўзбек тилига таржима қилиб, «Ишқ дафтари» (2000), «Муҳаббат тароналари» (2005), «Донишмандлар тухфаси» (2009), «Минг бир рубой» (2009), «Рубой гулшани» (2010) номлари билан эълон қилган], таржима назарийчиси сифатида эса талабалар ва магистрантлар учун бир қатор дарслик ва қўлланмалар, луғатлар нашр эттирган: «Таржима назарияси ва амалиёти» (2012), «Бадиий таржима масалалари» (2014), «Таржимашуносликнинг назарий масалалари» (2014; 2022), «Таржима назарияси» (2014; 2020; 2022) ўқув қўлланмалари, «Форсийдан ўзбекчага шеърий таржима муаммолари» (2013) монографияси, «Таржимашунослик терминларининг изоҳли луғати» (2014) шу жумладандир (дарвоқе, Э.Очилов 2004 йилдан буён ўриндошлик асосида Тошкент давлат шарқшунослик университетида талабалар ва магистрантларга таржимашунослик йўналишидаги фанлардан дарс бериб келмоқда).

Атоқли туркман шоири ва мутафаккири Махтумқулининг Э.Очилов таржимасидаги «Асарлар» тўпламининг 2014 йилда Ўзбекистоннинг Биринчи Президенти Ислоҳ Каримов томонидан, «Элингга бахш айла» тўпламининг 2017 йилда Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан Туркменистоннинг ўша йиллардаги Президенти Гурбангули Бердимухамедовга тақдим қилиниши олимнинг таржимачилик фаолиятидаги ёрқин, юксак чўққи бўлди, дейиш мумкин. Унинг Махтумқули ижодидан таржима қилган ва 2014 йилда «Хилол-нашр» нашриётида 1000 нусхада чоп этилган “Булбул ноласи” тўплами бошқа нашрларга нисбатан тўлиқроқ бўлиб, шоирнинг 700 тадан ортиқ шеърини ўз ичига олади.

Э.Очилов илмий-ижодий фаолиятининг кўзга кўринган жиҳати олимнинг энциклопедик мақолаларни маҳорат билан, қомуслар талабларига мос ҳолда тайёрлашидир. Бунга мен шахсан гувоҳман, чунки 2000–2006 йилларда ўриндошлик асосида “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриётининг тил ва адабиёт илмий таҳририяти мудири бўлиб ишлаганимда, институтимизнинг етакчи ходимлари А.Ҳайитметов, А.Абдуғафуров, Т.Мирзаев, Н.Каримов, А.Ҳожиев, Э.Бегматов, Э.Умаров, Й.Ҳаққулов, Н.Маҳкамов, Р.Баракаев, жумладан, Э.Очиловлар билан яқиндан ҳамкорлик қилганмиз. Мазкур олимларнинг ўзбек тили ва адабиётига оид катта-кичик мақолаларини у ёки бу даражада таҳрир қилишга тўғри келар эди. Лекин Тўра Мирзаев, Наим Каримов, Эргаш Очиловларнинг мақолалари ҳеч қандай таҳрирга, қисқартиришларга муҳтож бўлмаган, улар энциклопедик мақола меъёрларига қатъий амал қилган ҳолда тайёрланган. Мазкур йилларда Э.Очилов “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” жилдларига ўзбек мумтоз адабиётининг таниқли вакиллари ҳаёти ва ижодий фаолияти, мумтоз адабиётимиздаги жанрлар ва бадиий санъатларга, адабиётшуносликнинг бошқа масалаларига бағишланган 40 га яқин етук мақола тайёрлаб берган. Айниқса, унинг академик Н.Каримов билан «ЎЗМЭ»нинг умумлаштирувчи 12-жилдига тайёрлаб берган “Ёзма адабиёт”, “Адабиётшунослик” номли обзор мақолаларини ўзбек адабиётининг бутун тарихини мухтасар ҳолда тасвирлаб берган рисола деб айтиш мумкин. Мазкур мақолаларнинг мумтоз адабиётга оид қисмлари Э.Очилов томонидан тайёрланган.

Олимнинг энциклопедик мақолалар тайёрлаш маҳорати кейинги, соҳа энциклопедияларини нашрга тайёрлашда ҳам яққол

намоён бўлади: икки жилдди «Алишер Навоий: қомусий луғат»и (2016) учун 200 га яқин, тўрт жилдди «Алишер Навоий энциклопедияси» (2025) учун эса 750 дан зиёд мақолалар ёзиб топширган. Демак, Э.Очиловнинг ҳар учала энциклопедияда эълон қилинган мақолалари салкам 1000 тани ташкил этади.

Эргаш Очилов билан менинг илмий-ижодий ҳамкорлигимиз институтда нашр этиладиган “Ўзбек тили ва адабиёти” журналини нашрга тайёрлаш жараёнидаги ташкилий-таҳририй ишларда ҳам давом этмоқда. У 2000 йилдан журналнинг масъул котиби лавозимига тайинланган, ҳозиргача унинг доимий, “алмаштириб бўлмайдиган” масъул котиби сифатида фаолият олиб бормоқда. Мен аввал журнал таҳрир ҳайъатининг аъзоси, кейинчалик бош муҳаррир ўринбосари бўлгач, адабиётшунослик бўйича келаётган мақолаларнинг талаб даражасида, сифатли, меъёрий савияда бўлишини Эргаш Очилов, тилшуносликка оид мақолаларнинг сифатли бўлишини мен назорат қиладиган бўлдим. Журнал бош муҳаррири билан маслаҳатлашган ҳолда, институт шаъни ва обрўсини ўйлаб, журнал обуначиларини кўпайтириш ёки керакли миқдорда ушлаб туриш, журналда нашр қилиш учун тақдим этилаётган мақолаларнинг сифатли бўлишига, илмий савияси унча юқори бўлмаган мақолаларни имконият даражасида таҳрир қилишга, савиясини кўтаришга ҳаракат қилиб келмоқдамиз. Синчковлик билан қилинган таҳрирдан сўнг айрим мақолаларнинг муаллифлари ҳатто ўз мақолаларини танимай қолган ҳолатлар ҳам бўлган. Шунинг ҳам айтиш керакки, журналнинг ҳар бир сонига кирувчи мақолаларнинг таҳрир ҳайъати аъзолари маъқуллагандан кейинги, сўнгги, нашрдан олдинги таҳрири ҳам масъул котиб томонидан амалга оширилиши одат тусига кириб қолган. Шунга ва бошқа қийинчиликларга қарамай, Э.Очилов мана 25 йилдирки “Ўзбек тили ва адабиёти” журналининг масъул котиби вазифасида жонбозлик билан ишлаб келмоқда.

Халқ орасида, қўшиқчилар орасида куйлаб келинган ва куйланаётган ашула ва қўшиқларни тўплаш ва уларни бир бутун ҳолда оммага, қўшиқчиларга тақдим этиш ҳам Эргаш Очиловнинг сеvimли машғулотига – хоббисига айланган. У аввал умумий тарзда мумтоз қўшиқлар ва халқ ашулаларини тўплаб, саралаб, икки жилдди «Умрбоқий қўшиқлар» (2002; 2013), «Шода-шода марварид» (2006), «Меҳригиёҳ» (2012; 2016) номли тўпламларни, кейинчалик қўшиқларни, уларнинг муаллифлари (Алишер Навоий, Бобур, Фузулий, Машраб, Муқимий, Фурқат, Мунис, Оғаҳий

каби) бўйича тўплаб, «Мубтало бўлдим сенга (2013), «Ахтариб келдим сени» (2013), «Эй чехраси тобоним» (2013; 2016), «Мушкин қошининг хайъати» (2013; 2016), «Интизор» (2021) тўпламларини нашр эттириб, халққа манзур қилди.

Хуллас, иқтидорли олим Эргаш Очилов шу пайтгача ёзган, таржима қилган, нашрга тайёрлаган китобларнинг умумий сони 150 тани ташкил этади. Булардан ташқари 500 дан ортиқ илмий ва илмий-оммабоп мақолалари чоп этилган, турли энциклопедияларда 1000 тага яқин катта-кичик мақолалари нашр этилган. Шунингдек, 50 тадан зиёд мақола ва тезислари Туркия, Озарбайжон, Эрон, Ҳиндистон, Россия, Туркменистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистондаги нуфузли нашрларда босилиб чиққан. Олимнинг иқтидори, бунчалик сермахсуллиги кишини ҳайратга солади – тасанно айтишдан бошқа иложимиз йўқ!

Бундай иқтидорнинг, сермахсулликнинг сири олимнинг исми ва фамилиясида бўлса керак деб ўйлайман. Ҳар иккала сўз ҳам соф ўзбекча бўлиб, исм (Эргаш) қисмидан ўзингдан катталарга, яхши кишиларга, устозларга эргашгин, шундагина орзу-мақсадларингга эришасан, камолга, камолотга етасан деган маъно келиб чиқади. Ҳақиқатан ҳам юбиляримиз Иззат Султон, М.Қўшжонов, А.Ҳайитметов, А.Абдуғафуров, С.Ғаниева, А.Ҳожиев, Т.Мирзаев, Э.Бегматов, Б.Назаров, А.Мадвалиев, И.Ҳаққулов, Н.Маҳмудов, Н.Маҳкамов, Султонмурод Олим сингари етук олимлар изидан бориб, улардан ибрат, сабоқ олиб, шу даражага эришди. Фамилиясидан эса доимо очилиб-сочиблиб юрадиган, қувноқ, хушчақчақ деган маънолар келиб чиқади. Ҳақиқатан ҳам Эргаш Очиловни деярли хафа, ғамгин ҳолатда учратмайсиз, у доимо очик чехра билан, самимий сўрашиб, кайфиятингизни кўтариб юради: ёки бирор қизиқарли воқеа айтиб беради, гоҳ шеър ўқиб ташлайди; нотиклик сифатига ҳам эга, хуллас, базморо (даврага оро берувчи) йигит.

Албатта, бундай машаққатли меҳнат муносиб тақдирланиши керак эди, шундай бўлди ҳам. Олим 2014 йили туркман адабиёти таржимаси ва тадқиқи бўйича олиб борган фаолияти учун Туркменистон Республикасининг халқаро “Махтумқули Фироғий” медали билан тақдирланган. 2021 йилда эса ўзбек адабиёти ва адабиётшунослигини ривожлантириш йўлидаги кўп йиллик самарали меҳнатлари учун Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан “Меҳнат шуҳрати” ордени билан мукофотланган.

Заҳматкаш, иқтидорли ва зукко олим, таниқли адабиётшунос ва таржимашунос, моҳир таржимон, самимий инсон Эргаш Очиловни олтмиш ёшлик кутлуғ сана билан ўзим ва оила аъзоларим номидан самимий муборакбод этар эканмиз, унга ўзбек адабиётшунослиги ва таржимашунослигини янада ривожлантиришда битмас-туганмас куч-ғайрат, узоқ умр, соғ-саломатлик, оилавий ҳаётида тинчлик ва фаровонлик тилаймиз!

Қурдош ҚАҲРАМОНОВ,
*филология фанлари доктори,
профессор*

ИЛМ ВА ҲАЁТ ЙЎЛИ – ЮКСАЛИШ ТАМОЙИЛИ

I

Ҳам мумтоз адабиёт, ҳам замонавий адабиёт, ҳам адабий жараён, ҳам таржима масалаларини бирдек кузатадиган, ўзи ҳам шарқ классикларини маромига етказиб таржима қилиб, улар ҳақида ўзига хос қарашларини шакллантирган олимлар санокли ҳисобланади. Филология фанлари номзоди, профессор Эргаш Очилов ана шундай сертармоқ ва сермахсул олимлардан биридир. Унинг фаолиятида илмий тадқиқот билан бадиий таржима амалиёти бир-бирини тўлдирувчи йўналишлардан биридир.

Маълумки, бадиий таржима икки халқ ўртасидаги ўзаро ижодий, маданий ва адабий алоқаларнинг кенгайишини таъминловчи, дўстлик, қардошлиқ алоқаларини мустаҳкамловчи мураккаб ижодий жараён ҳисобланади. Муайян бир тилда яратилган бадиий асарни унинг шакл ва мазмун бирлигини, муаллиф ижодий индивидуаллиги, услубий ўзига хослиги ҳамда бутун гўзаллиги ва нафосатини сақлаган ҳолда бошқа бир тилда қайта яратишдек мураккаб ижодий фаолиятни олиб бораётган заҳматкаш олим ва ижодкор Эргаш Очиловдир. Эргаш Очилов фаолиятининг катта қисмини таржимашунослик ташкил этади. Маълумки, Эргаш Очилов туркий ва форсий халқлар мумтоз адабиёти, адабий алоқа ва бадиий таржима масалалари билан шугулланади. Шу боис монографик пландаги илмий тадқиқотлари: 1994 йили “Рубоий таржимасида шакл ва мазмун бирлиги” мавзуида номзодлик диссертацияси ҳамда бугунги кунда “Форсийдан ўзбекчага шеърӣ таржима муаммолари” мавзуидаги докторлик диссертациялари устидаги изланишлари ҳам шу йўналишга бағишланган.

Шунинг билан биргаликда олим рус, форс, тожик, дарий, туркман, озарбайжон, татар, қорақалпоқ тилларидан шеърӣй ва насрий таржималар қилади. Бугунги кунда Эргаш Очилов ёзган, таржима қилган ва нашрга тайёрлаган китобларнинг умумий адади – 150 та. Жумладан, “Муборақ сарчашмалар” (1997), “Алишер Навоӣй” (2011, 2013 (тўлдирилган нашри), 2015 (лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосида), “Бобур” (2011), “Убайдуллахон” (2011, ҳаммуаллифликда), “Заҳириддин Муҳаммад Бобур” (2012, 2015 (лотин алифбосида), “Паҳлавон Маҳмуд” (2013, 2015 (лотин алифбосида), “Махтумқули” (2015), “Бадӣй тасвир маҳорати (2021, ҳаммуаллифликда) рисоалари, “Бир ҳовуч дур” (2011, 2022 (тўлдирилган нашри), “Барҳаёт сиймолар” (2012), “Ишқ ва ҳайрат олами” (2016, ҳаммуаллифликда) мақолалар тўпламлари, “Нафис мажлислар” (1-2-китоблар, 2018) рисоалар тўпламлари, “Алп олимнинг мўъжизаси” (2022) бадихаси, “Боқижон Тўхлиев ҳангомалари” (2024), “Таржима назарияси ва амалиёти” (2012), “Бадӣй таржима масалалари” (2014), “Таржимашуносликнинг назарий масалалари” (2014, тўлдирилган 2-нашри – 2022), “Таржима назарияси” (2014; 2-нашри – 2020, 3-нашри – 2022) ўқув қўлланмалари, “Форсийдан ўзбекчага шеърӣй таржима муаммолари” (2013), “Навоӣй ва Огаҳӣй” (2022) монографиялари, “Таржимашунослик терминларининг изоҳли луғати” (2014) каби китоблари чоп этилган.

Э.Очилов таржимасида 40 та тўплам нашр қилинган: Мулла-нафаснинг “Муҳаббат фасли” (2010), Абдурахмон Жомӣйнинг “Муҳаббат мазҳаби” (2011), Умар Хайёмнинг “Тириклик тилсими” (2012), Махтумқулининг “Устозингдан айрилма” (2012), “Ҳикматлар” (2013, 2015 (лотин ёзувида), “Асарлар” (2013), “Булбул ноласи” (2014), “Элингга бахш айла” (2017), “Даврон топилмас” (2018), “Қақнус навоси” (2022), Саъдий Шерозӣйнинг “Ҳаёт ҳикмати” (2013), Адиб Аҳмад Югнакийнинг “Ҳибат ул-ҳақойик” (2013), Жалолоддин Румӣйнинг “Муҳаббат маъвоси” (2013, 2015 (лотин ёзувида), “Афғонистон халқлари оғзаки шеърӣятидан намуналар” (2014), Абдулҳолик Ғиждувонӣйнинг “Рубоӣйлар” (2022), Баҳоуддин Нақшбанднинг “Рубоӣйлар” (2022) китоблари шулар жумласидандир. У 200 дан ортиқ форсийзабон шоирларнинг 10 000 га яқин рубоӣйларини таржима қилиб, “Ишқ дафтари” (2000), “Муҳаббат тароналари” (2005), “Донишмандлар тухфаси” (2009), “Минг бир рубоӣй” (2009), “Ruboiy gulshani” (2010) номлари билан эълон қилган. Аён бўлаётирки, Эргаш

Очилов таржима назариясига оид илмий-назарий китоблар, монография, луғат, ўқув қўлланма ва дарсликлар муаллифи ҳамдир. Бу билан олим фаолиятида назария ва амалиёт муштараклигини кўриш мумкин. Эргаш Очилов талабаларга дарс бериш, педагогик фаолияти давомида таржима назарияси ва амалиётига доир дарслик ва ўқув қўлланмаларни ҳам ёзган. Шулардан бири 2014 йилда нашр этирилган “Таржима назарияси” ўқув қўлланмасидир. Мазкур қўлланма таржимашунослик фани ҳақида умумий тасаввур ҳосил қилиши, унинг асосий йўналишлари тўғрисида мухтасар маълумот бериши, энг муҳим қоида ва талаблари билан таништириши жиҳатидан муҳим аҳамият касб этади. Ўқув қўлланмада таржима назариясининг умумфилологик фан сифатидаги аҳамияти, таржиманинг лисоний ва ғайрилисоний муаммолари, тур ва хиллари, таржимада миллий колоритни қайта яратиш масаласи, фразеология ва таржима, услуб ва таржима, бадиий таржима масалалари, илмий таржиманинг мураккабликлари, ижтимоий-сиёсий матнлар таржимаси каби мавзуларни қамраб олинган. Қўлланмада келтирилган барча назарий маълумотлар илмий асосга эга. Ўқув қўлланма атрофлича илмий фикр-мулоҳазалар ҳамда фанни ўқитиш давомидаги амалий тажрибалар асосида яратилган бўлиб, таржима назарияси фанининг назарий ва амалий асослари муайян билим ва кўникмалар ҳамда фанга оид компетенцияларни шакллантиришга хизмат қилади.

Эргаш Очилов тўплаб нашрга тайёрлаган тўпламларнинг умумий сони – 77 та. У Ҳофиз Шерозийнинг “Ишқ гавҳари” (2006), Алишер Навоийнинг “Бир парипайкар ғами” (2006), “Ишқ тилси-ми” (2011), Саъдий Шерозийнинг “Ҳикматга тўла олам” (2007), “Маърифат ёғдуси” (2015), Убайдийнинг “Дийдор орзуси” (2007), Махтумқулининг “Дунё ўтиб борадир” (2007), Бобурнинг “Сочининг савдоси тушти” (2007), “Санга кўнглумни олдурдум” (2011), Умар Хайёмнинг “Ғанимат дамлар” (2008), Амирийнинг “Қошинга тегузмағил қаламни” (2008, ҳамкорликда), “Девон”. I. Ўзбекча шеърлар (2017, ҳамкорликда), Фузулийнинг “Ғамзасин севдунг кўнгул” (2009), “Қалб гавҳари” (2014), “Девон. Лайли ва Мажнун” (2022, лотин ёзувида), Муқимийнинг “Кўнглум сандадур” (2009), Атоийнинг “Жондан азиз жонона” (2011), Амир Хусрав Дехлавийнинг “Ёр васли” (2011), Мирзо Абдулқодир Бедилнинг “Ҳайрат ойинаси” (2011), Абу Али ибн Синонинг “Мен англаган дунё” (2012), Машрабнинг “Агар ошиқлигим айтсам” (2013), Огаҳийнинг “Жамолинг жилваси” (2013, 2016 (лотин ёзу-

вида), тўпламлари, шунингдек, Алишер Навоий (2006, 2010, 2011, 2013, 2015), Жалолiddин Румий (2008, 2013), Фаридиддин Attor (2009, 2012), Махтумқули (2013, 2015), Аҳмад Яссавий, Сулаймон Боқирғоний (2013), Юсуф Хос Ҳожиб, Адиб Аҳмад Югнакий (2013), Саъдий Шерозий (2013, 2015), Огаҳий (2021)ларнинг “Ҳикматлар” китоблари ва “Ҳикматлар хазинаси” (2010) асарларини нашрга тайёрлаган. “Жаҳон шеърояти дурдоналари” рукнида эса Ж.Г.Байроннинг “Ушалмаган орзулар” (2011), М.Ю.Лермонтовнинг “Сузиб борар оппоқ бир елкан” (2011), В.Шекспирнинг “Бир қатим нур” (2012), Ҳ.Ҳайненинг “Бир қиз куйлар” (2012), А.С.Пушкиннинг “Эсимдадир ажиб дам ҳали” (2012), Т.Шевченконинг “Мени ёд эт” (2013), Р.Ҳамзатовнинг “Умр қарвони” (2013), Қ.Қулиевнинг “Ҳайрат” (2013), Мирзо Ғолибнинг “Умрим гули” (2013), Шота Руставелининг “Йўлбарс терисини ёпинган пахлавон” (2013), Гарсиа Лорканинг “Ой тўлишган кечада” (2013) тўпламларини чоп эттирган. Шунингдек, у мумтоз кўшиқлар ва халқ ашулаларини тўплаб, “Умрбокий кўшиқлар” (2002, 2013 (тўлдирилган наشري, икки жилдда), “Шода-шода марварид” (2006), “Меҳригёҳ” (2012, 2016 (лотин ёзувида), Алишер Навоий. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. “Мубтало бўлдум санга” (2013), Фузулий. Машраб. “Ахтариб келдим сени” (2013), Муқимий. Фурқат. “Эй чехраси тобоним” (2013, 2016 (лотин ёзувида), Мунис. Огаҳий. “Мушкин кошининг ҳайъати” (2013, 2015 (лотин ёзувида), Муқимий. “Интизор” (2021) номлари билан нашр эттирган. Шарқ халқлари ривоятларини тўплаб “Sharq rivoyatlari” (2010), “Шарқ ҳикоят ва ривоятлари” (2013, 2015; 2018, 1–2-жилдлар), “Ибрат мактаби” (2013), “Адолат тарозиси” (2013), “Маърифат дафтари” (2013), “Рамзлар силсиласи” (2013; 2018), “Донолар суҳбати” (2013) тўпламларини ҳам эълон қилган.

Заҳматкаш олим ва таржимон 100 жилдлик “Туркий адабиёт дурдоналари” туркуми учун Фузулий ва Махтумқули жилдларини, Хоқоний Ширвоний, Жалолiddин Румий, Адиб Аҳмад Югнакий, Жаҳоншоҳ Ҳақиқий, Байрамхон, Абдурахим Байрамхон, Андалиб асарларини таржима қилиб, нашрга тайёрлаб берган.

500 дан ортиқ илмий ва илмий-оммабоп мақолалари чоп этилган. Бундан ташқари, турли қомуслар учун 1000 га яқин мақола ёзган. Жумладан, 12 жилдлик “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”да (2000 – 2006) 40 га яқин, 2 жилдлик “Алишер Навоий: қомусий луғат”ида (2016) 200 га яқин, 4 жилдлик “Алишер Навоий энциклопедияси”да эса 750 дан зиёд мақолалари нашр қилинган.

Шунингдек, 50 дан зиёд мақола ва тезислари Россия, Эрон, Туркия, Ҳиндистон, Озарбайжон, Туркменистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистондаги нуфузли нашрларда босилиб чиққан.

II

Эрган Очилов илмий фаолиятида мумтоз адабиётда анъана ва ижодий таъсир масалаларига катта эътибор қаратилади. Бу йўналишда ёзган туркум мақолаларининг марказида Алишер Навоий ижоди туради. Олимнинг ушбу йўналишида ёзилган кўплаб мақолалари бир жиҳатдан қиёсий адабиётшунослик ва таржимашунослик соҳасини ривожлантиришга хизмат қилган бўлса, бошқа томондан Алишер Навоий ижодининг ўзидан кейин яшаб ижод қилган ижодкорларга бўлган таъсири масаласини ёритганлиги билан қимматлидир.

Олимнинг “Татаббу – маҳорат мактаби (‘‘Ўзбек тили ва адабиёти’’ журнали, 2018 йил, 1-сон) номли мақоласида татаббу ҳақида сўз юритилиб, олимларнинг бу борадаги тадқиқотларига таянган ҳолда унинг ўзига хос энг муҳим жиҳатларини ёритишга ҳаракат қилади. Мақолада татаббу Шарқ мумтоз шеърлятида кенг тарқалган анъана экани ҳақида фикр юритилар экан, ‘‘...татаббу салафлар ёки замондош шоирларнинг асарларидан таъсирланиб, улардаги вазн, кофия, радифни сақлаган ҳолда, ўша мавзу ва ғояни давом эттириб, ривожлантириб, ёзиладиган асар’’ экани, айна пайтда шоир бу унсурларнинг баъзиларини янгиллаши ҳам мумкинлигини таъкидлайди. Мақолада татаббу бирор шоир ижоди ёки шеърига тақлид эмаслиги, аксинча ушбу асардаги ғояни янада ривожлантириб, поэтик образ ва мазмунини янгиллашга хизмат қилиши таъкидланади.

Ўзбек адабиётида татаббу Алишер Навоий ижодидан бошлаб янги адабий йўналиш даражасига кўтарилгани, шоир ‘‘Девони Фоний’’да Ҳофиз, Саъдий, Деҳлавий, Жомий, Камол Ҳўжандий каби кўплаб шоирлар ижодига татаббу битгани ҳақидаги маълумотлар билан танишамиз.

Олим мақолада Алишер Навоийнинг Камол Ҳўжандий ғазалига битилган татаббусининг қиёсий таҳлилини берар экан, шоир маҳорати нафақат татаббу битишида, балки шу орқали ўзининг адабий-эстетик қарашларини ҳам илгари сургани таҳлиллар билан ёритади.

Эргаш Очиловнинг анъана ва адабий таъсир доирасида ёзилган аксарият мақолаларида буюк шоиримиз Алишер Навоий

ижодининг ўзидан кейинги ўтган ўзбек ва форс-тожик адабиёти намояндалари ижодига кўрсатган таъсири ёритилади. Жумладан, олимнинг турли йилларда эълон қилинган “Фуркат ижодида Навоий анъаналари”, “Аваз ижодида Навоий анъаналари”, “Рожий ижодида Навоий анъаналари”, “Абдулла Орипов ижодида Навоий анъаналари”, “Навоий ва Ғарибий”, “Алишер Навоий ва Ғафур Ғулом”, “Алишер Навоий ва Хаёлий Бухорий”, “Алишер Навоий ва Соммирзо Сафавий”, “Иброҳим Ҳаккул – навоийшунос”, замонавий адабиётга бағишланган “Соҳибкирон” шеърӣ драмасида сюжет ва композиция”, “Абдулла Орипов ва Ғафур Ғулом”, “Умар Хайём ва ўзбек адабиёти”, “Оғаҳий форсий шеърларининг ўзбекча таржималари” каби бир туркум мақолалари шу жиҳатдан характерлидир. Бу мақолаларнинг мумтоз адабиётга оид кузатишлари бир қатор жиҳатига кўра муштарак хусусиятга эга. Жумладан, шоир ғазалларига татаббулар қилиш; тахмислар боғлаш; ўз ижодида навоиёна оҳанг яратиш; Навоий қўллаган вазн, кофия ва радифларда шеър ёзиш, сўз ва ибораларни қўллаш; шоир асарларидан илҳомланиб, уларга мазмун ва шаклан ўхшаш асарлар битиш ва ҳоказо.

Таъкидлаш керакки, ҳар бир мақолада буюк шоир ижодининг муайян бир поэтик қирралари кашф этилади. Муаллифнинг бундай мақолалари икки жиҳатдан – биринчидан, Навоий даҳосининг поэтик қудратини кўрсатиш, иккинчидан, ундан илҳом олаётган шоирларнинг бадиий маҳорати нуқтаи назаридан ёритилади. Шу боис бу типдаги мақолаларнинг илмий қиммати каттадир.

“Фуркат ижодида Навоий анъаналари” мақоласида бугун ҳам ўз долзарблигини йўқотмаган битта ибратли анъана, яъни ижод оламига қадам қўяётган ёш бошловчи ижодкорлар ўзидан олдин ўтган шоирлар ва замондошлари ижодидан боҳабар бўлмай бу майдонга кириши мумкин бўлмаганини қайд этар экан, “... са-лафлардан ўттиз, замондошларидан йигирма – жами эллик минг байт (юз минг мисра) шеърни ёд билиш талабининг қўйилиши бежиз эмас” (“Ўзбек тили ва адабиёти”, 2019 йил, 6-сон, 13-бет) лиги ҳақидаги ҳақиқатни баён этади. Шунга кўра Фуркатнинг Навоийдан ижодий таъсирланишининг ҳаётий ва илмий асосларини ёритади ва уларни қуйидагича гуруҳлаштиради: шоирнинг Навоий ғазалларига битган татаббулари; Навоий ғазалларига боғлаган муҳаммаслари; Фуркат ижодида навоиёна оҳангларнинг акс эти-ши.

Муаллиф мақолада Фуркат татаббулари, муҳаммас ва оҳангдош-лик йўсинида битилган ғазалларини таҳлил қилар экан, унинг

Навоий ижодидан илҳом олгани, ижодий таъсирланиши қиёсий таҳлиллар, асосли кузатишлар, мисоллар билан ёритилади. Шоирнинг Навоий ғазалларига битилган татаббулари фақат қофиядош сўзлар ёки радифлардан ташкил топибгина қолмай, балки бошқа қофия ёки радифли татаббулар яратгани ҳам таъкидланади.

“Аваз ижодида Навоий анъаналари” номли мақоласида ҳам Хоразм адабий муҳити ҳақида, Мунис, Огаҳий, Табибий, Комил каби шоирлар қатори Авазнинг ҳам Навоий ижодига ихлос қўйиши, ундан ижодий озик олиши ва анъаналарининг давомчиси сифатида таъсир йўналишлари талқин этилади. Аваз шеъриятида навоиёна оҳангларнинг акс этиши, ғазалларига битилган татаббу ва мухаммаслари, Навоий таъсирида яратилган “Фалоний” туркумидаги китъалари ҳамда “Хамса”дан илҳомланиб таржеъбанд шаклида ёзилган “Таржеъбанди хомиса” асари ҳақида фикр юритилади. Авазнинг Навоий қўллаган сўз ва иборалар, тимсол ва ташбеҳларлардан фойдаланиб оригинал мазмунга эга асарлар ёзганига эътибор жалб этилади. Жумладан, Навоийнинг “Эл” радифли ғазалига “Халқ” радифли татаббу ёзиб, ишқий мавзунини ижтимоий мавзуга айлантириб, оригиналлик бахш этганини иккала шоир асарларидан келтирилган мисралар қиёси орқали қуйидагича талқин этади:

“Қўриниб турганидек, ҳар икки ғазал ҳам бир хил вазнда – рамали мусаммани максур (фоилотун фоилотун фоилотун фоилун). Қофия тизими ҳам бир хил (бечора, овора, пора, чора...). Аваз татаббу қилинган ғазалдаги “эл” радифини “халқ” билан алмаштирган. Шунга мувофиқ равишда матладаги “аҳли ишқдек бечора” жумласи “биздек ожизу бечора”, “ҳажр зулми” эса “зулм тиғи”га айланган”.

Мақолада Авазнинг Навоий ижодига бағишланган мухаммаслари ҳам таҳлилга тортилиб, тадқиқотчиларнинг кузатишларига таянган ҳолда, жами 215 та мухаммас ёзгани, улардан 39 таси турли нашрларда чоп этилгани ҳақидаги маълумотларни келтириб, улардан ўн та мухаммас Навоий ижодига бағишланганилигини таъкидлар экан, мухаммас ҳақида қуйидаги образли таърифни баён этади:

“Мухаммас шундай дарахтки, унга пайтванд қилинган шохлар билинмай кетиши керак. Агар ажралиб турса, бу худди гўзал либосга солинган ямоққа ўзшаб қолади. Айни жиҳатдан мухаммас худди бир кишининг қаламидан чиққандай таассурот қолдириши керак. Аваз мухаммаслари бу фикримизнинг ёрқин далилидир”.

Эргаш Очиловнинг Алишер Навоий ижоди анъаналари рукида битилган бошқа мақолалари ҳам ўзининг илмийлиги, ишонarli таҳлиллари билан эътиборга молик. Олимнинг замонавий ўзбек адаблари, хусусан, Ғафур Ғулom, Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Жамол Камол, Ўткир Ҳoшимов, Садриддин Салим Бухорий, Усмон Азим, Усмон Қўчқор ва бошқа шоир-ёзувчиларга бағишланган турли йўсинда ёзилган мақолалари ҳам теран кузатишлари билан ажралиб туради. Бу ҳол олимнинг ўзбек адабиётининг барча даврида яшаб ижод этган ижодкорлар ижоди ҳақида ўзининг муайян хулосаларига, қарашларига эга эканидан даролат беради.

“Алишер Навоий ва Ғафур Ғулom” номли мақоласида Ғафур Ғулomнинг бутун Шарқ классикларини, жумладан Алишер Навоийни ўзига устоз сифатида эътироф этиши, шоир ижодининг оммалашуви, ўрганилишига оид олиб борган хизматларига таъриф берилади. Навоий таваллудининг 500 йиллигини нишонлаш юзасидан тузилган Навоий комитети аъзоси сифатида “Фарҳод ва Ширин” достонининг табдилини қилгани, болаларбop насрий баёнини чоп эттиргани хусусидаги хизматлари шулар жумласидандир. Мақолада шоирнинг Навоий даҳосида бағишлаб ёзган мухаммас ва шеърлари таҳлилга тортилади ва шу тариқа буюк шоирга бўлган эътироми очиқланади.

“Абдулла Орипов ижодида навоиёна оҳанглар” номли мақоласида шоир шеърларида улуг шоир ижодига ҳос фалсафий мазмун, пурҳикмат маънолар мужассам эканини, “Яхшилик йўллари”, “Авлодларга мактуб” каби шеърларида илгари сурилган ғоявий мотивларга ҳос оҳангдошлик жиҳатлари Навоий мисралари билан қиёсан ўрганилади. Айниқса, А.Ориповнинг аллома шоир шеърларига тазмин боғлаган шеърлари таҳлиллари эътиборга молик. Қўнгил тимсоли орқали ифодаланган муштарак ташбеҳлар таҳлили ҳам икки даврнинг икки буюк шоири ижодига ҳос издошлик анъаналарининг бардавомлиги нуктаи назаридан аҳамиятлидир.

Умуман олганда, Э.Очиловнинг анъана ва ижодий таъсир йўналишида ёзилган туркум тадқиқотлари олим илмий йўналишининг муҳим бир қирраси сифатида баҳоланишга лойиқ бўлган изланишлар самарасидир.

III

Эргаш Очилов илмий фаолиятида нафақат ўзбек мумтоз, балки қардош халқ мумтоз алломалари ижодига бағишланган мақолалари, тўпламларига ёзган сўзбоши ва сўнгсўзлари ҳам алоҳида

саҳифани ташкил этади. Жумладан, буюк озар шоири ва мутафаккири Низомий Ганжавий ҳақидаги кузатишлари бунинг ёрқин исботидир.

Эргаш Очилов Низомий Ганжавий шеърларини таржима қилиш асносида бир туркум мақолалар, сўзбошилар ҳам чоп эттирди. Жумладан, “Кўнгил оламига саёҳат”, “Булбулни мот айлаган шоир”, “Низомий “Хамса”сининг ўзбекча таржималари”, “Низомийнинг шоҳ асари” каби мақолаларида шоир ҳаёти ва ижоди, мавзу кўлами, ғоявий-бадий хусусиятлари тилга олинади. “Кўнгил оламига саёҳат” номли мақоласида Низомий Ганжавий ҳаёти ва ижоди ҳақида кенг маълумот беради. Мақолада унинг тўлиқ исми Абумуҳаммад Илёс ибн Юсуф ибн Закий Муайяд бўлиб, 1141 йили Ганжа шаҳрида туғилгани, ёшликдан ота-онадан етим қолиб, тоғаси кўлида тарбиялангани қайд этилар экан, унинг турли илмларни ўзлаштиришга иштиёкмандлиги, Қуръонни ёд олиши, фикҳ, тарих, жуғрофия, фалсафа, мантиқ ва адабдан таълим олиб, уларнинг ҳар бирида устод даражасига етишиши ҳақида фикр юритилади. Низомийнинг табиий фанларни, жумладан табобат ва илму нужум (астрономия) ва математикани мукаммал билиши, бундан ташқари қадимги юнон фалсафаси ва адабиёти, эроний халқларнинг исломдан олдинги сўз санъати, халифалик даври илмий-адабий асарлари, яҳудий ва насроний халқлар тарихи, Кавказ халқларининг ўтмишидан ҳам етарлича хабардар экани ҳақида маълумотлар берилади. Бундан ташқари унинг Гален, Гиппократ, Закариё Розий, Абу Али ибн Сино каби тиб соҳаси билимдонларининг асарларидан яхши хабардор бўлгани боис табиблик билан ҳам шуғулланганига эътибор қаратилади. Низомийнинг бу барча илмлардан хабардорлиги унинг ижодида ўз аксини топган бўлиб, мақолада бундан мурод Ҳақни топиш эканига оид қарашлари қуйидагича ифода этилади.

*Ҳар чи аз дақиқаҳои нужум
Ба яқояк нуҳуфтаҳои улум
Хондаму ҳар варақ, ки межустам
Чун туро ёфтам, варақ шустам.*

Мазмуни: “Нужум илми ва умуман барча илмларни энг нозик нукталаригача варақма-варақ ўқиб чиқар экан, мақсадим улар воситасида Сени топиш эди. Сени топгач, бу илмларнинг барчасидан қўлимни ювдим”.

Мақолада Низомий Ганжавий ижодига ҳам тўхталиб, унинг нафақат ўз юртида, балки бутун Шарқ халқлари маънавий ҳаётида катта ўринга эга бўлгани ёритилади. Мақолада қайд этилишича, Низомий шахсияти, дунёқараши ва ижтимоий ақидалари даврга хос тарзда жавонмардлик ғоялари билан озиқланди ва ижодида намоён бўлди.

Олим Низомийнинг таржимаи ҳоли ҳақида фикр юритар экан, унинг бутун умри Ганжа шаҳрида ўтганини таъкидлайди. Бир сафар Ироқ султони Туғрулшоҳнинг даъватига биноан Табризга ташриф буюргани, бироқ икки-уч кундан ортиқ туролмай юртига қайтиб кетгани маълумот сифатида келтирилади. Унинг шахсий ҳаёти ҳақида муҳим манбалардан яна бири Дарбанд ҳокими Бойбарс ибн Малик Музаффарнинг 1169 йилда унга юборилган тухфалар қаторида Офок исмли бир канизакни ҳам инъом этгани воқеасидир. Офок унинг хонадонининг чўриси эмас, балки умр йўлдоши, маслаҳатчиси, илҳомчисига айланди. Офок 1180 йили бевакт вафот этади. Ундан Муҳаммад исмли ўғил шоирга ёдғорлик бўлиб қолади. Шоир энг азиз кишиси бўлган бу аёл муҳаббати ва ҳурматини бир умр хотирасида сақлаб, “Хусрав ва Ширин” достонидаги Ширин тимсолида унинг ёрқин сиймосини абадийлаштиради.

Эргаш Очилов мақолада шоирни ҳамсачилик анъанасига асос солган аллома сифатида таърифлар экан, “Низомийнинг номини жаҳонга машҳур қилган унинг беш дostonни ўз ичига олган “Хамса”си бўлди. Бу дostonлар – “Махзан ул-асрор” (“Сирлар хазиначиси”), “Хусрав ва Ширин”, “Лайли ва Мажнун”, “Ҳафт пайкар” (“Етти гўзал”) ва “Искандарнома” (у “Шарафнома” ва “Иқболнома” номли икки қисмдан ташкил топган)дан иборат”, деб ёзади. Шунингдек, муаллиф мақолада шоир “Хамса”нинг Жомий ва Навоий каби алломалар томонидан юксак баҳоланганини уларнинг дил сўзларидан иқтибослар келтириш билан мустаҳкамлайди.

Олим шоирнинг поэтик кудратига юксак баҳо беради. Улар фақат бадиий жиҳатдангина мукаммал бўлибгина қолмай, замонасининг юксак билимдони сифатида мутафаккир олим ва ҳаётда катта тажрибага эга бўлган донишманд инсон сифатида теран ва пурҳикмат ғояларни акс эттирганини таъкидлайди. Бунга мисол тариқасида ўзи таржима қилган куйидаги бир рубоийсини мисол тариқасида келтиради;

*Бил, адлу адолат зафарлар сабаби,
Бил, зулму ситам барча зарарлар сабаби.
Бил, хайру сахо айбу гуноҳни ёнгай,
Пастлигу хасислик кадарлар сабаби.*

Мақолада Низомий Ганжавий асарларининг сўнги даврларда қилинган таржимаси ютуқлари, баъзи бир йўл қўйилган сакталиклар ва маъно билан боғлиқ хато-нуқсонлар ҳақида ҳам фикр юритилади.

Хулоса қилиб айтганда, олимнинг бу борадаги таржима ва талқинлари буюк озар шоири Низомий Ганжавий ижодининг ўзбек адабиётишунослигида ўрганилишига қўшилган муносиб ҳисса сифатида халқларимизнинг асрлар давомида шаклланган дўстлик ришталари, адабий алоқаларини янги бир босқичга кўтаришга хизмат қилмоқда.

IV

Эргаш Очилов фаол мунаққид сифатида адабий жараёндаги ҳар бир ўзгаришларни диққат билан кузатиб боради ва доим ўзининг муносабатини билдириб келмоқда. Сир эмас, ўтиш даврида адабиётимизда турли йўналишларда асарлар битилиб, ижодий изланишлар рўй бера бошлади. Бу изланишлар ижобий натижалар билан бирга ўзининг айрим салбий кўринишларини ҳам намоён қила бошлаган эди. Айниқса шеърятда образлиликни таъминловчи бадий сўздан фойдаланиш маҳорати масаласи долзарб муаммолардан бирига айланган ва турли баҳс-мунозаларга асос яратаётган эди.

Ана шундай кезлари “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасининг 2004 йил 17 сентябрь сонидида “Сиз шеър айтасизму ё одам кўрқитасиз” сарлавҳали бир мақола эълон қилинди. Эргаш Очилов қаламига мансуб бу мақолада ёш шоирларнинг шеърлари таҳлил этилиб, шеърятда сўз қўллаш масаласи тилга олинади. Танқидий руҳда битилган ушбу мақолада ўзини модерн шоирлар деб билган айрим ёшларнинг шеърларида учрайдиган “ўз қонини ичиб, суяқларини майдалаётган”, “ўз ёғида ўзини қовуриб тановул қилаётган”, “...барча қовурға ва умуртқаларини синдириб, ошиқ-мошиғи билан бўйнига осиб олган” лирик қаҳрамонларнинг руҳий кечинмаларини акс эттиришда қўлланилаётган ғайритабiiй ташбеҳ ва образли иборалар танқид қилинар экан, шеърятга хос бўлган нафислик, бадий сўз қўллаш маҳорати, поэтик

образ ва тимсолларнинг ўзига хос гўзаллик рамзига айланиши каби долзарб масалалар ҳақида сўз юритилади.

Мунаққид фикрича, шеърда қўлланган поэтик ифодалар ёрқин бўлишидан ташқари, бадиий мазмуннинг санъаткорона акс этишига ҳам йўналтирилган бўлиши лозим. Бу мақола ўз вақтида адабий жамоатчиликда акс садо бериб, ҳатто, айрим шоир-у олимлар эътирозига ҳам сабаб бўлган эди. Бироқ орадан шунча вақт ўтиб адабий жараёндаги янгилашнишлар ўзининг ижобий натижаларини бераётган, янги шеъриятимиз ўзининг хилма-хил поэтик салоҳиятини намоён қилаётган паллага келиб мунаққиднинг бадиий сўз ҳақидаги қарашлари муҳим аҳамиятга эга бўлгани тобора ойдинлашиб бормоқда.

Хулоса қилиб айтганда, бугун ўзининг 60 йиллик таваллуд айёмини қаршилаётган заҳматкаш олим, кадрдон дўстимиз ва укамиз Эргаш Очиловнинг илм ва ҳаёт йўли миллатимиз кўзгусига айланган адабиёт олами билан изчил боғланган ва шу жиҳати билан кўпчиликка ибрат бўлаётган юксалиш йўлидир. Бу йўл қаҳрамонимиз учун яна узоқ йиллар янада юксакликни, чўққиларни забт этиш йўли бўлиб қолишига тилакдошимиз.

Бадриддин МАҚСУДЗОДА,
профессори Дорилфунуни Миллии Тоҷикистон

ИНСОНИ НАЦИБ
(суҳане чанд дар бораи Эргаш Очилов)

Эргаш Очиловро чанд соле пештар намешинохтам. Дар ёдам ҳаст, ки рӯзҳои 15-16 апрели соли 2016 бо ташаббуси кафедраи адабиёти ўзбеки Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б.Ғафуров дар ҳамкорӣ бо ташкилоти ўзбекиони муқими Хучанд дар мавзӯи “Алишер Навоӣ ва адабиёти тоҷик” дар шаҳри Хучанд ҳамоиши байналмилалӣ баргузор шуда буд. Дар қори он ҳамоиши илмӣ камина низ иштирок доштам.

Қабл аз баргузориин ин ҳамоиш аксари ширкаткунандагон назди биноӣ таълимии факултети филологияи тоҷики ҳамин донишгоҳ чамъ омада будем. Профессори фақид Абдусалом Абдуқодиоров – навоишиносии маъруфи тоҷикистонӣ (равонашон шод бод), маро бо ду нафар суҳаншиносии ўзбек – яке, профессор Боқичон Тўхлиев ва дигаре, ходими калони илмӣ Институти забону ада-

биёт ва фолклори ўзебеки Академияи илмҳои Ўзбекистон Эргаш Очилов шинос кард. Инчониб аз ин ошноӣ хеле хурсанд шуда будам, зеро дар ҳамон вақт як нусхаи хеле муътабари девони “Наводир-ун-ниҳоя”-и Навоиро дарёфт ва дар бораи аҳамияти он гузориш тайёр карда будам ва мехостам таваҷҷуҳи навоишиносони Ўзбекистонро ба он ҷалб намоям.

Он ҳангом Эргаш Очиловро, ки дида будам, дар назари ман як одами хеле ҷиддӣ, камсухан, дар муносибат бо дигарон камтаваҷҷуҳ ва дар нигоҳи аввал каме дағал ва боғурур маълум мешуд. Бо ӯ дар бораи дастнависи навёфтаам, ки нусхаи замони ҳаёти Навоӣ буд, дари суҳбат боз намудам. Аммо ӯ аз ҷӣ бошад, ки чандон ақсуламалеро ки интизораш будам, аз худ нишон надод...

Ҳамон рӯз ҳама ба макони баргузории ҳамоиши илмӣ рафтем ва як-як маърӯзаҳои худро қироат намудем. Медидам, ки аз кори конфронс, беш аз ҳама, Абдусалом Абдуқодиоров хурсанд буданд. Он кас аз байни ҳозирон шахсеро муаррифӣ намуданд, ки зоҳиран ҷомилан ба Навоӣ монанд буд. Ҳама ҷониби ӯ майл намуда, аз ин шабоҳати зоҳирӣ ҳайратзада шуда будем.

Вақте ба саҳни бино баромадем, донишҷӯён моро ихота карданд. Таваҷҷуҳи онҳо, пеш аз ҳама, ба меҳмонон равона шуда буд. Ёдам ҳаст, ки вақте Эргаш Очилов ба забони тоҷикӣ бо онҳо суҳбат мекард, яке аз донишҷӯён бо таваҷҷуҳ аз пурсида буд, ки “Шумо тоҷикиро аз кучо медонед?”. Эргаш Очилов ҷавоб дод, ки “Охир ман, аслан, аз Бухоро ҳастам”. Бо ҳамин як ҷумла ҳама суҳанҳои барои донишҷӯён фаҳмо гуфта шуда буд.

Ҳамон вақт Эргаш Очилов то андозае бефарқона ба ман муносибат карда, қорти шахсиямро талаб карда гирифт ва бо ҳамин муносибати мо тамоми шуда буд. Аммо, пас аз ҳайрухуш ва тарқи Хучанд, ӯ ба эмайли ман зуд-зуд паёмҳои менавиштагӣ шуд. Ман ҳам дар вақташ ба ӯ посухҳо менавиштам.

Вақте ки дар зимистони соли 2018 барои иштирок ба ҳамоиши бузургдошти Алишер Навоӣ, ки Институти забону адабиёт ва фолклори ўзебеки АИ Ўзбекистон ташкил карда буд, ба Тошканд рафтам, дида будам, ки худӣ Эргаш Очилов барои истиқбол ба фурудгоҳ баромадааст. То ба қароргоҳи барои ман муайяншуда мерафтем, бо ман бародарвор суҳбат мекард. Аз ҳамон вақт сар карда, шахсияти ин одами наҷиб бароям ошкор шудан гирифт. Медидам, ки ӯ хеле шахси самимӣ, покизарӯзгор, дар дӯстӣ босуботи яқмаро мебадаст. Дар он конфронс ин ҷониб дар мавзӯи “Шоирони туркизабон дар таъкираи “Тухфаи Сомӣ”-и Соммир-

зои Сафавӣ” гузориш карда будам. Дар кори он конфронс навоишиноси маъруф зиндаёд Иброҳим Ҳаққул низ ширкат дошт. Он вақт ӯ мудири шуъба буд ва Эргаш-ака маро ба шуъба бурда бо эшон ошно карда буд. Тадричан муносиботи мо бо Эргаш-ака аз ошноӣ ба дӯстию ҳамкорӣ табдил ёфт. Дар ҳар мавзуи муртабит ба Навоӣ ва умуман адабиёти классикии ўзбек, ки сухан мекушодам, иттилооти қонёқунанда аз ӯ мегирифтам. Гоҳе суҳбатамон ба баҳсу мунозира мекашид, вале ҳамеша дӯстӣ ғалаба мекард.

Ҳамон вақт дар Институти забон ва адабиёти ўзбек ба номи Алишер Навоӣ, ки ректори он навоишинос, профессор Шухрат Сирочиддинов ҳастанд, низ нишастии илмӣ баргузор гардида буд. Дар он ҳамоиши илмӣ аз Ҳиндустон профессор Ахлоқи Оҳан низ ширкат дошт. Он вақт Эргаш-ака воҳӯрии маро бо донишҷӯёни он кохи таълим барпо кард ва он ҷо доктори илми филология Дилназов Юсупова низ ширкати фаъол доштанд. Як фазилати Эргаш-ака ин буд, ки маро ҳатталимкон бо суханшиносони ўзбек ошно мекард. Медидам, ки ҳамаи онҳо ба Эргаш-ака муҳаббати хосе доранд. Ҳамроҳи ӯ дар Тошканд гаштугузор мекардем. Ҳатто маро ба бозорҳои ин шаҳри бузург мебард, то барои аҳли байт савғотиҳо бихарам. Дар суҳбати ӯ худамро озод ҳис мекардам, гӯё ки бо хеши наздики худам дар муносибат ҳастам. Ӯ дере нагузашта он мақолаи дар мавриди нусхаи хаттии девони Навоӣ навиштаамро ба ўзбекӣ тарҷума карда дар маҷаллаи “Ўзбек тили ва адабиёти” нашр кард ва як нусхаи онро бароям фиристод.

Чизи муҳим он буд, ки Э.Очилов дар сухани худ хеле масъул ва қоиим буд. Ҳар ваъдае ки меод, хатман иҷро мекард. Ба ӯ қомилан бовар кардан мумкин аст.

Рафтуомади ман ба Тошканд вобаста ба навоишиносӣ бештар шуд. Қариб ҳар сол ё ду сол як маротиба он ҷо меравам. Ҳар дафъае ки рафтам сабӣ мекунам, ки Эргаш-акаро бибинам. Ҳар навбат дар суҳбатҳо бо ӯ ва дигарон, тадричан, бо фаъолиятҳои ӯ бештар дорам ошно мешавам. Фаҳмидам, ки ӯ тарҷумони хуби осори бадеӣ будааст. Асарҳои халқҳои гуногунро ба ўзбекӣ тарҷума мекунад. Махсусан, осори бузургони адабиёти классикии форсу тоҷикро аз забони асл ба ўзбекӣ хеле муваффақона баргарадон мекунад. Аз ҷумла, рубоӣҳои Умари Хайём, ғазалҳои Саъдӣ, Ҳофиз, Қамолӣ Ҳучандӣ, Қомӣ ва дигаронро нек тарҷума кардааст. Фаъолияти илмиаш низ асосан марбути назария ва амалияи тарҷума аст. Диссертатсияи номзadiaш дар мавзуи “Ягонагии шакли мундариҷаи рубоӣ” сирф назарист ва онро дар соли 1994 муваффақона дифоъ кардааст. Ман мебинам, ки Эргаш-ака

ба тарҷумаи осори манзум ва мансури адабиёти халқҳои собиқ Иттиҳоди Шуравӣ мароки зиёд дорад. Ва бисёр асарҳои халқҳои рус, тоҷик, туркман, озар, тотор ва ғайраҳо ба ўзбекӣ тарҷума кардааст. Китобҳои зиёдеро ба алифбои имрӯзаи ўзбекӣ омодаи нашр ҳам кардааст. Китобҳои таҳқиқӣ, тарҷумавӣ ва вероӣшӯ чопкардаи ӯ дар маҷмӯъ 150 ададро ташкил медиҳанд.

Китобҳои дар солҳои охир интишоркардаи ӯ “Назария ва амалияи тарҷума” (2012) “Маҳорати тасвири бадеӣ” (2021), “Як қабза дур” (2022), “Муъҷизаҳои олим” (2022) ва ғайра аз ҷониби аҳли таҳқиқ хуш истикбол шудаанд.

Тарҷумаи осори бузургони адабиёти форсу тоҷик дар иҷрои ӯ таҳти унвонҳои “Қаҳони ҳикмат” (осори Саъдӣ), “Тавҳари ишқ” (ғазалиёти Ҳофиз), “Дам ғанимат” (рубиёти Умари Хайём), “Васли ёр” (осори Амир Хусрав), “Мирёти хайрат” (осори Бедил), “Таронаҳои муҳаббат” (омехта) ва ғайра хеле шухрат доранд. Ҳамчунин Эргаш-ака як силсила осори шоирони мумтози мо аз қабилҳои Ҳоконии Шарвонӣ, Аттори Нишопурӣ, Мавлоно Чалолӣдини Балхӣ ва дигаронро ба ўзбекӣ баргардон ва ба хонандагонии ин халқи бародари мо муаррифӣ намудааст.

Гузашта аз ин, Эргаш-ака дар танзим ва наشري як миқдор энциклопедияҳои Ўзбекистон саҳми боризе гузоштааст. Ҳамчунин осори бисёре аз адибони классикии ўзбекро ба муқаддима ва тавзеҳоти муносиб ба нашр расонидааст...

Эргаш-ака Очилов борҳову борҳо дар ҳамоишҳои илмӣ байналмилалӣ, ки дар Тоҷикистон то имрӯз барпо гаштааст, иштироки фаъол дорад. Ҳар дафъае ки ба шаҳри Душанбе меояд, ҳатман бо ҳам нишаста суҳбатҳо мекунем. Ҳамеша хоҳиши аввалини ӯ ин аст, ки ўро ба мағозаи китобфурӯшӣ барам. Ў ба китоб меҳри махсусе дорад. Муштоқи наشري китобҳои тоза аст. Ҳамаро харид мекунад ва аз ин кори худ хурсанд мешавад.

Вақте ки ба Тошканд рафтам, ҳатман пурсон мешавад, ки чӣ китобҳое барояш овардам. Маро ҳатман ба коргоҳаш мебарад. Бо ҳамкорунаш шинос мекунад.

Зимистони соли гузашта барои ширкат дар конфронси байналмилалӣ “Навоихонӣ”, ки дар шаҳри Навоӣ баргузор шуда буд, рафта будам. Он ҷо низ гаштугузори ман бо Эргаш-ака буд. Вақте ки ба Тошканд баргаштем, ҳамчунин бо ӯ будам. Ў дар Донишгоҳи давлатии шарқшиносии Тошканд аз фанни тарҷумаи бадеӣ дарс мегуфтааст. Маро ҳамроҳи худ ба он боргоҳи илму таълим бурд ва ду соат бо ҳам ба донишҷӯён дар мавриди маҳора-

ти тарчума якчоя дарс гузаштем. Аз ин кори мо донишчӯён хеле қонеъ шуданд.

Дар мавриди бародарӣ ва ҳамкориҳои худам бо Эргаш-ака, ин марди бузургу дарёдил хеле бисёр сухан кардан мумкин аст. Аммо бештар аз ин вақти хонандагони азизро намегирам ва дар ҳамин ҷо бо як байти машҳур суханро ҷамъбаст мекунам:

*Асли қас аз қас набошад кам, чу ҷумла з-одаманд,
Лек ҳар қас ҷавҳари илм аст, волоғавҳар аст.*

Имрӯзо Эргаш-ака баҳори шастуми умри азизи худро истиқбол мегирад. Ба ин муносибат ин дӯсти бароям хеле азизу қадрдон ва бародари гиромиямро табрику таҳният меғоям ва тамоми хушиҳои зиндагиро барошон орзу мекунам. Бигузор, саломатиашон мустаҳкам, умрашон дароз ва қаламашон ҳамеша сабз бошад.

Раҳматулла БАРАКАЕВ,
профессор

“ЭРГАШ ОЧИЛ ДЕРЛАР ОТИНИ”

Мақолага нима деб сарлавҳа қўйсам экан деб қўп ўйладим. Ўйлаб қарасам, ўйлашнинг ҳожати йўқ экан, марҳум Тўра Мирзаевич сарлавҳани қўйиб қўйган эканлар. Кейинги пайтларда ўзимга ёққан шеърлардан сарлавҳа танлаш мен учун анча одатий ҳол бўлиб қолганини эслайдиган бўлсак, Тўра Мирзаевич қўп такрорлайдиган:

*Эргаш Очил дерлар отини,
Нуқул ўғил туғар хотини, –*

деган пурҳикмат сатрлардан ўтказиб бирор гап айтиш мумкинми?! Аслида-ку, шеър муаллифи бошқа киши (Абдуҳамид Парда) экан (бу гапни Эргаш Очилнинг ўзи айтди), лекин институтимизда бу мисраларни энг қўп тилга оладиган киши Тўра ака бўлганлари сабабли шеър муаллифини билмайдиган бизлар учун домла шеър муаллифи бўлиб қолган.

Хуллас, сарлавҳа топилди, гап энди мақолани ёзишда қолди, холос. Яна ўйлаб қарашга тўғри келяпти: Эргаш Очилов билан танишганимизга ҳам ўттиз йиллардан кўпроқ бўляпти экан? Бунӣ

қарангки, Шофирконнинг бир чекка қишлоғидан келган йигит кўз ўнгимизда инсон сифатида ҳам, олим сифатида ҳам ўсиб-улғайди, эл-юртнинг назарига тушди. Бу гапни шунчаки айтиш, эҳтимол, жуда осондир. Лекин ҳали қайд этилганидай, узоқ қишлоқдан келган бир тажрибасиз, ўша пайтларда анчайин камгап, камсукум бўлган йигит тинимсиз изланишлар натижаси ўлароқ катта олимга айланди, давраларнинг тўридан ўрин оладиган эътиборли инсонга айланди.

Майли, сал узоқроққа қайтайлик: Фанлар академиясининг Тил ва адабиёт институтига ишга келган ҳар бир киши, истайдими, йўқми, илмий иш қилиши керак, бўлим учун қилинадиган илмий иш бошқа, диссертация бошқа. Эргашжон Султонмурод Олимов раҳбарлигида таржимашунослик йўналиши бўйича “Рубоий таржимасида шакл ва мазмун бирлиги” мавзусида номзодлик ишини олди. Бир қарашда, яхшигина мавзу. Лекин икки марта қарайдиган бўлсак-чи? Мавзу ичида ҳам мумтоз адабиёт бор, ҳам таржимашунослик бор. Демак, ҳар икки йўналишни ҳам пухта эгаллаш керак. Чунки институтимиздаги мумтоз адабиёт мутахассислари бу мавзунини шунчаки ўтказиб юборавермайдилар.

Эҳтимол, шундай бўлгани охир-оқибатда эзгуликка хизмат қилгандир ҳам. Чунки Эргашжон кўз ўнгимизда нафақат номзодлик диссертациясини шараф билан ҳимоя қилди, шу билан биргаликда, ҳам мумтоз адабиёт бўйича, ҳам таржимашунослик бўйича ўз фикрини қатъий туриб ҳимоя қила оладиган жиддий, бақувват мутахассисга айланди.

Энди бироз ҳаётга қайтайлик: Тўра Мирзаевич айтмоқчи, Эргашжоннинг хотини нуқул ўғил туғди, 3 та ўғли кетма-кет катта бўлиб боряпти. Мен ўша пайтларда Тошкент давлат Шарқшунослик институтининг “Таржима назарияси ва амалиёти” кафедрасида ўриндошлик асосида ярим ставкада ишлайман. Буни қарангки, одам баъзан ўйлайверса, яхши фикрларга ҳам келар экан. Келган яхши фикрим шундан иборат бўлдики, бу соҳада мендан кўра жиддийроқ мутахассис бўлган Эргашжонни ўша кафедрага ишга таклиф қилдим, (унгача бу борада кафедра мудири, эски ҳам-касбимиз, қадрдонимиз Алимулла Ҳабибуллаев билан маслаҳатлашиб, унинг розилигини олган ҳам эдим). Хуллас, Эргашжонни алдаб-сулдаб, кафедрага ишга олдик. Мен-ку, бироздан кейин кафедрадан кетдим, лекин Эргашжон ҳалигача нафақат ўша кафедранинг, балки бугунги кундаги Шарқшунослик университетининг энг эътиборга сазовор ўқитувчиларидан.

Ўртада бир қизиқ иш бўлди. Эргашжоннинг ўғиллари бирин-кетин катта бўлиб, олий ўқув юртларига киришга тайёргарлик кўряптилар. Ўғилларнинг барчаси болалигидан китоб кўриб катта бўлган, китобхон, билимдон йигитлар. Уларнинг барчаси ўқишга энг юқори баллар билан кириб, давлат бюджетда ўқиган. Катта ўғил Алишер, адашмасам, Шарқшунослик институтининг япон бўлимини тугаллади, ҳозиргача Японияда эътиборли ишда ишляпти. Элдор болаликдан математик, гап-сўзсиз Молия институтига ўқишга кирган. Бугунги кунда шу соҳанинг назарга тушган мутахассисларидан. Муаммо эса, кичик ўғил билан бўлди. Унинг исми Эркин, табиати ҳам эркин-да, Шарқшунослик институтига ўқишга киришни истамаяпти экан, отасининг гапига ҳам кирмаяпти. Шу пайтда ёши улуғларнинг вазифаси болаларга тўғри маслаҳат, йўл-йўриқ бериш, уларнинг келажагини белгилашга кўмаклашиш. Мен “Эргашжон, ўша ўғлингизни алдаб-сулдаб олиб келинг, мен у билан бир гаплашай” дедим. Эргашбек Эркинжонни олиб келди, ҳаётий тажрибаси кўпроқ одам сифатида анча гаплашдик ва, охир-оқибатда, йигит Шарқшунослик институтига ўқишга киришга рози бўлди. Буни қарангки, ўша йигит, яъни Эркинжон ҳозир ҳинд шифокорлари билан ҳамкорликда ташкил қилинган “Акфа-Медлайн” хусусий клиникасида директор ўринбосари бўлиб ишляпти, ташкилотнинг бугун-эртасини белгиляпти. Бу бизнинг Эргашбек билан ишда ҳам, ҳаётда ҳам ҳамфикрлигимизнинг бир кичкина мисоли.

Эргашбек институтда 1992 йилдан буён ишляпти. Лаборантликдан филология фанлари фан номзоди, катта илмий ходим, профессор ва бўлим мудири даражасигача эришди. У 2000 йилдан буён жамоатчилик асосида, яъни текинга “Ўзбек тили ва адабиёти” журналининг масъул котиби вазифасини бажараётгани эса, бир жиҳатдан, асосий мутахассислиги бўлмиш журналист сифатида касбига садоқатининг бир кўриниши бўлса, иккинчидан, илмий нашр сифатида 1958 йилдан буён мунтазам чоп этилиб келаётган, салкам 70 йиллик тарихга эга бўлган, филология соҳасида ўзининг мустаҳкам ўрнига эга илмий журналга эътиромининг бир белгиси ҳамдир.

Эргашжон билан ҳамкорлигимизнинг яна бир қирраси қатор хорижий мамлакатларда бўлиб ўтган халқаро илмий анжуманларда биргаликда иштирок этганимизда намоён бўлади. Эргашжон, раҳматли Маматкул Жўраев ва мен Туркменистонда, Туркияда бўлган хорижий илмий анжуманларда, Хивада, Бухорода, Наво-

ийда бўлган қатор халқаро илмий анжуманларда бирга бўлдик. Ҳатто баъзи ҳамкасб оғайниларимиз ҳазиллашиб, бизга “Сволочь Тройка” деган тахаллус ҳам қўйиб олган эканлар.

Эргаш Очиловнинг меҳнаткашлиги ҳавас қиладиган ҳолат. Мен Институтнинг 25 йиллик илмий котибиман. Фанлар академиясига ҳар йилги ҳисоботларимизда чоп этилган китоблар рўйхатида у ҳар доим биринчи ўринда. Бунга баъзан академиядагилар унчалар ишонавермай, китобларнинг асл нусхасини сўрайдилар. Кўргандан кейин эса улар ҳам “Наҳотки бир киши бир йилда шунча иш қила олса?” – деб ҳайратда. Ҳар йил ўнлаб мумтоз адабиёт ҳамда жаҳон адабиёти намуналарини сўзбошилар, шарҳлар, изоҳлар, луғатлар билан нашрга тайёрлаш унинг учун одатдаги ишга айланиб қолган десак, асло хато бўлмайди. Бу ҳам етмагандай, XX аср ва ҳозирги ўзбек адабиёти тадқиқи борасида кўплаб ишлари унинг нақадар серкирра илмий фаолият эгаси эканлигини тасдиқлашга хизмат қилади. Унинг бугунги кунда Институти-мизда айни шу бўлим мудирини вазифасини масъулият билан бажарётганлиги эса ана шу тинимсиз илмий изланишларнинг табиий маҳсули. Бу ғайрат, бу ҳаракатга ҳаммамиз ҳавас қиламиз, “Эргашжонга кўз тегмасин!” – деймиз. Буларнинг ёнига олий ўқув юртлари учун чиқарилган дарслик ва ўқув қўлланмалари, монография ва бошқа ўнлаб китобларни қўшадиган бўлсак, Эргашжон ўзининг 60 йиллик тўйига ўз тўёнларини қатор қилиб қўйган бўлиб чиқиши ҳам шу қадар муқаррар!

Эргашбек шунчаки таржимашунос ва адабиётшунос олимгина эмас, балки таниқли таржимон ҳам. Эҳтимолки, унинг бошқа таржимашуносларга ибрат бўладиган жиҳатларидан бири шу фазилатида намоён бўлса ҳам ажаб эмас. Унинг нафақат форсий тилдан, балки туркман, рус ва бошқа тиллардан қилган кўплаб таржималари энг эътиборли нашрларда чоп этилиб, адабий жараёнда аллақачон ўзининг муносиб ўрнини топган.

Энди-ку, мактаيمان десанг гап топилаверади. Лекин Эргашбек бу мактовлардан юқори турадиган инсон. Унинг шоирлиги ҳақида ҳам жўшиб гапиришимиз мумкин эди, турли тadbирлардан кейин кечаси дам олиш ўрнига кундуз кунини бўлган ибратли воқеаларни эринмай коғозга тушириши ҳақида ҳам соатлаб гапириш мумкин эди, мен биргина “Китоб дунёси” газетасининг 2024 йил 23 январь сониди таваллудимнинг 70 йиллиги муносабати билан чоп этилган “Раҳматулла Баракаев хангомалари”ни тилга олиш билан чекланаман. Чунки ушбу “хангомалар”да Эргашбек мени мақтаган-да. Мақтов кимга ёқмайди дейсиз?!

Кунлар, ойлар, йиллар кўз юмиб очгунча ўтиб кетаверар экан. Буни қарангки, Эргашжон муборак 60 ёшга тўляпти экан. Мактабда ўқиган пайтларимизда “Адабиёт” китобидаги Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Ғафур Ғуломларнинг 60 ёшлардаги суратларини эслайман. Улар росмана чоллар эди. Қадрдонимиз Эргашжон эса энди баркамоллик ёшига етган, фарзандлар, неваралар камолини кўриб, янада ёшариб бораётган йигит.

Эргашжон, шу муборак йигитлик айёми Сизга муборак бўлсин! Сизни 70 га, 80 га, 90 га ва 100 ёшга тўлганингизда ҳам муборакбод қилиш бизларга ҳам насиб қилсин!

Yashar QASIMBƏYLI,
filologiya elmləri doktoru, professor;
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat
institutunun baş elmi işçisi

ERQASH AÇIL VƏ HAZIRKI ÖZBƏK NƏVAİŞÜNASLIĞI

Ushbu maqolada atoqli o‘zbek navoiyshunosi professor Ergash Ochilning 40 yillik ilmiy va tarjimonlik faoliyati ko‘rib chiqiladi. Professor Ergash Ochil o‘zining ilmiy faoliyatini o‘tgan asrning 90-yillarida boshlagan va o‘z tadqiqotini asosan “O‘zbek tili va adabiyoti” jurnalida e‘lon qilgan. Mumtoz o‘zbek poetikasi va adabiy tilining asoschisi Alisher Navoiyning yangicha estetik ma‘no va mazmun kasb etgan asl ilmiy talqinlari, tashbehleri akademik va madaniy jamoatchilik tomonidan olqishlandi. Uning ustozlari, professor Abdug‘adir Xaytmetov Ergash Ochilning navoiyshunoslik sohasidagi ilk va dadil qadamlarini yuksak baholab, uning iste‘dodli navoiyshunos bo‘lib yetishishini qo‘llab-quvvatladi. Ergash Ochil nafaqat buyuk o‘zbek mutafakkiri va san‘atkori Alisher Navoiy ijodini o‘rgangan, balki ulug‘ ozarbayjon shoirlari Nizomiy Ganjaviy, Nasimiy, Muhammad Fizuliy asarlarini o‘zbek tiliga tarjima qilishda bevosita ishtirok etgan; Turkmanistonning mashhur klassikasi Mextungulu, buyuk qozoq shoiri va pedagogi Abay Kunanboyev; Qirg‘izistonning bir qancha mumtoz shoirlari; buyuk tojik shoirlari Sa‘diy Sheroziy, Hofiz Sheroziy, Abdurahmon Jomiy; Qoraqalpog‘istonning taniqli shoiri va mutafakkiri Berdag; va ularning she‘riyatiga oid ajoyib ilmiy tadqiqotlar yaratdilar. Ushbu maqolada professor Ergash Ochilning ilmiy ishlari va tadqiqotlari qiyosiy adabiyotlar doirasida atroflicha o‘rganilib, yuksak baholangan.

Tanınmış ədəbiyyatşünas alim Erqas Açıllı XX əsrin 90-cı illərində Nəvaişünaslığa təşrib buyurmuş istedadlı mütəxəssislərdən biridir. Ədəbi və elmi cəmatçılığa yaxşı məlumdur ki, ötən əsrin 20-ci illəri Nəvaişünaslıq elmi tarixində əlahiddə bir dövrdür. Klassik poetika qanun-qaydalarına uyğun rəvişdə inkişaf edən və əsasən, təzkirə qəliblərinə və təzkirəçilik mündəricəsinə həmahəng tərzdə 500 illik mürəkkəb ədəbi tarixi zamanları qət etmiş möhtəşəm bir elmin forma və məzmununda köklü dəyişikliklər baş verdi. Yeni və modern elmi texnologiyalar, nəzəri metodlar, ədəbi-estetik üslublar bilən silahlanmış alimlərin nəsiləri və məktəbləri Nəvaişünaslığın təzə sifət və keyfiyyətlərdə təzahür etməsinə təkan verdi. Yeni Özbəkistan və Azərbaycan Nəvaişünaslığının görkəmli nümayəndələri Firdunbəy Köçərli, Əlibəy Hüseynzadə, Salman Mümtaz, Əbdürəv Fitrət, Alim Şərəfəddinov, Xurşid, Aybək, Maqsud Şeyxzadə və başqaları milli qurulumuza çevriləcək müqəddəs elm sahəsinin özülünü yaratdılar. Maqsud Şeyxzadə və Musa Aybək kimi böyük sənətkar və mütəfəkkirlərin ilk elmi tədqiqatlarından ruhlanan peşəkar Nəvaişünaslar nəslə çox keçmədən özünün uğurlarını nümayiş etdirdi. Akademik İzzət Sultan, akademik Vahid Zahidov, akademik Vahid Abdullayev, onların ardınca isə XX əsrin Nəvaişünaslıq elminin qızıl qvardiyasına mənsub olan Həmid Şüleyman, Abdüqadir Hayitmetov, Abduraşid Abdurahmanov, Sadır Erkinov, Əlibəy Rüstəmov, Bətir Vəlixocaev, Erqasəli Şadiyev, Suyuma Qəniyəvə, Yaqubcan İshakov, Məhəmmədcan Həkimov, Qeybullə Əs-salam, Nəcmiddin Kamilov, Səyidbək Həsənov, Bətirbək Həsənov və başqa bu nəslə mənsub olan qüdrətli alimlər ordusu, görkəmli Nəvaişünaslar nəslə formalaşdı.

Prof. Erqas Açıllı və bir çox yaxın zəmanəşləri, onun elm aləmindəki yaşlıları məhz belə bir özünəməxsus ədəbi-elmi mühitdə şəkillənib yetişmişlərdir. O, öpünəməxsus elmi-nəzəri təhlil üslubuna malik istedadlı alim və bir Nəvaişünas kimi tanınsa da, eyni zamanda Şərq xalqları poetik mədəniyyətinin etiraf olunmuş tədqiqatçılarından biridir. Zəhmətkeş və görkəmli alim öz doğma vətəni Özbəkistanın ədəbiyyatı və incəsənətini dərinləndirən bildiyi kimi, qardaş və qarındaş Qazaxıstan, Türkmənistan, Tacikistan, Azərbaycan, Qırğızistan, Tataristan, Başqırdistan, Qaraqalpağıstan və başqa türk məmləkətləri və onların söz sənətini hərtərəfli bilən yüksək səviyyəli bir mütəxəssisdir.

Əlişir Nəvai yaradıcılığına prof. Erqas Açıllı Şərq mədəniyyətinin və söz sənətinin mümtaz nümunələrindən biri kimi yanaşır. Alim öz fikirlərini obrazlı şəkildə ifadə edərək, yazır ki, Əlişir Nəvai irsi

yüksək bir dağ zirvəsinə bənzəyir. Uzaqdan baxanda elə bilirsən ki, sən ona tezliklə yaxınlaşa bilərsən. Amma yaxınlaşdıqca onun nə qədər uzaqda və yüksəkdə olduğunu bütün varlığıyla hiss edirsən. Müəllif haqlı olaraq vurğulayır ki, dahi özbək sənətkarı qədim və zəngin Şərq söz sənətinin ən qiymətli uğurlarını və incilərini öz yaradıcılığında məharətlə ümumiləşdirə və nümayiş etdirə bilmişdir. Onun üslubunun mürəkkəbliyi, cəmi bir beytdə bir neçə dərin fikri və bədii sənətləri ifadə edə bilmək bacarığı, əbədi ənənələri son dərəcə qədim və zəngin olan türkcə, ərəbcə və farsca söz, həm də ibarələri məharətlə istifadə etməkdən başqa həm də onların çoxmənalılığını və çoxqatlılığını əks etdirməyə çalışması, Qurani-kərimdən yerli-yerində iqtibaslar alıb, öz misralarında müqəddəs hədislərə işarələr etməsi, peyğəmbərlər, vəlilər, məşhur dini-tarixi şəxslər və vəqiyələr, böyük söz sənətkarları və onların əsərləri, qəhrəmanları adlarını və onlarla bağlı xüsusiyyətləri müəyyən bədii inikas münasibətlər kontekstində təhlil etməsi dahi sənətkar yaradıcılığının dərinliklərini və zənginliklərini hərtərflı anlamağa həqiqətən də ciddi çətinliklər törətməkdədir. Məhz elə bu səbəbdən çağdaş oxucunu və hətta bir çox alimlərin də Əlişir Nəvai sənətini dərindən duyması, oxuyaraq anlaması və bunları obyektiv elmi üslubda ifadə etməsi son dərəcə ciddi problemlərlə üzləşməyə gətirib çıxarır. Hətta bir sıra alimlərin səmimi etiraf etdiyi kimi, bugün Əlişir Nəvai fəlsəfəsini və bədiyyəti sirlərni dərindən dərk etmək modern riyaziyyatı və fizika qanunlarını anlamaq, dəyərləndirmək qədər müşküdür.

Prof. Erqaş Açıllı Nəvai yaradıcılığına münasibətin və Nəvaini hal-hazırda baş düşməyin problemlərini öz zamandaşlarına açıq aydın anlatmağa cəsarət edir. Ümumən, Prof. Erqaş Açıllı və Nəvai yaradıcılığı problemini nəzərdən keçirərkən bir məsələyə diqqət etməyimiz zəruridir. Məsələ bundadır ki, görkəmli alim dahi Əlişir Nəvai və XXI əsrin oxucusu arasındakı daxili-mənəvi ünsiyyətin adi bir iş olmadığını, son dərəcə çətin müəmma olduğunu diqqətimizə çatdırır. İstedadlı bir mütəxəssis kimi, o, bizə başa salır ki, Əlişir Nəvaini dərindən başa düşmək və onun söylədiklərinə həqiqətən aşina olmaq üçün bir çox vəzifələri və işləri çağdaş oxucu ardıcılıqla yerinə yetirməlidir. Birinci növbədə isə Nəvaini anlamaq və sevmək üçün zamandaşlarımız qədim və mürəkkəb Şərq fəlsəfəsini, min illərdən ərzində şəkillənmiş Şərq maddi və mənəvi mədəniyyətini, çox sahəli və çox tərkibli Şərq ədəbiyyatlarını, klassik söz sənətimizin özünəməxsus yaradıcılıq metodunu, onun təkrarsız obrazlar aləmini və poetik sistemini, Qərb poeziyasından ciddi surətdə fərqlənən

özünəməxsus rəmlər və təşbəhlərini, əruz vəznini, ərəb əlifbasını və yazı mədəniyyətini, qədim türk-özbək dilini, fars və ərəb dillərini, onların poetik ifadə imkanlarını və xüsusiyyətlərini də mənimsəməsi, kifayət qədər bilməsi zəruridir. Əks halda, prof. İbrahim Haqqul vurğuladığı kimi, Əlişir Nəvaiyə qayıdış və dahi sənətkar dünyası ilə normal mənəvi əlaqə, səmimi ünsiyyət qətiyyən baş verə bilməz.

Prof. Erqaş Açılin Əlişir Nəvai haqqındakı fikirləri və düşüncələri ilə yanaşı onun qardaş xalqların klassikləri haqqındakı mülahizələri də maraqlı və cazibədardır. Görkəmli alim yazır ki, Şərq bədii sözünün nüfuzu min illər ərzində həmişə yüksək olub. Bu nadir söz sənətinin fəvqəladə təşbəhləri, gözlənilməz ibarə və ifadələri, nəfis və zərif lütfələri, incədən-incə poetik işarələri, rəngbəreng bədii kəşfləri yalnız zamandaşlar aradında deyil, sonrakı nəsillər arasında da məlum və məşhur olub. Bu məsələ ilə bağlı alimin dahi fars-tacik şairi Şeyx Sədi Şirazi ilə bağlı xatırlatdığı bir poetik vaqeə bu cəhətdən diqqətə layiqdir. Alim yazır ki, Şeyx Sədinin məşhur beytlərindən biri hətta Allah-təalanın da xoşuna gəlmiş, o fərişdələr vasitəsilə öz sevimli bəndəsinə içi nur dolu məcməyilər göndərmişdi. Haqqında qıcsa söz açdığımız “Erqash Ochil va hozirgi o‘zbek Navoiyshunosligi” problemini müqayisəli-tipoloji şəkildə son dərəcə geniş araşdırmaq mümkündür. Tanınmış və təcrübəli alimin böyük özbək mütəfəkkiri və şairi Əlişir Nəvai haqqındakı tədqiqatları diqqəti cəlb etdiyi kimi, onun Nizami və Füzuli barəsindəki, Əmir Xosrov Dəhləvi və Əbdürəhman Cami, Məhtimqulu və Abay Kunanbayev haqqındakı araşdırmaları türk xalqları ədəbiyyatşünaslığını zənginləşdirməkdədir. Qardaş Özbəkistanın görkəmli alimini və qüdrətli Nəvaişünasını qutluğ 60 yaşı münasibətilə səmim-qəlbədən təbrik edir, onun yaxın gələcəkdə də böyük Nəvai ilə yanaşı, qohum və qardaş xalqların mümtaz söz sənəti, iftixar duyduğu klassikləri haqqında da yeni-yeni, bir-birindən gözəl əsərlər kitablar yaratmasını Allahdan arzu edirik!

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

Erqash Ochil. Bir hovuch dur. – Toshkent: “Ozbekiston” nashriyoti, 2011.

Бахтиёр ФАЙЗУЛЛОЕВ,
*Академик Бобожон Ғафуров номидаги ДТМ
Хўжанд ДУ доценти, филология фанлари, номзоди*

*Ушбу мақолани қадрдон дўстим, илм йўлидаги садоқатли
ҳамкорим профессор Эргаш ОЧИЛОВнинг 60 йиллигига ҳурмат
ҳамда эҳтиром ила бағишлайман.*

“ОЛИМ БЎЛСАНГ, БЎЛГИН ЭРГАШ ОЧИЛДАЙ...”

I

Амир Алишер Навоий ўзининг “Ҳайрат ул-аброр” (“Яхши ки-
шиларининг ҳайратланиши”) достони муқаддимасида Инсонни
яратувчи томонидан яратилган мукаммал зот эканлиги ҳақида
шундай ёзган эди:

*Борчасини гарчи латиф айладиңг,
Борчадин инсонни шариф айладиңг.*

Бу сўзларни инсон авлодига ўзининг улуг зот эканлигини эсла-
тиб турадиган абадиятга дахлдор бўлган илоҳий даъват дейиш
мумкин. Ҳар бир инсон аввало ўзининг хулку одоби, покиза
ахлоқи, касбу кори ва айниқса, меҳнатга муносабати, тийилган
нафси, яшаш тарзи, одам ва оламга қарашлари ҳамда жамиятда-
ги ўрни каби кўплаб фазилатлари ҳамда фаолияти билан инсоний
шарифлик мақомини эгаллаб боради ва ниҳоят, ҳаётда ўзининг
муносиб ўрнини топишга эриша олади. Дунёдаги барча яхши-
лик ва гўзалликлар инсоний шарифлик шарофати туфайли юзага
келади. Азалдан инсоний улугликлик мақомига ноил бўлган ки-
шиларнинг ибратли ҳаёт йўллари бошқалар учун доимо намуна
бўлиб келган.

Не бахтки, юксак орзулар билан яшаб, адабиёт аталмиш муқад-
дас даргоҳда ўзининг муносиб ўрнини топа олишдек саодатга му-
шарраф бўлган азиз замондошимиз, заҳматкаш адабиётшунос,
“Меҳнат шуҳрат” ордени ҳамда Туркменистон Республикасининг
халқаро “Махтумқули Фироғий” медали соҳиби, Ўзбекистон Рес-
публикаси Фанлар академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольк-
лори интитуту катта илмий ходими, XX аср Ўзбек адабиёти ва
ҳозирги адабий жараён бўлими мудири ҳамда дунё миқёсида ўт-
казилган қатор нуфузли халқаро анжуманлар (Россия, Эрон, Тур-

кия, Ҳиндистон, Озарбайжон, Туркменистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон) иштирокчиси, “Ўзбек тили ва адабиёти”, “Нақшбандия”, “Бухоро мавжлари” каби журналлар таҳририяти аъзоси, филология фанлари номзоди, профессор Эргаш Очиловдек дўстимизнинг ҳам борлиги доимо қалбимизни ғурур ва ифтихорга тўлдиради.

II

Эргаш Очилов ҳамиша ўзидан катталарга ҳурматда, кичикларга эса иззатда бўлган, сурати сийратига, одамийлик билан олимлик мақоми бир хил, шахсияти ҳамда истеъдоди бир-бирига тенг бўлган шахс сифатида кўпчилик томонидан эътироф этилган серғайрат, шижоатли, сермахсул, меҳнаткаш олим, истеъдодли шоир ҳамда моҳир таржимон, энг муҳими, камтарин ва олижаноб инсон сифатида адаб ва илм аҳли орасида алоҳида ҳурмат ҳамда эътиборга эга.

Кадрдон дўстимиз Эргаш Очиловнинг илмий фаолияти ниҳоятда серкирра ҳамда сермахсуллиги билан ҳар қандай кишини ҳайратга солади ва ҳавасини келтиради. Унинг кўплаб китобларини, таржима асарларини, илмий ва илмий оммабоп мақолаларининг фақат номигина ёзиб чиқилса, бир неча саҳифалардан иборат бўлиши аниқ. Ҳаттоки, Эргаш Очиловнинг мақолаларидан китоблари кўпроқ деган гап бекорга айтилмаганига ишонасиз. Яна бир ҳақиқат шогирдпарвар устоз, адолатли раҳбар, академик Тўра Мирзаевнинг бир пайтлар “Эргаш кўчага пулсиз чиқиши мумкин, аммо қаламсиз ва қоғозсиз чиқмайди...”, – деган гапларини кўпчилик ҳозирга қадар айтиб юришади. Дўстимизнинг ўзига хос шахсияти ҳамда фаолиятига доир бир-биридан қизиқарли бўлган лутфу қочиримларга бой фикрлар талайгина.

III

Эргаш Очилов билан кадрдон дўст ҳамда яқин ҳамкор бўлиб келаётганимизга ҳам салкам чорак аср бўлибди. 2001 йилнинг айна баҳор фаслида татаббу тарихи ва маҳорат масалаларига доир номзодлик диссертациямни яқунлаб, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институтига илмий раҳбарим, профессор Абдусалом Абдуқодиров (Руҳлари шод, охиратлари обод бўлсин) билан бирга олиб борган эдик. Ўша пайтда Ўзбек мумтоз адабиёт тарихи бўлими му-

дири бўлиб турган филология фанлари доктори Иброҳим Ҳаққулов бизни илиқ кутиб олиб, ёш серғайрат олим Эргаш Очиловга диссертацияни топшириб, у билан тезда танишиб, муҳокамадаги чиқиш қилишини тайинлаган эди. Кўп ўтмай ишни муҳокама қиладиган муддат белгиланди. Салоҳиятли илмий жамоа ҳузурида сўз Эргаш Очиловга берилди. У 10-15 саҳифа атрофида ёзилган мукаммал тақризини одоб ва олимона зукколик билан тингловчилар ҳукмига ҳавола қилди. Иқтидорли олимнинг ишга доир билдирган фикрлари, ҳар битта пухта ҳамда пишиқ илмий ҳулосаларидан муҳокамада ўтирган олимларда қониқиш ҳосил бўлганлиги сезилиб турар эди. Муҳокама жараёнида ишнинг ютуқлари олимона нуктадонлик билан айтиб ўтилди ҳамда ўз ўрнида ундан иқтибослар ҳам келтирилди. Шу билан биргаликда, айрим тузатилиши ва тўлдирилиши лозим бўлган ўринлар ҳам олимона одоб доирасида аниқ, лўнда қилиб таклиф сифатида айтиб ўтилди. Шунингдек, муҳокамада қизғин савол ва жавоблар ҳам бўлган эди. Қисқаси, иш (айтилган тузатишларни эътиборга олиш шарти билан) ўша кунги йиғилиш қарори билан ҳимояга тавсия қилинди. Таниқли навоийшунос, профессор Абдуқодир Ҳайитметов ҳимоя учун тавсиянома беришга ҳам розилик билдирган эдилар.

Биз муҳокамадан кейин англадикки, ўша йилларда бўлимга олиб келинган ҳар бир номзодлик ва докторлик ишлари жиддий муҳокама қилиниб, обдан чиғириқдан ўтказилиб, мукаммал ҳолга келгандан кейингина ҳимоя учун тавсия қилинар экан. Ҳатто баъзи докторлик ва номзодлик ишлари икки ва уч маротиба қайтарилиб, қайта кўриб чиқилгандан кейин ҳимояга рухсат олгани ўша йиғилишда алоҳида таъкидланган эди. Бу жиҳатдан каминанага омад кулиб боққани рўст эди. Бунда адабиётшунос Эргаш Очиловнинг мантиқли фикрлари тарози палласини боса олгани ҳақиқат эди. Кўп ўтмасдан иш муваффақиятли ҳимоя қилиниб, Хўжандга ёруғ юз билан қайтган эдик.

IV

Ўшандан буён азиз дўстим Эргаш Очилов билан яқин қадрдон бўлиб, ўзаро илмий ҳамкорлик ҳамда борди-келдиларни давом эттириб келамиз. Ўтган йиллар давомида Эргаш Хўжанд шаҳрида кўп марта бўлиб, Ўзбек филологияси факультетидаги олимлар билан яқиндан танишиб, дўстлашиб кетди. Уни ҳар гал Хўжанд университетида ўтказиладиган халқаро анжуман ҳамда турли тадбирларга профессор Бокижон Тўхлиев билан бирга-

ликдаги ташрифлари биз ҳамда шогирдларимиз учун чинакам илм байрамига айланиб кетади. Азиз меҳмонларимиз томонидан устоз ҳамда шогирдларга янги китобларнинг тақдим этилиши эса доимий анъаналардан бирига айланиб қолган. Бундан ташқари, Эргаш Очилов хўжандлик тожик адабиётшунос олимлари академик Носиржон Салимов, профессорлар Фаҳриддин Насриддинов, Нурали Нуоров, Низомиддин Муродий, Тожибой Султоний, Мўътабархон Шарипова, фан номзодлари Баҳром Мирсаидов, Баҳром Раҳматов ҳамда Нўъмонжон Неъматов каби олимлар билан ҳам яқиндан танишиб, улар билан қадрдон бўлиб, ўзаро илмий ҳамкорликни бугунги кунга қадар давом эттириб келмоқда. Айниқса, Эргаш Очиловнинг марҳум устозимиз профессор Абдусалом Абдуқодиров билан устоз ва шогирд мақомидаги фаолияти, ўзбек ва тожик адабий алоқаларига доир бетакрор ишлари алоҳида саҳифалардан иборат. Профессор Абдусалом Абдуқодиров дўстимиз Эргашни ниҳоятда қадрлаб, ҳурмат қилар эдилар. Унинг ишчанлигини, билимдон олимлигини, шунингдек, ўзга тилларни билишдаги зукколигини, айниқса, ўзига хос тарзда ёза олиш маҳоратига эга эканлигини ҳамда ҳозиржавоблигини эҳтиром билан айтар эдилар. Устоз билан унинг ичакузди ҳангомаларию, ҳазил-ҳузуллари, шунингдек, адабиёт илмига доир қизиқарли баҳслари ҳамиша биз даврадошларни ҳайратга солиб келган. Абдусалом ака Эргашнинг сиймосида илмнинг юксак чўққиларини забт эта оладиган етук олимни, таржимашунослик бобида эса Ғайбулла ас-Салом ва Нажмиддин Комиловдек устозларнинг анъаналарини давом эттиришига қодир бўлган муносиб шогирд камолотини доимо орзу қилар эдилар. Давраларда устоз коникиш билан: “Эргашга қойил қолиш керак!” – деган гапни айтиб юрар эдилар. Биз шогирдларни ҳам Эргаш Очиловдек меҳнаткаш, илм йўлида дадил, серғайрат бўлишга даъват этишлари бугун бизга ширин хотира бўлиб қолди.

V

Заҳматкаш олим, шоир ва моҳир таржимон Эргаш Очиловнинг фаолиятини куйидаги йўналишларга бўлиб тадқиқ этиш мумкин:

– Ўзбек мумтоз адабиёти тадқиқида доир кенг камровли кузатишлари;

– Навоий ижодини тадқиқ ҳамда тарғиб қилишга доир туркум ишлари;

- Тасаввуфдаги инсон камолоти, хусусан, ёшлар тарбияси билан боғлиқ маълумотларни китобхонларга етказишдаги хизматлари;
- XX аср ўзбек адабиёти ва ҳозирги адабий жараёнга доир кузатишлари;
- Халқ оғзаки ижоди намуналарини тўплаб, халққа етказишдаги амалий ишлари;
- Форс-тожик мумтоз адабиётидан ўзбек тилига қилган таржималари;
- Таржимашуносликнинг долзарб муаммоларига доир илмий кузатишлари;
- Адабий алоқалар тадқиқотчиси сифатидаги фаолияти;
- Нашрга тайёрлаб, чоп қилган китоблари;
- Мумтоз адабиётдан амалга оширган шарҳ ҳамда табдиллари;
- Қардош халқлар адабиёти вакиллари ижоди бўйича чоп этган нашрлари;
- Ижодкорлар ва олимларнинг китобларига ёзган сўзбошилари;
- Замонавий ўзбек болалар адабиёти тадқиқига доир кузатишлари;
- Замондош олимлар ҳақидаги туркум хангомалари;
- Таниқли олимлар билан адабиётшуносликнинг долзарб масалаларига доир суҳбатлари;
- Ёшларнинг таълим ва тарбиясига доир педагогик фаолияти ва бошқалар.

VI

Аввало Эргаш Очиловнинг олимлик феноменини кўрсатиб турган унинг монография, рисола, мақолалар тўплами, таржима китоблари, луғат ҳамда нашрга тайёрлаган тўплamlари, ўқув қўлланмалари ҳисобланади. “Барҳаёт сиймолар” (Тошкент: “Ўзбекистон”, 2012, 424 бет) мақолалар тўплами шулардан биридир. Гарчанд муаллиф ушбу нашрни мақолалар тўплами деб номлаган бўлса-да, унинг мазмун-моҳияти, илмий салмоғи, таҳлилларга бойлиги ҳамда янги миллий мафкура талаблари асосида яратилгани билан салкам ўқув қўлланма ҳамда дарслик мақомига эга бўлган мукамал нашр дейишга имкон беради. Унда муаллиф: “Биз дунёда буюк маънавият яратган халқлардан биримиз. Биздаги бекиёс маънавий хазина жаҳон халқларининг унча-мунчасида йўқ. Мусо Хоразмий, Аҳмад Фарғоний, Абу Наср Форобий, Абу

Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Мирзо Улуғбек каби қомуший алломалар, Имом Термизий, Аҳмад Юғнакий, Маҳмуд Замахшарий, Алишер Навоий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур сингари забардаст олим ва адиблар, Аҳмад Яссавий, Абдулҳолиқ Гиждувоний, Сулаймон Боқирғоний, Нажмиддин Кубро, Паҳлавон Маҳмуд, Абулвафо Хоразмий, Баҳоуддин Нақшбанд, Хожа Аҳрор Валий каби азиз-авлиёлар асрлар давомида халқимиз номини улуғлаб, шуҳратини дунёга таратиб келганлар ва абадулабад назаркарда юртимизнинг шон-шавкати таъминлашлари шубҳасиз”, – деган ҳақли фикрни баён қилади.

Шунингдек, тўпلامда 50 га яқин Шарқ илм-фани ва мумтоз сўз санъатининг забардаст намояндалари ҳаёти ва ижодий фаолиятига доир қимматли маълумотларнинг тақдим этилиши унинг аҳамиятини кўрсатади. Шуниси эътиборлики, улар орасида асарлари халқимиз ичида кенг тарқалгани ва севиб ўқилгани жиҳатидан ўзбек халқи маънавиятининг ҳам ажралмас таркибий қисмига айланиб кетган Абу Абдулло Рудакий, Абулқосим Фирдавсий, Умар Ҳайём, Саъдий Шерозий, Жалолиддин Румий, Ҳофиз Шерозий, Фузулий, Махтумқули, Муллонафас каби Шарқ оламидаги машҳур ижодкорларнинг ҳар бири ҳақида ҳақида ҳам муаллиф мукамал маълумотлар беришга ҳаракат қилган ва бу ишни ҳам ҳадди аъло даражага етказа олган.

VII

Эргаш Очиловнинг яна худди шундай мазмунга эга бўлган муҳим маълумотлар жамланган теран таҳлиллардан иборат бўлган икки китобдан иборат “Нафис мажлислар” (Тошкент: “Info Capital Group”, 2018) рисоалари ҳам “Барҳаёт сиймолар”даги анъана изчил давом эттирилгани билан амалий қиммат касб этган. Ушбу рисоаларда ҳам бир қатор авлиёлар, шоҳлар ҳамда сўз саъаткорларининг, бир нечта тожик мумтоз шоирларининг ибратли ҳаёт йўли, бой ва ранг-баранг адабий мероси асарларининг ўрганилиши, нашрлари ва таржималари хусусида қимматли маълумотлар ўз аксини топган. Мазкур нашрлар бугунги кунда ҳам олий ўқув юрти талабалари ҳамда мактаб ўқувчилари талаб ҳамда эҳтиёжларини қондиришда ўз ўрнига эга бўлган китоблар қаторида десак, асло муболаға бўлмайди.

Кейинги йилларда Эргаш Очиловнинг “Навоий ва Оғаҳий” (Тошкент, 2022, 160 бет) деб номланган монграфияси яратилди. Мазкур нашр уч бобдан иборат бўлиб, унда Оғаҳийнинг Навоий

ғазалларига боғлаган татаббулари, Огаҳийнинг Навоийга ғазалларига эргашиб яратган мухаммаслари ҳамда Огаҳий ғазалларидаги навоиёна оҳанглар каби масалалар кенг режа асосида изчил тадқиқ этилгани билан эътиборлидир. Монографияда муаллиф: “Сўз салтанатининг султони Алишер Навоий издошлари орасида улуғ шоир ижодидан энг кўп таъсирланган ва илҳомланган, буюк салафи йўли ва услубида қалам тебратиб, унга энг яқинлаб борган забардаст сўз санъаткори Муҳаммадризо Огаҳий ҳисобланади”, – деган муҳим хулосага келади.

Шу ўринда куйидаги мулоҳазани ҳам айтиш зарур деб ўйлаймиз. Мазкур монография яратилгандан сўнг орадан бир йил ўтиб, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ҳомийлигида Огаҳий асарларидан тартиб берилган алоҳида девоннинг нашр этилиши маънавий ҳаётдаги муҳим воқеалардан бири бўлди дейиш мумкин (Қаранг: Муҳаммадризо Огаҳий. Девон. – Тошкент ”Adabiyot”, 2023. 687 бет). Ушбу янги мукамал нашр огаҳийшуносликка доир яна кўплаб тадқиқотларнинг юзага келишида муҳим манба бўлиб хизмат қилиши, шубҳасиз. Девоннинг мукаддимасида уни нашрга тайёрловчи томонидан ёзилган ўн саҳифага яқин сўзбоши янги нашрга ўзига хослик бахш этган. Бизнингча, девон сўзбошида бошқа масалалар қаторида мустақиллик даврида Огаҳий мероси янгича нуқтаи назардан мукамал тадқиқ этилган “Навоий ва Огаҳий” монографиясининг муҳим аҳамиятига ҳам эътибор қаратилганида, нур устига нур иш бўлар эди. Буни таъкидлашдан мақсад шундаки, илмдаги ҳар қандай янги тадқиқотларда ва турли нашрларда шу мавзуга доирасида қилинган ишларни тилга олиб ўтилиши илмдаги муҳим мезонаридан биридир. Бу масалада ҳам Эргаш Очиловнинг фаолияти таҳсинга лойиқ. У ўзининг ҳар битта илмий мақоласидан тартиб нашр қилган китобларигача мавзуга доир шу кунгача қилинган ишлар ҳамда уларнинг муаллифларига алоҳида эътибор қаратганига гувоҳ бўлиш мумкин.

VIII

Профессор Эргаш Очиловнинг салмоқли илмий хирмони орасида унинг илмий журнал ҳамда халқаро анжуман тўпламларида чоп қилинган бир туркум фундаментал мақолалари ҳам бўлиб, улар ҳақида алоҳида тўхталиш мумкин. Шу ўринда унинг “Бедил ва ўзбек адабиёти”, “Камол Хўжандий ва ўзбек адабиёти”, “Жомий асарларининг ўзбекча таржималари”, “Алишер Навоий ва Камол Хўжандий”, “Жамол Камолнинг таржимонлик маҳорати”,

“Рубоий жанрининг тарихий тараққиёти”, “Тасаввуф адабиётида рубоий” каби қатор салмоқли мақолаларини кўрсатиш мақсадга мувофиқ. Заҳматкаш олим Эргаш Очиловнинг юқоридаги мақолаларининг ҳар биттаси янги тадқиқотлар учун муҳим йўлланма сифатида хизмат қилиши, шубҳасиз.

Кейинги йилларда профессор Эргаш Очиловнинг Навоий ижодини ўрганишга доир бир туркум янги мақолалари ҳам юзага келдики, бу ишлар мустақиллик даври навоийшунослиги саҳифаларини бойитадиган ишлар дейишга имкон беради. Биз бу ўринда олимнинг “Навоий ва Саккокий”, “Навоий ва Лутфий”, “Навоий ва Гадоий” каби қатор мақолаларини назарда тутяпмиз. Таъкидлаш лозимки, мутафаккир шоир Алишер Навоий ижодий мероси тадқиқига доир бугунги кунга қадар салмоқли ишлар амалга оширилган бўлса, мустақиллик йилларида бу анъана янги босқичга кўтарилиб бораётгани муҳим ишлардан дейиш мумкин. Навоий ижоди такомилени форс-тожик адабиётисиз тасаввур қилиш мумкин эмас, албатта. Бу ҳақиқатни Навоийнинг ўзи ҳам асарларида мардона эътироф этганини яхши биламиз.

Эргаш Очиловнинг юқоридаги мақолалари эса Алишер Навоийнинг ижодий камолотида туркигўй салафларининг ҳам жуда катта ўрни ҳамда таъсири бўлганлиги, устозлари ижодидан кўп нарсаларни ўрганганлиги, уларнинг таъсирида гўзал, бадиий мукамал асарлар ярата олганлиги мисоллар асосида кўрсатиб берилган янги хулосалардан иборат ишлар сирасига киради.

IX

Сермаҳсул олим ва моҳир таржимон Эргаш Очилов ўзбек ўқувчиларини форс-тожик мумтоз шоирлари ижоди билан таништиришда улкан вазифани ўз зиммасига олгани унинг бу борадаги чинакам жасорати дейиш мумкин. Шу кунга қадар у форс-тожик мумтоз адабиётидан кўплаб ижодкорлар асарларини қойилмақом қилиб ўзбекчалаштириб китобхонларга тақдим эта олганлиги унинг фаолиятидаги эътиборга лойиқ муҳим ишлардан яна бири дейиш мумкин. Таржимашунос Эргаш Очилов ўзининг “Жамол Камолнинг таржимонлик маҳорати” деб номланган мақоласида Жамол Камолнинг ўзи бир нечта таржимон қилиши мумкин бўлган катта миқёсдаги таржима ишларини амалга оширганлигини таъкидлаб ўтган эди. Дарҳақиқат, Жамол Камол 30 га яқин асар ва 20 дан ортиқ шоир шеърларини форс-тожик тилидан ўзбекчалаштириб, китобхонларга тақдим этганлиги Истиклол даври маъ-

навий ҳаётида ўзига хос ҳодисалардан бири бўлган эди. Бундай салмоққа эга бўлган ишларини Эргаш Очиловнинг таржимонлик фаолиятига ҳам бемалол нисбат бериш мумкин. У ҳам “бир нечта таржимон қилиши мумкин бўлган” катта микёсдаги таржима ишларини амалга ошира олганлигини унинг 35 тадан зиёд таржима китоблар ҳамда 100 яқин мақолалари мисолида кузатиш ҳар жиҳатдан ибратга арзигулик ишлардан ҳисобланади. Умуман олганда, Эргаш Очиловнинг қаламига мансуб ҳар бир китоблари, илмий мақолалари ҳамда унинг бутун илмий фаолияти ҳақида қанча фикрлар айтилса ҳам озлик қилади деган фикрдамиз.

Х

Мақоламиз сарлавҳасини “Олим бўлсанг, бўлгин Эргаш Очилдай” дея номладик. Эҳтимол, бу сарлавҳа кимгадир бироз муболаға бўлиб кўринар. Яна кимдир мақтов анча ошиб кетибди-ку, дея эътироз билдиар. Нима бўлганда ҳам мақоламизга сарлавҳа танлашда Эргаш дўстимизнинг қирқ йиллик илмий фаолиятдан келиб чиқиб, унинг ишларига таяндик. Янада тўғрироғи, унинг устози Ўзбекистон журналистлари уюшмаси аъзоси, шоир Омон Абдулланинг Эргаш Очиловнинг 60 ёши муносабати ёзган “Ҳикмат зиёси” (“Шофиркон овози”, 2025 йил, 17 июль) балладасидан иқтибос олишни маъқул деб топдик. Фикримизча, Омон аканинг юксак самимият ҳамда жўшқин илҳом билан битган 172 мисрадан иборат шеърий табригида баллададан кўра қасида оҳанглари етакчилик қилгандай таассурот қолдиради. Унда шундай мисралар пайдарпай такрорланиб, шеърий матнга ўзига хос жарангдорлик бахш этган: Дўстинг бўлса, бўлсин Эргаш Очилдай, Оёғингдан чалиб, жарга бошламас // Шогирд бўлса, бўлсин Эргаш Очилдай, Устоз ҳурматин жойига кўяр // Аканг бўлса, бўлсин Эргаш Очилдай, Тоғдай елкасида кўтариб юрар // Уканг бўлса, бўлсин Эргаш Очилдай, Бир сўзингни икки қилишни билмас // Одамман десанг, бўл Эргаш Очилдай, Миллатнинг дардига малҳам бўлувчи. Ва ниҳоят:

*Олим бўлсанг, бўлгин Эргаш Очилдай,
Тўра Мирзоларнинг дуосин олиб,
Ҳақ йўлидан юрар ҳеч ҳам оғишмай.
Иброҳим Ҳаққулга қулоқ ҳам солиб,
Хизматларин қилар яйраб беминнат,
Тер тўкиб ҳалоллаб егай ошини...*

Профессор Эргаш Очилов яратган илмий асарлари ҳамда мақолалари ўзининг мавзу қўламининг кенглиги ҳамда мазмун-мундарижаси хилма-хиллиги билан замонавий ўзбек адабиётшунослиги ва таржимашунослиги илмида алоҳида саҳифага эга эканлиги, шубҳасиз.

Амир Алишер Навоийнинг:

*Нафъинг агар халққа бешакдурур,
Билки, бу нафъ ўзингга кўпракдурур, –*

дея битилган мисралари худди Эргаш Очиловдек заҳматкаш, меҳнаткаш, маърифат йўлида ҳамиша эл ғами билан яшаётган инсонлар учун яратилганига иқрор бўласиз.

Ўзининг сермазмун ҳамда барокатли олтмиш йиллик умрини ҳамда қирқ йиллик илмий ҳамда ижодий фаолиятини ҳавас қилса арзигулик ютуқлар ҳамда улкан илмий меҳнат маҳсули билан қарши олиб турган самимий ва садоқатли, софдил ва сеvimли дўстимиз профессор Эргаш Очиловни барча тожикистонлик дўстлари номидан чин дилдан муборакбод этамиз! Унга ва аҳли оиласига энг аввало соғлик ва саломатлик, оилавий тотувлик, тинчлик-хотиржамлик тилаймиз! Илмий ва ижодий ишларига эса доимий жўшқин илҳом ҳамроҳ бўлишини орзу қиламиз. Халқимиз маънавиятини юксалтиришдек эзгу ва хайрли ишларингизда Оллоҳим ҳамиша Сизга ёр бўлсин! Навоий ҳазратларининг муборак руҳлари эса доимий мададкорингиз бўлсин, кадрдон дўстим!

Шомирза ТУРДИМОВ,
филология фанлари доктори, профессор

САНОҚЛАРДА БИРИНЧИ...

Ўзбекларда навраларининг исмини адаштириб қўяди, деган гап эл орасида маъшхур. Бу ҳол неварара, чевара, абираларининг соноғи юздан ошган кишиларга нисбатан айтилади. Бу ҳол айб саналмайди. Худди шунингдай ЭРГАШ ОЧИЛга нисабатан ҳам чиқарган китобларининг саногини, номларини адаштириб қўяди, деб даврадошлари ҳазил аралаш гап қилишади. Бу гап беўрин пайдо бўлмаган, бир ҳисоб-китоб қилиб қарасак, вазиятга ойдинлик киради. Эргаш Очил қаламига мансуб асарларнинг тартибини келтириб ўтаман: 1. Монографиялар: – 2 та: “Форсийдан ўзбек-

чага шеърий таржима муаммолари”. – Тошкент: Шарқшунослик институти, 2013. – 236 бет. “Навоий ва Огаҳий” (Монография). – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2022. – 160 бет. 2. Ўқув қўлланмалар – 7 дона. 3. Рисолалар – 18 та. 4. Мақолалар тўплами – 4 та. 5. Луғат – 1 та. 6. Таржима китоблар – 41 та. 7. Нашрга тайёрланган тўпламлар – 77 та. Жами китобларнинг сони 150 та.

Санок жихатидан ҳам Эргаш Очил китоб чиқарганлар орасида биринчи ўринни эгаллаб турса керак. Академик Азиз Пўлатович Қаюмов домла суҳбатларда айтар эдилар: “Ҳар куни бир саҳифадан ёзишларинг керак. Йилда қанча кун бор?” “365 та”. – деб жавоб берамиз. “Баракалла, ёзганларингиз 365 саҳифа бўлади, қарабсизки бир китоб тайёр дегани”. Биз кўпчилигимиз домланинг бу сабоғини қулоққа олмадик. Аммо Эргаш Очил эшитмаган бўлса-да, домла айтган гапга амал қилди. Натижада 150 та китоб муаллифига айланди. Ҳавас қилса арзийди.

Мен Эргашнинг ишлашига гувоҳ бўлганман. Иброҳим Ҳаққулнинг 70 йиллик юбилейини ўтказиш учун Бухоро шаҳрига меҳмонга бордик. Меҳмонхонада Эргаш билан бир хонада қолдик. Эрталаб уйғониб қарасам, Эргаш қаравотга мук тушиб нимадир қоралайпти. “Ҳа, Эргаш, тонг саҳарлаб нима иш қилаёпсиз?” – деб сўрадим. “Ҳа, энди кўрганларимни кундаликка қайд қилиб қўйяпман”, – деди. “Эрта-индин ёзардингиз”, – десам, “Иссиғида қоғозга туширмасам, унутишим мумкин, шу сабаб ҳар доим вақтида қайд этишга одатланганман, бу қайдлар жуда керак бўлади. Одамлар бирор киши ҳақида сўраб қолишса, шундай оламан, тайёр мақола, ёзаман-да бераман”, – деб ишга киришиб кетди. Эргашнинг бу ибрати ҳам жавобсиз қолди.

Иброҳим аканинг юбилейи кунларида бухоролик талабалар Эргаш Очил қаламига мансуб: “Иброҳим Ҳаққул хангомалари” асаридан инсценировка намоиш этишди. Тамоша жонли, қизиқарли чиқди. Ана шунда Эргашнинг тонгги меҳнатлари бесамар кетмаганининг гувоҳи бўлдим. Эргашнинг бу хил хангомалари анчагина: “Тўра Мирзо хангомалари”, “Боқижон Тўхлиев хангомалари”, “Қаҳрамон Ражаб хангомалари” чоп этилган бўлса, яна қанчадан-қанча “хангомалар” ўз навбатини кутиб турибди. Бу хангомалар замондошлар хотиралари сифатида ҳам илмий-амалий қимматга эга.

Эргаш Очилнинг Ўзбекистон Фанлар академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти ҳаётида ҳам муносиб ўрни бор. У шунчаки етакчи илмий ходим, бўлим мудиригина эмас, узоқ

муддатдан бери “Ўзбек тили ва адабиёти” журналининг масъул муҳаррири вазифасида фаолият юритиб келаётган эмас, ўз вақтида академиклар Тўра Мирзаев, Наим Каримов, Бахтиёр Назаров, профессорлар Нўъмон Раҳимжонов, Эркин Жалоловлар Эргаш Очиловнинг муҳарирлик маҳоратига тан беришган. Ҳозирда журналдаги мақолалар бевосита Эргаш Очиловнинг таҳрири билан чоп этилмоқда.

Эргаш Очил нафақат таржимашунос, айти чогда мохир таржимон ҳам – унинг Махтумқули, Пахлавон Маҳмуд ва форс адабиёти шоирлари ижодидан қилган тажималари ўқувчилар эътирофига сазовор бўлган. Хорижий тилни билган ҳар бир киши таржимон бўлавермайди, таржимонликнинг ҳам ўзига хос машаққатлари бор ва энг муҳими у нозик дид ва маҳоратли сўз устаси бўлмоғи лозим. Эргаш Очил ана шу хислатларга эга шахс.

Муборак 60 ёшга кираётган Эргаш акани қутлаб, соғлик, узок умр ва яна кўплаб китобларга муаллиф бўлишига зафарлар тилайман...

Қудратулла ОМОНОВ,

Тошкент давлат шарқшунослик университети биринчи проректори, филология фанлари доктори, профессор

ШАРҚШУНОС ЁШЛАРНИНГ СУЮКЛИ УСТОЗИ

Ўзбек илм аҳли орасида Эргаш Очилов мумтоз адабиётимизнинг йирик ва толмас тадқиқотчиси, ўрта асрлардан етиб келган форс тилидаги нодир асарлар таржимони, юртимиз филологларининг бош минбари “Ўзбек тили ва адабиёти” илмий журналининг масъул котиби ўлароқ ўзига хос катта мавқега эга.

Эргаш аканинг асосий меҳнат ва илмий фаолияти ЎЗР ФА Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти билан чамбарчас боғлиқ. У кишининг билим кишиси сифатида танилишида ушбу илм ўчоғининг айрича ўрни бор. Бироқ Эргаш акани фақат Академия тизимида фаолият юритган деб ўйласак, у қадар тўғри бўлмайди. Мана, 20 йилдан ошибдики, у киши Академия тизимидан ташқари олий таълимда ҳам, хусусан, Тошкент давлат шарқшунослик университети толиби илмларига мумтоз адабиёт, таржима назарияси, таржима амалиёти сингари фанлардан сабоқ бериб келмоқдалар.

Бу йиллар давомида Эргаш ака талабаларнинг суюкли устозига, ардоқли илмий маслаҳатчисига айланиб улгурганлар. Бизнинг жамоада у кишига “ўзимизнинг домла” тушунчаси шаклланган. Кези келганда Эргаш Очиловнинг университет ўқув жараёни билан боғлиқ икки қирраси ҳақида сўз юритсам.

Биринчиси, умр бўйи академия тизимида фаолият юритган билим кишиларининг ҳаммаси ҳам олий таълим тизимига киришиб ишлаб кета олмайди. Боиси, талабаларга дарс ўтиш илмий маъруза ўқиш ёки тадқиқот изланишларини олиб боришдан мутлақо фарқ қилади. Чунки талабаларга сабоқ беришнинг ўзига хос ўзгачалиги бор. Сиз касбдошларингиз, мутахассислар орасида соҳангиз йўналишидаги турли мураккаб мавзуда қийин терминологик бирликлар ёрдамида маъруза қилаверишингиз, соҳадoshларингиз уни бемалол англаб олаётганини уларнинг хатти-ҳаракатларидан, кўзидан, муносабатидан ҳис этиб туришингиз мумкин. Лекин талабалар умуман бошқа бир олам – уларга тушунарли, ўзларининг тилида оддийдан мураккабга қараб босқичма-босқич фанингизга, бераётган сабоқларингизга олиб кирмасангиз, дарсингизни ўзингиз билмаган ҳолда барбод қилиб қўясиз, сиз бермоқчи бўлган билимни ҳеч ким эшитмайди. Тўғрироғи, талабалар дарсингизни “зерикарли, ҳеч нарса бера олмайдиган домла” дея номлаб олишади. Бунингдек ўқитувчи бир ўқув йилига қолмай олий таълим тизимидан кетишга мажбур бўлади. Чунки педагоглик бошқа бир олам. Унда ёлғиз билим ҳеч нарсани ҳал этмайди. Бу оламда очик руҳият, юқори кайфият, нотиклик, ўзини тута билиш, ахлоқ, шахсий намуна, талабани фанга жалб этиш ва қизиқтира олиш, рағбатлантириш сингари ўнлаб малакалар ҳам муҳим аҳамият касб этади. Эргаш Очилов айнан ана шу малакаларга эга бўлган университетимизнинг энг яхши ўқитувчиларидан. У киши 2004 йилдан бери Шарқшуносликда талабаларга дарс бериб келмоқдалар. Бу йиллар давомида 100 ортиқ талабанинг битирув малакавий ишига, 50 яқин магистрлик диссертацияларига раҳбарлик қилдилар, юзлаб шогирдлар чиқардилар.

Эргаш Очиловнинг олий таълим билан боғлиқ яна бир муҳим қирраси олий таълимнинг қон томири саналган ўқув адабиётлари билан боғлиқ. Таълимда ишлаётган мутахассислар яхши билади, агар ўқитувчи ўзининг соҳаси бўйича фақат маърузалари билан чекланиб қолса, унинг дарслари алалоқибат йўқликка маҳкум бўлади. Қачонки, ўтаётган дарслари, бераётган сабоқлари, маъ-

рузалари ўқув адабиёти шаклида чоп этилса, унда бу сабоқлар талабаларнинг янги-янги авлодининг мутахассис бўлиб етишишида доимий кўмакчи бўлади. Устознинг дарслари у ёзган ўқув адабиёти шаклида давом этади. Эргаш Очилов бу борада ҳам улгу олса арзийдиган ишларни амалга ошириб келмоқда. Сўзим қуруқ бўлмаслиги учун бир, икки мисол айтсам.

Эргаш аканинг Шарқшунослик университети талабалари учун ўнга яқин “Таржима назарияси ва амалиёти”, “Таржимашуносликнинг назарий масалалари”, “Бадий таржима масалалари” сингари ўқув қўлланмалари ана шулар сирасидандир. Бундан ташқари Эргаш Очилов бир қатор монографияларини ҳам университет кенгаши тавсияси билан чоп эттирганлар. Чунончи, “Форсийдан ўзбекчага шеърӣ таржима муаммолари. – Тошкент: Шарқшунослик институти, 2013. – 236 бет, “Навоӣ ва Оғаҳӣӣ (Монография)”. – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2022. – 160 бет. Қайд этилган китобларнинг барчаси ўқув жараёни учун ниҳоятда муҳим саналади. Улардан айни чоғда ҳам ўқув амалиётида фойдаланиб келинмоқда

Бу айтганларим Эргаш аканинг Шарқшунослик университети ўқув жараёни билан боғлиқ бир қирраси. холос. Бундан ташқари у киши университетнинг илмӣ ҳаётида ҳам ўз сўзи ва илмӣ фикрларини айта олган устоз сифатида қадрлилар.

Эргаш Очиловни Шарқшунослик университети билан боғлаб турадиган яна бир ришта у кишининг икки ўғиллари – Алишер ва Эркин бизнинг университет битирувчилари саналади. Алишер японшунослик бўйича, Эркин эса ҳиндшунослик йўналишида таҳсил олган. Ҳозирги кунда ҳар иккаласи ўз йўналиши бўйича яхши жойларда ишлаб келяпти.

Умуман, Эргаш ака биз шарқшуносларнинг ўз одамимиз. Ўзларининг таъбирлари билан айтганда, “кўп вақтларини академиядан кўра университетда ўтказадиган” домламиз бўлиб қолганлар. Қутлуғ ёшларга етиб бораётган яхши кунлари арафасида у кишига тан соғлиғи, илмӣ-ижодий юксакликлар, фарзандлар ва шогирдлари бахту иқболини кўриб, Шарқшунослик университети жамоаси талабаларининг суюкли устози бўлиб юришларини тилаб қоламан.

Нуралӣ НУРЗОД

*Доктори илмҳои филологӣ, профессор, директори институти
илмӣ-тадқиқоти илмҳои ҷомеашиносии МДТ
Донишгоҳи давлатии Хучанд*

ДОНИШМАНДИ ЗУЛЛИСОНАЙН

Ҳамеша аз меросбарии суҳанварони бузурги адабиёти гузаштаи хеш шукргузори ва ифтихор мекунам, ки маҳз шарофати ин нухбагону нобиғон бароям ҳадаҳое дар сарнавишт тақдир намудаву саҳфаҳои умри азизро рангину гуворову мунаққаш гардонид. Аз баракоти дарёи маъниву маърифати ин фарзонагон сафару шарафи дидори кишварҳои мухталифи шарқу ғарб насибам гардид. Фузун бар ин, дӯстони зиёде аз ин кишварҳо пайдо намудаам, ки вучудашон шарифу муборак аст дар зиндагонии ман. Бародари фозилу донишманд, профессор Эргаш Очилов дар шумори ҳамин донишмандони муборакмазҳар қарор доранд, ки ҳанӯз соли 2008 шарафи ошноӣ бо эшонро дар саввуми ҳамоиши байналмилалӣ “Урсӣ Бедил”, ки ба кӯшиши Бунёди байналмилалӣ Бедил дар Техрон баргузор гардида буд, дарёфтам. Ман ин донишманди соҳибномро он вақт танҳо чун бедилшинос шинохта будам бо мақолаи хубу арзишмандашон зери унвони “Тарҷумаи осори Бедил ба забони ўзбекӣ”. Ҳарчанд аз корномаҳои бедилпажӯиҳои самарқандӣ, устоди зиндаёд Шавкат Шукуров огоҳ будам, вале баъди суҳанронии устод Эргаш Очилов дар он ҳамоиш бароям маълум гардид, ки воқеан дар ин сарзамин на танҳо қорҳои зиёде дар арсаи шинохт ва маърифати шеърӣ андешаи Бедил анҷом ёфтааст, балки осораш тарҷума низ шуда, ки мо аз онҳо беҳабарем. Бароям равшанаҳои ошноии баъдина ва ҳузури муштарак дар ҳамоишҳои дигар тамоюлҳои дигари фаъолиятҳои илмӣ ин донишманди мумтозро равшан намуд, ки яке аз онҳо маҳз машғулиятҳои тарҷумаи осори Бедил ба забони ўзбекӣ мебошад. Ҳанӯз соли 2011 китоби Мирзо Абдулқодири Бедил бо номи “Ҳайрат ойинаси” ба чоп расид, ки бо тарҷума ва шарҳу тавзеҳи гузидаи ғазалиёт, рубоӣёт ва ҳикматҳои шоирро ба забони ўзбекӣ дар тарҷумаи устод Эргаш Очилов фаро мегирад. Баъдан, дар чанд китоби қуллии тарҷумаҳои Мирзо Абдулқодири Бедил, инчунин намунаҳои адабиёти форсу тоҷик, ки ҳамаи соли 2011 дар Ўзбекистон ба чоп расидаанд, тарҷумаҳои Эргаш Очилов, аз ҷумла ғазалу рубоӣҳои шоир ворид шудаанд. Чандин мақолаҳои

дигаре дар заминаи пайванди адабиёт ва адабони ўзбек ба Бедил, татаббуоти суханварони ин сарзамин бар ашъори Абулмаонӣ, аз чумла шоири зуллисонайн ва амири Хўқанд – Амирӣ ба қалам овардаанд, ки симояшонро ҳамчун муҳаққиқи барҷастаи осори Бедил дар ин сарзамин муаррифӣ мекунад.

Аз ибтикори ин муҳаққиқи соҳибназар дар мавриди таҳқиқ ва тарҷумаи ашъори Бедил дар оғози ин номаи меҳру ихлоси хеш ёдовар шуданам бесабаб нест, чун мусаллам аст, ки сурудаҳои Абулмаонӣ дар забони эҷоди ӯ то кунун чун ашъори дорои мазомини мубҳам ва печида муаррифӣ шудаанд, ки ин амр омил бар мушкилоти забони шеъраш барои тарҷума гардидааст. Аз ин рӯ, то кунун мо ба тарҷумаҳои шеъри Бедил дар забонҳои дунё ба нудрат дучор меоем. Дар китоби Н.И.Пригарина “Сабки хиндӣ ва ҷойгоҳи он дар адабиёти форсӣ” (ба забони русӣ) танҳо даҳ ғазал аз ӯ тарҷума шудааст. Соли гузашта аз сӯи мутарҷими адабиёти форсӣ Паул Смит китобе бо номи “Девони Бедил” дар Амрико бо забони англисӣ нашр шуд, ки фарогири намунаҳои тарҷумаҳои шеърӣ ғазал, рубой, китъа, маснавӣ ва мухаммасоти шоирро фаро мегирад. Аз ин рӯ, даст задани Эргаш Очилов ба тарҷумаи ашъори Бедил худ ибтикори шоёнест, ки хадамоти барҷастаи эшонро дар шумори ин камтарин мутарҷимони ҷаҳонии сурудаҳои Абулмаонӣ муаррифӣ мекунад. Барои анҷоми ин тарҷумаҳо, ки бештари онҳоро намунаҳои рубой ва ғазалиёти шоир ба вучуд овардаанд, ба қавли худи шоир “фаҳми тунд” лозим аст. Бегумон, устод бо ҳамон дарку маърифати баланде, ки аз адабиёти форсӣ доранд, дар анҷоми ин кор муваффақ гардида, худро дар канори ҳам мутарҷимон ва ҳам муҳаққиқони ашъори Мирзо Абдулқодири Бедил дар Ўзбекистон ва ҷаҳон муаррифӣ намудаанд. Ба ин хотир, баъд аз он ошноие, ки 17 сол қабл дар Эрон иттифоқ афтод, ҳар кучо аз мамолики дигар ман дар мавриди бедилшиносе аз кишвари дӯст ва бародари Ўзбекистон аз ман суол мекунам, ман ҳатман исми профессор Эргаш Очиловро ба забон мегирам. Ҳамин гуна соли 2017 вақте барои ҳузур дар ҷамъиши байналмилалӣ “Мирзо Бедил ва мероси ӯ” дар шаҳри Чандигарҳи Ҳиндустон дӯсти донишманди мо аз ин сарзамин Ахлоқ Аҳмад Оҳан, ки ба ӯ низ ба шарофати урси Бедил дар Техрон шинос шуда будам, муаррифии як тан аз бедилшиносонро аз кишвари Ўзбекистон хостор шуд, ҳамон замон исми устод Эргаш Очиловро манзур кардам ва он ҷо низ ҳамроҳ сафар намудем. Аз ин муаррифии хеш низ дар ҷараёни баргузориҳои ҷамъиш хушҳол шудам, ки як суханронии қобили тавачҷуҳ дар мав-

зуи “Бедил ва адабиёти ўзбек” намуданд, ки аз сӯи донишмандони соҳибном дар бедилшиносии ҷаҳонӣ баҳои баланд гирифт.

Зимнан, таъкиди як нукта дар ин маврид муҳим аст, ки Эргаш Очилов инсони дар ойини дӯстӣ содиқ ва устувор ҳастанд, ки ба қавле бо як дидан дӯст ва дар дидори дубора бародар мешаванд. Аз ҳамон замони мулоқоти аввал ба ман чун дӯсту бародари азизу арҷманд муносибат доранд ва ҳамин шеваи содиқонаи рафоқат ва иродатро бо Ҳодии Сайидии Киёсарӣ – Раиси бунёди байналмилалии Бедил дар кишвари Эрон, Иброҳими Худоёр, роизани фарҳангии собиқи Сафорати Ҷумҳурии Ислонии Эрон дар Ўзбекистон, донишманди ҳиндустонӣ Ахлоқ Аҳмад Оҳан идома дода меоянд. Мо, чанд навбат бо Ахлоқ Аҳмад Оҳан дар ҳамоишҳои бузургдошти Амир Алишери Навоӣ дар Тошканд ва шаҳри Навоӣ дидор доштем, ки ин ҳам ба шарофати дӯсти арҷманди мо – Эргаш Очилов сурат гирифт. Чун эшон пас аз он ҳузур дар ҳамоиши марбут ба Бедил дар сарзамини Ҳинд Ахлоқ Аҳмад Оҳанро ба Ўзбекистон даъват намуданд. Эҳсос мекунам, ки дӯсти азизи бедилдону бедилхони мо – Эргашҷон Очилов ин ҳикмати Мирзо Абдулқодири Бедилро дурусту дақиқ маърифат кардаву дар рӯзгори ҳеш татбиқ намудаанд:

*Ба дил гуфтам: Кадоми шева душвор аст дар олам,
Нафас дар хун тапиду гуфт: Поси ошноиҳо.*

Албатта, чун таҳқиқотам бештар ба шеърӯ андешаи Мирзо Абдулқодири Бедил пайванд дорад, зиёдатар дар мавриди ҷанбаҳои фаъолияти бедилпаҷӯӣ ва бедилхонии Эргаш Очилов сухан кардам. Вале агар тамоми самтҳои корномаҳои илмӣ эшонро амиқтар шарҳу таҳлил намоем, равшан мегардад, ки дар тури бештар аз 30 сол ба анҷоми хеле қорҳои бузург дар адабиётшиносии ўзбекӣ ва тоҷикӣ, таҳқиқи равобити адабӣ ва адабиёти татбиқӣ, тарҷумашиносӣ ва амсоли ин муваффақ шудаанд. Баррасии таъсирпазирии суханварони адабиёти ўзбек аз адабиёти тоҷик як шоҳи бузурги ибтикороти илмӣ устодро ба вучуд овардаст, ки танҳо ручӯ ба пайвандҳои маънаӣ ва эҷоди Амир Алишери Навоӣ бо Абдураҳмони Ҷомӣ, Ҳасани Дехлавӣ, Камоли Хучандӣ ва дигарон аз густураи доманай баррасиҳои илмӣ эшон паём мерасонад. Фузун бар ин, тарҷума ва шарҳи намунаҳои ашъори суханварони тоҷик, чун Умари Хайём, Фаридуддини Аттор, Саъдии Шерозӣ, Ҷалолиддини Балхӣ, Амир Хусрави Дехлавӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Бедили

Дехлавӣ ва дигарон саҳми арзишманди ин донишмандро ҳамчун мутарҷими ашъори суханварони адабиёти форсу тоҷик ба забони ӯзбекӣ шарҳу тафсир мекунад. Ҳамчун мутарҷим дар анҷоми тарҷумаи матни комили Девони Адиб Собирӣ Тирмизӣ нақши арзишманд гузоштаанд. Маро ин қамоли ифтихор ҳам насиб гардид, ки вақте соли 2018 барои ҳузур ба ҳамоиши байналмилалии бузурдошти Амир Алишери Навоӣ ба шаҳри Навоӣ сафар кардам, он ҷо бадеҳатан як ғазале бо радифи Навоӣ эҷод кардам, ки устод Эргаш Очилов дар як фурсати кутоҳ ба забони ӯзбекӣ тарҷумааш карданд, ки баъдан ҳамроҳ бо мақолаам дар нашрияи илмӣ Институти забону адабиёт ва фолклори Академияи илмҳои Ўзбекистон ба ҷоп расид. Дар наشري ин мақола ва шеър ҳам худӣ эшон заҳмат кашиданд, ки ҳамеша барояшон ҳарфи сипос меӯям.

Фаъолияти амалии тарҷумонӣ имкон фароҳам овард, ки баробари анҷоми ин корҳои арзишманд ба таҳқиқи ҷанбаҳои назарии кори тарҷума ва мушкилоту муаммоҳои он низ машғул гардид, ба таълифи рисолаи арзишманде зери унвони “Муаммоҳои тарҷумаи ашъори форсӣ ба ӯзбекӣ” (ба забони ӯзбекӣ) муваффақ шаванд, ки на танҳо дар адабиётшиносии ӯзбек, балки дар адабпажуҳии тоҷик низ қобили аҳамият аст ва гумон мекунам, ки тарҷумаи он ба забони тоҷикӣ дар амри шинохти масоили назарии тарҷумашиносӣ муфид хоҳад буд.

Ибтикороти Эргаш Очилов дар тарҷумашиносӣ, ба андешаи мо, омили бештар барои фурурафти эшон ба ғаври маъноӣ вожагону таркибҳои форсӣ ба тоҷикӣ гардид. Бо қамоли маърифат аз назокатҳои забони тоҷикӣ мақолаҳои арзишманде дар ин забон ба қалам оварданд, ки бахше аз онҳо дар маҷаллаву наشريҳои Тоҷикистон ба ҷоп расидаанд. Аз ин рӯ, бо итминон метавон гуфт, ки дӯсти арҷманди мо Эргашҷон Очилов як донишманди зулфисонаине ҳастанд, ки дар ҳар ду арса ҳам тавфиқ ёфтаву ҷун разми дӯстӣ барои ривож ва тарғиби ҳар ду адабиёт ва адабиётшиносии кишварҳои бародари Ўзбекистону Тоҷикистон хидмат намуда меоянд.

Боиси ифтихор аст, ки равобити ҷомеаи илмӣ кишвари мо бо Эргаш Очилов ба дӯстии донишгоҳову марокизи илмӣ Тоҷикистон ва Ўзбекистон, аз ҷумла донишгоҳи мо таъдил ёфт, зеро дар ҳар ҳамоишу нишастҳои илмӣ, ки доир мешавад, агар аз ин олимӣ забардаст даъват ба амал оварем, бо ҳамон садоқату унсӯи иродаи, ки доранд, тақлифи моро рад накарда, меоянд. Давами ин солҳо дар ҳамоишҳои илмӣ бузургдошти Қамоли Ҳуҷандӣ (2

маротиба), 80 солагии устои равоншод Абдулманнони Насриддин, 75 солагии профессор Абдусалом Абдуқодиров, масъалаҳои мубрами ховаршиносӣ бо камолӣ майл иштирок ва бо маърузаҳои қобили таваҷҷуҳ зарфият ва манзалати маънавӣ хешро муаррифӣ намудаанд. Дар бештари маврид бо ҳусни ихлос ва бо он дилбастагии ҳосе, ки ба илм доранд, рисолаҳои илмӣ шогирдони моро ҳам мутолеа намуда, тақризҳои омӯзанда манзур мекунад.

Муҳимтар аз ҳама чандин фазилатҳои нодири инсоние, ки Эргаш Очиллов соҳиббанд, барои мо омӯзандаву раҳфурӯзанда аст. Дилбастагӣ ва ошиқӣ китобу китобхонӣ будани эшон махсуси ҳудашон ҳаст. Ҳамеша вақти ҳузур дар ҳамоишҳо дар Хучанд ва Душанбе борҳо мушоҳида кардам, ки дар ҷустуҷӯи китобхонаву китобфурӯшиҳо ҳастанд ва бо анбони пур аз китоб бармегарданд. Аз ойини садоқат бар рафоқаташон гуфтам ва агар боз ҳам бигӯям тақрор намешавад, чун омӯзандаву тарбиятдиҳанда ҳаст. Самимияти ҳос, фарҳанги меҳмондорӣ, бедареғ ҷудо кардани вақти қимат барои дӯстон аз ҷумлаи камтарин фазилатҳои эшонанд ва метавонем ин шуморро хеле биафзоем. Танҳо меҳоям ба яке аз онҳо рӯчу кунам, ки наҷобати ҳоси эшонро шорехӣ мекунад. Боре гуруҳе барои иштирок дар як ҳамоиш ба шаҳри Тошканд сафар кардем, ки барномаи он ба устод рабте надошт. Чун рӯзи аввал барномаҳое муқаррар нашуда буд, хостам танҳо аз эшон аҳволпурсӣ кунам. Баробари шунидани садои ман дарҳол ҷоямонро пурсидаву дар кутохтарин фурсат наздамон расиданд. Ҳамон як рӯзи хешро пурра барои мо бахшиданд. Албатта, ин шарҳи яке аз садҳо ҷунин рафтори ҷавонмардонаи бародари донишманди мо Эргаш Очиллов аст, ки ҳикоят аз наҷобату асилзодагии он кас мекунад.

Дар ин фурсатҳои сабзи умр, ки баҳори 60-уми зиндагонии устои арҷманди моро паёмрасонӣ мекунад, танҳо ҷойи он мегуянд, ки дасти дуо кушодаву аз даргоҳи Эзиди Якто барояшон тандурустӣ, саодати рӯзгор, қомронӣ ва тамоми хушиҳои умрро таманно кардаву аз забони Мавлоноӣ бузург барояшон бигӯем:

*Эй сарви равон боди хазонат марасад,
Эй ҷаъми ҷаҳон ҷаъми бадонат марасад.
Эй он ки ту ҷони осмониву замин,
Ҷуз раҳмату ҷуз роҳати ҷонат марасад.*

Zeboxon QOBILOVA,
Qo‘qon universiteti
Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori,
Musharrafxon IMOMALIYEVA,
Qo‘qon universiteti
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

ILM VA SO‘Z FIDOYISI

Har bir xalqning ilmiy va ma‘naviy taraqqiyotida fidoyi olimlar, adabiyot va san‘at darg‘alari, yosh avlodni ilm-ma‘rifatga yetaklagan ustozlarning o‘rni beqiyosdir. O‘zbek adabiyotshunosligi va tarjimashunosligi sohasida o‘zining serqirra izlanishlari, samarali mehnati va ustozlik fazilatlarini bilan keng e‘tirof etilgan Ergash Ochilov ana shunday siymolardan biridir.

Ustozning hayot yo‘li, bolalikdan shakllangan kitob va so‘zga muhabbati, adabiyotga sadoqati va fidoyiligi, shuningdek, o‘zbek adabiyotini jahon adabiy jarayoni bilan bog‘lashdagi xizmatlari uning siymosiga ulug‘vorlik baxsh etadi. “Ustozning nazari – shogirdning kelajagi, ustozning mehribon qo‘li – shogirdning tayanchi”, – deyishadi. Bugungi kunda Ergash Ochilov Sharqshunoslik institutidagi yuzlab talabalarga saboq berish bilan birga filologiya sohasida ham qator iste‘dodli shogirdlarni yetishtirdi.

Ergash Ochilovning adabiyotga muhabbati olim tavallud topgan qadim Buxoro bilan bog‘liq, albatta. Olim bolaligi haqida shunday eslaydi: “Adabiyotga qiziqish menda juda erta boshlangan. Chunki kasbi haydovchi bo‘lsa-da, otam ashaddiy kitobxon edi. Qishlog‘imizdagi yoshi ulug‘ chollarning aytishlaricha, hali televizor kirib bormagan qishning uzun kechalarida u kishi qishloq keksalariga kitob o‘qib berar edilar”. Bo‘lajak olimning ilk she‘riy mashqlari ona qishlog‘idagi Zavqiy nomli 30-sonli 8 yillik o‘rta maktabda tahsil olib yurgan kezlari, yanada aniqrog‘i 5-sinfdaligidayoq boshlangan. Ilk maqolasi 1979-yili hozirgi “Tong yulduzi” bolalar gazetasida chop etilgan. So‘zga muhabbat, adabiyotga oshnolik Toshkent davlat universiteti jurnalistika fakultetiga yetakladi. Tahsil yillaridan keyin Alisher Navoiy nomidagi O‘zbek tili, adabiyoti va folklori institutida ish faoliyatini boshladi. Mana, 30 yildan ortiq davr mobaynida mazkur ilmiy dargohda laborant, katta laborant, kichik ilmiy xodim, katta ilmiy xodim, yetakchi ilmiy xodim lavozimlarida ishlab kelmoqda. Professor ilmiy unvoni sohibi Ergash Ochilov bugungi kunda “XX asr

o‘zbek adabiyoti va zamonaviy adabiy jarayon” bo‘limi mudiri sifatida o‘z faoliyatini davom ettirib kelmoqda.

Ergash Ochilov 2000-yildan “O‘zbek tili va adabiyoti” jurnalining mas’ul kotibi sifatida institut tasarrufidagi jurnalning 150 ga yaqin sonini nashrdan chiqardi. 1994-yili taniqli adabiyotshunos va navoiyshunos Sutonmurod Olim rahbarligi va Sharq mumtoz adabiyoti va tasavvuf falsafasi bilimdoni Najmiddin Komilov ilmiy maslahatchiligida “Ruboiy tarjimasida shakl va mazmun birligi” mavzusida nomzodlik dissertatsiyasini himoya qildi.

Ustoz mehnatkash, tinim bilmaydigan, sermahsul, serqirra ijodkor. U o‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi, Sharq xalqlari adabiy aloqalari, badiiy tarjima va o‘zaro ta’sir masalalari bilan shug‘ullanadi. Rus, fors, tojik, dariy, turkman, ozarbayjon, tatar, qoraqalpoq tillaridan she’riy va nasriy tarjimalar qiladi. Ustoz qalamiga mansub, tarjima qilgan va nashrga tayyorlagan kitoblarning umumiy adadi to‘ldirilgan va qayta nashr etilganlari bilan birga 150 tani tashkil etadi. Bugungi kunga kelib, ustoz qalamiga mansub 40 ta tarjima to‘plamlari chop etilgan bo‘lib, ular orqali jahon adabiyoti durdonalari o‘zbek kitobxonlariga yetib bordi. Bundan tashqari, ustozning ilmiy merosi ham nihoyatda boydir. Bugungi kunga qadar ustoz tomonidan 500 dan ortiq ilmiy va ilmiy-ommabop maqolalar chop etilgan. Ushbu maqolalarda o‘zbek adabiyoti tarixi, jahon adabiy merosi, tarjima nazariyasi, til va adabiy aloqalar masalalari ilmiy asosda yoritilgan. Ayniqsa, fors-tojik va turkiy xalqlar adabiy aloqalariga bag‘ishlangan izlanishlari adabiyotshunoslik fani uchun muhim nazariy xulosalarni taqdim etgan.

Adabiyot xalqlar o‘rtasidagi do‘stlik va hamkorlikni mustahkamllovchi qudratli vosita sifatida qadrlanadi. Shu jihatdan olim va tarjimon Ochilov ustozning ijodiy merosi nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda ham e’tirof etilmoqda.

Ustozning tarjima faoliyatida alohida o‘rin tutuvchi asarlardan biri atoqli turkman shoiri Maxtumqulining “Elingga baxsh ayla” kitobidir. Ushbu asar ustozning badiiy nozik didi, chuqur bilim va tarjimonlik mahorati orqali o‘zbek tilida yangicha hayot topdi. Bu kitobning ahamiyati shundaki, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2017 yilda Turkmanistonga rasmiy tashrifi chog‘ida ushbu tarjima asar Turkmaniston Prezidenti Gurbanguli Berdimuhamedovga tuhfa etildi. Ushbu voqea o‘zbek va turkman xalqlarining adabiy-madaniy aloqalarida yangi sahifa ochdi.

Olimning hamkorlikda tayyorlagan yirik ilmiy-adabiy ishlari-dan biri – Abdurahmon Jomiyning “Muhabbat mahzani” kitobi ham

tarjimonlik an'alarining eng yorqin namunalaridan biri bo'lib, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning Tojikistonga rasmiy tashrifi chog'ida Tojikiston Prezidenti Emomali Rahmonga sovg'a qilindi. Shu tariqa, Ergash Ochilov qalamiga mansub ilmiy-badiiy meros nafaqat xalqimiz, balki qo'shni davlatlarning adabiy va madaniy hayotida ham alohida qadrlanmoqda. Olimning tarjimalari millatlararo do'stlik, madaniy hamkorlik va ma'naviy yaqinlashuvning yorqin ko'rinishidir. Ergash Ochilov yaratgan asarlar bugungi kunda o'zbek xalqining ma'naviy elchisi sifatida jahon adabiyoti xazinasidan munosib o'rin egallamoqda.

Ustoz nafaqat ilmiy izlanishlari, balki ta'lim jarayonidagi faol ishtiroki bilan ham ajralib turadi. Sharqshunoslik universitetidan tashqari, Respublikamizning turli oliy ta'lim muassasalarida talabalarga dars berib kelmoqda. Xususan, 2019 – 2021 -yillarda Qo'qon davlat pedagogika institutining o'zbek tili va adabiyoti fakulteti talabalariga "O'zbek va fors-tojik adabiy aloqalari" fanidan maroqli va mazmunli ma'ruzalar o'tkazdi. Mazkur ma'ruzalar talabalarda katta qiziqish uyg'otib, ularni ilmiy izlanishlarga ruhlantirdi. Ustozning chuqur bilimiga asoslangan tahlillari, tarixiy manbalarni yoritishdagi o'ziga xos uslubi va yuksak badiiy tafakkurga yo'g'rilgan fikrlari talabalarining ilmiy dunyoqarashini kengaytirdi.

Ustoz qanchalik yutuqlarga erishmasin, doimo kamtar. O'zini hech qachon baland tutmaydi. Suhbatda sizni tinglaydi, fikringizni qadrlaydi. Shuning uchun ham uning davrasida o'zingizni erkin, samimiy his qilasiz.

Ergash Ochilov nafaqat talabchan ustoz, serqirra olim, balki mehribon ota, sadoqatli do'st, mehribon bobojon hamdir. Domlanning farzandlari bugungi kunda o'z sohasining yetuk mutaxassislari sifatida samarali faoliyat olib bormoqdalar.

Bugun ustozimiz 60 yoshda. Bu oltmish yil – ilmiy fidoyilik, kitob va so'zga muhabbat, insoniylik, mehr va samimiyat yillari.

Ustozning hayoti va faoliyati – ilmga sadoqat, milliy adabiyotga muhabbat va xalq manfaati yo'lida fidoyilikning yorqin timsolidir.

Biz, Ergash Ochilovga navqiron yosh muborak bo'lsin, deymiz. Avvalo, oila a'zolari baxtiga, shu bilan birga o'zbek adabiyotshunosligi baxtiga doimo sog' va salomat bo'lishini chin dildan tilab qolamiz!

Собит АВЕЗОВ,
Бухоро давлат педагогика институти
профессори в.б., филология фанлари номзоди

УСТОЗГА АЙЛАНГАН ШОГИРД (илмий-бадиий эссе)

Мен Эргашжонга ўрта мактабда саккизинчи синфдан она тили ва адабиёт фанидан дарс бера бошлаганман. У бизнинг мактабга тўрт-беш чакирим наридан Янгиқишлоқдан қатнар эди.

У дарсда тенгдошларидан билими ва тиришқоклиги билан ажралиб турарди. Алишер Навоий ғазалларини севиб, ифодали айтар эди. Тезда шоир ижодидаги бадиий ташбеҳ сирларини англагач, ўзи ҳам шеърлар ёза бошлади. Шоир ижодидаги бадиий-тасвирий воситалар ва умуммаънавий ғоялар ёш йигит дунё-қарашини бойитди. У шеъриятга ошуфта бўлиб қолган эди.

Эргашжон ўнинчи синфдалиғидаёқ Бухоро адабий муҳити, унинг вакиллари ижоди билан танишиб бўлган эди. Таниқли шоирлар Тошпўлат Аҳмедов, Самандар Воҳидов, Садриддин Салим Бухорий ва Исроил Субҳоний ижодини сидқидилдан ўрганди.

Бир куни Садриддин Салим Бухорий хонадонига бордик. Шоир камина, Эргаш ва у билан бир партада ўтирган Олим Тўлабоев (ҳозир Алишер Навоий номидаги Ўзбек тил ва адабиёти университети докторанти Олим Олтинбек)ни мўъжазгина, кичкина болохонали уйида бизни меҳмон қилди. Садриддин Салим Бухорий менинг институтда таълим берган устозим эди. У киши икки ҳаваскорнинг ижод дафтаридаги шеърларини зимдан ўқиб чиқди. Шундан сўнг: “Шогирдларингиз адабиётни, шеърни ҳис қиладиган, англай оладиган ижодкорлар экан. Иншооллоҳ, шу тарзда яна давом эттирсалар келгусида етук шоир бўлиб етишадилар. Мен бунга яхши ҳис қилдим”, – дедилар. Шоир ҳаваскорларнинг шеърларидаги ташбеҳона жойларни изоҳладилар-у, саёз жойлари хусусида ҳеч нарса танқид сўз билдирмадилар.

Тақдирни қаранг, машҳур шоир кейинчалик “Бухорога Бухоро келди” шеърий тўпламларига ихлос билан Эргашжондан китобни баҳолашга даъват этгандек, сўнгсўз ёзишни топширганлар. Эргашжон ҳам китобга баҳо берар экан: “Ватанни Садриддин Салим Бухорийдек севиш керак”, – деган хулосага келган.

Эргаш Очилов адабиётга шоир эмас, балки назарий олим бўлиб кириб келди. Унинг биринчи китоби “Муборак сарчашма-

лар” (Тошкент: “Ўқитувчи”, 1997. – 88 б.) номли адабий-тарбиявий лавҳалардан иборат тўпламда инсон тийнати ва тарбиясидаги гўзал фазилатлар қандай бўлиши керак? – деган саволга жавоб излагандек эди. Китобдаги улуғ мутасаввиф олимлар – Шайх Абу-сайд Абулхайр, Шайх Нажмиддин Кубро ва Шайх Мажидиддин Бағдодийлар ҳаётидаги ибратли воқеаларни атрофлича тадқиқ этган.

Бизнинг назаримизча, буларнинг бари улуғ ва мутафаккир шоир Навоий ижодини ўрганиш, шоир асарларини руҳий ҳис қилиш ва унинг маънавий дунёсига тайёргарлик кўриш, шоир ижодига бўлган соғинч интилиши эди.

Мактаб давриданок Навоий таваллуд кунини ҳар йили анъанавий тарзда ўтказар эдик. Шунда Эргашжон Навоий ғазалларини завқ ва шавқ билан ўқир, унинг бутун мазмуни, руҳий-ҳиссий туйғуларини тингловчига юксак шуур ва шодлик билан етказар эди. Унинг ширин ва жарангдор овози ҳаммани ўзига тортарди. Навоийга хос оқ ятак, зарли тўн ва оқ салла кийган ҳолда тингловчилар олдига пешвоз чиқарди. Навоий ижоди ўша даврданок калбига туғён солган бўлса, ажаб эмас.

Кейинчалик Навоий ижодига бағишланган бир қанча ғазалларни республикамиздаги нуфузли газета ва журналларда мохирона тадқиқ этди. Сўнг уларни жамлаб, “Бир ҳовуч дур” (Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2011. – 238 б.) номи остида нашр эттирди. Эргаш Очилов бу китоби орқали навоийшунос олимлар сафини мустақил ва янги ижодий қарашлар билан бойитди. Бугина эмас, у Навоий шеърий ижодини астойдил ўрганди. Ана шу йўсинда шоирнинг “Ҳикматлар” (Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2011. – 408 б.) гулдастасини яратди. Бу китоб менинг ижодхонамдаги стол устида турадиган, доимий ўқиладиган асосий китобларимдан бирига айланди. Зеро, бу китоб Алишер Навоий ижодининг сара, доно фикрлари жамлаб нашр этилган олдинги намуналаридан жуда йирик бўлиб, деярли мутафаккир ижодидаги маънавий оламни ўз ичига олгандек эди. Асардаги муаллиф томонидан тузилган мураккаб сўзларнинг изоҳи шеър мазмунини осон англашга кенг йўл очиб берарди.

Эргаш Очилов ҳаётидаги тарихий воқеалардан бири – туркман халқининг буюк ва машҳур шоири Махтумқулининг 290 йиллиги кенг нишонланиш арафасида рўй берганини яхши ҳис қиламан.

У туркман олими, филология фанлари доктори Аннақурбон Ашировнинг Махтумқули ижодига бағишланган “Асарлар” тўп-

ламидаги 400 га яқин шеърларини ўзбекчага ўгириб нашр эттирди (Тошкент: “Академнашр”, 2013. – 532 б.). Энг қувонарлиси шундаки, мамлакатимиз Биринчи Президенти ушбу китобни шоир таваллуди юбилеи муносабати билан Туркменистон Президенти Гурбангули Бердимухамедовга ўзбек халқи номидан байрам совғаси сифатида топширди. Бу совға ўзбек ва туркман халқининг ўзаро мустақкам маънавий дўстлиги рамзи сифатида намоён бўлди.

Туркменистондаги юбилей тантанасида иштирок этган Эргашжон эртаси куни Бухорога келди. Китоб нусхасидан бизга ҳам совға қилди. Бу воқеанинг қувончини Бухорода нишонладик.

Истеъдодли олим Эргаш Очиловнинг адабиётга хизматларидан яна бири – ўз ижоди билан дунёга донг тарата олган буюк олим ва адиблар: Абу Наср Форобий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Умар Хайём, Маҳмуд Қошғарий, Аҳмад Яссавий, Сулаймон Боқирғоний, Абдулҳолиқ Ғиждувоний, Юсуф Хос Ҳожиб, Аҳмад Югнакий, Низомий Ганжавий, Саъдий Шерозий, Жалолиддин Румий, Ҳофиз Шерозий, Лутфий, Фузулий, Махтумқули, Муллонафас, Мирзо Ғолиб, Фуркат ҳаёти ва ижодига бағишланган “Барҳаёт сиймолар” (Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2012. – 424 б.) китобидир. Бу китоб муайян тизим асосида янги маълумотлар билан бойитилган, илмий-оммабоп услубда ёзилган. Ушбу асар ҳар бир китобхоннинг маънавий дунёси бойишига, қомусий олимлар ва мумтоз шоирлар ижоди ҳақида кенг мушоҳада ва мулоҳаза қилишга даъват этади. Агар сиз Бухоро “Китоблар олами” дўконига кириб қолсангиз, унинг бир қисми гўё Эргаш Очилов ижодига бағишлангандай туюлади.

Ҳали истеъдодли олимнинг форсча, тожикча ва туркманчадан қилинган таржималари бир бўлак. Таржимоннинг Умар Хайём, Саъдий Шерозий, Ҳофиз Шерозий, Жалолиддин Румий, Махтумқули ижодидан қилган таржималари алоҳида соҳа сифатида муносиб ўрин эгаллайди.

Эргашжоннинг инсоний фазилатлари ҳам жуда юксак. Мен уни ўз тақдиримда ҳам гувоҳ бўлганман.

2004 йилда номзодлик ишим ҳимояси орқага сурилиб кетди. Уни Тошкентда орзиқиб кутар эдим. Бу ҳақда Эргашжон сўраб қолди. Индамадим.

– Зерикманг устоз, яқин орада сизга ҳам навбат келади, – деди меҳрибонлик билан.

Мен ҳимоямни ўтказдим. Орадан анча вақт ўтиб, академик Тўра Мирзаев (раҳматли) ҳузурига кирдим. У киши бухоролик профессор С.Саидов (раҳматли) билан суҳбатлашар эдилар. Ҳу-

зурларига рухсат бердилар. Номзодлик дафтарчасини кўлимга тутар эканлар:

– Табриклаймиз! Сизга жуда қойил қолдим. Шогирдларни ҳам садоқатли қилиб тарбиялаган экансиз, – дедилар.

Мен бу гапга тушунмай сўрадим:

– Қандай шогирдлар ҳақида гапиряпсиз, устоз?

Шунда Тўра Мирзаев профессорга юзланди:

– Эргашжон билан бироз тортишиб қолгандек бўлдик. Менинг шогирдим ҳимояга чиқиши керак эди. У эса ҳимоя учун бу кишининг навбатини сўради. “Тушунасиими, дедим, у менинг шогирдим, ахир!”.

Эргашжон ҳам менга тикилиб: “Тушунасиими, у киши менинг мактабдаги устозим, ахир! Рози бўлмасангиз, ишдан кетаман”, – деб қатъий туриб олди. Шу тарика, шогирдим ҳимояси ярим ойга кечикди.

Кекса профессор С.Саидов бу гаплардан завқ билан кулди.

Истеъдодли олим Шарқ халқлари оғзаки ижоди ва мумтоз адабиётидаги машҳур тарихий шахслар ҳаёти билан боғлиқ ибратли ҳикоят ва ривоятларни бир жойга тўплади. Маърифат чашмаси бўлган ушбу ривоят ва ҳикоятлар инсон тасаввури ва тафаккурини бойитишда беминнат хизмат қилади. Олимнинг “Шарқ ҳикоят ва ривоятлари” (Тошкент: “Шарқ”, 2015. – 528 б.) асари ҳар бир инсон учун ҳикмат ҳазинаси ҳисобланади.

Эргаш Очиловнинг адабиёт соҳасидаги эзгу хизматлари давлатимиз томонидан муносиб баҳоланди. У мамлакатимизнинг олий даражадаги мукофоти – “Меҳнат шухрати” ордени билан тақдирланди.

Менинг ўрта мактабдаги шогирдим ҳар бир китоби билан бу ҳаётда билмаган ва англамаган илм билан дунёқарашимни бойитди. Гўё у барча асарларини мен учун ёзаётгандек эди. Шунинг учун ҳам менга иқтидорли шогирд, ҳам меҳрибон устоздек туюларди. У менга Алишер Навоийнинг:

*Хақ йўлинда ким сенга бир ҳарф ўқитмиш ранж ила,
Айламак бўлмас адо анинг ҳақин юз ганж ила, –*

деган мисрасини доимо эслатиб туради.

Эргаш Очилов 60 йиллик тўйига муносиб илм бойлиги билан қадам ташлаб келмоқда. Бундан кейинги қадамлари ҳам залворли, салоҳиятли, жуда ҳам узоқ ва улкан барака олиб келишини чин дилдан тилайман.

Қахрамон РАЖАБОВ,
*ЎзР ФА Тарих институти бош илмий ходими,
тарих фанлари доктори, профессор,*

ДЎСТ ҲАҚИДА СЎЗ

Эргаш Очилов билан оз эмас-кўп эмас, қарийб қирқ йиллик дўсту кадрдонмиз. Илмнинг машаққатли йўлини бирга босиб ўтиб, ўзаро ҳамкору ҳаммаслак бўлдик. У менинг 50 ва 60 йиллик юбилейимларимда асосий мақолани ёзди, қатор китобларимга тақризлар битди. Қўлидан қалам тушмайдиган, ўз таъбири билан айтганда. қўчага пулсиз чикса ҳам, дафтару қаламсиз чикмайдиган дўстим турли сафарлар ва ўзаро мулоқотлар чоғидаги камина билан боғлиқ хангомаларгача қоғозга тушириб юриб, охири уларни олтмиш йиллик юбилейимга бағишлаб ёзган “Алп олимнинг мўъжизалари” бадиҳа китоби (2022)га илова қилди. Мен эса ҳали ўзимдан ортиб у ҳақда бирор нарса ёза олганимча йўқ. лекин бир куни албатта у ҳақда ёзаман деб, кўнглимга тугиб қўйганман. Ниҳоят, дўстимнинг кутлуғ 60 йиллик тўйи муносабати билан бир умрлик дўсту кадрдоним ҳақида бир неча сўз айтиш имкониятига эга бўлганимдан хурсандман.

Ўзининг муттасил меҳнати билан илму ижод довонларини бирма-бир забт этиб, бугунги кунда ўзбек адабиётшунослигининг кўзга кўринган намояндаларидан бирига айланган Эргаш Зокирович Очилов 1966 йилнинг 8 январи (ҳужжатига кўра 1965 йилнинг 15 ноябри) да Шофиркон туманининг мендан бир қишлоқ нари Янгиқишлоқ қишлоғида туғилган. Ўзининг айтишича, оилавий шароит туфайли ўқиёлмай ҳайдовчилик қилган отаси Зокир ака китобга ўч бўлиб, у йикқан китобларни мутолаа қилиб, илк бор кўнглида бадиий адабиётга қизиқиш уйғонган:

“Адабиётга қизиқиш менда жуда эрта бошланган. Чунки касби ҳайдовчи бўлса-да, отам ашаддий китобхон эди. Қишлоғимиздаги ёши улуғ чолларнинг айтишларича, қишлоққа ҳали телевизор кириб бормаган қишнинг узун кечаларида у киши қишлоқ кексаларига китоб ўқиб берар эканлар.

– Зокирнинг яхши кироати бўлиб, китобни жуда ифодали ўқирди, – дер эди Иккинчи жаҳон уруши қатнашчиси Жўра бобо.

Отамнинг бир уй китоби бўлар, яна машинасида ҳам доимий ўқиш учун китоблар олиб юарди. Ўзбек халқ эртақ ва дostonлари, Парда Турсуннинг “Ўқитувчи” романи, Шукур Саъдулла, Ғайратий асарларини бошланғич синфлардаёқ ўқиганимни эслайман.

Онамнинг ота-оналари бир қишлоқ нарида – Янгиобод қишлоғида яшашар ва мен ойлаб уларниқида ҳам юрардим. У ерда ҳам икки жилдди, қизил муқовали “Ўзбек халқ эртаклари” менинг севимли китобим эди. Қайта-қайта ўқийвергандан улар ёд бўлиб кетган эди”.

Эргаш қишлоқдаги Завқий номли 30-сонли 8 йиллик ўрта мактабда таҳсил олиб (9–10-синфларни қўшни Искогоре қишлоғидаги 8-сонли мактабда тугатган), 5-синфдалигидаёқ шеър машқ қила бошлаган. Илк мақоласи 1979 йили ҳозирги “Тонг юлдузи” болалар газетасида чоп этилган. Ўшанда у 5-синфни тугатган эди. Шундан кейин унинг шеърлари айни газетада, шунингдек, “Ғунча” ва “Гулхан” журналларида босилиб туради. 1980 йилдан эътиборан “Шофиркон ҳақиқати” туман газетасининг фаол жамоатчи мухбири ва газета ҳузуридаги “Мингчинор” адабий тўғарагининг доимий иштирокчиларидан бирига айланади. Унинг мақола ва шеърлари газетада мунтазам босилиб турарди. Шофиркон тумани пахта териш режасини бажарганида, ўша пайтларда катта тантана билан ўтказилган Ҳосил байрамларида бу ҳали мактаб партасидаги ёш истеъдод ҳатто райком секретари ва газета бош муҳаррири буюртмаси билан туман пахтакорларининг улкан меҳнат галабаларига бағишлаб мадҳия шеърлар битган.

Ўқувчилик давридаёқ мақола ва шеърлар ёзиб қалами қайралган бўлажак олим пойтахтга ўқишга йўл олиб, ўзи шундоғам қийналиб яшаётган кўп болали оиласига оғирлигини туширмаслик мақсадида Тошкент давлат университети (ҳозирги Ўзбекистон Миллий университети) журналистика факультетининг кечки бўлимида таҳсил олиб, кундузи Тошкент шаҳар китоб савдоси идорасида экспедитор бўлиб ишлаган. Олий ўқув юртини 1989 йили имтиёзли диплом билан тугатса-да, соҳаси бўйича ишга жойлашолмай яна уч йил экспедитор сифатида ўз фаолиятини давом эттиради (1984 – 1992).

Ниҳоят, Мустақиллик шарофати билан Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Тил ва адабиёт институти иккига ажралгач, 1992 йилнинг 3 феввалида янгидан ташкил қилинган Алишер Навоий номидаги Адабиёт институти (ҳозирги Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти)га лаборант лавозимида ишга қабул қилинади.

– Мен Эргашни китоб дўконидан топганман! – деб мақтаниб юрарди шунинг учун ҳам институт директори, академик Тўра Мирзаев.

Шу-шу 35 йилдан буён айна илмий даргоҳда лаборант, катта лаборант, кичик илмий ходим, илмий ходим, катта илмий ходим лавозимларида фаолият кўрсатиб келмоқда. 1995 – 1998 йилларда Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Президиумида ижтимоий-гуманитар фанлар бўлимининг илмий котиби бўлган, 1998 – 2000 йилларда докторантурани ўтаган. 2000 – 2020 йилларда Ўзбек мумтоз адабиёти тарихи бўлими, 2020 – 2025 йилларда Адабиёт назарияси ва адабий алоқалар бўлимининг катта илмий ходими бўлиб ишлаган. 2025 йил январдан XX аср ўзбек адабиёти ва ҳозирги адабий жараён бўлими мудири ҳисобланади. 2000 йилдан “Ўзбек тили ва адабиёти” журналининг масъул котиби сифатида институт тасарруфидаги журналнинг 150 га яқин сонини чиқарди. 2004 йилдан буён ўриндошлик асосида Тошкент давлат Шарқшунослик университети магистр ва талабаларига таржимашунослик фанларидан дарс бериб келади. 1994 йили таниқли адабиётшунос ва навоийшунос Султонмурод Олим раҳбарлиги ва Шарқ мумтоз адабиёти ва тасаввуф фалсафаси билимдони Нажмиддин Комилов илмий маслаҳатчилигида “Рубоий таржимасида шакл ва мазмун бирлиги” мавзuida номзодлик диссертациясини ҳимоя қилган.

Эргаш билан бизнинг тупроғимиз бир жойдан олинган. У ҳам ўзимдай меҳнаткаш – тиним билмайди. У менинг ғайрат-шижоатимга қанчалик ҳавас қилса, мен ҳам унинг ишчанлигига қойил қоламан. Тиним билмаганига яраша сермахсул ва серқирра. Ўзбек мумтоз адабиёти тарихи, Шарқ халқларининг адабий алоқалари, бадиий таржима ва ўзаро таъсир масалалари билан шуғулланади. Рус, форс, тожик, дарий, туркман, озарбайжон, татар, қорақалпоқ тилларидан шеърӣй ва насрий таржималар қилади. У ёзган, таржима қилган ва нашрга тайёрлаган китобларнинг умумий адади тузатилган, тўлдирилган ва қайта нашр этилганлари билан бирга – 150 та. Жумладан, “Муборак сарчашмалар” (1997), “Алишер Навоӣй” (2011, 2013 (тўлдирилган нашри), 2015 (лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосида), “Бобур” (2011), “Убайдуллахон” (2011, Қахрамон Ражабов билан ҳаммуаллифликда), “Заҳириддин Муҳаммад Бобур” (2012, 2015 (лотин ёзувида), “Паҳлавон Маҳмуд” (2013, 2015 (лотин ёзувида), “Махтумқули” (2015), “Бадиий тасвир маҳорати” (2021, Раҳматулла Баракаев билан ҳаммуаллифликда) рисоалари, “Бир ҳовуч дур” (2011), “Барҳаёт сиймолар” (2012), “Ишқ ва ҳайрат олами” (2016, Иброҳим Ҳаққул билан ҳаммуаллифликда) мақолалар тўпламлари, “Нафис мажлислар”

(1-2-китоблар, 2018) рисоалар тўпламлари, “Таржима назарияси ва амалиёти” (2012), “Бадиий таржима масалалари” (2014), “Таржимашуносликнинг назарий масалалари” (2014), “Таржима назарияси” (2014; 2-нашри – 2020) ўқув қўлланмалари, “Форсийдан ўзбекчага шеърий таржима муаммолари” (2013) монографияси, “Таржимашунослик терминларининг изоҳли луғати” (2014), таниқли муаррих Қаҳрамон Ражабовга бағишланган “Алп олимнинг мўъжизалари” (2022) бадиҳаси, “Боқижон Тўхлиев ҳангома-лари” чоп этилган.

Эргаш Очилов таржимасида ҳозиргача 41 та тўплам нашр қилинган: Мулланафаснинг “Муҳаббат фасли” (2010), Абдурахмон Жомийнинг “Муҳаббат мазҳаби” (2011), Махтумқулининг “Устозингдан айрилма” (2012), “Ҳикматлар” (2013, 2015 (лотин ёзувида), “Асарлар” (2013), “Булбул ноласи” (2014), “Элингга бахш айла” (2017), “Даврон топилмас” (2018), Саъдий Шерозийнинг “Ҳаёт ҳикмати” (2013), Адиб Аҳмад Югнакийнинг “Ҳибат ул-ҳақойик” (2013), Бердақнинг “Халқ учун” (2021), “Афғонистон халқлари оғзаки шеъриятдан намуналар” (2014) китоблари шулар жумласидандир. У Абу Абдулло Рудакий, Абу Али ибн Сино, Умар Хайём, Абусаид Абулхайр, Бобо Тоҳир, Абдуллоҳ Ансорий, Абдулҳолик Ғиждувоний, Низомий Ганжавий, Адиб Собир Термизий, Нажмиддин Кубро, Мажиддин Бағдодий, Сайфиддин Бохарзий, Амир Ҳусрав Дехлавий, Фаридиддин Аттор, Жалолиддин Румий, Паҳлавон Маҳмуд, Ҳофиз Шерозий, Имодиддин Насимий, Абулвафо Хоразмий, Баҳоуддин Нақшбанд, Абдурахмон Жомий, Фоний, Убайдий, Мирзо Бедил, Мирзо Ғолиб, Имло Бухорий каби 200 дан ортиқ форсийзабон шоирларнинг 10 000 га яқин рубоийларини таржима қилиб, “Ишқ дафтари” (2000), “Муҳаббат тароналари” (2005), “Донишмандлар тухфаси” (2009), “Минг бир рубоий” (2009), “Ruboiy gulshani” (2010), Умар Хайём. “Тириклик тилсими” (2012), Жалолиддин Румий. “Муҳаббат маъвоси” (2013, 2015 (лотин ёзувида), Абдулҳолик Ғиждувоний. “Рубоийлар” (2022), Баҳоуддин Нақшбанд. “Рубоийлар” (2022), Паҳлавон Маҳмуд. Рубоийлар (2022) номлари билан эълон қилган.

У тўплаб нашрга тайёрлаган тўпламларнинг умумий сони – 77 та. Ҳофиз Шерозийнинг “Ишқ гавҳари” (2006), Алишер Навоийнинг “Бир парипайкар ғами” (2006), “Ишқ тилсими” (2011), Саъдий Шерозийнинг “Ҳикматга тўла олам” (2007), “Маърифат ёғдуси” (2015), Убайдийнинг “Дийдор орзуси” (2007), Махтумқулининг “Дунё ўтиб борадир” (2007), Бобурнинг “Сочининг сав-

доси тушти” (2007), “Санга кўнглумни олдурдум” (2011), Умар Хайёмнинг “Ғанимат дамлар” (2008), Амирийнинг “Қошингга тегузмағил қаламни” (2008, ҳамкорликда), “Девон”. I. Ўзбекча шеърлар (2017, ҳамкорликда), Фузулийнинг “Ғамзасин севдунг кўнгул” (2009), “Қалб гавҳари” (2014), Муқимийнинг “Кўнглум сандадур” (2009), Атоийнинг “Жондан азиз жонона” (2011), Амир Хусрав Деҳлавийнинг “Ёр васли” (2011), Мирзо Абдулқодир Бедилнинг “Ҳайрат ойинаси” (2011), Абу Али ибн Синонинг “Мен англаган дунё” (2012), Машрабнинг “Агар ошиқлигим айтсам” (2013), Огаҳийнинг “Жамолинг жилваси” (2013, 2016 (лотин ёзувида) тўпламлари, шунингдек, Алишер Навоий (2006, 2010, 2011, 2013, 2015), Жалололдин Румий (2008, 2013), Фаридиддин Аттор (2009, 2012), Махтумқули (2013, 2015), Аҳмад Яссавий, Сулаймон Боқирғоний (2013), Юсуф Хос Ҳожиб, Адиб Аҳмад Югнакий (2013), Саъдий Шерозий (2013, 2015), Огаҳийларнинг “Ҳикматлар” (2021) китоблари ва “Ҳикматлар хазинаси” (2010) асарларини нашрга тайёрлаган. “Жаҳон шеървати дурдоналари” рукнида эса Ж.Ғ.Байроннинг “Ушалмаган орзулар” (2011), М.Ю.Лермонтовнинг “Сузиб борар оппоқ бир елкан” (2011), В.Шекспирнинг “Бир қатим нур” (2012), Ҳ.Ҳайненинг “Бир қиз куйлар” (2012), А.С.Пушкиннинг “Эсимдадир ажиб дам ҳали” (2012), Т.Шевченконинг “Мени ёд эт” (2013), Р.Ҳамзатовнинг “Умр қарвони” (2013), Қ.Қулиевнинг “Ҳайрат” (2013), Мирзо Ғолибнинг “Умрим гули” (2013), Шота Руставелининг “Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон” (2013), Гарсиа Лорканинг “Ой тўлишган кечада” (2013) тўпламларини чоп эттирган.

Шунингдек, у мумтоз кўшиқлар ва халқ ашулаларини тўплаб, “Умрбоқий кўшиқлар” (2002, 2013 (тўлдирилган нашри, икки жилда), “Шода-шода марварид” (2006), “Меҳригиёҳ” (2012, 2016 (лотин ёзувида), Алишер Навоий. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. “Мубтало бўлдум санга” (2013), Фузулий. Машраб. “Ахтариб келдим сени” (2013), Муқимий. Фурқат. “Эй чехраси тобоним” (2013, 2016 (лотин ёзувида), Мунис. Огаҳий. “Мушқин қошининг ҳайъати” (2013, 2015 (лотин ёзувида), Муқимий. “Интизор” (2021) номлари билан нашр эттирган.

Шарқ халқлари ривоятларини тўплаб “Sharq rivoyatlari” (2010), “Шарқ ҳикоят ва ривоятлари” (2013, 2015; 2018, 1-2-жилдлар), “Ибрат мактаби” (2013), “Адолат тарозиси” (2013), “Маърифат дафтари” (2013), “Рамзлар силсиласи” (2013; 2018), “Донолар суҳбати” (2013) тўпламларини ҳам эълон қилган.

100 жилдлик “Туркий адабиёт дурдоналари” туркуми учун Фузулий ва Махтумкули жилдларини, Хоқоний Ширвоний, Жалолиддин Румий, Адиб Аҳмад Югнакий, Жаҳоншоҳ Ҳақикий, Байрамхон, Абдурахим Байрамхон, Андалиб асарларини таржима қилиб ва нашрга тайёрлаб берган.

Чоп этилаётган 200 жилдлик “Ўзбек адабиёти хазинасидан” туркуми учун Адиб Аҳмад Югнакийнинг “Ҳибат ул-хақойиқ” достонини ҳозирги ўзбек тилига табдил қилиб берди, Саккокий, Ғарибий, Шохий, Убайдий, Аваз, Увайсий, Дилшод, Анбар отин девонларини нашрга тайёрлади, “Форсийзабон ўзбек шоирлари” жилдини таржима қилди.

500 дан ортиқ илмий ва илмий-оммабоп мақолалари чоп этилган. Бундан ташқари, турли қомуслар учун 1000 га яқин мақола ёзган. Жумладан, 12 жилдлик “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”да (2000 – 2006) 40 га яқин, 2 жилдлик “Алишер Навоий” қомусий луғат”ида (2016) 200 га яқин, 4 жилдлик “Алишер Навоий энциклопедияси”да эса 750 дан зиёд мақолалари нашр қилинган. Шунингдек, 50 дан зиёд мақола ва тезислари Россия, Эрон, Туркия, Ҳиндистон, Озарбайжон, Туркменистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистондаги нуфузли нашрларда босилиб чиққан.

Кўплаб халқаро (Эрон, Туркия, Ҳиндистон, Озарбайжон, Туркменистон, Тожикистон, Қозоғистон) ва республика (Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Хоразм, Навоий, Фарғона, Наманган, Термиз, Қўқон) миқёсидаги илмий анжуманларда ўзбек мумтоз адабиётининг долзарб муаммоларига бағишланган маърузалари билан иштирок этган.

“Ўзбек тили ва адабиёти”, “Нақшбандия”, “Бухоро мавжлари” журналлари таҳририяти аъзоси.

Туркман адабиёти таржимаси ва тадқиқи борасидаги фаол фаолияти учун Туркменистон Республикасининг халқаро “Махтумкули Фироғий” медали билан тақдирланган (2014).

Ўзбек адабиёти ва адабиётшунослигини ривожлантириш йўлидаги кўп йиллик самарали меҳнатлари Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан “Меҳнат шуҳрати” ордени билан тақдирланган (2021).

Эргаш Очилов таржимасидаги атоқли туркман шоири ва мутафаккири Махтумкулининг “Асарлар” тўплами 2014 йилда Ўзбекистоннинг Биринчи Президенти Ислон Каримов томонидан, “Элингга бахш айла” китоби 2017 йилда Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан Туркменистоннинг ўша даврдаги Президенти, ҳозирда Туркменистон Халқ Маслаҳа-

ти Раиси Гурбангули Бердимухамедовга тақдим қилинган. У ҳамкорликда нашрга тайёрлаган Абдурахмон Жомийнинг “Муҳаббат маҳзани” китоби эса Тожикистонга расмий сафари чоғида Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан Тожикистон Президенти Эмомали Раҳмоновга тақдим қилинган (2018).

Айни пайтда “Форсидан ўзбекчага шеърӣ таржима муаммолари” мавзӯидаги докторлик диссертацияси устида изланишлар олиб бормоқда.

Уч нафар филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), йигирмага яқин магистр тайёрлаган. Яна 2 тадқиқотчи филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), 2 магистрант магистр илмий даражасини олиш учун унинг раҳбарлигида илмий изланишлар олиб бормоқда.

Эргаш Очилов республика илмий ва адабий ҳаётида фаол иштирок этиб келади. Илмий-адабий жараёнда ўз мавқеига эга. Ишчанлиги, ташкилотчилиги ва ҳушмуомалалиги билан ҳамкасблари ва жамоатчилик орасида ҳурмат-эътибор қозонган.

Сўзимнинг нихоясида ортимдан 60 ёшлик довонни забт этиб келаётган дўстимнинг илмий-ижодий ишлари бундан-да самарали бўлиб, қутлуг ёшини ҳавас қиларли илмий-ижодий ютуқлар билан кутиб олишини тилаб қоламан. Шу ўринда дўстлар даврасида доимий хиргойи қилинадиган қуйидаги сатрлар беихтиёр эсга тушади:

*Эргаш Очил очилса,
Гавҳар каби сочилса.
Замонанинг зайлидан
Хилват сари қочилса!..*

Хайрулла ҲАМИДОВ,
филология фанлари доктори, профессор

БЎЙИ БАРАВАР ИШ ҚИЛГАН ОЛИМ, ТАРЖИМОН ВА ИЖОДКОР

Таниқли адабиётшунос, тилшунос олим, моҳир таржимон, таржимашунос муаллим, профессор Эргаш Очиловнинг таржимаи ҳоли, ёзган илмий-ижодий ишлари библиографияси ва одатда олимлар ҳақида ёзиладиган босма-қолип гаплардан сал йироқ

турмоқчиман. Бунинг биринчи сабаби, унинг қанча ўқув-услубий, илмий-тадқиқот иши яратганини билмайман (чунки бунинг саноғига Эргаш Очиловнинг ўзи ҳам етмаган бўлса керак). Иккинчиси, бу – омонат умрининг ғаниматлигини теран англаган – ақли кирган оқил ва ўзини таниган ориф кишилар ҳақида кўп ҳам мактов келтириш шарт эмас, у бунга муҳтож ҳам эмас. Бироқ бу инсоннинг ғоят сермахсул, серқирра илмий, ижодий, мураббийлик фаолиятининг илдизини излаб кўриш келажак авлодлар учун фойдадан холи бўлмаса керак.

Яратган баъзи инсонларга ғайрат-шижоат, ижодий қувватни ўлчамай берган бўлади. Бу тоифа кишилар ҳамиша ижодий режаларга тўлиб-тошиб юради. Бу тоифа кишилар ишлаб сира чарчамайди, уларнинг иши ҳам тугамайди, бекорчи гап-сўзларга на вақти, на хоҳиши бўлади.

Мен билган ғайрат-шижоати чек-чегарани билмайдиган ва ҳамма нарсага улгурадиган Эргаш Очилов бир мақоласида академик Наим Каримовнинг қуйидаги сўзларини келтириб ўтади: “Ўқиш-ёзишдан бошқа нарсани билмайди, – деб одамлар бизнинг устимиздан кулишади. Бизнинг ўқиш-ёзишдан қанчалик ҳузур қилишимизни улар билмайдилар-да...” Эргаш Очилов ҳам умрининг мазмунини, ҳаётнинг нашъасини ўқиш-ёзишда деб биладиганлардан.

Ўқиш, ёзиш, изланиш, таржима қилиш, тадқиқ этиш – бу илму ижод одами ҳаётининг мазмун-моҳиятига айланиб кетган.

Эргаш Очилов ҳақида, адашмасам, 2009-2010 йилларда талабалардан жуда яхши гаплар эшитганман – ўшанда у киши Тошкент давлат Шарқшунослик институти (ҳозирги университет)нинг Мумтоз филология кафедрасида филология факультетининг 4-курс талабаларига “Таржима назарияси ва амалиёти” фанидан дарс берарди. Орадан кўп ўтмай, 2011 йил институтда “Таржима назарияси ва амалиёти” кафедраси очилди ва мен мудир этиб тайинландим. Ўша йилдан бошлаб Эргаш Очилов бизнинг ихтисослашган янги кафедрамизда мана салкам 15 йилдан бери ўриндошлик асосида узлуксиз меҳнат қилиб келади. Бу орада кафедра номи 2-3 марта ўзгартирилди, қайта ташкил қилинди, кенгайтирилди, торайтирилди, лекин унинг номида “таржима”, “таржимашунослик” истилоҳлари, таркибида эса Эргаш Очилов ўзгармасдан қолди. Ўн беш йил ичида юздан ортиқ профессор-ўқитувчи кафедрага келиб ишлаб кетди, аммо Эргаш Очилов ва кафедра (ҳозирги кунда олий мактаб)нинг бир нечта жонкуяр,

“сувда чўкмас”, “ўтда ёнмас” фидойи профессор-ўқитувчилари кафедрага содиқ қолиб, бугун ҳам меҳнат қилиб келишмоқда.

Мана шу салкам 15 йил ичида Эргаш Очилов кафедранинг бакалаврият таълим йўналишлари ва магистратура мутахассисликлари талабалари учун жаҳон андозаларига жавоб берадиган кўплаб янги авлод дарсликлари, ўқув қўлланмалари, таржимашуносликка оид бир неча монография ва рисола, изоҳли лугат ва илмий мақолалар яратди. Унинг юзлаб илмий ишлари Ўзбекистондаги илмий журналлар, тўпламлар, халқаро ва республика конференциялари тўпламлари, хорижий мамлакатлардаги нуфузли илмий журналларда чоп этилган.

ТДШУда 2012–2014-йилларда амалга оширилган “Ўзбек адабиёти намуналарини шарқ тилларига таржима қилишнинг назарий ва амалий масалалари” мавзuidaги илмий-тадқиқот лойиҳаси доирасида Эргаш Очилов 6 та китоб: “Форсийдан ўзбекчага шеърий таржима муаммолари” номли монография, “Таржимашунослик терминларининг изоҳли лугати” ҳамда “Таржима назарияси ва амалиёти”, “Таржимашуносликнинг назарий масалалари”, “Бадий таржима масалалари”, “Таржима назарияси” каби ўқув қўлланмаларини ёзди ва уларни биз биргаликда нашрга тайёрлаганмиз. Бу китоблар йиллар давомида талабаларнинг таржима назарияси бўйича билимларини оширишга баҳоли қудрат хизмат қилиб келмоқда. Кучайиб, кенгайиб, ҳамма ҳавас қиладиган ва ҳисоблашадиган “Таржимашунослик, тилшунослик ва халқаро журналистика” олий мактабининг ҳозирги даражага келишида Эргаш Очиловнинг хизматлари беназирдир.

* * *

Шуни ҳам алоҳида таъкидлаш керакки, Эргаш Очилов бир неча йил Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Президиуми Ижтимоий-гуманитар фанлар бўлими илмий котиби бўлиб ишлаган, ҳозиргача ҳам Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институтидаги барча асосий хат ва ҳужжатлар унинг қўлидан ўтиши олимнинг ўзбек тилида иш юритиш кўникмалари қанчалик юксак эканлигидан далолат беради. Чунки, хат ва ҳужжатлар билан ишлаш ҳам бир истеъдод. Хат ва ҳужжатлар тайёрлаш ҳам бир санъат. Чунки бу инжиқ ишга ҳамманинг ҳам тоқати йўқ. Ўтмишда бу иншо санъати ҳисобланиб, унинг гўзал намуналари асосида алоҳида “Муншаот” (“Мактублар”) тўпламлари тартиб берилган. Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий, Абдулло Марворид каби

улуғ адиблар ўзлари ёзган хатларни “Муншаот” номи остида алоҳида тўпламлар қилганлари бежиз эмас. Саройлар ва маҳкамаларда хат ва ҳужжатлар билан ишлайдиган кишилар – мирзоларку махсус тайёрланган. Бизда эса бундай (Эргаш Очиловлардай) кишиларнинг ўзлари лаёқатларига кўра ажралиб чиқадилар ва бутун оғирлик ўшаларнинг зиммасига тушади¹.

* * *

Истеъдод туғма бўлгани билан уни муттасил ва машаққатли меҳнат юзага чиқаради. Улуғ рус адиби Максим Горький бежизга: “Истеъдоднинг тўқсон тўккиз фоизи меҳнат”, – демаган. Эргаш Очилов ҳам ўзида мавжуд лаёқат ва истеъдод кирраларини доимий меҳнати билан бирма-бир намоён этиб келмоқда. Бу одамни ҳалол меҳнат элга танитди ва унга элнинг ҳурмат ва муҳаббатини олиб келди. У ўрнини ҳам, обрўсини ҳам, ҳурматини ҳам, муҳаббатини ҳам, бахтини ҳам ҳалол меҳнатдан топган!

Эргаш Очилов ўз касбини шунчалик яхши қўрадики, агар мўъжиза юз бериб, унга иккинчи ҳаёт тухфа қилинса, унинг яна ҳозирги касбини танлашига – мураббий ва мутаржим, тилшунос ва таржимашунос бўлишига эътимодим том!

Эргаш Очилов чуқур ўрганган донишманд Саъдий ҳам ҳаётда эришганларидан кўнгли тўлмай, армон ва ҳасрат билан айтган экан (буни Эргаш Очиловнинг ўзи кўп айтиб юради):

*Ҳунарманд ва оқил кишига асли
Икки умр лозим бўлар дунёда:
Бирида тажриба ҳосил қилса-ю,
Бирида қўлласа уни зиёда.*

Афсуски, иккинчи умрга етишишнинг иложи йўқ. Шунинг учун ҳам ўзини англаб етган кундан бошлаб киши умрининг ҳар бир дақиқасини маъноли ўтказишга интилади. Дарҳақиқат, Эргаш Очилов ҳозир айна шу ёшда ва худди шу мақомда. Унинг тиним билмай ишлаётгани ва янгидан-янги марраларни забт этаётгани худди шу омил билан изоҳланади.

¹ Эргаш Очиловнинг ЎЗР ФА Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институтида ҳар икки ойда бир чоп этиладиган, академик Ойбек домла асос солган, илмий жамоатчилик орасида маълум ва машҳур “Ўзбек тили ва адабиёти” журнаliga қўшиб келаётган беминнат ҳиссаси, фидокорона меҳнати ва ташкилотчилик, муҳаррирлик салоҳияти ҳақида ушбу муассасанинг бошқа мансубларидан ошириб бир сўз айтишимиз қийин.

Биз Эрғаш Очилов билан мана салкам ўн беш йил бир жамоада ўриндошлик асосида бўлса-да, елкама-елка ишладик. Иш жараёнида кўп тадбирларда биргаликда қатнашдик, илмий-адабий гурунглار курдик, ўзаро фикрлар алмашдик. Бундан ҳам қизиғи, мен ёзган ёки нашрга тайёрлаган ҳар икки китоб ёки тўплам, антология, хрестоматиянинг бирига Эрғаш Очилов тақризчи бўлган. Мана шундай ҳамкорлик натижаси маҳсули бўлган ва таниқли мударрисимизнинг фаолиятларида кузатганим баъзи қизиқарли вазиятлар, баъзи ҳангомаларни сиз азизлар билан баҳам кўрмоқчиман.

Ҳозир, талабалар билимини баҳолаш тизими тубдан ўзгарган бугунги кунда у киши қандай дарс ўтиб, талабаларга баҳоларни қандай қўяди, билмадим, аммо мен кафедра мудири бўлиб ишлаган 2011-2014 ва 2018-2020 йилларда Эрғаш Очиловнинг магистрант талабалар гуруҳи имтиҳон қайдномасига қўйган баҳоларига кўзим тушиб қолди: баҳоларнинг ҳаммаси 100 дан 94, 95 балл эди. Бу нимаси, деб сўрадим у кишидан, талабаларингиз фанни шунчалик зўр ўзлаштиришадими? Шунда Эрғаш Очилов: “Мен уларнинг қандай ўзлаштиришини билмайман. Мен фақат дарс ўтаман, улардан ҳеч нарса сўрамайман, баҳо кўяётганда хафа бўлишмасин деб, энг юқори баҳоларни қўйиб бераман...” – деб жавоб берди.

Яна бир қизик воқеа: мен ўғлимнинг уйланиш тўйи ошига Зухриддин Исомиддинов домлани таклиф қилишни унутибман. Лекин Эрғаш Очилов устозни бир амаллаб кўндириб, ошга олиб келибди. Устоз Зухриддин ака “Хайрулла мени айтмай қўйиши мумкин эмас – кимгадир тайинлаган бўлса кераг-у, унинг эсидан чиққан бўлса керак, – деб кўниб, шерик бўла қолибди. Тўйхонага кириб келишар экан, Зухриддин ака: “Биз Эрғаш билан қўшни яшаймиз”, – дейиши билан мен: “Шунинг учун ҳам мен сизни Эрғашга тайинлаган эдим-да...” – деб бир оғиз сўз билан хижолатпазликни ювиб юборган эканман, буни Эрғаш Очилов мен ҳақимда ёзган хотираларида эслаган.

Эрғаш Очиловнинг менга ҳазиллашиб айтиб юрадиган яна бир гапи бор, шунга жавобан бир сирни очмоқчиман: эртақларда девларнинг жони тилла сандиқда сақланган ва шу сандиқни қўлга киритсангиз бўлди, бу даҳшатли махлуқ билан курашиб

ўтиришнинг ҳожати йўқ. Шунга ўхшаб, Эргаш Очиловнинг ҳам жону жаҳони ўша елкасидан туширмайдиган кўримсиз қора сумкасида. Камбағални урма, сўкма, тўнини йирт дейишади. Эргаш Очиловга ҳам қасд қилган киши ўша қора сумкасини тортиб олиб қочса, бутун корректуралари кетди ҳисоби. Ҳа унинг бутун илму ижоди, лойиҳалари ана ўша қора сумканинг ичида...

“Мен уч олимни ҳурмат қиламан: бири Алимулла Ҳабибуллаев бўлса, иккинчиси Хайрулла Ҳамидов, учинчиси Эргаш Очилов, чунки уларнинг хати бор, – деган экан бир мажлисда профессор Абдурахим Маннонов (Бунинг ҳам Эргаш Очилов китобидан олдим).

Эргаш Очилов 2021 йил “Меҳнат шухрати” ордени билан тақдирланди, шунда мен кафедра телеграм каналига шундай қутлов сўзи ёзган эканман, буни қаҳрамонимизнинг ўзи кейинроқ эътироф этди: “Эргаш Очиловга бундай мукофотнинг берилиши мамлакатимизда илм-фанга бўлган эътиборнинг ортаётганидан далолат. Энди умид қилса бўладиганга ўхшайди инсон меҳнати қадрлана бошлаганига”.

Эргаш Очиловнинг олий таълим, кафедра ҳужжатларига, кераксиз қоғозбозликларга тоб-тоқати йўқ. Шунинг учун ҳар ўқув йили бошланаётганда мен (кафедрани бошқарган йилларим) атайин: “Бу йил Очиловга дарс бермаймиз”, – деб туриб олардим. Нилуфар Ходжаева эса: “Эргаш Очилов устознинг билимлари талабаларга жуда керак”, – деб мени “кўндирмоқчи” бўлганда мен “юмшаб”: “Бўлмаса ҳужжатларини ўзингиз юритасиз”, – деб Очиловнинг ўқув ҳужжатларини тайёрлашни Нилуфарнинг бўйнига осиб қўярдим... Шу-шу Э.Очилов яна бир йил ишлаш кафолатига эга бўлар эди. Бунинг учун Э.Очилов дарслари билан боғлиқ дардисар қоғозбозликларни ўз зиммаларига олиб келаётганлари учун “Таржимашунослик, тилшунослик ва халқаро журналистика” кафедрасининг аҳил ва танги илмий жамоасига ўзининг бекиёс миннатдорчилигини мана салкам ўн беш йилдан бери билдиришни канда қилмай келяпти.

Бундай хангомалар бизда сероб. Қолганларини дўстимнинг 70 ёш юбилей китоблари, ундан ҳам ортганини табаррук 80 ёш юбилей китобларида ёзишни яхши ният қилиб, шу ерда сўзимизга нукта қўйиб турамиз.

Дўстимга Яратгандан узоқ умр, мустаҳкам соғлиқ, қувонч, яхши кайфият, битмас-туганмас ғайрат-шижоат, ақлу заковат, тафаккурда тиниқлик тилайман.

Муътабар ШАРИПОВА,
*доктори илмҳои филологӣ, профессори МДТ “ДДХ ба номи
академик Бобочон Ғафуров”*

ОЛИМИ РАВШАНФИҚР, ОМУЗГОРИ СОҲИБМАКТАБ ВА ИНСОНИ НАЧИБУ НЕКСИРИШТ

Эргаш Очилов яке аз олимони сермаҳсул дар соҳаи илми филологӣ ба ҳисоб мераванд, ки имрӯз ба синни мубораки шаст қадам гузоштанд. Ин олими пуркор дар тӯли фаъолияти хеш манфиати миллатро ҳамеша аз ҳар навъи манфиати дигар боло гузошта, барои халқ хизматҳои арзанда намудаанд.

Дар замири қалби инсонҳо меҳре ба касбе, ишқе ба хунаре, завқе ба шугле ва лаёқате ба пешае нухуфтаасту танҳо ин сифатҳо тавассути истеъдоди азали ва талошҳои фозилона вонамуду собит мегардад. Соҳибистеъдодӣ ба қору амале, олимӣ, касби омӯзгорӣ, муҳимтар аз ҳама, пешаи роҳбарӣ ба соддагӣ ба инсонҳо муяссар намегардад. Истеъдод дар сиришти инсон аз хурдӣ рушд меёбад ва олимиву омӯзгориву роҳбарӣ бо заҳматҳои зиёд сайқал меёбад. Ин ҳама сифату истеъдодҳо, маъсулияти роҳбарӣ, пешаи олимиву касби пурифтихори омӯзгорӣ дар замири қалб, симо ва фаъолияти пурмаҳсули олими равшанфикр, роҳбари кордон, омӯзгори соҳибмактабу соҳибтаҷриба, мутахассиси соҳибихтисос, номзади илмҳои филологӣ Очилов Эргаш чун шамъи фурузон равшан аст ва маҳсули кори гузаштаву имрӯзаи ин шахси начибу нексиришт далели гуфтаҳост.

Ҳамнишиниву ҳамсуҳбат шудан бо устоди гиroomикадр Очилов Эргаш касро ба ҷаҳони хеле рангин, атвори хоксорӣ ва маънавиёти олий рӯ ба рӯ мегардонад. Ҷаҳони маънавии эшон собити сайёра аст. Маҳзани илмӣ эшон равандест, ки баҳри дар назар орому дар қаър пуртуғенро мёмонад. Бо олим олимонаю, бо донишҷӯ устодона сӯҳбат кардан, шахшиносу дарवेशшин будан, иззату эҳтироми ҳамаро яксон чун инсон дарк намудану арҷ гузоштан, ба хоҳири хушнудии дигарон доимо табассум кардан шаҳодати фозилию инсонгароии ӯ мебошад. Дар муддати чанд соли шиносӣ боре ҳам устодро асабонӣ, ғазабноку эҳсосӣ надидаем. Бузургон мисли кӯху укёнуси дар зер гавҳар ҳамеша ороманд. Як зумра сифатҳое, ки устоди гиroomикадри мо Очилов Эргаш доранду гуфтем ва муҳимтар аз ҳама ӯ насиҳатгар, тарбиятгар, ҳалиму хоксор ва намуна дар гуфтору кирдор ҳастанд.

Ў шахсиятест дорои мартабаи бузурги илмӣ, ҷойгоҳи волои иҷтимоӣ ва дараҷаи камоли инсонӣ. Ў касест, ки дар айни ифтихор бахшидан ба садҳо шогирду пайрав, худ аз фахру ғурур фарсахҳо дур аст. Ў дар ҳақиқат дарахтест пур аз меваи илм, ки ба дӯстдорони маърифат аз самари шахдборааш пайваста инъом мекунад. Имрӯз Очилов Эргаш, ба эътирофи аксар донишмандони матраҳи афғону эронӣ, аз назари нақди адабӣ дар ҷаҳони адабиёт ҳарфи аввалро мезанад. Таълифоти пураарзишаш кайҳост, ки ба китобҳои рӯимизӣ ва манобеи илмию адабии донишпажӯхон ва марокизи илмӣ табдил ёфтаанд.

Шахсияти шигифтангезе дорад устод. Бо вучуди доштани шухрату маҳбубияту маъруфият (на танҳо дар кишвар, балки берун аз он), ҷунон соддаву самимӣ ва хушкалому хушбархӯрд аст, ки кас намехоҳад аз наздаш бархезад ва аз суҳбаташ ҷудо шавад. Таи солҳои мулозимат бо устод шахсияти ўро воқеан як шахсияти чандбӯдӣ (дорои чанд ҷониб ва чанд паҳлӯ) дарёфтам. Ин вижагии устод бештар ҳангоми суҳбати дӯстона ва дар маҳфилҳои ғайрирасмӣ чилвагар мешавад. Дар адабиётшиносии устод, таҳлили шеър ва нақди осори классикию муосир, ба истилоҳ ҷои ғап нест. Аммо ҷун ворида баҳсҳои фалсафӣ мешавад, ҷун ғаввасе моҳир ҷӣ дурдонаҳое аз ин укёнузи бекарон берун меораду тақдими ҳамсуҳбаташ ва шунавандааш мекунад. Ба ҳангоми баҳс перомуни мавзӯҳои сиёсӣ ва вазъи минтақаи ҷаҳон, муҳотаиш дармеёбад, ки бо як қоршинос ва таҳлилгари огоҳу равшанзамир дар суҳбат аст, ки андешаҳоиш бар воқеиятҳои рӯз ва равандҳои муосири олам асос ёфтаанд. Дар ин миён суҳбати устод аз мусиқӣ ҳикояти дигар аст. Хусусиятҳои мусиқии тамоми минтақаҳои кишварро басо нозук ва дақиқ шарҳ медиҳад ва шинохташ аз мусиқӣ хеле болост.

Меҳрубонии устод худ мавзӯи баҳси алоҳидаест. Бо ҷавонон ҷунон бошавқу самимӣ суҳбат мекунад, ки гӯӣ, падар бо писар ва ё бародари меҳтар бо бародари кехтари худ. Аммо дар ин самимиёт ҷиддияти васфнопазире нухуфтааст.

Устои ғиромӣ дар таҳкиму густариши илму олимони Тоҷикистонӣ саҳми арзанде гузоштаанд. Зеро дар тӯли солҳои зиёд мо як ғуруҳи калони устодони Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров бо ин олими пурқор, инсони шариф, донишманди зақӣ ҳамқорӣ дорем. Мунтазам аз навғониҳои илми мамлақати ҳамдигар огоҳӣ пайдо мекунем.

Шаст соли умри пурсамарро ба Шумо – Устои азиз муборак гуфта, тансиҳатӣ, хонаободӣ ва комёбиҳои нав ба навро дар қорҳоятон таманно дорем.

*Ба мавлуди дилафрӯзат туро табрик меғӯям,
Ба рӯзи ҷашни фирӯзат туро табрик меғӯям.*

Исломжон ЁҚУБОВ,
*Алишер Навоӣ номдаги Тошкент давлат
Ўзбек тили ва адабиёти университети профессори,
филология фанлари доктори*

БИР ҲОВУЧ ДУР

Бухоронинг Шофиркон туманидаги Боғи Афзал, Вардонзе, Денов, Дӯрмон, Исоғаре, Жӯйнов, Жӯйрабод, Султон Жӯра, Тезғузар, Чандир, Шарофбобо Ҳамроев, Қалмоқон, Янгиқошлоқ қаби кентларида яшовчи халқ азал-азалдан қум барҳанлари бағрида, Қулжуктоғ (Гужумли тоғи) этакларида ўз-ўзидан кӯпайиб, фарзандларининг илмӣ-маърифатли бўлишига алоҳида эътибор қаратиб келади. Шу эл ўзининг юксак маданияти ва маърифати боис, Вобкенту Ромитан, Пешкую Ғиждувон, Конимех туманлари ҳамда Жилвону Толди массивлари билан аҳил-иноқ, ака-ука, қуда-анда бўлиб тӯй тӯйлайди, Шӯртоб ерда боғ яратиб, қумлоқ ерга сурув ёйди. Тошли чўлда гул парваришлаб, бўз ерда кӯпқари ўйнайди. Шу боис, шофирконликлар тийнатида Қизилқумнинг кенглиги ва илиқ тафти, Гужумлининг салобати, Зарафшоннинг жўшқинлиги, Аму-Бухоро, Катта ва Кичик Жилвон, Султанободу Қўҳнаруд ариқларининг шиддати жамулжам.

Албатта, болаликданоқ она табиатнинг отқулоқ ва ялпиз, шӯра ва янтоқ, юлғину саксовул, селин ва исириқ сингари улуғ неъматларига меҳр қўйган, жайрону товушқон, чиябӯрию тулки, юмронқозиғу қумсичқон, қирғовулу бедана, қаптару қирғий сингари мўъжизалари ва улар ҳақида тўқилган эртағу дostonларга шайдо бўлиб қамол топган ҳар бир шофирконлик қалбида шеър шавқи, нафис сўз завқи анча эрта ўйғонади. Шубҳасиз, Шофиркон фарзанди киндик қони тўқилган қишлоқдан сал четроқ манзил-мақонлар: Бухоро ва Ғиждувон, Навоӣ ва Самарқанд, Тошкент ва Бўстонлик сингари сўлим ва бепоён гўшаларни кўриб,

жуғрофий кенгликлар ҳамда осори атиқалар хаёлини банд этган сари, орзу-хаваслари ҳам юксала боради.

Зокир ота ўғли Эргашжонни эргаштириб, Вардонзе кўргони, Хожа Ориф Моҳитобон Ревгарий мақбараси, Жомеъ масжиди, Ҳазорнур қадамжоси, Тошмасжид сингари қадимий меъморий ёдгорликларни томоша қилдирганида унинг олдида янги бир дунё очилган эди. Отасининг этагидан тутиб, Бурқи Сармаст, Чилдухтарон, Қўчқорота, Ғойибота, Биби Кабудпуш, Сайидота каби зиёратгоҳларини тавоф этганидаёқ Оллоҳ унинг қалбига бунёдкор халқимизнинг олис ўтмишига бўлган меҳр-муҳаббат нурларини жо қилди. Ёши улғайган сари, улуғ аждодларнинг ноёб битикларига бўлган ишқи янада оловланиб борди.

Янгиқишлоқлик бу йигит 1983 йилда қадим Шошга илк қадам қўйганида ҳали бор-йўғи ўн етти ёшида эди. У 1984 – 1992 йилларда Тошкент шаҳар “Тошкитоб” китоб савдоси идорасида экспедитор бўлиб ишлади. Ўз солини ўзи судрашга ўрганди. Шунинг учун ҳам 1983-1989 йилларда ТошДУ (ҳозирги ЎзМУ) нинг кечки бўлимида ўқиди. Аммо астойдил, меҳр-муҳаббат ва зўр иштиёқ билан таҳсил олди Университетни имтиёзли диплом билан тамомлади.

Эргаш 1992 йилда Алишер навойй номидаги Адабиёт (ҳозирги Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори) институтига ишга қабул қилинди. Ўша кезлари мен шу институтнинг кундузги аспирантураси иккинчи босқичида таҳсил олардим. Ёшимиз орасидаги беш йиллик фарқ ўша кезде ҳам, ҳозир ҳам унчалик сезилмади. Чунки Эргаш муомалада анча киришимлилиги, юмор қобилиятининг кучли экани, ҳар қандай инсоннинг қалбига йўл топа оладиган даражадаги самимий ва беғуборлиги, ўзини зинҳор катта олмаслиги, шунингдек ўзига хос фикр-қарашларга эгалиги ва чуқолида меҳнаткашлиги билан тезда кўпчиликнинг эътиборига тушди.

Эргаш Очил 1994 йилда “Рубоий таржимасида шакл ва мазмун бирлиги” мавзусидаги номзодлик диссертациясини муваффақиятли ҳимоя қилгач, улуғ устозлар тавсияси билан 1995 – 1998 йилларда ЎзР ФА Президиумининг ижтимоий-гуманитар фанлар бўлими илмий котиби лавозимида самарали фаолият кўрсатгани юқоридаги фикримизни далиллайди. Албатта, бу катта, масъулиятли, айна пайтда, илмий тадқиқотчининг жуда кўп вақти расмий ҳужжатлар билан ишлашга сарфланадиган машаққатли юмуш эди. Эргашнинг қалбида эса, раҳбарликдан кўра илм-фанга бўлган иштиёқ кучли эди. Шу боис, у 1998 – 2000 йилларда кундузги

докторантурада ўқиди. Докторантурани тамомлагач, 2000 – 2020 йилларда “Ўзбек мумтоз адабиёти тарихи” бўлимида катта илмий ходим бўлиб ишлади. Назарий тадқиқотларга иштиёқи ортиб бораётганини пайқаган устозлар уни “Адабиёт назарияси ва адабий алоқалар” бўлимига таклиф этишди. Эргаш 2020 – 2025 йилларда шу бўлимнинг катта илмий ходими бўлиб ишлади. 2025 йилдан эътиборан “XX аср ўзбек адабиёти ва ҳозирги адабий жараён” бўлимининг мудири бўлиб ишлаб келмоқда.

Таъкидлаш ўринлики, Эргаш Очилов мана, чорак асрдан буён республикамизнинг энг нуфузли илмий нашрларидан бири бўлган “Ўзбек тили ва адабиёти” журнаliga масъул котиблик қилиб келмоқда. Бемалол айтиш мумкинки, шу давр оралигида журналда босилган мақолаларнинг аксарияти шу талабчан котибнинг таҳрири остида чоп этилмоқда.

Мутахассисларга аёнки, Академия тизимидаги ҳамма тадқиқотчилар ҳам Олий таълим тизими машаққатларига бардош беролмайди. Зотан, олимлик ва муаллимликни ўзаро уйғунлаштириш осон иш эмас. Олий таълим мақола қилиниши мўлжаллаган оҳорли фикр-қарашларни аудиторияда айтиб қўйиш, тунларни тонгларга улаб машғулотларга тайёрланиш каби ўзига хосликлари билан ажралиб туради. Аммо, мана йигирма йилдирки, Эргаш Очил Тошкент давлат Шарқшунослик университетининг бакалавр ва магистратура босқичи талабаларига таржимашунослик йўналишидаги фанлардан ўриндошлик асосида таълим ва тарбия бериб келмоқда. Унинг ўзи билан суҳбатлашсангиз, магистратура босқичи талабаларини мумтоз адабиёт ва таржимашуносликнинг долзарб муаммоларини тадқиқ қилишга йўналтираётгани, ёш, иқтидорли шогирдлар билан дилдан суҳбатлашиш янги-янги муаммоларни ўрганишга туртки бераётганидан сўз очади. Бу ҳол унинг аллақачон бағрикенг муаллим сифатида шаклланганидан дарак беради. Кези келганда, таъкидлаш ўринлики, Эргаш Очилов илмий раҳбарлигида уч нафар филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), йигирмага яқин магистрлар ўз диссертацион тадқиқотларини муваффақиятли ҳимоя қилишган. Уларнинг издошлари ҳам анчагина.

Кўп йиллар бўлдики, Эргаш Очил адабиётшунослик муаммоларини ўрганиб келади. Бизнинг ғариб назаримизча, олимнинг излаишларида икки муҳим жиҳат кўш қанот бўлиб хизмат қилмоқда:

1. Туркий ва форсий халқлар мумтоз адабиёти муаммолари.
2. Адабий алоқа ва бадиий таржима масалалари.

Шу билан бир қаторда, у таржиманинг амалий жиҳатлари билан ҳам фаол шуғулланиб келмоқда. Жумладан, ўзбек китобхоналари XX асрнинг 90-йиллари иккинчи ярмидан эътиборан мутаржимнинг заҳматли меҳнатлари натижасида рус, форс, тожик, дарий, туркман, озарбайжон, татар, қорақалпоқ тилларидан ўгирилган ёки нашрга тайёрлаб чоп этилган кўплаб шеърӣ ва насрий асарларни севиб мутолаа қилиб келишмоқда.

Эргаш Очилов Шарқ халқлари ривоятлари, шунингдек мумтоз кўшиқлар ва халқ ашулаларини тўплаб нашрга тайёрлаш ва луғатлар тузиш бобида ҳам таҳсинга сазовор ишларни амалга оширди.

Албатта, бу ўринда уларни номма-ном санасак, мақола яна бир неча саҳифага кенгайиб, безаниши ва оройиш топиши мумкин эди. Лекин биз улар орасида муаззам Шарқнинг: Паҳлавон Маҳмуд, Аҳмад Яссавий, Юсуф Хос Ҳожиб, Адиб Аҳмад Югнакий, Умар Хайём, Абдулхолик Гиждувоний, Баҳоуддин Нақшбанд, Жалололдин Румий, Саъдий Шерозий, Мирзо Абдулқодир Бедил, Амир Хусрав Дехлавий, Фаридиддин Аттор, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий, Сулаймон Боқирғоний, Абулғозий Убайдуллоҳ Баҳодирхон, Фузулий, Машраб, Оғаҳий, Махтумқули, Муқимий, Амирий, Убайдий, Ҳоқоний Ширвоний, Жаҳоншоҳ Ҳақиқий, Абдурахим Байрамхон, Андалиб сингари ўнлаб даҳолари борлигини санаб, айни пайтда, бу санок жаҳон адабиётининг: Ж.Г.Байрон, М.Ю.Лермонтов, Ҳ.Ҳайне, А.С.Пушкин, Т.Шевченко, Р.Ҳамзатов, Қ.Қулиев, Мирзо Ғолиб, Шота Руставели, Гарсиа Лорка сингари забардаст вакиллари номлари ҳисобига янада кенгайишини таъкидлаш билан кифояланамиз.

Бугунги кунда Эргаш Очиловнинг номи наинки республикаимиз, балки Россия Федерацияси, Эрон, Туркия, Ҳиндистон, Гуржистон, Озарбайжон, Туркменистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон каби олис-яқин хорижий мамлакатлар илмий-адабий жамоатчилигига ҳам танилди. Миллий адабиётимиз ва адабиётшунослигимизни ривожлантириш йўлидаги кўп йиллик самарали меҳнатлари қадр топиб, Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан “Меҳнат шухрати” ордени билан тақдирланди. Шунингдек, унинг номзоди қардош туркман адабиётидан қилган бадиий таржималари ва илмий тадқиқотлари учун Туркменистон Республикасининг халқаро “Махтумқули Фироғий” медалига лойиқ қўрилди.

Зотан, уч нафар ўғил ва олти нафар набиранинг бобоси бўлган адабиётшунос олим, мутаржим, луғатшунос, қомусшунос дўстимиз – профессор Эргаш Очилов юқорида саналган даҳо алломаларнинг нафис мажлисларида билвосита иштирок этибгина

қолмай, уларнинг бадиият оламига қўнгил берди. Поэтик тасвир маҳорати тилсимларидан ишқ ва ҳайрат уммонига шўнғиб, бир ҳовуч дур терди. Ҳар биримизнинг қалбимизга бир қатим нур олиб кирди. Халқимиз фикрини ҳикмат ва дилини маърифат ёғдулари билан мунаввар этди. Бинобарин, олтмиш ёш остонасида унинг умр гулидаги ғуж-ғуж ғунчалар чинакам очилди ва кўзлаган орзулари ушалди.

Азиз биродарим, олтмишвойлар сафига хуш келибсиз!

Мавлонберди СУЮНОВ,
*Хўжанд ДУ доценти, филология
фанлари номзоди.*

ИЛМ ҲАМ – ИБОДАТДИР

Қадрдон дўстимиз, профессор Эргаш Очиловнинг 60 ёшга тўлиши муносабати билан у ҳақида битилган қатор шеърлар ҳамда дил битикларини турли тармоқлардан кузатиб келяпман. Унга бўлган бундай эътибордан ҳар қандай киши мамнун бўлади, албатта.

Эргаш Очиловнинг ҳаёти унинг илмий ва ижодий фаолияти хусусида гўёки, ҳамма гаплар айтилгандек. Аммо ҳали унинг сермазмун ва сермахсул фаолиятининг кўплаб кирралари тўла ёртилмагани маълум бўлади. Мен ҳам дўстимизнинг шу кунгача ўзим кузатган, бевосита гувоҳи бўлган сурати ва сийратига доир айрим фикрларим билан ўртоқлашгим келди.

Эллик йиллик педагогик ва йигирма беш йиллик илмий фаолиятим давомида жуда кўп маърифатли инсонларга дуч келдим. Уларнинг ибратли ишларидан кўп ва ҳўб нарсаларни ўрганишга ҳаракат қилдим. Бундай зиёлилар сафида китобга, илмга ва бадиий ижодга эътиқоди осмон қадар бўлган заҳматкаш олим, камтарин Инсон Эргаш Очиловдек илм заргари билан яқин дўст ҳамда оқибатли ака-укалардек қадрдон бўлганимдан Яратганга ҳамдлар айтаман.

Эргашнинг қаламига мансуб кўплаб китоблари менинг ҳам кутубхонамда сақланади. У ҳар гал Хўжандга келганда ёки биз Тошкентга борганимизда даста-даста китобларни қўлимга тутқазиб: “Мана, менинг китобхўр акам. Бу китобларни қачон ўқийсиз?” – дея лутф қилган пайтлари кўп бўлган.

Мен Эргашнинг фитратидаги оддийлик ва камтарликка, образли қилиб айтганда, сийратидаги дарвешоналикка доимо қойил қолиб келаман. Гапнинг тўғриси, унинг бундай фазилатларига ҳавасим келади. Аслида илм ва маърифат йўлида шунча ишларни қойилмаком қилиб дўндириб қўйган олимнинг камолоти замирида унинг китоб билан доимий тарзда дўст тутингани ётади деб биламан. Унинг ўзбек ва тожик мумтоз шоирлари ижодини тинимсиз ўқиб-ўрганиши, тадқиқ ҳамда тарғиб этиш билан бирга уларга чин дилдан амал қилиб келаётгани маълум бўлади.

Мени доимо ҳайратга солган нарса Эргашжондаги шунчаки расмийчиликдан узоқ бўлган ҳақиқий инсонларга ҳос бўлган табиийлик ҳамда самимийликдир. Тили билан дилининг бир эканлиги, айтганларига, ёзганларига амал қилиб яшаб келаётганида деб биламан. Айниқса, ундаги ўзига ҳос камтарлик фазилати Ясавий бобо орзу қилган даражада эканлиги ҳам ҳақиқатдир.

Ҳазрат Алишер Навоий “Ҳамсат ул-мутаҳаййирин” асарида ёзишича, Абдурахмон Жомийнинг овозасини эшитиб, узоқ юртлардан унинг суҳбатида қатнашиш учун келган мухлислар уни ўтирганлар орасидан таниб ололмас экан. Унинг хоксорлиги шу даражада эканки, юриш-туриш, гапириш-тинглаш, кийиниш ва ейиш-ичишда ўз хизматкорлари билан ўрталарида фарқ бўлмас экан. Назаримда, Эргаш Очиловнинг сурат ва сийратида ҳам шундай гўзал фазилатлар жамулжам эканлиги айтиш ҳақиқатдир. Хоксорлик – ҳақиқий инсонийлик мезони. Хоксорлик – кибрнинг акси. Қаноатли инсон, бировдан кам жойи бўлмаса ҳам ҳамиша камтарона юриш-туришни афзал билади.

Менинг кузатишимча, Эргаш Очилов ўзининг қирқ йиллик илмий ва ижодий фаолияти давомида мансаб ҳамда амалдан, унвону мукофотларга интилиб яшашдан ўзини тийиб яшашга ҳаракат қилиб келди. Тўғри, кейинги йилларда унинг ҳалол меҳнатлари муносиб тақдирланаётгани одамни қувонтиради.

Эргашдаги мен кузатган ва англаган ҳақиқатлардан яна бири унинг дўстларга садоқати, меҳру муҳаббатидир. Буни биргина далили шуки, у чорак асрдан буён Тожикистондаги бир нечта ўзбек ва тожик олимлари билан яқиндан дўстона ҳамкорлик қилиб келади. Айниқса, унинг адабиётшунос Бахтиёр Файзуллоев билан бўлган самимий дўстлиги, бир-бирига бўлган чексиз иззат-эҳтироми биз учун доимо ибрат ҳамда намунадир десам, ҳеч ҳам муболаға бўлмайди.

2021 йилда Бахтиёр Файзуллоевнинг 60 йиллиги муносабати билан Тошкентдаги нуфузли нашриётлардан бирида унинг бир

эмас, икки китоби чоп этилиши Хўжандда ўзига хос янгилик сифатида шов-шув бўлган эди. Бунда Эргашжон ҳамда унинг шогирди Мунисжоннинг ташаббуси ҳамда кўмаги катта бўлган эди. Китобларнинг бирида Эргаш Очилов томонидан ўн саҳифадан ортиқ сўзбоши зукколик билан битилган бўлиб, олимнинг бутун илмий ва методик фаолияти атрофлича ёритилганлиги ҳаммамизни беҳад мамнун этганига ҳали унча кўп бўлгани йўқ.

Илм фидойиси бўлган кадрдон укам Бахтиёр Файзуллоев мана уч йилдан буён Хўжанд давлат университетида “Йил олими” (Икки марта университет микёсида, бир марта факультет бўйича) ғолиблигини қўлга киритиб келмоқда. Бу йил ҳам “улоқ”ни маҳкам ушлаб, катта маррани кўзлаб турибди. Унинг илм бора-сидаги бундай ютуқларида кадрдон дўсти Эргаш Очиловнинг ҳам беминнат хизматлари катта эканлигини эътироф этишимиз даркор. Ўзбекистондаги деярли барча олий ўқув юртлари ҳамда илмий муассасаларида йил давомида тизимли ҳолатда ўтказилиб келаётган халқаро илмий анжуманларга бизни ҳам фаол иштирок этишимизга доимо даъват этиб келаётган асосий ташаббускор Шахс Эргаш Очиловдир.

Камтарин олим фаолиятидаги ибратли жиҳатлардан яна бирини таъкидлагим келади. Бу унинг ўзига хос ёза олиш услубига эга экани. Эргаш Очиловнинг мақолаларидан тортиб китобларигача, таржималаридан маърузаларигача, борингки, турли нашрлардаги изоҳларигача, қомуслардаги мухтасар маълумотларигача ҳамма-ҳаммасида бир нарса етакчилик қилади. Яъни фикрни содда, лўнда, аниқ қилиб ифода қилиш, ҳамма учун тушунарли қилиб ёза олиш маҳоратини мукамал даражада эгаллай олганлигидир. Бундай усулни мумтоз адабиётда саҳли мумтанеъ номи билан аташган.

Заҳматкаш олим Эргаш Очиловнинг илмий фаолиятидаги яна бир нуктага эътибор қаратиш ўринлидир. Яъни у шу кунга қадар ўзбек, тожик, озарбайжон, туркман мумтоз шоирларининг асарларини таржима қилиш ҳамда нашрга тайёрлашдек заҳматли ишда ҳам улоқни бошқаларга бермай келмоқда. Мен бу ўринда унинг Хожа Баҳоуддин Нақшбанд, Хожа Абдулҳолик Ғиждувоний, Ҳофиз Шерозий, Саъдий Шерозий, Жалолиддин Румий, Аҳмад Ясавий, Сулаймон Боқирғоний, Юсуф Хос Ҳожиб, Аҳмад Югнакий, Паҳлавон Маҳмуд, Алишер Навоий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Атоий, Муқимий, Фурқат, Фузулий, Амирий каби яна кўплаб шоирларнинг мустақиллик йилларида янгидан нашр юзини кўрган асарларини назарда тутяпман.

Бу нашрларнинг ҳар бирига ёзилган салмоқли сўзбошилар ва изоҳлар шеърӣ матнларни тушуниб олишга йўналтирилганлиги билан алоҳида илмӣ қиммат касб этади. Улардаги мукамал ва муфассал сўзбошилар эса катта тайёргарлик, билимдонлик билан зийнатланган бўлиб, ундаги илмӣ таҳлиллар аниқ ва мукамал шаклда бўлиб, ҳар бир ижодкорнинг адабий-эстетик оламини кўрсатишга қаратилгани билан эътиборга лойиқ ишлардан ҳисобланади. Бунга биргина далил сифатида Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг “Сочининг савдоси тушти” тўпламига ёзилган салкам ўттиз саҳифадан иборат “Бетакрор шахсият, самимӣ шеърӣят” (Тошкент: “Шарқ”, 2007. – 288 бет) деб номланган сўзбошини кўрсатиш мумкин. Бу нашр дунё юзини кўрганда талабчан олим, баъзи ишлардан кўнгли у қадар тўлмайдиган, камчиликларни рўйи-рост айтиб юрадиган профессор Қозокбой Йўлдошев биринчилардан бўлиб, Эргашга кўнғироқ қилиб, мазкур нашр билан қутлагани ҳам ҳақиқат.

Олим дўстимизнинг илмӣ кузатишларидаги яна бир муҳим жиҳатни айтиб ўтиш жоиз. У Шарқ мумтоз шоирлари ижодини нашрга тайёрлашда, уларга сўзбоши ёзиш жараёнида бу борада ўзигача қилинган ишларнинг ҳар бирига олимона одоб ва зукколик билан бирма-бир муносабат билдиради. Устоз олимларнинг мавзуга доир қилган ишларига теран назар ташлайди. Улардан зарур бўлган ўринларда керагича иқтибос ва кўчирмалар келтириб, сўнг ўзининг бу борадаги теша тегмаган гапларини, таҳлил ҳамда янғича талқинларини тақдим этишга ҳаракат қилади.

Бир адабий тадбирда устозлардан бири “Мен Эргаш Очилов деган олимнинг Паҳлавон Маҳмуд китобига ёзган сўзбошисини ҳузур қилиб ўқиб чиқдим. Ундан Паҳлавон шоир ҳақида керакли янги маълумотларни олиш билан бирга рубойларни мазмунини ҳам маза қилиб тушуниб олдим...”, – деган эди. Фикримча, олим учун бундан ортиқ баҳо ва эътироф бўлмаса керак. Дарҳақиқат, олим томонидан амалга оширилган нашрлардаги ҳар бир сўзбошиларини алоҳида мазмунга эга бўлган умумлаштирилган, муҳим ҳамда янги маълумотлар жамланган таҳлилий дастурдан иборат дейиш мумкин.

Ва, ниҳоят, профессор Эргаш Очиловнинг илм майдонидан устозлар “панжасига панжа уриш”дек олимона жасорати масаласи. Мен бу ўринда “Алишер Навоӣ ҳикматлар”ининг сўнгги нашри хусусидаги хизматларини алоҳида эътироф этишни истар эдим. Навоӣ ҳазратларининг беназир ҳикматлар дунёси ҳар

доим олимларнинг эътиборини ўзига жалб этиб келган. Таниқли олимлардан С.Муталибов, А.Рустамов ва М.Раҳматуллаева, М.А-зимовлар томонидан турли йилларда тартиб берилган ҳикматлар гулдастаси халқимизнинг маънавиятига хизмат қилиб келгани ҳам бор ҳақиқат. “Хўш бу борада Эргаш Очиловнинг хизматлари нимадан иборат?” – деган ҳақли савол туғилади.

Бир қараганда, улуғ мутафаккир ҳикматлари бўйича қилинган ишлар, нашрлар етарли даражададай таассурот қолдиради. Устозлар изидан борган Эргаш Очилов уларнинг ишларига назар ташлаб, шоир ҳикматларини қайтадан синчиклаб ўрганиб, мустақиллик даврида ҳикматлар гулдастасининг янада мукаммал нашрини тайёрлашга бел боғлаган. Нашрларда Навоий (Фоний)-нинг форсий меросида эътибордан четда қолган ҳикматларни аниқлаб, ўзбек тилига таржима қилиб, улар ҳисобига ҳикматлар китобини янада бойитишга эриша олгани унинг ҳамма тоифадаги китобхон учун қилган фойдали ҳисобланган амалий мазмундаги ишларидан яна бири дейиш мумкин. Айниқса тўпламдаги “Асрларни бўйлаган ҳикматлар” деб номланган сўзбошиси эса мазкур тўпламга узукка қўйган кўздек ярашиб тушган. Олимнинг серқирра фаолиятида бундай характерли мисолларни яна истаганча келтириб ўтиш мумкин.

Умуман олганда, профессор Эргаш Очилов қаламига мансуб ҳар битта китоб, таржима асарлар, табдил ва талқинлар хусусида алоҳида-алоҳида мақолалар ёзиш мумкин. Олимнинг “Барҳаёт сиймолар” китоби хусусида олтмиш йиллик муносабати билан яхши фикрлар айтилмоқда. Шу ўринда мазкур мукаммал нашр хусусида яна бир маълумотни айтгим келади. Охирги етти йил давомида Бахтиёр иккаламиз Тошкентдаги турли тадбирларга борган пайтларимизда “Шарқ зиёкори” китоб дўконига кирмасдан қайтганимизни эслай олмайман. Ҳар гал янги нашрларни кучимиз етганча харид қилиб. Хўжандга қайтамыз. Олинган китобларнинг ичида саноғи кўпроғи, шубҳасиз, “Барҳаёт сиймолар” бўлар эди. Шогирдларимиз уни қизиқиш билан олишга ошиқар эдилар. Чунки унда ўзбек мумтоз адабиётининг энг қадимги давридан бошлаб Навоийгача бўлган сиймолар ҳаёти ва фаолияти атрофида ёритилгани, факт ва далилларга бойлиги, таҳлилларнинг аниқлиги ва янгиллиги билан қимматли. Тошкентга охирги марта борганимизда ҳаттоки китоб дўкони ходимлари бизни таниб, китобхўрлигимизга тан бериб, китоблар нархини анчагина арзонлаштириб берган вақтлари ҳам бўлган эди. Бунга дўстимиз Эргашнинг ўзи ҳам икки марта гувоҳ бўлиб, бизга қўшилиб китоблар харид қил-

ган эди. Мазкур дўкондаги “Барҳаёт сиймолар”нинг салмоқли қисмини Хўжандга олиб келиб, ўз эгаларига тақдим қилганимизни ҳозиргача фахрланиб айтиб юрамиз.

Фикрларимнинг якунида яна “Барҳаёт сиймолар”га юзлангим келди. Унда ҳаётий ташбеҳлар билан зийнатланган куйидаги шоирона завқ билан ёзилган битикларни меҳрнома ўқувчиларига илингим келди. Олим шундай ёзади: «Саъдий асарларини бир нонга ўхшатсак, унинг дони дунё экинзорларидан битта-битта-лаб терилган ранжу машаққат тегирмонида янчилиб, меҳру муҳаббат сувига қорилган, қайноқ қалб тандирида пиширилиб, хайру саховат дастурхонига тортилган дейиш мумкин. Бу нондан бир бурда еган кишининг ақли тўлишади, кўзи очилади, дунё сири, ҳаёт моҳияти, умрнинг мазмунини англай бошлайди...».

Бундай самимий ва мардона сўзларни азиз қадрдонимиз зукко олим, моҳир таржимон Эргаш Очиловнинг дунё юзини кўрган илмий ҳамда бадиий таржималарига, қолаверса, барча битикларига ҳам нисбат берсак, ҳеч ҳам муболаға бўлмаса керак деб ўйлайман. Олим дўстимизнинг шу кунга қадар яратган улкан илмий ва бадиий хирмонига ҳайрат ҳамда ҳавас ила назар ташлаган киши Илм ҳам ибодат эканлигига ишонч ҳосил қилади.

Зоҳиджон СОДИҚОВ,
филология фанлари доктори

MUTARJIM, MUHARRIR, MUALLIM VA OLIM
(Ergash Ochilov hayoti va ilmiy-ijodiy faoliyatiga chizgilar)

1994 yilning kech kuzida sobiq ittifoqda ishlab chiqarilgan bir avtobus bilan Toshkent shahri Akademiklar shaharchasida joylashgan Til va adabiyot instituti qoshidagi filologiya fanlari bo'yicha ilmiy daraja beruvchi kengashning bir necha olimlari, shuningdek, Ustoz G'aybullar Salomov va uning tarjima maktabi katta-kichik a'zolari Domlaning evara shogirdi Ergash Ochilovning himoyasidan chiqib, uning uyiga, bir piyola choyga ketayotgandik. Avtobus ko'pqavatli uylar mahallasiga burilgach, negadir turli ko'chalarda qayta-qayta aylana boshladi. Haydovchi oldiga turib olgan qahramonimiz hali u ko'chaga, hali bunisiniga yo'l ko'rsatardi. Shunda raxmatli Najmiddin Komilov so'roqqa tutib: “Ergash, uyingni ko'rganmisan?” – dedilar. Avtobusda qattiq kulga ko'tarildi. Kech kirib qolgan, ko'chalar ham

tuzukroq yoritilmagan... Yosh olim Ergashboyni avvalo Ustozlar salobati bosganligi ham ko'rinib turardi. Shunda G'aybullaka shunday dedilar: "Ergashboy siz endi haqiqiy olim va shoir bolibsiz. Chunki o'z uyingizni topolmayapsiz!!" Avtobus nihoyat manzilga yetib keldi. Xursandchilik davom etdi... O'sha paytlarda tarjimashunoslik fanining mustaqilligiga shubha bilan qarovchilar ko'pligi bois, bu ixtisoslikdagi har bir himoya Salomov maktabi vakillari uchun chinakam bayramga aylanib ketardi.

Ergash Ochilov G'aybullaka Salomovning evara shogirdi. Aniqrog'gi, Ustoz tarjima maktabida G'arb va Sharq yo'nalishlari bo'lgan bo'lsa, uning Sharq yo'nalishining zabardast vakili Najmiddin Komilovning shogirdi Sultonmurod Olimov ilmiy rahbarligida dissertatsiya himoya qilgan. Forsiyzabon shoirlar ruboiylarining o'zbekcha tarjimalariga bag'ishlangan mazkur tadqiqot o'sha paytlardayok keng auditoriyada e'tirof etilganligi ham esimda.

Xalqimizda "loy changallab chiqqan usta" degan naql bor. Ergash Ochilov, qolaversa, G'aybullaka Salomov maktabining aksariyat vakillari ana shunday mashaqqatli, ayni paytda sharaflilik yo'ldan borishgan. Ikkinchidan, o'zbek tarjima maktabi olimlari filologiya fani sohasida shunchaki vasiqaga ega mutaxassislar emas, balki qomusiy bilimni egallagan yetuk ziyolilar desak, yanglishmagan bo'lamiz. Chunki ular avvalo bir tildagina emas, balki ikki yoki uchtdan til bilan ish ko'rishadi. Qolaversa, ular murojaat etgan manbalarning zamonaviy yoki qadimiyligiga qarab muayyan davr tarixi, madaniyati hamda psixologiyasidan xabardorlik mas'uliyati turadi. Bundan tashqari, qayta yaratish san'ati bo'lmish tarjima murakkabliklarini ham yengib o'tish talab etiladi.

Ergash Ochilovning hayoti va ijodiga nazar tashlasak, hayotining eng mazmunli onlari tug'ulib o'sgan Buxorodan yiroqda, mamlakatimizning nufuzli olim va ijodkorlari to'plangan Toshkentda o'tdi. Muhimi, halol yashadi, oilaparvar, do'stlariga sadoqatli, mehnatsevar bo'ldi va shunday odmi hamda samimiyligicha yashashda davom etmoqda. Ammo o'zi mansub bo'lgan ilm va ijod maktabi an'analariga doimo sodiq qoldi. Bizningcha, Ergash Ochilovning bosib o'tgan yo'li va amalga oshirgan ilmiy-ijodiy ishlarini to'rt qismga bo'lish mumkin:

1. Ergash Ochilov – tarjimashunos;
2. Ergash Ochilov – tarjimon;
3. Ergash Ochilov – noshir;
4. Ergash Ochilov – muallim.

Ergash Ochilovning hayoti va ijodi bugungi yoshlarga o'rnak bo'la oladigan deb baralla aytish mumkin. Chunki, mazkur jihatlar aslida hayot taqozosi bilan biri ikkinchisidan kelib chiqqan. Ergashjon talabalik davrida kitob savdosi respublika boshqarmasida ishlaganligi ham ma'lum. Bu, yosh yigitda kitobga bo'lgan muhabbatni shakllantirgan, desak, to'g'ri bo'ladi. Tarjimashunoslik bilan shug'ullanish qomusiylikka, qolaversa, amaliy tarjima bilan shug'ullanishga, bu esa, o'z navbatida tarjima ilmi talab qiladigan tahrir va noshirchilikka, ilm, noshirlik va tarjima san'ati haddini olganlik esa, Oliy ta'limga yetaklaganligi ham haqiqat. Ergash Ochilov shug'ullangan mazkur sohalarining har biri haqida maxsus tadqiqot yozish mumkin. Sababi, ular shunchaki qilingan ishlar emas, balki o'nlab darslik va qo'llanmalar, qator Sharq allomalari asarlarining o'zbek tiliga tarjimalari, ellikdan ortiq noshirlik ishlari va yuzlab ilmiy va ilmiy-ommabop maqolalardan iborat. Ergashjon fan nomzodi bo'la turib, ilmiy salohiyati va bilimdonligi jihatidan ayrim fan doktorlaridan qolishmaydi.

Kamina Namanganda yashab, ishlab kelayotgan bo'lsam ham men va kasbdoshlarim yaqin o'ttiz yildan beri Ergash Ochilov bilan ilmiy-ijodiy hamkorlik qilib kelamiz. U uzoq yillardan beri ishlab kelayotgan "O'zbek tili va adabiyoti" jurnali sabab bu hamkorligimiz yanada faollashib bormoqda. Jurnal aynan Ergash Ochilov kabi fidoyi va halol insonlar tufayli o'z nufuzini haligacha yo'qotmay kelayotganligi ham haqiqat. Bundan tashqari, Toshkent davlat sharqshunoslik universitetida qahramonimizning orindoshlik asosida ishlab kelayotganligi ham buning sabablaridan biridir. Mazkur universitet professori, filologiya fanlari doktori Xayrulla Hamidov sa'y-harakati tufayli raxmatli ustoz G'yabulla Salomov xotirasiga bag'ishab har yili maxsus ilmiy-amaliy anjuman o'tkazilib kelinmoqda. Bu xayrli ishda Ergashjonning ham hissasi katta. Uning har bir anjunmandagi salmoqli chiqishlari tarjima ilmiga munosib hissa bo'lib qo'shilmoqda. Ayni paytda u bizning viloyatda bo'lib turadigan shu kabi konferensiyalarga shaxsan qatnashib kelishidan biz doim mamnun bo'lamiz.

Sharq allomalari, xususan, forsiyazon mutafakkirlar asarlarini o'zbek tiliga she'riy tarjima qilish uncha-muncha tarjimonning qo'lidan kelavermaydi. Bu borada raxmatli Shoislom Shomuhammedov va Jamol Kamollarni namuna qilib ko'rsatish, qolaversa, zabardast hamda mahoratli tarjimon deb e'tirof etilganligini ham yaxshi bilamiz. Biz bugungi kunda Ergash Ochilovni ham ana shu ulug' ustozlar an'alarini faol va munosib davom ettirayotgan shogird sifatida ko'rayapmiz. Chunki bu borada ham qahramonimiz o'zini ko'rsata oldi. Uning salmoqli tarjimalari keng e'tirof etildi. Hatto eng nufuzli to'plamlarga

kiritilib, yurtboshimiz tomonidan chet ellarga, Markaziy Osiyoning hamkor mamlakatlari prezidentlariga taqdim etildi. U amalga oshirgan tarjimalar xalqaro aloqalarda chinakam do'stlik rishtalarini o'rnatilishida muhim rol o'ynadi.

Ergash Ochilov bugungi kunda 60 yoshga kirgan ekan, bu uning endi ilm va ijod cho'qqisiga chiqqanligini bildiradi. Hali undan yanada yuksakroq ilmiy va ijodiy ishlar kutib qolamiz. Buning uchun Ergashjonga mustahkam sog'liq, oilaviy baxt va uzoq umr tilaymiz.

Шавкат ҲАСАНОВ,

*Шароф Рашидов номидаги СамДУ
профессори, филология фанлар доктори*

АДАБИЁТНИНГ ЎЗ ОДАМИ

Ҳазрати Пайғамбаримиз Муҳаммад Расулulloҳ с.а.в марҳамат қилганларидек, ҳақиқий илм баракали ёмғирга ўхшайди: майса-ўсимликларни ўстиради, жами мавжудотга ризқ беради, оламни мунаввар этади. Илму маърифати, ижодий фаолияти билан китобхонларимиз маънавий оламини бойитиб келаётган ана шундай олимлардан бири Эргаш Очил десак, муболаға қилмаган бўламиз. Унинг илму адабга, теран мушоҳадага ва мулоҳазаларга, гўзал бадиий дидга йўғрилган мақола, монография, таржима, халқ оғзаки ижоди бўйича тақдим этган китоблари ана шундай хулосага келишимизга асос бўлади. Эргаш Очилнинг том маънодаги ижодкор бўлиб етишувида Ўзбекистон Фанлар академияси ҳузуридаги Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институтининг таъсири бекиёс. У университет таҳсилидан сўнг кўп жойларда ишлаган бўлса-да, институт муҳити, у ерда фаолият юритган ва юритаётган етук олимлар сабоғи Эргашнинг илмий-ижодий ниятларига кенг имкониятлар эшигини очди.

Ёш олим ўзининг илк илмий изланишлари билан тез орада ҳақиқий илм дарғалари Тўра Мирзаев, Наим Каримов, Ёқубжон Исҳоқов, Бахтиёр Назаров, Иброҳим Ҳаққулов, Боқижон Тўхлиевларнинг назарига тушди, уларнинг адабий суҳбатдоши ва илмий ҳамкорларига айланди.

Эргаш Очилнинг таржимон сифатидаги фаолияти нафақат салмоқдорлиги, шу билан бирга маъно ва оҳанг жозибаларининг оригиналга монандлиги билан ҳам таҳсин ва эътирофга сазовор. Шерият таржимаси, хусусан, Шарқ мумтоз шоирлари ижоди-

нинг таржимаси мутаржимдан катта маҳорат ва масъулият талаб этиши баробарида ўша асарнинг рамз, образ, мазмун, шакл, оҳанглари симфониясининг сирли ва стихияли оламига руҳан уйғунлашиб кетишни ҳам тақозо этадики, Эргаш Очил таржималаридаги Саъдий, Ҳофиз, Умар Хайём, Жомий, Фузулий, Махтумқули ва яна ўнлаб Шарқ шоирлари лирикаси ўзининг ана шундай сеҳру жозибаси билан китобхон қалбидан жой олади.

Эргаш Очил нафақат мумтоз шеърят, шу билан бирга замонавий шеърят тадқиқи билан ҳам шуғулланиб келаётган зукко адабиётшунос. Унинг “Ғафур Ғулом ва Абдулла Орипов” деб аталган мақоласида устоз шоирнинг адабий анъаналарини А.Орипов қайта тарзда ижодий ўзлаштириб, қай тарзда новаторона ифодага тортганлигини синчиклаб, деталлаштириб таҳлил қиладики, масаланинг моҳияти – иккала шоир услубининг яқинлик ва ўзига хосликлари манамен деб яққол кўзга ташланиб қолади.

Одатда, сарҳисоб паллалари юбилеи нишонланаётган кишининг ҳаёти, фаолиятига доир фактлар, рақамлар қаторлаштирилади ва бу гўёки бор статистик маълумотномалардек таассурот қолдиради.

Агар дурустроқ эътибор берилмаса, мана шу факт ва рақамлар ортидаги беҳаловат дамлар, уйқусиз кечалар, изланишлар машаққатию умрининг ажралмас бир қисмига айланган ижод дарди англамай ўтиши мумкин. Маънавиятимиз сарчашмалари ва пирлари, ривоят, ҳикоятлар, фольклор намуналаридан тартиб берилиб, олим томонидан нашрга тайёрланган алоҳида китоблар, туркий адабиёт намояндалари юз жилдлигига бағишлаб ёзилган ўнлаб мақолаларда ана шу ижод ва истеъдод завқ-шавқи ўзлигидан дарак бериб туради.

Мамлакатимизда китобхонлик давлат сиёсати даражасига кўтарилган шу кунларда ёшларимиз маънавиятини юксалтиришда бу китобларнинг ўрни бекиёс, албатта.

Мен Эргаш билан илк бор ўқувчилик йилларимиз фан олимпиадалари туман босқичида танишганман. У ва Олим Тўлабоев ўша пайтларда “Шофиркон ҳақиқати” (ҳозирги “Шофиркон овози”) газетаси ҳузуридаги “Мингчинор” адабий тўғараги машғулотларида қатнашиб, шеър ухбарлари газетада чоп этилиб, танила бошлаган қаламкашлар эди. Ҳар иккала Дилшод Ражаблар, Лайло Шарипова, Турсуной Йўлдошевларнинг илк ижодий изланишлари ҳам “Мингчинор” тўғарагида муҳокама қилиниб, газетада чоп этилганлигини айтишимнинг боиси, аввало оила муҳити, илк устозлар ўғити, ижодий тўғарак суҳбатлари бошқа ёшлар каби

Эргаш қалбида ҳам адабиётга бўлган интилишни аланга олдирганлиги, ҳозирги тилда айтганда, мотивация берганлиги, шубҳасиз. Унинг кўп йиллардан буён ёзган шеърлари тўплам сифатида чоп этилса, Эргаш Очилнинг шоирона истеъдоди ҳам намоён бўлган бўларди.

Шу ўринда яна бир нарсани алоҳида таъкидлашни истардим, жуда кўп устоз адабиётшунослар илмий тадқиқотлари билан бирга бадий ижод соҳасида ҳам баракали ижод қилганлар. Бироқ улар ҳақида ёзилаётган диссертация, монографияларда фақат илмий ижоди ўрганилади, холос. Воҳид Абдулла, Нуриддин Шукуров, Ботирхон Валихўжаев, Наим Каримов, Нажмиддин Комилов, Бахтиёр Назаров, Иброҳим Ҳаққул ва бошқа устозлар ҳақидаги тадқиқотларда бадий ижоди алоҳида фасл сифатида ўрганилса, мақсадга мувофиқ бўларди, тўлақонли адабий сиймолари янада конкретлашарди.

Тўйхат сифатида битилаётган мухтасар мақолада унинг ижодига батафсил тўхташ иложсиз. Э.Очил ёзган, таржима қилган, нашр эттирган китобларни йиғсангиз, бир катта китоб жавони бемалол тўлиб кетади. Ана шу асарлар алоҳида тадқиқот иши сифатида ўрганилса, адабиётимиз тарихи, бугуни ва истикболи билан боғлиқ қатор масалалар ечимини топган бўларди.

Адабиётшунослар биографиясини кузатганда, қизиқ бир манзарага дуч келасиз: уларнинг кўпчилиги бадий ижод билан шуғулланган, бу борада муайян бир маҳорат касб этган кишилар сифатида гавдаланишади. Шу маънода айтиш мумкинки, Эргаш Очил ҳам адабиётнинг ичидан ўсиб чиққан ўз одами. Мен фурсатдан фойдаланиб, кадрдон дўстимизга мустаҳкам соғлиқ, хотиржамлик, келгуси ижодий ниятларига парвозлар тилаб қоламан.

Дармоной ЎРАЕВА,
БухДУ профессори, филология фанлари доктори

ФОЛЬКЛОРГА МУҲАББАТ – ХАЛҚҚА МУҲАББАТ

Рубоб торларида халқ куйларини илғаган Эргаш Очил. Ҳамма олим ҳам мусиқа асбобларидан бирини чалишни эплайвермайди. Эргаш Очилга эса бу бахт насиб этган. У болалигидан мусиқа мактабига қатнаб, рубобни чалишни яхши ўрганиб олган. Шунинг учун куй оҳангларини яхши илғаган, ўзи ҳам ширали ва жарангдор овозга эга бўлган Эргаш Очилов куйи билан сўзи бир-

га яратилган халқ кўшиқларини тўплашга алоҳида рағбат кўрсатган олимлардан биридир. Албатта, бунда у фольклоршуносликни асло даъво қилмаган. Бу кизиқиш эса илмга фидойиликдан бир тухфа, холос.

Олимнинг шундай кизиқиш ва интилишлари орқали тузилган “Шода-шода марварид” номли тўпламида¹ ўзбек халқ кўшиқларининг айнан куйга солиниб, махсус мусиқа басталаниб, санъаткорлар томонидан ижро этилиб келинаётган намуналари жамланган. Шуниси билан бу тўплам шу пайтгача тартиб берилган бошқа халқ кўшиқлари тўпламларидан ажралиб туради. Ушбу китоб таркибидан ўрин олган кўшиқлар ашула даражасига кўтарилган ва ўтмишдан ҳозиргача куйланиб келмоқда. Аммо бундай кўшиқлар шунгача бир ерга жамланмаган, алоҳида тўплам ҳолида чоп қилинмаган эди. “Шода-шода марварид” тўплами бу борадаги илк китоб сифатида эътиборни тортади. Олимнинг ўзи ушбу тўплам ҳақида шундай дейди: “Ўйлаймизки, ушбу тўпламни мутолаа қилган ҳар бир санъаткор ундаги бирор-бир кўшиқни хоҳ аслича, хоҳ янгича талқинда ижро этишга интилади. Ҳар бир хонанда биттадан халқ кўшиғига янги ҳаёт бағишлаганда ҳам кўшиқчилигимиз қанчалик бойишини тасаввур қилаверинг! Айни жиҳатдан мазкур мажмуа кўшиқсевар халқимизни гўзал бадийят дурдоналаридан баҳраманд этиш баробарида, санъат аҳли учун ўзига хос илҳом манбаи бўлади, деб умид қиламиз”.

Олим ҳақ. Зеро, ўзбек халқ кўшиқлари ўзининг шаклан гўзал ва мазмунан теранлиги, оҳорли ташбеҳларга бойлиги ва юксак бадийяти, жарангдор ва таъсирчанглиги билан алоҳида ажралиб туради. Халқ оғзаки ижоди деб аталган зилол чашмадан баҳраманд бўлмаган санъаткорнинг парвози баланд бўлмайди.

Эргаш Очилов 10 та кўшиқ китоби тузиб чоп эттирган. У тўплаб нашрга тайёрлаган китобларнинг номланиши ҳам айрича диққатга сазовор. Уларни олим “Умрбоқий кўшиқлар”, “Меҳригиёҳ”, “Интизор”, “Машҳур кўшиқлар кутубхонаси” номлари билан атаган². Шундан умрбоқий кўшиқлар икки жилддан иборат³. “Меҳригиёҳ” тўплами 2013 йилда кирилл, 2016 йилда лотин ёзу-

¹ Шода-шода марварид. Ўзбек халқ кўшиқлари (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Э.Очилов). – Тошкент: “Шарк”, 2006. – 416 бет.

² Умрбоқий кўшиқлар (Тўплаб нашрга тайёрловчи: Э.Очилов). – Тошкент: “Шарк”, 2002. – 224 бет; Меҳригиёҳ. Ўзбек халқ кўшиқлари (Тўпловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2012. – 320 бет.

³ Умрбоқий кўшиқлар. 1-жилд (Тўплаб нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Э.Очилов). – Тошкент: “Шарк”, 2013. – 456 бет; Умрбоқий кўшиқлар. 2-жилд (Тўплаб нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Э.Очилов). – Тошкент: “Шарк”, 2013. – 416 бет.

вида чоп қилинган¹. Булар орқали олим қўшиққа бўлган қизиқиши зое кетмаганлигини таъкидлайди.

Эргаш Очилов халқ қўшиқларининг шунчаки тўпловчиси бўлиб қолмай, уларга хос хусусиятларни етарлича изоҳлашга қодир зукко олим ҳамдир. Буни унинг никоҳ тўйи қўшиқлари ҳақида ёзганлари бемалол кўрсатиб туради². Унинг бу борадаги билимини тан олган таникли фольклоршунос Охунжон Сафаров ўзининг “Тўй муборак, ёр-ёр” деб номланган Бухоро тўй қўшиқларидан тузилган тўпламига сўнгсўз ёзиб беришни ундан сўрайди. Шу тариқа ушбу тўпламга Эргаш Очиловнинг “Муҳаббат қўшиқлари” сарлавҳали сўнгсўзи киритилади³. Бу сўнгсўзда олим никоҳ тўйи қўшиқларининг ғоявий-бадий хусусиятларини кўрсатувчи белгиларни илмий очишга ҳаракат қилгани кўринади.

Эргаш Очиловнинг хангомаларга қизиқиши ва эътибори. Эргаш Очилов худди халқ латифалари, аския ва лофлар шакли ҳамда услубига яқинлиги, ҳазил-мутойибага йўғрилганлиги билан эътиборни тортувчи хангомаларга алоҳида қизиқиш билан қараган. Ўз фаолияти давомида Садриддин Айний, Иззат Султон, Азиз Қаюмов, Абдуқодир Ҳайитметов, Абдулаҳад Муҳаммаджон, Тўра Мирзаев, Абдурахим Маннонов, Муҳаммаджон Имомназаров, Сулаймон Иноятлов, Бахтиёр Назаров, Иброҳим Ҳаққул, Абдусалом Абдуқодиров, Султонмурод Олим, Боқижон Тўхлиев, Раҳматулла Баракаев, Ҳамидулла Болтабоев, Адҳамбек Алимбеков, Хайрулла Ҳамидов ҳақидаги хангомалардан йиғиб, улардан айримларини эълон қилган. Айниқса, яқин дўст ва ҳаммаслақлари Боқижон Тўхлиев, Қаҳрамон Ражаб ҳақидаги хангомаларини алоҳида китоб ҳолида чоп эттирган.

Ҳақиқатан ҳам, замонавий адабиётда халқ кулгиси асосида келиб чиққан янги бадий шакллардан бири хангомадир. “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да қайд этилишича, “хангома” ёки “хангама” сўзлари форсчадан олинган бўлиб, оломон, йиғин, гурунглашиш, хушчакчак суҳбат деган маъноларни билдиради⁴. Ҳамза Ҳайитовнинг “Замонавий ўзбек адабиёти бадий тараккиётида халқ кулгисининг ўрни” мавзусидаги диссертациясида хангомаларда бир неча киши ўртасида рўй

¹ Mehriyoh. Ozbek xalq qishiqlari (To'plovchi, so'zboshi va izohlar muallifi: E.Ochilov). – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2016. – 320 bet.

² Никоҳ тўйи қўшиқлари // “Ишонч”, 2001 йил 28 февраль – 2 март.

³ Муҳаббат қўшиқлари (Сўнгсўз) / Тўй муборак, ёр-ёр. – Тошкент: “Маънавият”, 2000. – Б. 150 – 157.

⁴ O‘zbek tilining izohli lug‘ati, V jildlik, 5-jild. H-T. – Toshkent: “O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2007. – B. 504.

берган хушчақчақ, кўтаринки руҳдаги ширин, кулгили суҳбат “ҳангома” сифатида қайд қилинган. Ҳаётда ҳангоматалаб, яъни ҳангомани, ҳангомалашни яхши кўрадиган кишилар алоҳида тоифани ташкил қилиши таъкидланган¹.

Ҳангомада ширин, кулгили суҳбат давомида сўзловчи ё ўзининг, ё танишининг бошидан кечирган кулгили ҳолатларни сўзлаб беради. Бундай суҳбатлар кўпинча кўнгилочар йиғинларда, зиёфат давраларида, йўлда юз беради. Ҳангомаларнинг бир қисми ижодкорлар, журналистлар, олимлар ҳаёти билан боғланади. Улардаги ҳозиржавоблик, халқ кулгиси ва тилининг таъсири инсонга ўзгача завқ бағишлаб, кайфиятини кўтаради. Баъзи ҳангомалар заминида бирор-бир вазиятга сатирик муносабат ва у орқали юзага чиққан панд намоён бўлади. Булар ҳақида Сувон Мели, Келдибек Маъмур, А.Ҳамдамов, Ш.Алдашевлар ҳам фикр билдириб ўтишган².

Олимнинг фольклоризмлар борасидаги тадқиқот ва ўйлари. Эргаш Очиловнинг фольклорга қизиқиши ва муҳаббати унинг шоир ва ёзувчилар томонидан халқ оғзаки бадиий ижоди жанр, мотив, образ, оҳангини қайта ишлаш асосида ҳосил қилинган фольклоризмларга эътиборида ҳам кузатилади. У бу жиҳатдан ҳам мумтоз, ҳам замонавий шоирлар ижодини кузатган. Махтумқули ижодини берилиб ўрганиб, олимлар орасида “махтумқулишунос” номини олишга мушарраф бўлган Эргаш Очилов Махтумқули шеърларининг халқ ичида кенг тарқалиши ва шуҳрат топишида бахши, халфа ва ҳофизларнинг хизмати катта бўлганлигини илғаган. У Махтумқули асарларининг қўлёзмалари ҳамда бахши ва ҳофизлар репертуаридаги шеърларни қиёсий ўрганиш зарурлигини кўрсатиб ўтади.

Олимнинг Ғафур Ғулом, Усмон Азим, Усмон Кўчқор каби шоирлар фольклоризмларига эътибор қаратиб ёзганлари ҳам айрича диққатга молик. Айтайлик, олим Ғафур Ғуломнинг ўз шеърларида баъзан форсча мақолларни ёки халқ қўшиқларидан олинган мисраларини кўпинча таржимасиз – тазмин сифатида ишлатиб кетаверишини таъкидлаб, мисоллар келтириб ўтади:

¹ Ҳ а й и т о в Ҳ.А. Замонавий ўзбек адабиёти бадиий тараққиётида халқ кулгисининг ўрни: Филология фанлари доктори (DSc). – Бухоро, 2023. – Б. 162 – 196.

² С у в о н М. Hangoma zaminida pandnoma yoxud ot va eshak qissasi // “Sharq yulduzi”, 2021. – B. 58 – 64; M a’ m u r K. Bizda shunday hangoma // “Sharq yulduzi”, 2022, № 11. – B. 173 – 174; H a m d a m o v A. Abdulla Oripovning “Hangoma” sh’rida xalqona ruh” // “O‘zbek tili va adabiyoti”, 2004, № 4. – B. 65 – 67; A l d a s h e v a Sh. “Donish qishloq latifalari”ning tabiatiga doir // “O‘zbek tili va adabiyoti” jurnali, 2008, №2. – B. 67 – 68.

*Ота-боболар ҳам айтадиларки:
“Соли нек аз баҳор маълум мебошад”.*

Демак, Ғафур Ғулом “Яхши йил баҳоридан маълум бўлади” деган тожик халқ мақолидан аналитик фольклоризм сифатида фойдаланган. Бундай мақол ўзбекларда ҳам мавжуд бўлиб, “Йилбоши Наврўздан”, “Йилнинг келиши баҳоридан маълум” дейилади.

Эргаш Очилов бухоролик шоир Садриддин Салим Бухорий шеъриянинг халқона асосларига ҳам алоҳида эътибор берган. Айниқса, шоирнинг онасидан жудо бўлиб, уни тупроққа қўйишда кўнглидан кечган ҳислари мужассамлантирилган шеърида кўнгил каъбасини ўз бағрига олган тупроқ ўзига қанчалик сеvimли ва қадрдон бўлиб қолганлигини ичдан ҳис қилиб, тупроқ она деб аталиши сабабини қайд этган қуйидаги мисралари олимни бекиёс ҳаяжонлантиргани англашилади:

*Онамни топширдик тупроққа,
Онамга айланди бу тупроқ,
Муқаддас саналиб, қучоққа
Онадай жойланди бу тупроқ.*

Ёки жигаргўшасини тупроққа топширган Усмон Қўчқор ижодида ҳам айнан шу мавзунинг яна бир ўзига хос бадий талқини унинг эътиборига тушганлиги кўринади:

*Ота тупроқ деб айтган эдим,
Она тупроқ деган эдим, ҳай.
Ватан тупроқ деб айтган эдим,
Болам тупроқ, деб қандай айтай?*

Бу ўринда халқнинг “Ота-онам дедирса дедирсин, аммо болам дедирмасин” деган гапи ёдга келади. Унда отанинг боласига йиғиси халқона услубда ифода этилгани намоён бўлади.

Эргаш Очилов шоир Усмон Азим шеърияти мисолида назмда созу мусиқа билан боғлиқ бўлган ва халқ кўшиқлари заминиде вужудга келган “мустаноз” жанри намуналарига ҳам алоҳида диққат қаратган. Шунингдек, шоирнинг эртак қаҳрамонлари воситасида рамзу тимсоллар яратиб, ўзи мансуб замоннинг ҳақиқатларини айтишга уринишини юксак баҳолаган. Усмон Азимнинг фольклор мотивларига мурожаат қилиш орқали шеъриятга янги нафас

олиб кирганини таъкидлаган. Айниқса, унинг “Бахшиёна” туркумидаги назмий тизмалари ўзбек шеърлятида чин маънодаги янгилик бўлгани, унутилган халқона оҳанглар ёзма адабиётга қайта олиб кирилгани, шундан сўнг бошқа шоирлар ҳам унинг таъсирида айна йўлда шеърлар ёза бошлагани, бундай поэтик-услубий янгиланишлар ўзбек шеърлятининг янада юксалишига замин яратгани ҳақли эътироф қилинган. Рост, Усмон Азим “Бахшиёна”лари орқали ўзбек шеърлятига янги нафас олиб кирди. Ўзининг исёнкор фикрлари, замоннинг айтиб бўлмас ҳақиқатлари ифодаси учун шакл излади ва бунинг халқ оғзаки ижодидан топди. У халқона шеърлари, бахшиёналари ва балладаларида адабиёт ва фольклорни маҳорат билан уйғунлаштира олди. У ўзининг дилидаги гапларини Элбек бахши тилидан ифодалашга эришди. Айниқса, шоирнинг “*Элинг сенга қоқилмасин, Элинг сенга суянсин*”, “*Хиёнат – инсон шаънини булғайдиган жирканч иллат*” каби мисралари халқ мақоллари каби ифода этилгани учун унинг “афоризмчи” эканини кўрсатади.

Эргаш Очилов бу борадаги хулосаси сифатида “Усмон Азим ва фольклор” мавзuida йирик бир тадқиқот яратиш мумкин” деган муҳим хулосани айтиб, ёш тадқиқотчиларга йўл белгилаб бергани ҳам эътиборлидир¹.

Олимнинг ёзишича, ўтган асрнинг саксонинчи йилларида халқ йўлида шеър битиш бир урфга кирган. Ҳар бир шоирнинг шеърини тўпламида албатта битта бўлса ҳам халқ кўшиқлари услубида битилган бир шеър бўлиши гўё адабий анъана тусини олган. Ўшанда Мирзо Кенжабек ҳам “Халқ оҳангида” номли бир шеър битган бўлиб, бу билан халқона шеърлар силсиласига бетакрор бир бадиий дурдонани қўша олган.

Хулоса қилиб айтганда, Эргаш Очилов – фольклорнинг катта муҳибларидан бири. Бунинг унинг муҳаббат билан тўплаб нашр этилган кўшиқ тўплamlари, устозлар ва дўстлари томонидан айтилган латифаном ва аскиянома ҳангомаларга муносабати, шоирлар ижодида қўлланган фольклоризмларни зийраклик билан аниқлаб, уларга билдирган илмий муносабати тўлиқ асослай олади.

¹ Усмон Азим ижодида фольклор анъаналари / “Ўзбек фольклорининг ўзбек ва инглиз тилларидаги веб сайти ва мультимедиа маҳсулотини яратиш” мавзuidaги республика илмий анжумани материаллари (НаманганДУ, 2022 йил 6–7 май). – Наманган: НамДУ, 2022. – Б. 88 – 93.

ЭРГАШ ОЧИЛОВНИНГ ҒАФУР ҒУЛОМ ҲАҚИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАРИ

Эргаш Очилов адабиётшуносликнинг деярли барча йўналишларида баракали қалам тебратаётган синчков олим, нигоҳи тийрак тадқиқотчидир. Унинг, айниқса, янги ўзбек адабиётшунослиги йўналишидаги ишлари мумтоз ва XX аср адабиёти кесимида бажарилганлиги билан эътиборли. Олимнинг Ғафур Ғулом билан боғлиқ жиддий кузатишлари бунга ёрқин далилдир. Шу жиҳатдан унинг “Ғафур Ғулом ва Шарқ адабиёти” мақоласи диққатни тортади. Унинг наздида: “Ғафур Ғулом ва Шарқ адабиёти – катта мавзу. Бу мавзунини минтақалар бўйича олганда, Ғафур Ғулом ва ўзбек мумтоз адабиёти, Ғафур Ғулом ва форс-тожик адабиёти, Ғафур Ғулом ва татар адабиёти, Ғафур Ғулом ва озарбайжон адабиёти, Ғафур Ғулом ва қозоқ адабиёти, Ғафур Ғулом ва қирғиз адабиёти, Ғафур Ғулом ва туркман адабиёти; алоҳида шоирлар бўйича эса Ғафур Ғулом ва Умар Хайём, Ғафур Ғулом ва Хўжа Ҳофиз, Ғафур Ғулом ва Шайх Саъдий, Ғафур Ғулом ва Абдурахмон Жомий, Ғафур Ғулом ва Алишер Навоий, Ғафур Ғулом ва Мирзо Бедил, Ғафур Ғулом ва Муқимий; замонавий адабиёт бўйича – Ғафур Ғулом ва Садриддин Айний, Ғафур Ғулом ва Абулқосим Лоҳутий, Ғафур Ғулом ва Мирзо Турсунзода, Ғафур Ғулом ва Самад Вургун, Ғафур Ғулом ва Нозим Ҳикмат, Ғафур Ғулом ва Ҳоди Тоқтош, Ғафур Ғулом ва Берди Қербобоев (бу рўйхатни янада давом эттириш мумкин) мисолида олиб ўрганиш ва уларнинг ҳар бири бўйича салмоқли тадқиқот яратиш мумкин”. Эргаш Очилов академик шоир ижоди сув ичган булоқларни юқоридаги каби тизимлаштирган ва ўзи ҳам шу йўналишда қатор мақолалар ёзган.

Эргаш Очилов бу тадқиқотларда масаланинг ўзак нуқтасини Ғафур Ғуломнинг асарларидан топади: яъни шоир Шарқ адабиёти намояндаларини номларини талмех қилиб келтириши ва улар асарларидан ёрқин байтларга монанд шеърлар битиши, уларни тадқиқ этиши. Адабиётшунос ушбу фикрини қуйидагича асослайди: “Алишер Навоий “Фарҳод ва Ширин” достонининг насрий баёнини яратган, Муқимийнинг биринчи “Танланма асарлар”ини нашрга тайёрлаган, Низомий, Атоий, Жомий, Навоий, Машраб, Муқимий, Фурқат, Комил, Аваз, Премчанд, Абдулла Тўқайлар ҳаёти ва ижо-

ди бўйича тадқиқотлар олиб борган, ҳатто Шарқ халқлари билан алоқалар тўғрисида “Тарихий муносабатлар” деган махсус мақола битган”. Кўринадики, нуктадон олим Ғафур Ғуломда бадиий ва илмий ижод уйғунлашганлиги, бу фазилат эса шоир шеърларида бадиий образ даражасига кўтарилганлиги, Шарқ адабиёти намояндалари асарларидаги фикр-ғоялар давом эттирилганлигини қайд этади. Айни чоқда, Ғ.Ғулом янги давр шоири сифатида рус шеърляти ва Ғарб адабиётига ҳам эргашганлиги ҳақида ёзар экан, бунда ҳам фазилат кўради: “XX асрда шеърлятимиз мумтоз Шарқ адабиёти анъаналаридан бир қадар узилиб, рус шеърляти, у орқали эса Ғарб адабиёти чашмаларидан сув ичди. Ғ.Ғулом ҳам асосан бармоқ вазнида ижод қилган, баъзида Маяковскийга эргашиб, зинапоя шеърлар ёзган бўлишига қарамай, у айтиш мумкинки, ўз ижодида Шарқ ва Ғарб шеърлятининг гўзал анъаналарини маҳорат билан ўзаро омукта қилиб юборди”.

Адабиётшунос олим Ғафур Ғулом ижодининг Шарқ адабиётига чамбарчас боғлиқлигини кейинги ўзак нуктада – адиб асарларида қўлланилган туркий, арабий ва форсий сўзларнинг қўлланилишида кўради. Бу хусусият ҳам шоирнинг Шарқ адабиётини чуқур билганини, тил билимдони эканлигини кўрсатади.

Эргаш Очилов Ғафур Ғуломга қуйидагича таъриф беради: “Қардош халқларнинг адибу олимлари, маданият ва санъат намояндалари ўзбек деганда – Ғафур Ғуломни, Ғафур Ғулом деганда эса – ўзбекни тушунганлар. Ҳақиқатан ҳам, Ғафур Ғулом ўз даврида ўзбекнинг тимсолига айланиб кетган эди”. Бу эса жуда мураккаб даврда яшаб ижод этган, ўзини ва ўзлигини сақлаган академик адибга берилган ҳақиқий баҳодир.

Ғафур Ғуломнинг қозоқ, татар, тожик каби қатор қардош тилларни ҳам яхши билганлиги олим кузатишларидан англашилади. Шунга асосланиб, Эргаш Очилов Ғафур Ғуломнинг форс-тожик адабиётига қизиқишидаги яна бир муҳим нуктани кўрсатади: бу оила муҳити: отасининг шеърлар ёзиши, онасининг форс-тожик тилини яхши билиши ҳисобланади. Шунга таяниб, адабиётшунос олим Ғ.Ғулом шеърларига Фирдавсий, Бедил, Умар Хайём, Алишер Навоий каби улуғлар асарлари ўзига хос ижод мактаби бўлганлигини алоҳида таъкидлайди. Бу жиҳатдан шоир шеърларида тез-тез учрайдиган Бедил номи бежиз эмаслигига урғу беради. Ёки олимнинг яна бир фикри эътиборни тортади: “Кўпгина шеърларида у форс-тожик сўз усталарини ҳурмат ва ҳавас билан тилга

олади, уларга эҳтиромини баён этади, улардан ҳамиша ўрганаётганлигига ишора қилади. Чунончи, Фирдавсий ва унинг “Шоҳнома”си шоир асарларида тез-тез тилга олинади. “С.Айнийга” шеърида “Ҳаётимиз ҳали минг “Шоҳнома”лар бўлади”, – деб ёзса, “Стадион оқшоми”да “Фирдавсий мисрасидай томирда ғулу”, – деган сатрга дуч келамиз. “Рубойлар” мақоласида Хайёмга: “рубойнинг пири – устоди аъзами, бутун ер юзи адабиётшуносларининг тан олишларича, олти-етти аср мобайнида ҳали ҳеч кимни ўз олдига туширмаган Умар ал-Хайём Нишопурийдир”, – деб таъриф берса, “Улуғ кунлар яқинлашди...” деб бошланадиган ғазалида ўзини буюк салафига ўхшатади”. Ғафур Ғулом ижодига Шарқ, айниқса, форс-тожик адабиётининг таъсирини Э.Очилов яна бир фазилатда кўради: академик шоир Шайх Саъдий, Бедил, Жомий, Фоний шеърларини маҳорат билан ўзбек тилига ўгирган. Демак, Ғафур Ғулом ижодига Шарқ адабиётининг ҳаётбахш таъсиридаги яна бир ўзак нукта – бадий таржимадир.

Кўринадики, Эргаш Очилов Ғафур Ғуломнинг Шарқ адабиётидан ўрганганлари асосларини оила муҳити, бир қатор тилларни мукамал билиши, бадий таржималари каби муҳим омиллар орқали далиллайди.

Эргаш Очиловнинг шу йўналишдаги яна бир муҳим мўъжаз тадқиқоти “Умар Хайём ва Ғафур Ғулом” деб номланган. Маълумки, XX аср ўзбек интеллектуал шеърляти тақомили Ғафур Ғулом номи билан чамбарчас боғлиқ. Бу – бежизга эмас. Ғафур Ғулом, юқорида таъкидлаганимиздай, нуктадон олим-адабиётшунос ҳам бўлган. У Умар Хайёмни мутолаа қилиш баробарида, унинг рубойларини таржима ва тадқиқ қилган. Адабиётшунос олим Ғафур Ғуломнинг ижодий юксалишидаги муҳим манба сифатида Умар Хайёмнинг фалсафий рубойлари эканлиги, бу шеърлар шоир ижодида “хайёмона донишмандлик ва исёнкорлик” руҳини устувор этганлигини таъкидлайди. Буни олим шоирнинг ғазаллари орқали далиллайди. Айниқса, Ғафур Ғуломнинг Шоислом Шомухамедов билан суҳбатлари, шоирнинг “биринчи бор Умар Хайём рубойларини форсчадан ўқи”ганлиги, сўнг ўз таржималарини тақдим этганлиги ҳақида гапиради. “Ғафур Ғулом шеърларида соқий, жом, шароб сўзларининг кўп учраши”ни адабиётшунос айнан Умар Хайёмдан ижодий таъсирланиш, унинг рубойларини кўп-кўп мутолаа қилиш натижаси, деб билади ва академик шоирнинг XX асрнинг бадий ҳодисасига айланган “Вақт” шеърининг ёзилишида ҳам шу ҳаётбахш таъсирни кўради:

*Ҳаёт шаробидан бир қултум ютай,
Дамлар ганиматдир, умрузоқ соқий.
Қуёш-ку фалакда кезию юрибди,
Умримиз боқийдир, умримиз боқий.*

Демак, Ғафур Ғулом ижоди юксалишидаги яна бир муҳим манба – улуг рубоийнавис Умар Хайём рубоийлари ҳисобланади. Олим академик шоирнинг “ижодий парвози ва асарларининг бадиий баркамоллигини таъминлаган”, деган муҳим илмий ҳулосага келади.

Эргаш Очиловнинг Ғафур Ғулом ва Шарқ адабиёти силсила-сидаги яна бир мақоласи “Ғафур Ғулом ва Мирзо Бедил” деб номланади. Олимнинг таъкидлашича: “Форсий адабиётга муҳаббат Ғафур Ғуломга ота-онасидан ўтган: ўзбек адабиёти қатори, форсий сўз санъатидан ҳам анча-мунча хабардор бўлган отаси Ғулом Мирзо “Мирзо” ва “Ғулом” таҳаллуслари билан шеърлар машқ қилиб турган. Ўз навбатида, шоирнинг онаси Тошбиби Шоюсуф кизи ҳар икки тилдаги адабиётга “тиши ўтадиган” маърифатли аёллардан бўлган”. Бу фикрни нуктадон олим шоирнинг ўз эътирофлари билан тасдиқлайди: “Ҳали бешикда ётар эканман, онам Ҳофиз, Жомий, Навоий ва Фузулий ғазалларидан хониш қилиб, мени аллаларди. Табиийки, уларнинг асарлари она сути билан қонимга сингиб, жисму руҳимга сайқал берарди”.

Ғафур Ғулом Шарқ сўз санъатини улкан муҳаббат ва чин ихлос билан севган. Унинг ёзишича: “Мени шуларнинг мероси ва анъаналари тарбиялаган”. Эргаш Очилов шоир шеърларидаги бу фазилатни “форсий адабиётга муҳаббат шоирга “қўндокдан теккан”, ўзи айтмоқчи, “сут билан кирган”, дея алоҳида қайд этади.

Эргаш Очилов Ғафур Ғуломнинг Мирзо Бедилдан ўрганганларини шоирнинг байт ва мисраларининг тазмин қилинганлиги, номининг талмех қилиб келтирилганлигида кўради. Қолаверса, шоир шеърларидаги юксак интеллектуаллик, чуқур фалсафанинг етакчи хусусиятга айланиши ҳам айнан Шарқ адабиёти, хусусан, Бедил ижодидан баҳрамандликда деб ҳисоблайди.

Олим Ғафур Ғуломнинг Шарқ адабиёти билан чамбарчас боғлиқлиги нуқталари, манбаларини чуқур текширар экан: “Ўзбекистонда форсий адабиётни Ғафур Ғуломдан зўр биладиган аллома бўлмаган. Бу соҳада иш олиб бораётган мутахассис борки, маслаҳат сўраб, Ғафур Ғуломнинг қошига келар эди... Рудакийга хос самимият, халқчиллик ва туйғулар нафосати, Фирдавсийда-

ги ғурур ва кўламдорлик, хайёмона ҳикмат ва фалсафа, саъдиёна донишмандлик, ҳофизона ҳассослик ва исёнкорлик, хусравона сўзни сеҳргардай ўйнатиш ва қизгин эҳтирос, Низомий ижодига хос кенглик ва теранлик, жомиёна улугвор соддалик ва содда донолик, навоиёна кайҳоний камров ва бадий юксаклик, бедилонга кўп маънолилиқ, фузулиёна жўшқинлик Ғафур Ғулом шеърлятининг ҳам қат-қатига сингиб кетган”, деган муҳим хулосага келади. Шу силсилада адабиётшунос Ғафур Ғулом ва Бедил тадқиқига киришади. Олим унинг сабабларини ҳам шоир шеърларидан излайди. Биргина “Бедил ўқир эдим, чиқди офтоб” сатри (“Соғиниш”), “Бизнинг уйга кўниб ўтинг, дўстларим”, “Сарҳисоб”, “Боғ” шеърларидаги ишоралар академик ижодкорнинг Бедилга қанчалик ихлос қилганлиги, уни катта муҳаббат билан ўқиганлигини тасдиқлаб туради. Ёки адабиётшунос машҳур “Вақт” шеъридаги ўктамлик, чуқур фалсафани ҳам Бедилдан илҳомланганликда, деб билади. Бу фикрларни Саид Аҳмад ҳаётий кузатишлари ва шоирнинг қизи Олмос Ғуломова хотиралари билан далиллайди. Зеро, “донолар даврасида доно” (Саид Аҳмад) бўлган Ғафур Ғулом шеърӣй зақоси чуқур илдизларга эга эдики, назаримизда, жуда мураккаб бир даврда яшаб ижод этган Ғафур Ғулом абадиётини таъминлаган, уни турли талотўп ва қатағонлардан асраган куч ҳам шу Шарқ адабиёти деб аталган ҳаётбахш куёшга ошуфталикда кўринади.

Умуман олганда, Эргаш Очиловнинг “Ғафур Ғулом ва Шарқ адабиёти”, “Умар Хайём ва Ғафур Ғулом”, “Ғафур Ғулом ва Мирзо Бедил” каби муайян тадқиқотларга йўналиш берадиган илмӣй кузатишларини туркум мақолалар дейиш мумкин. Бу туркум адабий таъсир йўналишидаги изланишларга кўприк вазиқасини ўтайди, албатта.

Қахрамон ТЎХСАНОВ, Дилшод РАЖАБОВ,
БухДУ профессорлари, филология фанлари докторлари

ОДАМИЙЛИК МУЛКИНИНГ СОҲИБИ

Назарий маълумотларга қараганда, инсон умрининг барақаси ва мазмуни, унинг маърифат ва ижод билан банд бўлиши, ўзидан келажак авлод учун маънавий мерос, бадий асар, бир тилдан бошқа тилга китоб ё асарни таржима қилиши, илмӣй тадқиқот

олиб бориш ва ҳоказолардирки, ўзидан кейингиларга илм сифатида қолдиради. Соддарок қилиб айтсак, унинг яратилган маънавий мероси умрининг баракасидир. Оддий, самимий, гўзал фазилатлар эгаси, ОДАМИЙЛИКни ўзига шиор қилиб олган, мутаржим, адабиётшунос, шеършунос, дилкаш педагог, меҳрибон устоз, бебаҳо ота, ҳақиқий беғараз дўст, камсукум Эргаш Очилов ана шундай инсонлардандир десак, муболаға бўлмайди. Бундай гўзал сифатлар ва фазилатлар Эргаш акага Яратганнинг ўзи томонидан берилган инъом сифатида қабул қилинмоғи керак.

Гўзал ва бетакрор хислат эгалари ҳамма вақт ҳам бўй кўрсатавермайди. Мободо шуни ихтиёр этса, чинакамига кунларни тунларга, тунларни кунларга улаб ишлайверади, изланаверади, илм уммонига шўнғиб, дурларни излаб топиб, яхшиларга улашаверади. Сиз бундай некбин инсонларга эргашсангиз, баҳри дилингиз очилиб, мутолаага киришиб, қайта ва қайта кўнглингиз таскин топаверади. Илмига амал қилиб, одамийликни барча нарсадан устун қўйиш осон эмас. Эргаш аканинг қанча суҳбатини олсангиз, шунча суҳбат қилишни истайсиз. Қалб тозалиги, дил ва тилнинг бирлигини кўриб ҳайратда қоласиз. Бутун умрни илмга, фанга, адабиётга, таълим-тарбияга бағишлаш буюк бахтдир. Тезкор замонда кимлардир моддият орқасидан чопқиллаётган бир пайтда, Эргаш акамиз, ҳамма-ҳаммасига илм ва яна илм бирла эришмоқ мумкинлигини исботлай олган фидоийлардан. Бу зақкий олим нафақат адабиётшунослик соҳасида тадқиқотлар олиб борди, балки қанчадан-қанча асарларни она тилига таржима қилиб, халқнинг кўнгил мулкидаги китобхонасини бойитди.

Эргаш ака улуғларга эргашиб очилди. Кўҳна Бухоронинг Шофирконида туғилиб, мамлакатимизни бош кентиди олий таълимни олди. Шу йилларда фан соҳасининг нуктадон, заррабин олимларидан таҳсил олди. Ва катта кентда – ТОШКЕНТда яшаб, адабиёт билан машғул бўлди. Бугун акамиз 60 йиллик қарвоннинг сарбони бўлиш баробарида қутлуг кунга катта илм қарвонини жамлаб кириб келаётир. Энди етмишга қадам солиб, саксонга кўкрак кериб, тўқсонга тўлишиб, юзла юзлашмоқ тадориғини кўраётир.

Кузатишларимиздан аёнлашадики, инсон мукаммал бўлиши, маънавий-маърифий жиҳатдан бой бўлиши учун муҳит катта роль ўйнайди. Эргаш Очиловнинг тақдирида устозлардан академик Тўра Мирзо, Ўзбекистон халқ шоири Жамол Камол, профессор Нажмиддин Комилов, адабиётшунос ва тасаввуфшунос Иброҳи Ҳаққул, фольклоршунос Маматқул Жўраев ва бошқалар билан

бир жамоада ижод қилиш насиб қилди. Доно халқ айтади-ку: “Бо нек шинӣ нек шавӣ, бо бад шинӣ бад шавӣ”, ҳа тақдир бу адабиётшуносга шундай дарғалар орасида яшаб ижод қилишни насиб қилди.

Илмга амал қилиб яшаш, одамийликни ҳамма нарсадан устун қўйиш, ниҳоятда самимий, камтарин, тупроқдек барчага бир хил муносабатда бўлиш Эргаш акага хос фазилатдир. Оддий бир мисол: биродаримиз, қадрдонимиздаги илм бир нечта докторлик иши бўлади, ёзган китоблари ҳар қандай илм аҳлини лол қолдиради. У китоблар оддий тадқиқотлар эмас, авлиёлар, буюк ижодкорлар, адиблар, адабиётларга асос солган зотлар ҳақидадир. Маликушшуаро Рудакий, Ҳофиз Шерозий, Муслиҳиддин Шайх Саъдий, Жалолиддин Румий, Алишер Навоий, Бобур ва бошқалар ҳақидаги тадқиқотлари шундан далолат беради. Олим нафақат аҳли ижод ҳақида сўз юритиб, уларнинг маънавий меросига муносабат билдиради, балки форс-тожик адибларининг шеърларини гўзал тарзда ўзбекчалаштиради. Адабиётшунос нафақат шоирларнинг шеърларини ўрганиб, уларни таржималар қилади, ҳатто Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбандек авлиёуллоҳнинг бир қатор рубоийларини ҳам аслиятдан ўзбекчага ўгириб, китобхонга етказгани таҳсинга лойиқдир. Бундай маҳорат Эргаш акага насиб қилган. Бундан маълум бўладики, адабиётшунос Эргаш Очиловнинг тадқиқотлари ниҳоятда кенг камровлидир.

Мутаржим: Таржимонлик фаолиятини назарда ўтказар эканмиз, у асосан форс-тожик адабиётининг дурдона асарларини ўзбекчалаштирган, мисол Рудакий.... хусусан Жалолиддин Румийнинг 1002 та рубоийсини аслиятдан ўзбекчага ўгирган ва “Муҳаббат маъвоси” номи билан китоб қилиб нашр қилгани фикримизни тўлиқ тасдиқлайди. ...

Эргаш Очилов нафақат таржималар қилган, балки таржима назарияси билан ҳам шуғулланган, шунингдек, мутаржимларнинг маҳоратини ўрганиб уларнинг истеъдодларига баҳо беришга муваффақ бўлган. “Жамол Камолнинг таржимонлик маҳорати” мақоласи фикримизни тасдиқлайди.

Моҳир педагог: Устоз Эргаш Очилов бугун Тошкент шаҳрида жойлашган бир қатор Олий таълим муассасаларида ёшларга таълим беради. Олий таълим учун ёзган қўлланма ва дарсликдари талабалар қўлидан тушмаслиги, унинг моҳир педагог сифатида фаолият кўрсатаётганлигидан далолат беради. (Tarjima nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Sharqshunoslik instituti, 2012. – 124 b.; Tarjimashunoslikning nazariy masalalari. – Toshkent:

Sharqshunoslik instituti, 2014. – 260 b.; Badiiy tarjima masalalari. – Toshkent: Sharqshunoslik instituti, 2014. – 176 b.; Tarjima nazariyasi. – Toshkent: Sharqshunoslik instituti, 2014. – 140 b.; Tarjima nazariyasi. – Toshkent: Sharqshunoslik universiteti, 2020. – 160 b.; Tarjima mashunoslikning nazariy masalalari (Ўқув қўлланма). – Toshkent: “Innovatsiya-ziyo”, 2022. – 456 бет.; Нилуфар Ходжаева билан ҳаммуаллифликда. Tarjima nazariyasi (Ўқув қўлланма). – Toshkent: “Innovatsiya-ziyo”, 2022. – 252 бет).

Адабиётшунос: Адабиётшунос сифатида ҳам бир қатор монография, илмий рисоалар ёзган: Пахлавон Маҳмуд ҳақидаги рисола, “Бедил ва ўзбек адабиёти” мақоласида ҳам Бедилнинг ўзбек адабиётига таъсири, унинг ижодидан баҳра олиб, ижод қилган бир қатор шоирларнинг адабий меросидан мисоллар келтириб, қиёсий ўрганади ва фикрини баён қилади. Бобурга бағишланган илмий рисола ҳам ўзига хос тарзда ёзилган бўлиб, нафақат илм аҳли, балки оддий китобхон ҳам тушунадиган тарзда баён қилинган...

Эргаш аканинг адабиётшунослик йўлидаги бир ажиб тадқиқоти араб ёзувини мукаммал билгани, қўлёзмалар билан ишлаб, келажакдаги тадқиқотчиларини кутиб турган мавзулар борлигида ишора қилиб, бир шоирнинг девони асосида мақола ёзиб, кенг майдонга ёйилади. Мисол, ўтмишдаги бир ижодкор ҳали адабиётшуносларга яхши маълум эмас, у шундай адибларни қўлёзма девонини топиб, қисқача автобиографик маълумотни беради. Амирий ҳақидаги илмий мақолалари шундан далолат беради.

Дунёдаги тилларда яратилган чексиз асарлар бисёр. Бу адабиётлар орасида кўп буюк, такрорламас шоир ва адиблар бор. Яратилган ноёб жавоҳирларнинг бири мазмун ва ҳажм жиҳатдан бири иккинчисидан қудратлироқдир. Таъбир жоиз бўлса, форс-тожик адабиёти ҳам шундай қилсилага эга. Қанча изламанг, унинг сарҳадларини топиб ололмайсиз. Бу адабиёт вакиллариининг бой маънавий мероси соҳа билимдонлари томонидан ҳали-ҳанузгача тўлиқ ўрганилмаган, Олмон шоири Гёте айтган экан: “Ҳофиз Шерозий бир дарё бўлса, мен шу дарёнинг бир ҳаси бўлсам, ўзимни бахтли ҳис қиламан”. Рус адиби Пушкин: “Мен Ҳофиз Шерозий ғазалларини мутолаа қилмагунимча шеър нималигини билмаганман”. Албатта бугун жаҳон адабиётида вакиллари бу дарғаларни билмайдиганлари йўқ. Ҳар бир адибнинг адабиёт тарихида ўз ўрни бор. Аммо адабиётшунос, мутаржим Эргаш Очиловни тадқиқотларини назардан ўтказар эканмиз, у ҳақиқий форс-тожик адабиётининг билимдони, мухлиси, ошиғи сифатида гавда-

ланади. Олимнинг “Барҳаёт сиймолар” китобида “Сўз мулкининг соҳибқирони” сарлавҳа остида форс-тожик адабиётининг асосчиси, Абу Абдулло Рудакий ҳақида кенг ва кўп маълумотларни аввало шоир ижодига таянган ҳолда, кейин тазкиранигорлар фикрига таянган ҳолда ўз қарашини баён этади. Шоир ҳаёти, адабий мероси ҳақида сўз юритиб асарларини санаб, аниқ маълумотларни беради. Рудакий шеърларидан парчалар келтириб ўзбекчалаштиради. Мисол, китобнинг 14-бетида: Рудакий асарлари ўзбек тилида бир неча марта нашр этилган, у ўзбек ўқувчиларининг ҳам ўз шоирига айланиб кетган” деди. Шунингдек, бир қатор ўзбек мутаржимларини Рудакий асарларини, шеърӣ парчаларини ўзбекчага ўғирганликларини айтиб, хизматларини алоҳида таъкидлайди.

Шарқ адабиёти тарихига назар солар эканмиз, шоир, ижодкор файласуфлар кўпки, баъзан адашиб қолиш ҳеч гап эмас. Адабиётшунос Рудакийдан кейин Абу Наср Форобий ҳақида ва фаолияти хусусида сўз юритади. Файласуфлар, адбиётшунослар ва соҳа вакилларининг тадқиқотларига муносабат билдириб, ишончли манбалар асосида фикрини бойитиб, китобхонга янги мулоҳазаларини баён этади. Ҳатто Форобийнинг рубоийлардан мисол келтириб, ўзбекчалаштириб китобхонга етказиши, мутаржим Эргаш Очиловнинг яна бир муваффақияти десак бўлади. Шунингдек, Ўзбекистонда форобийшуносликка доир олиб борилган тадқиқотлар хусусида ҳам сўз юритиб, бир қатор олимларнинг бу соҳада қилинган ишлари таҳлилга тортилиб, баҳо берилади. Кейинги тадқиқотчиларга мазкур илмӣ ишлардан фойдаланиш мумкинлиги таъкидланади. Бу тадқиқотлар келажакдаги форобийшуносларга анча амалӣ ёрдам беради деб ўйлаймиз.

Аён ҳақиқатки, жаҳон адабиёти тарихида машҳур дostonлар, шоҳ асарлар адабиёт муҳибларини ўзига ром айлаб келади. Абулқосим Фирдавсийнинг “Шоҳнома”си ана шундай бебаҳо дурдоналардан бири ҳисобланади. Адабиётшунос Эргаш Очилов Абулқосим Фирдавсий ҳақида сўз юритар экан, унинг таржимаи ҳолини манбалар асосида келтиради, шоирдан бизгача етиб келган маънавий мероси ҳақида тўхтаб ўтар экан, уни “Юсқф ва Зулайхо” дostonини ёзган-ёзмаганлиги хусусида ҳалигача адабиётшунослар орасида баҳс борлигини таъкидлайди. “Шоҳнома”дан шеърӣ парчалар келтириб, таҳлилга тартади ва китобхонга унинг моҳиятини очиб беради. Энг муҳими, “Шоҳнома” таъсирида Шарқ адабиётида вужудга келган бир қатор асарлар борлиги-

ни таъкидлаб, жаҳон адабиётшунослари, хусусан Ғарб олимлари томонидан шоҳ асар юзасидан олиб борилган тадқиқотлар ҳақида ниҳоятда чуқур фикр-мулоҳа юритади. Ўзбек адабиётшунослари томонидан ҳам “Шоҳнома”ни ўрганиб, ҳатто мазкур асарни ўзбекчалаштирган адабиётшунос таржимонлар ҳақида ўз фикрини баён қилади: “Шоҳнома” дунёнинг кўплаб тилларига таржима қилинган. Жумладан, XIII аср бошида араб, XV–XVI асрларда турк ва гуржи, XIX асрдан эса француз, инглиз, немис, итальян ва рус тилларида ўгирилган. “Шоҳнома” ўзбекчага Шоҳ Ҳижрон, Хомуший (XVIII), Нурмуҳаммад Бухорий, Очилдимурод Мирий (XIX), Ҳ.Ғулом, Назармат, Ж.Жабборов, Ш.Шомуҳамедовлар (XX) томонидан таржима қилинган бўлса-да, бу таржималарнинг бирортаси тўлиқ эмас. “Шоҳнома” сюжетлари асосида “Заҳхоки Морон”, “Сиёвуш”, “Рустам ва Сухроб” сингари сахна асарлари яратилган. Ж.Камол тожик адиби С.Улуғзоданинг “Фирдавсий” романини ўзбекчалаштиришган” (“Барҳаёт сиймолар”, 28-бет). Бу иқтибосдан маълум бўладики, келажакдаги тадқиқотчилар учун фойдали муҳим маълумотларни берганлиги фойдадан холи эмас..

“Берунийнинг адабий мероси” сарлавҳаси остида Абу Райҳон Беруний ҳаёти, адабий мероси, инсоният тарихида қилган хизматлари хусусида тўхталиб ундан 152 номдаги асар қолганлиги ва 18 таси адабиётга бағишлаганлиги тўғрисида маълумот беради. Абу Райҳон Беруний кўп тилларни билганлиги, шунингдек, кўп асарларни таржима қилганлиги адабиётшунос Эргаш Очиллов томонидан ўрганилади, фактлар асосида тадқиқ этиб, келажак тадқиқотчиларга замин ҳозирлайди. Муаллиф мақоласини қуйидагича хулосалайди: “Маълум бўладики, Абу Райҳон Беруний қомусий аллома сифатида аниқ ва табиий фанлар соҳасида буюк кашфиётлар яратибгина қолмай, ижтимоий-гуманитар йўналишда ҳам салмоқли тадқиқотлар олиб борган, жумладан, адабиёт тараққиётига катта ҳисса қўшган истеъдодли шоир, нуктадон адабиётшунос, моҳир таржимон ва нозиктаб таржимашунос ҳам бўлган” (“Барҳаёт сиймолар”, 35-бет)

Шарқ тарихига назар солар эканмиз, буюк зотларни дунёга келтириб тарбиялаганлигига яна бир бор гувоҳ бўласиз. Буларнинг барчаси қомусий олимлардир. Жумладан, Абу Али ибн Сино шундай алломалардан ҳисобланади. Эргаш Очиллов буюк сиймолар хусусида тадқиқотлар олиб борар экан, “Фалсафий шеърят асосчиси” деб номлаган сарлавҳали мақоласида машҳур қомусий

олим Абу Али ибн Сино ҳаёти, ижоди ва инсоният олдида қилган хизматларини тадқиқ этади. Абу Али ибн Сино жаҳон аҳлида тиббиёт илмининг билимдони сифати маълум ва машҳурдир. Лекин адабиётшунос Эргаш Очилов адибнинг рубойлари ҳақида изланишлар олиб бориб, шоирнинг рубойларни мавзу олами, вазн, қофия ва бошқа рубойнавислар билан қиёслаб, илмий жиҳатдан ўрганиб баҳо беради. Адиб Абу Али ибн Сино нафақат тиббиёт илмининг билимдони, балки шоир, тилшунос ва адабиётшунос эканлигини ҳам ўз мақоласида фактлар асосида исботлаб беради.

Эргаш Очиловнинг моҳир адабиётшунос, таниқли таржимон, элсевар фольклоршунос, тийнати ниҳоятда кенг шеършунос, шогирдларнинг талабчан устози, ниҳоятда нозик дидли журналист сифатида фаолияти ибрат мактабидир.

Санобар ТЎЛАГАНОВА,
адабиётшунос

МАЪРИФАТГА ЭРГАШИБ, ЯХШИЛИКЛАРНИ ЭРГАШТИРАЁТГАН ОЛИМ

Халқимизда ҳар бир сўзнинг ҳикмати, ибрати, маъно товланишлари эътиборга олинади, қадрланади. Исм аслида, дуо, тилак. Эргаш исми ҳам ният, орзу билан боғлиқ. Оилада фарзандга Эргаш исми қўйилаётганда бир қанча умид ва орзулар кўзда тутилади. Орқасидан укаларини эргаштирсин, яхшиларга эргашсин, одамларга меҳр-муҳаббат улаштириб юрсин деган маъноларни назарда тутати. Кўзланган маъноларнинг барчаси устоз Эргаш Очилов табиатида мужассам.

Эргаш ака узоқ йиллардан бери Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти ҳамда Шарқшунослик ўқув даргоҳида бирдай фаолият юритати, маърифат водийларида изланади, топганларини улашади. Талабаларга ихтисослик доирасида сидкидилдан сабоқ бериб келаётган устознинг ҳурмати, иззат-икроми ўзгача. Эргаш Очилов тезкор ва сермахсул олим. Кўп ҳолатда Эргаш аканинг шошиб кетаётганини кўрамиз. Домлани секин, бамайлихотир юрганини кўриш мушкулроқ. Қўлида китоб-қоғоз тўла оғир сумка билан келаётган Эргаш ака ҳар доимгидек шошиб ўтиб кетади. Мана шу тезлик, шитоб ва меҳнатсеварлик домланинг сермахсул эканлигини далиллайди. Юзлаб китобларнинг муаллифи сифати-

даги миллат олдидаги хизматлари ўрнатқўларлик даражада! Ватанимизда нашр этилаётган қомусларда ҳам Эргаш Очиловнинг алоҳида хизмати борлигини таъкидлаш жоиз.

Эргаш Очилов қиёсий адабиётшунослик ва таржимашунослик бўйича республикамиздаги билимдон мутахассислардан бири саналади. Бир қанча дарслик ва қўлланмаларда олимнинг соҳа билан боғлиқ жиддий қарашлари ва илмий асосланган фикрлари берилганлигига гувоҳ бўламиз. Олим томонидан тайёрланган “Таржимашунослик терминларининг изоҳли луғати” номли китоби 2014 йилда Шарқшунослик университетидан ўқув қўлланмаси сифатида нашр этилган бўлиб, унда таржимашуносликнинг муҳим муаммолари ҳақида сўз боради. Олим ҳар бир адабий истилоҳга изоҳ берар экан, аниқ ва ишончли манбаларни тақдим этади. Олимнинг таржимашуносликдаги изланишларида ёндашувнинг муҳим илмий тамойилларини тақдим этиши ҳам эътиборга молик саналади. Соҳанинг пешқадам олимларидан Э.Каримов, Ғ.Салом, И.Мирзоев, Ж.Шарипов, Н.Владимированинг таржимашуносликдаги тадқиқотларининг ишончли давомчиси сифатида Э.Очиловни кўрсатиш ўринли бўлади. Устозларининг изланишларини синчковлик ва зукколик билан давом эттираётган олим уларнинг қарашларини маълум маънода тўлдиришга, янаям аниқлаштириш йўлида фаолият юритиб келмоқда.

Манфаатсиз, тамасиз ва ҳалоллик билан узок йиллардан буён институтимизнинг ягона илмий нашри бўлган “Ўзбек тили ва адабиёти” журнаliga қилаётган сидқидил хизмати алоҳида таҳсинга сазовор. Маълумки, журнал устозларимиздан илмий мерос сифатида қадрли нашр ҳисобланади. Бир жамоа қилиши керак бўлган юмушни Эргаш ака ҳам ношир, ҳам муҳаррир, ҳам тақризчи сифатида бир ўзи эълайди, ишини ҳадди аълосида бажаради. Қадрли ва мўътабар илмий нашр журналнинг савияси, илмийлик даражасида Эргаш аканинг беминнат хизматлари акс этади. Ҳозир кундалик ҳаётимизда моддият бирламчи аҳамиятга эга бўлиб бораётган замонда Эргаш аканинг фидойилигини қаҳрамонлик санасак, асло хато бўлмайди.

Эргаш ака табиатида юморга мойиллик, ўринли киноя, қочиримлар унинг бағрикенглигини кўрсатади. Муаммога кенг ёндашув, зиддиятлардан сақланиш, масалани толерантлик билан ҳал қилишда устозга етадигани йўқ. Муаммоли таранг вазиятда ҳам Эргаш аканинг юморлари ва вақтида топиб айтилган ҳазиллари қўл келади. Бундай кенгфеълик ва ҳалимлик олим қалбидаги

маърифатдан, илм зиёсидан далолат. Камтарин заҳматкаш олим Эргаш Очилов узоқ йиллар яхшиликларни эргаштириб юришини тилаб қоламиз.

Мархабо ҚҶЧҚОРОВА,
*филология фанлари доктори,
ЎЗР ФА Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори
институтини профессори*

АКАДЕМИКЛАРНИ ҲАЙРАТГА СОЛГАН ОЛИМ

Меҳнаткаш, камтар, кўп ўқиган ва кўп билса ҳам ўзини жуда кам биладигандек тутадиган олимлардан бири бу – Эргаш Очилов. Камина Эргаш ака билан чорак асрдан бери битта ташкилотда, битта қаватда, энди эса битта бўлимда бирга ишлашиб келяпман.

Бугунги кунда Эргаш Очилов филология фанлари номзоди, яқинда профессорлик унвонига сазовор бўлди. Аслида у киши аллақачон “фан доктори” бўлиши керак эди. Мен Эргаш акага “Нега сиз докторлик диссертациянгизни ёкламаяпсиз?” – деб кўп бор савол берганман. Шунда у киши “Шу ҳам докторми?” – деган гапни эшитишдан кўра “Э, шу киши ҳалиям доктор бўлмадими?” – деган гапни эшитиш ёқимлироқ деб жавоб берганди. Эргаш аканинг гаплари ниҳоятда юморга, ҳазил-мutoйибага, сарказмга бой нутқ. Мундайроқ одам Эргаш аканинг “коса тагида нимко-са қилиб” гапирадиган сарказмини кўпда тушунмай ҳам қолиши мумкин.

Мен Эргаш акани таниганимдан бери, у киши олдинига “Ўзбек мумтоз адабиёти тарихи” бўлимида Иброҳим Ҳаққулов домла, сўнгра Максуд Асадов билан, кейин эса “Адабиёт назарияси ва адабий алоқалар” бўлимида Сувон Мелиев домла билан елка-ма-елкама туриб ишлади. Шу бу йил (2025 йилдан эътиборан) “XX аср ўзбек адабиёти ва ҳозирги адабий жараён” бўлимининг мудири сифатида ишга ўтди.

Эргаш Очилов серқирра олим. Олимнинг таржима назарияси ва таржимашунослик соҳаси бўйича ўқув қўлланма ва дарслик-лари, луғати чоп қилинган. Мен аспирантлик йилларимда Эргаш Очиловнинг “Рубой таржимасида шакл ва мазмун бирлиги” мавзuida ёзилган номзодлик диссертациясини ўқиб чиққанман. Мен ўзим Ҳозирги адабий жараён мутахассиси бўлсам-да, қў-

лимга тушган, кўзимга илинган кўпгина диссертацияларни академия кутубхонасида эринмай ўқидим. Бу ўқиш-мутолаалардан мен қанчалик наф топдим, билмадим. Лекин билганим шуки, вақтим ёмон ва бекорчи ишларга сарфланмади. Мен ўқиш ва ўрганиш билан ақлимни чархладим.

Эргаш Очилов домла билан боғлиқ хотирамда қолган кўпгина воқеалар бор. Масалан, номзодлик диссертациям юзасидан иккита мақоламни Эргаш ака “Ўзбек тили ва адабиёти” журналида чоп қилинишига ёрдам берди. Журналнинг масъул муҳаррири сифатида Эргаш ака 20–30-йилдан бери чумолидек меҳнат қилиб келади. Ҳимоядан кейин янги мақола ёзиб олиб борсам, негадир Эргаш ака “Сиз олдинги даражангиздан тушиб кетдингиз” – деган. Билмадим... бу балки, менинг туғруқ жараёни билан боғлиқ “танаффус пайтимдаги ижод”имнинг махсули бўлганидир. Ёки устозим профессор Нуъмонжон Раҳимжоновнинг нафаси тегмаган мақола бўлганлиги билан изоҳланса керак. Ҳар ҳолда Эргаш ака доимо менинг ёзган-чизганларимга ё ижобий, ё салбий муносабатини билдириб турарди.

Эргаш Очилов узоқ йиллар давомида институтимиз илмий семинар кенгашида котиб бўлиб ишлади. У кишининг овози ниҳоятда янгроқ, мажлис пайтида ухлаб қолганлар ҳам уйғониб кетиб, ўзини ростлаб оларди. Иброҳим Ҳаққулов домла ўзининг бир шогирдини Эргаш Очиловнинг ўрнига котибликка сайлади. Семинар совети аъзолари анча пайтгача янги котибнинг минғирлаган, бўшашган, паст овозига кўника олмади. Юрагимиз сиқилиб кетар эди. Ана шундай пайтда “Эргаш аканинг кўнғироқдай овози” бизга етишмаётганини ҳис қилганмиз.

Бир куни академик Наим Каримов “Эргаш жуда бало!” – деб хайратланиб айтган гапини яхши эслайман. Албатта, Наим Каримов умрининг сўнгги йилларида Эргаш ака билан биров конфликтга киришди. Сабаби Ўзбек мумтоз адабиёти тарихи ҳамда XX аср ўзбек адабиёти ва Ҳозирги адабий жараён бўлимлари ҳамкорликда “Ўзбек адабиёти дурдоналари. 100 жилдлик”ка Эргаш Очилов лойиҳа раҳбари бўлиб қолди. Икки бўлимнинг мудири ва катта устозларига бу нарсa ёқмади. Иброҳим Ҳаққулов домла ҳам, Наим Каримов домла ҳам тиш-тирноғи билан қарши бўлди. Аммо устозларнинг биттаси етмишдан ошиб, етмиш бешга кираётгани, яна биттаси тўқсонга кетаётганлиги учун уларнинг номзоди лойиҳа раҳбарликка сайланмади. Ана шу жараёнда Эргаш ака икки катта Устознинг қаршиликларию, инжиқларига чидашга

мажбур бўлди. Алалокибат бу лойиҳа Эргаш Очилов раҳбарлигида ишланди. Лойиҳани бажариш жараёнида Эргаш ака билан мулоқотларимиз анча кучайди. Афсуски, лойиҳа натижаси жилдлик сифатида чоп қилинмади. Лекин ана шу лойиҳани ишлаш жараёнида бўлим олимларининг ишга нисбатан анчайин масъулиятсизлиги, дангасалиги сезилиб қолди. Эргаш Очиловнинг ўта даражада меҳнаткашлиги, хушмуомалалиги сабабли лойиҳанинг якуний ҳисоботлари институтда, академияда ижобий баҳоланди.

Эргаш Очилов 150 га яқин ўзбек ва жаҳон адабиёти классикларининг асарларини нашрга тўплаб, кириш сўзлар ёзиб, изоҳлар билан таъминлаб чоп этиш ишларини амалга оширган. Бу нашр этилган китоблар рўйхатига қарасангиз, улар орасида немис шоири Хайнрих Хайне ҳам бор, тожик адабиётининг мутафаккир шоири Жомийдан тортиб, ўзбек, туркман адабиётининг мумтозларию, замонавийларигача камраб олинган.

Эргаш Очилов ажойиб таржимон сифатида туркман адабиётидан Махтумқули шеърларини ўзбекчалаштирган. Бир куни уйимга қайнотам келиб қолди. “Келин китоб беринг, ўқиб ўтирай, зерикмай” – деганларида, у кишига мен Эргаш Очилов таржимасидаги Махтумқулининг каттагина китоби “Булбул ноласи”ни бердим. Қайнотам китобни ўқиб чиқди. Олимлигимга бордимми, “Ота таржима қандай чиқибди?” – деб сўраганимда, қайнотам ҳам ўқимишли, зиёли одам, шундай жавоб берди: “Махтумқули жуда халқона ёзади. Таржимон Махтумқулини жуда адабийлаштириб юборибди”, – деб жавоб берди. Балки, бу гапда ҳам озми-кўпми ҳақиқат бордир... Чунки, Махтумқули ҳақиқатан халқ услубида ниҳоятда содда, халқчил ёзадиган шоирлардан бири.

Мен бир йили Ошиқ Сайроний исмли турк шоири таваллудига бағишлаб ўтказилган халқаро конференцияга мақола тайёрлашим керак бўлиб қолди. Билмайман... негадир, Ошиқ Сайроний билан Махтумқули шеърятини таққослаб илмий тадқиқот яратиш мумкинлигини англаб қолдим. Ҳар икки шоирнинг ижоди ўртасида муштаракликлар бор. Эргаш Очилов таржима қилган “Булбул ноласи” китобини тўлиқ ўқиб чиқдим. Ўзимга керакли ўринларни белгилаб олдим. Энг муҳими, мазкур китобга ёзилган академик кириш сўзни ўқиб ҳайратландим. Ҳаққирост гап, китобга ёзилган кириш мақола ниҳоятда катта билим билан ёзилган. Эргаш Очилов Махтумқулининг ҳам таржимони, ҳам улкан тадқиқотчи сифатида туркман шоирининг ҳаёти ва ижодини, махтумқулишунослар адабий мактабини ниҳоятда батафсил ўрганганлигига гувоҳ бўлдим.

Эргаш Очиловнинг Махтумқули ижодини Ўзбекистонда таржима ва тарғиб этиш ишлари тақдирланмасдан қолиб кетмади. Туркменистон Президенти Эргаш Очиловни “Махтумқули Фирӯғий” халқаро нишони билан тақдирлади.

Эргаш Очиловнинг “Ўзбек мумтоз адабиёти тарихи” бўйича яратилган икки жилдлик дарслик китоби ҳам алоҳида эътирофга сазовор ишлардан саналади. Мен бу китобни Экобозорининг китобсавдо бўлимидан сотиб олганим эсимда. Бу китоб менинг китоб жавонимни безаб турибди. Вақти-соати етиб, эҳтимол ундан ҳам фойдаланиб қоларман.

Хуллас, Эргаш Очилов бугунги ўзбек адабиётшунослигининг турли хил йўналишлари бўйича юзлаб мақолалар ҳамда рисоалар, монографиялар, ўқув қўлланмалар яратиб, зиёлилар қорига яраб келмоқда.

Эргаш Очилов раҳбарлигида Мушаррафхон Имомалиева, Моҳира Отабоева исмли қизлар ҳамда Мунис Ҳакимов филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олишди.

Бугун Эргаш Очилов 60 ёш оstonасида турибди. Бу олим одам учун айни кучга тўлиб ишлайдиган давр. Унга соғлиқ-саломатлик ва илмий-ижодий ишларига парвозлар тилаб қоламиз.

Dilshod G‘AYIPOV,
filologiya fanlari doktori, professor.
UrDU Filologiya va san‘at fakulteti dekani

ERGASH OCHILOV – XORAZM ADABIY MUHITINING MOHIR TADQIQOTCHISI

Taniqli olim, yetuk tarjimon Ergash Ochilov shu kunlarda qutlug‘ 60 yoshga to‘ladilar. Bu zahmatkash, tinib-tinchimas ijodkor amalga oshirgan tadqiqotlari, nashrga tayyorlagan kitoblari 150 tani tashkil qiladi. Shuncha kitob yaratish hazilakam mehnat talab etmaydi. Buning uchun ne-ne mashaqqatlar chekilgan, qancha-qancha kechalar uyqusiz o‘tkazilgan. Bunday sermahsullikni ko‘rib, olimga tasannolar aytmoqdan boshqa iloj yo‘q. Ergash Ochilovning “Muborak sarchashmalar” (1997), “Alisher Navoiy” (2011, 2013, to‘ldirilgan nashri), 2015 (lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosida), “Bobur” (2011), “Ubaydullaxon” (2011, hammualliflikda) “Pahlavon Mahmud” (2013, 2015, lotin alifbosida), “Maxtumquli” (2015), “Badiiy tasvir mahora-

ti” (2021, hammualliflikda) risolalari, “Bir hovuch dur” (2011, 2022, to’ldirilgan nashri), “Barhayot siymolar” (2012), “Ishq va hayrat olami” (2016, hammualliflikda) maqolalar to’plamlari, “Nafis majlislar” (1,2-kitoblar, 2018) risolalar to’plamlari, “Alp olimning mo’jizasi” (2022) badihasi, “Boqijon To’xliyev hangomalari” (2024), “Tarjima nazariyasi va amaliyoti” (2012), “Badiiy tarjima masalalari” (2014), “Tarjimashunoslikning nazariy masalalari (2014, to’ldirilgan 2-nashri 2022), “Tarjima nazariyasi” (2014; 2-nashri 2020, 3-nashri 2022) o’quv qo’llanmalari, “Forsiydan o’zbekchaga she’riy tarjima muammolari” (2013), “Navoiy va Ogahiy” (2022) monografiyalari, “Tarjimashunoslik terminlarining izohli lug’ati” (2014) chop etilgan. Shuningdek, E.Ochilov tarjimasida 41 ta to’plam nashr qilingan. Bundan tashqari E.Ochilov tomonidan 77 ta to’plam to’plab chop etilgan. U 500 dan ortiq ilmiy, ilmiy-ommabop maqolalar muallifi, turli qomuslar uchun 1000 ga yaqin maqolalar yozgan. Olimning bu ishlarini chinakam ma’noda fidoyilik desa bo’ladi. Bu kabi fidoyilik esa har kimning ham qo’lidan kelavermaydi.

Ergash Ochilov Xorazm adabiy muhitining ham tolmas tadqiqotchisi hisonlanadi. Olim bu borada ham e’tiborga molik ilmiy izlanishlar olib borganlar. E.Ochilov “Muborak sarchashmalar” risolasida ham xorazmlik ijodkorlar xususida to’xtaladi. Kitobda ulkan tasavvuf olimi, milliy qahramonimiz, ulug’ shoir Shayx Najmiddin Kubroning hayot yo’li, tariqati, ijodi, ruboiyotining o’ziga xos jihatlari xususida to’xtaladi¹. Kitob e’lon qilinganda olim 32 yoshda edi. Mazkur risolada yosh olimning shijoati yaqqol ko’zga tashlanadi. Fikrlar teran, tahlillar salmoqli. Albatta, bu risola keyingi ulkan tadqiqotlarga debocha bo’lgan, desak mubolag’a emas. Olim “Pahlavon Mahmud” risolasida shoir, mutasavvif, kurashchi bu siymoning ruboiynavislik mahorati haqida yozadi. Kitobda Pahlavon Mahmud she’riyatining mavzu ko’lami g’oyaviy yo’nalishi va boshqalar tahlilga tortiladi. Ma’lumki, Pahlavon Mahmud ruboiylari bir qancha tarjimonlar tomonidan o’zbekchalashtirilgan. Alohida ta’kidlash o’rinliki, bu tarjimonlar orasida Ergash Ochilovning ham munosib o’rni bor.

Ergash Ochilov adabiyotshunoslikning barcha yo’nalishlarida ijod qilmoqda. U adabiyotimizning ma’lum bir davrini tadqiq etish bilan cheklanmaydi. Olimning, ta’bir joiz bo’lsa, tadqiq diapazoni chegara bilmaydi. Bu iqtidor yoniga esa bemisl mehnatkashlik ham qo’shilgan. Ana shunday sifatlar natijasida vujudga kelgan olimning yana bir kitobi “Barhayot siymolar”dir. Mazkur kitobda buyuk siymolar ma’naviy

¹ O c h i l o v E. Muborak sarchashmalar. – Toshkent: “O’qituvchi”, 1997.

merosi haqida soʻz boradi. Ushbu kitobda ham olim xorazmlik allosmalar xususida toʻxtaladi. Dastlab Abu Rayhon Beruniyning adabiy merosi borasida tahliliy maʼlumotlar keltiriladi. Olim yozadi "... u badiiy ijod bilan ham muttasil shugʻullangan: arab tilida sheʼrlar yozgan, koʻplab shoirlar sheʼrlarini tahlil etgan, sharhlagan va ularni nohaq tanqidlardan himoya qilgan, qator adabiy asarlarni forsiydan arabchaga oʻgʻirgan, tarjima asarlarini tadqiq etib, ularga baho bergan. Beruniy yozgan 152 nomdagi asarning 18 tasi adabiyot va unga yondosh sohalarga oidligi bejiz emas"¹. E.Ochilov shu taxlit Beruniyning badiiy asarlari xususida toʻxtaladi, uning adabiy iqtidorini yuqori baholaydi, ayrim sheʼrlarini tahlilga tortadi. Shuningdek, olim Beruniyning tarjimonlik, adabiyot nazariyasi borasidagi ishlariga ham diqqat qaratadi.

Kitobdagi yana bir maqola "Gavhar yangligʻ hikmatlar" deb nomlanadi. Mazkur maqolada Sulaymon Boqirgʻoniy haqida maʼlumotlar keltiradi. Olimning ushbu maqolasi ham daliliy maʼlumotlarga boyligi bilan ajralib turadi. Maqolada ijodkor hayoti va ijodi xususida toʻxtalangan manbalar, Hakim ota hayot yoʻli, sheʼriy merosi, hikmatlarining badiiyati haqida soʻz yuritadi. E.Ochilov Sulaymon Boqirgʻoniy hikmatlari borasida: "Chindan ham, bu hikmatlarning har biri bir gavhar yangligʻ. Zero bu hikmatlar kishilarni yomon ishlar, noshoyista odatlardan qoʻl tortish, fazilatlar kasb etib, kamolot yoʻlidan yurishga daʼvat etadi"², degan edi. Darhaqiqat, shunday.

Olimning "Barhayot siymolar" kitobida, shuningdek, Sayfi Saroyi, Qutb Xorazmiyning tarjimonlik mahorati xususida tahliliy maqolalar ham keltiriladiki, ushbu maqolalarda Ergash Ochilovning isteʼdodli tarjimon va tarjimashunos ekanligi ham sezilib turadi. U tarjimashunos sifatida Sayfi Saroyi va Qutb Xorazmiy asarlariga ham oʻzining munosib bahosini beradi. Jumladan, "Xusrav va Shirin" asari tarjimasidagi baʼzi jihatlariga toʻxtalib shunday yozadi: "Tarjimada Xorazm shevasiga xos soʻzlar koʻp uchraydi: uchak (tom), ekinchi (dehqon), qopi (eshik), kulan (tesha), al (qoʻl), gʻoli (gilam), uzoqitek (avvalgidek) va hokazo. Ayni paytda Qutb Nizomiyning murakkab bayt va misralarini koʻpincha atay soddalashtirib tarjima qiladi:

*Fasihe, k-oʻsuxan chu ob gufti,
Suxan bo oʻbo suturlob bigufti, –*

bayti tarjimasida usturlob soʻzini tashlab ketadi"³. Olim yuqoridagi kabi maʼlumotlar asosida tarjimalar borasidagi oʻz fikr-mulohazalarini

¹ O ch i l o v E. Barhayot siymolar. – Toshkent: "Oʻzbekiston", 2012, 29-bet.

² O ch i l o v E. Barhayot siymolar. – Toshkent: "Oʻzbekiston", 2012, 140-bet.

³ O ch i l o v E. Barhayot siymolar. – Toshkent: "Oʻzbekiston", 2012, 216-bet.

bayon etadi va Qutb tarjimasiga yuqori baho beradi. Qutb Xorazmiyning mohir mutarjim ekanligini e'tirof etadi.

“Buyuk siymolar” kitobida Pahlavon Mahmud haqidagi “Futuvvat ahlining peshvosi” maqolasi ham juda diqqattalabdir. Bu maqolada Pahlavon Mahmud haqida ma'lumot beruvchi manbalar, shoir ijodi borasida qilingan tadqiqotlar, ijodkor hayot yo'li, asarlarining tarjima qilinishi, Pahlavon Mahmudning tasavvufga munosabati, u mansub bo'lgan tariqat haqida qimmatli ma'lumotlar beriladi. Olim shoirning tariqati xususida ham asosli fikrlar bildiradi. U aniq ma'lumotlar bilan fikrlarini isbotlaydi. E.Ochilov shunday yozadi: “Ma'lum bo'ladiki, Pahlavon Mahmud uvaysiy bo'lib, shayxi valiytarosh ruhidan tarbiya topgan. Binobarin, uning kubraviya tariqatiga mansubligi, shunga muvofiq, javonmardlikka aloqasi pahlavonligi bilan birga, kubraviyligi bilan ham bog'liq ekan. Uning botiniy piri Najmiddin Kubro bo'lsa, zohiriy piri Sayyid A'louddin bo'lgan”¹. E.Ochilov Pahlavon Mahmud kubraviylik tariqatidan tashqari xilvatiylik, xarobotiylikka ham mansubligi, shuningdek, u malomat va futuvvat g'oyalarini ham birgalikda olib borganini taniqli mutaxassislar fikrlari asosida dalillaydi. Pahlavon Mahmud pahlavonlarni tarbiyalovchi ustozgina bo'lib qolmay, balki javonmardlik odobini o'rgatuvchi pir ham bo'lganligini, u futuvvat ahlining peshvosi, Xivadagi javonmardlar jamoasining boshlig'i ham bo'lganligini ta'kidlaydi. Manbalar orqali fikrlarining tasdiqini keltiradi. Shuningdek, ushbu keng qamrovli maqolada Pahlavon Mahmud ruboiylari tahlilga tortiladi. Shoir badiiyati mustahkam ruboiylar yozganini ko'rsatib beradi. Pahlavon Mahmud o'zining hayoti, serqirra faoliyati, badiiy barkamol ruboiylari bilan ma'naviyatimiz tarixida alohida o'rin tutishini olim e'tirof etadi. E.Ochilov “Barhayot siymolar” nomli bu kitobida Hofiz Xorazmiy, Xo'ja Abulvafo Xorazmiy haqida ham mavjud ma'lumotlarni yangi-yangi fikr-mulohazalar bilan boyitgan, takomillashtirgan.

Olim ijodida “Navoiy va Ogahiy” monografiyasining ham alohida o'rnini bor. Ma'lumki, Navoiy ijodidan bahramand bo'lmagan keyingi davr shoirlarini topish mushkul. Biroq E.Ochilov bu bahramandlikni Ogahiy ijodi misolida tahlilga tortar ekan, o'ziga xos qirralarni topadi, adabiyotshunoslikda hali munosabat bildirilmagan jihatlarni keltiradi. Shuningdek, Alisher Navoiy va Ogahiyning turli mavzulardagi she'rlari adabiy an'ana, o'zaro ta'sir va o'ziga xoslik nuqtayi nazaridan tahlilga tortiladi. Har ikkala shoir she'rlari qiyosan o'rganiladi.

Olim Navoiyning quyidagi baytini keltiradi:

¹ O c h i l o v E. Barhayot siymolar. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2012, 225-bet.

*Shah yonin farzin kibi kajlar maqom etmish ne tong,
Rostravlar arsadin gar tutsalar ruxdek qiroq.*

Ogahiyning tubanda keltiriladigan bayti Navoiy fikrlariga hamohang ekanligini adabiyotshunos o'z tahlillari orqali dalillaydi:

*Rostravliq, Ogahiy, ruxdek sani solmish yiroq,
Qurbi shah topg'ay eding, kajrav esang farzin kabi¹.*

E.Ochilov bu kabi qiyoslarni monografiyada juda ko'plab keltiradi. Ikki shoir qalamga olgan mavzular o'rtasidagi mushtarakliklarni yoritir ekan, Navoiy dahosi Ogahiy badiiy mahoratini shakllanishi va yuksalishida juda katta o'rin egallaganini kitobda ko'rsatib beradi.

Mazkur monografiyani adabiy ta'sir va o'ziga xoslik masalalari tadqiq etilgan eng yaxshi tadqiqotlardan biri deyish maqsadga muvofiqdir.

E.Ochilov nashrga tayyorlagan kitoblar orasida xorazmlik ijodkorlar asarlari jamlangan to'plamlar ham salmoqli o'rin egallaydi. Jumladan, Sulaymon Boqirg'oniyning "Hikmatlar" (2013), Ogahiyning "Jamoling jilvasi" (2013, 2016), Ogahiy "Hikmatlar" (2021), Munis, Ogahiyning "Mushkin qoshining hay'ati" to'plamlarini ham alohida qayd qilish o'rinli bo'ladi.

2024-yilda bir guruh fidoyi olimlar tomonidan "Alisher Navoiy ensiklopediyasi"ning to'rt jildligi nashr etildi². Bu guruhda sarmahsul adabiyotshunos E.Ochilov ham samarali mehnat qildi. U mazkur ensiklopediyaga 1000 ga yaqin maqolalar tayyorladi. Ushbu maqolalar orasida Xorazm adabiy muhiti borasidagilari ham ko'pchilikni tashkil etadi. Ensiklopediyadagi "Sulaymon Boqirg'oni", "Vafoiy", "Roqim", "Munis", "Tabibiy", "Avaz O'tar", "Bayoniy", "Matnazar Abdulhakim" kabi ko'plab maqolalarga benazir adabiyotshunos Ergash Ochilov mualliflik qilgan.

Shu kunlarda tabarruk oltmish yoshini qarshilayotgan serqirra adabiyotshunos Ergash Ochilov xorazmlik olimlarning, tadqiqotchilarning yaqin do'sti. Xorazmda, xususan, Urganch davlat universitetida o'tkazilib kelinayotgan ilmiy konferensiyalarda muntazam va faol ishtirok etib keladi. Yosh tadqiqotchilarga beminnat maslahatgo'y. Shu bilan bir qatorda "O'zbek tili va adabiyoti" jurnalining mas'ul kotibi sifatida yosh izlanuvchilarga o'zining ko'magini ayamaydi.

¹ Ochilov E. Navoiy va Ogahiy. – Toshkent, 2022, 125-bet.

² Alisher Navoiy ensiklopediyasi. – Toshkent, 2024.

Ergash Ochilov shaxsi va ijodi xususida soʻz ketganda, Oʻzbekiston xalq shoiri Omon Matjonning “Yon, oshiq oʻl, hech bosmasin davron changi koʻz qorasin” satrlari esga keladi. Domla adabiyotning oshigʻi, ilmning oshigʻi. U ilm-fan rivoji uchun yonib yashamoqda. Tinimsiz mehnat qilmoqda. Davron changi olimning koʻz qorachigʻi tomon ham yoʻlay olmaydi. Domla ana shunday yuksak maʼnaviy martabaga erishgan insonlardan, olimlardan. Davrimizning bu ulkan adabiyotshunosiga bundan-da ulugʻvor ijodiy parvozlar tilaymiz.

Тоҳир ТУРДИБОЕВ,

*академик Б.Гафуров номидаги Хўжанд давлат
университети ДТМ ўзбек филологияси факультети
ўзбек тили ва уни ўқитиш методикаси кафедраси
доценти, филология фанлари номзоди*

ФИДОЙИ ИНСОН ВА ҚОМУСИЙ ОЛИМ

Тарихдан маълумки, жамият тараққиётининг барча босқичларида ва ҳамма даврларида олимлар доимо эътиборда ва ҳурматда бўлганлар, чунки оимлик инсоннинг чин маънодаги энг олий фазилати ҳамда зийнати ҳисобланган. Олимларга пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в) ҳам алоҳида эътибор билан қараганликлари тарихдан яхши маълум.

Олим ва фозил инсонларнинг ҳаёт йўли ва фаолияти серқирра ҳамда ибратлидир. Шу боис улар ҳақида бирор фикр айтиш ёки бирор нарса ёзиш хийла мушкул. Шу билан бирга шарафли ҳамда масъулиятлидир.

Таниқли адабиётшунос, моҳир таржимон, қомусий олим, фидойи инсон ҳамда чин дўст Очилов Эргаш Зокировичнинг ҳам номи ана шундай шахслар рўйхатида туради десак, асло муболаға бўлмайди. Унинг ҳаёти ва илмий фаолиятига доир қисқача маълумотларга назар ташлаймиз: У 1965 йил 15 ноябрда Бухоро вилояти Шофиркон туманидаги Янгикишлоқ кишлоғида туғилган. 1989 йили ТошДУ (ҳозирги Ўзбекистон Миллий университети)нинг журналистика факультети (кечки бўлими)ни имтиёзли диплом билан тугатган. Бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти “XX аср ўзбек адабиёти ва ҳозирги адабий жараён” бўлими мудири вазифасида фаолият олиб бормоқда.

Эргаш ака билан яқиндан танишиб, қадрдон ва ҳамкорлигимиз 2016 йилдан бошланган эди. Шу йили Амир Алишер Навоий та-валлудининг 575 йиллигига бағишлаб Хўжанд шаҳрида халқаро илмий-амалий анжуман ўтказилган эди. Мазкур конференцияда профессор Боқижон Тўхлиев билан доцент Эргаш Очилов қўшни давлатдан вакиллар сифатида таклиф этилган эдилар. Анжуман ўз ишини якунлаганидан кейин устозлар билан ўзбек филология-си факультетида алоҳида суҳбат ташкил этилган эди. Ўшанда бу икки забардаст олимлар билан яқиндан мулоқот қилиш шарафига муяссар бўлган эдик.

2018 йили Тожикистон ва Ўзбекистон Республикалари Прези-дентларининг одилона ва оқилона сиёсатлари, саъйю ҳаракатла-ри билан икки халқ орасидаги дўстлик ришталари яна тикланди: сиёсий, ижтимоий, маънавий, маданий, адабий, илмий алоқалар қайтадан яхши йўлга қўйилди.

2018 йилнинг май ойида академик Бобожон Ғафуров номида-ги Хўжанд давлат университети давлат таълими муассасаси раҳ-барияти томонидан ўзбекистонлик бир гуруҳ олимлар каторида профессор Боқижон Тўхлиев ва доцент Эргаш Очилов ҳам Хў-жандга ташриф буюришиб, ўзбек филологияси факультетида ҳам бўлишган эди. Ўша йилларда камина факультет декани сифатида фаолият олиб борар эдим. Факультетда устозлар билан талабалар-нинг мароқли учрашуви ташкил этилган эди. Адабий тадбирда замонавий ўзбек тилшунослиги ва адабиётшунослигининг муҳим масалаларига доир давра суҳбати ҳамда савол-жавоблар уч соат давом этган эди. Шундан бошлаб факультет олимларининг ўзбе-кистонлик илм аҳллари билан алоқалари янада яхши йўлга қўйи-либ, бу борада бугунги кунга қадар анчагина ишлар амалга оши-рилди. Шунингдек, бу борада тажрибалар ҳам тўпланди.

Ўшанда олимлар билан бўлган учрашувда Эргаш Очиловнинг зукко олим мақомида адабиёт илмининг барча қирраларини му-камал эгаллаган ҳозиржавоб адабиётшунос сифатидаги кўплаб фазилатлари намоён бўлгани кечагидек эсимда турибди.

Ўрни келганда, шунини мамнуният билан таъкидлаш лозимки, Э.Очиловни нафақат Ўзбекистонда, балки Тожикистонда ҳам та-ниқли адабиётшунос олим сифатида эътироф этишади ва шу би-лан бирга, уни яхши суҳбатдош, донишманд инсон, камтарин ва мулоҳазали бир шахс сифатида ҳурмат қилишади. Унинг суҳбат-лари қизиқарли ва ғоят гўзаллиги ҳамда самимийлиги билан ҳар бир даврадошни ўзига мафтун эта олади.

Эргаш Очилов адабиётни қанчалик севса, санъатга ҳам меҳри шунчалик баланд. Мумтоз адабиёт намояндаларининг ғазалларини ҳам ҳафсала билан хиргойи қилиш қобилиятига ҳам гувоҳ бўлганмиз. Ҳар қандай даврага завқ-шавқ улашиб, теша тегмаган латифаларию, ичакузди ҳангомалари билан барчани қойил қолдирган пайтлар кўп бўлган.

Профессор Эргаш Очиловни қомусий олим ҳам дейиш мумкин. Унинг ёзган, таржима қилган ва нашрга тайёрлаган китобларининг умумий адади 150 тани ташкил этади. Олимнинг шу кунга қадар 500 дан ортиқ илмий ва илмий-оммабоп мақолалари чоп этилган. Бундан ташқари, у турли қомусларга 1000 дан ортиқ мақолалари билан иштирок этган. Айниқса, 2024 йили янги нашр килинган 4 жилддан иборат Алишер Навоий энциклопедияси замонавий навоийшуносликдаги катта воқеалардан, арзирли ишлардан бири бўлди дейиш мумкин. Мазкур қомус саҳифаларидан жой олган 800 тага яқин мақолалар профессор Эргаш Очилов қаламига мансублиги унинг жуда ҳам сермаҳсул, ёзув-чизувда ҳеч ҳам чарчамайдиган, иши унумли олим эканлиги билан одамда ҳайрат ҳамда ҳавас уйғотади.

Шунингдек, олим Россия, Эрон, Туркия, Ҳиндистон давлатлари, Озарбайжон, Қозоғистон, Қирғизистон, Туркменистон, Тожикистон ва Ўзбекистон Республикаси (Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Хоразм, Навоий, Термиз, Фарғона, Наманган, Қўқон, Гулистон) миқёсида ўтказилган илмий анжуманларда фаол иштирок этиб, 40 дан зиёд мақолалари мазкур давлатларнинг нуфузли нашриётларда чоп этилган.

Эргаш Очиловнинг Тожикистон Республикасида филология йўналиши бўйича ўтказиб келинаётган илмий ва илмий-назарий конференцияларда ўзининг долзарб мавзулардаги маърузалари билан доимий фаол иштироки бизни қувонтиради. Фикрларимиз исботи учун баъзи фактларга эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ.

1. Алишер Навоийнинг форс-тожик адабиёти тараққиётидаги ўрни / Алишер Навоий таваллудининг 575 йиллигига бағишлаб ўтказилган “Амир Алишер Навоий ва тожик адабиёти” мавзусидаги халқаро илмий анжуман. – Хўжанд, 2016. 15-16 апрель.

2. Жомий асарларининг ўзбекча таржималари / “Тожикистон ва Ўзбекистон: иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳамкорлик” мавзусидаги илмий-амалий халқаро конференция. – Хўжанд, 2019, 21-22 июнь.

3. “Маҳбуб ул кулуб”нинг тожикча таржимаси; Мирзо Турсунзода ва Ғафур Ғулом / Филология фанлари доктори, профессор

Абдусалом Абдуқодировнинг 70 йиллигига бағишланган “Филология фанларининг долзарб масалалари” мавзусидаги илмий-амалий конференция. – Хўжанд, 2019, 15-16 декабрь.

4. Алишер Навоий ва Риёзий Самарқандий / Филология фанлари доктори, профессор Абдували Бердиалиев таваллудининг 85 йиллигига бағишланган “Тожикистон ва ўзбек филологиясининг долзарб масалалари” мавзусидаги илмий-амалий конференция. – Хўжанд, 2024, 9-10 май.

5. Абу Али ибн Сино рубойларининг ўзбекча таржималари / Профессор Насрулло Ғиёсовнинг 70 йиллигига бағишланган “Замонавий шарқшунослик ва унинг истиқболли режалари” мавзусидаги халқаро илмий-назарий конференция. – Хўжанд, 2024, 28-29 октябрь.

6. Чингиз Айтматов асарларида миллий қадрият ва анъаналар талқини / Профессор Абдусалом Абдуқодировнинг 75 йиллигига бағишланган “Филологиянинг долзарб масалалари: мақсад ва истиқбол режаси” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция. – Хўжанд, 2024, 19-20 декабрь.

Бу рўйхатни яна давом эттиришимиз мумкин.

Э.Очиловда бошқа олимларда учрамайдиган ўзига хос фазилятлар бисёр. Шулардан: бағрикенглик, камтаринлик ҳамда оддийлик кабиларни алоҳида таъкидлаб ўтишни истар эдим. У кўнглига яқин устозларига, садокатли касбдошларига ҳамда умидли шогирдларига доимо яхшилик қўлини чўзади. Адабий алоқалар, илмий ҳамкорлик масаласида ўзининг ёрдамчиси ҳеч кимдан дариг тутмайдиган мард ва танти, чин маънодаги зиёлилардан.

Маълум йиллар давомида икки халқ орасида хусусан, ҳамкорлик масалаларида анча узилиш бўлганлиги бугун тарихга айланди. Ўша йилларда Хўжанд давлат университети Ўзбек филологияси факультети ўқитувчиларининг ўзбек тили ва адабиёти ихтисослиги бўйича малака ошириш аттестатининг муҳлати ҳам ниятисига етиб қолган вақтлар эди. Тожикистон Маориф ва илм Вазирлиги Низомномасига мувофиқ устозлар яна 5 йил муддатга малака ошириш курсини ўтишлари зарур эди. Университет раҳбариятининг топишириғига биноан факультет декани сифатида мен ўзбек адабиёти ва уни ўқитиш методикаси кафедраси доценти Бахтиёр Файзуллоевнинг бевосита кўмаги билан Тошкентга телефон қилиб, Эргаш Очилов билан боғланиб, мақсадни рўй-рост тушунтирдим. Шунда у киши масалани ҳал қилишга қўлидан келганча ёрдам беришга тайёр экалигини билдирди. Сўнг профессор

Нурбой Жабборов билан боғланиб, миллатдош бўлган четдаги олимларнинг малака ошириши билан боғлиқ масалада гапни бир жойга қўйишади. Сўнг улар Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат Ўзбек тили ва адабиёти университети ректори, академик Шухрат Сирожиддиновга мурожаат қилишади. Қисқаси, уларнинг қўллаб-қувватлаши билан ўзбек филологияси факультети устозлари 2021 йил 4 январдан 30 январга қадар онлайн тарзда малака ошириш курсидан тўлиқ ўтишди. Шуниси қувонарлики, малака ошириш курси машғулотининг кириш ҳамда икки кунлик дарсини филология фанлари доктори, академик Шухрат Сирожиддиновнинг ўзлари бошлаб борган эдилар. Шунингдек, у киши раҳбарлик қилаётган университет устозларидан ўзбек мумтоз адабиёти ва матншунослиги кафедраси мудир профессора Нурбой Жабборов, ўзбек тилшунослиги кафедраси мудир профессора Зулхумор Холманова ва етук методист олим профессор Қозоқбой Йўлдошев каби етук олимларнинг ўтган дарсларига ҳаммамиз катта қизиқиш билан иштирок этган эдик.

Иштирокчилар замонавий ўзбек тилшунослиги ҳамда адабиётшунослиги, шунингдек, тил ва адабий таълимга доир янгиликлардан хабардор бўлган эдилар. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат Ўзбек тили ва адабиёти университетининг ректори имзоси билан малака ошириш курси иштирокчиларига берилган МАЛАКА АТТЕСТАТИ университетимизнинг ўша пайтдаги ректори, профессор Жўразода Жамшед Ҳабибулло томонидан университетнинг олимлар Кенгашида тантанали равишда ҳар битта иштирокчига тақдим этилган эди. Бунидай зарур ишнинг амалга ошишида ҳиммат камарини белига боғлаган маърифат дарғалари қаторида Эргаш Очиловдек қадрдонимиз борлигидан фахрланамиз.

Тиниб-тинчимас олим Эргаш Очилов жамоат ишларида ҳам фаол. Таъкидлаганимиздек, факультетимиз олимлари билан зич алоқада бўлиб, уларнинг мақола, брошюра ва китобларини чоп эттиришда бугунги кунгача яқиндан кўмак бериб келмоқда. Олим 2000 йилдан бери “Ўзбек тили ва адабиёти” журналида масъул котиб вазифасини бажариб келади. Ана шу йиллар мобайнида факультетимиздаги устозларидан адабиётшунослар Абдусалом Абдуқодиров ҳамда Бахитёр Файзуллоевларнинг мазкур журналнинг таҳририят аъзоси сифатида фаолият олиб боришларида ҳамда бир қатор хўжандлик олимларнинг мақолалари чоп этилишида Эргаш Очиловнинг ҳиссаси ва беминнат хизматлари борли-

гини эътироф этиш лозим. Жумладан, “Ўзбек тили ва адабиёти” журнали саҳифаларида олимларимиздан Мавлонберди Суёнов, Бахтиёр Файзуллоев, Абдусамад Эрмуҳамедов, Тоҳир Турдибоев, Ўктамали Сатторов, Олимжон Абдуллоев, Эгамшукур Эшмуродовларнинг муҳим мавзулардаги мақолаларининг чоп этилганлигини алоҳида эслатиш лозим. Яна бир ибратли томони шундаки, факультетимиз жамоаси бу йилга ҳам мазкур журналга обуна масаласида ташаббусни қўлдан бермай келяпмиз.

Адабиётшунос олим бундан ташқари “Нақшбандия” ва “Бухоро мавжлари” журналларининг ҳам таҳририят аъзоси сифатида фаолият олиб бормоқда. Тиниб-тинчимас зукко олим Эргаш Очиловнинг ўзбек адабиётшунослиги ва қўшни давлатларнинг адабиёти ҳамда маданияти ривожига ва равнақига қўшган бекиёс ҳиссаси муносиб тақдирланган. Заҳматкаш олим 2014 йили туркман адабиёти тадқиқи ҳамда таржимаси борасидаги фаол хизматлари учун Туркменистон Республикасининг халқаро “Махтумқули Фирӯғий” медали билан мукофотланган эди.

Ўзбек адабиёти ва адабиётшунослигини ривожлантириш йўлидаги кўп йиллик самарали меҳнатлари учун эса 2021 йилда Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати томонидан “Меҳнат шухрати” ордени билан тақдирланади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестацияси комиссиясининг 374/ 1-сонли баённомаси асосида 2025 йили Очилов Эргаш Зокировичга профессор имий унвони берилганини эшитиб хўжандлик барча олимлар ҳамда дўсти ёрлар беҳад мамнун бўлишди.

Агар инсон ўз касбини ҳурмат қилса, унга сидқидилдан меҳр қўйса ҳамда унинг сир-асрорларидан яхши хабардор бўлса, ундай киши ўз касбининг роҳатини албатта кўради ҳамда бахту саводатга эришади. Яқин дўстимиз профессор Эргаш Очилов ҳам ўз касбининг моҳир устаси сифатида юксак обрў-эътиборга эга бўлиб, илм аҳли орасида кадр топиб келаётган том маънодаги олимдир. Унинг ҳозирги кунгача эришган ютуқлари, намунали илмий-ижодий фаолияти, эътиборга лойиқдир. Сермахсул олимнинг илмий, илмий-оммабоп асарлари, таржималари, устозларига бағишланган мақолаю шеърлари, мумтоз шоирлар ғазалларидан тўплаб нашр этирган бир қатор қўшиқлар гулдастаси, яқин устозлари, кадрдон касбдошлари ҳаётига оид теша тегмаган хангомалари билан кўпчиликнинг эҳтиромига сазовор бўлиб келмоқда. Дарҳақиқат, замонавий ўзбек адабиётшунослигининг забардаст

олимларидан бири, филология фанлари номзоди, профессор Эргаш Очиловнинг мазмунли ҳаёт йўли, илмий-ижодий фаолияти кўпчиликка ўрнак, намуна бўлишга ҳар жиҳатдан лойик.

Биз устоз Эргаш Очиловни кутлуғ 60 ёши билан барча хўжандлик олимлар номидан, алаҳусус, ўзбек филологияси факультети устозу шогирдлари ҳамда яқин дўстлари номидан муборақбод этиб, унга узоқ умр, мустаҳкам соғлиқ ва илмий ҳамда ижодий, педагогик ишларига улкан омадлар тилаб қоламиз!

Шодмон СУЛАЙМОН,
*Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси
Бухоро вилояти бўлими раҳбари,
филология фанлари номзоди*

“БУ ДУНЁДА ТАСОДИФ ЙЎҚ...”

Эргаш акани ўқувчилик йилларимдан, аниқроғи, ўтган асрнинг 90-йиллари аввалидан бери биламан. Ўшанда тумандаги ёшлар ижодиёт маркази ҳузурида фаолият юритадиган “Наъма-так” адабий тўғараги машғулотларига қатнар, сабоқлардан бирида тўғарак раҳбари, устоз шоир Омон Абдулла Тошкентда таҳсил олиб, катта шаҳарда ўз ўрнини топаётган Эргаш Очил ва Дилшод Ражаб ҳақида роса тўлқинланиб гапирган эди: “Бири илмда, бири ижодда бўш келишмаяпти азаматлар!” Омон устоз айтган икки азамат, дарҳақиқат, бўш келмади: бири миллий адабиётшунослигимизнинг, иккинчиси миллий адабиётимизнинг муносиб вакилига айланди.

Эргаш Очилов илмий-ижодий изланишларига ошуфталигим ўшанда бошланган. Мен бу ўринда ошуфталик сўзини беҳуда қўлламадим. Зотан, адабиётшунослигининг интилишу изланишларига ошуфта бўлиш доим ҳам кузатиладиган ҳодиса эмас. Бунақа ошуфталикни Озод Шарафиддинов, Умарали Норматов, Наим Каримов, Бегали Қосимов, Иброҳим Ғафуров, Иброҳим Ҳаққул, Раҳмон Қўчқор, Мирзааҳмад Олимов сингари устоз адабиётшунослар тадқиқотларини ўқиганда туйганман. Не бахтки, Эргаш аканинг катта-кичик ишлари мутолааси ҳам ана шундай завқ бағишлайди, менга.

Эргаш аканинг изланишларини бир мухлис сифатида мунтазам кузатиб бораман. (Мухлислик завқини тасаввур қиялпсизми?)

Хоҳ Алишер Навоий ва Бобур, хоҳ Огаҳий ва Махтумқули, хоҳ Паҳлавон Маҳмуд ва Убайдуллахон ҳақидаги тадқиқотлар бўлсин, хоҳ таржима ва тўпловчилик асосидаги китоблар бўлсин – барчасида китобхонни яхши кўрадиган, аниқроғи, унга яхшилик соғинадиган некбин инсон нигоҳи устувор эканлигини ҳар лаҳза ҳис қилиб тураман. Илмий тадқиқотларни якранг шаклий қолипларга солиш тенденцияси авж нуктасига чиққан айни кунларда мағиз-мантиғи тўқ, мақсад-муддаоси теран, бутун учун ҳам, келажак учун ҳам бирдек манфаатли илмий қараш ва изланишлар нечоғлик муҳим эканлигини таъкидлашга ҳожат бўлмаса керак. Эргаш аканинг бу борадаги маслаҳати аниқ: уммон янглиғ бесарҳад туркий ва форсий адабиёт бўстонида дуру гавҳарлар топиш. Зотан, бу сўз гавҳарлари ўз изловчисини юксакларга кўтаради, илму ирфон аршида абадулабад яшайдиган устозлар даврасига дохил этади, муттасил изланиш, мутолаа ва мушоҳадага ундайди, ўз сирдошининг ҳар лаҳзасини руҳий лаззат ва қоникши ҳисларига тўлдиради. Эргаш ака буни яхши билади, шу боис “ўзгармайди”, аниқроғи, ўзгаришни истамайди. Эргаш акани яқиндан биладиганлар буни яхши билади, билмайдиганлар унинг ғайрату шижо-атиға қанот бағишлаётган омилларни излаганча ҳайратланишда давом этаверади.

Аслида олтмиш ёш оstonасидаги олим учун 150 номдаги катта-кичик китоб анча-мунча кўп. Майли-да, уларнинг бир қисми таржима китоблар, бир қисми тўпловчилик асосидаги, бир қисми ҳаммуаллифликдаги, бир қисми мақолалар тўплами шаклидаги нашрлар бўлсин. Уларнинг барчаси – катта меҳнат, Эргашона заҳматкашлик ва жонқуярлик маҳсули. Шубҳасиз, уларни ёзиш, таржима қилиш, тўплаш ва тартиб бериш жараёнида кимларгадир фойдаси тегиши, тадқиқотчининг мушкулени осон, ўқувчининг дунёқарашини раван айлаши мақсад қилинган. Ният тўғри бўлгач, маҳсул ҳам манфаатли бўлиши бор гап. Биргина “Минг бир рубойи”ни олинг. Қанчадан-қанча илм аҳлиға маълуму номаълум зотлар ҳақида хабар беради, бу китоб. Ёхуд Эргаш аканинг Қул Убайдий ҳақидаги тадқиқотлари, ҳукмдор-шоир ижодидан қилган таржималари миқёсу кўлами қанчалар залворли. Умар Хайёму Махтумқулини яна бир маротаба “ўзбекча сўзлатгани”-чи.

Бу ўринда Эргаш аканинг қаламиға қанот бағишлаётган илмий-ижодий муҳит ҳақида гапирмасам, ёзганларим кемтик бўлиб қолаверади. Матёқуб Қўшжонов, Абдуқодир Ҳайитметов, Наим Каримов, Тўра Мирзаев, Баҳодир Саримсоқов, Бахтиёр Назаров,

Нўъмон Раҳимжонов, Иброҳим Ҳаққул сингари ўнлаб аллома зотлар ишлаган, Низомиддин Маҳмудов, Абдуваҳоб Мадвалиев, Раҳматулла Баракаев, Қодиржон Эргашев, Бокижон Тўхлиев, Сайфиддин Рафиддинов каби ҳалим инсонлар фаолият кўрсатаётган муҳитда Эргаш акадай серқирра ва меҳнаткаш, ҳалол ва миннатдан йироқ, энг муҳими, илму ижодни қисмат билган олимлар етишиши ҳар жиҳатдан адолатлидир. Бундан бошқача бўлиши мумкин ҳам эмас.

Ҳимоя ташвишлари билан пойтахтга қатнаган йилларимни яхши эслайман. Ўшанда юқорида номларини қайд этганим-этмаганим инсонларнинг ҳар биридан беминнат меҳр кўрганман. Ва англаганманки, уларни академиядай муқаддас даргоҳга илм етаклаб келган. Ва яна шуни англаганманки, бу ерга илк маротаба қадам қўйган ёш тадқиқотчининг қалби бу ердаги устозларнинг қалби билан уйғун тепиши керак. Бўлмаса, у фақатгина диссертация ёқлайди, олим бўла олмайди. Ва энди-энди англаяпманки, диссертация пойгаси шиддатли тус олган бир шароитда айнан академия сабоқлари етишмаяпти, бизга.

Бу ўринда Эргаш аканинг таржима соҳасидаги новаторлигини ҳам эсламаслик мумкин эмас. Бу борада моҳир таржимоннинг устоз Жамол Камолга муносиб издош бўла олгани бизни қувонтиради. Ҳам кўлам, ҳам маҳорат нуқтаи назаридан, албатта. Айниқса, мумтоз рубойларни айнан вазнини сақлаб қолган ҳолда она тилимизга ўгиришда Эргаш ака кўрсатган маънавий жасорат таҳсинга лойиқ.

Бухоролик файласуф шоир Исроил Субҳонийнинг “Бу дунёда тасодиф йўқ – “тасодиф” бизга одатдир...” деган кўп ибратли сатри бор. Дарҳақиқат, Эргаш аканинг бугунги ҳолу қолида ҳеч бир тасодиф йўқ. У нимагаки эришган ва эришаётган бўлса, ўз меҳнати билан эришди ва эришяпти. Шубҳасиз, у буларга ўз исмида мужассам қисмати ўларок, яхшиларга ва яхшиликларга эргашиб эришди. Ва у шу тариқа бу янглиғ эргашиш хайрли бўлишини яна бир маротаба исботлай олди. Энг муҳими шу.

Мен илк маротаба исминини эшитганда, азамат дея таърифланган навқирон Эргаш Очил бугун умрининг олтмишинчи довонини забт этапти. Ўттиз беш йиллик меҳнат ва изланиш уни исм-шарифи айтилгандаёқ барча бирдек танийдиган зиёлига айлантирди. Аслида олим учун бундан ортиқ шараф йўқ. Муборак бўлсин, Эргаш ака, Сиз бунга муносибсиз!

Лайло ШАРИПОВА,
*Бухоро давлат педагогика институти доценти,
филология фанлари доктори (DSc)*

УСТОЗ ДАРАЖАСИДАГИ ТЎГАРАКДОШИМ...

Эргаш Очилов мен таниган, мен билган олимлар ичида билим-донлиги, тиниб-тинчимаслиги, кескирсўзлиги, самимийлиги, изланувчанлиги, саводхонлиги, заҳматкашлиги, фидойилиги билан ажралиб туради. У – олим, таржимон, шоир, публицист, тўпловчи ва ношир, устоз! Олимлиги шундаки, юзлаб илмда қоладиган илмий мақолалар ёзди. Китоблар нашр қилдирди. Диссертация ҳимоя қилиб, филология фанлари номзоди бўлди. Ҳозирда олимнинг илмий асарлари бир фан доктори яратиши лозим бўлган асарлар меъёридан анчайин ошиб кетди.

Эргаш Очилов адабиётшунос олим сифатида “Навоий ва Огаҳий” монографиясини, “Бир ҳовуч дур”, “Барҳаёт сиймолар” мақолалар тўпламини нашр қилдирди. У “Алишер Навоий”, “Заҳириддин Муҳаммад Бобур”, “Убайдуллаҳон”, “Муборак сарчашмалар”, “Паҳлавон Маҳмуд”, “Нафис мажлислар” каби қатор илмий-оммабоп рисоалар битиб, элга тақдим қилди. Таржимашунос олим сифатида Эргаш Очиловнинг “Форсийдан ўзбекчага шеърӣ таржима муаммолари” монографияси, “Таржима назарияси ва амалиёти”, “Таржимашуносликнинг назарӣ масалалари”, “Бадӣӣ таржима масалалари” сингари ўқув қўлланмалари нашр бўлди. Олим тил билгани боис, айни дамда, бадӣӣ ижод сирларини ҳам назарӣ, ҳам амалӣ жиҳатдан идрок қилгани учун таржимашуносликнинг муҳим жиҳатларини атрофлича ёрита олди. “Таржимашунослик терминларининг изоҳли луғати” шу соҳа аҳлига сув ва ҳаводек асқотаётганини англайман. Хулласки, бу илмӣ ютуқларни, меҳнатларни ўйласам, талабаларга берган сабоғимни инobatга олмаганда, умримни кўп беҳуда ўтказибман деб фикрлаб қоламан. Мен филология фанлари доктори илмӣ даражасига эга эканимдан Эргаш Очилов каби олимлар номини тилга олсам хижолат тортаман. Сўнг “Шундай кун келадики, яратган барча асарларини маълум тартибга кўра инobatга олиб, Эргаш Очилов каби олимларга диссертация ҳимоясисиз филология фанлари доктори илмӣ даражасини берадилар”, – деб умидвор бўламан.

Эргаш Очилов таржимон сифатида форс-тожик тилидан рубоӣларни таржима қилди – бу таржималар “Ишқ дафтари”,

“Муҳаббат тароналари” номларии остида китоб бўлиб чиқди. Абдулхолиқ Ғиждувоний, Баҳоуддин Нақшбанд, Жалолиддин Румий, Умар Хайём, Убайдий ва шу каби буюкларнинг рубойларини маҳорат билан ўзбекчага ўғирди. Бу рубойлар миқдори ҳақида фикр юритилса, “Минг бир рубой” китобининг ўзи эътироф этишимиз учун етарли далил.

Эргаш Очилов туркий тилларни ҳам билган олим, у таржимон сифатида озар тилидан Насимий, туркман тилидан Махтумқули асарларини таржима қилди. Шунингдек, “Этик қийган мушук”, “Тулкича ва ўқловча”, “Қуёнчанинг уйчаси”, “Маша ва айик”, “Оққушлар”, “Уч айик”, “Абжир йигитча”, “Бременлик машшоқлар” каби рус эртакларини ўзбек тилига ўғирди. “Афғонистон халқлари оғзаки шеъриятидан намуналар” китобини тузиб, таржимон ва сўзбоши муаллифи сифатида нашр этириш учун озмунча меҳнат керакми?! Бундай китоблар нашри қанчадан-қанча тадқиқотларга йўл очади.

Эргаш акани форс-тожик, туркий тиллардан ва рус тилидан таржималар қилди, дедик. Таъкидлаш жоиз бўлган жиҳати шуки, аксарият таржимонлар орасида икки оилага мансуб тилдан бирдай таржима қила оладиганлари бармоқ билан санарли. Шундай таржимонлар орасидан Эргаш Очилов каби моҳир таржимонларни санасак, бугун бир кўлимиздаги бармоқларимиз ҳам ортиб қолар. Рубой таржимасида Эргаш Очиловга етари йўқ ҳисоби. Сабаби: 1. У форс-тожик тилини ўзбек тилини билган каби англайди. 2. Рубой поэтикасини ишлаган ва чуқур билган рубойшунос. 3. Аруз шеърий тизимини ҳам назарий, ҳам амалий жиҳатдан биладиган олим ва шоир. Шоир бўлганда ҳам чиройли шеърлари бор, аммо шеърга талабчанлиги сабаб, эҳтимол, китоб ҳолида нашр қилдирмагандир. Эргаш Очиловнинг “Алп олимнинг мўъжизалари” бадиҳаси бор. Бундан бошқа айнан публицистик асарлар яратганига гувоҳ бўлмадим, аммо илмий-оммабоп мақолаларида даврнинг жиддий муаммоларига дахл қилганига эътибор қилдим. Бу унинг ватанпарварлигидан, элпарварлигидан, илмпарварлигидан. Шу уч жиҳатни ўзида мужассам қилган ва бу жиҳатларни намоён қила олган олим бир умр эътирофга лойиқ.

Кўплаб китобларга шу даражада масъулият билан сўзбоши ёзганки, улар шунчаки сўзбоши эмас, илмий асар даражасидаги тадқиқотлар саналади. “Рамзлар силсиласи” номли ҳикоятлар, ривоятлар тўплами, “Шарқ ҳикоят ва ривоятлари” китобининг биринчи ҳамда иккинчи қисми, “Шода-шода марварид”, “Умрбоқий

кўшиқлар” сингари китобларни тартиб бериш осон кечмагани аниқ. Аммо элимиз ҳазинасини кенг китобхон оммасига маълум тартиб асосида тақдим қилиш ҳамманинг ҳам кўлидан келавермайди. Бу ҳам олим, ҳам шоир бўлмиш Эргаш Очиловнинг заҳматкашлигига далилдир. У Ҳофиз Шерозийнинг “Ишқ гавҳари”, Амир Хусрав Дехлавийнинг “Ёр васли”, Жалолиддин Румийнинг “Ҳикматлар”, Генрих Гейненинг “Бир қиз йиғлар” китоби ва шу каби китобларни тузувчи, нашрга тайёрловчи сифатида ҳам фаолият юритдики, бу оғир, аммо кўринмас меҳнатни завқ-шавқ билан амалга оширганига ишонаман. “Тўплаб нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов” деган изоҳ билан чоп қилинган китобларни санасам, яна турнақатор рўйхат юзага келади. Олим дам олмай, тун-кун меҳнат қилди дегани бу. Бу меҳнатдан Э.Очилов моддий бой бўлиб қолмагани аниқ. Аммо бу элимиз маърифати юксалиши учун қилинган жонкуярлик, заҳматкашлик, фидойилик экани ҳақиқат. Бу олимнинг комиллик томон собитқадамлигидан далолатдир. Биз ҳали олимнинг илмий-ижодий фаолиятдан бир чимдим фикр келтирдик.

Эргаш Очилов – устоз, илмий асарлари билан ёш авлодга бавосита сабоқ берган бўлса, бевосита устозлик қилгани ҳам маълум. Шу маънода унинг минглаб шогирдлари бор дея оламиз! Т.Мирзаев, Н.Каримов, Иброҳим Ҳаққул, А.Мусақулов, М.Жўраев, Н.Раҳимжонов сингари бугун хотирага айланган ўнлаб етук олимлар билан елкама-елка ишлаш саодати тақдир қилган олим бахтли, албатта.

Мен Эргаш Очилов билан тўғаракдош сифатида вардонхудо-лар тарихига замин бўлган Шофиркон деган тарихий масканда “Мингчинор” номли адабий тўғаракда қатнашганман. Кечинмаларимни оҳангларга солиб ифодалашга интилганимда эндигина юқори синфга ўтган эдик. 7-синф ўқиб юрганимда илк мақолаларимдан бири бугун “Тонг юлдузи” деб аталган газетада нашр бўлган. Мақолани қўлёзмада конвертга солиб почта орқали жўнатганман. Бу оила, мактаб ва тўғарак муҳити натижаси эди. Тўғарак муҳити истеъдодли ёзувчи ва журналист Аҳад Ҳасан раҳбарлигида дарёдил ижодкор устоз Омон Абдулланинг фидойилиги эвазига ҳосил қилинганди. Мен тўғарак машғулотларининг жонли ўтишида Бобоқул Усмон ва Салим Мухторларнинг ҳам хизмати борлигини доим эслайман. “Тўғаракдошларимни қўмсаб...” номли шеъримда шундай сатрлар бор:

*Биз билан улгайди эътиқод, иймон,
Мен учун эдингиз синмас устунлар.
Кўнглимиз зилол-у, кўксимиз осмон,
Ғазалга сизмаган ҳо ўша кунлар.*

Тўғаракларда Э.Очилов оҳангга солиб ғазал ўқирди. “Булбулим” радиофи ғазал оҳангини ҳали ҳам унутганим йўқ (Адашмасам, шеър ўз қаламларига мансуб эди). Мен аруз оҳангларини, аввало, Эргаш акадан ўрганганман деб ўйлайман. Демак, тўғаракдошим устозим ҳам. Аслида билимли, тиришқоқ тўғаракдошларнинг бўлганлиги ҳар биримизнинг саодатимиз. Ахир, бу тўғаракдан етишиб чиққанларни санасак, сони-саноғи кўп. Шулардан бири бўлган, бугун эса ўзбек адабиётшунослигининг нодир вакилларида бирига айлана билган Э.Очиловдан биз, аввало, Ватан ҳали кўпдан-кўп бетакрор асарлар кутиб қоламиз.

Улуғбек САТТОРОВ,
*филология фанлари доктори,
Тошкент амалий фанлар университети профессори*

МАЪРИФАТ ЧИРОҒИНИ ЁҚҚАН НУРЛИ ФИКР СОҲИБИ

Мумтоз адабиёт – миллий маънавиятимиз тарихида алоҳида ўрин эгаллайдиган, халқ руҳияти ва тафаккури бойлигини ўз ичига олган маънавий меросдир. Унда нафақат адабий анъаналар, балки миллий тарих, фалсафа ва маънавиятнинг узвий боғлиқлиги намоён бўлади. Шу боисдан ҳам мумтоз адабиётни илмий асосда ўрганиш ва таҳлил қилиш ҳамиша долзарб ҳисобланиб келган.

Бу жараёнда мумтоз адабиётшунослик соҳасида фаолият юритаётган олимларнинг ўрни бекиёсдир. Улар асарларнинг асл манбаларини топиш, илмий-танқидий матнлар яратиш, шоир ва мутафаккирларнинг ижодий меросини таҳлил қилиш орқали адабиётшунослик илмини янги босқичга кўтариб келмоқдалар. Шунингдек, олимлар ўз изланишлари орқали авлодлар ўртасида маънавий кўприк вазифасини бажариб, миллий мероснинг замонавий талқинда англанишига хизмат қилмоқдалар.

“Адабиётда ҳар бир сўз – инсон тақдирининг нуридир, уни ҳис қилган олим ҳақиқий маърифатпарвардир”, – дейди алломаларимиз. Ўзбек мумтоз адабиёти, замонавий адабий тадқиқот, таржи-

машунослик назарияси ва амалиёти, адабиёт танқидчилиги, адабий асарлар таҳлили ва халқ оғзаки ижоди каби кенг қамровли йўналишларда изланишлар олиб борган таниқли олимлар орасида профессор **Эргаш Очилов**нинг ўрни бекиёсдир. У ўз илмий фаолияти давомида адабиётшуносликнинг муҳим масалаларини тадқиқ этиб, айниқса, мумтоз адабиёт ва лирик жанрларни ўрганишга катта ҳисса қўшган.

Эргаш Очилов илмий изланишлари асосан ўзбек мумтоз адабиёти, хусусан, Алишер Навоий, Муҳаммад Ризо Огаҳий каби улуг ижодкорлар меросини тадқиқ этишга бағишланган. Миллий адабиётимиз тарихи, унинг бадиий қонун-қоидалари, ижтимоий-маънавий мазмуни ва халқ ҳаёти билан боғлиқ жиҳатлар чуқур ёритилган. Унинг илмий тадқиқотлари, монографиялари ва мақолалари нафақат ўқувчилар, балки кенг адабий жамоатчилик учун ҳам муҳим манба вазифасини бажаради. Шу билан бирга, олимнинг педагогик ва маърифий фаолияти ҳам кўплаб ёш авлоднинг адабиётга бўлган қизиқишини уйғотишда катта аҳамият касб этган.

Эргаш Очилов асарларида адабиёт тарихи, назарияси ва матншунослик масалалари уйғун тарзда ёритилиб, миллий маънавият ва адабий анъаналарга янги назарий ёндашувлар таклиф этилган. Унинг изланишлари нафақат илм аҳли, балки кенг китобхонлар учун ҳам қимматли манба ҳисобланади. Шу жиҳатдан, олимнинг илмий мероси ўзбек адабиёти тарихи ва назариясини ўрганишда муҳим ўрин тутди. Олимнинг “Таржима назарияси ва амалиёти”, “Таржимашуносликнинг назарий масалалари”, “Таржима назарияси” каби илмий китоблари бу соҳада таълим олаётган ёш филологларнинг сеvimли қўлланмаларига айланган.

Илмий тадқиқотларининг асосий йўналиши “Форсийдан ўзбекчага шеърий таржима муаммолари” ҳамда “Навоий ва Огаҳий” монографиялари бугунги кунда олий таълим муассасаларидаги таълим жараёнида амалий қўлланма сифатида фойдаланиб келинмоқда.

Таржимашуносликда таниқли олим Эргаш Очиловнинг Умар Хайём, Мулланафас, Абдурахмон Жомий, Саййид Имодиддин Насимий, Махтумқули, Аҳмад Югнакий, Саъдий Шерозий, Жалолиддин Румий, Абдулхолиқ Ғиждувоний, Баҳоуддин Нақшбанд, Бердақ, Убайдий, Собир Термизий, Андалиб каби дунёга машхур илму ижод пешволарининг нодир мероси намуналарини ўзбек тилига ўгириб, уларни китоб холда нашр этиб ўзбек китобхонларига етказилиши муҳим тарихий ва ижтимоий воқеа сифа-

тида баҳоланган. Бу ноёб маданий меросни халқимиз тафаккурида маънавий хазина сифатида баҳоласак бўлади.

Шунингдек, “Дийдор орзуи”, “Минг бир рубойи”, “Донишмандлар тухфаси” “Рубойи гулшани”, “Ишк дафтари”, “Муҳаббат тароналари” каби китобларда тўпланиб нашр этилган маърифат дурдоналари ҳам Эргаш Очилов таржима қаламига тегишли бўлиб, ўзбек китобхонларининг маънавий бойлигига айланиб улгурган. Қаҳрамонимиз хоҳ тожикчадан бўлсин, хоҳ ўрисчадан бўлсин, хоҳ туркманчадан бўлсин, Махтумқулидан тортиб то Бедилгача ёзувчи-шоирларни таржима қила оладиган, шу орада адабиётнинг эл орасига кириб боришига жуда катта хизмат қилган десак, асло муболаға бўлмайди.

Шунингдек, таржимашунослик бобида нафақат мумтоз адабиёт соҳаси, балки халқ оғзаки ижоди намуналарини ўзбек тилига ўгириб, китобхонлар ҳукмига тақдим этилган асарлар ҳам талайгина. Булар ичида “Афғонистон халқлари оғзаки шеърятидан намуналар”, шеърӣ тўпламлар, бир қатор эртаклар ҳам қаҳрамонимиз томонидан таржима этилиб, китобхонларга тақдим этилган. “Умрбоқӣ кўшиқлар”, “Шода-шода марварид” каби нодир мерос намуналари тўплаб нашр этилган китоблар эса кўпчилиكنинг ёнида олиб юрадиган ҳамроҳига айланган.

Бу амалий-илмӣ натижалар таҳлили шуни кўрсатадики, олим таржималари жараёнида асарнинг мазмун ва услубига содиқ қолиши билан бирга, унинг миллий маъносини йўқотмаслиги лозимлигини урғу беради, шеърятни таржима қилишда бадий шакл ва маъно уйғунлигини таъминлашни энг муҳим вазифа деб санайди ва қўллайди, асар муаллифларининг маънавий ҳаммуаллифи сифатида намоён бўлади.

Эргаш Очиловнинг ноширлик фаолиятида ҳам диққатга сазовор ишлари талайгина бўлиб, юзга яқин халқимиз севиб муталаа қиладиган китобларни китобхонларга тухфа этган. Ҳофиз Шерозӣ, Аҳмад Яссавий Саъдий Шерозӣ, Алишер Навоӣ, Заҳриддин Муҳаммад Бобур, Махтумқули, Амирий, Муқимий, Фузулий, Жалолиддин Румий, Машраб, Фаридиддин Аттор, Абу Али ибн Сино, Амир Хусрав Дехлавӣ, Сулаймон Боқирғонӣ, Мирзо Абдулқодир Бедил, Атойи, Мунис. Огаҳӣ, Нодира, шунингдек, Ғарб адабиёти вакиллари Ҳайнрих Ҳайне, Вильям Шекспир, Тарас Шевченко, Лермонтов, Пушкин, Шота Руставели, Федерико Гарсиа Лорка, Расул Ҳамзатов, Қайсин Қулиев ва бошқа нодир мерос намуналари китобхонларга тақдим этилган.

Олимнинг манбашунослик, тарихий таҳлил, бадий таҳлил, қиёсий тадқиқот соҳасидаги илмий фаолияти ҳақида мулоҳалар юритишга бир мақола етарли эмас. Том-том китоб битса бўлади.

Эргаш Очилов ўзбек мумтоз адабиёти ва халқ оғзаки ижоди соҳасида етук олим сифатида танилган шахс. Олимнинг асосий мақсади – миллий адабиётимиз тарихи ва бадий анъаналарини илмий асосда ўрганиш, уларни янги авлодга етказиш ва маънавий ҳаётдаги ўрнини белгилашдан иборат бўлган. Бу билан у нодир адабий мероснинг нафақат адабий, балки тарихий ва маънавий қимматини ҳам очиб берди. Унинг изланишлари натижасида халқ оғзаки ижоди намуналарининг миллий ўзликни сақлаб қолиш ва маънавий тарбиядаги аҳамияти ёритилган. Эргаш Очилов илмий фаолияти орқали нафақат адабиётшунослик соҳасини бойитди, балки авлодлар орасида маънавий кўприк яратиб, миллий адабиётимиз қимматини янада юксалтиришга хизмат қилди.

Эргаш Очилов жудаям меҳнаткаш ва билимдон олим, адабиёт бўйича қилмаган ишидан қилган ишлари кўпроқ, фақат зиёлилар эмас, балки кенг халқ оммаси қалбига ҳам йўл топа олган шахс, дея баҳо берадилар соҳа мутахассислари олим ҳақида.

Хулоса қилиб айтганда, адабиёт олими ўзининг илмий изланишлари, таҳлил ва тадқиқотлари орқали миллий адабиётшунослик фани тараққиётига беқиёс ҳисса қўшган. Унинг асарлари ёш авлод учун ибрат намунаси бўлиб, адабий меросни англаш, таҳлил қилиш ва унинг қадрини чуқур ҳис этишга ёрдам беради. Олимнинг илмий фаолияти замонавий адабиётшунослик илмида муҳим ўрин тутди ва келажак тадқиқотлар учун ишончли манба бўлиб хизмат қилади.

Мумтоз адабиётнинг билимдони, замонавий адабиётни яхши англаган, Навоий қомусини тузишда ғайрат билан ишлаган, журналист сифатида суҳбатлар ўтказган, жамоат ишларида фаоллигини йўқотмаган, ташкилотчиликда ўрнатилган вазифаларни бажарган ва яна кўпгина ижобий хислатлар соҳиби Эргаш Очилов 60 ёшни қаршиламокда.

Адабиётшунос олимнинг ҳаёти ва ижоди – бу фидокорлик ва изланиш намунаси. Унинг тадқиқотларида миллий руҳ, тарихий хотира ва бадий тафаккур бирлашган. Эргаш Очиловнинг илм ва таҳлил бағрида яратилган қўшган 150 га яқин китоблари илм дарёсидаги бир томчи нур, холос. Хали олим кўпгина китобхонлар қалбида маърифат чироғини ёқиб, сўз мўъжизасини таратиб, фикрлар қанотида парвоз этажигига ишонамиз.

ДАВРИМИЗНИНГ БИР ДОНИШМАНДИ

Урганчдаги адабий анжуман ниҳоясига етгач, машварат ўтган кошона фойесига пойтахтдан келган уч атоқли адабиётшунос – болалар адабиётининг улкан тадқиқотчиси Раҳматулла Баракаев, халқ оғзаки ижоди бўйича етакчи олим Маматкул Жўраев ва таржимашунослар пири ҳисобланган Эргаш Очилов билан гурунглашиб турардик. Раҳматулла оқсоқол уяли телефонига қисқагина жавоб бергач:

– Ғуломжон докторантнинг онаси қозонга гуруч солибди. Ош қирқ дақиқада тайёр бўлар экан! – деди.

– Йигирма беш дақиқада ўша ерда бўламиз! – дедим соатга қараб.

– Иби, Сиз ҳам бизлар билан борасизми? – кулимсираб сўради Маматкул.

– Ғуломжон билан Янгибой ака бир колхоздан, бир бригаддан-ку, ахир! – деди Эргаш Зокирович таваккалига.

– Сиз ҳақсиз, домла! – жавоб бердим мен. – Ғуломжон Киров номидаги колхознинг иккинчи, мен саккизинчи бригадасида туғилганмиз. Таҳрир қилинадиган бир жойи: мен туғилган минг тўққиз юз эллик саккизинчи йили колхоз “КИМ”, яъни “Коммунистическая Интернационал Молодёжи” деб айтилган. Ундан олдин комсомол сарбони Косарев номида бўлган!

– Кетдик! – деди Раҳматулла ака. – Қолганини палов атрофида гаплашамиз!

Дарё кўпригидан ўтаётганимизда меҳмонларга қаҳрамон устозимиз Абдулла Орипов ёзган тўрт сатрни ўқиб бердим:

*Кимлигимни билардим озроқ,
Билар эдим суюклигимни.
Амударёни кўрганда бироқ,
Билиб қолдим буюклигимни.*

Ғуломжоннинг уйидаги ширин суҳбат ярим тунгача давом этди. Навоий ва Махтумқули, Огаҳий ва Аваз Ўтар, Зафар Диёр ва Дўстжон Матжон адабий мероси тўғрисида сўзлашдик. Раҳматулла ака билан Маматкул “Ширин ва Шакар” достони, асарнинг

“Ўзбек халқ ижоди ёдгорликлари” туркумида чоп этилаётгани хусусида фикрлашдилар. Ўша хонадонга келиб, бизлар билан саломлашиб, бир пас ўтириб кетган овулдошим ташқарида: “Меҳмонларингиз олимларми?” – деб сўради. “Алломалар!” деб жавоб бердим ифтихор билан. Дарҳақиқат, менинг уч кадрдоним ҳам адабиёт илми учун бетакрор хизмат қилиб келган (Маматқулнинг жойи жаннатдан бўлсин) ва келаётган алломалардир.

Қитмирлигим тутиб, Эргаш Зокировичга юзланар эканман:

– Қандай қилиб ўттиз ёшда “Муборак сарчашмалар” деган мухташам монография ёзиш мумкин? – деб сўрадим.

– Эргашжон давримизнинг бир донишманди-да! – деди ёши улуғимиз, профессор Раҳматулла Баракаев.

Давримизнинг бир донишманди! Дарвоқе, донишманд олимгина “Нафис мажлислар” китобига Рудакий, Хайём, Яссавий, Саъдий, Румий, Ҳофиз, Навоийдек титанлар тўғрисидаги жавоҳир фикрларни жамлаши, “Шарқ ҳикоят ва ривоятлар” икки жилдга жойлаши, “Ишқ гавҳари” (Ҳофиз Шерозий), “Бир қатим нур” (Вильям Шекспир), “Ёр васли” (Амир Хусрав Деҳлавий), “Ҳикматлар” (Жалолиддин Румий), “Бир киз куйлар” (Генрих Гейне), “Муҳаббат мазҳаби” (Абдурахмон Жомий) каби дурдона асарларни нашрга тайёрлаши, Паҳлавон Маҳмуд, Алишер Навоий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур ва бошқа улуғларимиз тўғрисидаги мағзи тўқ рисоаларни ёзиши мумкин эди. Шу кунгача Эргаш Зокирович ёзган асарлар, монографиялар, дарсликлар, қўлланмалар, луғатларни йиғсангиз, ҳақиқий хазина бўлади. У Бухоройи шарифнинг қадимги раъйикорчиларига ўхшаб жаҳон адабиётининг теран уммонидан энг қимматбаҳо дуру гавҳарларни териб олиб, биз ўқирманларга тортиқ қилиб келмоқда. Биз қайд қилган асарлар улкан олим библиографиясининг бир қисми, холос.

“Жомий нуқтадон ва нозиктаъб адабиётшунос ҳам эди, – деб ёзади Эргаш Очиллов. – Унинг “Рисолаи аруз” асари аруз ҳақидаги энг мукаммал қўлланмалардан ҳисобланади. У муаммо жанрига бағишлаб тўртта рисола ёзган. “Шарҳи рубоиёт”ида ўз рубоийларини ваҳдати вужуд таълимоти асосида шарҳлаган. Яна қофия ҳақида маҳсус рисола ёзган. Шарқ сўз санъатидаги бир неча машҳур қасидаларга алоҳида-алоҳида шарҳлар битган. Саъдийнинг “Гулистон”ига назира тарзида яратилган “Баҳористон” пандномасининг шеър ва шоирлик ҳақидаги еттинчи бобида ўтмиш ва замондош шоирларга, ижодининг асосий йўналишидан келиб чиқиб, ҳолис илмий баҳо берган.”

Олам билан илмнинг чеки бўлмайди, дейдилар. Лекин бу борада собит қадам ташлаган олимлар ҳамиша мақсадларига эришадилар. Эргаш Очилов узоқ йиллардан буён Ўзбекистон Фанлар академиясининг Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институтида ишлаб келади. Пойдеворини Отажон Ҳошим ва Ойбекдек улуғлар бунёд этган бу илмий муассасада у атоқли академиклардан Иззат Султон ва Матёқуб Қўшжонов, Тўра Мирзаев ва Бахтиёр Назаровлардан тажриба ўзлаштирди. Устозлари Ўзбекистон Қаҳрамони Суйима Ғаниева ва фан доктори Иброҳим Ҳаққуловлар билан бирга фундаментал илмий ишларга қўл урди. Хусусан “Алишер Навоий қомуси”ни яратишга муносиб улуш қўшди. Айни чоғда ўзбек адабиётининг энг сара намуналарини шарқ тилларига таржима қилишнинг назарий ва амалий масалаларини тадқиқ этмоқда. Хусусан “Форсийдан ўзбекчага шеърӣ таржима муаммолари”, “Таржима назарияси ва амалиёти”, “Таржимашуносликнинг назарий масалалари”, “Таржима назарияси”, “Бадӣӣ таржима масалалари” монографиялари Эргаш Очилов илмий фаолиятининг қаймоғи ҳисобланади. У “Таржимашунослик терминларининг изоҳли луғати”ни ҳам чоп эттирдик, олимнинг сермазмун фаолияти кун сайин олмос қирралар касб этиб бормоқда. У Истанбулда Алишер Навоӣӣ, Ашгабатда Махтумқули Фироғӣӣ адабий меросига бағишлаб ўтказилган халқаро симпозиумларда мазмунли маърузалари билан иштирок этди.

*Хизр кезган чўлда эл хуррам бўлсин,
Юртимиз биноси мустаҳкам бўлсин.
Топган, тутганимиз бирга, жам бўлсин,
Бир суфрада адо бўлсин ошимиз.*

Буюк туркман шоири ва мутафаккири Махтумқули Фироғӣӣнинг олтин қаламига мансуб бу бебаҳо сатрларни Эргаш Очилов эҳтиром ила таржима қилиб, нафақат ўз таржималари, балки Жуманиёз Шарипов, Жуманиёз Жабборов, Музаффар Аҳмад, Мирзо Кенжабек таржималари киритилган “Дунё ўтиб борадур” тўплами (“Шарқ” НМАК)да чоп этди. Кейинчалик улуғ шоир шеърларидан намуналарни бухоролик адиб Муҳаммад Пирриев ҳам нашр қилдирди.

Эргаш Очиловнинг илму ижоддаги юлдузлари лаҳзалари янги асримиз иккинчи ўн йиллигининг ўрталарига тўғри келди. Айнан шу вақтлари у йигирмага яқин китоблар чиқарди. Хусусан 2013

йили “Академнашр” нашриёти Махтумқули Фироғий таваллудининг 290 йиллиги муносабати билан Ўзбекистон Республикаси Байналмилал маданият маркази, республика туркман миллий маркази ҳомийлигида туркман тилидан Эргаш Очилов таржималари асосида Махтумқули Фироғий “Асарлар”ини замонавий дизайнда чоп этди. Туркменистон Президенти Гурбангули Бердимухаммедов сўзбоши ёзган китоб учун мўлжалланган шеърларни филология фанлари доктори Аннагурбан Аширов тўплади. Талантли таржимоннинг камтарона меҳнатлари муносиб баҳоланди. У 2014 йилнинг 16 май куни Туркменистон Президенти Фармонида биноан ўз ҳамкасбларидан филология фанлари доктори, профессор Каримбой Қураббоев, атоқли романнавис Қурбон Муҳаммадризо билан бирга “Махтумқули Фироғий” медали билан тақдирланди.

Эргашжон туркман булбули таваллудининг 300 йиллиги айёмига ҳам муносиб улушлар қўшди. Топган гул, топмаган бир боғ пиёз келтиради, деганларидек, биз бу санага бағишлаб Тошкентдаги “Очун” нашриётида “Махтумқули Фироғий” дostonини чиқардик. Китобнинг асосий адади Алишер Навоий номидаги академик опера ва балет театрида ўтган тантанали кеча иштирокчиларига тарқатилди. Достонни Эргаш Зокировичга берар эканман, у китобни очиб қуйидаги сатрларни овоз чиқариб ўқиди:

*Мусодара бўлиб мулки,
Қўндан юзи кўрмай қулги,
Сурункали ўн бир йилки,
Шоир Али зиндондадур...*

*...Чиқиб келса, кўзига тик,
Қаролмассан, бошинг эгик,
Санаб бўлмас сени тирик,
Шоир Али зиндондадур!*

– Миллатнинг гуллари зиндону авахталарда, олис, совук шахталарда хазон этган тузум тамомила таназзулга учраган бўлсин, – деди Эргаш Очилов. – Навоий ва Махтумқули, Шекспир ва Пушкин, Ҳофиз ва Гейне, Абай ва Бердақ шеърлари тинч замонда жаранглаб турсин. Нафис сўз мангу йўлдошимиз бўлсин. Ўзбек адабиётининг жаҳон меридианлари бўйлаб қадамлари қутлуг бўлсин. Биз адабиётшунослар ҳам бу сафнинг бошида юрайлик!

Янги аср ва Янги Ўзбекистон адабий танқидчилиги юксак довлар қаршисида турибди. Бугунги кунда адабиёт илмининг залворли юкини ўз елкасига олган Иброҳим Ғафуров, Йўлдош Солижонов, Боқижон Тўхлиев, Ваҳоб Раҳмонов, Низомиддин Маҳмудов, Қозокбой Йўлдошев, Хуршид Дўстмуҳаммад, Сувон Мели, Султонмурод Олим, Адҳамбек Алимбеков, Насимхон Раҳмонов, Курдош Қаҳрамонов, Нусратулла Жумахўжа, Раҳматулла Баракаев, Ҳамидулла Болтабоев, Шухрат Ризаев, Дилмурод Қуროнов, Нурбой Жаббор, Баҳодир Карим, Раҳмон Қўчқор, Улуғбек Ҳамдам, Узоқ Жўрақулов, Абдулла Улуғов, Ғайрат Муродов, Сиддиқ Мўмин, Баҳодир Раҳмонов, Ҳалим Карим ва бошқа ҳамкасблари билан миллий адабиётимизни тарғиб қилишда жонбозлик кўрсатмоқда. Олтимиш ёш олим учун тафаккури теран фикрга, билаги кучга тўлган етуклик палласи. Мен қадрдон дўстимизга илм ва ижод йўлида янада маҳобатли манзиллар тилайман!

Мўминжон СУЛАЙМОНОВ,

Наманган давлат университети Ўзбек адабиётшунослиги кафедрасининг доценти, филология фанлари номзоди

СЕРМАҲСУЛ ВА СЕРҒАЙРАТ ОЛИМ

Эргаш Очиловнинг илмий ва ижодий фаолияти ҳақида фикр-мулоҳаза ёзиш, бир қараганда, жуда осондек туюлади. Сабаби, олимнинг ижодий лабораторияси жуда кенг ва сермахсул, унда жуда кўп маълумотлар мавжуд. Аммо, айнан, ана шу маълумотларнинг бисёрлиги кишини хавотирга солади. Олимнинг амалга оширган ишларини тўла-тўқис ёритиб бера оламанми, деган андиша ҳар қандай кишини иккилантириб қўйиши, табиий.

Асли мутахассислиги таржимашунослик бўлган олимнинг айна кунларда адабиётшуносликда қўл урмаган соҳаси йўқ десак, муболаға бўлмас. Бу хусусиятнинг ҳам асосли сабаблари бор: Эргаш Очилов чорак асрдан буён “Ўзбек тили ва адабиёти” журналининг масъул котиби сифатида самарали фаолият юритиб келмоқда. Унинг заҳматли меҳнати туфайли журнал сонлари мунтазам босилмоқда. Қолаверса, таҳририятга келган мақолалар зукко мутахассислар томонидан таҳрир қилинса-да, масъул котиб ҳаммасини синчиклаб кўздан кечирази, хато ва камчиликларини

эринмай тузатиб чиқади. Шунинг учун ҳам журналда эълон қилинган мақолалар мазмун жиҳатидан ҳам, илмий янгилиги жиҳатидан ҳам диққатга сазовор, ўқувчиларга манзур бўлиб келмоқда. Журналда босилаётган ҳар бир мақолага жиддий муносабатда бўлиш, яъни такрор ва қайтариқларга йўл қўймаслик кучли хотирани ҳам талаб қилади. Э.Очиловни ушбу жиҳатдан Оллоҳ сийлаган камдан-кам иқтидор эгаси, деб бемалол айтиш мумкин. Бу хусусиятнинг кўп марта гувоҳи бўлганимиздан шундай фикрни дадил айтишга жазм қилдик. Олим бирор-бир мақола мазмуни ҳақида фикр билдирар экан, илмий қимматини ошириш мумкин бўлган маълумотларни таъкидлаб ўтади. Ҳатто 20-30 йиллар илгари эълон қилинган нашрларни, муаллифни, китоб ёки мақолани эсга олади. Уларга мурожаат қилиш фойдадан холи бўлмаслигини уқтиради. Албатта, мақолаларга бундай муносабатда бўлиш уларнинг илмий жиҳатдан пухта ва сермазмун бўлишини таъминлайдиган омиллардан биридир.

Олим ижодий ва илмий фаолиятининг энг муҳим жиҳати илмий-назарий фикрларни амалий иш билан омукта олиб боришда намоён бўлади. Кўпчилик олимлар илмий тадқиқотлар билан чекланишлари маълум. Эргаш Очилов эса, аксинча, ҳар икки соҳани баробар муваффақиятли олиб бораётган ижодкор ҳисобланади. Мазкур жиҳатлар олимнинг таржима назарияси ва амалиёти фанидан машғулотлар ўтказиши ҳамда бадиий таржима соҳасида баракали ижод қилаётганида ҳам намоён бўлади. Аксарият таржимашунослар илмий тадқиқотларида назарий фикрларни илгари суриш билан кифояланадилар, Эргаш Очилов эса, шахсан ўзи бадиий таржима билан ҳам жиддий шуғулланиб, ҳамкасбларига ва шогирдларига ўрнак бўлмоқда. Фактларга мурожаат қиладиган бўлсак, ҳатто таржимашунослик соҳасида амалга оширган ишларидан кўра бадиий таржималари салмоқли эканлигининг гувоҳи бўламиз.

Тиниб-тинчимас олимнинг турли йўналишларда китобларни нашрга тайёрлашдек серзаҳмат хизматлари ҳар қандай мақтовга арзигуликдир. Ҳисоботларда ҳозирга қадар 77 та китобни нашрга тайёрлагани таъкидланган. Кимдир олдиндан маълум манбаларни нашрга тайёрлаш ҳам қийин бўптимиз, деб ўйлаши мумкин. Аммо ҳаётида битта бўлса ҳам илмий тўплам ёки китобни чоп этишга тайёрлаган киши бу ишнинг нақадар машаққатли эканини жуда яхши билади. Маълумотларнинг аниқ бўлиши, ишончли

манбаларни ўрганиб, уларга асосланиб ишлаш жуда кўп вақтни олади ва муболағасиз фидойиларча ишлашни талаб қилади.

Назаримизда, Э.Очилов бутун бир катта кутубхонани уйда жамлагандек туюлади. Чунки олим нашрга тайёрлаган китобларда кўрсатилган манбалар салмоқли ва хилма-хил. Агар ҳаммасини кутубхоналарга бориб ўрганган бўлса, қанча вақт сарфланганини тасаввур қилиш қийин эмас.

Олим оммавий нашрлар ҳисобланувчи энциклопедияларга кирган юзлаб мақолаларнинг муаллифи ҳамдир. Умуман, унинг турли мавзуларида эълон қилинган мақолалари 1000 дан ортиқ эканини ҳисобга олсак, буларнинг ҳаммаси жуда кўп вақт олиши ҳамда тинимсиз изланишлар натижаси сифатида баҳоланишга лойиқ.

Шунча салмоқли ишларни амалга ошириш билан бирга олим дўстлар билан суҳбатлашишга ва гурунглашишга ҳам вақт топади. Э.Очилов, бир сўз билан айтганда, дилкаш суҳбатдош ҳам. У билан адабиётшуносликнинг исталган мавзусида бемалол соатлаб суҳбатлашиш мумкин. Қолаверса, қанча суҳбатлашсангиз ҳам зерикмайсиз. Бундай инсонларни, одатда, суҳбати жонон деб аташади.

Биз мақоламиз сарлавҳасида олимни бежизга сермахсул ва серғайрат олим деб атамадик. Муволағасиз айтиш мумкинки, унинг ҳозиргача амалга оширган ишларини бутун бир кафедра аъзолари ҳам бажариб улгура олмайдигандек. Бир пайтлар фантастика йўналишида ижод қилувчи машҳур адиб Жюль Верннинг сермахсулликдан ҳайратланишиб, бир неча ёзувчи бир жойда ижод қилишади ва ёзганларини унинг номидан эълон қилишади, деган фикрларни ҳам айтишган экан. Олим дўстимизнинг илмдаги, ижоддаги, адабий таҳрирчилик ва педагогик фаолияти Жюль Верннинг сермахсулликдан асло қолишмайди. Эргашжоннинг тиниб тинчимаслиги, ҳалоллиги ва илму ирфонга фидойилиги сабаб Яратган унинг ижодига туганмас барака бериб қўйган бўлса, не ажаб!

Хулоса қилиб айтганда, ҳозирги адабиётшунослигимизни Эргаш Очилов ижодисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Олим эндигина 60 баҳорни қаршиляпти. Ўйлаймизки, серғайрат олим ҳали юзлаб қимматли тадқиқотлари билан адабиётшунослик илмини, шу билан бирга бадий таржима соҳасини ҳам бойитишда давом этади.

БИЗ – ПАРТАДОШЛАРМИЗ

Эргаш ёшлигидаёқ ажойиб бола эди. Ҳар қандай вазиятдан кулги, ҳазил-мutoйиба билан чиқиб кетар, бу унинг нафақат зукко, балки одамохунлигини ҳам кўрсатар эди. Мен у билан икки йил бир партада ўтирганман. Бу ўқувчилик йилларимизнинг 9–10-синфлари эди. Унгача Эргаш ўзининг Янгиқишлоғидаги саккиз йиллик мактабда ўқиган. Тўғриси, у келишидан бирор йил олдинроқ танишганмиз. Бунга биздан икки синф тепада ўқиган Нормурод Орипов деган бола (Оллоҳ раҳматига олсин) сабаб бўлган. Адабиётга яқин бола эди (кейинчалик у ўқиб, педиатр врач бўлиб ишлади). У менга нимадир сабаб Эргаш Очилов деган ҳамқишлоғи борлиги, у туман газетасида ўз шеърлари ва мақолалари билан фаоллиги, яхши ғазаллар ёзиши ҳақида гапириб, ичимни кизитиб қўйди. Биз дастлаб шу Нормурод ака орқали хатлар ёзиб олишганмиз. Кейин кўришдик, оилавий борди-келдилар қилдик. Ва ниҳоят, 9-синфни бирга ўқий бошладик. Эргаш бизнинг мактабга келиши билан нафақат синфдошлар, балки ўқитувчилар жамоасининг ҳам эътиборини ўзига жалб қилди. Чунки у фақат адабиётдангина эмас, ҳамма фанлардан, ҳатто, математика, физика ва кимё каби аниқ фанлардан ҳам аълода ўқирди, уларнинг мураккаб формулалари асосидаги масалаларни ўйнаб ечарди. Хулқи, одоби, муомаласи гўзал эди, ҳеч кимнинг кўнглига тегадиган гапи ва иши ҳам бўлмасди. Шунинг учун ҳам у мактабда тез эътибор қозонди. Шунча инсоний фазилатлари етмагандай, у истеъдодли эди – яхши шеърлар, гўзал ғазаллар ёзарди. Шу боис ҳам у мактабимизда қисқа бир даврда “Эргаш Очил”га айланди. Қўшни кишлоқлик болага ҳамма ҳавас қилар ва ҳамманинг муносабати самимий эди. Мактабга шундай иқтидорли бола келганидан ҳаммадан ҳам адабиёт ўқитувчимиз Собит Аvezов (ҳозирда БухДУ профессори) хурсанд эди. У Эргаш туфайли мактабдаги адабий-педагогик фаолиятини икки ҳиссага кучайтирди: адабий тўғараклар ташкил қилди, катта танаффусда радиоэшиттишларни йўлга қўйди, ҳар хил адабий тадбирлар, ижодкорлар билан учрашувлар уюштирди. Буларнинг марказида Эргаш Очилов деган шу мактабнинг юкори синф ўқувчиси турарди. У нафақат мактаб, ҳатто, туманда ҳам ўз шеърлари билан таниқли эди. Устоз Абдул-

ла Раҳмон олиб борадиган туман радиоэшиттиришининг доимий иштирокчиси, “Шофиркон ҳақиқати” газетаси қошида ташкил этилган “Мингчинор” адабий тўғарагининг фаол катнашчиси, газета муҳаррири ёзувчи Аҳад Ҳасан, таҳририят ходимлари, шоирлар Омон Абдулло, Бобоқул Усмонларнинг эътиборини қозонган ёш ижодкор эди. Бугун илм аҳли Эргашни катта олим сифатида билади, лекин унинг шеър ёзишидан ҳамманинг ҳам хабари йўқ. Шунинг учун ҳам мен шу ерда унинг ўқувчилик йилларида ёзилган ва “Мингчинор наволари” рукни остида “Шофиркон ҳақиқати” газетасида чоп этилган бир ғазалини илова қилмоқчиман. Ғазал “Бу Ватан” деб номланган:

*Тўтиёдир кўзларимга шуълаафшон – бу Ватан,
Шеър бўлиб бағримга оққан нурли бўстон – бу Ватан.*

*Менга жўшқин бир ҳаётму, ё қанот парвозга шай,
Бахту иқбол уфқи узра ё абад шон – бу Ватан.*

*Мен муҳаббат бахш этайму, шеъру қалб, умримни ё?
Ол, дебон боримни бергум, йўқса армон – бу Ватан.*

*Кимга бахт бергучи иқбол, кимга мулкдир – беҳудуд,
Кимга меҳнат, кимга шухрат, кимга қурбон – бу Ватан.*

*Менга фируз бир санобар, менга бахт – йўқ сарҳади,
Менга қудрат, менга журъат бирла даврон – бу Ватан.*

*Куйламоққа васфини гар ожиз эрса қалб, не тонг,
Сўйла: бир журъат илоҳий, сўйла тугён... бу Ватан.*

*Қатра нурдек бағрига сингиб кетолсам, не ажаб,
Эргашо, жисмимда барҳақ жону жонон – бу Ватан.*

“Мингчинор” тўғарагида тенгдошлардан ҳозирда таниқли болалар шоири, олим Дилшод Ражаб, шоира ва олима синглимиз Лайло Шарипова, кейинчалик “йўли”ни бошқа ёққа буриб кетган дўстимиз Ўткир Маликлар бор эди. Эҳ, у дамлар... Эсласам, юрагим орзиқиб кетади. Биз катта адабиётнинг илк сабоқларини шу “мактаб”да олдик...

Эргаш билан ёшлик хотираларимиз, сафар саргузаштларимиз, ибратли ҳангомаларимиз кўп. Энг муҳими, уларнинг ҳаммаси кўнгилни ёритадиган гаплар. Бу гапларни дўстимнинг кейинги юбилейлари учун асраб қоламан. Чунки, Оллоҳ етказса, ўшанда ҳам Эргаш билан боғлиқ хотираларга қайтиш мен учун фараҳли.

Дўстим, Эргашжон, кутлуг 60 ёшинг муборак бўлсин! Оллоҳ умрингни зиёда қилсин! Миллий адабиётшунослигимиз ривожини ўлидаги хизматларинг учун Яратган сенга икки дунё саодатини ато этсин.

Хисрав ҲАМИДОВ

ТАРҶУМОНИ АШЎРИ МОНДАГОР

Яке аз фарзандони барўманди Бухорои шариф олим, шоир ва тарҷумони бомаҳорат Эргаш Очилов соли 1965 дар Янгикишлоқи ноҳияи Шофиркони вилояти Бухоро ба дунё омадааст. Баъд аз хатми мактаби миёна ҳуччатҳояшро ба факултети журналистикаи Донишгоҳи давлатии Тошканд (ҳозира ДМТ) супорида, соли 1989 онро бо дипломи аъло ба итмом мерасонад. Эргаш Очилов тайи солҳои 1984 – 1992 дар Идораи савдои китоби шаҳри Тошканд ба сифати экспедитор фаъолият намудааст. Аз соли 1992 ҳаёти худро бо Пажуҳишгоҳи забон ва адабиёти Фарҳангистони улуми Ўзбекистон мепайвандад. Дар ин даргоҳи муқаддас то имрӯз бо қори таҳқиқу тадқиқ машғул аст. Солҳои 1995 – 1998 дар шуъбаи фанҳои иҷтимоиву гуманитарии Президиуми Фарҳангистони улуми Ўзбекистон ба ҳайси котиби илмӣ дифои вазифа намудааст. Аз соли 1998 ходими калони илмӣ шуъбаи таърихи адабиёти ўзбек, аз соли 2000 бошад, котиби масъули маҷаллаи илмӣ «Ўзбек тили ва адабиёти» шуда қор мебарад. Аз соли 2004 то ҳол ба сифати чойивазқун дар Донишгоҳи давлатии ховаршиносии Тошканд ба донишчӯён ва магистрантҳо аз фанни назария ва амалия тарҷума дарс дода меояд.

Эргаш Очилов ба сабаби он ки бо алифбои ниёгон ва забони адабии классикии форс-тоҷик ошноии комил дорад, ба омӯзишу тадқиқ ва тарҷумаи осори намоёндагони адабиёти классикии мо камари ғиммат бастааст. Соли 1994 меҳнати чандсолаи олим рӯи об омаданд, ки дар мавзӯи «Иттиҳоди шакл ва мазмун дар тарҷу-

маи рубой» рисолаи номзадӣ ҳимоя намуда, муваффақ ба дарёфти дараҷаи номзоди илмҳои филология гардид.

Э.Очилов дар ҷодаи илм хеле меҳнат мекунад ва табиист, ки заҳматхояш барбод нарафтаанд. Дар масъалаи адабиёти классикии Шарқ, робитаҳои адабӣ ва назарияи тарҷума наздик ба 500 мақола, беш аз 10 рисола, монография ва дастурҳои таълимӣ мисли «Сарчашмаҳои муборақ», «Алишер Навоӣ», «Заҳириддин Муҳаммад Бобур», «Убайдуллоҳон» (дар ҳаммуаллифӣ), «Як каф дур», «Симоҳи барҳаёт», «Назария ва амалияи тарҷума», «Паҳлавон Маҳмуд», «Муаммоҳои тарҷумаи шеърӣ аз форсӣ ба ўзбекӣ», «Масоили тарҷумаи бадеӣ», «Назарияи тарҷума», «Масоили назарияи тарҷумашиносӣ», «Луғати изоҳии истилоҳоти тарҷумашиносӣ» ва ғайра навиштааст. Ба сабаби баланд будан ба нозукиҳои тарҷума ва огоҳӣ аз забонҳои форсии тоҷикӣ, русӣ, озарбойҷонӣ, туркманӣ, қароқалпоқӣ, тоҷорӣ маводҳои ба ин забонҳо навишташударо ба ўзбекӣ баргардонда, мавриди мутолиаи хонандагонӣ сершумор қарор медиҳад.

Э.Очилов дар тарҷумаи шеърӣ бештар ба жанри рубой эътибори ҷиддӣ дода, нозукиҳои ин жанро хуб медонад ва ҳангоми тарҷума онҳоро нигоҳ медорад. ӯ то кунун аз осори қариб 200 шоири баркамоли адабиёти классикии тоҷик монанди Рӯдакӣ, Сино, Хайём, Абӯсаиди Абулхайр, Абдулҳалиқ Ғиждувонӣ, Наҷмиддин Кубро, Маҷиддин Бағдодӣ, Низомӣ, Амир Ҳусрав, Аттор, Румӣ, Паҳлавон Маҳмуд, Ҳофиз, Насимӣ, Абулвафо Ҳоразмӣ, Ҷомӣ, Фонӣ, Убайдӣ, Бедил, Мирзо Ғолиб ва ғайра беш аз даҳ ҳазор рубой тарҷума кардааст, ки дар китобҳои «Дафтари ишқ» (2000), «Таронаҳои муҳаббат» (2005), «Ҳазору як рубой» (2009), «Гулшани рубой» (2010) ҷоп шудаанд.

Дар тарҷумаи ӯ маҷмӯаҳои «Орзуи дидор»-и Убайдӣ (2007), «Маънаҳои муҳаббат»-и Ҷомӣ (2011), «Тилисми зиндагӣ»-и Хайём (2012), «Ҳикмати ҳаёт»-и Саъдӣ, «Маъвои муҳаббат»-и Румӣ (2013), «Ҳасли муҳаббат»-и Муллонафас (2010), «Аз устодат ҷудо нашав»-и Махтумқули (2012), «Ҳикматҳо», «Асарҳо» (2013), «Нолаи булбул» ва «Намунаҳои шеърӣ шиғоҳии мардуми Афғонистон» (2014) ба забонӣ ўзбекӣ нашр шудаанд. Фаъолияти тарҷумонии ӯ хеле васеъ мебошад, ки ба ҷуз ин, намунаи шеърӯ таронаҳои Генрих Гейне, А.С. Пушкин, М.Ю.Лермонтов, Т.Шевченко, Р.Ҳамзатов, Қ.Қулиев, С.Вурғун, А.Тўқай. М.Ҷалил, Андалеб, Бердақ, Аҷиниёз ва ғайраро низ манзури хонандагон гардондааст. Аз афсонаҳои халқи рус ҳам чанд афсонаро тарҷума кар-

да, ки барои хурдсолон нигаронида шудааст. Наздик ба 80 китоби шоирони мумтози ватаниву хориҷиро ба нашр омода намудааст. Дар баробари ин, наздик ба 500 ғазал ва 200 қитъаи шоирони форс-тоҷик ва турк ҳам ба қалами ӯ баргардон шудааст. Асари Аҳмад Югнакӣ «Ҳиббат-ул-ҳақоик»-ро табдили назмӣ намуд.

Дар Ирон, Туркия, Туркменистон бо сафари илмӣ таъриф намудааст. Айни замон рӯи рисолаи докторияш «Муаммоҳои тарҷумаи шеърӣ аз форсӣ ба ӯзбекӣ» кор мебарад.

Тарҷумаи шеър коре ниҳоят сангин аст ва аз тарҷумон меҳнати зиёдро талаб мекунад, ба ин хотир, на ҳама ба тарҷумаи шеърӣ даст мезананд ва на ҳама дар ин соҳа ба муваффақият мерасанд. Алалхусус, тарҷумаи осори намоёндоғони адабиёти классикӣ, бештар масъулият талаб мекунад, зеро ҳам аз ҷиҳати мазмун ва ғоя, ҳам аз ҷиҳати техникаи шеърӣ ниҳоят кавист. Барои тарҷумаи осори онҳо ҳадди ақал нисфи онҳо донишу таҷриба доштан лозим аст. Яке аз омилҳои муҳиме, ки ҳангоми тарҷумаи ашъори классикони адабиёти форсӣ бояд нигоҳ дошта шавад, ин вазни шеър мебошад, ки вазни ҳоким дар ин адабиёт арӯз аст. Тарҷумон Эргаш Очилов ҳангоми тарҷумаи рубоиву ғазал вазни арӯзии онҳоро то он, ки имкон ҳаст, ҳифз кардааст. Дигар ба зеҳни хонанда ба шакли хушоиянд расонда додани мазмун мебошад, ки дар ин маврид низ комёбиҳо дорад.

Дар маҷмӯаи «Маъвои муҳаббат», ки соли 2013 аз тариқи нашриёти «Ўзбекистон» нашр гардидааст, тарҷумаи 1002 рубоии Ҷалолиддини Румӣ ҷой дорад. Аз нисф бештари 1994 рубоии мансуб ба Румӣ айни ҳол дар дастрасии хонандаи ӯзбек қарор гирифтааст. Дар бисёр рубоӣҳо маҳорати тарҷумон бармалост. Масалан, тарҷумаи зерин:

*Мен бандаи Қуръонман, то ҷоним бор,
Пайғамбар эшиги тупроғиман зинҳор.
Ким бошқача бир талқин этса изҳор,
Мен унинг ўзию ҳам сўзидан безор.*

Аслаш ин тавр аст:

*Ман бандаи Қуръонам, агар ҷон дорам,
Ман хоки дари Муҳаммади мухторам.
Гар нақл кунад ҷуз ин кас аз гуфторам,
Безорам аз ўву з-ин сухан безорам.*

Хонанда фикр мекунад, ки айнан ба ўзбекӣ навишта шудааст. Дар он чун асли рубой дар ҳар чаҳор мисраъ ҳам қофия ҳифз шу-
дааст, аммо калимаҳои қофия дигар аст.

Ҳамчунин, тарҷумаи ғазалу рубой ва ҳикмату фардҳои Саъди-
ро дар китоби «Ҳикмати ҳаёт» фароҳам оварда, ташнағони шеърӣ
тоҷикиро бо осори рангоранг шодоб намудааст.

Эргаш Очилов ба ҷуз тарҷумаи осори бадеӣ дар мавриди зин-
дагӣ ва осори адабиву адабиву бадеии пешқадамони адабиёти
форс-тоҷик мисли Рӯдакӣ, Абӯсаиди Абулхайр, Ҳофизӣ Шерозӣ,
Зебунисо, Бадриддин Ҳилолӣ, Шавкати Бухорӣ ва даҳҳо нафа-
ри дигар, ки бори адабиётро ошиқона бар дӯш кашидаанд, мақо-
лаҳои зиёде навишта, дар матбуоти даврӣ элон кардааст, ки барои
воқиф шудан аз рӯзгору осори мондагори онҳо нақши муҳим до-
рад. Ин хизматҳои мавсуф барои минбаъд ҳам мустаҳкам гарди-
дани робитаҳои адабии ду халқи аз қадим дӯсту ҳамдил аҳамияти
калонро молик аст.

Тарҷумони боистеъдод Э.Очилов дафтари шеърҳои зебову са-
мимӣ низ дорад. Ин истеъдод ба ӯ имкон додааст, ки ҳар чи беш-
тар ба олами шеърӣ ворид гардад. Имсол бо қадам гузоштан
ба синни мубораки шаст солагӣ шоир ва тарҷумони чирадаст,
номзади илмҳои филологӣ Эргаш Очиловро табрик намуда, та-
манноӣ онро дорем, ки доимо дар ҳалқаи хонавода хушбахт, дар
ҳалқаи дӯстон сарбаланд ва дар ҳалқаи аҳли илму адаб сермаҳсул
ва соҳибэҳтиром бошад.

Otabek JO'RABOYEV,
*O'zR FA Alisher Navoiy nomidagi Davlat
adabiyot muzeyi katta ilmiy xodimi,
filologiya fanlari nomzodi, dotsent*

KITOB O'QIYOTGAN OLIM
(Professor E.Z.Ochilov haqida ko'ngil so'zi)

Maqola nomi taajjubga solishi mumkin. "Olim bo'lgandan keyin
kitob o'qiydi-da" deya. Lekin hozir shunday bir zamonni yashamoq-
damizki, o'qimay olimlik qilish, o'rganmay aql o'rgatish, tajriba ort-
tirmay va uyalmasdan donolikka o'tish odat tusiga kirayotganday...

Qisqasi, kamina Ergash Ochilovni mudom kitob o'qiyotgan yoxud
matn tahrir qilayotgan asnoda ko'radi, doimo shunday tasavvur eta-

di. Bir odam haqida jiddiy fikr ayta olish uchun esa yigirma besh yil kam bo'lmasa kerak. Ergash akani chorak asrdan oshiq vaqt davomida taniyman, hurmat qilaman. Biz aspirantlik paytimizdayoq, u taniqli olim edi.

1990-yillar oxiri – 2000-yillar boshi, Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyida rahmatli ustoz Saidbek Hasanov tashabbusi bilan “Adabiyot ko'zgusi” ilmiy to'plamini tayyorlar edik. Shu davrda ilmiy maqola va material chop etadigan matbuot kam ekanmi, to'plamimizga ko'p ishlar kelardi. Avval yilda ikkita, keyinchalik bir marotaba bosilgan bu ilmiy to'plamni (jami 12 ta) jamoatchilik asosida tayyorlash, tahrirlash, vyorstkasigacha qilish va bosmaxona bilan jarayonni amalga oshirish bir-ikki kishiga, keyinchalik bir o'zimga qolgandi (6-sondan muharrir, 8-sondan mas'ul sifatida). Kelgan maqolalarning ko'pi saviyasi past, yoki o'ta tahrirtalab bo'lar, ularni jiddiy ko'rish zarurati tug'ilardi. Natijada, aksarini keskin qisqartirish yoki to'la tahrirdan o'tkazishga to'g'ri kelardi. To'plamning bir sonini tayyorlar ekanmiz, “Futuvvat va ruboiy” degan maqola qo'limga tushdi. Shunday ravon va mazmunli yozilgan ediki, “Hech bir tahrirsiz va qisqartishsiz nashrga beramiz”, – dedim. Shunda hamkasbim J.Jo'rayev: “Bu muallifning yana bir maqolasi navbat kutiyapti”, – deb qoldi. “Qani?” – desam, stol tortmasidan “Ubaydiy ruboiylarida tasavvuf ohanglari” degan materialni olib uzatdi. Ko'rib chiqdim-da, “Ikkinisi ham turli ruknlarda beraveramiz”, – dedim. Shu tariqa, Ergash Ochilovning ikki maqolasi to'plamning bir sonida ketdi (№ 6, 2000). Ko'p o'tmay olimning o'zini ko'rganimda, maqolalar juda ma'qul ekanligi va birvarakayiga ikkinisi ham nashrga tushirganimizni aytsam, Ergash akaning o'ziga yarasha kamtarlik bilan tashakkur bildirganiyu biroz xijolatli chehrasi hanuz ko'z o'ngimda...

Keyinchalik u bilan kasbiy faoliyat, ish yuzasidan va turli davrlarda ko'p birga bo'ldim. Qaysidir ma'noda uni kuzatdim. Bundan 25 yil naryog'idagi Ergash aka esa hamon kamtar, kamsuqum, mehnatkash va o'zgalarni ham qadrlay biluvchi inson o'laroq faoliyatda davom etmoqda. O'zgarmagan! Institutga borsam, yoki biror majlisda ko'rishib qolsak, yoxud universitet (TDSHU)da dars berish asnosida duch kelsak ham uni doimo qo'lida kitob, mutolaa bilan band ko'raman. Qo'lida doim qalam yoki avtoruchka, albatta kitob hoshiyasiga bir narsalarni belgilab turgan bo'ladi. Hatto, ayrim paytlarda u bilan so'rashib-salomlashib, xalaqit qilib qo'ydimmikan, deya xijolat ham bo'lardim.

U ohista, lekin aniq talaffuz bilan fikrini izhor qilar, bilganini aytadi, bilmaganini ochiqchasiga e'tirof etadi. Ko'pincha, ta'kidlan-ayotgan masala bo'yicha kim mutaxassis bo'lsa, o'sha olimni tavsiya

etadi. Ayrim paytlar “O‘zbek tili va adabiyoti” jurnaliga maqola olib borganimda (aytmoqchi, u ko‘p yildan beri shu jurnal mas’ul kotibligida halol va muntazam) suhbatimiz cho‘zilib, ayrim ilmiy masalalarga chuqur kirib ketardik. Ergash aka kamtarlik bilan bilmaganlarini erinmay so‘rab oluvchi, bildirilayotgan mavzu doirasida zukkolik bilan mohiyatga diqqat etuvchi yaxshi suhbatdosh. O‘z bilimdonligini namoyish etavermaydi. Ammo uning so‘zlashi va bosiqlik bilan keltirayotgan dalillaridan keng qamrovi va chuqur bilim egasi ekanligi sezilib turadi.

E.Ochilov ruboiy janri tarixi va turlari bo‘yicha jiddiy tadqiq amalga oshirgan. Masalan, birgina *“Ruboiy nega faqat hazaj bahrida yoziladi? Nima sababdan ruboiy uchun vazn bu qadar qat’iy qilib belgilangan?”* tarzidagi savolning qo‘yilishi (*“Muhabbat taronalari”* / Ruboiy sehri. 6-bet) va uning asosli javoblantirilishi uchun olim ham adabiyot tarixini, ham aruzni va tarixiy poetikani bilishi zarur. Ko‘rinadiki, Ergash akada fanimizning bu yo‘nalishlari bo‘yicha bilim va malaka yetarli. U birinchilardan bo‘lib, *“Ruboiy – tasavvuf dastlab murojaat qilgan janrlardan”* hisoblanishini asoslab berdi hamda ruboiy tarjimasidagi o‘ziga xos jihatlarining mavjudligini amaliyot bilan isbotladi. Yuzlab ruboiylar uning tarjimasida fors tilidan o‘girilib, o‘zbekcha jarang topdi. E’tiborlisi, ruboiy tarjimasida arxaik qatlam saqlanishi va murakkab so‘zlar ishlatilishi zarurligini bir necha jihatdan dalillab ham berdi. Va nihoyat, *“O‘zbek she’riyati forsiy ruboiy-navislikdan qolishmaydigan darajadagi an’anaga ega”* (*“Muhabbat taronalari”* / Ruboiy sehri. 24-bet) ekanligini ham o‘z ilmiy ishlarida ko‘rsata oldi.

2008-yil aprelda olimning ruboiylar tarixiga qiziqishini hisobga olib, bir manbani ko‘rish asnosida qo‘limga tushib qolgan ajib she’r (qo‘lyozma parchasi)ni Ergash akaga taqdim qilgan edim. Mana o‘sha muallifi ma’lum bo‘lmagan ruboiy:

*Dilbarimdin man tilarman “lomu be”,
Dilbarim aytur: achursan “mim”u “yo” ye.
“Jim”u “alif”u “nun”kim bo’sang agar
“Lomu be”dur, “lomu be”dur, “lomu be”.*

Ko‘rinadiki, to‘rtlik harflar ishtirokidagi qiziqarli she’riy san’atga ega. O‘zbek tilida bu kabi to‘rtliklar kam uchrashi E.Ochilovni qiziqitirdi va topilmani mamnuniyat bilan qabul qilgan edi.

Olim faoliyatiga oid yana bir muhim jihat – ensiklopedik qamrovga ega bo‘la olishidir. U o‘tmishdagi o‘nlab olim va adiblar haqida kitoblar

qildi, lavhalar yozdi. To‘g‘ri, bu ijodkorlar haqida avval ham ma‘lum edi. Lekin E.Ochilov har bir ulug‘ ajdod hayoti va merosini targ‘ib qilgan ekan, birinchi galda o‘z olimona qarashi hamda milliy-ma‘naviyatimizga qo‘shgan ulushi nuqtai nazaridan baho beradi. Masalan, “Barhayot siymolar” risolasida (Toshkent, 2012) 48 nafar o‘zbek va Sharq adabiyotining ulug‘lari haqida ilmiy-ommiyot lavhalarini jamlaydi. U mavjud materiallarni qaytarmaydi, ularni to‘ldiradi va o‘z ilmiy qarashlarini ham ilgari surib boradi. Aytaylik, Sayfi Saroyi “Guliston” asarini tarjimasini haqida: *“asarning aslini aytarli saqlab qolgan, ayni paytda, asliyotdan bir qadar chekingan”* deydi (209-bet) va bu fikrini asoslab beradi. Yoki, Forobiy ruboiylari borasidagi qiziqarli faktlarni taqdim etadi (19–20-betlar). Ammo ushbu kitobdagi Uvaysiyga bag‘ishlangan “So‘zlari – ishq ramzi” lavhasida shoira hayoti haqida birmuncha eski va asoslanmagan ma‘lumotni takrorlab ham qo‘ygan (382–383-betlar).

O‘ylashimcha, aynan uning g‘ayrati va mehnatsevarligi bilan “O‘zbek tili va adabiyoti”da bir-necha yillardan beri ko‘pgina qiziqarli, muhim va yangilik maqolalar chop etildi. “Funun-ul-balog‘a”dek muhtasham asarni jurnal uchun qayta nashrga hozirlab, bir-necha sonida ketma-ket berib borildi. Aytish zarurki, mazkur jurnal sohamiz bo‘yicha respublikamizdagi eng nufuzli jurnal va hozir ham shunday davom etmoqda. Uning redaksiya kollegiyasi ham taniqli olimlarimizdan tashkil topar, har bir maqola taqriz qilinardi. Esimda, ayrim bahs-munozarali maqolalarni Ergash akaning o‘zi taqriz qilib, mas‘uliyatini o‘ziga olgan holda nashrga taqdim etgan. Shu tariqa, ko‘plab yosh olimlarning ham ilmiy matbuotda tanilishini ta‘minlagan. Yigirma yilcha avval, mening bir maqolam haqida ham g‘alat fikrlar bo‘lganda, E.Ochilov ular aniq qo‘lyozma manbalarga tayanib aytilgani, dalillari yetarli ekanligini hisobga olib, jurnal sahifalaridan joy olishiga jonbozlik ko‘rsatgan edi. Uning bu kabi g‘oyibona ezu ishlarini ko‘p, bilishimcha. Masalan, 2000-yil FA ning marhum prezidenti B.Yo‘ldoshev tashabbusi bilan Respublika miqyosida “Yosh olimlar uchun” maxsus mukofot ta‘sis etilgan va har ikki yilda berilishi kelishilgan. Ana shu mukofotning dastlabki tanloviga men ham o‘z tadqiqotimni taqdim etgandim. Netongki, mening ishim yashirin taqriz uchun Til va adabiyot institutiga berilgan va E.Ochilov taqrizni tayyorlab kengashga kiritishi kerak ekan. Ergash aka mukofot komissiyasiga mening tadqiqotim haqida insof va adolat bilan juda ham yaxshi axborot taqdim etgan. Bularni men keyinroq, Ijtimoiy-gumanitar yo‘nalishda birinchi darajali mukofotga loyiq topilganimdan so‘ng bildim. Institut va E.Ochilovga yana hurmatim oshdi.

Nazarimda, olimdagi yaxshi tarjimonlik va mohir muharrirlik hayoti davomida sayqallanib borgan. Shuningdek, Ergash Ochilov mudom mutolaa qilganidan ana shu kitoblardagi yaxshi fikrlarni imkoni qadar o'zgalarga ham ulashish istagi, uning keng qamrovdagi noshirlik faoliyatiyu targ'ibiy yo'nalishida seziladi. Uning fazilatlaridan yana biri mumtoz ijodkorlarimizning ko'p sonli asarlar to'plamlarini nashrga hozirlashi bilan birga ayrim olimlarning tadqiqotlaridagi muhim jihatlarni urg'ulay olishdir. Misol uchun, marhum olim Ibrohim Haqqul asarlaridagi fikrlashga undovchi o'rinlarni jamlab "Mushohada yog'dusi" to'plamlarini tayyorlaganini keltirish o'rinli.

Mumtoz adabiy asarni nashrga hozirlash esa anchayin mashaqqatli va diqqatpaz ish. To'g'ri, bu ishga yengil-yelpi qarovchilar ham topiladi. Lekin bu qutlug' vazifa o'zibo'larchilikni ko'tarmaydi. Ergash aka tayyorlagan mumtoz adabiy asarlar, u Navoiy bo'ladimi, Fuzuliy bo'ladimi, Muqimiy yoki Maxtumlulimi birgina tamoyil – matnni aniq va sahih yetkazishga mumkin qadar amal qilingan.

Hozirgi kunda mumtoz adabiyot bilimdoni, tarjimashunoslik borasida taniqli mutaxassis, iste'dodli tarjimon va mohir muharrir sifatida Ergash Ochilov nafaqat mamlakatimiz, balki qo'shni davlatlarda ham ma'lum va mashhur. U bu darajaga oson erishmagan. Yodimda, bir suhbatimiz chog'ida u "Yoshim 36 yetib, ikki xonalik uyli bo'lganman", – degan edi. G'oyat o'kinch va ayni damda ichki qoniqish ufurib turgan bu holat o'tish davrini boshidan kechirgan, ham oila, ham ilm tashvishini tortgan har bir halol olimga tanish.

Aytmoqchi bo'lganim shuki, Ergash aka ko'p yillik zahmatli mehnatlarining rohatini ko'radigan yoshga – hayotining oltmishinchi sanasiga qadam bosibdi. Unga sog'liq, ofiyat, oila va shogirdlar ardog'ida mudom bo'lmog'ini tilab qolaman.

Ойбек РАШИДОВ,

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети,
Тарих фанлари доктори (DSc), профессор*

БОЙ АДАБИЙ МЕРОСИМИЗ ТАДҚИҚОТЧИСИ

Эргаш Очиловни мен журналист, тилшунос, адабиётшунос, таржимашунос, фольклоршунос ҳамда бой адабий меросимизни чуқур биладиган олим сифатида биламан. Эргаш ака фақат

ўз мавзуси атрофида ўралашиб қолган тор миқёсдаги тадқиқотчи олим эмас. Балки умрининг барча босқичида ҳам муттасил ўқиш-изланишни ҳаётнинг асосий шиори қилиб олган, адабиёт, тилшунослик, таржимашунослик илмини тобора чуқур қатламларига кириб борган олим ҳисобланади.

Эргаш Очилов бой адабий меросимизни чуқур тадқиқ этиши билан бирга уни келажак авлодга етказиш каби хайрли ишларга бел боғлаган. Айниқса, Алишер Навоий, Лутфий, Жомий, Бобур, Саъдий Шерозий, Ҳофиз Шерозий, Огаҳий, Махтумқули, Машраб каби адабиёт вакиллариининг асарлари, ғазаллари, рубоийлари олимнинг тадқиқот объекти ҳисобланади.

Эргаш Очиловнинг “Алп олимнинг мўъжизалари (Бадиха)” китобида шундай жумла келтирилган: *“Шофиркон туманида Жилвон деган ариқ бор. Ундан бир қўл тум сув ичган инсон ё олим бўлади, ё шоир бўлади”*. Дарҳақиқат, Шофиркон туманидан кўплаб шоирлар, олимлар ётишиб чиқди ҳамда чиқмоқда. Эргаш аканинг устозларидан бири, Навоийшунос олим Иброҳим Ҳаққул таъбири билан айтганда, *“шофирконликлар академик Иброҳим Мўминовни ўзига йўлчи юлдуз деб билади”*. Эргаш ака ҳам Иброҳим Мўминовни ўзига йўлчи юлдуз билди ҳамда Жамол Камол, академик Тўра Мирзаев, Иброҳим Ҳаққул каби устозлардан ўзбек ва жаҳон адабиёти сирларини чуқур ўрганди.

Эргаш Очилов ижодида ўзбек халқининг ўтмиши, айниқса Амир Темур ва темурийлар даври адабиёти тарихи билан боғлиқ қимматли маълумотлар учрайди. Темурийзода Ҳусан Бойқаро ва унинг дўсти Алишер Навоий ҳаёти ва фаолияти билан боғлиқ қизиқарли ҳамда илмий янгиликларни кўриш мумкин. Айниқса, Ҳусан Бойқаронинг давлат бошқарув ишларини четга суриб, майхўрликка ружу қўйгани ва унинг оқибатида салтанат таназзулга томон юз бурганлиги чуқур таҳлил қилинган. Шу ўринда Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг Ҳусайн Бойқаро ҳақида “у сабуҳий қилар эди” деб ёзганини Эргаш ака бизга айтиб берган эдилар. Сабуҳий бу арабча сўз бўлиб, эрталаб уйкудан туриб, шароб ичишни англатар эди. Майхўрликка ружу қўйганлар эрталаб ҳам бош оғриғини қолдириш учун шароб ичиши маълум. Ҳусайн Бойқаронинг маст ҳолатда невараси ва тахт вориси шаҳзода Мўмин Мирзонинг қатл этилишига буюриши тарихимизнинг фожиали қисми бўлиб қолди.

Бухорода ўзбек тилидан ташқари форс-тожик, туркман, қозок тилида сўзлашувчи аҳоли истиқомат қилади. Бухородаги муҳит, яъни қардош халқларимиз тилларини билишлик Эргаш акада кейинчалик форсийдан таржимонлик фаолиятида муҳим ўрин тутди. Рус тилидан рус халқ эртаклари, форсийдан ғазал ва рубоийлар, афғон халқлари оғзаки шеърляти, туркман тилидан Махтумқули ижодидан таржималар олимнинг серкирра таржимон эканлигидан далолат беради.

Эргаш ака тақдир тақозоси билан Тошкентга ўқишга кириб, шу ерда қирқ йилдан ошиқ вақт умргузаронлик қилаётган бўлса-да, ҳар доим туғилиб вояга етган Бухорога бориб, ёзган китобларидан дўстларига, ўқувчи-ёшларга ва мактаб кутубхонасига тақдим этиб келмоқда. Эргаш ака билан кўп анжуманларда, тадбирларда бирга иштирок этганман. Бухородаги сафаримиз вақтида Эргаш акани Шофиркондаги уйлари Янгиқишлоқда ҳам меҳмон бўлганман. Волидалари бизнинг келишимизни эшитиб, дарвозадан чиқиб кутиб ўтирган эканлар. Волидалари узоқ йиллар соғ-омон бўлиб, Эргаш ака эришган ютуқларни кўриб қувониб юрсинлар!

Эргаш ака янгам билан тарбиялаган уч нафар ўғиллар бугун давлатимиз ривожига учун муҳим кадрлар бўлиб етишди. Катта ўғиллари Алишер Японияда фармацевтика соҳасида фаолият кўрсатади. Иккинчи ўғиллари Элдор Лондонда Европа тикланиш ва тараққиёт банкида, кенжа ўғиллари Эркин “Акфа-Медлайн” хусусий клиникасида фаолият юритмоқда.

Эргаш акани камтарин, кенг мушоҳадали, ҳозиржавоб ва одамохун инсон деб биламан. Инсонлар умри давомида шундай хайрли ишлар қиладики, у асрга татигулик бўлади. Эргаш Очилов ўзбек адабиёти ривожига улкан ҳисса қўшган олим сифатида танилган. У киши томонидан ёзилган монографиялар, рисоалар, тўпламлар, таржималар, дарсликлар, ўқув қўлланмалар бугун кенг китобхонлар томонидан ўқилмоқда ҳамда фойдаланилмоқда. Илму урфон эгаси Эргаш Очилов ҳозирда қутлуг 60 ёшни қарши олдилар. Қутлуг ёшингиз муборак бўлсин Эргаш ака! Оилангиз, шогирдлар ва китобсевар халқимиз бахтига соғ-омон бўлинг!

Олимжон АБДУЛЛОЕВ,
*Академик Бобожон Гафуров номидаги
Хўжанд давлат университети доценти*

ҒОЙИБОНА ТАНИШУВ

Гоҳида шундай бўлади. Кимнидир ғойибона эҳтиром қила бошлайди одам. Бунга эҳтиром қилинаётган шахснинг заҳматли меҳнатлари, машаққатлари ҳосиласи эҳтиром қилаётган инсоннинг юрагидан жой олганлиги сабаб бўлади.

Мен шарафли ному насаби йирик ҳарфлар билан ёзишга арзийдиган ЭРГАШ ОЧИЛОВни шундай танидим. Ҳар сафар китобларга бўлган қизиқишим мени Хўжанд шаҳридаги Пайшанба бозори ҳудудида жойлашган китоб дўконлари томон чорлар экан, янги китоблар билан ошно бўлар, кўнгил маъқул топганларини қурбим етишига қараб сотиб олар эдим.

Бир сафар борганимда нигоҳим мўъжазгина, ўз муқовасидан ташқари яна алоҳида муқоваланган, қўшмуқовали китобчаларга кўзим тушди. Бу китоблар “Машҳур қўшиқлар кутубхонаси” туркуми остида нашр этилган бўлиб, “Мубтало бўлдум санго”, “Мушкин қошининг ҳайъати”, “Ахтариб келдим сени”, “Эй чеҳраи тобоним”, “Меҳригиё” номлари билан номланган ва Алишер Навоий, Мунис, Огаҳий, Фузулий, Машраб, Муқимий, Фурқат ва бошқа мумтоз шоирларимизнинг аллақачон қалб тўридан жой олган мазмундор шеърларини ўз ичига олган эди. Китобни ҳавас ва орзиқиш билан варақлар эканман, шундай ажойиб ҳадяни ўқувчиларга тортиқ қилган инсон кимлигини билишни хоҳладим. Китобнинг иккинчи саҳифасида “Тўпловчи ва сўзбоши муаллифи: Эргаш Очилов, филология фанлари номзоди”, деб ёзиб қўйилган эди.

Китобларни сотиб олдим. Бугун ўша китоблар кўзимнинг қувончи, қалбимнинг шодлиги, ақлимнинг ҳайрати, китоб жавонимнинг ўқиб, англаб тугалланмайдиган нақши.

Бир пайтлар рус ёзувчиси Максим Горький: “Ўзимдаги барча яхши хислатлар учун китобдан миннатдорман”, – деган бўлса, айни лаҳзаларда мен менга ЭРГАШ ОЧИЛОВ номини танитган китоблардан ва халқимизга шундай ноёб мўъжизаларни армуғон қилган ЭРГАШ ОЧИЛОВдан миннатдорман.

Оллоҳга беадад шукр, менинг ЭРГАШ ОЧИЛОВ билан танишувим ғойибоналигича қолиб кетмади. Раҳматли устозим, филология фанлари доктори, профессор Абдусалом Абдукодировнинг таклифлари билан курсдош дўстлари, айна вақтда Тошкент давлат шарқшунослик университетида фаолият юритаётган устоз, филология фанлари доктори, профессор Бокижон Тўхлиев билан бирга қадимий ва ҳамиша навқирон Хўжанд шахрига ташриф буюрганларида кўришиш, танишиш бахтига муяссар бўлдим.

Устоз Абдусалом Абдукодиров уйларидаги жонли суҳбат жараёнида Эргаш акадаги самимийлик, бағрикенглик, соддалик, латифагўйлик, суҳбатга жон бағишлаш, суҳбатдошларни тинглай олиш хислатлари барча ўтирганларга маъқул бўлди.

Эргаш Очилов минбарлардан ўзбек ва тожик халқларининг азалий ва абадий дўстлигини тараннум этган ҳолда икки халқнинг узилмас занжирида янги бир халқа бўлиш бахтига мушарраф бўла олган инсондир.

Мен олтмиш билан отамлашаётган Эргаш акага етмишга етишишни, саксон билан сирлашишни, тўқсон билан тўқнашишни, юз билан юзлашишни меҳрибон Оллоҳдан сўраб қоламан.

Мувашшаҳ

*Эргашиб юртбошисига элига эш бўлган ИНСОН,
Риёзатлар чекканда ҳам хушу хандон кулган ИНСОН.
Гаҳворадан қабргача илм олмоқлик нияти,
Ажиб қалби ҳикмат, зиё ҳам нур билан тўлган ИНСОН.
Шод этганча кўнгилларни юракларга бўлур дармон,
Одамийлик рутбасида, шогирдларга мудом сарбон,
Чироили хулқи ҳамиша беаб турар табиагин,
Игна билан қазир қудуқ, қудуқ қазмоқ эмас осон.
Дол айламини одамларни сермахсул, сермазмун иши,
Олови бор юрагида, умри баҳор, йўқдир қиши.
Виждони пок, қалби тоза, шаъни эл ичра овоза,
Гунаш каби китоблари сочар зиё, қандай яхши.
Абдуллоев Олимжон дер: Эргаш Очил – элин нақши.*

TERAN SALOHİYAT SOHIBI

Ergash Ochilov – O‘zbekiston Fanlar akademiyasi O‘zbek tili, adabiyoti va folklori institutining jonkuyar va zahmatkash olimlaridan, qadrdon do‘st, ajoyib suhbatdosh. Ayni kunlarda olim mazmunli umr yo‘lining 60 yilligini nishonlamoqda.

Hayot tasodiflarga boy, deyishsa, bu tasodif va uning mohiyati nima ekanligi haqida o‘ylab qolasan. Bugungi shiddat bilan o‘tayotgan hayot insondan doimiy izlanish, yangilik va o‘zgarishlarga jiddiy e‘tibor qaratish, ijtimoiy voqelikda yuz berayotgan o‘zgarishlardan o‘rinli xulosa chiqarishga doimo tayyor bo‘lishni talab etadi. Kimdir haqida yozmoqchi bo‘lsang, avvalo, sun‘iy intellektga murojaat qilinadi, hayotda o‘sha qahramon bilan bo‘lgan voqealarni tanlab “qolip”lariga moslashtirishda vaqt sinoviga duch bo‘lamiz. Ergash aka Ochilov bilan tanishuv va suhbatlar eslanganda, sun‘iy intellektga ko‘p ham hojat qolmaydi. Buning sababi u insonning samimiyligi, ochiqko‘ngilligi, suhbatdosh qarashlari, ba‘zan muammolarini to‘g‘ri qabul qilishidir. Ergash aka bilan ustozim, marhum, o‘zbek xalq og‘zaki ijodining buyuk darg‘alaridan biri, turkiy dunyo folklorshunosligining zabardast tadqiqotchisi, filologiya fanlari doktori, professor Mamatqul Jo‘rayev bilan Navoiy shahriga buyuk mutafakkir alloma Alisher Navoiy tavalludiga bag‘ishlab tashkil etilgan konferensiyaga kelganda tanishgandim.

Olim maqolalarini, ilmiy kitoblarni o‘qib o‘rgangan filolog ulardan o‘z sohasiga oid qimmatli fikrlarni olishi mumkin. Muallifning o‘zi bilan uchrashish, asarlaridagi ijodiy xulosalari, ilmga munosabati haqida hayotiy suhbatlashish kishida o‘zgacha zavqni uyg‘otadi, salohiyatli fikrlari hayot haqidagi qarashlarni o‘zicha tahlil qilishga undaydi. Ergash aka bilan dastlabki uchrashuv men va men qatori ta‘lim-tarbiya sohasida faoliyat ko‘rsatayotganlarda chuqur taassurot qoldirgandi. O‘zaro suhbatlarda, ta‘lim jarayonida, til va adabiyotga oid munozarali masalalarni asosli hal qilishda u kishi bilan uchrashuvdagi fikrlariga, tavsiya etgan ilmiy adabiyotlardagi olimlar xulosalariga ko‘p bor murojaat qilardik.

Ergash Ochilovning “Sharq hikoyat va rivoyatlari”, “Ramzlar silsilasi”, “Tarjima nazariyasi”, “Bir hovuch dur”, “Ishq va hayrat olami” va boshqa kitoblaridagi teran mulohazalari allaqachon o‘z muxlislarining e‘tiborini qozongan.

Ergash aka o‘z mustaqil, ilmiy asosli fikrlariga ega bo‘lgan, ijtimoiy qarashlari o‘ziga maqul bo‘lgan yoshlarga “siz, bizdansiz”, ya’ni “siz ham Shofirkondanmisiz?” deb so‘rardi. Suhbatdoshi shuuriga so‘z bilan shunday ta’sir etardiki, suhbatdosh beixtiyor “ha” deb yuborganligini bilmay qolardi.

Mamlakatimiz mustaqilligining dastlabki yillaridan buyuk Sharq mutafakkirlarining ilmiy merosini o‘rganish, tadqiq etish masalalariga katta e’tibor qaratildi. Buyuk mutafakkir shoir Alisher Navoiy tavalludining 560 yilligiga bag‘ishlab tashkil etilgan konferensiyada Ergash aka Ochilov bilan ilk marta uchrashish nasib etdi. Ustoz dastlab uchrashganda juda jiddiy, faqat ilm-fan, bugungi kunda til va adabiyot sohalarida olib borilayotgan ilmiy tadqiqot ishlari, ularning fanimiz rivojidadagi, yoshlar tarbiyasidagi o‘rni va ahamiyati haqida o‘ylaydigan inson sifatida taassurot qoldirdi. Konferensiya yalpi majlisi tugagach, tanaffusda u kishi bilan uchrashib, konferensiya materialllari joylangan papkalarini qo‘lidan olib, o‘zimcha yordam bermoqchi bo‘ldim. Shunda domla “Moli arab, peshi arab” degan fors-tojik maqolini aytib, o‘zlari o‘z narsalarini olib yurishini, yordam kekxa ustozlarga lozim bo‘lsa, ularga ko‘rsatishimni so‘radi.

Men konferensiyada ishtirok etgan hamkasblarimiz bilan Toshkentdan kelgan yoshi ulug‘, ilm-fan sohasida ko‘zga ko‘ringan, o‘z tadqiqotlari bilan ilmiy jamoatchilik, umuman, xalqimiz nazariga tushgan ustozlarimizga hamrohlik qildim. Kechki ovqatdan oldin poytaxtdan kelgan ustozlar bilan tashkil etilgan suhbat bugun bolib o‘tgan konferensiya mavzusi ustida bo‘ldi. Konferensiyada olimlar, tadqiqotchilarning ma’ruzalarida bildirilgan ilmiy mulohazalarga munosabat bildirildi. Darsliklarda va turli davra suhbatlarida Alisher Navoiy ilmiy merosi haqidagi qarashlar, ularning manbalari, shoir asarlarini yosh avlod yanada tez va oson o‘zlashtirishi uchun nima ishlarni amalga oshirish kerakligi haqida har bir olim o‘z fikr-mulohazalari bilan o‘rtoqlashdi. Suhbat jarayonida asosiy e’tibor, shoir asarlari tili va uning hozirgi kun adabiy tiliga mos kelmasligi, shu sabab maktab ta’limi uchun ham, oliy ta’lim tinglovchilari uchun ham shoir asarlarining tabdilini yaratish lozimligi aytili. Bu masala bugungi davr til va adabiyot tadqiqotchi-mutaxassislari oldida turgan dolzarb vazifa ekanligi, buning uchun arab, fors tillarini, Qur’oni karim va Hadis ilmini, eski o‘zbek adabiy tili meyorlarini yaxshi bilish bilan birga, xalq og‘zaki ijodi hamda shevalarini ham talab darajasida bilish kerakligi ta’kidlandi.

Suhbat jarayonida Ergash aka Alisher Navoiy hazratlarining arab, fors tillarini yaxshi bilganligi, islom dini, hadis ilmini mukammal o'rganganligi, Xo'jagon tariqatining rashha-qoidalariga amal qilib hayot kechirganliklari haqida gapirib, naqshbandiya silsilasining asoschisi Xoja Abdulxoliq G'ijduvoniyning tug'ilishini Xizr alayhissalom bashorat qilganligini aytdi. Shu suhbat asnosida, o'zbek xalq og'zaki ijodining buyuk tadqiqotchisi, turkiy dunyo folklorshunosligining taniqli vakillaridan folklorshunos olim, filologiya fanlari doktori, ustozim, professor Mamatqul Jo'rayev o'zbek mifologiyasida Xizr obrazi hali tadqiq etilmaganligi, bu obraz haqidagi xalq qarashlari to'planib, maxsus tadqiq etilmaganligi, bu mavzu o'zbek folklorshunosligida eng dolzarb mavzulardan biri bo'lishi, genezisi uzoq davrlarga borib taqalishi, bu obraz mukammal tadqiqi uchun turkiy xalqlar og'zaki ijodi bo'yicha amalga oshirilgan tadqiqotlar bilan yaqindan tanishish talab etilishini bildirdi. Ergash aka o'zbek mifologiyasi obrazlar silsilasi haqida ham o'z qarashlarini bayon qilib, bu obrazlar ichida faqat xo'jai Xizr insonlar mushkulotini yengishda ko'mak beruvchi, kishilar tasavvurida oppoq kiyimli nuroniy chol sifatida namoyon bo'luvchi, qalbi pok, niyati xolis insonlarga to'g'ri yo'l korsatuvchi, hatto, ayrim o'rinlarda bashoratchi sifatida namoyon bo'lishi haqidagi xalq qarashlaridan misollar keltirdi.

Aytishlaricha, olimlar suhbatini doimo tinlovchilarni kelakak rejalari munosib ijrosi uchun kuch bag'ishlaydi. Ergash Ochilov va u kishining hamfikrlari bilan suhbatlashib, o'z ilmiy-ijodiy faoliyatiga yangi mazmun bergan yosh tadqiqotchilar juda ko'pchilikni tashkil etadi.

O'zbek adabiyotining taniqli vakili, zahmatkash olim, mahoratli tarjimon Ergash Ochilovni oltmish yillik yubileyi to'yi bilan samimiy qutlaymiz. Uzoq va barokatli umr, mustahkam sog'lik, ilmiy va ijodiy faoliyatida yuksak muvaffaqiyatlar tilaymiz.

Феруза ҚАЮМОВА,

Хўжанд давлат университети доценти

ИЛМ ОШИҒИ

Инсон ҳаёти давомида юзлаб одамлар билан юзлашади, турли сабаб ва баҳоналар туфайли улар билан алоқа ўрнатади, қайсидир муносабатлар маълум муддатларда давом этса, қайсидирлари эса бир умрлик бўлади. Кўп ҳолларда жуда тез тугайдиган моддий

манфаатлар устида тикланган муносабатлар ҳам учрайди. Ҳар қандай муносабатлар, алоқалар инсон учун ўз сабоғини беради, хоҳ мусбат бўлсин, хоҳ манфий... Дунёдаги барча муносабатлар, ҳамкорликлар ичида энг давомли ва фойдалиси бу руҳий-маънавий манфаатларга асосланган муносабатлардир, яъни маънавий озиқ бера оладиган, маърифатни юксалтирадиган муносабатлар. Илм аҳли билан танишиш, улар суҳбатидан баҳра олиш, тадқиқотларидан фойдаланиш ҳам муносабатларнинг энг гўзалидир! Шукрки, адабиёт ва адабиётшунослик мактабининг бир шогирди сифатида кўплаб устоз адабиётшуносларни аввал илмий тадқиқотлари, салмоқли асарлари орқали ғойибона таниб, кейинроқ айримларининг ўзлари билан юзма-юз кўришиб, суҳбатларидан баҳраманд бўлиш саодатига ҳам эришяймиз.

Кейинги йилларда Тожикистон ва Ўзбекистон давлатлари ўртасидаги қайта тикланган алоқалар илмий-адабий ҳамкорликлар учун ҳам ҳар томонлама яхши имконият яратди. Айниқса, бу алоқалар кўҳна Хўжанднинг кичик ўзбек адабий муҳити учун жуда муҳим ва зарур аҳамият касб этмоқда. Шу туфайли биз фақат китоблари орқали танишганларимиз кўплаб ўзбекистонлик олим ва шоирлар билан танишиш, суҳбатларига етишиш бахтига муяссар бўляпмиз. Устоз Эргаш Очилни ҳам талабалик йилларимда уларнинг қаламига мансуб форсийдан ўзбек тилига қилинган шеърӣ таржималар орқали ғойибона таниганман. Кейинчалик марҳум устоз профессор Абдусалом Абдуқодировдан уларнинг фаолияти ва шахсиятига оид илиқ сўзларни ҳам кўп эшитган эдим. Икки адабий дарёдан ҳақли равишда (икки тил билимдони сифатида) баҳраманд бўлиб, бу йўлда чин юракдан беминнат хизмат қилаётган адабиётшунос, таржимон, серқирра ижодкор устоз Эргаш Очил билан танишиш ва ҳамкорлик қилиш ҳам айнан шу имконият ўлароқ юзага келди. Яъни, кейинги йилларда Хўжандда ва Тошкентда ўтказилган халқаро илмий конференциялар баҳона устозни яқиндан танидик.

Устоз Эргаш Очил шахсияти ўзига хос самимий, ҳазилкаш, сўзга чечан ва шу билан бирга ўта хоксор инсон сифатида кўз ўнгимизда намоён бўлади. Давра суҳбатларида, илмий тадбирларда, дастурхон устидаги оддий суҳбатларда ҳам устознинг самимийлик ва оддийлик услуби яққол сезилиб туради. Адабиётдан чин маънода таъсирланиш шундай бўлса керак, яъни адабиёт энг аввал инсонийлик, меҳр, камтаринлик ва илмга фидокорликни тарғиб қиладиган қадимий бир фандир, унинг мана шу баракотли

таъсирини устоз Эргаш Очилнинг шахсиятида гўзал бир шаклда кўрамиз.

Албатта, адабиётга ошнолик, ундан таъсирланиш ўз-ўзидан, ёки тасодифан юзага келмайди, бунинг учун йиллар давомида синчков мутолаа, тадқиқ ва бу жараёндан уқиш ва ўзлаштириш муҳим саналади. Устознинг қаламига мансуб илмий асарлар, бадий ва адабий таржималар, матншуносликка доир тадқиқотлар, кўп сонли мақолалар кўлами устозни сермахсул бир олим ва ижодкор сифатида эътироф этади. Устоз томонидан ёзилган, таржима қилинган ва нашрга тайёрланган китобларнинг умумий сони қайта нашрлари билан бирга 150 та бўлиб, юқоридаги фикрларимизнинг яққол далилидир. Устоз фаолиятининг муҳим жиҳатини классик шоирлар тўпламини нашрга тайёрлаш ташкил қиладди. Албатта, бу ҳам ўта масъулият ва машаққат талаб қиладиган иш саналади. У жамлаб нашрга тайёрлаган тўпламларнинг 77 китобдан иборатлиги, 500 дан ортиқ илмий ва илмий-оммабоп мақолалар, турли қомуслар учун 1000 га яқин мақолаларнинг устоз қаламига тегишлилиги ва бу ишлар кўламининг ўта кенглиги кишини ҳайратга солади. Дарҳақиқат, бу каби сермахсул бўлиш учун инсон жуда кўп ҳолатларда ҳузур-ҳаловати, истироҳатидан кечиб, заҳмат чекишига тўғри келади. Бироқ устоз Эргаш Очил учун бу заҳмат аллақачон ишқ ва ҳаловатга айланиб бўлган кўринади. Чунки ишқсиз бу қадар кенг қамровли ижод қилиш ва бундай натижа келтириш мумкин эмас. Тадқиқотларнинг залворли заҳмати, тунларни тонгга улаган меҳнатлар, бу изланишларнинг оғир юки айнан шу илмга бўлган ишқ ва муҳаббат билан енгиллашиб, ҳатто роҳатга айланганига аминмиз. Албатта, буларнинг бари устоз қаламига Оллоҳ берган фойз ва баракотнинг натижасидир.

Форсий ва туркий адабиётдан баҳрамандлик устоз Эргаш Очил учун кенг имкониятлар эшигини очган ва шу билан бирга жиддий масъулиятни ҳам юклаган, шу баҳрамандлик ва масъулият ўлароқ устоз ўзининг олимлик ва таржимонлик рисолатини том маънода ижро этишга бел боғлаганлигининг гувоҳи бўламиз. У Рудакий, Жалололдин Румий, Саъдий Шерозий, Умар Хайём, Ҳофиз Шерозий, Абдурахмон Жомий каби форс-тожик адабиётининг йирик вакиллари шеърларини таржима қилиб, ўзбек китобхонларига етказишда беминнат ҳиссасини кўшиб келмоқда.

Юқорида таъкидлаганимиздек, устознинг таржима масаласида анча салмоқли ишлари мавжуд, жумладан, устознинг ўзи томонидан амалга оширилган таржималари ва таржимашунослик

масалалари бўйича илмий изланишлари. Бу борадаги устознинг илмий тадқиқотларининг эътиборли жиҳати шундаки, муаллиф бу тадқиқотларда фақатгина назарийётчи олим сифатида эмас, балки таржима назарияларини амалда қўллаган, бевосита бадий матннинг таржимаси билан шуғулланган мутахассис сифатида масалага ёндашиб, таржимашуносликнинг нозик ва мушқил жиҳатларини “Таржима назарияси ва амалиёти” (2012), “Бадий таржима масалалари” (2014), “Таржимашуносликнинг назарий масалалари” (2014, тўлдирилган 2-нашри – 2022), “Таржима назарияси” (2014; 2-нашри – 2020, 3-нашри – 2022) ўқув қўлланмалари, “Форсийдан ўзбекчага шеърӣ таржима муаммолари” (2013), “Навоӣ ва Огаҳӣ” (2022) монографиялари, “Таржимашунослик терминларининг изоҳли луғати” (2014) каби тадқиқотларида том маъно огоҳлик билан ёритиб берган.

Хўжандда, бу ердаги тожик ва ўзбек илм аҳли орасида устоз Эргаш Очилни танимаган киши бўлмаса керак. Таниганда ҳам барча ўзгача меҳр, самимият ва ҳурмат билан танишади. Устоз Эргаш Очилнинг ҳар сафарги Хўжандга қиладиган сафари ҳам маънавий хизматдан бошланади, яъни китоблар тақдим этишдан. Ҳар сафар уларни профессор устоз Боқижон Тўхлиев бирга Хўжандга келишганини кўрганман ва ҳар бир ташрифларида ўзбек ва тожик филологияси устозлари ва талабаларига бир тўплам китоблар, яъни маънавий озиқ билан келишади. Бу совғалар қадимий Тошкентнинг илмий-адабий муҳитидан муборак бир мужда сифатида қабул қилинади.

Устознинг иш фаолиятига назар ташлар эканмиз, унинг кўп йиллар давомида бир муассасада фаолият юритиб келаётганини, шу даргоҳдан обрў топганини гувоҳи бўламиз, дарахт бир жойда кўкаради, деган мақолни устоздаги камолот билан исботлаш мумкин.

Бугун устоз Эргаш Очил ўзларининг баркамоллик айёмини нишонлар экан, биз ҳам устоз асарларининг мухлиси, ўзига хос самимий ва қувноқ шахсиятининг ихлосманди сифатида қаҳрамонимизга узоқ умр, бардавом саломатлик, битмас-туганмас илҳом ва ғайрат, юракдаги иштиёқлари ва қўлларидаги қаламларига оташинлик тилаб, ҳаётларида фақат яхши кунлар бўлишини орзу қиламиз. Яна кўп йиллар давомида устоз билан ҳамкорликларимиз кенгайиб, у кишининг илмий асарлари ва таржимачилик мактабларидан баҳраманд бўлиб юрайлик!

Nilufar XODJAEVA,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

ILMGA SADOQAT VA INSONIYLIK UYG'UNLIGI
(Ustoz Ergash Ochilov – yo'lchi yulduzim)

*“Tarjima – ishonch mevasidir, agar so'zga,
muallifga va o'zingga ishonmasang – tarjima jon topmaydi”*

Men ilk bor ustoz Ergash Ochilov bilan uchrashgan kunimni hanuz eslayman. Ustozning ovozi sokin, so'zlari esa chuqur ma'noga to'la edi. “Tarjima – bu faqat so'z o'zgartirish emas, bu – bir xalq yuragini boshqa xalq yuragiga bog'laydigan ko'prikdir”, – degan edilar. Shu birgina gap mening butun hayotimga yo'l ko'rsatgan nur bo'ldi.

2005-yil 4-kurs edim. Sentabr-oktabr oylari pedamaliyotni o'tab, oktabr oyi oxirlarida darslar boshlandi. Xotiram pand bermayotgan bo'lsa, dars jadvalida Metrafanova binosining 901-xonasi, chorshanba kuni 1-juftlik darsimiz “Tarjima nazariyasi va amaliyoti” fani qo'yilgan edi. Ilk bor ustoz Ergash Ochilovni aynan o'sha darsimizda taniganman.

O'sha darsdan so'ng men tarjimaga boshqacha qaray boshladim. Ustoz har bir matndan insoniy tuyg'ularni, madaniyatni, xalq ruhini izlashni o'rgatdilar. Hech qachon ilmni faqat nazariya bilan cheklamasdan – ilmni odamiylik bilan uyg'unlashtiradilar. Ustoz doim darsga vaqtdan oldin kelar edilar. Bir kuni men ham darsga 7:30ga kelib qolibman, dars 8:00da boshlanar edi. Ustoz bilan suhbatlashib, savollar berdim “Jannatmakon” jurnalidan jahon tillari haqida maqola o'qib kelgandim u haqida gaplashdik, tarjima faniga bo'lgan qiziqishim orta boshladi, har dars vaqtdan oldin kelib ustozdan tarjima haqida savollar so'rardim. Kunlarning birida ustoz siz magistraturaga “Tarjima nazariyasi va amaliyoti” mutaxassisligiga topshiring dedilar. 2006-yil Lingvistikaga topshirdimu shartnoma asosida o'qimayman, davlat grantiga keying yilga topshiraman degan o'yda o'qishni davom ettirmadim. 2007-yilda “Tarjima nazariyasi va amaliyoti” mutaxassisligiga davlat granti asosida qabul qilindim. Ustoz meni ko'rib, “...aytganimga quloq tutmadingiz-da, mana baribir tarjimaga kiribsiz”, – dedilar kinoya va istehzo bilan. Guruhda filologiya yo'nalishini bitirgan talabalar 3 ta arab, 3 ta turk, 1 ta xitoy va men hindiy tili bo'yicha, jami 8 nafar magistrant edik. Men va kursdoshim Xusniya Zikrullayevaga ustoz Ergash Ochilov ilmiy rahbar sifatida belgilangan edilar, biroq sakkizovimizning magistrlik dissertatsiyamizning shakllanishida, rejalar tuzilishiyu, manbalar va adabiyotlarni topishda birgina ustoz bar-

chamizga yo‘lchi yulduz edilar. Hech kimni bag‘ridan itarmaganlar. Ilm ulashishda doim saxiylar. Ustoz har bir talabaga, har bir shogirdga ishonch bilan qaraydilar. Tarjimaga oid har qanday tadbirga ustoz bini yetaklab yurardilar.

Institutda baholash 100 ballik tizimda edi, ustoz menga 99 ball qo‘yar edilar, 100 ball qo‘ysam ustozga teng bo‘lib qolasiz deb hazil qililar edilar, lekin meni o‘zlariga izdosh, shogird deb bilar edilar. “Bizdan keyin ularni hammasini sizlar davom ettirasizlar-da, sharqshunoslikning kelajagisizlar”, – deb, qayta-qayta takrorlardilar. Ustozning har bir o‘g‘itlari, oddiy so‘z emas – butun hayot falsafasi edi. Shu bois ustozning har bir saboqlari dars emas, hayot maktabidek edi go‘yo. Darhaqiqat, ustoz izidan yurib adashmadik. Mening tarjimashunoslik olamiga kirib kelishimda, so‘z sehri va tarjima mo‘jizasini anglashimga – ustoz Ergash Ochilov sababchidir.

Ustozdan olgan birinchi saboq: “Oila o‘z yo‘liga, farzandlar ham katta bo‘ladi, pul ham topiladi, biroq ilm doim siz bilan, siz ilm qilishingiz kerak...,” – degan edilar. Biroz kech bo‘lsa-da ustoz aytgan yo‘lni tanladim, ustoz menga ko‘rsatgan yo‘l, bergan saboq meni taqdirimga aylandi.

Ergash Ochilov nafaqat ilmiy maktab yaratgan, balki har bir shogirdiga ilmiy halollik va ijodiy mas‘uliyatni singdirgan insondir. Har bir maqola, har bir dars, har bir fikrlarida “Ilm odamni yuksaltiradi, ammo insoniyliksiz ilmning qadri yo‘q”, – degan g‘oya sezilib turadi.

Ustoz hech qachon shogirdlarini tanqid bilan yanchmaydilar. Ular xato qilingan joyni ko‘rsatib, nafaqat ilmiy, balki hayotiy saboq beradilar. “Tarjima – mas‘uliyat. Tarjima – halollik. Tarjima – xalq ko‘zgusi” – ekanligini doim tushuntiradilar.

Tarjimashunoslikning har bir yangi yo‘lida men ustoz nomini faxr bilan tilga olaman. Chunki har bir yutug‘im, har bir so‘zimda ustozning mehnati, mehr-muhabbati bor.

Hayotda ba‘zi insonlar bo‘ladi – ularning borligi bilan atrof nurlanadi, so‘zi bilan insonni o‘ylantiradi, amali bilan esa yo‘l ko‘rsatadi. Shunday siymolardan biri, tarjimashunoslik olamining fidoyi ustoz, olim va ma‘naviyat peshvosi – Ergash Ochilovdir.

Ergash Ochilov men uchun faqat dars bergan o‘qituvchi emas, balki fikrlashni o‘rgatgan, so‘zning ruhini his etishga undagan, tarjimaga muhabbat uyg‘otgan ustozdirlar.

Har bir shogird hayotida bir nurli yulduz bo‘ladi – u yo‘lni yoritadi, yo‘ldan ozganda yo‘l ko‘rsatadi. Mening bunday yulduzim – ustoz Ergash Ochilovdir.

Uning ilmga sadoqati, shogirdlarga mehribonligi va insoniy fazilatlar adabiyot, tarjima va ilm tarixida alohida o‘ringa egadir.

Ustoz har tavallud kunim she’riy tabriklar yuborar edilar. Ustoz Xayrulla Hamidov: “Yozib qo‘ying – yubiley kitobiga kiritasiz”, – degan edilar. Ustozning takliflariga binoan 2022 – 2025-yillar davomida Ergash Ochilov domlaning dil izhorlarini ushbu yubiley kitobiga kiritishga qaror qildim.

“Assalomu alaykum, Nilufarbonu! Tavallud ayyomingiz muborak bo‘lsin! Men sizni farishtaday osmondan tushgan deb yurganim uchun ham tug‘ilgan kuningizni unutib qo‘yib, hammadan keyin qutlayapman-da”. (24.05.2022)

“Bahorning eng go‘zal oyida faqat go‘zallar tug‘iladilar. Nilufar haqida gapirish – go‘zallik haqida gapirishdir. Go‘zallik esa kishini hayajonga soladi. Hayajonga tushgan kishi gapini yo‘qotib qo‘yadi.

*Tilaklarim bitta so‘zga jam –
Qilib, ochsam qo‘lim duoga:
Sizni bir bor ko‘rish uchun ham
Kelib ketsa arzir dunyoga!*

Bu borada bulturgi tug‘ilgan kunida bir hangoma bo‘lib o‘tgani esimda.

– Nilufar mudir sifatida kafedrani ko‘p hujumlar va tekshirishlardan qutqarib keladi, – deb minnatdor bo‘lgan Xayrulla Hamidovga qo‘shimcha qilgan edim:

– Go‘zallik dunyoni qutqarganida bitta kafedrani qutqarolmaydimi!

Nafaqat kafedraning, balki butun Sharqshunoslik universitetining, qolaversa butun O‘zbekistonning, Hindistonning va jumlai jahonning NAJOT MALIKASI bo‘lib yuravering!” (24.05.2023)

“Bugun tongda Nilufarbonuning sha’niga yog‘dirilayotgan qizg‘in va samimiy tabrik so‘zlari shovqinidan uyg‘onib ketdim: bundoq qarasam – kafedra kanalida hamma uni maqto‘v to‘piga solib otayapti!

Bu ezgu tilaklarga men ham qo‘shilay:

Nilufar otlig‘ go‘zal gulni hamisha havas va muhabbat o‘qlari ni shonga olsin!

Nilufar otlig‘ musaffo gul hamisha maqto‘vlar yomg‘iridan gul-lab-yashnasin!

Nilufar otlig‘ nozik gul hamisha e‘tibor va ehtirom panohida bo‘lsin!

Nilufar otlig‘ muattar gul chuqur ildiz otib, dunyo turguncha tur-sin!” (24.05.2024)

*“Tavallud ayyomida
Barchaga bitsam-da she’r,
Nilufarga kelganda
Vujudimni bosar ter.*

*G‘oyibdan sirli ovoz:
“Qo‘y, ovora bo‘lma, – der. –
Turish-turmushi bilan
Nilufarning o‘zi she’r!”*

*Bu bir she’rki, so‘z bilan
Qilib bo‘lmas ifoda.
Shunday mo‘jizalar ham
Bo‘lar ekan dunyoda.*

*Ko‘ngillarni etar jazb
Bamisli ohanrabo.
Shu she’r shavqi bilan mast
Sharqshunoslik ham go‘yo”. (24.05.2025)*

Омон АБДУЛЛА,

Ўзбекистон Журналистлар уюшмаси аъзоси, шоир.

ҚЎЧҚОР БЎЛАР ҚЎЗИНИНГ...

*Таниқли шофирконлик олим, филология фанлари номзоди,
профессор Эргаш Очилнинг 60 йиллигига*

(Эссе)

Таниқли олим Эргаш Очилнинг болалик, ўқувчилик йиллари-ни жуда яхши эслайман. Ўшанда 1979 йилнинг куз ойлари эди. “Шофиркон ҳақиқати” газетасида хатлар бўлими мудири, мух-бир бўлиб иш бошлаган кезларим. Ҳар куни мактаблар, колхоз ва совхозлар, ташкилотлардан ўнлаб, ҳафтасига эса юзлаб хат-ха-барлар келиб турарди. Бош муҳаррир, устозимиз Аҳад Ҳасан

назаридан ўтган мактубларни алоҳида дафтарга қайд қиламан. Уларни бўлимларга ўтказиш ва назоратга олиш ҳам менинг зиммамда. Шофирконнинг Янгиқишлоқ қишлоғида яшовчи, 7-синф ўқувчиси Эргашжондан ҳам тез-тез хат-хабарлар, шеър ва ғазаллар келиб турарди. Шеърлари пухта-пишиқ, мазмунли, қофия, туроклари жойида. Айниқса ғазаллари ниҳоятда ёқимли эди. Худди тажрибали ижодкорларникидек. Бир нечтасини қандай ёзган бўлса, худди шундай таҳрирсиз газетага бердик. “Шанба саҳифаси”, “Мингчинор наволари”, “Ёш қаламкашлар бурчаги”, “Ташриф”, “Дил изҳори” рукнлари остида бериладиган саҳифалар орасида ҳикоямиз қаҳрамонининг ҳам албатта, битиклари бўларди. Бир кун устоз Аҳад Ҳасан менга шундай деб қолдилар:

– Янгиқишлоқлик Эргаш Очилни танийсанми? Шеърлари баланд, мазмунли, гўё тажрибали шоирлардек ёзаяпти. Тагин бу йигитча бирор ердан кўчириб юбораётган бўлмасин. Таҳририятга бир қақир. Суҳбатлашайлик.

– Танимайман бу йигитчани, устоз. Аммо ёзган шеърларининг бирортаси бошқа шоирларда учрамайди. Менимча, барчаси ўзиники бўлиши керак, – дедим ишонч билан.

Орадан уч кун ўтар-ўтмас газета масъул котиби Ҳикмат Яҳё хонаси олдида муштдеккина, камтаргина, камгапгина, қўнғир сочлари пешонасига тушиб турган бугдойранг бир йигитчага қўзим тушди. Сўрашдик.

– Чақиртирган экансизлар, келдим. Эргаш Очил бўламан. 7-синфда ўқийман, – деди болакай бироз ийманиб.

– Э, Эргашжон сен бўласанми?! Хуш кўрдик, – дедим хурсандчилигимни яширолмай.

Йигитчани таҳририятнинг умумий хонасига бошлаб кирдим. Таниқли журналистлар Ҳафиз Файзиев, Абдураззоқ Қўшша, Карим Каримов, Бахтиёр Раҳматовларга Эргашжон бир-неча шеър ўқиб бериб, уларни қойил қолдирди. Шундан кейин устоз Аҳад Ҳасан ҳузурига олиб кирдим. Домла обдан суҳбатлашдилар, қизиқишларини суриштирдилар. “Мингчинор” адабий тўғарагига мунтазам келиб туришини уқтирдилар. Чиндан ҳам Эргаш ҳар ойда бир бор ўтказиладиган тўғарак машғулотларига 8-10 километр масофадан гоҳ велосипедда, гоҳ автобусда келиб қатнашарди.

Ўша пайтларда Аҳад Ҳасан ташаббуси билан ташкил этилган тўғарак ўнлаб истеъдодларга қанот берди. Дилшод Ражаб, Ўткир Малик, Олим Олтинбек, Муҳаббат Ҳамроева, Лайло Шарипо-

ва, Сурайё Шарипова сингари юзлаб истеъдодлар тўғаракнинг ҳақиқий аъзолари эди. Бу ёшларнинг шеърлари мунтазам газета саҳифаларида, радиода бериб борилар эди. Бир куни радиожурналист Абдулла Раҳмон Эргашжонни суриштирди ва унинг бир неча шеърларини радио орқали эшиттирди. Тингловчилар бу йигитчанинг шеърлари хусусида ўзларининг илиқ муносабатларини билдирдилар.

Эргаш Очилнинг шеърларида ўзининг орзу-умидлари, ўй-кечинмалари, қишлоқ манзаралари тараннум этиларди. “Юрагимга айланган қишлоқ”, “Қалбингга ишқ уруғин ўзим экай, ёр-ёр”, “Шофиркон кўкида бир моҳсан, Жилвон” сингари ўнлаб шеърый мисралари ҳалиям хотирамда муҳрланиб қолган. 7-синф ўқувчиси Эргашнинг мана бу сатрлари қайси китобхонни ҳайратга солмайди деб ўйлайсиз:

*Куйла, қалбимга ҳамоҳанг, куйла шайдо, булбулим,
Кўшигингда ўтли севги, ўтли маъно, булбулим.*

Қандай ҳароратли, ширали, қайноқ мисралар!

Ўшанда декабрь ойининг ўрталари бўлса керак. Шофирконнинг Жилвон массивида “Ҳосил байрами” ўтказилаётган пайт. Минглаб одамлар томошага келишган. Кураш, улоқ-кўпқари, кўчқор, хўроз уриштиришлар, арқон тортишлар... Минбарда эса туман, вилоят раҳбарлари, республикадан келган вакиллар... Шунда бир неча кишидан кейин 7-синф ўқувчиси Эргаш Очилга навбат берилди. Хотирам панд бермаса, бундан 46 йил бурун ўқилган байрамга бағишланган шеърнинг биринчи бандида ана шундай мисралар бор эди:

*Шофиркон кўкида бир моҳсан, Жилвон,
Не-не босқинларга гувоҳсан, Жилвон.
Бағримдан узилган бир оҳсан, Жилвон,
Ҳосил байрамингиз муборак бўлсин!*

Шеърнинг яна бир-неча банди баланд овозда ўқилди. 14 ёшли боланинг бу шеъри гўё Жилвон кенгликларига таралиб кетди. Қарсақлар, олқишлар...

Орадан кўп ўтмай газета ҳузурида ташкил этилган “Мингчинор” адабий тўғарагига таниқли инсонлар таклиф этилди. Вилоят ҳокимининг мафкура бўйича ўринбосари, таниқли шоир Тош-

пўлат Ҳамид, устоз Аҳад Ҳасаннинг устози, машҳур журналист Олим Жўраев, туман партия қўмитаси биринчи котиби Норбой Жўраев ва бошқалар тўғаракнинг навбатдаги машғулоти гувоҳи бўлишди. Ишонасизми, юзга яқин ёш қаламкашлар қатнашган машғулотда улоқни яна Эргаш Очил олиб кетди. Ўшанда Тошпўлат Ҳамид шундай деган эди: “Бу йигитча бўладиган болага ўхшайди, келажаги бор, уни асранглар”.

Ҳа, Эргаш Очил ўқувчилик йиллариданоқ эл орасида таниқли қаламкаш сифатида эътироф этиларди. “Қўчқор бўлар кўзининг, пешонаси дўнг бўлар”, деганларидек, ҳикоямиз қаҳрамони тинимсиз изланиб, кўп китоб ўқирди, мутолаа қиларди. Қаламкаш йигитчанинг ўқувчилик йилларидаги тинимсиз уринишлари, изланишлари, интилишлари унинг келажаги порлоқ эканлигини ўша кезларданоқ сезган эдик. Туманда ўтказиладиган турли-туман адабий-бадий кечаларда бу истеъдодли хаваскор қаламкашни биринчилардан бўлиб таклиф этишарди ва у ўзининг гўзал шеърлари, ғазаллари билан тўпланганларни ҳайратга соларди.

Мактабни тугатганидан кейин 1989 йилда Тошкент давлат университети (ҳозирги Ўзбекистон Миллий университети) журналистика факультетига талабаликка қабул қилинди. 1992 йилгача Тошкент шаҳридаги “Тошкитоб” савдоси идорасида фаолият юритди. Мана узоқ йилдирки, Ўзбекистон Фанлар академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институтида турли лавозимларда хизмат қиляпти. Эргашжон республикамизда таниқли, етук, тиниб-тинчимас ва фидойи олим сифатида алоҳида эътироф этилади.

– Ота-онам, устозларимнинг дуоси, йўл-йўриқлари, маслаҳатлари, ўзимнинг самарали меҳнатим туфайли ана шундай салмоқли натижаларга эришиб келаяпман деб ўйлайман. Адабиётга, китобга меҳр эса отам Зокир бободан ўтган бўлса ажаб эмас. У киши узоқ йиллар совхозда ҳайдовчи, гараж мудири сифатида ишлаганлар. Ҳалол меҳнат қилиб, 9 фарзандни вояга етказганлар. Машиналари кабинасида эса Саъдий Шерозий, Махтумқули, Алишер Навоий, Огаҳий сингари ўнлаб алломаларнинг китоблари бўларди. Шуларни эринмай ўқирдилар. Ўша китоблардан мен ҳам баҳраманд бўлардим. Ўқувчилик йилларимда мумтоз адабиётимиз вакиллариининг юзлаб ғазалларини ёд олган эдим. Кўрик-танловларда доимо фаол қатнашар эдим. Олийгоҳда ишлаган кезларимда эса академик Тўра Мирзаев, профессор, донишманд олим Иброҳим Ҳаққулларнинг этагидан тутиб, кам бўлганим йўқ.

Яна икки оғиз сўз. Дарвешсифат бобом, отамнинг оталари Тўра бобомдан жуда кўп ҳаётий сабоқларни олганлигимни бугун ниҳоятда миннатдорчилик билан айтгим келади. Ўрни келганда бир нарсани таъкидлай. Ҳаётда нималар бўлмайди дейсиз. Икки нафар укамнинг бевақт вафот этгани ҳаммамизнинг қалбимизни қаттиқ жароҳатлади. Айниқса бу оғир жудолик кексайиб қолган отам ва онамга қаттиқ таъсир қилди. Оллоҳдан уларга соғлик ва сабр тилайман, – дейди ҳикоямиз қаҳрамони Эргаш Очил мамну-ният билан.

...Даврада суҳбат тобора қизгин тус олади. Ҳамкасблар, дўстлар, ижодкорлар ўзларининг самимий ниятларини Эргашжонга билдириб, унинг ютуқларини, илм-фан йўлидаги хизматларини қувонч билан таъкидлайдилар. Юбиляр эса нимтабассум билан кўп мактаъписизлар, хижолатга қўйяписизлар дегандай очик чехраларга назар ташлайди. Тагин “Мақтовни Худо ҳам хуш кўради”, – деб мийиғида кулиб қўяди. Орада енгилгина кулги кўтарилади. Турон Фанлар академиясининг академиги, тарих фанлари доктори, профессор Қаҳрамон Ражаб Эргашжон ҳақида тўлқинлашиб гапиради:

– Аввало, Эргаш Очилни 60 йиллик юбилеи билан қизгин табриклайман. Дўстимиз туркий ва форсий халқлар мумтоз адабиёти, адабий алоқа ва бадиий таржима масалалари билан қизгин шуғулланади. Рус, форс, тожик, дарий, туркман, озарбайжон, татар, қорақалпоқ тилларидан шеърӣй ва насрий таржималар қилади. У ёзган, таржима қилган ва нашрга тайёрлаган китобларнинг умумий адади 150 та. Таржимачилик соҳасида Эргаш Очил алоҳида нуфузли бир мактаб яратган десак хато бўлмайди. Қирқта тўплам унинг таржимасида нашр этилган. Бу етук олимнинг салоҳияти, қувваи ҳофизаси ниҳоятда баланд эканлигини исботлаб турибди. Абдулҳолиқ Гиждувоний, Умар Хайём, Саъдий Шерозий, Аҳмад Югнакий, Жалолиддин Румий, Баҳоуддин Нақшбанд, Абдурахмон Жомий, Махтумқули, Муллонафас сингари донишмандларнинг асарлари ана шулар жумласидандир. У 200 дан ортиқ форсийзабон шоирларнинг 10 мингга яқин рубойи-сини таржима қилиб зукко китобхонлар эътиборига ҳавола этди. Олимнинг ютуқларини санаб адоғига етиб бўлмайди. Олим дўстимизнинг ғайрат, шижоати, жонкуярлиги ва жасоратига қойил қолмасдан асло иложинг йўқ. Бундай хусусиятлар қайдан экан деб баъзан ўйлаб ҳам қоламан. Ҳаммаси назаримда ота-онанинг, элнинг ва устозларнинг дуоси, уларнинг йўл-йўриқлари ва ўзи-

нинг илм-фанга бўлган чексиз меҳри, муҳаббати, юрт хизматига дахлдорлик туйғусидан деб биламан.

Қизгин давом этаётган дўстлар даврасида шоир ва олим, “Олтин қалам” мукофоти соҳиби Дилшод Ражаб ҳам ўз мулоҳазаларини эҳтиром ила баён этди:

– Эргаш Очил билан биз ҳақли равишда фахрланамиз. Танишганимизга ҳам 45 йилдан ошди. Тақдир тақозоси билан биз икки дўст Тошкентда ўқиб, шу ерда ишлаш бахтига муяссар бўлиб юрибмиз. Эргаш Очил мамлакатга ҳикмат зиёсини тарқатаётган ҳақиқий сўз заргари саналади. У тўплаб, нашрга топширган китобларнинг умумий сони 77 та. Ҳофиз Шерозийнинг “Ишқ гавҳари”, Алишер Навоийнинг “Бир парипайкар ғами”, Бобурнинг “Сочининг савдоси тушди”, Хусрав Деҳлавийнинг “Ёр васли”, Бедилнинг “Ҳайрат ойнаси”, Ибн Синонинг “Мен англаган дунё” сингари тўпламларини бугун алоҳида таъкидлашни истар эдим. У истеъдодли шоир, таржимон сифатида ҳам аллақачон эл назарига тушиб бўлган. Қайси даврада олим дўстимиз бўлса, ўша ерда албатта, адабиёт, маънавият, маданият ва миллат келажаги ҳақида сўз кетади. Яна бир нарсани таъкидлашни ниҳоятда истар эдим. Эргашжон юмор, ҳазил-мутуйиба, аския, латифа, ичақузди хангомаларга ниҳоятда бой бўлган ижодкорлардан бири десам, асло хато бўлмайди. Унинг дилбар ва дилкаш хангомаларини эшитмабсиз, дунёга келмабсиз. Ана шундай дилкаш ва камтар, хушчақчақ ва самимий олим дўстимиз борлигидан кўксимиз тоғ, бошимиз осмонда деб ўйлайман. Ҳали Эргашнинг амалга оширадиган илмий, ижодий ишлари ниҳоятда кўп. У юзлаб шогирдларининг суюкли устози, республикамиздаги нуфузли олийгоҳларда талабаларга сабоқ бераётган меҳрибон домла сифатида ҳам катта эътирофга сазовор.

Шундан кейин техника фанлари номзоди, катта тадбиркор Ихтиёр Ҳамроев ҳам сўз сўради ва дил изҳорларини алоҳида эҳтиром ила баён этди:

– Эргаш Очилга нисбатан барчамизнинг ҳурматимиз ниҳоятда баланд. У кишининг алоҳида бир одатлари бор. Нашр этилган китобларидан дастхат ёзиб бизга ҳам улашадилар. Бу инсоннинг “Шарқ ҳикоят ва ривоятлари”, “Донолар суҳбати”, “Маърифат дафтари”, “Нафис мажлислар” сингари ўнлаб асарлари менинг шахсий кутубхонамдан алоҳида жой эгаллаб турибди. Шу ўринда яна бир-икки қувончли ҳолатларни таъкидлагим келади. Эргаш Очил таржимасидаги атоқли туркман шоири ва мутафаккири

Махтумкулининг “Асарлар” тўплами 2014 йилда Ўзбекистоннинг биринчи Президенти Ислоҳ Каримов томонидан, “Элингга бахш айла” китоби эса 2017 йилда Юртбошимиз Шавкат Мирзиёев томонидан Туркменистоннинг ўша даврдаги Президенти Гурбангули Бердимухамедовга тақдим қилинган. Ҳамкорликда тайёрланган Абдурахмон Жомийнинг “Муҳаббат маҳзани” китоби эса Тожикистонга расмий сафари чоғида Юртбошимиз Шавкат Мирзиёев томонидан Тожикистон Президенти Эмомали Раҳмонга тақдим қилинганлигини алоҳида эҳтиром билан таъкидламоқчиман. Хуллас, Эргаш Очил ҳақида қанча ижобий фикрларни айтсак камлик қилади. Бу инсонни гарчи расмий эълон қилинган бўлмаса-да, фан арбоби, йил олими, йил одами дегим келади. Кўнглимдаги фикрларни очиқ-ойдин айтиш тўғриси, менга завқ бағишляпти.

Олим Олтинбек, филология фанлари номзоди, доцент:

– Эргаш Очилнинг бир ўзи ҳозиргача ўнлаб олимларнинг ишини бажариб қўйган десам, хато бўлмас. Серкирра ва сермахсул ижодкор дўстимга чин дилдан ҳавас қиламан. Гоҳида Эргаш Очил деганлари ернинг одами эмас, осмондан тушган фаришта ҳам дегим келади фахрланиб. Бу инсоннинг беш юздан ортиқ илмий ва илмий-оммабоп мақолалари чоп этилгани ҳам ижодкорнинг иқтидоридан дарак бериб турибди. У Эрон, Туркия, Россия, Ҳиндистон, Озарбайжон, Тожикистон, Қозоғистон сингари кўплаб халқаро анжуманлар иштирокчиси. Туркман адабиёти таржимаси ва тадқиқи борасидаги фаол фаолияти учун 2014 йили “Махтумқули Фироғий” медали билан ҳам тақдирланган. 2021 йилда эса “Меҳнат шухрати” ордени унинг кўксига порлади.

Дўстлар суҳбати бир пиёла чой устида узоқ давом этди. Бундан барчанинг боши кўкка етди. Шу ўринда Эргашжоннинг оиласи ҳақида ҳам бошқаларга ибрат-намуна бўлсин деган маънода икки оғиз гапирмоқчимаз. Таниқли олим турмуш ўртоғи билан уч нафар ўғилни вояга етказди. Олий маълумотли бўлишган фарзандлар ҳаётдан ўз ўрнини топишган. Катта ўғли Алишер Шарқшунослик университетини тугатиб, ҳозирда Япониядаги нуфузли халқаро компаниялардан бирида фаолият юритаяпти. Элдор эса молия-иқтисод соҳаси ходими. Олий маълумотли бу йигит бир-неча йил республика Марказий банкида ишлади. Айни дамда Лондонда – Европа Тикланиш ва тараққиёт банкида ўз соҳаси бўйича иш юритмоқда. Кенжа ўғил Эркинжон ҳам олий маълумотли, ажойиб таржимон бўлиб, “Акфа-Медлайн” хусусий кли-

никаси раҳбарининг ўринбосари лавозимида хизмат қилмоқда. Ҳикоямиз қаҳрамони Эргаш Очил турмуш ўртоғи Зубайдаой билан фарзандлар, неваралар оғушида бахтли яшаш билан бир қаторда илм йўлидаги изланишларини қизгин давом эттираяпти.

Шофирконнинг Янгиқишлоқ қишлоғидаги Зокир бобо хонадонини ҳамма ҳурмат билан тилга олади. Ана шундай оддий оиладан забардаст фарзандлар етишиб чиқаяпти. Эргашжоннинг ота-онаси Зокир бобо ва Саломат аялар кексалик гаштини суришмоқда...

Мана, тонгни қаршилаган оила аъзолари ўз юмушлари билан банд. Зокир бобо ва Саломат аялар ҳам ҳовлига чиқиб, тоза ҳаводан тўйиб-тўйиб нафас олишди. Қўл телефонининг жиринглаши улар диққатини ўзига тортди. Эргашжоннинг укаси Фармон дарҳол телефонни отасига тутди. Олим ўғли Тошкентдан қўнғирок қилиб, уларнинг ҳол-аҳволини сўраяпти. Сухбат анча давом этди. Шундан кейин Саломат ая Эргашжонга энг самимий ниятларини билдирди. Улар фарзандларини дуо қилишди. Эргашжон эса хайрлашув олдидан шундай деди: “Онажон, отажон, насиб бўлса яқинда Тошкентда 60 йиллик юбилей тўйим ўтказилади. Давранинг тўрида албатта, сизлар бўласизлар. Барчаларингизни кутиб қоламан”.

84 ёшни қаршилаётган Зокир бобо ва Саломат аяларнинг қўзларида севинч ёшлари порлади. Беихтиёр уларнинг қўнғлидан ана шундай туйғулар ўтган бўлса ажаб эмас: “Болажоним, Эргашжоним, бошинг илоҳо тошдан бўлсин, умринг узоқ бўлиб фарзандларинг, набираларингга бош бўлгин. Сен билан ҳақли равишда фахрланамиз, болам!”

*Доим дуога очик,
Ота-она қўллари.
Эргашжонни соғинар,
Янгиқишлоқ йўллари...*

Биз шофирконликлар ҳам истеъдодли олим, шоир, таржимон Эргаш Очилни олтмиш йиллик юбилеи билан қизгин ва самимий табриклар, илм-фан йўлидаги машаққатли ва шарафли изланишларига юксак парвозлар тилаймиз. Икки дунё саодати ҳаммаша сизга ҳамроҳ бўлсин, Эргашжон дегимиз келади.

ЯХШИЛАРГА ЭРГАШИБ...

(Филология фанлари номзоди, профессор Эргаш Очил – 60 ёшда)

Олимлар икки тоифага: туғма (қуйма) ва дуртма олимларга ажралади. Бугун табаррук 60 ёшни қарши олган укамиз, дарвеш-табиат, қалби қайноқ, зукко олим ва эҳтиросли шоир Эргаш Очил туғма ва қуйма олим. Унинг руҳонияти ва зеҳниятидаги илоҳий илм нури бобосидан ўтган. Собиқ иттифок даврида 1980-90-йилларда Қуръони каримни ёд билган, халқ ибораси билан айтганда: “чаппахон” домла, нафасининг кескирлигидан шайтон жон сақлашга жой тополмайдиган мулло Тўра бобонинг ҳақиқий олим ва шоир невараси бўлиш Эргашжонга насиб этди.

...1981-1982 йилларда Шофиркон туманидаги ўнлаб мактабларнинг ўқувчи ва ўқитувчилари пахта теримида қўл кучи камлиги боис (собиқ Илғич номли) совхоз далаларига ёрдамга юбориларди. Биз ҳам совхознинг “Янгиқишлоқ”, “Янгиобод” номли қишлоқларидаги ҳовлиларга, дала шийпонларига кўч-кўронимиз билан бориб жойлашардик. Адашмасам, Эргашжоннинг ҳовлиси “Янгиқишлоқ” қишлоғида жойлашган эди. Илк бор 14-15 ёшли ўспирин Эргаш Очилов билан пахта даласида танишганмиз. У рубобни чиройли чалар, ўқитувчилар ва ўқувчилар жойлашган шийпонга тез-тез келиб, бизларга турли гўзал куйлардан чалиб берар, ҳашарчиларнинг чарчоғини ёзиб, руҳига ором бахш этарди. Бир куни у бизларни, 5-6 нафар ўқитувчиларни уйига таклиф этди. Шинам ва сокин ҳовлидаги анорзорда куёш нурида алвон ранг қайтариб ётган ҳар бири чойнакдек-чойнакдек келадиган анорларни кўриб кўзимиз қувонган, паловхўрликдан сўнг анор шарбатидан баҳраманд бўлганмиз. Ана шу меҳмондорчилик чоғида Эргашнинг бобоси мулло Тўра бобо билан учрашганман. Бу зоти бобарокотнинг суҳбатидан баҳраманд бўлганман, араб алифбосидаги Қуръони каримни у кишининг жойнамози ёнида илк бор кўрганман. Кейинчалик билсам, бу фаришта чехрали, нуроний отахоннинг аждодлари қонида, жонида илмга муҳаббат, сиру сеҳр мужассам экан.

...Орадан йиллар ўтди. Эргашжон мактабни имтиёзли тугатди. У бизнинг ҳовлимизга – Жўйработга тез-тез келиб турар, устоз-шогирд бўлиб, тўй-маъракаларга, шеърят давраларига қат-

нардик. Кейинчалик, “Шофиркон ҳақиқати” газетасида ишлаган йилларим Эргашнинг аруз вазнида ёзган кўплаб ғазаллари рўзнома саҳифаларида чоп этилди. Бу ғазаллар фалсафий мушоҳадага бойлиги, равонлиги, жозиба сеҳри билан мухлислар қалбидан жой олди. 1990-2000 йиллардан бошлаб Оллоҳнинг изни-марҳамати ила Эргаш Очилнинг ижодий-илмий фаолияти пойтахт Тошкентга кўчди, тақдир йўллари уни катта оқимга, салафлар сафига томон бошлади.

Бадиият, адабиёт, илм оламининг шерлари, «зўр»лари билан мулоқотлар, ўзаро ҳамкорлик, суҳбатлар, фикр алмашувлар Эргашнинг бадиий тафаккур оламига ёруғлик олиб кирди, зехниятини чархлади, халқ таъбири билан айтганда, олимни “катта қозон”да қайнатди. Академик Тўра Мирзаев, профессор Иброҳим Ҳаққулдан олинган ҳаёт, ижод, илм сабоқлари Эргаш Очилни зинама-зина, поғонама-поғона одимлаб боришига, мукамаллик сари интилишига туртки бўлди.

...1980-85 йилларда кишлоқ чангитиб юрган ҳаёлчан кишлоқ боласи 2010 йилларга келиб, адабиётимизнинг забардаст олимларидан бирига айлана бошлади. Ўтган йигирма йилдан ортиқроқ давр ичида илоҳий истеъдод соҳиби бўлган Эргашжон ўнлаб илмий, бадиий китоблар, рисоалар, қўлланмалар яратди, фан номзоди, доцент, фан доктори, профессор мақоми даражаларига эришди. Илмий фаолияти жараёнида ўнлаб олим-шоғирдларни тайёрлашга улгурди.

Эргаш Очил ярим асрдан ортиқ умр йўлини босиб кўйди. Бу йўл нур, илм, ижод, инсонийлик, садоқат ва оқибат йўлидир.

60 ёшинг муборак яхшиларга ва яхшиликларга эргашган кадрдон укам ЭРГАШ ОЧИЛ!

Сени ҳаёлан бағрига қаттиқ босувчи аканг: Бобокул УСМОН

*Қонида ўтлуғ нафас – мулло бобоси қони бор,
Дилида сўз тошқини, ҳикмат ила ирфони бор.*

*Гоҳи форсий, гоҳи туркий, гоҳи арабий байт ўқир,
Шоир у олиму фозил, қалбида “тўфон”и бор.*

*Гоҳ Навоий, гоҳи Машраб, гоҳи Бобур ҳамдами,
Гоҳи Румий, гоҳи Аттор, Ҳофизу султони бор.*

*Сўз оловин ёқса гар, куйгай юрак Ҳақ ишқидин,
Ҳар балодин сақлагай Қуръон – буюк қалқони бор.*

*...Қутлуг ОЛТМИШ ёшга етмиш гул очил, ЭРГАШ ОЧИЛ,
Шофирконда бир дуогўй оғаси – Усмони бор.*

Алимурод ТЕМИРОВ,
фахрий муаллим

ЯНГИ СЎЗ ИЗИДАН ЎЗЛИКНИ ИЗЛАБ...

2006 йил март ойининг охирлари. Шофиркон туман ҳокимлиги биносининг катта мажлислар залида таниқли ёзувчи Аҳад Ҳасаннинг 70 йиллик юбилеи тантанаси. Таниқли олимнинг узундан-уzun маърузасидан кейин иштирокчилар қолипдаги маърузалардан зерика бошладилар. Давраоро шоир Тошпўлат Аҳмад навбатдаги маърузачи номини эълон қилади:

– Табрик учун сўз навбати “Шофиркон овози” рўзномаси ҳузуридаги “Мингчинор” ижодкор ёшлар тўғарагидан қаламини чархлаб, айни кунларда мамлакатимиз пойтахти Тошкенти азимда яшаб ижод қилаётган укамиз, филология фанлари номзоди Эргаш Очилга берилади...

... Зал ўртарогидан бир йигит ирғиб ўрнидан туриб деярли югуриб минбарга кўтарилади:

– Ассалому алайкум. Бизларгача етган таклифномада устоз ёзувчимизнинг 70 йиллиги нишонланади дейилганди. Кўрган одам юбиляримиз 30 ёшда бўлсалар керак деган ўйлаши аниқ. Эҳ-ҳа-а топдим – бизлар бутун устозимизнинг ўттиз ёшга тўлганликларининг қирқ йиллигини нишонлар эканмиз-да...

Ҳамманинг диққати бир ерга йиғилади. Одамлар маърузачига қулоқ солиб тинглай бошладилар.

– Устоз, ғайрати ичига сиғмас йигит экан. Дунёқараши ҳам кенг эканким, ЯНГИ гап айта олди... – оҳиста шивирлайман шоир Абдулло Раҳмонга.

Устоз кўрсатғич бармоғини лабига босиб оҳиста “кейин” деди-лар. Тадбирдан яқунлангач:

– Бу йигитни танимайсизми? Адабиётшунос олим Эргаш Очил сизлар томондан – умидли, келажаги порлоқ қаламкашлардан. Бир йили Ильич совхози йиллик пахта тайёрлаш режасини бажарди. Тушликдан кейин туман радиоэшиттиришлар идорасига келсам, эшик ёнида бир ўспирин – тахминан 8-9-синф ўқувчиси

кутиб турибди. Ҳамқишлоқлари зафарини тасвирлаб чиройли, мазмундор шеър ёзиб келипти. Такрор-такрор эфирга бердим. Ундан кейинги йилларда ҳам, тарихий саналарда, байрамларда тадбирларимизда албатта Эргашжон иштирок этарди.

– Офарин устоз! Демак, Эргашжон ёшлигидан устоз кўрган йигит экан-да. Мени мафтун этган жихат шундан иборатки, Эргашжон тадбирдаги чарчок руҳини юморга йўғрилган бир гап билан кеткизиш билан бир қаторда одамларни – аудитория руҳини бир ерга жамлай олди. Аслида адабиётда айтилмаган гап қолмаган, қадим юнон адабиёти даврида ҳам, форс-тожик адабиёти ривож даврида ҳам барча инсоният муаммолари айтилган. Айтилганни тўтидай такрорлаш адабиётдан бохабар кишилар энсасини қотиришдан нарига ўтмайди.

– Савдогар савдоси баравж бўлиши учун ҳар куни дўконини ўзга рангга бўяши керак демокчисиз-да, – завқ қилиб кулади устоз...

Ўша вақтдаги Шофиркон адабий муҳиtida насрда ижоди гуллаб яшнаётган устозлардан Аҳад Ҳасан, Абдураззоқ Қўшша, назмда Абдулла Раҳмон, Омон Абдулла, Илҳом Ражаблар етакчилик қилишарди. Мамлакатимиз пойтахти Тошкенти азимда бўлаётган янгиликлар, янги нашрдан чиққан китоблар албатта энг биринчи Шофиркон адабий муҳиtida тухфа сифатида келарди. Қахрамонжон Ражабов, Эргашжон Очилов, Олим Тўлабоев, Дилшод Ражабларнинг илмий изланишлари, ютуқлари бизларни қувонтирарди. Энг қувонарлиси, Ўзбекистонда нашр этилган тожик адабиёти намояндалари асарларини Дилшоджон албатта менга ҳам алоҳида юборарди. Бу дурдоналарни акалари – қадрдон дўстимиз Илҳомжон албатта бандага етказар эдилар.

Ўша йилларда Эрон элчихонаси ҳомийлигида “Сино” ойномаси ҳам нашр этилар, ўзбек ва эронлик ижодкорлар илмий тадқиқотлари, шеърлари, ҳикоялари журналда чоп этиларди.. Ушбу ойнома адабий муҳаррири Эргаш Очил эди. Раҳматли Устоз Абдулла Раҳмон алоҳида бу тухфалардан бандага ҳам улуш ажратар ва ўқилгандан кейин ўзаро муҳокама этар эдик. Ҳозирда ҳам шахсий китобхонамда “Сино” ойномасининг анча сонлари мавжуд.

Эргашжоннинг пайвандлигининг ўқ илдизи бориб-бориб ота томондан ҳам, она томондан ҳам Кўрғони Вардонзегга туташади. Умримнинг салкам ўттиз йилини Кўрғони Вардонзе тарихини ўрганишга сарфлаб аниқлаганим шу бўлдики, ҳозирги кунга-

ча Ўзбекистон, Тожикистон, Қозоғистон, Россия, Туркменистон
Фанлар академияси академиклари сафида ота ё она томонидан
Вардонзе қалъасига бориб туташувчи академиклар сони 13 на-
фарга етган бўлса, афсонавий юбиляримиз Эргаш Очил улардан
ортиқки, кам эмас. У ҳозиргача 150 та китоб чиқариб, ўзига хос
рекорд ўрнатди. Китобларининг мағзи тўқ. Ўқувчи миясига нурли
шуур беради....

Президентимиз Туркменистон сафари чоғида қардош мамла-
кат Президентига буюк туркман шоири, ўзбек халқига ҳам қадрли
Махтумкули шеърларининг ўзбек тилидаги таржимасини тухфа
этиб, биринчи бетини очганида ундаги “Туркман тилидан Эргаш
Очил таржимаси” жумласига кўзим тушиб, дилимда ифтихорга
йўғрилган туйғу уйғонди. Эргашжон ижод билан бирга таржи-
монлик қилиш баробарида форс-тожик тилида дилбар рубойлар
ёзишидан ҳам хабаримиз бор.

... Пойтахтда яшаб нуфузли идораларда ишловчи баъзи ки-
шилар кўпинча туғилган қишлоғидан “узилиб”, “шаҳар муҳити-
га мослашиб” қолиш ҳолатлари кузатилади. Аммо Эргашжонни
оёғи ердан “узилмаган”. У ўзи ўқиган мактабидан ҳам ҳамон
алоқани узмаган. Бир куни 33-мактаб собиқ сардори Ботиржон
Шариповнинг қўлида эндиgina Тошкент нашриётларидан бирида
нашрдан чиққан китобни кўриб қолдим.

– Тошкент борганмидингиз? – сўрайман ундан.

– Йўқ, – жавоб берди у, – Эргаш Очил келган эдилар – мактабга
тухфа деб анча китоблар қолдириб кетдилар...

Яна бир дафъа Эргашжон туғилиб вояга етган Янгиқишлоқ ва-
кили – Эркин ака Султонов керак бўлиб қолди. Телефон қилиб:

– Қаерлардасиз? – дея сўрасам:

– Тошкентда – Эргаш Очил меҳмонга чақирган! – дея жавоб
бердилар.

Ана шунақа бизнинг Эргаш Очил.

Эргашжон, олтмиш ёшингиз кутлуг бўлсин! Илоҳо, сизга кўз
тегмасин. Юз ёшингиздаям шундоқ тўйхатни фахрланиб ёзишни
Оллоҳим бизгаям насиб этсин.

Сизга янги ижодий парвозлар тилаб, Вардонзе Қалъа шаҳарча-
сидан етишиб чиққан академиклар сафида суратингизни кўриш-
ни жуда-жуда истаб қоламан.

ШИРИН ХОТИРАЛАР

Собик совет даврида 8-мактабда пионер вожатий бўлиб юрган вақтларим. Мактабнинг тил-адабиёт ўқитувчиси, қадрдон укам Собит Авезов билан адабиёт тўғрисида, янги асарлар тўғрисида кўп вақтлар суҳбатлашардик. Мақола ва машқларимиз газета-журналларда чиқиб турарди.

Бир куни Собитжон,

– Ака, Янгиқишлоқдан учта бола ўзимизнинг мактабга келибди. Шуларни ичида биттаси адабиётга қизиқарқан, шеърлар ҳам ёзаркан – бир машқларини ўқиб кўрасизми, – деди.

Мен рози бўлдим, гарчи шеър ёзмасам-да, Собитжон ўзи ёзган ёки ўқувчилари ёзган шеърларни менга кўрсатиб, маслаҳат оларди.

Эргашни бир даста шеърларини ўқиб чиқдим. Тўғриси, бу шеърларни Эргаш ёзганига ишонмадим. Собитга бу гапни айтганимда, у фикримни рад этди. Бундай дейишимга сабаб Эргашнинг шеър ва ғазалларида буюк шоирлардек фикр юритган, ҳали мактаб ўқувчисининг бундай ашъорларни битишига ишонмаган эдим.

Кейинчалик Собит Авезов билан мактабда адабиёт тўғраги очдик.

У ерда адабиётга қизикадиган ўқувчиларни жалб этдик. Ўша даврда Эргаш Очилов, Олим Тўлабоев (Олим Олтинбек) ва шунга ўхшаш адабиёт ихлосмандлари тўгаракнинг фаол иштирокчилари эдилар.

Шу даврда Эргаш Очилов “Бул кеча” номли ғазалини – ҳозиргача мени лол қолдирган асарини ёзган эди. Мен бу ғазални ёд олиб, тўйларда, давраларда айтиб юрар эдим.

БУЛ КЕЧА

*Чорлагай васлинг, дилором. завқи чандон бул кеча,
Ишқ аро бағримни этмиш нурли бўстон бул кеча.*

*Ишқ қуёши йўлларингга шуълалар сочмиш не бахт,
Кўзларингда ёғду ўйнар, қалбда тугён бул кеча.*

*Оч қучогинг – нурли дарёдай сингиб кетгим келар,
Жўш уриб қўнғлим қўйингда мавжли уммон бул кеча.*

*Боз аро “Бахтинг муборак!” дебми гуллар қутлагай,
Шоиринг шеърдан тақар бўйнингга маржон бул кеча.*

*Кул гўзал, пойингда тўлгонсин само юлдузлари,
Масту лолман, не ажабким, нозли жонон бул кеча.*

*Ташина лаб – май бир тараф, ул иўхи жонон – бир тараф,
Шеър у илҳом – бир тараф, Эргаи газалхон бул кеча.*

1981

Мактабни аъло баҳоларда битирган Эргаи ва ўша Янгикишлокдан келган икки ўқувчи ҳам олийгоҳларда ўқишга киришди.

Бугунлик кунда биз муаллимлар Эргаи Очилвек буюк адабиётшунослар, фан арбобларига заррача хиссамиз борлигидан фахрланамиз.

Эргашжонга сиҳат-саломатлик, ижодий чўққилар тилаб қоламиз.

Доимо лабингиздан кулги аримасин!

Anvar ALLAMBERGENOV,
*O‘zR FA O‘zbek tili, adabiyoti va folklori
instituti katta ilmiy xodimi, PhD*

SERQIRRA OLIM

Adabiyotshunos olim, tarjimon, professional muharrir, noshir, muhiir pedagog, filologiya fanlari nomzodi, professor, eng asosiysi kamtarin va samimiy inson Ergash Ochilov ismini talabalik davrimda eshitib, maqola-yu kitoblarni o‘qib taniganman. Ustozning asosiy ilmiy tadqiqot yo‘nalishini tarjimashunoslik, mumtoz adabiyot masalalari, deb bilar, shu yo‘nalishdagi ijod namunalari bilan tanish edim. Talabalik yillarimda olimning muallifligidagi hamda nashrga tayyorlagan kitoblari, nafaqat menga, balki respublikamizdagi barcha oliy o‘quv yurti talabalari-yu ustozlariga ko‘p foydasi tekkan adabiyotlar bo‘lgan, desam yanglishmayman. Masalan, mumtoz adabiyot tarixi, tasavvuf adabiyoti, turkiy xalqlar adabiyoti kabi fanlarda ulardan unumli foydalanamiz. Bundan tashqari, olimning gazeta va jurnallarda e‘lon qilgan maqolalarini zo‘r qiziqish bilan o‘qib, kursdosh do‘stlarimiz va ustozlarimiz bilan birgalikda muhokama ham qilar edik. Shulardan

biriga misol aytib o'tishim o'rinli, nazarimda. "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida e'lon qilingan "Siz she'r aytasizmi yoki odam qo'rqutasimizmi?" sarlavhali maqolasi ancha bahs-munozaralarga sabab bo'ldi. Bu maqola o'zbek modern she'riyati qizg'in muhokamalar qilinayotgan bir vaqtda e'lon qilingandi. Aynan, ana shu maqolaga raddiyalar ham yozilganligini eslayman. Ergash Ochilov maqolasida o'zbek modern she'riyati namunalaridan misollar keltirib, ularni tahlil qilgan. Tahlillar davomida jiddiy va asosli tanqidlar ham bor edi. Mumtoz adabiyot bilimdoni bo'lgan muallif adabiyotimiz tarixiga nazar solgan holda ko'p asrlar ilgari ham shunday yo'sindagi bitiklar bo'lgani va ularni zamonasining peshqadam vakillari bitiklar mualliflariga kinoya tarzda "siz she'r aytasizmi yoki odam qo'rqitasizmi?" deya koyiganini maqolada keltirib o'tadi va aynan shu so'zlarni sarlavhaga olib chiqadi. Hozirgi adabiy jarayonda yozilayotgan, ammo o'qib odam qo'rqadigan bitiklar borligini shu tariqa bayon etadi. Shu birgina maqola olimning adabiy jarayonni faol kuzatib borishini ham ko'rsatib turibdi.

2016-yili Toshkentga kelganimda "Kitob olami" nomli kitoblar do'koniga kirib, guvohi bo'ldimki, sotuvga qo'yilgan kitoblarning bit-ta javoni to'lig'i bilan Ergash Ochilov tarjima qilgan, nashrga tayyorlagan, so'zboshi yozgan, taqrizchi bo'lgan, umuman olganda, qaysidir jihati bilan olimga aloqador bo'lgan har xil nomdagi rang-barang kitoblar bilan liq to'la edi. Menda savol tug'ilgan: "Bir odam shuncha ishga qanday qilib ulguradi?"

Yillar o'tib, 2019-yili O'zR FA O'zbek tili, adabiyoti va folklori institutiga oliy ta'limdan keyingi ta'lim – tayanch doktorantura uchun o'qishga topshirdim. Imtihon kuni institutga keldim, sohaning yetuk vakillari – akademiklar, professorlar, fan doktorlari-yu fan nomzodlari imtihon komissiyasi a'zolari edi. Shular qatorida Ergash Ochilov ham bor ekan. Ustoz bilan shu yerda birinchi marta ko'rishganmiz. Ustoz O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi bo'limida ishlar, shuning bilan birgalikda institut muassisligida nashr qilinadigan "O'zbek tili va adabiyoti" jurnaliga mas'ul muharrirlik qilardi. Bundan tashqari, biz o'qib yurgan yillarimizda bir muddat institut huzuridagi ilmiy kengash qoshidagi ilmiy seminarga kotiblik ham qildi. O'qishni tugatgach institutning Adabiyot nazariyasi va adabiy aloqalar bo'limiga ishga kirdim. Bu vaqtda Ergash Ochilov ham shu bo'limda faoliyat olib borayotgan edi. Ustoz bilan bir bo'limda ishlar ekanman, ularning har bir ishga alohida mas'uliyat bilan yodashishiga, oddiy narsalarga ham e'tibor bilan qarashiga, sinchkovligiga guvoh bo'ldim. Ayniqsa,

bo'limda o'tadigan dissertatsiya muhokamalarida tadqiqotchilarga erinmasdan yo'l-yo'riq ko'rsatishi, ularning xato va kamchiliklarini silliq va chiroyli tarzda bayon qilib, o'sha xatolarni to'g'rilash usullarini ko'rsatishi, ishning yana-da mukammallashishiga yordam beradigan jihatlarini aytib o'tishi ilmga endigina kirib kelayotgan tadqiqotchilar uchun juda muhim hisoblanadi.

Ustozning tartib bilan ishlashi ko'pchilikka, ayniqsa, yoshlarga alohida namuna bo'la oladi. Bu narsa hisobotlar davrida yaqqol namoyon bo'ladi. Barcha hisobotlar ichida eng salmoqlisi, kitoblarni nashrga tayyorlash bo'yicha, ilmiy, nazariy, tahliliy, bag'ishlov maqolalarni eng ko'p yozgan ham, e'lon qilgan ham Ergash Ochilov. Bundan tashqari, ko'plab ilmiy ishlarga, xususan, dissertatsiya va avtoreferatlarga bo'lim muhokamalarida, seminar jarayonlarida, albatta, munosabat bildiradigan, mulohazali fikr aytadiganlarning biri ham Ergash Ochilov. Meni esa yana o'sha savol o'ylantiradi: "Bir odam shuncha ishga qanday qilib ulguradi?"

Ergash Ochilov "O'zbek tili va adabiyoti" jurnalida uzoq yillardan beri mas'ul muharrir vazifasini ham bajarib kelmoqda. Eslayman, shu jurnalda birinchi maqolam chiqishida ham ustoz yaqindan yordam bergan. Maqolaning nomlanishi qisqa, lo'nda va maqola matniga mos bo'lishi kerakligi va sarlavha tanlashda maqola matnining umumiy mazmuni uning mavzusida anglashilishi kerakligi haqidagi qimmatli fikrlarni ham aytib o'tgan.

Ustoz, ko'p yillardan beri Toshkent davlat sharqshunoslik universitetida ham talabalarga dars berib keladi. Talabalarining ko'pchiligi bitiruv malakaviy ishi, magistrlik dissertatsiyalariga ilmiy rahbar sifatida ustozni belgilatishga urinishlarini ham bilaman. Ularning ba'zilariga taqrizchi ham bo'lganman. Ustoz rahbarligida himoya qilinayotgan bitiruv malakaviy ishi bo'ladimi, magistrlik dissertatsiyasi bo'ladimi yoki PhD dissertatsiyasi bo'ladimi har biriga jiddiy e'tibor qaratadi. Ustozni kuzatib keyinchalik ham oldingi savolim xayolimda takrorlanaveradi: "Bir odam shuncha ishga qanday qilib ulguradi?"

Mumtoz adabiyotimiz va turkiy xalqlar adabiyoti vakillarining tug'ilgan kunlarida turli xil madaniy-ma'rifiy tadbirlarga, uchrashuvlarga, televidenie va radioga chiqish qilish uchun taklif qilishganda, talabalarga dars o'tish uchun tayyorgarlik ko'rish jarayonlarida boshqa manbalar va materiallar qatorida, albatta, Ergash Ochilovning kitoblariga ham murojaat qilaman. Ularda biror shoir yoki mutafakkirning hayoti va ijodiga bag'ishlangan ma'lumotlar imkon qadar to'liq qam-

rab olishga harakat qilingan. Mualliflarning ijod namunalaridan ayrim tahlillar ham keltirilgan. Bu esa ijodkor hamda uning ilmiy-ijodiy merosi haqida muayyan tasavvur hosil qilishga yaqindan yordam beradi, albatta.

Ergash Ochilovni hangomanavis sifatidagi qirrasi alohida bir mavzu hisoblanadi. Uning yillar davomida ustozlari, hamkasblari, yon-atrofidagilar haqida yozgan xotiralari, hangomalari haqida tadqiqot ishi qilish mumkin. Bu hangomalardan akademik Naim Karimovning 90 yilligiga bag'ishlangan anjumanga materiallar yig'ayotgan vaqtimda xabar topganman. O'shanda Ergash aka anjuman to'plamiga "Naim Karimov hangomalari" mavzusida material bergan edi. Undan keyin Rahmatilla Barakayev, Qurdosh Qahramonov, Adhambek Alimbekovlarning 70 yilligiga bag'ishlangan hangomlari to'plamlarda, gazeta va jurnallarda, internet sahifalarida e'lon qilingan. Professor Boqijon To'xliyevning 70 yilligi oldidan berilgan hangomalarini alohida ta'kidlash lozim. Negaki, bu ikki olim uzoq yillardan berido'st-qadrdon, ko'plab ilmiy-ijodiy safarlarda, uchrashuvlarda, gap-gashtag-u choyxonadagi gurunglarda birga bo'lishgan. Buning natijasida "Boqijon To'xliyev hangomlari" nomi ostida alohida kitob ham nashr qildirgan. Keyin balsam, Ergash aka yoshlikdan kundaliklar yozib borar ekan. Kundalik tutish insonning fikrlarini tartibga solishga, ularni izchil bayon qilishga yordam beradigan usullardan biri, lekin bu ham bugungi kunda kamyob bo'lib bormoqda. Kun bo'yi yuz bergan voqea-hodisalarni esda saqlab yurish, ularni hafsa bilan qaydetib borish hammaning ham toqati ko'taravermaydigan ishlardan hisoblanadi, menimcha.

O'tgan yillar mobaynida Ergash Ochilov "O'zbek adabiyoti xazinasidan" deb nomlangan 100 jildlik asarlar to'plamiga mas'ul muharrirlik qildi. Hozirgi kunda institutning XX asr o'zbek adabiyoti va hozirgi adabiy jarayon bo'limiga mudirlik qilish bilan birgalikda shu bo'limda tayyorlanayotgan "Jadid adabiyoti" deb nomlangan 2 jildlik ensiklopediyaning tayyorlanishiga bosh-qosh bo'lmoqda. Jurnalda ma'sul muharrir, bir nechta ilmiy seminarlar a'zosi, ilmiy jurnallarda tahrir hay'ati a'zosi, hangomalar yozishdan qalami to'xtamaydigan ijodkor, faol kitobxon. Menda esa hamon o'sha savol: "Bir odam shuncha ishga qanday qilib ulguradi?"

Ustoz, sizni 60 yoshingiz bilan tabriklayman! Ilmiy hayotingizdagi kamolot yoshingiz muborak, joningiz sog', umringiz uzoq bo'lsin!

Dilmurod ASQAROV,
O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti
katta ilmiy xodimi, filologiya fanlari
bo'yicha falsafa doktori (PhD)

O'ZBEK VA FORS-TOJIK ADABIY ALOQALARI TADQIQOTCHISI

Adabiyot – xalq ma'naviyatining yuragi, adabiyotshunos olimlar esa bu yurakning sadosini avlodlarga yetkazuvchi fidoyilardir. O'zbek ilm-fani bugungi kunda o'zining chuqur ilmiy an'analari, keng qamrovli izlanishlari va fidoyi olimlari bilan faxrlanadi. Shunday zabardast adabiyotshunoslardan biri – Ergash Ochilovdir. Olim tarjimashunoslik, navoiyshunoslik hamda o'zbek va fors-tojik adabiy aloqalari sohasida uzoq yillar izchil mehnat qilib kelmoqda.

Ustoz o'z hayotini ilm yo'liga bag'ishlagan. Bu yo'l oson emas – unda izlanish, sabr, fidoyilik va mashaqqat mujassam. Olim yoshligidan so'z sehri, adabiy meros va tarjima san'atiga mehr qo'yib, yillar davomida ilmiy mehnatning har bir bosqichini teran izlanish, sinchkov o'rganish va tafakkur orqali bosib o'tgan. Bugun u nafaqat yetuk olim, balki ko'plab yosh tadqiqotchilar uchun ilmiy maktab yaratgan mehribon ustoz sifatida e'tirof etiladi.

Ergash Ochilov nomini talabalik yillarim eshitgandim. Domla mualliflik qilgan, nashrga tayyorlagan kitoblarini o'qishimiz, amaliy darslarda foydalanishimiz uchun tavsiya qilishgan. O'zbek adabiyoti tarixi fanidan domlanning “Barhayot siymolar” kitobini o'qib, qo'shimcha ma'lumotlar olardik, fikrlarimizni keltirilgan ma'lumotlar asosida dalillardik. Shuningdek, “Ruboiy gulshani” (2010), “Sa'diy Sheroziy. Hikmatlar” (2015), “Abu Ali ibn Sino. Men anglagan dunyo” (2012), “Adib Sobir Termiziy. Devon” (2017), “Amir Xusrav Dehlaviy. Yorvasli” (2011), “Donishmandlar tuhfası. Ruboiylar” (2009), “Jaloliddin Rumiy. Muhabbat ma'vosi. Ruboiylar” (2013), “Jaloliddin Rumiy. Hikmatlar” (2013), “Jaloliddin Rumiy. Hikmatlar” (2008), “Ishq daftari. Ruboiylar” (2000), “Mirzo Abdulqodir Bedil. Hayrat oyinasi” (2011), “Mirzo G'olib. Umrim guli” (2013), “Muhabbat taronalari. Ruboiylar” (2005), “Sa'diy Sheroziy. Ma'rifat yog'dusi” (2014), “Sa'diy Sheroziy. Hayot hikmati” (2013), “Sa'diy Sheroziy. Hikmatga to'la olam” (2007), “Sa'diy Sheroziy. Hikmatlar” (2013), “Ubaydiy. Diydor orzusi. Ruboiylar”, (2007), “Farididdin Attor. Hikmatlar” (2012), “Fariduddin Attor. Hikmatlar va hikoyatlar” (2010) singari kitoblari biz uchun yaxshi qo'llanma vazifasini bajargan.

Talabalik yillarimizda ustozimiz Zeboxon Qobilova poytaxtdan bir guruh professorlar sizlarga ta'lim berishga kelishyapti, deya yangilik aytib qolishdi. Ustozlar Ibrohim Haqqulov, Boqijon To'xliyev, Shomirza Turdimov, Jabbor Eshonqulovlar bilan Ergash Ochilov ham talabalarga ma'ruza mashg'ulotlarini o'tish uchun kelishdi. Har bir ustoz o'z kasbining fidoyisi, yetuk adabiyotshunos olimlar. Ergash Ochilov domla, "O'zbek va fors-tojik adabiyoti" fanidan dars o'tishgan. Domla Qo'qon davlat pedagogika institut talabalarining ham sevimli ustози edilar. Darslarda hazil-mutoyiba qilib, mavzularni qiziqarli tarzda tushuntirib berardilar.

Ushbu darslarda Alisher Navoiy, Bobur, Pahlavon Mahmud, Adib Sobir Termiziy, Mirzo Bedil, Xo'ja Hofiz kabi allomalarning ijodi qiyosiy adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil etilib, o'zbek adabiy merosida zullisonaynlik an'analari, tatabbu hodisasi hamda badiiy tarjima masalalarini yoritib bergan. Shuningdek, domla o'z ma'ruzalari-da Alisher Navoiy ijodining fors-tojik adabiyoti bilan bog'liqligi, "Devoni Foni" asaridagi tarjima muammolari, "Mantiq ut-tayr" va "Lison ut-tayr" asarlarining qiyosiy tahlili, forsiyzabon o'zbek shoir-lari, Pahlavon Mahmud ruboiylari, Adib Sobir Termiziyniing badiiy mahorati, "Boburnoma"dagi forsiy she'rlar, tatabbu va zullisonaynlik an'analari kabi masalalarni ham talabalarga tushuntirib bergan. Darslar davomida Mirzo Bedil va Xo'ja Hofiz ijodining o'zbek adabiyoti bilan o'zaro ta'siri, bu jarayonning estetik, falsafiy va tarjimashunoslik jihatlarini ilmiy asosda tahlil qilib berishgan. Har bir mavzuga chuqur yondashuv, qiyosiy tahlillar, tarjima va tarjimon haqidagi qarash-lari ham talabalar uchun qimmatli ma'lumot hisoblangan. Ustozdan o'zbek va fors-tojik adabiyotining sirli xazinalariga "ochqich kalit" olganmiz, desam sira yanglishmayman.

Talabalik yillarimda, keyinron Toshkentga ilmiy tadqiqot uchun kelganimda ham domlaniing kitoblari, maqolalari menga katta mahorat maktabi vazifasini o'tadi.

2022-yil Fanlar akademiyasi O'zbek tili, adabiyoti va folklori institutiga tayanch-doktaranturaga qabul qilindim. Imtihon jarayonlarida, o'qishga qabul qilinganimdan keyin ilmiy tadqiqot yozish jarayonlarida ham domlaniing fikrlari, Qo'qon adabiy muhiti va adabiyotshunoslik sohasiga oid yozgan maqolalaridan foydalandim. Ustoz hammualliflikda nashrga tayyorlagan ikki kitobdan iborat Amiriy "Devon"i (2017), "Qoshingg'a teguzmag'il qalamni..." (2008) kitoblari tadqiqotim obyekti sifatida olingan. Bu jihatdan mumtoz adabiyot va-killarining asarlarini qo'lyozma manbalar asosida nashrga tayyorlash ishida ham domlaniing xizmatlari katta.

Domla menga seminar jarayonida taqrizchi qilib belgilangan. Kamsuqum, jonkuyar olim *“Ishdagi nazariy umumlashmalar va ilmiy xulosalar muayyan misollar tahlili va qiyosidan keltirib chiqariladi. Bu o‘zbek mumtoz adabiyotshunosligi sohasiga ilmi va iste’dodli mutaxassis kirib kelayotganidan dalolat beradi”*, – deya, ijobiy taqriz berishgan. O‘z fikrlari bilan ishimizning kamchilik va tuzatilishi kerak o‘rinlarini topishimizga katta yordam qilishgan. Olim sifatida yosh tadqiqotchilarga xayrixohlik qilishi, qo‘llab-quvvatlashi, ishning puxta va pishiq bo‘lishida o‘z fikrlarini bildirishini ilmiy kengashlarda, seminarlarda, bo‘lim muhokalarida kuzatib kelaman. Har bir ishni sinchiklab o‘qib fikr bildirishlari biz yoshlar uchun o‘rnak olsa arzigulik ish deb ayta olaman.

Domladan o‘rganadigan jihatlar juda ko‘p. Ustoz, kitob mutolaasidan sira ham charchamaydigan, bir soniya vaqtini ham zoye ketkazmaydigan inson. Uydan ishga keladilarmi yoki ishdan uyga shoshadilarmi, yo bir manzildan boshqasiga boradilarmi hamma vaqt domlanning qo‘llarida kitob ko‘raman. Avtobusda yurganlarida ham domla mutolaa bilan band bo‘ladilar. Bu haqida o‘zlaridan so‘rasam, *“ishxonada majlislar, ish jarayoni, uyda yana jurnal tahriri, vaqtdan unumli foydalanish kerak”*, deyishadi. Yoshlar bu olimdan ko‘p yaxshi fazilatlarini o‘rganishi, ommalashtirishi kerak.

Hozir institutda domla bilan bir xonada ishlayman. Ular har bir mavzuga oid bilimlari, turli mavzularda aytadigan so‘zi bor olim. Ustozning mutoyibalaridan bahramand bo‘lib o‘tiranman. Har kuni bir yangi narsa olaman, yangi bir fikr eshitaman. Bugun XX asr o‘zbek adabiyoti va zamonaviy adabiy jarayon bo‘limi mudiri sifatida faoliyat olib bormoqda. Jadid adabiyoti ensiklopediyasini nashrga tayyorlash ishida bo‘lim xodimlari bilan hamjihatlikda ish olib borishmoqda. Keyingi besh yil ichida mazkur ensiklopediya domlanning umumiy tahriri ostida nashr qilinishini kutib qolamiz.

Domla, umringiz uzun va mazmunli bo‘lsin. Yosh avlodni ilm-fanga, adabiyotga oshno qilishdan sira charchamang.

Farhod KENJAYEV

DOKTOR OCHILOV

Inson hayot kechirar ekan, u umri davomida turli xil shaxslar, do‘st-u-birodarlar, ayniqsa ustozlar bilan turli xil masalalar borasida fikr almashadi. Ota-bobolarimiz *“Ilohim, yaxshi insonlar bilan yo‘ldosh qil”*, – deya duo qilishadi. Ergash Ochilov mana shunday

yaxshi insonlardan biri. Ergash aka bilan suhbatlashgan inson undagi samimiylilik, insoniylikning o'ziga yarashadigan timsolini ko'radi. U inson bilan suhbat qurar ekansiz, erkin fikringizni bildirsa olasiz, ruhiy bir bosimni kuzatmaysiz, bu esa hamma ham nasib qilmagan xislatdir.

2025-yilning bahori O'zbek tili, adabiyoti va folklori institutiga endi ishga kirgan kunlarimiz, bir tarafdin ish tashvishlari, yana bir tarafdin nomzodlik himoyasi, shu orada ikkala farzandim birdaniga ketma-ket kasal bo'laverdi. Na uyquda halovat bor, na ishda. Kunduz ishga, kechqurun bolalarni xususiy shifoxonalarga davolatishga chiqib ketamiz. Ayni shunday vaziyatlarda, ayniqsa, farzandlar bemorligida inson irodasi sinalib, toblanib borarkan. Xullas, bir nechta shifoxonalar ko'rigidan keyin katta qizimning tomog'ini, kichik farzandimning esa yuragini operatsiya qiladigan bo'ldik. Narxi ham otning kallasiday. Xususiy shifoxonada g'ing deymaysiz, dard kelganda pul ko'zga ko'rinadimi? Juda bo'lmasa ba'zi doktorlar sizga shunday g'ulg'ula solib yuboradiki, oqibatda ko'zingizga oq xalatli "avliyo" ko'rinadi. Yana pul topganda kelarsiz deb ham qo'yadi.

Shunday kunlarning birida "Akfa-Medlayn" xususiy shifoxonasi chegirma e'lon qilib qoldi, umrim bino bo'lib, bozorda kiyim-kechakka chegirma, ayni zamonda uyga chegirma, boring yemakxonalardagi oziq-ovqatlarga chegirmani eshitgandim-u shifoxonada odamlarni davolashga chegirmani birinchi eshitishim edi. Xudoga shukur, operatsiyalar arzonga tushadigan bo'ldi deb, ertalabdan shifoxonaga qarab yo'l oldik.

Bugun ishga kech borishim haqida rahbarimiz, ya'ni bo'lim boshlig'i Ergash Ochilov domlaga telefon qildim:

- Assalomu alaykum!
- Va alaykum assalom! Farhod salomatmisiz!
- Rahmat, domla, hammasi yaxshi, o'zingiz salomatmisiz!
- Rahmat, tinchlikmi?
- Bugun ishga kech borishim mumkin, bir haftadan beri bolalarimning mazasi yo'q, hozir "Akfa-Medlayn"ga ketyapmiz.
- Ha, mayli, tinchlikmi, nima bezovta qilyapti?
- Ikki-uchta shifoxonalarga olib bordik, barchasi faqat operatsiya orqali davolasa bo'ladi, tezda operatsiya qilish kerak deyapti. "Akfa-Medlayn"ga ham bir tekshirtirib ko'raylik deb olib ketyapmiz.
- Aynan hozir qayerga borib qoldingiz?
- Menimcha, yaqinlab qoldik.

– Mayli, unda bunday qilamiz, ayni siz aytayotgan shifoxonada mening o‘g‘lim rahbar o‘rinbosari, hozir Turkiyada xizmat safarida, lekin kelinim ham shu joyda ishlaydi, raqamini beraman, borgan zahoti telefon qilsangiz, albatta, sizlarga yordam beradi, go‘shakni ko‘tarmasa, qaytib o‘zi chiqadi, operatsiyada bo‘lishi mumkin. Men o‘zim ham telefon qilib ogohlantirib qo‘yaman.

– Xo‘p, katta rahmat, domla!

– Bolalarga qarang, sog‘lik birinchi o‘rinda.

– Rahmat!

Tez orada shifoxonaga bordik va ayolim domlanning keliniga (dok-torga) telefon qilib gaplashdi, hozir operatsiyaga kirib ketayotgani, ammo bizga yordam berish uchun bitta odam yuborayotganini aytdi, u odam tezda keldi, yaxshi kutib oldi va shifokorlarga olib borish-u, yo‘l-yo‘riq ko‘rsatishgacha yordam berdi. Eng muhimi, shifoxonadagi tahlillar juda sinchkovlik bilan amalga oshirildi. Undan ham muhimi esa ikkala farzandim ham operatsiya qilinmaydigan bo‘ldi. To‘g‘ri, katta qizimning tomog‘idagi narsa qo‘rqinchli darajada shishib chiqqandi, ammo saqlanib yursa, ozgina dori-darmon bilan o‘tib ketishini qat‘iyat bilan ta‘kidladi. Ikkinchi qizimning esa yuragidagi teshik (porog) butunlay bitib ketganligi, uni ham operatsiya qilish shart emasligini aytgan zahoti olam charog‘on bo‘lib ketdi.

Barcha shifokorlardan minnatdor bo‘lib, kassaga borsam, pul shartmas deydi, yo‘q, men pul to‘lashim kerak deb, qo‘yarda-qo‘ymay hisob-kitob qildim. Bu endi suyunchi pullar edi.

Ergash Ochilov domlanning bu yaxshiligi albatta tahsinga sazovor, bunday insoniylik barchaga ham nasib qilavermaydi. Ochilov domla garchi filologiya fanlari doktori bo‘lmasa-da, aminmanki, yaxshilik qilish bo‘yicha juda ko‘plab doktorlarni ortda qoldiradi. Bundan tashqari, o‘z sohasida ham judayam qimmatli ishlarni amlaga oshirgan. Shuning uchun o‘zimcha doktor Ochilov deb yuraman. Axir, butun bir oilani doktor-shifokor qilib, yana farzandlariga juda sifatli ta‘lim berib, kamtarin qilib tarbiyalagan va o‘z kasbining ustasi qilib, jamiyatimizga yetkazgan odamni doktordan ham qadr-qimmatini baland-da.

Bir kuni hazil aralash Ergash akadan so‘radim:

– Domla bu bizni farzandlar juda tinib-tinchimas, yana “xo‘p bo‘ladi” deb aytganiga ham yurmaydi. Siz farzandlarni yaxshi joylarda o‘qitib, yaxshi insonlar qilib tarbiyalabsiz. Buning biror siri bormi?

– Bor, birinchisi – o‘qimagan qizga uylanasiz.

– Iya, bu qanaqasi?

– Shu, o‘zingiz o‘qitasiz, u esa faqat bolalar tarbiyasi, ta’limi bilan band bo‘ladi.

– Ikkinchisi – bolani bog‘chaga bermaysiz, bola hozirgi bog‘chalarga borsa, turli xil oilaning bolalaridan har xil odatlarni o‘rganib, ota-onaga bo‘ysunmaydigan bo‘lib qoladi.

– Uchinchisi – albatta ona har kuni bolaning o‘qishi bilan shug‘ullanishi shart.

Tamoman boshqacha yondashuv, televizorlarda, internet tarmoqlarida, umuman ta’lim-tarbiyada buning teskarisi aytiladi, axir. Bu jihat, bu uslub va yondashuv ham Ochilov domlaga xos. Kimdir, bunaqa bo‘lmaydi, noto‘g‘ri desa Ergash domlaning oilasi, bolalari kamoliga nazar solsin. Aslida, ko‘p narsaga chin dildan yondashilsa, manzilga olib boradigan bisyor yo‘llar ko‘rinadi.

Domla, Ergash Ochilov, ya’ni doktor Ochilov mana shunday ajoyib inson, uning ilmiy maqolalari, ayniqsa tarjimashunoslik bo‘yicha qilgan ishlari olimni filologiya sohasida el-yurtga tanitgan. Talabalik paytimizda Ergash Ochilov domlaning tarjimalarini Xurshid Davron kutubxonasidan o‘qirdik, mana taqdir bitib, ulug‘ bir inson bilan bir jamoada ishlash nasib qilmoqda.

Muborak oltmish yoshingiz qutlug‘ bo‘lsin, USTOZ! Ilmiy faoliyatingizga yanada baraka, tani-joningizga sihat-salomatlik, farzandlaringizga bundan-da baland kamolotni tilab qolamiz, DOKTOR OCHILOV!

Ихтиёр ҲАМРОЕВ,
техника фанлари номзоди

ДИЛКАШ ДЎСТ

Маънавиятимизнинг кўзгуси адабиёт бўлса, бу адабиётни шоир-ёзувчилар йиллар давомида заҳмат чекиб яратишади ва сайқал бериб, юксак чўққиларга кўтаришади – бу билан инсон маънавиятини бойитишга, хулқини гўзаллаштиришга хизмат қилишади. Қадрдон дўстимиз Эргаш Очил ҳам шу сафда ўзбек ва тожик адабиётлари ривожига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшиб келяпти.

Бу йил дўстимиз муборак олтмиш ёшни қаршиляпти.

Ишонгиси келмайди кишининг.

Вақт – оқар дарё экан.

Лекин Эргаш Очилнинг кўнгли ҳамиша ёш, ижоди мисоли қайнар хумча.

Эргаш Очил ҳар бир сўзи билан тингловчи, ҳар бир асари билан ўқувчини ўзига тортади. Қисқа, лўнда сўзлари билан авж нуқтани топади. Топганда ҳам ҳозиржавоблиги билан ҳар бир инсонни ҳайратга солади. Ҳар қандай кишининг кўнглини олиб, шодлигу кувонч бахш этади.

Дўстимизнинг ёзганларида ўқувчини ўзига жалб этадиган бир жозиба, бир шира бор.

Ҳамиша кўтаринки рух, шод кайфиятда кулиб, кулдириб юриши жиҳатидан мен уни бахт ва шодлик куйчиси Ҳамид Олимжонга ўхшатаман.

Донолик ва ҳозиржавобликда мен Эргаш Очилни форс адабиётининг устунларидан бўлган Саъдий Шерозийнинг XXI асрдаги издошларидан деб биламан.

Эргаш Очил асарларида, шеърларида, ҳикояларида ва насихатларида ҳам кўтаринги бир рух бошдан то охиригача сақланган – бу жуда катта билим ва маҳорат маҳсулидир.

Менга дўстимизнинг ҳамиша очилиб-сочилиб, давраларни кизитиб, ҳаммани кулдириб юришлари ёқади. Бу Эргаш Очил деганларига гапда ҳеч ким бас келолмайди – ҳатто водийнинг аскиячиларини ҳам мот қилган. Каминанинг эллик ёшлик юбилейида ҳам даврани олиб бориб, кулгидан ҳамманинг ичагини узган эди.

Биз Эргаш Очил билан ўттиз йилдан буён дўсту қадрдонмиз. Шунини мамнуният билан айта оламанки, у ўзбек адабиётининг бахт ва шодлик куйчиси!

Мен шундай инсон билан дўст ва ҳамюрт эканлигимдан фахрланаман.

СЎЗБОШИ ВА ТАҚРИЗЛАР

Шайх Муҳаммад Содиқ МУҲАММАД ЮСУФ
Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм

СЎЗБОШИ

Роббимиз Оллоҳ таолога, У Зотнинг азамати ва кибриёсига муносиб беадад ҳамду саноларимиз бўлсин!

Суюкли Пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламга, у зотнинг аҳли байтлари ва саҳобаларига беҳисоб салавоту саломларимиз бўлсин!

Маълумингизким, ҳар бир халқ ёки миллатнинг қудрати ва салоҳияти асосан унинг адади кўплиги, бойлиги ва шижоати билан ўлчанса-да, энг аввало иймон-этиқодга, илмга, маънавиятга бўлган муносабати билан ҳам белгиланади. Тарих ва адабиёт эса ҳар бир халқнинг маънавияти ва маданияти даражасини белгиловчи муҳим омиллардандир. Ислоҳ оламига кўплаб улуғ дин ва фан олимлари, беназир фозил кишиларни етказиб берган Мовароуннаҳр диёридан атоқли сўз усталари, адиб ва шоирлар ҳам етишиб чиққан. Мусулмонлар илм-фанда қанчалик кўп хизматларни қилишган бўлса, адабиёт соҳасида ҳам шунчалик илгарилаб кетган эдилар. Таниқли маърифатпарварлардан Исмоил Гаспирали: “Туркистон уламеси” китобида шунда ёзади: “Оврупода улум ва фунун жуда оз тарқалган бир замонда Туркистон қитъасинда ақлий ва нақлий илмлар билан жиддий шуғулланар эдилар”.

Аммо, минг афсусларки, яқин ўтмишимизда ана шундай улуғ халқнинг бой илмий ва адабий мероси “диний” ва “эскилик” тамғалари билан унуттирилди: халқ ўзининг буюк олимлари ва адиблари асарларидан бебаҳра қолди, қанча-қанча нодир китоблар ўтга ё сувга ташлаб йўқ қилинди. Ўрнига эса киши рухий оламига ҳеч қандай таъсир қилмайдиган, аксинча, руҳни ва ахлоқни барбод қиладиган сохта мафкура ва адабиёт таклиф қилинди.

Йигирма йилча олдин “Ўлкамизда бадий адабиёт ҳақида ўйлар” сарлавҳали бир мақола ёзган эдим. Унда, жумладан, шундай фикрлар бор эди: “... хорижда эълон қилинган бир мақола менга қаттиқ таъсир қилди. Мақоланинг бадий адабиётга аталган қисмида “Ўзбек адабиётидаги исломий шуурни совет давридагидан олдинги адабиётда ва Абдулла Қодирий ҳамда Чўлпоннинг баъзи асарларидагина кўриш мумкин”, – деган фикр илгари сурилади. Ўзини қадимдан мусулмон санаб келаётган катта бир миллат учун бу мусибат эмасми? Бу – сўз мулкининг султони бўлган Алишер Навоий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Мавлоно Лутфий, Саккокий каби улуғ адиб ва шоирларни етиштирган халқ учун ор-номус эмасми?” Ачинарлиси шуки, исломий нур кейинги давр адабиётида ҳам кўринмаётгани уёқда қолиб, ҳатто чин мусулмон шоирларга даҳрийлик тамғасини уришдан ҳамон воз кеча олмаётганимиз ажабланарли. Оқни оқ, қорани қора аташ, олдинги хатоларни тузатиш пайти келмадимикан?”

Юрт мустақил бўлиб, халқимизнинг диний ва миллий қадриятлари тикланган бугунги кунда ана шу хатоларни тузатиш пайти келгн эди. Бу ҳақда тури давралардаги суҳбат ва чиқишларимизда гапирдик. “Ислом.уз” сайтидаги айрим мақолалар орқали мумтоз адабиётга бўлган муносабатларимиз ҳақида илк фикрлар ҳам эълон қилинди. Халқимизга маърифат тарқатишни асосий мақсад қилиб олган “Ҳилол-нашр” нашриётининг ижодий ходимлари ва муҳтарам адибларимиз билан бирга ўтказилган машварат чоғида мумтоз адабиётимиз дурдоналарини нашр этиш режалари ишлаб чиқилди. Узоқ йиллар мобайнида халқимиз томонидан севиб ва ардоқлаб ўқиб келинган, ҳатто мактаб-мадрасаларимизда дарслик сифатида ўқитилган Навоий, Жомий, Бобур, Саъдий, Ҳофиз, Яссавий, Фузулий, Махтумқули ва бошқаларнинг асарларини нашр қилиш мақсадга мувофиқ бўлур эди, деган фикрлар айтилди. Бу муҳим ишни ўзбек халқининг атоқли шоири, ёзма адабиётимиз асосчиси, ғазал мулкининг султони Мир Алишер Навоий раҳматуллоҳи алайҳнинг учта “диний” асарини ёш олимларимиз Ҳасан ва Ҳусайн қори Абдулмажидовлар томонидан янгича талқин қилинган тадқиқотдан бошлашга келишилди. Бу асар яқинда нуктадон ўқувчиларимизга тақдим этилди. “Навоийдан чу топқайлар навое” деб номланган ана шу китоб билан танишган айрим холис адабиётчилар ўз эътирофларини ҳам айтишди.

Бугун эса сиз мухтарам ўқувчиларимизга яна бир таниқли шоир Махтумқулининг анча мукамал девонини тақдим этаётганимиздан мамнунмиз. Махтумқули туркман ерида туғилиб-улгайган эса-да, унинг ижодини бизнинг халқимиз ҳам севиб-ардоқлайди. Шоирнинг шеърларини қўшиқ қилмаган ҳофизни, унинг шеърларини хиргойи қилиб юрмаган одамни топиш қийин.

Шоир шеърлари ўлкамизда қўп марта, катта нусхаларда нашр қилинган. Аммо уларга бўлган эҳтиёж асло сусаймаганини эътиборга олган ҳолда қўп шеърларини тиклаб, иложи борица тўқисроқ бир китобини нашр қилиш режалаштирилган эди. Таниқли заҳматкаш олимимиз, филология фанлари номзоди Эргаш Очил бу муҳим ишни амалга оширдилар ва қўлингиздаги китобни тартиб бердилар. Китобнинг яна бир муҳим жиҳати шундаки, тадқиқотчимиз шоир Махтумқули асарларини Туркменистонда кейинги йилларда хийла мукамал ҳолда нашр этилган девон ва тўпламларга солиштириб, улар билан мувофиқлаштириб чиқдилар, илгари йўл қўйилган айрим хато ва чалкашликларни ислоҳ қилдилар. Ушбу китобнинг шоир Махтумқули таваллудининг икки юз тўқсон йиллиги нишонланаётган ушбу кунларда нашр этилиши ҳам қувончли воқеадир.

Ушбу китобнинг халқимиз учун унинг маънавиятини бойитувчи, манфаатли асарлардан бўлишидан, Махтумқули асарларининг мухлисларига шоирнинг тўйи арафасида гўзал бир бир тухфа сифатида қабул қилинишидан умидвормиз. Шу билан бирга, мухтарам шоир ва адибларимиз, тадқиқотчи ва олимларимиздан мумтоз адабиётимиз дурдоналарини халқимизга етказишдек муҳим ва савобли ишда “Ҳилол-нашр” нашриёти билан бевосита ҳамкорлик қилиб, халқимиз маънавиятини бойитиш ишида бизга қўмаклашишларини тилаймиз.

“Ҳилол-нашр”нинг эшиклари ҳамма учун ҳамиша очик!

2014 йил 1 март, Тошкент

*Махтумқули. Булбул ноласи (Туркман тилидан
Эргаш Очилов таржимаси). – Тошкент:
“Ҳилол-нашр”, 2014, 3 – 5-бетлар.*

Шайх Муҳаммад Содиқ МУҲАММАД ЮСУФ

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм

СЎЗБОШИ

Роббимиз Оллоҳ таолога, У Зотнинг азамати ва кибриёсига муносиб беадад ҳамду саноларимиз бўлсин!

Суюкли Пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламга, у зотнинг аҳли байтлари ва саҳобаларига беҳисоб салавоту саломларимиз бўлсин!

Халқимиз маънавиятига муносиб улуш кўшишни, юртда маърифат тарқатишни ўзига шиор қилиб олган “Ҳилол-нашр” нашриёти томонидан нашрга тайёрланган яна бир китоб сиз, азизларнинг маънавий мулкига айланганидан бениҳоя мамнунмиз. Ҳозиргача ёзма адабиётимизнинг асосчиси, “ғазал мулкининг султони”, улуғ ўзбек ислом шоири Алишер Навоийнинг “Навоийдан чу топқайлар навое” асарлар тўплами, уйғур адиби Азизийнинг “Фаридиддин Аттор” бадиаси, улуғ туркман шоири Махтумқулининг “Булбул ноласи” шеърий китоби муҳтарам ўқувчиларимиз ҳукмига ҳавола қилинган эди. Бугун эса улуғ озарбайжон шоири, ҳассос ғазалхон Фузулийнинг асарлар тўпламини сизларга тақдим этаймиз.

Фузулий Карбалода туғилиб, Озарбайжонда ижоди камолга етган бўлса-да, у халқимиз орасида ҳам маълуму машҳур бўлган, шеър-ғазалларини зиёлиларимиз ёддан билишган, унинг асарлари мадрасаларимизда ўқитилган. Бу улкан шоирнинг асарларидан таъсирланмаган ўзбек шоири ва адиби кам бўлган, ҳатто Абдулла Қодирийдек сўз устаси Фузулий номини ҳар иккала рўмонида ҳам тилга олиб ўтган. Унинг бир қанча ғазаллари куйга солиниб, ҳозиргача куйлаб келинади.

Бу бежизга эмас. Чунки Фузулий том маънода илоҳий ишқнинг, Оллоҳга ошиқликнинг куйчиси эди. Унинг барча асарларида тавҳид нурлари жилоланиб туради, банданинг Оллоҳ розилигини топиш орзуси тараннум қилинади. Ёр ва ошиқ муносабатлари тилга олинади. Фузулий асарларини нашрга тайёрлаган захматкаш олимимиз Эргаш Очилов таъкидлаганларидай: “Фузулий шеърятининг асосий мавзуси ҳам, ҳаракатлантирувчи кучи ҳам, бу шеърларни ичдан нурлантириб турган қувват манбаи ҳам, уларни жозибали ва севимли қилган ҳам – барча-барчаси ишқ.

Шоир учун ишқ – устоз, ишқ – шогирд, ишқ – дўст, ишқ – маҳрам, ишқ – ҳаёт мазмуни, ишқ – яшаш шарт, ишқ – инсонийликдан мақсад, ишқ – камолот мазмуни, ишқ – Оллоҳга етиш кафолати, ишқ – қалбдаги гавҳар, ишқ – бошдаги афсар (тож), ишқ – кўзлардаги нур, қўйингки, ишқ – ҳамма нарса!”

Ушбу китобинг халқимиз учун манфаатли асарлар бўлишидан, Фузулий асарларининг мухлисларига гўзал бир тухфа сифатида қабул қилинишидан умидвормиз. Шу билан бирга мухтарам шоир ва адибларимиз, тадқиқотчи олимларимиздан мумтоз адабиётимиз дурдоналарини халқимизга етказишдек муҳим ва савобли ишда “Ҳилол-нашр” нашриёти билан бевосита ҳамкорлик қилиб, халқимиз маънавиятини бойитиш ишида уларга кўмаклашишларини сўраймиз.

“Ҳилол-нашр”нинг эшиклари ҳамма учун ҳамиша очик!

2014 йил 5 октябрь, Тошкент

Фузулий. Қалб гавҳари (Тузувчи ва сўзбоши муаллифи: Эргаш Очилов). – Тошкент: “Ҳилол-нашр”, 2014, 3 – 4-бетлар.

Нажмиддин КОМИЛОВ,
филология фанлари доктори, профессор

СЎФИЁНА ЗАВҚУ ШАВҚ ТЎЛҚИНЛАРИ

(Сўзбоши)

Инсон – илоҳийдир, инсоннинг улуғлиги унинг илоҳийлигида. Инсон Парвардигорини қанча севса, демак, қалби шунча эзгулик нурига ғарқ бўлади, покланади, маънавий камолотга эришади.

Тасаввуф аҳли инсон зотига ана шундай нуқтаи назардан қараб, чин инсонсеварликни илоҳсеварлик билан ўзаро мустаҳкам алоқада олиб талқин ва таъриф этадилар. Шу боис тасаввуфда илоҳий ишқ – марказий ғоя. Чунки Ишқ – бир кимё, қалбга сайқал берувчи, уни оловлантирувчи куч. Ишқ – рух қудрати, ботин изҳори. Ахир, тасаввуф таълимотига кўра инсон руҳи Мутлақ Рух, яъни жавҳари зот ҳисобланмиш Парвардигор оламидан ажралиб нузул этган ва у яна ўз Аслига уруж этади (кўтарилади),

бориб қўшилади, абадий ҳаётга эришади. Шу боис ишқ мавзуи сўфиёна адабиётда асосларнинг асоси, мавзуларнинг энг нажиби, аълоси деб қаралган. Илоҳга муҳаббат бу – мутлақ Ҳақиқатга ва мутлақ Покликка муҳаббат, бу инсон боласининг чек-чегара билмайдиган руҳий-маънавий камолоти рамзи ҳам.

Шунинг учундирки, Шарқ шоирлари неча-неча асрлардан буён бу ғояни куйлаб, дунёни забт этган ажойиб қайноқ шеърятни яратдилар. Ушбу шеърят ёруғликка, нурга талпинган диллардан чуқур жой олиб келди. Ва яна муҳими шуки, бу шеърят ҳозир ҳам ўқувчини бефарқ қолдирмайди.

Тасаввуф шеърятини турли шакл ва жанрларда яратилди. Улар орасида энг кичик лирик жанрлардан тортиб, то катта ҳажмдаги ишқий дostonлар ва аллегорик асарларгача – барча жанрдаги асарларни учратиш мумкин. Аммо улар ичида рубоий жанри энг кўп тарқалган жанр десак, хато бўлмайди. Рубоий ўзининг ихчамлиги, ҳикмат-дониишни эсда қоладиган шаклда ифодалагани, халқ руҳига яқинлиги билан ажралиб турар ва худди шунинг учун ҳам сўфиёна суҳбатлар, мажлисларни қизитишга қўл келарди. Яна шуниси борки, рубоийни катта шоирлар ҳам, машхур тасаввуф шайхлари ҳам ижод этганлар. Чунончи, Агтор, Румий ижодида рубоий алоҳида ўрин эгаллайди, лекин Абусаид Абулхайр, Нажмиддин Кубро, Мажиддин Бағдодий, Баҳоуддин Нақшбанд ҳазратлари ҳам ажойиб рубоийлар яратганлар.

Яна шуни ҳам қайд этмоқчиманки, сўфиёна рубоийлар фақат ишқ-муҳаббат мавзуидаги шеърлардан иборат эмас. Улар орасида инсон табиати, фикрий изланишлари, ҳаётини муаммоларни ифодаловчилари ҳам бор. Умуман олганда, сўфиёна рубоийларни қуйидагича тасниф қилиш мумкин:

1. Илоҳий муҳаббат завқу шавқини куйловчи рубоийлар.
2. Дунё гўзаллигидан ҳузурланиш завқини ифодаловчи рубоийлар.
3. Фалсафий мушоҳадalar завқи акс этган рубоийлар.
4. Дунёни ва Илоҳни англаш завқи, яъни маърифат ғояларини ифодаловчи рубоийлар.

Бу рубоийларнинг ҳар бири бир мустақил асар сифатида қабул қилинади, лекин агар улар жамлаб ўқилса, яхлит бир дostonни ўқигандай таассурот олиш мумкин.

Сизга тақдим этилаётган китобга саккиз муаллиф – Абусаид Абулхайр, Умар Хайём, Нажмиддин Кубро, Мажиддин Бағдодий, Жалолиддин Румий, Паҳлавон Маҳмул, Ҳофиз Шерозий ва

Убайдийларнинг асарлари жамланган. Абусаид Абулхайр, Маждиддин Бағдодий ва Убайдий рубоййлари биринчи марта ўзбек ўқувчилари эътиборига ҳавола қилинмоқда. Шунингдек, Жалолиддин Румий қаламига мансуб кўпгина рубойлар ҳам тилимизда илк бора жарангламоқда. Китобдаги рубойларни итидорли ёш шоир Эргаш Очилов форсийдан таржима қилган.

Маълумки, форс-тожик адабиётидан классик рубойларни ўзбек тилига таржима қилиш борасида муайян тажриба тўпланиб, анъана ҳам шаклланган. Бир қисм таржимонларимиз рубойни ўз вазни аруздан чиқариб, бармоқ вазни билан ўгирсалар, бошқалари аруз вазнини сақлашни маъқул кўрганлар.

Айтиш жоизки, бармоқ вазнига кўчган рубой ўз оҳангини йўқотади, оддий тўртликка айланиб қолади. Арузни аруз билан бермоқчи бўлган шоирларда эса бир қусур – форсий бирикма ва ибораларни сақлаб қолиш кўзга ташланади. Э.Очилов ана шуларни ҳисобга олиб, рубойларнинг ўзи хос арузий вазни сақлаб қолиш билан бирга, имкони бор қадар ҳозирги ўзбек тилида ижод қилишга интилган. Чунончи, Абусаид Абулхайрнинг:

*Мен дод этаман, ишқ илқидан дод этаман!
Бир нозли санамга тушди ишқим – нетаман?!
Ё жаҳд этиб васлига бир кун этаман,
Ё қолдириб армонлара дилни кетаман...*

Ёки Умар Хайёмнинг мана бу рубойисини олсак:

*Ёш тўқди келиб ўт узра йиғлоқи булут,
Шод этгали дилни қирмизи бодани тут.
Шул сабза каби кўзни қувонтиргувчи
Оромгоҳ ўлур бизнинг-да гулзори вужуд...*

Кўриниб турибдики, ҳам равонлик, оҳанг ва ҳам фалсафий-хикматона маъно акс этган бу рубойларда.

Албатта, рубой ўзи кичкина жанр бўлса-да, аммо унинг таржимаси катта муаммо. Қийинчилик кўп. Бунинг боиси шуки, шеър бир тилдан иккинчи тилга ўтганда “ўлиб, яна қайта тирилади”. Ана шу қайта тирилтирувчи одам таржимондир. Таржимон қанчалик истеъдодли, моҳир бўлса, қайта ҳаёт бағишлаш шунча муваффаиятли кечади. Бунинг устига, ҳар қандай таржима беихтиёр равишда ички талқин – интерпретация билан кечадиган жа-

раёндир. Агар “талқин” шеърий тўқимага сингиб кетса, у табиий чиқади, ўқувчи сезмайди. Бироқ, агар сингмай қолса, нотабиийлик юз беради, бегона аъзодай “мана ман” деб тураверади.

Э.Очилов таржималари бир неча йиллик ижодий меҳнат маҳсули. Ушбу китоб сўфиёна рубойларни ўзбек тилида жамлаган биринчи тўпламдир. Аминманки, у шеърият мухлисларига яхши туҳфа бўлади.

Ишқ дафтари. Рубойлар (Форсийдан Эргаш Очилов таржимаси). – Тошкент: “Маънавият”, 2000, 3 – 5-бетлар.

Бахтиёр НАЗАРОВ

РУБОЙ ТАРЖИМАЧИЛИГИДА ЯНГИ ҚАДАМ

Дунёни, инсон қалбини, яшамоқ сир-синоатларини англаш, билиш ва ўрганишнинг, жами саволларга жавоб излашнинг манбалари борми деб сўраганларида, бор, булар – Калом, Ҳадис... ва яна рубой деган экан бир фақир ҳақир.

Ҳадис Каломдан, Рубой эса уларнинг ҳар икковидан ўсиб чиққанлиги учун шундай дегандир у балки. Рубойнинг тарихи анча олисроққа бориб тақалади-ку, дейди албатта билагон киши. Бу фикрда жон бор, лекин, том маънодаги гўзал ва сеҳрли рубойлар ҳақиқатан ҳам, ана шу икки манба туфайли ва улар таъсирида бўй кўрсатганини инобатга олсак, юқоридаги фикр эгаси шунчаки фақир ҳақир эмас, донишманд бўлиб кўринади кўзимизга. Ким билсин, донишмандлик мояси ҳақиқий фақир ҳақирликдир, балки.

Истеъдодли адабиётшунос олим, мумтоз шеъриятимиз билимдони, ҳассос мутаржим Эргаш Очилов таржимасидаги рубойлар бўстонидан иборат “Муҳаббат тароналари” (Тошкент: “Шарқ”, 2005. – 432 бет) китобини ўқиб, рубойга берилган юқоридаги таъриф бежиз бўлмаганига ишонасиз.

Тўплам ўн бешдан ортиқ буюк рубойнависларнинг икки мингдан ортиқ рубойларидан ташкил топганининг ўзиёқ бу нашр нечоғлиқ салмоқдор ва пурҳикмат эканидан далолат бера олади. Таржима салмоғини, бунинг устига, рубойдек аслиятдаёқ ўта мураккаб ва гўзал бўлгучи асарларнинг ўғирикдаги салмоғини ҳажм ва салмоқ эмас, сифат белгилайди, албатта. Бу ўринда

камчиликларнинг етарли эканлиги ва истакларнинг ҳам оз эмаслигини эътироф этган ҳолда, таржималар сифати тўпламнинг гўзал салмоғига мос ва муносиб эканини олдинданоқ ишонч билан айтиш мумкин.

Икки оғиз китобнинг номланиши ҳақида: “Муҳаббат тароналари”. Инсон ҳаётга муҳаббатдан келади, муҳаббат билан яшайди, Оллоҳ муҳаббатига ноил бўлиш умидида ҳаётдан кўз юмади. Рубоий ҳам моҳият эътибори билан мана шу чексизлик ва адоқсизлик таманноларини куйлар экан, уларнинг гулдастасидан ташкил топган китобга қўйилган ном ниҳоятда муваффақиятли бўлиши баробарида, шу нуқтадаёқ таржимоннинг юксак бадиий дидини намоён этган.

Аввал-бошдан айтиш жоизким, мазкур китобдаги таржима принципи рубоийларни форсийдан ўзбекчага шу вақтгача ўгириб келган аксар бошқа мутаржимлар принциpidан фарқланади. Ушбу таржималарда арузга амал қилишдан ташқари, академик принцип, илмий принцип, рубоийда аслиятга хос бўлган деярли барча хусусиятларни ўзбек тилида сақлаб қолишга ҳаракат етакчилик қилади. Маълумки, таржимадаги бу лузумнинг ўзига хос – ҳам ижобий, ҳам салбий оқибатлари бўлади. Яхши томони – аслиятга яқинлигида, камчилиги – шунга эришаман деб асарнинг таржима нусхасида кўпдан-кўп форсий, арабий сўз, ибораларнинг сақлаб қолинишида. Уларнинг кўплари баъзан изоҳсиз кетади, асарнинг асл маъноси ва тароватини англаш, ҳис этишда қийинчилик туғдиради, изоҳ берилганлари ҳам бот-бот ўқувчи эътиборини чалғитиб туради.

Лекин, бундан қатъи назар, Абу Абдулло Рудакий ва Бобо Тоҳир, Абдулҳолик Ғиждувоний ва Умар Хайём, Нажмиддин Кубро ва Жалолиддин Румий, Ҳофиз Шерозий ва Имодиддин Насимий сингари турли услуб ва турли йўналишдаги шоирлар қаламига мансуб ҳажаж баҳри аҳрам ва аҳраб тармоғининг йигирмадан ортиқ вазнида яратилган рубоий намуналарини ўзбек тилига ўгиришга жазм этган ва кўплаб ўринларда таржималарнинг гўзал намуналарини яратишга муваффақ бўлган Эргаш Очилов меҳнатини, ҳеч муболағасиз, ижодий жасорат дегиси келади кишининг.

Шуниси ҳам борки, бу буюк сўз санъаткорларидан кўпчилигининг рубоийлари аввал ҳам ўзбек тилига ўгирилган эди. Бу мутаржимлар ҳаваскор бўлмай, улар ичида Хуршид, Муинзода, Тўхтасин Жалолов, Шоислом Шомухамедов, Жамол Камол каби ўз ишининг манадан деган нозик билимдонлари бор. Шу маънода

Эргаш Очилов аввал ўғирилган айрим рубойларнинг янги таржима вариантларини яратишга ҳам журъат этади ва ўзининг шоир-таржимон сифатидаги қобилиятларини кўрсатишга муваффақ бўлади. Ҳозир, журнал саҳифаларидаги бир тақриз доирасида бу таржималарни ўзаро қиёслаш, қай бири муваффақиятлироқ эканини таъкидлаш имкони йўқ. Бундан қатъи назар, Эргаш Очиловнинг аксар янги таржималари бу жанрдаги асарлар назокати ва қийинчилигини тушунадиган, диди баланд шеърят ихлосмандларининг талаб-эҳтиёжларини қаноатлантиради, деб дадил айтиш мумкин.

“Муҳаббат тароналари” китобининг яна бир ўзига хос фазилати бор. Маълумки, аксар рубойлар тасаввуфий ғоялар билан суғорилган, тасаввуфий образлар, истилоҳлар билан безалган ва зийнатланган бўладик, муайян тайёргарлиги бўлмаган киши учун бундай асарларнинг маъно-моҳиятини илғаб олиш қийин кечади. Шу боис таржимон китобнинг кўпдан-кўп саҳифаларида кўпдан-кўп рубойлардаги истилоҳ, образ, бадий санъат ва ҳоказоларга қисқа-қиска, теран ва чуқур илмий изоҳлар, тушунтиришлар берадики, бу ҳол ушбу китобни рубойларнинг ўзбек тилидаги деярли академик нашри даражасига кўтарган.

Шу ўринда китобдаги қатор рубойлар кенг омабоп тилда, омабоп услубда ўғирилмаганини ҳам айтишга тўғри келади. Баъзан қофияда, радифда арабий, форсий (бунинг устига, ўзбек тилида деярли ишлатилмовчи) сўзларнинг мўл қўлланиши наинки оддий, ҳатто малакали китобхонга ҳам асарни тушунишда қийинчилик туғдиради.

Яна шуни таъкидлаш жоизки, Э.Очилов халқимизга кўпдан таниш, асарлари ўзбек тилига ўғирилган машҳур рубойнавислардан ташқари, рубоийёт дунёсида мустаҳкам ўрни бўлгани билан бизда ҳалигача кенг танилмаган атоқли шоирларнинг рубойларини ҳам деярли биринчилар қаторида, баъзан эса биринчи бўлиб ўз таржималари билан ўзбек адабиётига олиб киради. Шеърхонларимиз биргина Бобо Тохир ижодидан уч юздан ортиқ рубоийсийрат асарларни (адабиёт илмида баъзан дубайтий, баъзан тўртлик деб юритилувчи бу асарларнинг бир қисми Ш.Шомухамедов ва Абдулҳаким Шаръий Жузжонийлар томонидан ўзбек тилига ўғирилиб нашр этилган эди) ўқишга муяссар бўладилар. Абусайд Абулхайр, Мажидиддин Бағдодий, Убайдий рубойлари билан ҳам кам сонли мутахассисларгина маълум даражада таниш эдилар. Энди кенг китобхонлар оммаси уларни ўзбек тилида ўқишга

муваффақ бўладилар. Улар ўқувчиларга гўзал янгиликлар ато этиши шубҳасиздир. Абдулҳолиқ Ғиждувонийни кўплар шу вақтгача тариқатнинг буюк намояндаси сифатида билган бўлсалар, Эргаш Очилов таржималари мисолида унинг чуқур пурҳикмат рубойлари билан танишишга муяссар бўладилар.

Алишер Навоий ўзбек тилидан ташқари форсийда ҳам ижод этгани кўпчиликка маълум. “Девони Фоний”да шоирнинг тўртала мисраси қофияланган 72 та таронаи рубойи мавжуд. Эргаш Очилов шуларнинг барчасини ўзбек тилига ўгириб, ушбу китобга киритгани қувонарли ҳодиса. Бир неча йил давомида тайёрланиб, 2003 йилда нашр этилган Алишер Навоий “Мукамал асарлар тўплами”нинг йигирманчи жилдига шоирнинг форсий рубойлари сўзма-сўз таржимасини ҳам Э.Очилов амалга оширган эди. Булар энди “Муҳаббат тароналари”да бадий, тўлақонли таржима асарларга айлангани мутаржимнинг тизимли-систем изланишларидан далолат беради.

Ўзбек тилига рубой ўгириш анъаналари мавжуд. Улар, асосан, иккита: аруз ва бармоқ вазнларида таржима қилиш. Хуршид, Муинзода, Васфий, Чустийлар рубойини ўзбек тилига арузда ўгирдилар. Лекин бу анъана бора-бора бирмунча ўзгариб, рубой аслиятга кўра арузда эмас, бармоқ вазнида ўгириладиган бўлди. Ш.Шомухамедов рубойини бармоқ вазнида таржима қилишнинг XX асрдаги мумтоз намуналарини яратди. Жамол Камол рубойларни ўзбек тилига арузда ўгириш анъаналарини қайта тиклади ва ўнга яқин буюк рубойнавис асарларидан ташкил топган “333 рубой” тўпламини эълон қилди. Матназар Абдулҳаким таржимачилигимиздаги бу янгиланишни янада бойитиб, Паҳлавон Маҳмуд рубойларининг ўзбекчага арузда ўгирилган гўзал ва дилбар намуналарини яратди ҳамда уларни алоҳида тўплам ҳолида эълон қилди.

Демокчимизки, Эргаш Очилов бу ишда, бир жиҳатдан кўрик очаётгани йўқдек, лекин, иккинчи бир жиҳатдан, мушкуллиги ундан оз бўлмаган масъулиятли ишни амалга ошироқда. У бу йўналишда катта тажрибаларга эга бўлган устоз шоир ва мутаржимлар “панжасига панжа” уришга журъат этмоқда. Айни вақтда, Эргаш Очиловнинг ўзи ҳам бу ишга бугун ва дабдурустдан киришмаганини, рубой таржимачилигида ҳаваскор эмаслигини таъкидлаш лозим. У деярли ўн беш йилдан буён жумҳурият матбуотида ўзи ўгирган рубойларни эълон қилиб келади. У рубой жанрини изчил равишда тадқиқ қилиб келаётган олимларимиздан биридир. Шу йўналишда фан номзоди бўлди, қатор китоб ва

мақолаларини эълон қилди. Бундан чамаси беш йил аввал, ушбу “Муҳаббат тароналари” китобидаги рубойларнинг тахминан тўртдан бирини ташкил этган таржималарини тўплаб, “Ишқ дафтари” номи билан тўплам ҳолида нашр эттирган, бу таржималар шеърят ихломандлиги ва мутахассислар томонидан илиқ кутиб олинган эди.

Демак, Эргаш Очилов бугунги, янада аниқроқ айтилса, XXI аср тонгидаги Ўзбекистон рубойишунослиги ва рубой таржимачилигининг иешқадам вакилларида биридир. Шундай экан, унинг бу борадаги таржималарига талаб ҳам шунга муносиб бўлиши табиий.

Тўпланда шундай гўзал таржима қилинган рубойлар борки, улар шундай жозиба ва тиниқлик билан ўгирилганки, улар таржима эмас, бамисоли аслият – шу ўзбек тилининг ўзида яратилгандек таассурот қолдиради.

Абдулҳолик Ғиждувонийдан:

*Ғар бир кишидан дилда шикоят бўлғай,
Дил оғриғи ундан бениҳоят бўлғай;
Ҳеч ўйлама интиқом олишни, чунки
Ёмонга ёмонлиги кифоят бўлғай.*

Паҳлавон Маҳмуддан:

*Туз йўқ бу жаҳонда шу кеча-кундузда,
На ер туби, на кўк тоқида – юлдузда.
Туз конлари тузга конлигидан тузсиз,
Оҳ, бу не замонки, туз йўқ ҳатто тузда?!*

Ҳофиз Шерозийдан:

*Дам урди вафодан ким – у душман бўлди,
Пок кимса учун фосиқлик фан бўлди.
Тунни дедилар ҳомиладор, ҳайронман:
Эр кўрмай у иккиқат кимдан бўлди?!*

Умар Хайёмдан:

*Май берсанг, ҳатто тоғ ҳам рақс этади,
Жоҳил киши май борасида баҳс этади.*

*Майдан сира тавба қилмасман – шундай
Бир нарсаки у – тарбияти шахс этади.*

Абулвафо Хоразмийдан:

*Бор гарчи қулогимиз – балиқдек кармиз,
Кўзимиз очигу кўрдан баттармиз.
Бас, уйқую бедорлигимиз бир хилдир,
Сувратни севиб, моҳият истармиз.*

Тўпламдаги икки мингдан ортиқ рубойи ичида бундай гўзал таржималар кўп. Бундан ташқари, таржималарнинг айрим мисраларида образлилик, бадийлик, таъсирчанлик шу қадар аниқ, тиниқ, ихчам қайта тикланадики, мутаржимга фақат офарин дейиш мумкин. Биргина Бобо Тоҳир рубойларидан айрим мисоллар келтирайлик: “Бу кўзлар май тўла икки пиёла”, “Баҳорим беҳазон сен бирла, жонон”, “Туним қора, куним ундан батардир”, “Сенингсиз битмасин бўстонда бир гул”, “Аё, дард, бир ўзинг келсанг, на бўлғай”, “Дилимдан бор гўзаллар бир бўлиб ҳам, Сенинг ёдингни ўғирлаб кетолмас”, “Топармон қайта жон олсам бўйингдан, Мозоримдан ўтар бўлсанг, қаламқош” ва ҳоказо.

Бундай таржималарни қуйма таржималар деб аташ мумкин.

Лекин тўпламдаги барча рубойлар-у барча мисраларни бу даражада тиниқ, муваффақиятли дейиш қийин ва бу табиий бир ҳол.

Назаримда, таржималардаги қусурлардан бири мутаржимнинг баъзида керагидан ортиқ даражада, баъзан эса, ҳатто, шарт бўлмаганида форсигўйликни сақлаб қолишга уринишида кўринади. Бу ҳол таржима савиясига ижобий таъсир этса майли эди. Афсуски, қатор ҳолларда тутилган бу йўл таржима асарининг англанишини қийинлаштиришга олиб келади.

Мана, Убайдий рубойларидан бирининг таржимаси:

*Эй ёр, нима гап, замона фосид бўлди,
Ул кайфу сафо бозори косид бўлди.
Қилмасди биров бизга ҳасад – энди эса
Макр ила ҳасад этди-ю, ҳосид бўлди.*

Таржимон қофиядаги ҳар уч сўзга матн остида тушунтириш беради, бу эса асарнинг таъсир кучига бироз путур етказган.

Баъзан биргина рубойдаги уч, тўрт, беш ва, ҳатто, олти форсий. арабий сўзга матн остида изох, тушунтириш, шарҳ берилади.

Тўғри, айрим тарихий, афсонавий шахс номига, тасаввуфий истилоҳларга изоҳ бермасликнинг иложи йўқ. Лекин, баъзан, ўзбек тилига анчагина сингишиб кетган, кўпчилик қийналмай тушуниб оладиган ибора ва сўзларга ҳам изоҳ бериш ҳоллари учрайди. Баъзан эса ўзбекча муқобили бўлган сўзлар ҳам форсийда берилади. Масалан, Бобо Тоҳирнинг бир байти қуйидагича ўғирлади:

*Ғаминг дарёсига дил ботди-кетди,
Фироқинг доғи бағрим реш-реш этди.*

Фикримизча, ўзбек ўқувчисига тушунилиши осон бўлиши учун “реш-реш” жуфт сўзи “чок-чок” сифатида берилиши ҳам мумкин эди. Бундай ҳолатларга кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Салкам дарак гап даражасига тушиб қолган жўнгина таржималар оз бўлса-да, учраб туради.

Булар, эҳтимол, аслиятда ҳам шундайдир. Агар шундай бўлса, эҳтимол, айрим рубойларни бирмунча қисқартириш, тўпламга саралаб, энг муваффақиятли рубойларни танлаш мумкин эди. Зеро, рубойнинг ҳам барчаси (бошқа жанрлардаги каби) муваффақиятли бўлмаслиги мумкин.

Шу ўринда бир фикрни айтиш даркор: мутаржим ўгирган рубойлардаги айрим сўзларга қанчалик шарҳ бермасин, тасаввуфий истилоҳларни тушунтирмасин, умуман, рубой жанридаги асарнинг бор суратию сийрати ва моҳияти ўқувчидан ажабтовур тайёргарликни, билимни, даражани талаб қилиши шубҳасиз. Бусиз рубойни тушуниш қийин кечади. Хайёмдан бир мисол келтирайлик:

*Дунёга ишонма – муттаҳамдир пухта,
Даврон оқизар ёшингни лахта-лахта.
Оғзингга магар солса замона ҳалво,
Ютма сира ҳам – унга заҳар омухта.*

Бу тўрт мисрани таҳлил этиш анчагина вақтни талаб қилган бўлур эди. Ўқувчи бу ўринда дастлабки мисранигина эмас, ундаги биргина “дунё” сўзига юкланган маънони тўғри идрок этиши учун бу тасаввуф истилоҳидаги моҳият замирида кўпинча салбий тушунча назарда тутилишини, зеро, тасаввуф шеъриятида шунинг учун ҳам “бу дунё” кўпинча маккор кампир, ёлғончи ва ҳоказоларга ўхшатилишини билиши керак бўлади.

Эргаш Очиловнинг ўзи эътироф этишича, “Бу таржималар диди баланд ўқувчилар эҳтиёжини ҳисобга олиб амалга оширилган”. Бу фикрларга яна қўшимча қилиш мумкинки, наинки таржимаси, балки, умуман рубойининг ўзи ўқувчидан муайян малакани, дидни талаб қилади. Шундай экан, бадий асарларнинг таржимасини етарлича тушуниш учун таржимани ўқиган китобхонда аслиятни ўқиган китобхонга нисбатан, ҳеч бўлмаганда, яна бир карра чуқурроқ дид ва билим талаб этилиши оддий бир ҳақиқат.

Лекин, ҳозир гап бу ҳақда эмас. Гап шундаки, юқоридаги мулоҳазалар нечоғлик асосли бўлмасин ва ўзини оқламасин, таржима асарни ўқувчи киши бир масалада, шубҳасиз, ҳақ бўлади: у таржима асарнинг осон, гўзал ва чуқур англанишини истайди. Шу маънода рубойлар таржимасида аруз вазни сақлангани ҳолда, унинг бошқа атрибутларидаги жозига ва ўқувчи қабул қилишига путур етгандан кўра, баъзан ўша темир қонун – “ўлчов”лардан кечиш ҳисобига бўлса ҳам, эҳтимол, шуларни сақлаб қолиш ва шуларга эришиш тўғрироқ бўлар. Тўғри, бу усул таржима савиясини туширмасдан амалга оширилгани тақдирдагина ўзини оқлай олади.

Келгусида қайта-қайта нашр этилиши шубҳасиз бўлган “Муҳаббат тароналари”нинг муаллифи бу ҳақда эҳтимол ўйлаб кўрар, зеро, рубойга бизда кенг халқ оммаси ниҳоятда ишқибоз эканини унутмаслик керак. Бу – таржимани оддий китобхон даражасига тушириш керак, деган маънони билдирмайди. Бу вазифани оддий китобхон дидини янада юқорироққа кўтариш истагини сақлаган ҳолда амалга оширилсагина нур устига нур бўлади.

Тўплам таржимон қаламига мансуб “Рубойи сеҳри” мақоласи билан очилади. У айрим тўпламлардаги каби шунчаки, зерикарли, ҳеч қандай янгилик бермайдиган “сўзбоши” эмас, том маънодаги чуқур илмий, аини вақтда, кенг китобхонлар оммаси қийналмай ўзлаштира оладиган мақоладир. У рубойининг узоқ асрлик тарихий тараққиёти босқичлари, ўзига хосликлари, бу қудратли ва гўзал бадий дунёнинг манаман деган яратувчилари, тасаввуф ва рубойёт ҳақида тиниқ ва теран маълумотлар беради. Рубойи ҳақида кўп ёзилган. Лекин бу мақола айтилган гапларни такрорламайди. У деярли йигирма йилдан буён бу йўналишда тадқиқот олиб бораётган Эргаш Очиловнинг ўрганишлари, изланишлари натижасидаги мустақил қарашлари маҳсули. Мақола тўпламдаги рубойларга мос ва мутаносиб бўлиб, образли тил билан айтганда, китобга кириш пештоқида юлдуздек порлаб туради.

Ҳар бир шоир рубойларига ўтишдан аввал шу муаллиф ҳаёти ва ижоди ҳақида мухтасаргина маълумот берилишини ҳам қутламоқ керак. Булар ҳам шунчаки маълумотнома эмас, энциклопедик эътирофлар ҳам эмас, жажжигина, ўйчан, мустақил, янги қарашлар билан тўйинган мақолачалардир. Янада аниқроқ айтсак, фикр юритилаётган ҳар бир шоирнинг шахс ва ижодкор сифатидаги ўзига хос бўлган оламига Эргаш Очилов ҳасратлари ва қувончларидан ясалган очқичдир. Мана шу очқичдаги тарона барча таржималар оғушида ҳам таралиб туради.

“Муҳаббат тароналари” бизнинг рубой ҳақидаги тасаввуримизни янада кенгайтиришини ҳам айтиш ўринли. Гап бу ўринда номлари юқорида тилган олинган қатор буюк рубойнависларнинг асарлари илк бор бу даражада ва салмоқли ўгирилишидагина эмас. Ҳолбуки, бу нарсанинг ўзи ҳам ниҳоятда муҳим бўлса-да.

Рубой ҳақидаги тасаввуримиз янада бойийди деганда, биз тўпламга киритилган икки юз эликдан ортиқ тожик халқ рубойларини ҳамда бу жанрда шу кунларда фаол ижод қилиб келаётган тожикистонлик биродаримиз Лукмон Бойматов рубойларини назарда тутамиз. Хўжандд туғилиб (1960), Москва университетини битирган, ҳозирда фан доктори сифатида танилиб, илмий ишлари тожик, форс, ўзбек, рус, инглиз, немис тилларида эълон қилинаётган Лукмон Бойматовнинг рубойидаги тажрибалари кишида илиқ таассурот қолдиради. Эргаш Очилов уларни ўгириб, тўпламга киритиши рубойнинг наинки олис тарих, балки шу кундаги ҳолати ва янги намуналарининг томир уришидан яқин хабардор эканини кўрсатади. Шу билан бирга, Эргаш Очиловнинг бу тутган йўлида биз, бир жиҳатдан, рубой дунёсидаги замонавий ворисийликни ва, иккинчи томондан, рубой силсиласидаги минг йиллик тарих билан бугун ўртасидаги бир робитани ҳис этгандек бўламиз. Лукмон Бойматов рубойлари уларни бугунги ўзбек рубойлари ва тўртликлари билан қиёсий ўрганиш имкониятини беради. Бу рубойлар келгусида наинки қайта нашр қилинади, улар мутахассислар томонидан таҳлил ва тадқиқ ҳам этилади, рубойларнинг бошқа таржималари билан қиёсланиб, илмий ишлар яратилади.

Рубойларнинг бошқа туркий халқлар тилига ўгирилишида Эргаш Очиловнинг мазкур янги таржималари муайян даражада, балки асос вазифасини ўтар. Ҳар қалай, бу таржималар бошқа туркий мутаржимлар учун устозларнинг таржималари билан биргаликда муайян маънода ижобий мактаб бўла олади.

1994 йилда Сайид Аҳмад Биҳиштий Шерозий форсийнавис салкам минг шоирнинг рубойларини тўплаб нашр эттирди. Мутахассислар маълумотига кўра, тўплмдан тўрт минг беш юздан ортик рубойлар ўрин олган.

Биз моҳир, изланувчан, фидойи мутаржим Эргаш Очиловдан ана шу сингари тўпламлардаги бизга ҳали яхши таниш бўлмаган рубойнависларнинг асарларидан қилинган янги-янги таржималарни кутиб қоламиз.

Бундан тахминан йигирма йил аввал мухтарама олимамиз Суйима Ғаниева тайёрлаган ўзбек ва форсигўй йигирма беш шоирнинг тўрт юз элликка яқин рубойсидан ташкил топган “Рубойий сеҳри” тўплами ноёб нашр бўлиб қолган эди. Эргаш Очилов таржимасидаги ушбу тўплам бу борадаги эҳтиёжимиз учун катта иш беради.

“Муҳаббат тароналари” ўзбек тилига рубой таржимачилигидаги янги қадам экан, Эргаш Очиловнинг бу йўналишдаги ижодий одимларига янги-янги муваффақиятлар тилаб қоламиз.

Айни вақтда, узоқ асрлардан буён шу кунимизгача ўзбек тилида яратилиб келинаётган рубойлардан тузилган гулдасталар чоп этишини ҳам умид қиламиз.

*“Ўзбек тили ва адабиёти” журнали,
2006 йил, 3-сон, 80 – 86-бетлар.*

Аҳмад АБДУЛЛАЕВ

РУБОЙНИ ТАЛҚИН ЭТИШДАГИ ЯНГИЧА ТАЛҚИНЛАР

Рубой – лириканинг энг нозик ва гўзал, шоирона каромат ва нафосатга бой машҳур жанри. Бу жанр ҳақида сўнгги йилларда адабиётшунос олим Эргаш Очилов янгича қарашлар ва талқинлар билан майдонга чиқди.

Рубой Шарқ адабиётида қадимдан шуҳрат қозонган жанр. Аммо у V – IX асрлар араб шеъриятида учрамайди. Араблар қадимда рубойни билмас эдилар. Шамс Қайс Розийдан (XII аср) кейинги барча адабиётшунослар рубойнинг келиб чиқишини форс-тожик поэзияси тарихи билан боғлайдилар ва унинг кашшофини Абу Абдуллоҳ Рудакий дейдилар. Ҳозирги кунда бу масала ўзининг холис ва қатъий илмий ечимини кутмоқда.

Эргаш Очилов рубойига бағишлаб бир неча мақола ёзиб¹, 2000 дан зиёд рубойларни ўзбек тилига ағдариб, мазкур муаммога алоҳида урғу берган. Жумладан, у янгича таҳлил ва тадқиқлардан келиб чиққан ҳолда, рубойининг келиб чиқишини ҳақиқатан форс-тожик адабиёти билан боғлайдики, мазкур жанр ўзбек адабиёти XV асрдан бошлаб тўлақонли ўрин олди. Зеро, XV асргача ёзилган барча рубойлар аслида туюқ ва буни уларнинг вазнидан осонгина билиб олиш мумкин. Шу тариқа, олим рамал ва мутақориб вазнларида ёзилган ва рубой деб номланган барча рубойларни жанр ҳисобидан чиқариб, фақат ҳазаж баҳрининг ахрам ва ахраб шажараси ва уларнинг 24 тармоғида ёзилган асарларнигина ҳақиқий рубойлар деб ҳисоблайди. Бу борада Эргаш Очилов Абдурауф Фитрат, Ғафур Ғулом, Ҳамид Сулаймон, Маҳмудали Юнусов, Эргаш Рустамов, Олим Шарафиддинов, Ғайбулла Саломов, Абдуқодир Ҳайитметов, Натан Маллаев, Мақсуд Шайхзода, Тўхтасин Жалолов, Ёқубжон Исҳоқов, Иброҳим Ҳаққулов, Баҳодир Саримсоқов каби рубой бўйича у ёки бу даражада тадқиқот олиб борган олиму адиблар билан баҳс юритиб, уларнинг айрим фикрларини қабул қилган ҳолда, ўз фикрларини ҳам асослайди. Эргаш Очиловнинг мазкур тезислари Ходамирнинг “Макорим ул-ахлоқ”ида айтилган мана бу фикрларига асосланган: “Кўри-нишича, ул Ҳазратдан (Навоийдан) илгари ҳеч ким туркий тилда рубой айтмаган”.

Э.Очилов рубой ҳақида баҳслашар экан, унга яқин бўлган туюқ, тарона, дубайтий, қитъа кабиларнинг ҳам жанрий белгилари, меъёрий вазни ва тарихий тараққиётини аниқлашга уринади. Шунинг баробарида, қиёслаш учун рубойининг тарихий келиб чиқиши, жанрий табиати ва ўзига хос хусусиятлари ҳақида ҳам мулоҳазалар баён этади. XV асрдан ҳозиргача бўлган ўзбек рубойчилигининг тақдири ва анъанаси борасида янги хулосаларни

¹ Бу ҳақда қаранг: О ч и л о в Э. Паҳлавон Маҳмуд рубойлари / “Адабиёт кўзгуси” (Мақолалар тўплами), № 8. – Тошкент: “Халқ мероси”, 2004, 67 – 75-бетлар; О ч и л о в Э. Шарқ адабиётида рубой ва уни ўрганиш муаммолари // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2005, 4-сон, 20 – 32-бетлар; О ч и л о в Э. Ўзбек адабиётшунослигида рубойининг ўрганилиши // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2005, 6-сон, 19 – 32-бетлар; О ч и л о в Э. Тасаввуф адабиётида рубой // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2006, 2-сон, 14 – 23-бетлар; О ч и л о в Э. Рубой жанрининг тарихий тараққиёти // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2006, 4-сон, 27 – 39-бетлар; О ч и л о в Э. Шайх-шоирлар ижодида рубой // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2007, 5-сон, 12 – 19-бетлар; О ч и л о в Э. Бобур ва Убайдий рубойларининг қиёсий таҳлили // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2008, 1-бет, 42 – 51-бетлар.

ўртага ташлайди. Жумладан, рубойи деб аталмиш мазкур жанрларни бир-биридан ажратиб, жанрий истилоҳларга диққат-этиборни қаратади. Ҳазрат Навоийнинг “Мезон ул-авзон” ва Бобурнинг “Мухтасар” (“Аруз рисоласи”) асаридаги “Рубойи вазниким, ани дубайтий ҳам дерлар” каби фикрларга ойдинлик киритади. Масалан, у рубойини ҳазаж баҳрининг аҳрам ва аҳраб зиҳофларининг шажараларидан ва дубайтийни рамал баҳридан аниқлайди.

Эргаш Очиловнинг тадқиқотида халқона ва сайёр (жаҳон-гашта) рубойиларга алоҳида этибор берилади. Бу ҳақда у бир гуруҳ хориж олимлари Карл Зелеман, Е.Э.Бертельс, В.А.Жуковский, Эдвард Броун, Михаил Занд, Саид Нафисий, Муҳаммад Муин, И.С.Брагинскийлар билан баҳслашади ва жанрнинг илди-зи, тараққиёти ва жаҳон бўйлаб тарқалиб кетишини – унинг хорижий тиллардаги таржималарини таклиф этади.

Ўзбек рубойичилиги тарихида Пахлавон Маҳмуд, Навоий ва Бобур рубойилари алоҳида мақомга эга. Жаҳон рубойичилиги миқёсида эса Хайём рубойилари ажралиб туради. Бу муаммо атрофида фикр юритар экан, Эргаш Очилов Бобурнинг айрим рубойиларини Хайём даражасига кўтариб қўяди. Бу фикр аслида Фитрат ва Ғафур Ғуломдан чиқади ва уни Э.Очилов ривожлантиради.

Мен шахсан Бобурнинг 211 рубойисини синчиклаб ўқиб, Хайёмнинг 250 рубойиси билан муқояса қилиб чиқдим ва амин бўлдимки, унинг рубойилари ҳақиқатан юксак савияда. Рубойида, биринчи навбатда, сўз санъати алоҳида ўрин тутати. У барча керакли мазмунларни қамраб олиши мумкин, аммо уни ҳарир ва салмоқли пардага ўраб бериш маҳорат талаб қилади. Шунинг учун ҳамма рубойилар ҳам хайёмона бўлмайди, уларда хайёмона мазмун бўлиши мумкин, аммо хайёмона дид ва услубни учратмаймиз. Умар Хайём рубойи жанрида беназир шоир эди ва унга тенг келадигани йўқ. Унинг рубийларида, биринчи набатда, сўз салмоғи, унинг қудрати, кучи, таъсирли ички оҳанги, сирли жилоси, қимматли хусусияти ва оҳанрабодай жозибаси ўз аксини топган ва шу асосда улар монументал даражага кўтарилган: улар тўрт бурчагидан нур таратган ҳайратомуз биноларга ўхшайди. Бу бино бошқа биноларга ўхшамайди ва унга тақлид ва пайравлик қилиш ҳам осон эмас. Бу ҳақдаги Эргаш Очиловнинг хулосалари менга маъқул тушди ва улар илмий ва қиёсий оҳангда айтилган фикрлар.

Рубойининг жанрий хусусиятларини муайянлаштирар экан, Эргаш Очилов унинг мавзу доираси борасида баҳс юритиб, улар-

дан учтасини алоҳида ажратиб кўрсатади: ошикона, панд-насихат ва фалсафий мавзулар. Унингча, мазкур мавзулар орасида фалсафа мавзуси устунлик қилади ва бунга Умар Хайём, Паҳлавон Маҳмуд ва Алишер Навоий рубойилари мисол бўла олади. Шабдада каби майин сўфиёна рубойилар ҳам шу мавзуга оид. Шу асосда Э.Очилов қатор сўфиёна рубойиларни таҳлил доирасига тортади. Жалолиддин Румий ва Фаридиддин Атторларнинг кўплаб рубойиларини тасниф этиб, уларнинг сўфиёна руҳониятга хос мазмунини ойдинлаштиради; илмий ва назарий рубойилардан фарқини таъкидлаб ўтади.

Аммо шуни ҳам айтиш керакки, рубойий мавзуси қасида ва ғазалдан фарқли ўлароқ, кенг миқёсли бўлади. У қайси мавзуда ёзилса, шу томонга кетаверади. Фақат бу ҳолатда муаллифдан маҳорат талаб қилинади. Бинобарин, ошикона рубойилар шавқ-завқ ва ҳиссиёт билан тўлиб-тошган бўлиб, шикоят ва фалсафий руҳдаги рубойилардан устун туради. Шунинг учун рубойий мавзуларини эслатганда, уларнинг бир-биридан услубан фарқини билиш ва муаллифнинг жанр борасидаги ўрнини аниқлашга жазм қилсак. яхши бўларди.

Эргаш Очилов рубойини тадқиқ этиш билангина кифояланиб қолмай, форс-тожик тилини яхши билгани сабабли, бу тилдан ниҳоятда кўп рубойиларни ҳам ўзбек тилига ағдарган – улар бир нечта китоб сифатида босилиб чиққан. Жумладан, “Ишқ дафтари” (Тошкент: “Маънавият”, 2000) тўпламидан Абусаид Абулхайр, Нажмиддин Кубро, Жалолиддин Румий, Паҳлавон Маҳмуд, Мажиддин Бағдодий каби қатор етук сўфийлар рубойиларининг таржимаси жой олган. Улар орасида Умар Хайём рубойилари таржимаси алоҳида ўрин тутган. Таржималар орасида такрор ва ўхшашлар йўқ. Билъакс сайёр ва аралаш рубойилар ажралиб туради, уларнинг муаллифлари тайин этилган. Масалан, бизга маълумки, Хайёмнинг баъзи рубойилари Паҳлавон Маҳмуд, Абусаид Абулхайр рубойилари эса Жалолиддин Румий номи билан шуҳрат қозонган. Э.Очилов таржималарида бу масала илмий қиёслаш асосида ўз ечимини опган.

Э.Очиловнинг 432 бетдан иборат ва “Муҳаббат тароналари” (Тошкент: “Шарқ”, 2005) деб номланган иккинчи китобида ҳам бу фактга алоҳида урғу берилган. Рубойий таржималаридан ташкил топган бу китобдан янги-янги номлар: Рудакий, Бобо Тохир, Имоиддин Насимий, Абулвафо Хоразмий, Фоний, Убайдий, Мирзо Ғолиб ва бошқалар жой олган. Ушбу таржималарни ҳам мен юқо-

ри савияда ва гўзал қиёфада деб ҳисоблайман. Уларнинг ҳаммаси рубойий учун белгиланган ва асрлар давомида қойилмақом тарзда ўз тасдиғини топган ҳазаж баҳри ва уннг зиҳофларию тармоқларида таржима қилинган. Бу услубда рубойиларнинг мазмуни тўлиқ сақланган бўлиб, уларнинг хусусияти, ботиний оҳанги ва табиати қайта яратилган. Масалан, 2000 дан зиёд рубойиларнинг аксарияти сўфиёна оҳангда бўлиб, уларнинг шу сўфиёна оҳанги таржимада ҳам ўз аксини топган. Агарда улар бошқа вазнларда таржима этилганда ўз мазмунини йўқотган бўларди.

Шу тариқа, Эргаш Очилов томонидан лириканинг энг нафосатли жанри – рубойининг катта ҳажм ва миқдорда ўзбек тилига таржима қилингани ва бу борада тадқиқот олиб борилаётгани рубойий учун қурилган мухташам бир бино бўлиб, истеъдодли тадқиқотчи ва таржимон уни тобора мустаҳкамлаб борапти ва, мен аминманки, бу машаққатли хизмат ўз ўрнини топади ва муносиб баҳо олади.

Фикримизнинг ниҳоясида шуни айтмоқчимизки, башарти рубойидан гап очган эканмиз, у ҳақда ёзилган адабиётлардан тўлақонли равишда фойдаланишимиз керак бўлади. Жумладан, Э.Очилов истифода этган адабиётлар рўйхатида бу борадаги куйидаги ишларни кўрмадим: 1) Абдушукур Абдусаторовнинг “Таваккули жанри рубойий дар асрҳои X – XV” (1994); 2) Назира Кароматуллаеванинг 1971 йили рубойий ҳақида ёзиб ҳимоя қилган номзодик иши; 3) Карл Зелеманнинг “Четверостишие Хакани” (1875) номли докторлик диссертацияси ва ҳоказо.

Рубойий жанрида ёзилган лирик дostonлар ҳақида ҳам бир оғиз гап очсак, яхши бўларди. XII асрда ёзилган шундай дostonларнинг намунаси бизгача етиб келган. Айни пайтда, Маҳсатий, Меҳрий каби шоираларнинг соф ҳажвий рубойиларини эслатиб, бу адабий ходисанинг сабабини баён этиш фойдадан холи бўлмайди.

Хуллас, адабиётшунос Эргаш Очиловнинг рубойий жанри борасида олиб борган тадқиқотлари диққатга сазовор бўлиб, улар янги ва асосли фикрлару далилларга бой, таржималари эса таржима санъатининг етук намунасидир. Улар рубойий жанрининг ҳақиқий ўзбекона хусусияти ва тарихий бой имкониятини очиб беради ва жанрнинг азалий миллийлигига далолат қилади; бу иш бугунги адабиётшунослик илми ривожига ажойиб туртки беради.

*“Ўзбек тили ва адабиёти” журнали,
2008 йил, 3-сон, 104 – 107-бетлар.*

Ahmet MÄMMEDOV,
*Türkmenistanyň Milli golyazmalar institutynyň baş ylmy işgäri,
filologiýa ylmlarynyň doktory*

MAGTYMGULYNYŇ ÖZBEKÇE TÄZE NEŞIRI

Golaýda Daşkendiň “Özbekistan” neşirýaty Magtymgulynyň goşgularyny “Ustozigdan aýrilma” diýen at bilen 3 müň nushadada çap edip çykardy. Oňa şahyryň 160-dan köpräk goşgusy girgizilipdir.

Kitapdaky goşgular filologiýa ylmlarynyň kandidaty Ergeş Açylow tarapyndan edilen täze terjimelerden ybaratdyr. Terjimeleriň, umunan, şowly çykandygyny aýtmak gerek. Sözümiň gury bolmazlugy üçin birki sany mysala ýüzlenip göreliň.

Magtymgulyda:

*Ykbalyň oýansa, döwlet ýar bolsa,
Daga azy ursañ, daşy sandyrar.
Täleyiň ters gelse, bagtyň şor bolsa,
“Paluda” diýen aş dişi sandyrar.*

Terjime:

*Iqboling ýygonsa, davlat ýor bulsa,
Tokka tişing ursang, toşni sindirar.
Toleying ters kelsa, bagting şor bulsa,
Hatto ýumşok holva to şni sindirar.*

Magtymgulyda:

*Dünya malun berseň, eýesi satmaz,
Şa istese, anuň dilegi bitmez,
Bedew bar, pul berseň, bahasi ýetmez,
Bardyr bedew, salan juluňa degmez.*

Terjime:

*Dunýo molin bersang, egasi sotmas,
Şoh istasa, uning tilagi bitmas,
Bedow bor, mol-dun ýo urnini tutmas,
Bedow bor, solingan juliga yetmas.*

Görnüşü ýali, terjimelerde Magtymgulynyň pikirleri öz asyl nusgasyndaky ýali berilipdir. Magtymgulynyň “Jahan şygruýetiniň dürdäneleri” diýen toplumda neşir edilen bu täze ýygynususuna Ergeş Açylow “Magtymgulynyň döredijiligi Özbekistanda” diýen mowzukda örän manyly sözbaşy ýazypdyr. Sözbaşynyň başragunda I.Hakku-lowyň “Şygruýet – ruhy mynasybet” diýen kitabundan: “Bu şygruýet her bir özbek üçin bir taglym akademiýasydyr” diýen sözleri getirilýär. Şahyra makalanyň awtorynyň berýän bahalary ýokardaky pikirlere ýnalyp orta atylýar. Şeýle hem özbek alymlaryndan H.Abdyllaýewiň, K.Kurambaýewiň, S.Mamajanowyň we S.Ganiýewanyň Magtymguly baradaky işlerine göz aýlanylýar. Awtor makalasyny “Özbekistanda hem Magtymgulyşunasylyk mekdebi emele geldi” diýen sözler bilen tamamlýar.

Kitabyň gaty daşly sahabynda Magtymgulynyň surety ýerleşdirilipdir. Kitap şahyryň “Aýrilma” diýen goşgusi bilen açylýar, ol “Bolmaz” diýen goşgusi bilen jemlenýär. Kitap özbek-türkmen, türkmen-özbek edebiýatларыnyň häzirkі zaman baglanyşkaryny, iki doganlyk halkyň dostlyk gatnaşyklaryna özbjlyşyý goşantdyr,

*“Türkmen dili”, 2012 ýylyň
7-nji noýabry*

Ahmet MÄMMEDOV,
*Türkmenistanyň Milli golýazmalar institutyň
baş ylmy işgäri, filologiýa ylymlarynyň doktory*

AKYLDARYŇ PARASATLY JÜMLELERI ÖZBEK DILINDE

Özbek alymlary türkmeniň beýik ogly, akyldar şahyry Magtymguly Pyragynyň ömür ýolyny, döredijilik mirasyny öwrenmek, ony öz halkuna giňden tanyşdyrmak bilen geçen asyryň 60-njy ýyllarundan bäri yzygiderli meşgullanup gelýärler. By ugurda özbek ýazyjylarydyr alymlaryndan J.Şarypowyň, R.Inogamowyň, H.Abdyllaýewiň, K.Kurambaýewiň, M.Joraýewiň, B.Karimiň, M.Ahmediň, M.Kenjibekiň, K.Mehammadrizonyň, A.Töraýewiň, akademik B.Nazarowyň huzmatlary has-da bellärlikdir.

Şularyň arasynda aýratyn bellenilmelileriň biri magtymgulyşynas edebiýatçy, terjimeçi, filologiýa ylymlarynyň kandidaty, Nowaýy

adyndaky Dil-edebiyat institutynyň uly ylmy işgäri Ergeş Aýylowdyr. Ol soňky 4–5-nji ýylyň dowamynda şahyryň goşgularyny özbek diline şahyrana terjime edip, dürli gowrümde, Daşkendiň dürli neşirýatlarynda aýratyn kitaplar görnüşinde çap etdirip, halka ýetirdi. Magtymgulynyň doglan gününüň 290 ýyllygyna bagyşlanyp, Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berlimuhamedowyň şahyr baradaky giňişleýin makalasy bilen açylyan we “Akademneşir”de çykarylan Magtymgulynyň 520 sahupalyk kitapyna giren goşgularyň terjimesi-de Ergeş Aýylowyň galamyna degişli. Yeri gelende aýtsak, by kitap ýokary çap etiş usulynda, biçak owadan türkmen haly nagyşlary bilen bezelip çykarylypdyr.

Ergiş Aýylow Magtymgulynyň öwüt-nesihatlaryny, parsatly sözlerini, nakyla öwürlipgalan dana jümlelerini onuň ähli döredijiliniň içinden saýlap-seçip, “Hikmatlar” diýen at bilen öz ýurdynyň okyjylaruna hödürledi. Bu kitap hem daşy gaplama bilen üpjün edilip, gaty saharda “Özbekistan” neşirýaty tarapyndan çap etilip ýaýradylpdyr. 250 sahypa golaý möçberde, kiçiräk formatda çykarylan kitapda Magtymgulynyň şygrylaryndan kä ýeke setir, kä iki setir, käte bir bent, seýregräk ýgdaýda tutuş goşgu aforizmleriň toplumy şeklinde ýerleşdirilipdir. “Nomard mard ýigitiň kadrini bilmas”, “Nokasning ýonida turma //Bahilning ýuzini kurma” // “Kar bilan heç suhbat kurma // Ýulga çikma kur bilan-eý” ýali özbek diline terjime edilen dana pikirleriň bu halkyň kitap müşdaklarynyň göwünlerinden turandygyna şübhe ýok.

*“Türkmen dili”, 2015 ýylyň
25-nji fevraly*

Ahmet MÄMMEDOV,
*Türkmenistanyň Milli golyazmalar
institutynyň baş ylmy işgäri*

MAGTYMGULY ÖZBEKÇE “SÖZLEÝÄR”

Çeper söze çäksiz sarpaly hormatly Prezidentimiziň tagallysy bilen 2014-nji ýelda türkmen halky Magtymgulynyň doglan gününüň 290 ýyllygyny dabaraly belläp geçdi. Bu diňe bir türkmen halkynyň däl, doganluk özbek, äzerbaýjan halklarynyň-da, dünýäniň beýleki birnäçe halklarynyň-da hakyky sungat baýramy hökmünde edebi ýat taryhyna girdi. Magtymgulynyň kitaplary dünýäniň köp dillerine terjime edilip,

dürli milletden bolan okyjylara ýetirildi. Musal üçin, diňe Özbekistanda Magtymgulynyň döredijiligi bilen M.Kenjibekiniň, M.Ahmediniň, A. Jumaýewiniň, J.Zülpiýewiniň terjime kitaplary çap bolyp çykdy.

Magtymgulynyň doglan gününüň şanly senesi bilen bagly bu ygyrda has köp yhlas görkezip, uly hyzmatlary bitirenleriň biri-de Özbekistannyň Nowaýy adyndaky Dil we edebiýat institutynyň uly ylmy işgäri filologiýa ylymlarynyň kandidaty Ergeş Açylowdyr. Bu alymyň terjimesinde Magtymgulynyň “Asarlar” (“Akademneşir”), “Hikmatlar” (“Özbekistan” neşirýaty) ýaly saldamly kitaplary neşir edildi. Özbek okyjylary üçin diýseň ähmiýetli bu kitaplar beýik türkmen şahyrynyň ýubileý toýuna iň oňat sowgatlar boldy. Bu kitaplaryň birinjisi beýik akyldaryň şygrylarynyň 400-e golaýyny öz içine alýar. 248 sahypadan ybarat hikmetler ýygundysynda Pyragynyň nakula öwrülen parasatly şygyr bölekleri ýerleşdiirilipdir.

Ergeş Açylow Magtymguly Pyragynyň doglan gününüň 290 ýyllygyna bagyşlanup geçirilen dabaralara gatnaşmak üçin Aşgabada gelenda, öz terjimesinde şahyryň ýene bir kitapyny çapa taýýarlanduguny, 700 goşgyny öz içine alýan ol kitapyny çap bolup ýetişmänligi sebäpli, ony ýanu bilen alyp gelmegenligini gürrüň beripdi. Golaýda çap edilendagine garamazdan, onyň neşir edilen wagty 2014-nji ýyl diýlip görkezilipdir. Munuň özi kitabyň ýörite türkmeniň beýik şahyr oglunuň doglan gününe bagyşlanup aňladýar.

816 sahypak bu göwrümlü kitap “Bulbul nolasi” (“Bilbil nalasy”) diýilip atlandyrylypdyr we ol “Hilol-nashr” neşirýatynda çap edilipdir. Alymyň aýtmagyna görä, ýygynada girizilen şygrylaryň aglabasy Aşgabada we Daşkentde saklanýan köne golýazmalardan alynypdyr.

Kitap şeýh Mohammed Sadyk Mohammed Ýusubyň 2014-nji ýylyň 1-nji martunda ýazan sözbaşysy bilen açylýar. Sözbaşynyň yazanyndan Ergeş Açylowyň “Magtymgulynyň döredijiligi Özbekistanda” diýen at bilen ýazan giriş makalasi hem ýerleşdiirilipdir. Bu makala şeýle at bilen awtoryň ozal ýazan makalalaryndan er-esli derejede tapawutlanýar. Ol täze maglymatlaryň, pikirleriň hasabuna baýlaşdyrylypdyr.

Türkmen edebiýatunuň dosty, Magtymgulynyň muşdagy Ergeş Açylowyň türkmen-özbek edebi gatnaşyklaryny ösdürmekde çekýän asyly zähmetine biziň döwletimiz ulu baha berýär. Muňa hormaty Prezidentimiziň bu flyme Türkmenistanyň “Magtymguly Pyragy” medali bilen sulaglymagy-da aýdyň şaýatlyk edýar.

*Türkmen dünýasy”, 2016 ýylyň
15-nji sentýabry*

Nizami MƏMMƏDOV-TAĞISOY,
filologiya elmləri doktoru, professor
Bakı Slavyan Universiteti

NƏSİMİ POEZİYASI AZƏRBAYCAN-ÖZBƏK ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİ MÜSTƏVİSİNDƏ

Azərbaycan-özbək ədəbi əlaqələrinin tarixi az qala bu xalqların bədii təfəkkürünün yaşı qədərdir. Hər iki xalqın etnik-milli düşüncəsində oturan oxşarlıqlar və eyniliklər onlardan hər birinin fəlsəfi-poetik irsinin öyrənilməsi istiqamətində əsaslı yer tutur. Azərbaycan-özbək folklor, epos, epik, klassik bədii əlaqələri lap uzaq keçmişdən öyrənilməkdədir. Belə ki, Nizami, Xaqani, Nəsimi, Füzuli və digər sənətkarların yaradıcılığı özbək mədəni-ədəbi mühiti ilə sıx əlaqədə olmuşdur. Bəlkə də Orta Asiya regionunda özbək ədəbiyyatı ilə Azərbaycan ədəbiyyatı arasında olduğu qədər sıx və intensiv münasibətlər heç bir ədəbiyyatla olmamışdır. Nəsimidən sonra, əlbəttə, bu əlaqələrə Əlişir Nəvainin təsiri böyük olmuşdur. Hər iki qardaş ədəbiyyat nümayəndələrinin qarşılıqlı səyləri nəticəsində azərbaycan və özbək ədəbiyyatları inkişaf edərək yeni bədii zirvələr fəth edə bildilər. Bu əlaqələr müxtəlif rakurslardan təhlillərə cəlb edilsə də, problemin bir sıra xüsusiyyətlərinə yenidən nəzər salmağa ehtiyac qalmaqdadır. Burada Q.Əliyev, C.Nağıyeva, X.Rza Ulutürk, V.Abdullayev, B.Valixocayev, X.Rəsul, E.Oçilov, P.Xəlilov, Y.Qasimov, A.Azalp, A.Binnətova və başqalarının rolu qeyd edilməlidir. Nəsiminin azərbaycan-özbək ədəbi əlaqələrinin inkişafında rolu ona görə nəzərə alınmalıdır ki, birinci, həmin dövrlərdə sırf etnik-milli ərazi, region anlamı bu günkü şəkildə yox idi, ikinci səbəb isə onunla bağlı idi ki, hər iki (o cümlədən, türkmənlərin də) xalqın poeziya dilində ərəb əlifbasından istifadə edirdi. Eyni zamanda Nəsiminin poetik dili əruz ölçülərində idi və özbəklərin də poetik ənənəsi məhz bu qəlibə bağlı idi. Nəsiminin özbək ədəbiyyatı ilə bağlı əlaqələrinə bir sıra məqalə, material, dissertasiya və monoqrafik araşdırmalarda toxunulsa da, əlbəttə, bu əlaqələrin tam şəkildə sistemləşdirilməsinə və konseptuallaşdırılmasına da böyük ehtiyac duyulmaqdadır.

1973-cü ildə Nəsiminin 600 illik yübiileyi YUNESKO xətti ilə qeyd olunduğu ildə özbək müəllifləri V.Abdullayev və B.Valixocayev Özbəkistan SSR Elmlər akademiyasının nəşr etdirdiyi “Ўзбекистонда ижтимоий фанлар” jurnalının 2-ci sayında “Nəsimi və özbək ədəbiyyatı” mövzusunda nüfuzlu məqalə çap etdirmişdilər (1).

Məqalə müəllifləri Nəsiminin Azərbaycan ədəbiyyatında rolunun böyük olduğundan bəhs etməklə, həm də onun alçaldılmış və təhqir edilmişlərin mövqeyində dayandığını və onun məhz insan kimi yüksək ləyaqət daşıyıcısı olduğunu ön plana çıxarmışlar (1, s. 39). Müəlliflər eyni zamanda onu da vurğulamışlar ki, dahi özbək şairi Nəvainin də ilk dəfə olaraq məşhur maarifçi-şair Nəsiminin yaradıcılığı ilə tanış olub, onunla bağlı fikirlər söylədiyini faktlar əsasında sübut etmişlər. Əlişir Nəvainin Nəsimi ilə bağlı fikirləri “Холоти Пахлавон Мухаммад” (“Pəhləvan Məhəmmədin həyatı”, 1493) və “Насойимал мухаббат” (“Məhəbbətin əlamətləri”, 1496) əsərlərində əksini tapmışdır. Adını çəkdiyimiz “Холоти Пахлавон Мухаммад” əsəri XV yüzilliyin 60-cı illərinə aiddir ki, məhz bu da Nəvainin Nəsiminin əsərlərindən yeniyetməlik dövründə aldığı təəssüratları əks etdirir. Eyni zamanda həmin nümunədə Xorasanda Teymurilərdən olan Əbu Səid Mirzənin (1457-1468) dövründən bəhs edilir ki, Nəvai məhz o dövrdə Məşhədə gələrkən burada xəstələnir. Şairin yaxın dostlarından olan Pəhləvan Məhəmməd də burada olduğundan o, xəstə Əlişirə qulluq edir. Xəstəliyinə baxmayaraq, Nəvai burada ara-sıra qəzəl də yazır. Əlişir yeddi beytdən ibarət bir qəzəl yazır ki, onu heç kimə göstərmədən gizlədir. Pəhləvan Məhəmməd Nəvainin yanına gələrkən onun cibində bu kağızı görür, çıxarıb əzbərləyir və yenə də qaytarıb yerinə qoyur. Bundan sonra Pəhləvan Əlişirlə türkidə yazan şairlərlə bağlı söhbət əsnasında xalq arasında daha çox oxunanlar barədə məşhur türk şairlərindən kimin hamıdan daha yaxşı yazdığı ilə ələqədar sual verdikdə Nəvai onların sırasında Nəsiminin də adını çəkir və deyir: “Seyyid Nəsiminin şeirləri başqa rəngdədir. O, ruhani şairlər kimi yazmır, həqiqəti müdafiə edir”, – deyə bildirir. Pəhləvan Məhəmməd bu zaman ona aşağıdakıları deyir: “Nəsiminin şeirləri zahiri baxımından dünyəvi, məzmun baxımından həqiqətə istiqamətlənir”. Bu faktın özü də sübut edir ki, Nəsiminin şeirləri hələ şairin öz dövründən nəinki Azərbaycanda, həm də Orta Asiyada geniş yayılmışdır. Ümumiyyətlə, Nəvai Nəsimi yaradıcılığına olduqca böyük dəyər vermişdir. Bundan başqa Nəvainin “Məhəbbətin əlamətləri” əsərində digər Azərbaycan şairləri Seyid Qasım, Ənvər Təbrizi, Mövlana Əsrəf Marağayi ilə yanaşı, həm də Nəsiminin yaradıcılığı və şəxsiyyəti səciyyələndirilir. Nəvai Azərbaycan şairinin əsərlərinin mahiyyətini açmaqla onun yaradıcılığı üçün xarakterik olan şeirlərindəki orijinal ruhu və melodiyanı da xüsusi olaraq qeyd edir. Eyni zamanda Nəvai həm də Nəsiminin əsərlərinin fəlsəfi ruhundan bəhs edərkən onu da söyləyir ki, “rum türkməncəsində” (yəni Azərbaycan türkcəsində) “bu xalqın şeirləri sırasında onu şeirləri

ilə yanaşı duranları yox idi” (“мазкур булгон мулк ахлиға анинг шеъри мукобаласида хамоноки шеър йуктур”) (1, s. 41). “Gumanist ideyalar çarçısı” (N.Tixonov) olan İmadəddin Nəsiminin həyatın gücünü nümayiş etdirən lirikası, onun fəlsəfi baxışları, Nəvainin özü-nün insansevərlik motivləri ilə həmahəng səsləşirdi. Yeri gəlmişkən Nəsiminin humanizmi və fəlsəfi baxışları, onun insanı təqdim etməsi, ona dəyər verməsi nəinki Nəvainin düşüncəsini qidalandırır, həm də XVII-XVIII əsrlərdə yazıb-yaratmış özbək ədəbiyyatı nümayəndələri Babarəhim Məşrəb, Mühəmməd Niyaz, Nişati, Əsiri, Durdı, XVIII əsr türkmən ədəbiyyatında Məhdimqulunun yaradıcılığı üçün maraqlı nümunəyə çevrilirdi. Əgər Nəsiminin sosial-fəlsəfi məzmunlu qəzəlləri ilə Babarəhim Məşrəbin buntar, qiyamçı, azadlıqsevərlik motivli lirikasını müqayisə etsək, onlarda üst-üstə düşən xeyli oxşarlıqlar tapa bilərik (1, s. 42). Bundan başqa özbək şairləri Hüveydanın (XVIII əsr) və Məxmurun (XVIII-XIX əsr) yazdıqları bəndlərlə Nəsimi əsərlərində yaxınlıqlar görmək mümkündür.

Özbək poeziya nümayəndələri ilə Nəsimi yaradıcılığı arasında paralellər ortaya qoyan məqalə müəllifləri bunu ilk növbədə Azərbaycan və özbək xalqlarının parlaq sənətkarlarının yüksək humanist ideallar uğrunda mübarizə apardıqları ilə bağlayırdılar (1, s. 43).

1970-ci illərdə Nəsimi özbək ədəbiyyatında fikir mərkəzində duran klassik kimi diqqəti cəlb etməkdə idi. Belə ki, 60-cı illərdən başlayaraq azərbaycan-özbək ədəbi əlaqələri ilə bağlı axtarışlarını 70-ci illərdə də davam etdirən Qulamhüseyn Əliyev “Nəsimi və özbək ədəbiyyatı” adlı daha bir sanballı məqalə də çap etdirir (6). Təxminən elə həmin dövrlərdə Daşkənddəki “Ədəbiyyat və sənət nəşriyyatı” Nəsiminin əsərlərini özbək dilində oxuculara təqdim etmişdir. Azərbaycan dilindən özbəkçəyə bu şeirləri Mirtemir, Xəlid Rəsul və Əskər Qasımov tərcümə etmişlər. Nəşrə mütərcimlərdən biri filologiya elmləri doktoru Xəlid Rəsul “Seyid İmadəddin Nəsimi” (7, s. 5-15) adlı geniş giriş sözü yazmışdır. Burada Nəsimi haqqında, onun həyatı, mühiti, dünyagörüşü, hürufilik təriqətinin əsasını qoyanlardan biri, Nəsiminin hürufilik təriqətinin məşhur təbliğatçısı, səyahət etdiyi ölkələr, onun Şərq ədəbiyyatı tarixində doğma xalqın iqtidarını, qüdrətini, şeirliyi, yətdə məharətini, mürtəcə rühanilərə qarşı münasibətini, əsərlərində xalqın dərd-kədərini, əzab-iztirablarını göstərməklə, həm də insanların sədaqətini, mehr və şəfqətini, aqlıq və möhtaclıq içində keçirdiyi vəziyyətini, zamanın bəlaları içində boğulduğunu və s. xüsusiyyətlərini əsərlərinin mahiyyətindən boy verən bütün cəhətləri şairin qəzəllərindən gətirdiyi nümunələrlə əsaslandırmağa çalışırdı. Xəlid Rə-

sul yazır: “Həyatını insan baharına bağışlayan, bahar, gözəllik aşiqi haqq-həqiqət, ədalət aşiqi böyük faylasuf İmadəddin Nəsimi şeiriyyətinin qəhrəmanı, kamala yetişmiş, hər işə qadır yaradıcı insandır” (7, s. 11). O, həm də Nəsiminin yaradıcılıq manifestini doğru dürüst anlamaqla böyük mütəfəkkirə görə Xudanın hər yerdə, mövcudatın hər zərrəsində, hər şeydən əvvəldə, ən yüksəklərdə olduğunu düzgün dəyərləndirməsi Nəsiminin qəzəllərindən bir beyti nümunə gətirməklə təsdiqləyirdi:

*Xak taolo oдам уэли узидир...
Жумла олам билки Оллах узидир (7, s. 11).*

Xalid Rəsul daha sonra yazırdı: “Nəsimi şeiriyyətinin qüdrəti, onun ümumbəşəri mahiyyəti şairin insanpərvərliyində, insanın azadlığa və mənəvi kamala yetişməsində, öz dövrünün yüksək xəyali-bədii məharətini nümayiş etdirməsindədir” (7, s. 14). Elə bu xüsusiyyətlərinə görə müəllif həm də haqlı olaraq davam edir ki, Nəsiminin ədəbi mirasını yaxşı tanıyan özbək, türkmən, türk şairlərinə onun şeirlərinə böyük əhəmiyyət verməklə, rolunu yüksək dəyərləndirmişdir.

Onu da qeyd edək ki, Xalid Rəsul Nəsiminin əsərlərini M.Quluzadənin 1962-ci ildə Bakıda nəşr olunmuş “Nəsimi. Seçilmiş şeirlər” kitabının əsasında tərtib etməklə yanaşı, bir sıra digər şeirlərini isə Salman Mümtazın 1926-cı ildə Bakıda ərəb əlifbasında nəşr edilən “Azərbaycan ədəbiyyatı” seriyasındakı “Seyid İmadəddin Nəsimi” məcmuəsinə əsaslanaraq araya-ərsəyə gətirmişdir. Nəsimi əsərlərinin tərtibçisi və mütərcimləri eyni zamanda onu da vurğulayırlar ki, həmin nəşrdə M.Quluzadənin yolunu tutub, onun prinsipinə söykənərək şairin dil, üslub xüsusiyyətlərini də özbək dilində itkisiz saxlamağa səy göstərmişlər.

Nəsiminin adını çəkdiyimiz bu “Əsərlər”ində şairin “Qəzəllər”i (13, s. 16-204), “Müstəzadlar”ı (13, s. 205-207) və “Rübailər”i (13, s. 208-219) təqdim olunmuş, onlar “Lüğət və izahlar”la təchiz edilmişdir. Bəri başdan qeyd etmək zəruridir ki, “Əsərlər”in həm tərtibçisi, həm də mütərcimləri Nəsimi poeziyasının ən mühüm xüsusiyyətlərini böyük məsuliyyətlə qoruyub saxlamağa müvəffəq olmuşlar. Tərcümələrdən gələn başlıca qənaət budur ki, onlar orta əsrlər türk və Şərq poetikasının ən mühüm elementlərini özbək dilində hifz etməyi bacarmışlar. Özbək dilində Nəsiminin əsərləri tərcümədən daha çox orijinala yaxınlığı ilə seçilir. Qəzəllərdən birinə tərcümədə müraciət edək:

*Ахдга вафо килмади ёри вафодоримиз,
Ерила курким, неча тушди ажоб коримиз.*

*Хусни жамолинг мани узига махв айлади,
Булди тамам ушбу кун ишк ила бозаримиз.*

*...Кимки сани севмади, ишикиннга жон бермади,
Йукдир онинг хакига заррача икромимиз.*

*...Гарчи Насимий сузнинг додини берди, вале,
Додга кетурди они лафзи шакарборимиз (13, s. 54-55).*

Diqqət yetirdikdə əmin oluruq ki, Nəsimi qəzəlinin ritmik quruluşunda önəm daşıyan əsas elementlər onun arxitektonikasına, qafiyəsinə, ritmik səslənməsinə heç bir mənfi təsir etmədən tərcümə dilində yaradılmışdır. Bu onu sübut edir ki, iş prosesində mütərcimlər orijinala uyğun özünəməxsus şeir texnikası və prinsipləri formalaqdıra bilmiş, şeirin səs, söz və ahəng, söz və ifadələrin balanslaşdırılması, ritmik düzüm və s. köməyi ilə maraqlı emosional effekt yaratmışlar. Tərcümədən görünür ki, söz və ifadələrin düzümündə ritmik zərbələr, taktlar xüsusi harmoniya yarada bilmişdir.

Nəsiminin yaradıcılığına müraciət özbək ədəbiyyatında və tərcümə sənətində sonrakı dövrlərdə də səngiməmişdir. 2009-cu ildə filologiya elmləri namizədi Erqaş Oçilov Daşkənddə “Donişmandlar tuxfası. Ruboiylar” adlı kitabı özünün giriş sözü və izahları ilə nəşr etdirmişdir (3). Kitabda Şərq aləmində məşhur olub öz hikmətləri ilə dünya estetik-fəlsəfi fikrinin ovxarlanmasına nəzərəcarpacaq dərəcədə təsir etməyi bacaran Bəyazid Bistəmi, Yusif Həmədəni, Həkim Sənai, Nizami Gəncəvi, Fəridəddin Əttar, Cəlaləddin Rumi, Əmir Xosrov Dəhləvi, Bahaüddin Nəqşibəndi, Kamal Hücəndi, Hafiz Şirazi, Şövkət Buxari və digərlərinin rübailəri ilə yanaşı, Nəsiminin də rübailəri – cəmi 107 təfəkkür sahibinin əsərlərindən nümunələr özbək oxucularına təqdim edilmişdir.

Erqaş Oçilov “Təriqət və şeiriyyət” adlı ön sözdə bu kitabda təqdim olunmuş şairləri “Allahın dostları, peyğəmbərlərin varisləri” (“Оллохнинг дустларию пайгамбарларинг ворислари...”) adlandırmaqla onların hökmdarlara nəsihətlər verdiyini, hər hansı ədalətsizliklərə qarşı dayandıqlarını qeyd etməklə, xalq arasında böyük nüfuz sahibi olduqlarını və onların ədəbi yaradıcılığında digər janrlarla yanaşı, rübailərin də dominant mövqedə dayandığını göstərmişdir. Çünki bu

şairlər təsəvvüf əhli olmaqla Allah rızasına, Allaha itaət və ibadət, ona hörmət etmək və sevməklə sədaqət göstərdiklərini, Vətənə, torpağa məhəbbət nümayiş etdirmək, əhdə vəfanı, ədəb-əxlaqı, mərdliyi, alicənablığı, humanizmi, insanlığı, ədaləti, fəziləti ön plana çəkib, xəyanəti, etiqaqsızlığı qamçıladıqlarını, şeirin köməyi ilə kamil insanın əxlaq kodeksini yaratdıqlarını (4, s. 6) vurğulmuşdur. Adını çəkdiyimiz kitabda Nəsiminin iyirmi bir rübaisi təqdim olunmuşdur. Məlum olduğu kimi, rübai elə bir bədii-poetik ifadə vasitəsidir ki, orada insanın həyatının müxtəlif mənzərələrini dörd misrada uğurlu əks etdirmək olur.

Kitabda təqdim olunmuş Nəsimi rübailərindən bir neçəsinə nəzər salaq:

*Соқий, бу кеча берма менга ўзга шароб,
Хуммор кўзинг қилди мени масту хароб.
Кўзимни қорачиқлари тарк айладилар,
Шундан бу кеча ҳамнафасим оташу об¹.*

* * *

*Аслида юзим аксидир ойинаи Жам.
Қоп-қора сочим зухури тун зулмати ҳам.
Гар қоба қавсайн² сирини билсанг боқ:
Қошимда қилингандир улар шарҳи рақам.*

* * *

*Менман ломақон ганжи – мақонга сизмам!
Юксак бу руҳим – жисм ила жонга сизмам!
Инсондаги бор ваҳму хаёл менда эса,
Босмас ваҳима, ақли аёнга сизмам!*

* * *

*Беш рукни³ илоҳий муроди жондир,
Борлиқ сири белида унинг пинҳонидир,
У ҳукм этару мен ижро – шу иймондир,
Менинг вужудим бошдан-оёқ Қуръондир!*

¹ О т а ш у о б – ўт ва сув. Бу ерда: кўнгил ўтию кўз ёши маъносида.

² Қ о б а қ а в с а й н – икки ёй оралиғи. Меърож кечаси қурб манзилида Оллох таоло ва Муҳаммад алайҳиссалом ёки йўлда Пайғамбар ва Жаброил фаришта ораларидаги масофани билдиради. Икки кошнинг ёки кўз оқу қорасининг бир-бирига яқинлигига ҳам ишора қилинади.

³ Р у к н – асос, устун. Исломда ҳар бир мўмин-мусулмон учун фарз саналган беш вазифа: калимаи шаҳодат, намоз, закот, рўза ва ҳаж.

* * *

*Эй дил, вужудингни қўйма топмоққа завол,
Олдингда ариқ тўлиб оқар оби зилол.
Мендан келади сенга келар барча ваҳий,
Ҳеч чулғамасин сени бўлак ваҳму хаёл (3, s. 333-335).*

Tərcümədən göründüyü kimi, Erqas Oçilov tərəfindən Nəsimi rübailərinin özbək dilində oxuculara çatdırılması, fikrimizcə, uğurlu hesab edilməlidir. Çünki burada rübailərin ritmik düzümü, şeirin ahəngi, qafiyənin yaddaşda oturdulması, bəndlərin yaratdığı poetik vüsət bədii deyimin güclənməsinə, oxucunun ona qulaq kəsilməsinə münbit şərait yaratmaqdadır. Ümumiyyətlə, rübailərin tərcüməsi orijinalda olduğu kimi görümlü və dilə yatımlı mənzərə yaradır.

Bu rübailərin zahiri biçimi və düzümü ahəngdar musiqini xatırlatmaqla, həm də rəmzi-simvolik yozum qatlarının köməyi ilə öz bənzərsiz bədii təxəyyül palitrasına görə oxucunu özünün sehrinə salır.

Erqas Oçilov üç il sonra yenə də Nəsimi yaradıcılığını diqqət mərkəzində saxlamaqla “Жахон шеърятти дурдоналары”seriyasından “Seyyid İmadəddin Nəsimi. Men bu cahana sığmazam” (12) (Жахон шеърятти дурдоналары. Саййид Имодиддин Насимий. Мен бу жахонга сифмасман. Тошкент, “Ўзбекистон”, 2012) adlı kitabı nəşr etdirir. Bu nəşrə daxil edilən Nəsimi qəzəllərinin və dördlülklərin tərcüməsini azərbaycancadan özbəkçəyə Osman Kuçkar və Erqas Oçilov etmişlər. Mirtemir, Xalid Rəsul və Əskər Qasimov tərcümələrindən fərqli olaraq onlar burada Nəsiminin özbək dilinə əvvəl tərcümə olunmuş əsərlərini yox, 1972-1975-ci illərdə İraqın Kərkük vilayətində tapılmış və 1987-ci ildə “İraq divanı” adı ilə nəşr etdirilmiş divanın yeni müsxəsindən və eyni zamanda Osman Kuçkarın Nəsimidən tərcümə etdiyi qəzəllərdən, Erqas Oçilovun tərcümə etdiyi rübailərdən, dördlülklərdən ibarət olmuşdur. Erqas Oçilov bu kitaba da “Cahana sığmayan şair” (“Жахонга сифмаган шоир”) adlı geniş məzmunlu giriş sözü də yazmışdır. Giriş sözünün müəllifi Nəsimi irsinə böyük dəyər verməklə yanaşı, həm də onu vurğulayır ki, şeir, poeziya ustaları və həvəskarları Nəsimi adını dilə gətirərkən özlərindən ixtiyarsız olaraq böyük mütəfəkkirin “Манга сифар икки жахон, ман бу жахона сифмазам!” misrasını söylədiklərini bildirir. Erqas Oçilovun giriş sözü və tərcümələrdən gəldiyimiz qənaətlərə görə o, Nəsimi yaradıcılığını nəinki yalnız özbək dilli mənbələrə, həm də Azərbaycan, rus, Şərq, tacik, türk ədəbiyyatlarında mövcud olan araşdırmalara görə dərinlən öyrənmiş, onun həyat və yaradıcılığının əsas xüsusiyyətlərini, dini-

fəlsəfi, mənəvi-estetik tərəflərini çeşidli rakurslardan incələməyə səy göstərmiş, şairin dini-fəlsəfi baxışları ilə bağlı səriştəli bilgilər ortaya qoymuşdur. O, Nəsiminin Mənsur Həllacın ilahi eşqinə aşiq olmasından və bu böyük mütəfəkkirə ömrünün sonuna qədər etiqad etməsindən, onun ruhnaməsinə daxil olmasından, şeirlərində atəşin məhəbbətin təsvirinə yer verdiyindən danışmaqla, Azərbaycanda təsəvvüf düşüncəsinin kamilləşməsində hürufiliyin yayılması və Fəzlullah Nəsiminin hürufiliyin banisi kimi 1394-cü ildə Şirvana gələndən sonra onun bu dini-fəlsəfi cərəyanın əsirinə çevrilib Fəzlullahı özünə mürsid hesab etməsindən, Nəsiminin adına həmahəng olaraq Nəsimi təxəllüsünü götürüb bu əqidə ilə nəfəs aldığını göstərməklə, həm də Nəsiminin Qətran Təbrizi, Sədi, Nizami, Xaqani və Əvhədi kimi ustad şairlərin yaradıcılığından məharətlə yararlandığını nümunələrlə əsaslanaraq təqdim etmişdir. Erqaş Oçilov Nəsiminin yaradıcılığını tədqiq edərkən həm də haqlı olaraq belə bir mühüm məsələyə də toxunur ki, Nəsimi öz fikir və duyğularını xalqa məhz sadə üslubda çatdırdığına görə onunla üzvi şəkildə yaxınlıqda olmuşdur (5, s. 8).

Digər bir maraqlı cəhət isə ondan ibarətdir ki, özbək tədqiqatçısı və mütərcimi Lətifnin 1546-cı ildə qələmə aldığı “Məşşur-üş-şüəra” təzkirəsində böyük şairi “ишк майдонининг сарбози ва мухаббат каъбасининг фидойиси” (5, s. 9) kimi təriflədiyindən də söhbət açır. Giriş sözünün müəllifi Nəsiminin türk ədəbiyyatına güclü təsir göstərrib, Şah İsmayıl Xətai, Xəlili, Füzuli, Vaqif, Süruri, Tüfeyli kimi Azərbaycan; Lütfi, Nəvai kimi özbək, Şeyxi, Zati, Necati kim türk, Məhdimqulu, Durdı kimi türkmən şairlərinin yaradıcılığına təsir etdiyini də vurğulamağı zəruri hesab etmişdir.

Özbək mütərcimləri Osman Kuçkar və Erqaş Oçilovun oxuculara təqdim etdikləri bu tərcümələrin əvvəlkilərdən digər bir fərqi isə ondan ibarətdir ki, buradakı nümunələr orijinalda yaradılan vəznin xüsusiyyətlərini daha mükəmməl şəkildə özündə qoruyub saxlamışdır. Bundan başqa Nəsiminin istifadə etdiyi dini və təsəvvüfi istilahlar və düşüncələr, kinayə və müəmmalar, qədim türk dilində, ərəb və farsda olan söz və ibarələr Nəsimi şeirlərinin dilində istifadə edilən mürəkkəb tərkiblər də imkən daxilində qorunub saxlanılmış, tərcümələrlə bağlı şəriştəli şərh və izahlar verilmişdir. Adını çəkdiyimiz kitabdan bir neçə tərcümə nümunələrinə nəzər salaq:

*Васлинг кимки етмади – дарду азоб ичиндадир,
Лаълинги кимки сўрмади – ташина сароб ичиндадир.*

*Кўнглум ичинда суратинг жон каби қилмашам ерин,
Гавхари «Кунту канз»и кўрким, не хароб ичиндадир.*

*Шамъи рухинг ҳарорати жўша кетирди қоними,
Кўрки, нечук ўт эмишим, бу кабоб ичиндадир.*

*...Тушди жаҳона гулгула уйқули наргисингдан уш,
Фитналарини кўр анин,ўйлама – хоб ичиндадир.*

*...Зулфу қошинг Насимийа хатти ҳасандир, эй санам,
“Жим” ила “нун” бу ҳусн ила қайси китоб ичиндадир
(12, s. 31-32).*

Тəқдиредилəsi halдr ki, мўтəрцимлəр оријиналн руһуну елə адеkvat verməyi bacarıblar ki, əslində burada yer almıř ibarə və ifadələrin dilimizə tərcüməsinə də елə bir ehtiyc duyulmur. Мўтəрцимлəр Nəsiminin qəzəlindəki mistik xüsusiyyətləri, mətnin üslub keyfiyyətlərini, ritmik ekspressiyasını uğurlu şəkildə qoruya biliblər. Buna görə də qəzəl özbək dilində də yetərinсə dinamik və uğurlu səslənməkdədir. Özbək dilində yer alan üslubi fiqurlar, qəfiyə sistemi, bəndlər arasındakı əlaqələr və mükəmmilik və s. kimi məqamlar tərcümədə səmərəli məzmun yaratmağa hesablanmışdır. Belə səriştəli tərcümə, demək olar ki, bütün kitab boyu izlənilməkdədir.

*Фирқатинг дардиндан, эй жон, юрагим қонн ўлди кел,
Кўзларим ёши жаҳонни тутди, тўфон ўлди, кел.*

*Жониминг васлинг-ла Ҳакдан иттисоли бор экан,
Давлати васлингдан айру тутди, ҳижрон ўлди, кел. (12, s. 72).*

Ҳахуд “Gəl” rədifі ilə sonuclanan digər bir qəzələ müraciət edək:

*Ҳасратиндан ёнди жоним, жигарим қон ўлди, кел,
Сенсиз ишим кеча-кундуз оҳу афғон ўлди, кел.*

*...Душмани кулдирма, шоҳим, соғлиг ила кел етиб,
Муддаийлар то демасин қавли ёлгон ўлди, кел.*

*Истамаз шул кўзларим сансиз жаҳона бокмоға,
Оламин завқу сафоси манга зиндон ўлди, кел.*

*Кунда минг бор жавр этарди бу Насимий бандага,
Ҳар на кўнгулдан кечарса шунга қурбон ўлди, кел (12, s. 73).*

Nümunə gətirdiyimiz qəzəllər göstərir ki, Nəsiminin zəngin ədəbi-poetik irsi türkənməz mənəvi-estetik xəzinə olaraq özbək mətərcimlərinin köməyi ilə Nəsimi – sevarlərə böyük məsulyyət və bacarıq hissi ilə çatdırılmışdır. Nəsiminin qəzəllərində tez-tez işlənən ruh – ilahi gözəlliyin atributu kimi, zülf – ilahinin əzəməti və böyüklüyünün pərdəsi kimi, xərabət – saflıq, paklıq simvolu kimi tərcümədə adekvat şəkildə qorunub saxlanılmışdır. Orijinal müəllifi kimi mütərcimlər də İlahi gözəlliyi insanın mahiyyətinin gözəlliyində açmağa müvəffəq olurlar. Nəsiminin sevgi mistikasının Allaha sevgi kimi dərkə də Osman Kuçkar və Erqaş Oçilov tərəfindən doğru-dürüst qorunub saxlanılır. Belə olduqda biz bu tərcümələrin ekvivalentlik və adekvatlıq keyfiyyətləri haqqında daha çox danışa bilərik. Çünki tərcümə problemlərindən söhbət düşdükdə biz məhz tərcümə nəzəriyyəsinin ən mərkəzi anlayışları kimi onları diqqət mərkəzinə çəkirik. Bu baxımdan Nəsiminin “Etməgil” qəzəlinin özbək tərcüməsi görümlü nümunə kimi təqdim oluna bilər:

*Зулфинги анбарфишон этмак тиларсан, этмагил!
Ғорани дин, қасди жон этмак тиларсан, этмагил!*

*Хатту холинг «Мантик ут-тайр» ўлди аҳли ваҳдатин,
Қуш тилин сан таржумон этмак тиларсан, этмагил!*

*Чун «Аналҳақ»дан кўтарди сурадин моҳи ниқоб,
Сон «Аналҳақ»ни ниҳон этмак тиларсан, этмагил!*

*...Сурадинг ганжи хафийдир, кўрсатурсан кўзгуда,
Олам ул-ғайбни аён этмак тиларсан, этмагил!*

*...Эй Насимий, Ҳақдан истарсан кўтармок пардани,
Бутпарастии беғумон этмак тиларсан, этмагил!*
(12, s. 108-109).

Mütərcimlər tərəfindən seçilmiş söz, ifadə və anlayışlar orijinaldakına o qədər yaxındır ki, biz belə tərcüməni sözün həqiqi mənasında uğurlu və adekvat adlandırmaqda, heç sübhəsiz ki, haqlıyıq. Dediklərimizin sübutu kimi tərcümədəki beytləri orijinala müqayisə edək:

*Zülfünü anbərfəşən etmək dilərsən, etməgil!
Qarəti-din, qəsdi – can etmək dilərsən, etməgil!*

*Xətti xalın “Məntiqüt - teyri” dir əhli-vəhdətin,
Quş dilin sən tərcüman etmək dilərsən, etməgil!*

*Çün ənalhəqdən götürdü surətin mahi niqab,
Sən həqi neçin nihan etmək dilərsən, etməgil!*

*Surətin gənci-xəfidir, göstərsən güzgüdə,
Aləmi eyni-əyan etmək dilərsən, etməgil!*

*...Ey Nəsimi, həqdən istərsən götürmək pərdəyi,
Büt-pərəsti bigüman etmək dilərsən, etməgil! (9, s. 123).*

Orijinal və tərcümə oxucuların və tədqiqatçıların gözləri önündədir. Hətta hər iki mətnə səthi baxış belə onların bir-birinə adekvat olduğunu sübut etməkdədir. Adekvat tərcümə dedikdə biz ilkin mənbədə yer almış məzmun və mahiyyətin tərcümə dilində verilməsini nəzərdə tuturuq. Bu əlamətləri özündə daşıyan tərcümə, heç şübhəsiz ki, mükəmməl, adekvat, yaxudda ekvivalent tərcümə kimi nəzərdən keçirilməlidir. Burada, bir tərəfdən, orijinal mətnin formalizmi (yəni forması), həm də onun ekvivalentliyinə işarə etməklə orijinalın tam şəkildə məzmun mənasının və onlara olan funksional-üslubi uyğunluğu özündə əks etdirir. Şərq və türk terminoloji vahidlərinin orijinalda və tərcümədə üst-üstə düşməsi bu tipli iş prosesində elə bir unikal hadisədir ki, burada Azərbaycan orijinalındakı vahidlərin özbək türkcəsində bir-biri ilə forma və məzmun baxımından uyğunluğunun təmin edilməsi ortadadır. Bir şeyi də əlavə etmək istəyirik ki, özbək mətninin Azərbaycan mətninə adekvatlığından bəhs etdikdə biz onun tərcümədə heç də sırf formal xüsusiyyətlərini nəzərdə tutmuruq. Formal adekvatlıq formal ekvivalentliklə eyni şəkildə özünü göstərir. Bəhs etdiyimiz tərcümələrdə leksik, morfoloji, fonetik, sintaktik və üslubi elementlər də yaxşı qorunmuşdur. Lakin burada konnotativlik, üslub özəlliyi, poetizmlər kommunikasiyanı uğurlu edən kommunikativ aktın da özünəməxsusluğu diqqətə layiqdir. Nəsimi dilindəki tipik struktur və ifadələr onlara müvafiq olan tipik formulirovkalarla ortaya qoyulur. Buna görə də düşünürük ki, bu nümunələr orijinal mətnin tərcümə mətnində müvafiq keyfiyyət dəyəri kimi uğurlu realizasiyasına kömək etdiyinə görə adekvat hesab olunmalıdır.

2019-cu ildə Nəsiminin 650 illik yubileyinin keçirilməsi ilə bağlı Azərbaycan Prezidentinin “Nəsimi ili” elan edildiyini bəyan edən məlum sərəncamının işığında Özbəkistandakı Heydər Əliyev adına Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzinin layihəsi əsasında Azərbaycanın mütəfəkkir şairi İmadəddin Nəsiminin əsərləri kiril əlifbası və həm də latın qrafikalı yeni özbək əlifbası ilə nəşr edilmişdir (10; 11). Əsər Mərkəzin rəhbəri Samir Abbasovun ön sözü ilə (2, s. 3-5), Sona Vəliyevanın elmi məsləhətçiliyi, və Fərid Hüseyn, Kərimulla Məmmədzaadə və Qulu Kəngərlinin layihə kordinatorluğu ilə araya-ərsəyə gətirilmişdir. Kitaba daxil edilmiş nümunələr Tahir Qəhharın tərcüməsində Əlyar Səfərlinin tərtib etdiyi Nəsiminin “Seçilmiş əsərləri” (8) (Bakı, “Maarif” nəşriyyatı, 1985), Qəzənfər Paşayevin toplayıb tərtib etdiyi “İraq divanı” (Bakı, “Yazıçı”, 1987) və bir də 2004-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamıyla nəşr olunmuş Nəsiminin iki cildlik seçilmiş əsərləri” (Bakı, “Lider Nəşriyyat”, 2004) əsasında tərcümə edilərək özbək oxucularına təqdim olunmuşdur.

Tahir Qəhhar da Azərbaycan şairinin əsərlərinin tərcüməsində Osman Koçkar və Erqaş Oçilov kimi Nəsimi yaradıcılığının dini-ruhi, fəlsəfi-estetik, mənəvi-etik xüsusiyyətlərini düzgün dəyərləndirməklə, çəkinmədən deyə bilərək ki, həm də uğurlu poeziya nümunəsi yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Fikirimizin sübutu üçün bəzi nümunələrə diqqət yetirək:

*Севганим сенсан, бу кўнглим боишқа бир ёр истамас,
Бу дилим дилдори сенсан, ўзга дилдор истамас.*

*...Бу кўнгил мақсуди сенсан, ҳоҷатим Ҳақдан будир.
Ҳоҷатингдан айри кўнглим ҳеч не зинҳор истамас.*

*...Истарам, оламга ёрнинг сиррини фош айласам,
Истамас аммо рақиб, алдоқчи агёр истамас.*

*...Истабон хандан Насимий васлини, топди мурод,
Молики дийдор бўлибдир, ганжи динор истамас (10, s. 27).*

Bizə belə gəlir ki, Tahir Qəhhar öz tərcümələrində Nəsimi yaradıcılığının fotosunu yox, bacarıqlı rəssam kimi portretini yarada bilib. Biz burada “portret” istilahından ona görə istifadə edirik ki, mütərcim bu

portretin yapılmasına nəzərə çarpacaq dərəcədə zəhmət sərf etməklə orijinalı nəinki hiss etmiş, həm də daxilən yaşamışdır. Qəhharın orijinala dürüst və diqqətli münasibəti onun iş prosesində mexaniki yanaşmadan kənar olmasına gətirib çıxarmışdır. Elə buna görə də hesab edirik ki, poetik mükəməllik yalnız yüksək istedadı olan cəsur insanların təxəyyülündə canlandırılı bilər. Burada, hər şeydən öncə, mütərcimin orijinalda yer almış vahidləri düzgün dərk etməsi ilə bağlı olmuşdur. Mütərcimin orijinalı düzgün və əsaslı hiss etməsini biz başqa bir qəzəlin də tərcüməsinə əsaslanaraq illüstrasiya edə bilərik:

*Оллоҳ – Оллоҳ, на жон, на дилбарсан!
Оллоҳ – Оллоҳ, на баҳру гавҳарсан!*

*...Мушки анбар сочингдан уялди,
Жонфизо мушку янги анбарсан!*

*Сувратинг хусн ичинда воҳиддир,
Сен бу тавҳид учун муқаррарсан.*

*...Қоматингда кўринди қиёмат,
Эй ҳисоб кунӣ, сен на маҳшарсан?*

*...Эй Насимий, сўзинг жаҳон тутмиш,
Ҳамдиллоҳ, на шоҳи кишварсан! (10, s. 70).*

Məlum olduğu kimi, bədii nitqin poetik təşkili şeir tərcüməsinə öz qanunuyğun möhürünü vurur. Çünki Nəsiminin poetik nitqindəki ciddi ritm, ahəng, quruluş, struktur, harmoniya özəlliyi müxtəlif ölçü vahidlərində (metr) və rəngarəng birləşmələrdə özünü əks etdirir. Elə buna görə də Nəsimi şeirlərinin intonasiası həm də özünəməxsus musiqi yaratmaqdadır. Şeir musiqisinin adi musiqidən güclü şəkildə fərqlənməsinə baxmayaraq, bununla belə bu o qədər qeyri-adidir ki, burada həm də şair-mütərcimin musiqini eşidə bilmə bacarığı ortada olmalıdır. Şeirin musiqisi sözlərin mücərrəd səslənişində yox, səslənmə ilə mənanın birləşməsində, səslərin ifadə etdiyi mənada özünü nümayiş etdirməlidir. Hətta nitqin musiqili elementi olan alliterasiya yalnız o halda mahiyyət kəsb edir ki, nə zamankı o fikrin daha yaxşı ifadə olunmasına və bədii təəssüratın güclənməsinə səbəb ola bilər. Buna görə də poeziyanın (klassik türk və Şərq poeziyasının xüsusi olaraq) səciyyəvi cəhəti budur ki, poetik musiqi ritm quruluşuna əsaslanır, ritmin özü

isə şeir mətnin ölçüsündəki sintaktik quruluşa təsir edir. Maraqlıdır ki, özbək mütərcimləri, demək olar ki, tərcüməyə heç nə əlavə etməyə də lüzum görmürlər. Bütün bunlar bir daha onu təsdiqləyir ki, Nəsimi yaradıcılığı Osman Koçkar, Erqaş Oçilov, Tahir Qəhhar və b. tərəfindən özbək oxucularına adekvat çatdırılmış, böyük Azərbaycan mütəfəkkirinin əsərlərinin mahiyyəti onlar tərəfindən düzgün başa düşülmüşdür. Beləliklə, təhlillər göstərir ki, Nəsiminin özbək dilinə tərcümə edilmiş əksər əsərləri hər hansı nəzərəcərpacaq itkilərdən kənardır. Ümid edirik ki, özbək tədqiqatçıları və mütərcimləri bundan sonra da Nəsimi irsinin təbliğ olunmasında öz gərəkli səylərini əsirgəməyəcəklər.

Ədəbiyyat

1. Абдуллаев В., Валиходжаев Б. Насими и узбекская литература (к 600-летию со дня рождения Имадеддина Насими). Общественные науки в Узбекистане, 1973, № 2, с. 39 – 43

2. Abbasov S. Сузбаши // Имодиддин Насимий. Жононни севарман. Таржима. Т.Каххор. Тошкент: «Билим ва интеллектуал салохият» нашриёти, 2019. – 160 б.

3. Донишмандлар тухфаси. Рубойилар. – Тошкент, «Ўzbekiston», 2009. – 400 s.

4. Эргаш Очилов. Тарикат ва шеърият // Донишмандлар тохфаси. Рубойилар. Тошкент, «Ўzbekiston», 2009. – S. 3 – 7

5. Эргаш Очилов. Жахонга сиғмаган шоир // Жахон шеърияти дурдоналары. Сайид Имодиддин Насимий. Мен бу жахонга сиғмасман. – Тошкент, «Ўzbekiston», 2012. – 160 б.

6.Əliyev Q. Nəsimi və özbək ədəbiyyatı / “Ədəbiyyat və incəsənət.”, 1975, 26 iyul.

7. Халид Расул. Сайид Имодиддин Насимий // Насимий С. Асарлар. Ташкент, «Адабиёт ва санъат нашриёти», 1977. – С. 5 – 15

8. İmadəddin Nəsimi. İraq divanı. – Bakı, “Yazıçı”, 1987

9. İmadəddin Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. I cild. – Bakı, “Lider Nəşriyyat”, 2004. – 336 s.

10. Имодиддин Насимий. Жононни севарман (Таржимон Тахир Каххор). – Тошкент, «Билим ва интеллектуал салохият» нашриёти, 2019. – 160 б.

11. İmodiddin Nasimiy. Jononni sevarman. Çazallar (Tarjima. T.Qahhor). – Toshkent, “Bilim va intellektual salohiyat” nashriyoti, 2019. – 160 б.

12. Жаҳон шеърятти дурдоналари. Саййид Имодиддин Насимий. Мен бу жаҳонга сығмасман. – Toshkent, “O‘zbekiston”, 2012.

13. Насимий И. Асарлар. – Тошкент, «Адабиёт ва санъат нашрëити», 1977. – 232 б.

Каримбой ҚУРАМБОЕВ,
*филология фанлари доктори, профессор,
“Махтумқули Фирогий” медали соҳиби*

УЛУҒ ШОИРГА ЭҲТИРОМ РАМЗИ

XVIII аср туркман адабиётининг буюк сўз санъаткори, наинки туркман, балки туркий дунё шеърятининг ёруғ юлдузларидан бири, қолаверса, жаҳон адабиётида номи ҳурмат билан тилга олинадиган, асарлари севиб ўқиладиган бетакрор шоири Махтумқули Фирогий таваллудининг 290 йиллиги 2014 йилда жаҳоннинг қўн давлатлари қаторида Ўзбекистонда ҳам кенг нишонланди.

Юбилей арафасида туркум адабий-маданий тадбирлар, учрашувлар, илмий-амалий конференциялар ташкил этилди. Хусусан, 2013 йилнинг 6-8 сентябрида Республика байналмилал маданият маркази, “Ўзбекистон-Туркманистон” дўстлик жамияти, Туркманистоннинг Ўзбекистондаги элчихонаси, Ўзбекистон Фанлар академияси, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси, Ўзбекистондаги туркман миллий маданият маркази ҳамкорлигида шоир юбилейи муносабати билан Хоразмда ўтказилган илмий амалий анжуман ўзбек ва туркман халқлари, адабиётлари ва маданиятлари алоқалари тарихида унутилмайдиган воқеалардан бири бўлиб қолди. Мазкур тадбирни ташкил этишга Ўзбекистондаги бир неча етакчи ижтимоий-сиёсий, ижодий ташкилотларнинг қатнашгани туркман халқига, адабиётига, шоир Махтумқули ижодига катта ҳурмат ва эҳтиромнинг ифодаси бўлди. Бу конференциянинг аҳамияти яна шунда бўлдики, анжуманга Туркманистон Фанлар академиясининг мухбир-аъзоси, мазкур академиянинг Қўлёзмалар институти директори, таниқли олим Аннагурбон Аширов раҳбарлигида бир гуруҳ атоқли туркман олимлари қатнашди, мазмунли маърузалари билан анжуманнинг нуфузини янада оширдилар.

Туркман ва ўзбек олимларининг Махтумқули ижоди юзасидан турли аспектларда қилган маърузалари ҳар икки адабиёт-

шуносликдаги “Махтумкулишунослик” соҳасини бойитди, мундарижасини кенгайтирди, деб конференциянинг бир иштирокчиси сифатида ишонч билан айта оламан. Умуман, Хоразм заминида ўтган уч кун ўзбек ва туркман халқлари, адабиётлари байрамига айланиб кетди. Хоразмнинг Олий ўқув юртлари ва умумтаълим мактабларида, коллеж ва лицейларида, бошқа-да ижодий ташкилотлардаги учрашувларда туркман халқига, унинг буюк шоири ижодига нисбатан билдирилган самимий сўзлар, тилаклар ҳар бир анжуман иштирокчиси қалбида маънавиятимизни уйғунлаштириб турган, адабий ва абадий дўстлигимиз рамзига айланган донишманд шоир шеъриятига бўлган қизиқиш ва ҳавасни юз чандон кучайтириб юборди.

Бундай тадбир Бухоро вилоятида ҳам юксак даражада ташкил этилди. Бухоро аҳли Махтумкулининг юбилейи санасини ўз адабиётларининг байрамидек нишонлади, шоир меросига эҳтиром кўрсатишди. Дарвоқе, ҳар икки вилоятда шоир юбилейининг юксак савияда, кўтаринки руҳда нишонланиши бежиз эмас. Махтумкулининг Хивадаги “Шерғози” ва Бухородаги “Кўкалдош” мадрасаларида таҳсил олгани, маълум муддат ўлка ҳаёти, адабий муҳити билан ҳамнафас яшагани бу тадбирларга алоҳида кўтаринки руҳ бағишлади.

Махтумкули шеърлари Ўзбекистонда нихоятда машҳур, мухлисларининг севимли шоирларидан бири эканлигига далил бўладиган мисолларни яна кўплаб келтира оламан. Ҳурматли Президентимиз И.А.Каримовнинг “Махтумкули ўзбек халқига ҳам, туркман халқига ҳам бирдек азиз ва суюкли сиймодир”, деб ёзганида шоирнинг халқимиз қалбидан чуқур жой эгаллаганини назарда тутгани шубҳасиз. Махтумкули Қорақалпоғистонда ҳам жуда қадрладиган, асарлари қўлма-қўл ўқиладиган, шеърлари бастакорлар, хонандалар, жировлар ва бахшилар томонидан мароқ билан қуйладиган шоирдир. Қорақалпоқ адабиётида Махтумкули шеъриятидан илҳом олиб қалам тебратаётган шоирларни ҳозир номма-ном санасам, каттагина рўйхат пайдо бўлади. Шу мантиққа асосланган бўлса керак, Ўзбекистон Қаҳрамони, атоқли шоир И.Юсупов “Қорақалпоғистон – Махтумкулининг иккинчи шоирлик ватани” деб ёзганди. Махтумкулининг 290 йиллиги Қорақалпоғистонда ҳам нишонланди. Адабий кечалар, анжуманлар ташкил этилди. Таниқли шоир ва таржимон Абулқосим Ўтепбергенов таржимасида Махтумкулининг “Танланган асарлар”и қорақалпоқ тилида босилиб чиқди. Шоир ижодига бағишланган

бир неча мақолалар эълон қилинди. Махтумқули ижодининг Ўзбекистон ва Қорақалпоғистонда кенг ёйилишида, оммалашishiда таржимонларнинг хизмати муҳим бўлганини таъкидлаш зарур.

Айниқса, шоир шеърларининг ўзбекча таржималарида Ж.Шарипов, Э.Очилов, Г.Матёкубова, М.Аҳмад, М.Кенжабек, А.Жумаев ва Ж.Зулпиев, О.Тўраевларнинг ижодий меҳнатларини тилга олиш ўринлидир. Ушбу таржимонларнинг саъй-ҳаракатлари туфайли шу кунгача матбуотда эълон қилинганларидан бошқа Махтумқулининг ўн бешга яқин таржима китоблари, турли йилларда алоҳида-алоҳида нашр этилди. Бошқа бир миллий адабиёт вакили меросининг ўзбек тилида худди шундай оммалашгани, кўп маротаба нашр этилгани, очиғи, менга маълум эмас. Шу фактнинг ўзиданок, Ўзбекистонда Махтумқулига қизиқиш, шеърятига чанқоқлик нақадар кучли эканлигини тасаввур қилса бўлади. Юқорида тилга олинган таржимонларнинг ҳар бир таржима китоби ҳақида махсус сўз юритиб, таржимашунослик аспектида тадқиқот олиб борса арзийди. Бирок, мақоланинг ҳажми, мақсади бу масалада кенг кўламда фикр айтиш имконини бермайди.

Шундай бўлса-да, фақат бир таржимон — Махтумқули шеърларини ўзбек тилига ўгириш ва нашр қилдиришда энг фаол мутаржим Эргаш Очилов тўғрисида сал батафсилроқ тўхтамоқчиман. Э.Очилов ҳам олим, ҳам таржимон. Шарқ мумтоз адабиётини мукамал билади, фақат илмий таҳлил қилиш билангина чекланмасдан, таржима қилишда ҳам жуда фаол ва фидойи мутаржим. У форс тилининг моҳир билимдони. Бу эса унга Рудакий, Фиробий, Фирдавсий, Ибн Сино, Паҳлавон Махмуд, Хусрав Дехлавий, Бобур, Байрамхон, Зебуннисодек шоирлар, мутафаккирларнинг форс тилидаги асарларини, рубойларини ўзбек тилига муваффақиятли ўгириш имконини берди. Таржималарнинг мухлислар, мутахассислар томонидан яхши кутиб олингани, ижобий баҳолангани Э.Очиловнинг таржимонлик салоҳиятидан дарак беради. Унинг бу тажрибаси Махтумқули шеърларини ўзбекчалаштиришда қўл келгани кўриниб туради. Э.Очиловнинг ташаббуси ва бевосита иштирокида Махтумқулининг бир туркум шеърлари “Дунё ўтиб борадир” (2007) деган номда ўзбек тилида босилиб чикди. Шунингдек, у шоирнинг 150 га яқин шеърларини ўзбек тилига ўгириб, ўз “Сўзбоши”сида “Устозингдан айрилма” (2012) деган ном билан махсус нашр қилдирди. Таржимон Махтумқули шеърларини ўзбек тилига ўгиришдаги ишларини изчил давом эттирди. Улуғ шоирнинг 290 йиллиги юбилеи арафасида

Э.Очилов таржимасида Махтумқулининг 400 шеъри “Махтумқули. Асарлари” (2013) деган ном билан ўзбек тилида чоп этилди ва у шоир юбилейига ўзига хос тўхфа бўлди. Унинг Махтумқули шеърларининг фидойи таржимони сифатидаги яна бир хайрли ишини тилга олиб ўтишни ўринли деб биламан. Гап шундаки, у Махтумқули юбилейи арафасида яна бир таржима китобини тайёрлади. Тўплам “Булбул ноласи” деб аталади. Китобнинг ҳажми эллик босма табоқдан ортиқ. Унга Махтумқулининг 705 шеъри ўзбек тилига ўгирилиб киритилган. Мазкур мажмуа Махтумқулининг ҳозиргача ўзбек тилида нашр қилинган китобларининг ҳажм жиҳатдан энг каттаси. Бу китобнинг яна бир афзаллиги шундаки, ундан шоирнинг лириканинг кўпгина жанрларида (ғазал, муҳаммас, маснавий, мусаддас, олтилик, ўнлик ва ҳоказо) ёзилган шеърят намуналарининг таржималари ўрин олган. Китоб билан танишган мухлис Махтумқули мероси ранг-баранг жанрлар, шеърининг шаклларда битилган асарлардан иборат эканлиги тўғрисида яхлит маълумотга эга бўла олади.

Ушбу таржима китоб Э.Очиловнинг узоқ йиллар давомидаги анча мураккаб ва қийин ижодий заҳматининг самараси ўлароқ юзага келган, Махтумқулининг яхлит адабий мероси, ҳаётбахш шеърининг тўғрисида ўзбек китобхонларига тўла-тўқис маълумот берадиган, қўлма-қўл ўқиса арзийдиган салмоқли ва салоҳиятли шеърининг гулдаста бўлди. Китобга таржимон муаллифлигидаги “Махтумқули ижоди Ўзбекистонда” деган мақоланинг илова қилингани, унинг аҳамиятини янада оширган.

Албатта, ҳар қандай ишда, жумладан, ижодий фаолиятда, таржимада ҳам камчиликлар бўлиши табиий. “Булбул ноласи” ҳам бундан мустасно эмас, таржимада баъзи нуқсонлар ўтиб кетган бўлиши мумкин. Ишонаманки, келажакда Махтумқули шеърларининг ўзбек тилидаги таржималари, айниқса, “Булбул ноласи” ҳам алоҳида тадқиқот объектига айланади ва мутахассислар мазкур таржима китоб юзасидан ҳам ўз ҳолис фикрларини билдиради, баҳолайди.

Хулоса шуки, “Булбул ноласи” китоби ўзбек таржима адабиёти ривожига муносиб ҳисса бўлиб қўшилишига аминман. Энг асосийси, “Ўзбек халқига ҳам туркман халқига ҳам бирдек азиз ва суюкли сиймо” Махтумқули ҳикматга йўғрилган ушбу асари тўғрисида яна бир бор ўзбек халқининг, мухлисларнинг эътирофига, ҳурматиغا сазовор бўлди. “Булбул ноласи” китоби ўзбек адабиётида Махтумқулига қўйилган навбатдаги ўзига хос адабий ёдгорлик,

десам муболага бўлмас. Бу ишда заҳматкаш олим ва таржимон Эргаш Очиловнинг хизматлари бениҳоя катта деб ҳисоблайман. Махтумкулининг 290 йиллик юбилейи муносабати билан Туркменистон Президентининг фармони билан бир гуруҳ чет эллик олимлар, таржимонлар қаторида унинг ҳам “Махтумкули Фироғий” медали билан тақдирланганида олим-таржимоннинг шоир шеърларини ўзбек тилига таржима қилишдаги самарали хизматлари назарда тутилган эди. Туркман адабиётининг фаол таржимони (у атоқли туркман мумтоз шоири Муллонафаснинг бир туркум шеърлари ҳамда “Зухра ва Тоҳир” достонини ҳам ўзбек тилига таржима қилган эди), фидойи олим Эргаш Очиловни бу юксак мукофот билан табриклар эканман, бундан кейинги таржимонлик фаолияти бардавом, янада салмоқли бўлишига тилакдошман.

Ҳа, бизнинг Ватанимизда умуминсоний ғояларга, умумбашарий манфаатларга хизмат қилган, ҳеч қачон эскирмайдиган, ҳеч бир замонда ҳам аҳамиятини йўқотмайдиган қадриятларни улуғлаган сўз санъаткорларига, миллатидан қатъи назар, ҳамиша эҳтиром, ҳурмат кўрсатилади. Ўзбекистонда ҳам эъзозланадиган, шеърлари халқимиз, китобхонлар ва санъаткорлар қалбига абадий муҳрланган буюк туркман шоири ва мутафаккири Махтумкули ижоди бу фикрнинг ёрқин исботидир.

*“Қарақалпақ эдебияты” газетаси,
2015 йил, февраль, № 2*

Аҳмад ОТАБОВ

СОҲИР СЎЗ САНЪАТКОРИ

Атоқли туркман мумтоз сўз санъаткори Муллонафас номи халқимиз орасида ҳам машҳур бўлишига қарамай, шу маҳалгача унинг шеърлари ўзбек тилига таржима қилинмаган, у ҳақда бирор-бир тадқиқот ҳам олиб борилмаган эди. Шоир кўшиқларининг ўзбекча вариантлари эса, Махтумкули шеърлари каби, бахши ва ҳофизлар томонидан ижодий тарзда ўзбекчалаштириш шаклида юзага келган. Айни жиҳатдан таваллудининг 200 йиллиги муносабати билан “Ўзбекистон” нашриёт-матбаа ижодий уйи томонидан чоп этилган “Муҳаббат фасли” тўплами Муллонафас ижоди муҳлисларига муносиб тўхфа бўлди.

Тўплам шоир лирикаси ва “Зухра-Тоҳир” достонидан саралаб олинган юзга яқин шеърни ўз ичига олади. Уларни адабиётшунос олим ва таржимон Эргаш Очилов таржима қилиб, нашрга тайёрлаган ҳамда 250 дан ортиқ қадим туркий, арабий ва форсий сўзлар, тарихий, диний, тасаввуфий тушунчалар ва киши номларига изоҳ берган.

Муллонафас ижодидан ўзбек тилига ўгирилган илк тўплам бўлганлиги учун таржимон унга асосан бахши ва ҳофизларимиз репертуаридан мустаҳкам ўрин олган “Гулистонима”, “Ёдимга тушди”, “Кел буён”, “Бодомқовоқларингдан”, “Кўнглим”, “Ҳайрона қолар”, “Гулзориндан”, “Қизлар”, “Керак”, “Унутма”, “Орзу айлаб”, “Намасан?”, “Севар ёрим бўлмаса”, “Боғ сайлига кетайлик” каби ўнлаб машҳур кўшиқлари ҳамда шоирнинг адабий киёфаси ва бадий маҳоратини кўрсатиб, туркман мумтоз адабиётидаги мавқе-мақомини белгилаган “Овози келса”, “Кезгин”, “Дуч бўлар”, “Назарин солган кўнглим”, “Тилла ғозим, “Ярашмас”, “Келибман”, “Чиқа билмадим”, “Қиз”, “Гўзал ёрни истаб” сингари сара шеърларини таржима қилиб киритган.

Ўзбек ўқувчиларининг Муллонафас ҳаёти ва ижоди билан етарли даражада таниш эмасликларини ҳисобга олиб, тадқиқотчи-таржимон тўпламга салмоқли сўзбоши ҳам ёзган. У беш қисмдан иборат бўлиб, биринчи қисми шоир таржимаи ҳолига, иккинчиси адабий меросининг тўпланиши ва нашрларига, учинчиси ижодининг жанрий таркиби, мавзу кўлами, тил ва услуб хусусиятларига, тўртинчиси соҳир сўз санъаткорининг бадий маҳорати сирларини очиб беришга, бешинчиси эса асарларининг ўзбек халқи орасига тарқалиши масалаларига бағишланган.

Биз Эргаш Очиловни асосан форс-тожик мумтоз адабиёти намояндалари ижодидан амалга оширган таржималари орқали таниймиз. Лекин у туркман адабиёти бўйича ҳам тадқиқотлар олиб борган, машҳур туркман шоирлари ижодидан намуналар таржима қилган. Жумладан, Махтумқули шеърларининг энг сара ўзбекча таржималари асосида “Дунё ўтиб борадир” (Тошкент: “Шарқ”, 2007) тўпламини тайёрлаганида унга ўзининг ҳам 50 га яқин таржималарини киритган эди. Бугина эмас, у шоир ҳақида “Туркман булбули”, “Махтумқули ҳаёти ва ижодининг Ўзбекистонда ўрганилиши”, “Махтумқули асарларининг ўзбекча таржималари” каби теран таҳлиллар ва илмий умумлашмаларга бой салмоқли мақолаларини илмий-адабий жамоатчилик эътиборига ҳавола этган. Бу тажрибалар Муллонафас шеърлари таржимасига жуда қўл

келган: у шоир шеърларини равон ва таъсирчан тарзда ўзбекчада жаранглата олган.

Мулланафас асосан бармоқ вазнида, мурабба жанрида ижод қилган. Лекин у арузда ҳам маҳорат билан қалам тебратган: шоир ижодида бир неча ғазал ва кўплаб мухаммаслар мавжуд. Шарқ мумтоз сўз санъаткорлари шеърларини арузда таржима қилиб келаётган таржимон уларни ўз вазнида ўзбекчалаштириш билан таржимада шакл ва мазмун бирлигини сақлаб қолишга муваффақ бўлган. “Кўзларинг”, “Чиқар”, “Гул”, “Қолмишам” каби ғазаллар, “Кел буён”, “Вақтидир”, “Иккимиз”, “Жон ўртанур”, “Кўрмадим”, “Бир гўзал”, “Керак”, “Этдинг мени”, “Айрилмишам”, “Эй сабо” номли мухаммаслар шулар жумласидандир.

Албатта, ўзбек ва туркман тиллари ўзаро яқинлиги учун баъзида бутун бошли шеърларни ҳам айрим тушунарсиз сўзларни алмаштириб, шундоққина ўзбекчага ўтказиб қўя қолиш мумкин. Баъзи банд, байту мисралар эса деярли ўзгаришсиз кўчади. Лекин ҳамиша ҳам шундай бўлавермайди: гоҳ соф туркманча, гоҳ форсий-арабий сўз ва жумлалар мисралар, бандларнинг қурилишини айнан сақлаб қолишга имкон бермайди, шунда таржимон изланиши, янги қофиялар топиб, банд қурилишини ўзгартиришига тўғри келадики, бу жараён оддий табдил доирасидан чиқиб, ҳақиқий таржима ҳисобланади. Мисол учун, қуйидаги банд таржимасини олиб кўрайлик:

*Гўлуп бакса, ол гаррылар батланып,
Өтен гўнләр, йигит чағлар ятланып,
Гөк отлар саралып, дарағт отланып,
Асман жўнбўш эйләп, лерзана галар.*

Бу банд ўзбек тилига айнан ўтказилса, “ботланиб”, “ўтланиб”, “саралиб” каби кўп сўзлар тушунарсиз бўлиб қолиши мумкин: “ботланмоқ” – кучайиш, дадилланиш, кучига куч қўшилиш каби маъноларда келади; “ўтланмоқ” – ўсиш, ўтга айланиш дегани; “саралмоқ” – сарғайишни билдиради. Шунинг учун мазмунидан келиб чиқиб, бу банд қуйидагича таржима қилинади:

*Кексалар ғайратга кирса бўлиб шод,
Йигит чоғи, ўтган умрин этиб ёд,
Майсалар сарғайиб, хашак бўлса ўт,
Осмон жунбуш айлаб, ларзона қолар.*

Яқин тиллардан таржиманинг кўпгина қулайликлари билан бирга, ўзига хоса қийинчиликлари, мураккабликлари ҳам мавжуд. Бунда, хусусан, ёзилиши ва айтилиши бир хил бўлса-да, маъноси ҳар хил бўлган “алдоқчи сўзлар” таржимонни чалғитиб қўяди. Ёки муайян сўзлар ҳар икки тилда мавжуд бўлса-да, бирида фаол, иккинчисида нофаол бўлиши мумкин. Айни жиҳатдан, таржимон шоирнинг “Сасин ангса” радифли машҳур шеърини “овози келса” деб ўгиради. Чунки “сас” ўзбек тилида “овоз” сўзичалик кенг қўлланмайди. “Ангса” сўзи туймоқ, ҳис қилмоқ, билмоқ, англамоқ маъноларини билдириб, улар ичидан “туйса” сўзи энг мувофиқ бўлиб кўринади. Лекин таржимон мазкур сўз зикр этилган маъноларидан ташқари, контекстда сезса, эшитса, келса, янграса, кўрса маъноларида ҳам келганлиги, яъни турли бандларда турли маъно товланишларига эгаллигини ҳисобга олади. Чунончи:

*Харсыдунйә сөөр теңңәни, малы,
Бир гүн битап болуп, гитсе межғалы,
Дөнүп-депремәге болмаса халы,
Галар гарысына, “Пул!” сесин аңса.*

*Нафс бандаси севар давлатни, молни,
Бир кун хаста бўлиб, кетса мажзоли,
Ҳатто қимирлашга қолмаса ҳоли,
Оёққа қалқар пул овози келса.*

Ёки “бари гал” радифли машҳур қўшиқни “кел буён” деб таржима қилади. Чунки бу ўғуз лаҳжасидаги ибора бошқа ўзбек шеваларига қараганда туркман тилига анча яқин хоразмликларгагина тушунарли. Агар уни айнан қолдирса, кўпчилик уни “барча(нг) кел”, “ҳамма(нг) кел” маъносида тушуниши мумкин. “Бери кел” деб олганда эса ибора поэтик хусусиятини йўқотиб, оддий, тўпори жумлага айланади. Айни жиҳатдан мутаржимнинг бу топилмасини маъқуллаш мумкин:

*Сенга тушди кўзим, эй севгили жонон, кел буён,
Сочи мушк исли иффор, сунбулу райҳон кел буён...*

Албатта, бу тўплам таржимашунослар ҳамда туркман тили ва адабиёти мутахассислари назарига тушиб, ўзининг ҳаққоний баҳосини олиши шубҳасиз. Лекин севги мавзuidaги гўзал ва бетакрор

шеърлари туфайли “ишқ мулкининг шоҳи” номи билан машҳур бўлган ҳассос шоир ижодидан илк бор ўзбек ўқувчилари учун бир гулдаста сифатида тайёрланган “Муҳаббат фасли” тўплами Мулланафас шахси ва ижодий қиёфаси тўғрисида яхлит тасаввур ҳосил қилиши билан ўзига хос илмий-адабий аҳамиятга эга.

*“Ўзбекистон адабиёти ва санъати”
ҳафтанома, 2010 йил, 12 март*

Абдулло СУБҲОН,
шоири тоҷик

ШЕЪР ХУД ТАРЧУМА АСТ

Вақте суҳан аз боби тарҷума, хоссатан тарҷумаи осори бадеъ аз забони форсӣ-тоҷикӣ ба забони туркӣ-ўзбекӣ меравад, кас ғайриихтиёр ба дирўзу имрўзи он назар меафканад.

Дар гузаштаи дуру наздик шохкориҳои адабиёти форсӣ-тоҷикӣ ба забони туркӣ-ўзбекӣ, дар муқоиса бо сад соли охир, хеле кам баргардонда шудаанд.

Сабаби асосиаш дар он будааст, аксари алоқамандони каломи бадеъ ба омўхтани забони форсӣ-тоҷикӣ иштиёқи баланд доштаанд.

Аҳли қалами минтақа бо он бовар зистаанд, ки забони ширин ва хушоҳанги форсӣ-тоҷикӣ забони шеър ва илму адаб аст. Биноан аксарияти шуарои туркнажод форсигўй будаанд. Форсинажодон онҳоро “туркони порсигўй” номидаанд.

Мисолан, Амир Хусрави Дехлавӣ, Мирзо Абдулқодири Бедил, Бадриддини Ҳилолӣ, Зебуннисо, Паҳлавон Маҳмуд..., ки дуи аввал шўҳрати ҷаҳони доранд, доди суҳанро бо ин забон додаанд.

Мурғи ҳаёли абулмаъонӣ Абдулқодири Бедили барлос дар авҷи аълои шеъри форсӣ-тоҷикӣ чунон баланд ба парвоз омада, ки то кунун ҳеч шоире қудрати тавони ба ў расиданро надонад.

Шоироне мисли Амир Алишери Навоӣ, Фурқат, Оғаҳӣ, Боборахим Машраб, Нодирабегим, Ҳамза Ҳакимзода Ниёзӣ ба ду забон: туркӣ ва форсӣ эҷод кардаанд.

Ин ҳама мисол барои он оварем то ба имрўзиён рўшан шавад, ки аксари қавмҳои туркнажод то ибтидои садаи XX ниёз ба тарҷу-

ма аз забони форсӣ-тоҷикӣ надоштаанд, метвон гуфт, ки забони форсӣ-тоҷикӣ забони дуҷуми модариашон будааст.

Вале чун пой аҷнабиёни мустамликахоҳ ва ҷудоиандоз ба сарзамини мо расид, баҳси “ману ту” оғоз ёфт. Меҳмонони ноҳонда, ба мақсади зарбаи ҷонкоҳ задан ба дини мубини ислом ва арзишҳои миллӣ, даставвал ба танг кардани доираи истифодаи забони форсӣ-тоҷикӣ, ки то андозае густаришдиҳандаи афқору андешаи исломӣ буд, сар кардаанд.

Бояд ёдрас намоем, ки аксарияти ҳукмдорони маҳаллӣ: хону беку амирон, бо вучуди он, ки туркнажод будаанд, то ибтидои садаи бист аз забони форсӣ-тоҷикӣ пуштбонӣ кардаанд, ҳатто бо осори назмӣ, насрӣ ва амру фармонҳои хеш ба рушди тараққи ин забон саҳм гузоштаанд.

Охирин байте, ки амир Олимхони манғит дар пиронсолӣ дур аз ватан эҷод кардааст, ин буд:

*Гадо гар дар Ватан мирад, амир аст,
Амири беватан хору ҳақир аст.*

Ва ҳоло ин байт лавҳи мазораширо оро медиҳад.

Маъракаи беш аз андоза соддакунӣ забони форсии тоҷикӣ дар ибтидои садаи XX ва таълими яктарафӣ адабиёт дар мактабҳои умумии миёна низ ба пиёда шудани аҳдофи аҷнабиён хизмат кардааст. Бар асари маҳдуд ва масдудкуниҳо ақвоми туркнажод, аз ҷумла ўзбекон, аз забони форсӣ-тоҷикӣ дур гардидаанд, билохира ба тарҷума ниёз пайдо шуд. Соддаписандӣ ва маҳдуду масдудкуниҳо тоҷиконро низ аз асолаташон то андозае дур кард.

Имрӯз кор то ба ҷое расидааст, ки то мисли Эргаш Очилов нафаре нуктадону нуктарас шеърӣ шоирони классики форси-тоҷикро ба ўзбекӣ барнагардонанд, мазмуни моҳияти навиштаҳои онҳо аз мардум пӯшида мемонад.

Шеърро дар нусхаи асл мутолиа намудан лаззати хоссае дорад. Зеро, аввалан шеър худ маҳсули тарҷума аст, онро забони эҳсосу андешаи шоир аз забони бевожаи ҳастӣ бармегардонад ва рӯи коғаз мерезад. Дар натиҷа шеъре эҷод мешавад, ки аз шеъри ниҳон аз ҷашму зехнҳо ҷорӣ олами беруна мутафовит. Яъне шоир наметавад зебоиҳои олами берунаро комилан пеши назари хонанда таҷассум созад. Биноан шуарои асил аз гуфтаҳои хеш изҳори қаноатмандӣ накардаанд, умре бо ёди шеъри комил ба сар бурдаанд.

Вақте тарҷумонҳо тарҷумаҳои шоиронро такрор тарҷума мекунанд, шеър таровату зарофати худро баштар аз даст медиҳад.

Чанде пеш нашриёти “Фан”и Фарҳангистони улуми Ўзбекистон бо ҳамкори ва дастгирии ройзании фарҳангии сафорати Чумхурии Исломии Эрон дар Ўзбекистон тарҷумаҳои номзади илмҳои филологии Эргаш Очиловро аз шеъри шоирони қадими форси-тоҷик таҳти унвони “Минг бир рубойӣ” (“Ҳазору як рубойӣ”) бо теъдоди 1000 нусха ба дасти чоп сурудааст.

Доктор Ҳабиб Сафарзода – ройзани фарҳангии сафорати Чумхурии Исломии Эрон дар Ўзбекистон дар муқаддимаи ин асари пурарзиш нигоштааст: “Ройзании фарҳангии сафорати Чумхурии Исломии Эрон дар Ўзбекистон ин асари арзандаро ба фарҳангмадорони маърифатҷӯи кишвари дӯст ва бародари Ўзбекистон тақдим ва пешкаш менамояд, умед аст алоқамандон ба фарҳанг ва забони форсӣ аз зарифи ҳунари ва ҳикмӣ ва ахлоқии мавҷуд дар ашъори ин китоби арзанда баҳраи вофир ва кофиро бибаранд”.

Воқеан, китоб арзиши баланд дорад. Эргаш Очилов бо маҳорати ба худ хос на танҳо рубойиҳои шоирони маълуму машҳури минтақа: Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абӯнасири Форобӣ, Абулқосими Фирдавсӣ, Абӯали ибни Сино, Абдуллоҳи Ансорӣ, Абдулҳолиқи Гӣждувонӣ, Паҳлавон Маҳмуд, Амир Хусрави Деҳлавӣ, Убайди Зоконӣ, Фонӣ, Хондамир, Бадриддини Ҳилолӣ, Заҳриддин Муҳаммад Бобур, Абдурахмони Мушфиқӣ, Зебуннисо, Мирзо Содиқӣ Муншӣ, Қорӣ Раҳматуллоҳи Возеҳ, Шамсиддин Шохин, балки рубойиҳои шоирони барои имрӯзиён камошно ва ноошно низ, ба мисли Ойшаи Самарқандӣ, Маҳастии Ганҷавӣ, Асириддини Аҳсикатӣ, Фаҳриддини Розӣ, Фаҳриддини Ироқӣ, Дуҳтарӣ, Шох Неъматуллои Валӣ, Меҳрии Ҳиротӣ, Шоҳии Сабзаворӣ, Шарафиддини Алиӣ Яздӣ, Офокбегим, Байрамхон, Комилабегим, Ниҳонӣ, Мунира (дуҳтари Абдурахмони Мушфиқӣ), Заифӣ, Бибихотун, Ифғатӣ, Бузургии Кашмирӣ ба забони ўзбекӣ баргардондааст. Овардаи мухтасари шарҳи ҳоли шуарои мазкур ба қимати китоб афзудааст. Бино ба иқрори Эргаш Очилов (ниг. “Минг бир рубойӣ”, сах. 5 – 6) тарҷумаи рубойӣ ба забони ўзбекӣ аз нимаи дуюми асри XX оғоз ёфтааст. Аз он аҳд то имрӯз анқариб 10 ҳазор рӯбоии шуарои форси-тоҷик ба забони ўзбекӣ баргардонда шудаанд.

Ба ин кор шоир – тарҷумонҳо Хуршед, Муинзода, Васфӣ, Чустӣ, Эркин Воҳидов, Ҷамол Камол, Сулаймон Раҳмон, Хур-

шид Даврон, Матназар Абдулҳаким, Самандар Воҳидов, Исроил Субҳонӣ, Эргаш Очилов (дар қолаби арӯз). Ғафур Ғулом, Шоислом Шомухамелов, Тўхтасин Чалолов, Улфат, Боқир, Назармат, Абдулло Орифов, Эшвой Пардаев, Нусрат Карим, Баҳриддин Турғунов, Ошиқ Эркин, Садриддин Салими Бухорӣ, Абдулҳамид Парда (ба вазни ҳичои) саҳм гузоштаанд.

Шоирони қадими ўзбек то ибтидои садаи асри XX ҳама дар қолаби арӯз шеър гуфтаанд. Агар шеър гуфтан дар қолаби арӯз хунари иловагист, пас онҳое, ки дар тарҷума он хунарро ба кор бурдаанд, сазовори ҳурмату эҳтироманд.

Эргаш Очилов ҳангоми тарҷума хунари иловагиро ба кор бурдааст. Магарам бо ниёғони худ пайвастанист.

Аз нигоҳи мо, тарҷумон бояд ҳангоми тарҷума ҳадафҳои шоирро пайгири намояд, чунон кунад, ки аз тарҷумаҳо руҳу нафаси нусхаи асл эҳсос шавад. Аз шоир – тарҷумонҳои муосири ўзбек дар ин кор (равонаш шод бод!) Аскар Маҳкам дасти тамом дошт.

Мутолиаи “Минг бир рубоӣ” ба забони ҳол мегӯяд, ки Эргаш Очилов низ дар ин росто по ба пой Аскар рафтанист. Ў ҳаддалим-кон кӯшидааст, ки фарқ байни нусхаи асл ва тарҷума намонад. Дар тарҷумаҳояш вазн, қофия, санъати бадеи, чун дар нусхаи асл, риоя шудаанд. Мазомини ирфонии рубоӣ низ аз мадди назараш дур намондааст.

Инак, ба тариқи намуна чанд мисол меоварем. Бигузор, хонанда худ қазоват кунад. Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ:

*Бо дода қаноат куну бо дод бизӣ,
Дар банди такаллуф машав, озод бизӣ.
Дар беҳ зи худӣ назар макун, ғусса махӯр,
Дар кам зи худӣ назар куну шод бизӣ.*

Тарҷума:

*Кӯн бориға-ю, Ҳақни этиб ёд яша!
Дил берма такаллуфға-ю, озод яша!
Ғам чекма сира кӯриб ўзингдан бойни,
Сендан-да фақирларни кӯриб шод яша!*

* * *

*Омад бари ман. Кӣ? Ёр. Кай? Вақти саҳар.
Тарсанда зи кӣ? Зи хасм. Хасмаш кӣ? Падар.*

*Додам-и ду бўса. Бар кучо? Бар лаби тар.
Лаб буд? На! Чи буд? Ақиқ! Чун буд? Чу шакар.*

Тарчума:

*Келди, мана. Ким? Ёр. Қачон? Вақти саҳар.
Кимдан чўчир у? Душмандан. Ким у? Падар.
Бир жуфт ўпич олдим. Қаеридан? Лабидан.
Лаб эрдими? Йўқ. Нима? Ақиқ. Таъми? Шакар.*

Паҳлавон Маҳмуд:

*Меъмори фалак, ки қасру айвон созад,
Чун сохт боз тамом вайрон созад.
Ҳар тоқ, ки имрӯз расонад ба фалак,
Фардош ба хоки тира яксон созад.*

Тарчума:

*Меъмори азал қаср ила айвон айлар,
Бўлгай-да ясаб, сўнг уни вайрон айлар.
Ҳар тоқиқи, етган эди бул кун кўкка,
Эртан яна тупроқ ила яксон айлар...*

* * *

*Ай хоча, дар ин ҷаҳон ҷаро беҳабарӣ,
Рӯзону шабон дар талаби симу зарӣ.
Сармояи ту аз ин ҷаҳон як кафан аст,
Он ҳам бағумон аст: барӣ ё набарӣ.*

Тарчума:

*Эй хожа, ҷаҳон маънисидан йўқ хабаринг,
Кундуз-кеча тортар ўзига сийму заринг.
Дунёда кафан эрур фақат дастмоянг,
Маълум эмас, аммо ўшани ҳам этаринг...*

Абдулхолиқи Ғичдувонӣ:

*Гар дар дилат аз касе шикоят бошад,
Дарди дили ту аз ў бағоят бошад,*

*Зинҳор ба интиқом маиғул машав,
Бадро бадиш ҳеш кифоят бошад.*

Тарчума:

*Гар бир кишидан дилда шикоят бўлгай,
Дил оғриги ундан бениҳоят бўлгай;
Ҳеч ўйлама интиқом олишни, чунки
Ёмонга ёмонлиги кифоят бўлгай.*

Китоби “Минг бир рубоий”, ки ороиши хуб дорад, на танҳо ба шеърдўстони ўзбек, балки барои хонандагони тоҷик низ, ки баъзан аз душвории забони рӯзномаи “Овози тоҷик” меноланд, ғизои маънави мебахшад. Китоб зери таҳрири шоир Чаъфар Муҳаммад рӯй чопро дидааст.

Рӯзномаи “Овози тоҷик”, 25 июли соли 2009

Абдуҳамид ПАРДА,
шоир

ТАРЖИМА ҲАМ – ИЖОД

*(“Муҳаббат тароналари”. Рубоийлар. Эргаш Очилов
таржималари. – Тошкент: “Шарқ” нашриёти, 2005 йил)*

Мумтоз, қолаверса замонавий форсий адабиёт – улкан дорил-фунун. Қадимда мадрасаларда араб ва форс тили пухта ўргатилгани учун уларни оммавий ўзбекчалаштириш зарурияти бўлмаган. Бундан қатъи назар адабиётимиз тарихида буюк форсигўй шоирлар асарлари таржимасига қайта-қайта қўл урилган. Жумладан, ҳазрат Огаҳий ҳам бу хайрли ишга ҳиссадош бўлган. Ўтган асрнинг ўрталардан эътиборан форсигўй шоирларнинг асарларини таржима қилиш ниҳоят оммавий ва одатий тус олди. Саъдийнинг «Ғулистон»и, Хожа Ҳофиз ғазаллари, Фирдавсий «Шохнома»си, Умар Хайём рубоийлари ўзбек тилида янгради. Форсигўй шоирлар асарларининг таржимасига салоҳиятли олим ва таржимон Эргаш Очилов ҳам бир неча йиллардан буён ҳисса қўшиб келяпти. «Муҳаббат тароналари» («Шарқ» нашриёти, Тошкент, 2005 йил) рубоийлар тўплами унинг бу борада амалга оширган

заҳматли меҳнатининг самараси. Бу наинки Эргаш Очиловнинг меҳнати, балки адабий жамоатчиликнинг улкан ютуғи. Мутаржим тўпламга сўзбошида эътироф этганидек, «1994 йили «Рубоий таржимасида шакл ва мазмун бирлиги» мавзuida номзодлик илмий ишини ҳимоя қилган. Тадқиқотда «йигирма беш нафар форсий забон шоирнинг ўн тўққиз мутаржим томонидан амалга оширилган уч мингга яқин рубоийси таржимаси текширилган».

Эргашнинг таржималари билан анчадан буён танишиб келаман. Унинг замонавий шеърят муаммоларига бағишланган мақолалари ҳам катта қизиқиш уйғотди. Бинобарин, олимни наинки шеърятимиз, бутун адабиётимиз жонкуярлари қаторида тилга олишга ҳақлимиз. «Муҳаббат тароналари»да мутаржимнинг ютуқларидан дастлабкиси, рубоийларнинг арузда таржима қилингани. Мутаржим бу нодир мажмуани камоли ҳурмат ила устозларига бағишлаганидан ҳам таъсирландим. Эрон шоири Бобо Тоҳирнинг рубоийлари форсийзабон халқлар орасида машҳурлигини эшитгандиму бироқ унинг ижоди ҳақида нисбатан тўла тасаввурга эга эмасдим. Ниҳоят, Эргашжоннинг заҳматли меҳнати шарофати билан Бобо Тоҳир рубоийлари ҳақида нисбатан тўлароқ тасаввурга эга бўлдик.

*Ким ошиқ бўлса у, жондан ҳайиқмас,
Ошиқ кундаю зиндондан ҳайиқмас.
Бўлар ошиқ дили оч бўри янгли,
Бўри чўпону гаврондан ҳайиқмас.*

Ёхуд Бобо Тоҳирнинг навбатдаги рубоийлари ҳам таржима эканига қисман шубҳа билан қарашимиз табиий:

*Аё, дард, бир ўзинг келсанг, на бўлгай?
Кўнглимга ғамни оз солсанг, на бўлгай?
Бошим узра ҳабибми бу, табиб ё,
Улардан гар бири бўлсанг, на бўлгай?*

Яна:

*Худоё, дод бу дилдан, дод бу дилдан!
Бирор дам бўлмадим мен шод бу дилдан.
Менга арзингни айт дейишса, тингла:
Қиларман тинмайин фарёд бу дилдан.*

Тўпламда муваффақиятли таржима қилинган рубойлар талайгина. Кул Убайдий рубойлари таржимаси ҳам чакки эмас. Таржима ҳам – ижод. Ижод эса илҳом самараси. Наинки илҳом, қора меҳнат меваси. Эргашжон рубойларни таржима қилиш асносида нафақат форс тилини пухта билиши, айна пайтда ижод сирларидан воқифлиги ҳам қўл келган. «Муҳаббат тароналари» тўплами шубҳасиз мактовга лойиқ. Афсуски, шундай беназир китобни нашрга тайёрлашда шошма-шошарлик қилинган. Аввало, китобга пухта муҳаррир тайинланмаган. Дейлик, Иброҳим Ҳаққул, Нусратулло Жумаҳўжа сингари форсий адабиёт билимдонлари ёхуд Ўзбекистон халқ шоири Жамол Камол, Асқар Маҳкам каби форсийзабон шоирлар асарларини таржима қилишда катта тажрибага эга шоирлар бу ҳайрли ишга жалб қилинганда, тўпламнинг бадиий қиймати яна ҳам ортган бўларди. Шеърый таржимага, умуман назмий ва насрий асарларга ҳар қанча сайқал берилса оз. Эргаш Очилов Бобо Тоҳирнинг рубойларини таржима қилар экан, зарур ўринларда аксарият «сира» калимасини қўллайди. Гўё тилимизда бу каломнинг бошқа синоними йўқдай... Қатор рубойлар оч қофия билан таржима қилинганини ҳам маъқуллаб бўлмайди. Ҳолбуки, рубойий асосан тўқ қофия асосида яратилади. Мутаржим «мен», «менинг» сингари олмошларни суиистеъмол қилгани ҳам ғашни келтиради. Ваҳоланки, рубойида наинки ортикча сўз, ҳатто ортикча кўшимча ҳам бўлмаслиги керак. Умуман, шеър тили ўта ихчам, лўнда, аниқ-равшан бўлиши шарт. Эргаш Очилов рубойларни арузда таржима қилгани, албатта, мактовга лойиқ. Бироқ аксарият рубойлар «шеърый техника» жиҳатидан бекаму кўст бўлгани ҳолда бадиий асар сифатида сакта чиққан. Ҳолбуки, шеърда руҳ бўлиши керакдай, таржимада ҳам «шеърый техника унсурлари» сақланиши билан бир қаторда шеърятга, рубойига хос руҳ, шеърый жозоба, оҳанг сақланиши зарур. Эргаш Очилов Ҳофиз Шерозий рубойларидан бирини шундай ўтирган:

*Кел, қўлда тутиб қилгучи шод бодаи ноб,
Кел, сифла рақибдан яширин ҳамда шитоб.
Душман сўзига кирма сира, кетма, ўтир,
Кел, тингла бу нуктанию нўш айла шароб!*

Айни шу рубойни Ошиқ Эркин қуйидагича ўзбекчалаштирган:

*Шодлик шаробини олу боққа кел,
Пасткаш, хасислардан холи ёққа кел.
Борма эшитмоққа рақиб сўзларин,
Мендан эшит, нигор, шош, қучоққа кел.*

(“Жаҳон адабиёти”, журнали, 2004-йил, 11-сон.)

Гарчанд Ошиқ Эркин таржимада аруз қоидаларига тўла риоя қилмаган бўлса-да, унинг таржимаси аслиятга яқинроқдай таассурот қолдиради. “Муҳаббат тароналари”дан жой олган Хожа Ҳофизнинг қуйидаги рубойи ҳам сўзма-сўз таржима қилинган:

*Кўйингда менингдек киши йўқ бехона,
Наздингда менингдек киши йўқ бегона.
Зулфинг занжирига осигани бежиз эмас –
Ишқингда менингдек киши йўқ девона.*

Ошиқ Эркин таржимасида эса мазкур рубой ўзбекона жаранглайди:

*Кўйингда бехона йўқ биздан ўзга,
Наздингда бегона йўқ биздан ўзга.
Зулфинг занжирига осилдик, эй ёр,
Боиским, девона йўқ биздан ўзга.*

(“Жаҳон адабиёти”, журнали, 2004-йил, 11-сон.)

“Муҳаббат тароналари”га бевосита мутаржим сўзбоши ёзгани ҳам нокамтарлик эмасмикан? Гўё адабиётимиз майдонида форсий шеърятдан, рубой илмидан боҳабар алломаи замона қаҳатдай. Афсуски, кейинги пайтда ижод майдонида ҳам монополизм, дейлик ҳар бир ижодкор: шоирми, адибми, таржимонми, адабиётшунос олимми, «хусусий чорбоғи»га бадий таҳрир борасида бегонани имкон қадар яқин йўлатмасликка уринаётгандай... Аксарият адиб-шоирларнинг асарлари жиддий таҳирисиз дунё юзини кўраётир, охир-оқибат хом-хатала “асарларни”, Эргаш Очилов таъбири билан айтганда, «шаклий нафосатга ва бадий балоғатга эга дурдоналар» тарзида «ҳазм қилиш»га уриниб, бадий дидимиз сайқал топиш ўрнига яна ҳам дағаллашяпти. Энг ачинарлиси, йиллар давомида шаклланган бадий таҳрир маданияти бой бериляпти. «Ваҳоб Рўзиматов таҳрир мактабини ўтаганлар» сифа-

тида доврў қозонганлар каби бадий таҳрир усталари анқонинг уруғига айланыпти.

Кези келганда шуни ҳам айтиш керакки, “Муҳаббат тароналари” тўпламини ёш авлодга мўлжаллаб, лотин алифбосида ҳам чоп этиш зарур. Сирасини айтганда, “Муҳаббат тароналари” қўлма-қўл ўқилиши шубҳасиз. Умар Хайём рубойлари Шоислом Шомухамедов таржимасида йирик тўплам сифатида чоп этилганидан кейин форсийзабон шоирлар рубойларининг ниҳоят ўзбекчага ўгирилган яна бир салмоқли тўпламига эга бўлдик.

“Жаҳон адабиёти”, 2006 йил, 1-сон.

Абдуҳамид ПАРДА,
шоир

ДУРДОНАЛАР ГҮЛДАСТАСИ

Адабиётшунос олим, таниқли таржимон Эргаш Очилов чорак асрдан буён рубой тадқиқи ва таржимаси билан шуғулланади. Шу давр мобайнида 150 га яқин форсийзабон шоирнинг беш мингдан ортиқ рубойсини ўзбекчалаштирди. Эргаш Очилов, аввало, рубойларни ўз вазни билан, яъни арузда таржима қилиши диққатга сазовор. Айни пайтда, ўзи эътироф этгандек, “адабиётимизда бутун бир даврни ташкил этадиган рубойларни бармоқ вазнида таржима қилишнинг аҳамиятидан ҳам қўз юммайди”. Шоислом Шомухамедов, хусусан, Умар Хайём рубойларни бармоқ вазнида таржима қилар экан, уларнинг ўзбекона руҳини беришга интилан. Шунинг учун ҳам унинг таржимасидаги айрим рубойлар, фардлар халқ орасида оммалашиб кетди. Бинобарин, Ш.Шомухамедов таржималари халқона оҳанги билан ўқувчи туйғуларини жунбишга келтириш орқали онгига бавосита таъсир кўрсатади. Эргаш Очилов эса таржима жараёнида асл мазмунни, айниқса тасаввуфий истилоҳ ва ибораларни сақлашга интилади. Шу боис унинг таржимасидаги рубойлар китобхон тафаккурига бевосита таъсир кўрсатади. Шу маънода, “қатрада – уммон, учкунда қуёш мазмунини беришдек рубойга хос хусусият” (Ғафур Ғулом) Э.Очилов таржималарида маълум маънода нисбатан тўла сақланади. Заҳматкаш олим-таржимон яқинда яна бир “Минг бир рубой” тўпламини ўқувчилар ҳукмига ҳавола қилди. Таржимон, тўпловчи ва нашрга тайёрловчи мазкур

тўпламга нима учун айнан шундай ном қўйган? Тўпламдаги рубойлар миқдорини кўрсатиш баробарида мазкур номда шоирона муболага бор. Хусусан, бу ном беихтиёр “Минг бир кеча” эртакларини ёдга солади. Қолаверса, дардимиз беададлигини баён қилиш зарурияти туғилса, “кўнглимда минг бир дард бор”, дея ёзғирамиз. “Минг бир рубой” тўпламидан жой олган наинки ҳар бир рубойда, балки қатор сатрлару ибораларда минг бир ҳикмат яширинган. Мазкур ҳикматларни ўқиш, уқиш, мушоҳада қилиш, айниқса тасаввуф руҳида битилган рубойлар мазмун-моҳиятини англаш ўқувчидан муайян тайёргарлик талаб этади. Ҳар бир рубойнавис ҳаёти ва фаолияти ҳақида мухтасар, лекин атрофлича маълумот берилгани ҳам мазкур тўпламнинг ўзига хос фазилати. Бу ҳар бир муаллиф рубойларини англаш борасида ўзига хос восита вазифасини ўтайди. Тўпламда Абу Абдулло Рудакий, Абу Али ибн Сино, Амир Хусрав Дехлавий, Фоний сингари аллома рубойнавислар, қолаверса Зебуннисо, Ойиша Самарқандий, Маҳастий Ганжавий, Меҳри Ҳиротий сингари форсийзабон шоиралар ижодидан намуналар ҳам берилган. “Чуқур билими, кенг дунёқараши, ноёб истеъдоди туфайли Жомий ва Навоийнинг назарига тушган” (Эргаш Очилов) Бадриддин Ҳилолий рубойларда ҳам ҳақиқий ва мажозий маъноларни маҳорат билан омухта қилгани, илоҳий ва дунёвий (“Минг бир рубой” (Форс-тожик тилидан Эргаш Очилов таржималари), – Тошкент: “Фан”, 2009) ишқни ҳасослик билан куйлагани учун ўз даврининг Ҳофизи Шерозийси сифатида донг таратган.

*Дар олами бевафо касе хуррам нест,
Шодию нишот дар бани одам нест.
Он кас, ки дар ин замона ўро ғам нест,
Ё одам нест, ё аз ин олам нест.*

Таржимаси:

*Бу бевафо оламда биров хуррам эмас,
Ҳеч кимга қувончу шодлик ҳамдам эмас.
Кимнинг бу замонда кўнгли тўла ғам эмас,
Оламдан эмас ёки у, ё одам эмас.*

Рубой таржимасида, умуман форс-тожик тилидан шеърӣ асарлар таржима қилишда ҳаддан ташқари ўзбекчалаштириш

хожати йўқ. Мазмун-моҳиятини тўла-тўқис акс эттириш учун аслиятни сақлаган маъкул. Таржимоннинг шундай йўл тутиши мумтоз шеъриятимиздан баҳраманд китобхонлар учун ҳеч қандай малолликни юзага келтирмайди, аксинча бу маъқуллаш билан кутиб олинади. Бадриддин Ҳилолийнинг куйидаги рубойиси ҳам аслиятда гўзал жаранглайди:

*Не аз ту ҳаёти жовидон меҳоҳам,
Не айшу танаъуми жаҳон меҳоҳам.
Не кому дилу роҳати жон меҳоҳам,
Оне ки, ризои туст, он меҳоҳам.*

Таржимада рубой жанрига хос яхлитлик ва лўндалик хислатлари бой берилгандай:

*Сендан боқий ҳаётни ҳеч он тиламам,
Ё неъмату шодликни беармон тиламам,
Ё коми дилу фароғати жон тиламам,
Дардингга ўзингдан ўзга дармон тиламам.*

Аслиятдаги форсча санокли сўзларни ҳисобга олмаганда, ҳақиқий ўзбек шеърят ихлосманди учун мазкур рубойида илгари сурилган ғоя-фикр равшан. Лекин, энг муҳими, бадийят қоидаларига риоя қилиб, мазкур рубойидаги айрим сўзларни алмаштириш ҳисобига куйидагича таржима қилиш ҳам мумкин:

*Эй ёр, на ҳаёти жовидон даркор,
На айшу танаъуми жаҳон даркор.
На коми дилу роҳати жон даркор,
Рози-ризолигинг бегумон даркор.*

Рубойи теран фалсафий мушоҳада билан бирга юксак шоирона маҳорат талаб қилади. Рубойинавислар калом уммони ичра бами-соли ғаввос каби сузиб, дур-жавоҳирларни маҳорат билан шеърӣ сатрларга тизиши зарур. Рубойи таржимонига ҳам, албатта, шундай талаблар қўйилади. Эргаш Очилов қатор рубойилар таржима-сида теран маънони тўлалигича ифода этиш баробарида шеърӣ санъатларни сақлашга ҳам ҳаракат қилган. Маълумки, маънони шеърӣ бўрттириш ва оҳангдорликни таъминлаш, шунинг баробарида бадий завқ таъсирини кучайтиришда радифнинг аҳамия-

ти жуда катта. Шеър илми билимдони Эргаш Очилов ўз таржималарида бунга алоҳида аҳамият берган. Убайд Зоконийнинг ушбу рубойи таржимаси шу жиҳатдан эътиборга молик:

*Кўнглим тилаги у бағритошдир то ҳануз,
Умрим бўйи иш жангу талошдир ҳануз.
Биз иккимиз бирга қариймиз деб эдим,
Кексайдиму мен, у-чи, ёшдир то ҳануз.*

Тўпламдан жой олган қатор рубойлар, Амир Хусрав Дехлавийнинг куйидаги дурдона тўрт сатрида эътироф этилгандек, кўнгилларда ишқ-муҳаббат оловини алангалади, бинобарин меҳру оқибат, инсонийлик сингари муқаддас қадриятларни васф этади:

*Кимнинг дили ишқ отагини туйган эмас,
Кўнглим сира бундай кишини суйган эмас.
Эй ишқ ўтидан гофил, узоқ юр биздан,
Ҳар дилни ёқармиз агар у куйган эмас!*

“Минг бир рубой” ўзига хос тасаввуф луғати сифатида ҳам қадри. Таржимон ўнлаб тасаввуф истилоҳларига изоҳ беради. Лекин “чўнг”, “алвон”, “заъфарон” сингари кенг оммага тушунарли сўзларга ҳам изоҳ берилиши фақат китобхон диққат-эътиборни чалғитади, холос. Тўпламни варақлаш асносида мумтоз шоирларнинг бир-бирларининг илҳом булоғидан баҳраманд бўлганлари хаёлдан кечади. Хусусан, Хусрав Дехлавийнинг:

*Қондан юзни пок қиламан эшигида,
Ғамдан жонни чок қиламан эшигида.
Деди: эшигим хокини соч бошингдан,
Шундан бошни хок қиламан эшигида, –*

рубойи “эшигингда” радифли ғазални ёзишда Бобораҳим Машрабга илҳом бермаганмикан, деган фикр хаёлдан кечади. Ёхуд Хусрав Дехлавийнинг “Фармон бердинг жон беру бўса ол деб, Мен бор-йўғим шу фармонга бераман” отагин сатри Хожа Ҳофиз Шерозийнинг “Биргина жоним сўрар бир бўсага, Не ширин жононми ё жон, ё мадад” ўтли сатрлари билан ҳамоҳанглиги эътиборни тортади. Мазкур дурдоналар тўплами аксарият шеъри-

ят мухлислари ёстиғи остидан жой олиши шубҳасиз. Чунки рубоийлар илҳом бахш этиши баробарида Паҳлавон Маҳмуд башорат қилгандек:

*Олам фили қайтаролмагай шиддатимиз,
Дунёни қилур саросима шавкатимиз.
Жой олса чумоли сафимиздан ногоҳ,
Бир лаҳзада шер айлар уни давлатимиз!*

Қадимда мумтоз шоирларимиз форс тилини ҳам мукамал билган, туркийзабон шоирлар айти пайтда форс тили, қолаверса араб тилида ҳам ижод қилган – форсийзабон аллома шоирлар дурдона асарларидан баҳраманд бўлишда муаммо бўлмаган. Бугунги кунга келиб форсийзабон шоирлар рубоийларини ўзбекчалаштириш замон талабига айланди. Миллий шеърятимиз тараққиёти учун бу сув ва ҳаводай зарур. Бинобарин, кейинги йилларда бир неча шоирларнинг айнан тўртликлар тўплами дунёга келганини инобатга оладиган бўлсак, “Минг бир рубоий”дан жой олган дурдоналар билан танишган ижодкорлар, наинки тўртлик жанрида қалам тебратиш масаласида, балки умуман бутун ижодига тамомила бошқача кўз билан қарайди, деб умид қиламиз.

(“Жаҳон адабиёти”, 2009 йил, 12-сон)

Шоира АҲМЕДОВА,
*Осиё халқаро университети профессори,
филология қанлари доктори*

ОЧИЛГАН ХАЗИНАЛАРГА ЭРГАШИБ, ХАЗИНАЛАР ЯРАТГАН ОЛИМ

“Илмий-адабий жамоатчиликнинг эътиборига тушиш ва бу эътиборни йиллар давомида ушлаб туришнинг ўзи бўлмайди. Эришилган нуктада тўхтаб қолмай, муттасил илгарилаш ҳам осон эмас. Бу тинимсиз ўқиш-ўрганиш, интилиш-изланиш деганики, фақат ижодни қисмат деб билган кишигина бу узлуксиз меҳнатга, машаққатга бардош бериши, айти пайтда, кўнглида ҳаловат, руҳида қониқиш ҳис қилиши мумкин”¹. Бу фикрларни академик Тўра Мирзаев ва адабиётшунос Эргаш Очиловларнинг навоийшунос

¹ <https://kh-davron.uz/yangiliklar/muborak-kin/tora-mirzaev-ergash-ochilov-istedod-va-masullik.html>.

олим Иброҳим Ҳаққуловнинг 60 ёшга тўлиши муносабати билан 2009 йилда ёзилган “Истеъдод ва масъулик” деб номланган мақоласидан олдик. Ва айти шу мулоҳазаларни серғайрат олим, зукко адабиётшунос, шеършунос Эргаш Очиловнинг ўзи ҳақида ҳам қўллаш мумкин. Чунки унинг ўзи Адабиётни, ижодни, ижод машаққатини қисмат деб билган олимлардан ҳисобланади.

Олимнинг илмий қизиқишларининг уфқи жуда кенг: ўзбек адабиёти тарихи, шарқ адабиёти тарихи, адабий алоқалар, таржимашунослик, матншунослик ва ҳоказо Шунинг учун Эргаш Очилов ҳам заҳматкаш адабиётшуносларимиздан, тиним билмай ижод қиладиган, ҳикматларга бой асарларни, гўзал шеърларни таржималар қилишдан чарчамайдиган олимлардан бири эканлигига ҳеч ким шубҳа қилмаса керак. 20 дан ортиқ китоблар ҳам бунга гувоҳлик беради.

Э.Очиловнинг ўзбек адабиёти тарихини ўрганишга қаратилган тадқиқотлари илмий-назарий қарашларга бойлиги билан кўриниб туради. Алишер Навоий, Бобур, Убайдий ижодига бағишланган мақолалар фикримизга мисол бўла олади. Айниқса, Бухоро адабий муҳити вакиллари ижодига қизиқиши натижасида қатор таржималар ва тадқиқотларни амалга оширди. Сайфиддин Бохарзий, Носир Бухорий, Хаёлий Бухорий, Садриддин Айний, Садриддин Салим Бухорий,

12 қисмдан иборат “Сафарбар сўз” рисоласида С.С.Бухорий ижодини зукко мунаққид сифатида таҳлил қилади: “Бу содда, оддий ва сокин сўзларнинг қатида қанча исён, эҳтирос ва оташ пинҳонлигини ҳис қилган билади.

Шоирлар – изтироб фарзандлари деган ибора машҳур. Айти жиҳатдан Садриддин Салимнинг:

*Дард учун бугун, оҳ,
Қалбим пойтахтдур!.. –*

дейиши бежиз эмас.

Садриддин Салим шеърларини содда деганнинг ўзи содда.

Бу содда сатрлар қатидаги фикрлар залворини тоққа юкласа, тоғ чоҳга айланади.

Садриддин Салим шеърлари ҳам эҳтирос, ҳаяжон ва исён тўлқинларидан холи эмас, фақат бу нарса унда инжа бир кўринишда намоён бўлади.

Садриддин Салим авжни секин олади: шеърлари секин-аста кучайиб бориб, кейин бирданига портлайди. Айни жиҳатдан унинг шеърляти секин ўт оладиган оловга ўхшайди”.

Бугунги кунда таржима ва таржимашунослик долзарб масалалардан бирига айланиб келмоқда. “Форсийдан ўзбекчага шеърӣ таржима муаммолари” монографияси, “Таржима назарияси ва амалиёти”, “Таржимашуносликнинг назарӣ масалалари”, “Бадӣ таржима масалалари” “Таржима назарияси” каби ўқув қўлланмалар, “Таржимашунослик терминларининг изоҳли луғати” – Эргаш Очиловнинг бу йўналишда анча ишларни амалга ошириб қўйган олим эканлигини яққол кўрсатади. Айниқса, олимнинг таржима борасида форс, тожик тилларини яхши билгани учун қилган таржималари оригиналга яқинлиги, таржима қилинган асарлар руҳиятини чуқур очиб бера олганлиги билан диққатга сазовор. Масалан, Жомийдан шеърларидан қилинган таржималар “Муҳаббат мазҳаби” китобидан ўрин олган бўлиб, буюк шоирни ўзбек ўқувчисига яқинлаштиришга хизмат қилади.

“Минг бир рубоӣ” китоби ҳам олимнинг ижод оламида тинмай меҳнат қилиши самараси эканлигини кўрсатади. Китобда ўқувчилар илк бор Абу Наср Форобӣ, Абулқосим Фирдавсий, Асириддин Ахсикатӣ, Фаҳриддин Розӣ, Фаҳриддин Ироқӣ, Шоҳ Неъматуллоҳ Валий, Шоҳӣ Сабзаворӣ, Байрамхон, Абдурахмон Мушфиқӣ, Мирзо Содик Муншӣ, Шамсиддин Шоҳин ва Маҳастӣ Ганжавӣ, Меҳри Ҳиротӣ, Зебуннисо каби аёл шоирларнинг рубоӣлари билан танишадилар. Бу каби таржималар заҳматкаш олимнинг таржима борасидаги йирик ишларидан ҳисобланади.

Олим мусулмон Шарқда машҳур тариқат пири, хожагон-нақшбандия силсиласининг асосчиси Абдулҳолиқ Гиждувонийнинг қуйидаги рубоӣси шаклан содда ва тушунарли бўлса-да, мазмунан бир неча маъно қатламларига эгаллиги билан алоҳида ажралиб туришини таъкидлаб, унинг таржимасидан ташқари, маънолар қатламини очиб беради, шарҳлайдики, бу усул ҳам ўқувчини буюк аждодимиз оламига олиб киришга хизмат қилади.

*Гар дар дилат аз касе шиқоят бошад,
Дарди дили ту аз ў бағоят бошад,
Зинҳор ба интиқом машғул машав,
Бадро бадиҳи хеш кифоят бошад.*

*Гар бир кишидан дилда шикоят бўлгай,
Дил оғриғи ундан бениҳоят бўлгай;
Ҳеч ўйлама интиқом олишни, чунки
Ёмонга ёмонлиги кифоят бўлгай.*

“Бу рубойи ҳам панд-насихат, ҳам фалсафий, ҳам диний, ҳам тасаввуфий, хуллас, бир неча маъно талқинига эга. Биринчидан, бирор киши сенинг кўнглингни оғритса, бундан беҳад изтироб чексанг-да, сира ундан ўч олишни ўйлама, зеро, ёмонга ёмонлигининг ўзи етарли жазодир, деб насихат қилинмоқда. Иккинчидан, ёмоннинг ёмон бўлиб яратилганлигининг ўзи унга бир умрлик жазодир. Ҳарчанд уринма, сен унга бундан ортиқ жазо беролмайсан, деб фалсафий хулоса чиқарилган. Учинчидан, яхшилик ҳам, ёмонлик ҳам Худодан. Ёмон ёмонлигига бориб, ўз ҳаддини билмай сени ранжитибдими, сен яхши бўлсанг, яхшилигингча қол-да, унга тенг бўлма – ёмонликка ёмонлик қайтаришни ўйлама, бу икки жиҳатдан ўзини оқламайди: аввало, сен ҳам ёмонга тенг бўласан, қолаверса, илоҳий амрларга қарши борасан. Тўртинчидан, мўмин кишида кек-адоват бўлмаслиги керак, ўч олиш – шайтоннинг иши. Бинобарин, бировдан ўч олишга чоғланган одам бир лаҳза бўлса-да, шайтон васвасасига учган бўлади. Шайтон васвасасига учиб эса иймоннинг сустигидан дарак беради. Бешинчидан, тасаввуфда бировга жабру жафо қилиш, бирор кимсани ранжитиш таомили йўқ. Сўфий ҳар қанча қайғу-азоб бўлса, ўзи чекиши, барча таъна-маломатларга сабр этиши, қаҳру ғазабини ичига ютиб, одамларга очиқ чеҳра билан боқиши, мулоийм муомала қилиши, яхши муносабатда бўлиши лозим. Бировдан ўч олиш уёқда турсин, ундан шикоят қилиш ҳам тариқат аҳлига ёт. Олтинчидан, халқ орасида яхшиликка яхшилик – ҳамманинг иши, ёмонликка яхшилик – мард кишининг иши деган улуғ бир ҳикмат асрлар давомида яшаб келади. Демак, ёмонликка ёмонлик билан жавоб берган кишининг оддий одамлардан фарқи йўқ, у олийҳимматлиликни даъво қилмаса ҳам, ўзини баркамол инсон деб ҳисобламаса ҳам бўлади. Ва, ниҳоят, еттинчидан, рубойининг асл мазмун-моҳияти шундаки, ёмонликка ёмонлик қайтаришни ўйлаган киши том маънодаги яхши одам эмас, унинг табиатида қайсидир даражада ёмонлик уруғлари мавжуд ва бировнинг ёмонлиги баҳонасида у юзага қалқиб чиқаяпти”¹.

¹ О ч и л о в Э. Минг бир рубойи. – Тошкент: “Фан”, 2009, 4-бет.

Кўринадик, бадий юксак, чуқур мазмунга ва серкирраликка эга биргина рубоийнинг бир неча маъно талкинларини олимнинг ўзи ўқувчига атрофлича тушунтириб беради. Бундан ташқари олимнинг Шарқу Ғарбнинг улуг сиймолари ижодидан қилинган таржималари ҳам унинг илмий қизиқишлари уфкининг нақадар кенглигини ёрқин намоён этади.

Олимнинг Шарқда “лисон ул-ғайб” – “ғойибнинг тили” деб улуғлашган, Ғарбда Ҳёте, Ҳейне, Байрон, Вольтер каби буюк адиблар қаторида ардоклашган Ҳофиз Шерозий ижодига меҳри бўлакча. Шу боис нафақат Шарқ, балки жаҳон сўз санъатининг забардаст намояндаларидан ҳисобланган шоирнинг ўзбек тилига ўтирилган деярли ҳамма асарлари камраб олинган “Ишқ гавҳари” китоби фикримизнинг исботидир.

Серкирра олим буюк зотларнинг сермазмун ҳаёт йўли ва серкирра фаолияти эса ибрат мактаби ҳисобланишига доим катта эътибор билан қарайди. “Барҳаёт сиймолар” тўплам айни шу жиҳатдан эътиборлидир. Абу Абдулло Рудакий, Абу Наср Форобий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Умар Хайём, Маҳмуд Кошғарий, Аҳмад Яссавий, Сулаймон Боқирғоний, Носир Хисрав, Абдулҳолиқ Гиждувоний, Адиб Собир Термизий, Юсуф Хос Ҳожиб, Аҳмад Югнакий, Низомий Ганжавий, Саъдий Шерозий, Сайфиддин Бохарзий, Амир Хусрав Дехлавий, Жалолиддин Румий, Абулвафо Хоразмий, Ҳофиз Шерозий, Имодиддин Насимий, Атоий, Саккокий, Ҳофиз Хоразмий, Лутфий, Гадоий, Ҳусайн Бойқаро, Фузулий, Зебуннисо, Махтумқули, Муллонафас, Мирзо Ғолиб, Амирий, Мирзо Содиқ Мунший, Фурқат каби Шарқ мумтоз сўз санъатининг забардаст намояндалари ҳаёти ва ижодига бағишланган илмий-оммабоп услубда кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган мақолаларда машҳур сиймолар асарларининг мавзулар кўлами, образлар олами чуқур таҳлил қилинганини кўрамиз.

Олимнинг тўпловчилик фаолиятини ҳам алоҳида таъкидлагимиз келади. Чунки олим ёшлар тарбияси учун энг сара асарларни тўплаш, китоб ҳолида чоп этириб, ўқувчиларнинг маънавий хазинасини тўлдиришдек эзгу ишлар йўлида ҳам тинмай изланмокда. 2013 йилда чоп этилган “Шарқ хикоят ва ривоятлари”да Шарқ халқлари оғзаки ижоди ва мумтоз адабиётидаги энг ажойиб, пайғамбарлар, авлиёлар, буюк тарихий шахслар, улуг доғишмандлар, мутафаккир олим ва адиблар, халқ қаҳрамонлари ҳаёти билан боғлиқ энг машҳур, ислом маърифати ва тасаввуф ҳақиқатидан баҳс этувчи энг ибратли хикоят ва ривоятлар жам-

ланган. Ҳар бири ибрат кўзгуси ва ҳикмат хазинаси бўлган, халқ донишмандлигини ўзида мужассам этган, забардаст олим ва адибларимиз тафаккури ва ҳаётий кузатишларининг маҳсули ҳисобланган ва асрлар давомида тилдан-тилга ўтиб сайқал топган бу ҳикоят ва ривоятлар, нақл ва пандномалар ҳикматга ташна халқимизга, айниқса, ёшларимиз онгу тафаккурини ўзгартиришга катта ёрдам беради. Кенг халқ оммасининг талаблари ва эҳтиёжларини инобатга олиб, 2018 йилда китобнинг иккинчи қисми чоп этилди. Биринчи китобнинг мантиқий давоми бўлган, ибратли ҳикоят ва ривоятларни ўз ичига тўпламда донишмандлар пандномаси ва ҳаётий кузатишлар маҳсули бўлган ҳикматли сўзларга ҳам кенг ўрин берилган. Бундай йўналишдаги тўпламларнинг аҳамияти шундаки, улар китобхонни ўтмиш маданияти, аجدодларимизнинг нақадар юксак салоҳиятга эгалигини намоён этади, улардан ибрат олишга чақиради. Шунинг назарда тутган олим бундай йўналишдаги хайрли ишларини давом эттириб келмоқда. Бугун сермазмун 60 ёшини қаршилаётган, очилган хазиналарга эргашиб, хазиналар яратган олимга узок умр, соғлиқ, саломатлик, куч-қувват тилаб қоламиз.

Гуландом ҚУРАМБОЕВА,
филология фанлари доктори

БЕРДАҚ ШЕЪРЛАРИ ЭРГАШ ОЧИЛОВ ТАРЖИМАЛАРИДА

Бердақ ижодига мурожаат, асарлари билан ўзбек китобхонларини таништириш жараёнлари сўнгги йилларда, айниқса, мустақиллик даврида янада кучайди. Таржимонлар сафи кенгайиб борди. Бир вақтлар устоз шоир Миртемир бошлаб берган анъана изчил ривожланди, Бердақ асарларининг янги таржималарини тайёрлашга киришилди.

Э.Очилов филология фанлари номзоди, таниқли адабиётшунос олим. Унинг бир қаноти илм бўлса, иккинчи қаноти бадиий таржимачилик десак хато эмас. Ҳатто унинг олимлигидан баъзида таржимонлик фаолияти устундек туюлади бизга. Олим Шарқ мумтоз адабиётини мукаммал билади. Таржималарининг катта қисмини Шарқ адабиётининг номдор адиблари асарлари ташкил этиши, шундан бўлса керак. Бердақнинг “Халқ учун” (2021) номли ки-

тоби Э.Очилов таржимасига нашр этилди. Китобга Бердакнинг эллик тўққиз шеъри таржимада киритилган. Таржимон таржима учун шоирнинг энг сара, халқимиз орасида жуда оммалашиб кетган шеърларини танлаб олган. Мумтоз Шарқ шоирлари шеърларини таржима қилишдаги тажрибаларини қўллаб Э.Очилов ижодий меҳнат қилгани ҳар бир шеър таржимасида кўриниб туради.

Таржимада асл нусха тилини билишнинг ўзи етарли эмас, таржима қилинаётган асарнинг поэтик оҳангини, жозибасини, ўқувчи қалбига завқ берадиган ҳаяжонли нуқталарини ҳам таржимон ҳис қилиши, аслият муаллифи даражасида бадиий-эстетик салоҳияга ҳам эга бўлиши талаб этилади. Яъни шоирона қалб, тафаккур кучи ҳам бўлиши даркор. Шу ҳислат соҳибигина яхши таржима асари ярата олиши мумкин. Таржимашуносликда бир гап айланиб юради. Яъни шеърни шоир, ёзувчини ёзувчи, драмани драматург таржима қилиши керак, “чумчук сўйса ҳам, кассоб сўйсин” қабилида фикрлар айтилади. Эҳтимол, бу қарашларни бутунлай инкор қилиш ўринсиздир. Лекин таржима амалиётида бу фикрнинг акси ҳам учраб туради, яъни шоир ёки ёзувчи бўлмаганлар ҳам яхши таржима асарлар яратиши мумкин экан. Фикримиз тасдиғига Э.Очиловнинг таржимонлик фаолиятини мисол келтирмоқчимиз. Э.Очилов аслида профессионал шоир ёки ёзувчи эмас, олим-таржимон. Бироқ унинг ҳозирга қадар амалга оширган таржима асарлари профессионал шоир ёки ёзувчилар қилган таржималардан қолишмайди, беллаша олади. Юқорида тилга олинган Э.Очилов таржималари фикримизга далил. Таржималарнинг сифати жиддий танқидларга учраган эмас, кўпчилик томонидан маъқулланган.

Бердак шеърлари яхши ўғирилган. Асл нусхаларнинг маъноси, поэтик оҳанги, ифода усуллари таржималарда меъёрида чиққан. “Халқ учун” шеъри ҳақиқий маънодаги инсонпарварликнинг бетакрор бадиий ифодаси. Шеърнинг бир қатор бандлари афоризмларга айланиб, халқимизга ёд бўлиб кетгани ҳам ҳақиқат. Гояси, бадиияти, таъсир салмоғи ижтимоий-тарбиявий аҳамияти ўта жозибадор, ҳаётбахш бундай асарни бошқа бир тилга ўгириш катта талант ва масъулият талаб этади. Э.Очилов шеърнинг бу фазилатларини ҳар томонлама ҳис қилиб яхши ўғирган.

Таржималарда ҳам асл нусхадан узоқлашмаслик тамойили сақланган. Мисраларга ўзбекона поэтик жило берилган, аслиятдаги баъзи сўзлар ихчамлаштирилиб, маънони бузмаган ҳолда қўлланилган. Бадиий таржима тажрибасида қисқартириб тар-

жима қилиш кўп учрайди ва бу ҳолат аксарият ҳолларда эътирозга сабаб бўлади. Э.Очилов айрим шеър таржимасида бошқа бир йўлни танлаган. Яъни шеърни қисқартириш эмас, балки бир вақтлар “Халқ учун”ни қисқартириб таржима қилган мутаржимлардан фарқли ўлароқ, қисқартирилган бандларни қайта тиклаб, таржима қилиш йўлини танлайди. Таржимон сўзбошида: “Бердақ таржимада ҳам Бердақ бўлиб қолсин, обдан сайқал бериб, уни бошқа шоирга айлантирмайлик” деган бир ғояни илгари сурадики, бу фикрга қўшилгингиз келади. Э.Очилов таржималарини ўқиб шундай хулосага келиш мумкин, у яқин тиллардан таржимада шеърларни эркин, ижодий таржима қилиш тарафдори эмас, “обдан сайқал бериб, уни бошқа шоирга айлантириш”ни маъқулламайди. Ҳатто Бердақ асарларининг катта таржимони Миртемир ҳам бу масалада бироз меъёрдан чекингани ҳақида эътироз билдириб, шундай ёзади: “Миртемир Бердақ шеърларига ижодий ёндашиб, анча-мунча эркин таржима қилган, маъносини тушунишга қийналган, маъносини англаб олмаган мисраларни ўзи тўқигани билан алмаштирган, баъзи бандларни бутунлай ўзгартириб юборган ёки тушириб қолдирган”.

Бу фикрни айтиш билан Э.Очилов Миртемирнинг Бердақ меросидан қилган таржималарини асло камситмайди. Бердақ ижоди билан ўзбек китобхонларини илк маротаба таништиришда “атоқли шоир ва забардаст таржимон Миртемирнинг хизматлари беқиёс, унинг таржимасида Бердақ шеърлари тилимизда нашъу намо топди” деб тан бериб ёзадики, бу устоз таржимон меҳнатларининг эътирофидир. М.Аҳмад таржималарига ҳам шу йўналишда муносабат билдиради, эркин ижодийлик, тушунилиши қийин мисраларни, бандларни қисқартиришлар таржималарнинг савиясини тушириб юборганлиги ҳақидаги Э.Очилов эътирозларида жон бор. Ҳар ҳолда, Э.Очиловнинг таржимашуносликка доир бу фикрлари таржимонлар учун ҳам амалий аҳамият касб этади. Таржимон кўп йиллик яқин тиллардан қилган таржималарида тўплаган тажрибалари асосида шу хулосага келгани аниқ. Олимнинг “таржима” билан “табдил” тўғрисидаги фикрлари, уларни бир хил маънода тушуниш, фарқини англамаслик хато эканлигини мисолларда тўғри кўрсатган. “Халқ учун” таржима китоби юқорида билдирилган фикрларга амалий далилдир. Тўплам Э.Очиловнинг яқин тиллардан таржима қилиш соҳасидаги янги довони, Бердақ шеърятининг янги таржималари билан ўзбек китобхонларини таништиришдаги навбатдаги улкан ютуғи,

истиқлол йилларидаги ўзбек ва қорақалпоқ адабий алоқалари ҳамда таржима санъатига қўшилган муносиб ҳисса. Хулоса қилиб айтсак, Бердақ асарларининг узоқ ва яқин йиллардаги ўзбек тилига таржималари, уларнинг муаллифлари фаолияти мисолида ўзбек ва қорақалпоқ, қорақалпоқ ва ўзбек адабий алоқалари ривожланиб борди, икки адабиёт ҳам таржима асарлари билан бойиб, кўркамлашиб, ранг-баранг шаклларда, турфа ғоялар ва мазмун моҳият негизида тараққий этди. Бу анъана келажакда ҳам худди шундай давом этса, адабий алоқа ва бадиий таржима ишлари янада жадаллаштирилса, адабиётларимиз юксалишида туб бурилишлар, янгиланишлар бўлишига аминмиз.

Сайфиддин РАФИДДИНОВ,

филология фанлари номзоди, доцент.

Халқаро Аҳмад Яссавий мукофоти соҳиби

РУДАКИЙ РУБОЙЛАРИНИНГ ЎЗБЕК ТИЛИДАГИ ТАРЖИМАЛАРИ

Маълумки, Мовароуннаҳр халқларининг ёзма адабиёти ривожланган даврлардан бошлаб, аниқроғи ислом дини ва маданияти таъсирида яратилган адабиётларга назар солсак, уларнинг араб, форс ва турк тилларида яратилганига гувоҳ бўламиз. Зотан, зиёли ота-боболаримиз уч тилни ҳам яхши билгани ва хоссатан форс ва турк тилларида яқин йилларга қадар ижод қилиб келгани барчамизга маълум. Шунингдек туркий тилдаги илк ёзма ёдгорликларда араб ва форс тили калималари ва унсурларининг жой олганлиги ҳам тил ва бадииятнинг бир-бирига таъсир этган ҳолда ва муштарак тарзда ривожланганидан дарак беради.

Ҳар бир даврнинг адабий муҳит ва адабиёт тарихига назар ташласак, эҳтиёж юзасидан бир тилдаги асарнинг бошқа тилга таржима бўлганлигини кўрамиз. Зотан илмий, иқтисодий ва сиёсий жабҳада ҳаётнинг тараққий этиб бориши учун қадимдан таржимонларга ва таржима асарларига эҳтиёж сезилган. Таржима тарихи маданият, санъат, адабиёт тарихи билан чамбарчас боғланган¹.

¹ Ш а р и п о в Ж. Ўзбекистон таржима тарихидан. – Тошкент: “Фан”, 1965, 23-бет.

Форс-тожик адабиётининг даҳо шоири Абу Абдулло Рудакий (860 – 941) яшаб ижод этган сомонийлар ҳукмронлиги даврида яратилган адабиёт, санъат ва илму фан Мовароуннаҳр халқларининг ижтимоий ва маданий ҳаётида ўчмас из қолдирган. Бу даврда ёзилган бебаҳо ва такрорланмас асарлар дунё маданиятидан муносиб жой олган десак, хато бўлмайди¹.

Форсий тилдаги бадий асарларнинг турк-ўзбек тилига таржима бўлиши ҳақида гапирар эканмиз, бу анъананинг қадимдан давом этиб келаётганини айтишимиз керак. Тарихга назар ташласак, Мовароуннаҳрдаги туркийзабон миллатларнинг форс тилини яхши билгани ва бу тилда ижод қилгани баробарида энг сара асарларни туркий тилга ўгириб, халқ оmmasига тақдим этиб келганлар. Хусусан, мўғул истилоси давридан кейин бу анъана кенг йўлга қўйилди. Жумладан, XIV аср бошларида (1340) Қутб деган шоир Низомий Ганжавийнинг “Хисрав ва Ширин” достонини, Сайфи Саройи XIV аср охириларида (1391 – 1392) Саъдийнинг “Тулистон” асарини, Ҳайдар Хоразмий XV аср бошларида (1409 – 1414) Низомийнинг «Махзанул асрор» достонини форсийдан ўзбек тилига ўгирганлар.

Айтиш керакки, икки тилда ижод қилиш ва таржима этиш анъанаси қадим даврлардан бугунги кунга қадар давом этиб келмокда. Хусусан, Ўзбекистонда Хуршид, Чустий, Ш.Шомухамедов, М.Муинзода, Ғ.Ғулом, М.Абдулҳаким, Э.Очилов, С.Воҳидов каби шоир ва таржимонларнинг саъю ҳаракати туфайли форсий адабиётнинг Фирдавсий, Ҳофиз, Саъдий, Жомий каби йирик вакиллари қатори Рудакий шеърлари ҳам ўзбекчага ағдарилиб, халқимизга тақдим этилди.

Таъбир жоиз бўлса, Рудакий шеърлари таржимасини даврга нисбатан иккига бўлиб ўрганиш мумкин:

1. Шўролар давридаги таржималар.
2. Истиклол давридаги таржималар.

Рудакий шеърлари илк дафъа ўтган асрда, яъни шўролар даврида унинг таваллудига 1100 йил тўлиши муносабати билан 1957 йили нашр бўлди. Бу тўпламга таниқли олим ва моҳир таржимон Ш.Шомухамедов сўзбоши ёзган. Унга Алибек Рустамов таржима қилган икки ғазал, шоир Ғафур Ғулом таржима қилган “Қариликдан шикоят” қасидаси ҳамда Мунирхон Муинзода томонидан ўзбекчалаштирилган бир қатор пароканда шеърлар киритилган эди.

¹ Қаранг: Ш а р и п о в Ж. Ўзбекистон таржима тарихидан. – Тошкент: “Фан”, 1965, 23 – 34-бетлар; М и р з о е в А. Абу Абдулло Рўдакий. – Душанбе, 1958, 39 – 63-бетлар.

Олимларнинг эътирофича, Рудакийдан бизгача “Қариликдан шикоят”, “Майнинг онаси” қасидалари ва 33 та рубойи си тўла ҳолда етиб келган. 1957 нашр бўлган тўпламда шоир шеърлари шартли равишда қасидалар, ғазаллар, қитъалар, рубойлар, байтлар, маснавийлар ва марсияларга ажратилган ва аруз ҳамда бармоқ вазнида ўзбекчага ўғирилган эди.

Бу хайрли ишдан бир йил ўтгандан кейин лисон ул-ғайб – Ҳофиз Шерозийнинг шеърлари ҳам таржима бўлганини қувонч билан таъкидлаб ўтмоқчиман. Хуршид, Чустий ва Муинзодалар шоирнинг 82 ғазал, 40 рубойи, бир таржеъбанд ва бир соқийнома-сини ўзбек китобхонларига тақдим этганлар¹. Бу нашрда Ҳофиз ғазалларининг асли араб ёзувида, таржимаси эса кирилда ёнма-ён берилиб, китобхонларни хурсанд қилган эди.

Рудакий ижодига қизиқиш ҳамиша давом этган. Айниқса унинг “Бўйи жўйи Мўлиён ояд ҳаме” мисраси билан бошланадиган ғазали халқимиз орасида гоят машҳур бўлиб кетган. Шунинг учун бўлса керак, бу ғазал Алибек Рустамов, Сулаймон Раҳмон ва Самандар Воҳидовлар томонидан уч марта ўзбекчага таржима қилинган. Ғазал шарҳи ҳақида қисса ва мақолалар ёзилган². Аммо таржимон Э.Очиловнинг фикрига кўра, шоирга фавқулодда шуҳрат келтирган “Бўйи жўйи Мўлиён ояд ҳаме” мисраси билан бошланадиган ғазалига 120 шоир тазмин битган, лекин ҳеч қайсиси Рудакий даражасига кўтарилолмаган. Мазкур ғазални таржима қилган учала таржимонларнинг бирортаси ҳам аслиятга яқинлашолмаган.

Муинзодадан кейин Рудакий шеърлари таржимаси ва наشري билан Шоислом Шомухамедов шуғулланди. У баъзи шеърлардан ташқари, “шоири Хуросон”нинг тожик олимлари топиб эълон қилган адабий меросини тўлалигича қайтадан таржима қилиб чиққан. Бироқ Рудакийнинг бир-икки ғазалини ҳисобга олмаганда, барча шеърларини бармоқ вазнида ўғирган.

Истиклол даврида шўролар замонида тақиқланган дин ва эътиқодга оид китоблар, шунингдек, мумтоз адабиёт намуналари тўла-тўқис ҳолда чоп бўла бошлади. Рудакий каби шоирлар ижодига қайтадан назар ташланди ва имкон даражасида ижод намуналари мукамал ҳолда чоп этилди. Халқаро Фирдавсий мукофотининг соҳиби Ш.Шомухамедов Рудакий ва Бобо Тоҳир шеъри-

¹ Ш а м с у д д и н М у х а м м а д Ҳ о ф и з Ш е р о з и й. Ҳофиз. Ғазаллар. – Тошкент: Бадиий адабиёт нашриёти, 1958.

² С а ф а р о в О. Бухорони шарафлаган илк қасида // “Бухоро мавжлари”, 2008, 3-сон, 12 – 13-бетлар.

ятидан намуналарни мўъжаз бир китобча ҳолида нашр эттирди¹. Шоир ва таржимон Самандар Воҳидов бухоролик форсийзабон шоирлар шеърларидан тузилган “Бухорийлар бўстони” тўпламида Рудакийнинг бир туркум шеърлари таржимасини эълон қилди².

Рудакий ижодини тарғиб қилиш ва асарларини таржима этишда истеъдодли адабиётшунос олим ва заҳматкаш таржимон Эргаш Очиловнинг хизматларини алоҳида таъкидлаб ўтмоқчиман. Мустақиллик йиллари, хусусан, Абу Абдулло Рудакий таваллудининг 1150 йил тўлиши муносабати билан таржимон Эргаш Очилов улуғ шоирнинг бир қатор алоҳида байтларини, айниқса 33 рубойисини қайтадан кўриб чиқиб, ўзбекчага ўгирди. Бу рубойилардан баъзиси Эрон Ислом Республикасининг Ўзбекистондаги элчихонаси Маданият ваколатхонаси нашри бўлган “Сино” журнали ва форс-тожик мумтоз шоирлари рубойлари таржимаси асосида тартиб берилган “Муҳаббат тароналари”³ тўпламида нашр бўлган бўлса-да, мутаржим уларни қайта назардан ўтказиб ва керакли ўринларни ислоҳ қилиб, чоп этди (Таржимон Рудакий ва Бобо Тоҳир шеърларининг ҳозирга қадар амалга оширилган сара таржималарини тўплаб, “Икки дил рози” номи остида нашрга тайёрлаб ҳам қўйган).

Рудакийнинг рубойлари шакл ва мазмун жиҳатдан мутаносиб бўлгани учун ҳам баъзи олимлар шоирни рубойий ижодкори дейишган. Бизга маълумки, кичик лирик жанр бўлган рубойий тўрт сатрдан иборат шеър бўлиш билан бирга, унда яхлит ҳулоаланган фикр, изчил мантиқ, теран умумлашган ишқий, ахлоқий ва фалсафий фикрлар ифода топган бўлиши керак. Шунингдек, рубойий фақат ҳазаж бахрининг аҳрам ва ахраб вазнларида – уларнинг 24 тармоғида ёзилиши лозим.

Рудакий рубойлари ўзбек таржимонлари томонидан ҳам ҳижо, ҳам аруз вазнида таржима қилинган. Эргаш Очилов эса барча рубойларни ўз вазнида, асл маъносини сақлаган ҳолда ўзбекчага ўгиришга муваффақ бўлган. Зотан: “Шеърый таржима-

¹ Абу Абдуллох Рудакий. Бобо Тоҳир. Сайланма. – Тошкент: “Шарқ”, 1994.

² Қаранг: Бухорийлар бўстони (Ғазаллар, шеърлар мухаммаслар, маснавийлар, китғалар, рубойилар). Форс-тожик тилидан С.Воҳидов таржималари. – Тошкент: “Ёзувчи”, 1998, 9 – 12-бетлар.

³ Муҳаббат тароналари. Рубойилар (Форсийдан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Шарқ”, 2005, 28 – 32-бетлар. Яна қаранг: Минг бир рубойий. – Тошкент: “Фан”, 2009, 9 – 17-бетлар.

нинг бош талаби асл нусхадаги маънавий-эмоционал ва бадий қудратни таржимада айнан тиклашдан иборат. Бунинг учун эса аруз вазнида ёзилган ғазаллар арузнинг қайси баҳрида битилган бўлса, ўша вазн ва баҳрда талқин қилиниши лозим”¹.

Э.Очилов рубойларни таржима қилар экан, имкон даражасида тўлиқ қофиялар топишга ва сўзларни ўз ўрнида қўллашга ҳаракат қилади. Энг муҳими, шеърнинг эстетик мазмунини ёритишга диққатни қаратади. Мисолларга мурожаат этайлик. Форсий матн:

*Тақдир, ки бар куштанат озарм надоишт,
В-аз қатли ту як зарра дили нарм надоишт.
Андар ажабам зи жонситон, к-аз чу туй
Жон бистаду аз жамоли ту шарм надоишт.*

Таржима:

*Раҳм этмади тақдир сира кетар онинг,
Қилт этмади бир туки тўқаркан қонинг.
Жон олгучининг ишидан ҳайрон бўлдим,
Ҳуснингдан уялмади оларкан жонинг.*

Бу рубойда имкон қадар асл маънони ифодалашга ҳаракат қилинган: “онинг”, “қонинг”, “жонинг”лар тўлиқ қофия сифатида мазмунга мувофиқ қўлланган ва шеърни оҳангдор ва мазмундор қилиш билан бирга, тез эсда қолишини таъминлаган.

Энди Ш.Шомуҳамедов томонидан таржима бўлган мазкур рубойни ўқиймиз:

*Сени ҳалок этди беҳаё тақдир,
Қилмишидан зарра бўлмайди дилгир.
Шундай гўзалликни жонин оларкан,
Наҳот жамолидан бўлмаса басир.*

Авалло шунини айтиш керакки, Ш.Шомуҳамедов томонидан амалга оширилган рубойлар таржимаси ичида пишиқ ва муваффақиятли чиққанлари жуда кўп. Аммо бармоқ вазнида таржима бўлган ушбу рубой матни бир ўқишда равон ўқилса-да, анча эркин таржима қилингани сезилиб турибди. Назаримда, тақдир-

¹ Таржима санъати (Мақолалар тўплами), 4-китоб. – Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1978, 253-бет.

га нисбатан “беҳаё” деган сифат ноўрин қўлланган. Чунки му-
сулмон шоирлари тақдирга исён қилишмаган. Учинчи мисрада
“жонситон” – жон олувчининг на номи, на сифати келтирилган.
Таржимада жон олувчига хос бўлган гўзал жонини олишдан “уял-
маслик” туйғуси ифодада мавҳум бўлиб қолган. Аксинча, матнда
бутун фаолият тақдир томонидан бажарилаётгандек, тақдирга хи-
тоб этилаётгандек таассурот уйғотадики, бу таржиманинг мавҳум
ва бироз суст чиққанидан дарак беради. Навбатдаги рубойга
диққат қилайлик. Форсий матн:

*Юсуфрўйе, к-аз ў фигон кард дилам,
Чун дасти занони мисриён кард дилам.
З-огоз ба бўса меҳрубон кард дилам,
Имрўз нишонаи ғамон кард дилам.*

Таржима:

*Юсуф каби ҳуснидан фигон қилди дилим,
Миср бонуларидек ўзни қон қилди дилим¹,
Бўса ила бошда меҳрибон қилди дилим,
Энди эса қайғуга нишон қилди дилим.*

Назаримда, бу рубой таржимаси ҳам муваффақиятли чиққан.
Айниқса, иккинчи мисрадаги маъно ўзбекчада аниқ ифодаланган.
Яъни ўзбекча таржимада мисрлик хотинларнинг Юсуф жамоли-
ни кўриб, ҳайратдан қўлларини кесиб қўйганлари “қон қилди”
ибораси орқали очиқ ифодаланган. Форсча матнда эса бу воқеага
фақат ишора қилинган. “Занони мисриён” – Миср хотинлари ибо-
раси ҳам Миср бонулари деб муваффақиятли ўтирилган. Чунки
“хотин” сўзига нисбатан “бону” сўзи аёлларга хос мурожаатни ва
улардаги латофатни дарҳол кўз олдимизда гавдалантиради. Маз-
кур рубойни Ш. Шомухамедов шундай таржима қилган:

*Юсуфдек юзингдан дилимда фигон,
Миср гўзаллари тирногидек қон.*

¹ Ҳусну малоҳатда тенгсиз бўлган Юсуф алайҳиссаломни севиб қолгани учун
Миср хотинлари Зулайхони гап-сўз қиладилар. Шунда Зулайхо уларни уйига чақи-
риб, олдиларига тахта, лимон ва пичоқ қўяди-да, Юсуфни бошлаб киради. Унинг
ҳусни жамолидан кўзларини узоқмай қолган хотинлар лимон қолиб, ўз бармоқлари-
ни тўғрай бошлаганларини ҳам билмай қоладилар. Бу ерда шоир шу воқеага ишора
қилмоқда (*Мутаржим изоҳи*).

*Аввал дилим тотди бўсанг, меҳрибон,
Энди пайдо бўлди ғамингдан нишон.*

Ушбу таржима матни ҳам аввалгиси билан солиштирилганда ҳам мазмунан, ҳам шаклан суст чиққан. Асл матнда ёрга учинчи шахс сифатида “унинг” деб мурожаат қилинган ва лирик қаҳрамон шунга мувофиқ дил дардларини изҳор қилган. Таржимада эса ёрга биринчи шахс сифатида “сен” деб мурожаат қилинмоқда. Иккинчидан, шеър бармоқ вазнида таржима қилинган. Учинчидан, шеър маъносини кучайтирувчи радиф сақланмаган. Учинчи ва тўртинчи сатрларда мавхумлик ва асл маънодан йироқлик сезилади. Э.Очилов таржимасида эса биз айтган камчиликлар кўзга ташланмайди ва аслиятга яқинлигини ҳам айтиб ўтдик.

Илми маоний, яъни қадим шеършунослик илмининг бир соҳаси бўлган “илми қофия”да радиф ҳам алоҳида аҳамият касб этган. Жарангдор ва мазмунга мос радифлар топиб ишлатиш ҳамиша шоирларнинг диққат марказида бўлган. Юқоридаги рубой таржимасида форсча “кард дилдам” радифи “қилди дилим” деб таржима қилинган ва маънони кучайтиришга хизмат қилган.

Қуйидаги рубой таржимаси ҳам Э.Очилов томонидан равон ва муваффақиятли чиққан, қофия ва радифлар мутаносиб қўлланган:

*Дар манзили ғам фиканда мафраш моем
В-аз оби ду чаим дил пуроташ моем,
Олам чу ситам кунад, ситамкаш моем,
Дастихуши рўзгори нох(в) аш моем.*

Таржима:

*Ғам манзилида асли жафокаш бизмиз,
Кўз ёши-да кўнгли тўла оташ бизмиз.
Олам не ситам қилса, ситамкаш бизмиз,
Нохуш бу ҳаётда забуну ғаш бизмиз.*

Мутаржим келтирган “жафокаш”, “ғаш”, “ситамкаш”, “оташ” сўзлари таржимада шоирнинг дардини янада ёркинроқ ифодалашга хизмат қилган. Рубой айнан арузда таржима бўлгани учун ҳам равон ва енгил ўқилади. Шеър руҳи ва ундаги маҳзун кайфият ўзбек ўқувчисига маҳорат билан етказилган. Яна бир муҳим

томони, шеърнинг эстетик руҳи очиб берилган. Рубоийнинг айнан ботиний маъносини, унинг эстетик руҳини очиб бериш таржимоннинг энг масъулиятли жиҳатларидан биридир.

Баъзи рубоий таржималарида мутаржим аслиятдаги сўз ва маънони имкон даражасида сақлашга ҳаракат қилган. Масалан. Форсий матн:

*Рўят – дарёи ҳусну лаълат – маржон,
Зулфат – анбар, садаф – даҳан, дур – дандон,
Абрў – каштию чини пешоний – мавж,
Гирдоби бало – габгабу чашият – тўфон.*

Таржима:

*Дарё – юзинг-у, ҳусни лаълинг – маржон,
Зулф – анбар-у, оғиз – садаф-у, дур – дандон.
Қошинг – қайиғ-у пешонанинг ажини – мавж,
Ҳам бақбақа – гирдоби бало, кўз – тўфон.*

Эътибор берилса, таржимада қарийб саксон фоиз сўзлар ўзбек китобхониға ҳам тушунарли бўлгани учун қофиялар, ташбеҳу сифатлашлар шоир матнида қандай келтирилган бўлса, шундайлигича қолдирилган. Аммо биринчи мисрадаги “ҳусн” сўзининг дарёға эмас, лаълга нисбат берилгани назаримда биров маънога путур етказган.

Э.Очиловнинг форс тилидан қилган рубоийлари ҳақида кўп илиқ сўзлар айтиш ва жонли мисоллар келтириш мумкин. Аммо ижод жараёни шундайки, у доим текис ва раvon давом этмайди. Бу олимнинг ижодхонасида ҳам баъзи заиф таржима бўлган рубоийлар йўқ эмас. Рудакийдан қилинган бир мисолга диққат қилайлик. Форсий матн:

*Он хар падарат ба дашт хошок зади,
Момот дафу дурўя чолок зади;
Он дар сари гўрҳо таборақ хонди,
В-ин бар дари хонаҳо табурок зади.*

Таржима:

*Чўлдан ташигай хашак отанг мисли эшак,
Чилдирма чалар онанг кўча-кўйда ҳалак.*

*Отанг мазорларда таборак ўқиса,
Онанг эшикларда ўқийди таборак.*

Ушбу рубойнинг олдинги уч сатри чиройли таржима бўлган-да, сўнгги сатрида маъно чиқмаган. Сабаби форсий матндаги “табурук” сўзи бироз этиборсизлик туфайли “таборак” деб ўқилган ва таржима қилинган. Маълумки, учинчи сатрда келтирилган “Таборак” сўзи Қуръони каримдаги 69-сура бўлиб, “Мулк” деб ҳам аталади ва у марҳумлар руҳи учун қабр бошида ўқилади. Табурук эса қадимги форс тилида бир неча маъноларни билдиради. “Ғиёс ул-луғот”да келтирилишича: “Табли кўчак, ки музореъон доранд ба жиҳати рамонидани туюр; ва низ номи ду чўб аст, ки музореъони бар якдигар зананд, то мурғон бигрезанд; ва ба маънии ғарбол ва хон ва кафчаи оҳанин”¹. Яъни деҳқонлар қушларни ҳайдаш учун чаладиган кичкина ногора ва яна қушларни қочириш учун деҳқонлар бир-бирига уриб овоз чиқарадиган чўп ва ғалвир ва дастурхон ва темир куракча. Кўриб ўтганимиздек, таржимада “табурук” сўзининг маъносини бериш асл маънога мувофиқ бўларди. Чунки, таржимада бир сўзни нотўғри қўллаш баъзан бутун бошли шеърнинг умумий руҳига таъсир этиши мумкин.

Бизнинг кузатишимизча, Рудакий рубойлари турли йилларда турли мутаржимлар томонидан ўзбекчага ўгирилган бўлса-да, бу борада Э.Очиловнинг таржималари алоҳида таҳсинга лойиқ. Биз устоз таржимонларнинг ишларини камситмаган ҳолда, Э.Очиловнинг рубой таржималари шаклан ва мазмунан аслиятга яқинлигини эътироф этамиз. Э.Очиловнинг ўзи Рудакийдан қилинган таржималар ҳақида бир ўринда шундай дейди: “Маълум бўлдики, Абу Абдулло Рудакий номи ва унинг асарлари ўзбек халқи орасида ҳам машҳур. Улуғ шоир асарлари бир неча авлод таржимонлар томонидан қайта-қайта таржима қилиниб, турли талқинларда ўзбек ўқувчилари ҳукмига ҳавола этилган Рудакийнинг барча асарлари ҳам бирдай муваффақият билан таржима қилинмаган, улар орасида устоз шоир номи ва маҳоратига номуносиб бадий жиҳатдан саёзлари ҳам, гоҳ шакл, гоҳ мазмун қурбон берилганлари, баъзида эса шоирнинг фикри, асарнинг ғояси бузиб, нотўғри талқин қилинганлари, гоҳ фикр ғализ ва мавҳум ифодалангани, гоҳ тил ва услуб жиҳатидан тушунарли ва раво чикмаганлари ҳам анча мунча”.

¹ М у х а м м а д Ғ и ё с у д д и н. Ғиёс ул-луғот, 1 жилд. – Душанбе: “Адиб”, 1987. – С. 179.

Биз Рудакий рубойлари таржималарининг баъзисига тўхталдик, холос. Умуман, улуғ шоир рубойлари таржималарини қиёсий ўрганиш ва муносиб баҳосини бериш алоҳида тадқиқотни талаб қилади.

Улуғ шоир ижодини ўрганиш ва асарларини таржима қилиш соҳасида янги-янги зафарлар, жозибали асарлар юзага келишидан умид қилган ҳолда, бу йил 60 ёшга тўлган зукко адабиётшунос олим, моҳир таржимон Эргаш Очиловга тансиҳатлик, хотиржамлик ва илмий-ижодий ишларига, ишларига маваффақиятлар тилаб қоламиз.

*“Ўзбек тили ва адабиёти” журнали
2025 йил, 3-сон, 68 – 74-бетлар.*

Сайфиддин РАФИДДИНОВ,
филология фанлари номзоди

“ДОНИШМАНДЛАР ТУХҲАСИ” РУБОУЙЛАР ТЎПЛАМИГА ТАҚРИЗ

Халқимиз азал-азалдан авлиёларга, тариқат шайхларига ҳурмат-эҳтиром кўрсатиб келган. Бу улуғ зотларнинг ижод намуналари кўзга суртиб ўқилган ва ёд олинган.

Заҳматкаш олим ва қобилиятли таржимон Э.Очилов машҳур авлиёлар, тариқат шайхлари ва ижодкор мутасаввифларнинг форсий шеърларини узоқ вақтлардан бери ўзбекчага ўгириб келади. Халқимиз унинг таржималарини алоҳида қизиқиш билан ўқиб келмоқдалар.

Аммо мутаржимнинг бу галги “Донишмандлар туҳфаси” китоби узоқ йиллик меҳнат ва изланишлар самараси ўлароқ нашрга тайёрлангани ва кенг ўқувчилар оммасига тақдим этилаётгани алоҳида таҳсинга сазовор. Чунки кўплаб авлиё шоирлар ижод намуналарининг бир ерга тўплангани ва ўзига хос тарзда тартиб берилгани ўқувчиларга кўп жиҳатдан қулайлик туғдирган.

Китобда 100 дан зиёд шайх-шоир қаламига мансуб 3000 га яқин рубойлар маълум бир изчиллик асосида жамланган, 2000 дан ортиқ арабий ва форсий сўзларга шарҳу изоҳ берилган. Ҳар бир муаллифнинг таржимаи ҳоли имкон даражасида ёритилган. Эътиборли томонларидан яна бири – тўпламга слмоқли сўзбоши

ёзилган. Унда рубоий жанри хусусиятлари, тасаввуф таълимоти моҳияти, сўфийна истилоҳлар шарҳи ва бошқа масалалар батафсил баён қилинган.

Рубоийлар таржимасининг савияси ҳақида шуни айтиш мумкинки, улар юксак маҳорат билан ўзбекчага ўгирилган. Асл матннинг вазни ва маъноси имкон даражасида сақлаб қолинган. Зўрма-зўраки қофия ва радифлар ишлатиш деярли кўзга ташланмайди. айниқса. арабий ва форсий сўзларга луғат ва изоҳларнинг берилгани нур устига нур бўлган. Зеро, ҳамма ҳам бундай сўзларнинг маъносини тушунвермайди.

Тўпладан икки хил мақсад кўзда тутилган:

1. Асосийси, шайх-шоирларнинг рубоийлари билан халқни таништириш. Буюк зотлар ёзган рубоийларнинг ҳам мазмун ва бадиият жиҳатдан юксак савияда эканлигини ҳамда уларнинг ижод намуналари маънавиятимизда ижобий роль ўйнаганини кўрсатиб бериш.

2. Қисқа таржимаи ҳоллар орқали авлиё шоирларнинг ҳаёти ва ижодининг эътиборли томонлари билан ўқувчиларни мухтасар тарзда таништириш.

Шу боис сўзбошини ҳам, таржимаи ҳолларни ҳам ва рубоийларни ҳам қисқартиришни маъқул эмас деб биламан. Чунки сўзбоши ва таржимаи ҳоллар рубоийларни тўғри тушуниш ва теран англаш учун ўқувчига яқиндан ёрдам беради. Рубоийлар эса яхлит ҳолда ҳар бир авлиё шоир ижоди ҳақида тасаввур уйғотади. Қолаверса, ҳар бир рубоийнинг ўзи бир олам, такрорланмас ижод намунасидир. Баъзи авлиёлардан бизгача ягона рубоий етиб келган. Муаллифнинг эътиборидан бу жиҳат ҳам четда қолмаган ва битта рубоий бўлса ҳам излаб-топиб, тўпламга киритган.

Менимча, тўпламнинг “Донишмандлар тухфаси” деб номланиши ҳам ўқувчиларда эътироз уйғотмайди. Сабаби, китобдаги кўплаб рубоий муаллифларининг номлари тазкира ва маноқибларда учрайди. Кўплари халқ томонида соҳибкаромат валий сифатида эътироф этилиб келган.

Назаримда, ушбу тўламда эътибор бериш керак бўлган баъзи жиҳатлар мавжуд:

1. Мутаржим 21-бетда Боязид Бистомийнинг “Ўзлигини унутган – фанога эришган сўфий Худо билан бирлашиб кетади ва илоҳий сифатларга эга бўлади”, – деган сўзини келтиради. Сўфий Худонинг сифатларига эга бўлиши мумкин, лекин Худо билан бирлашиб, сингиб кетолмайди. Бу ҳақда Абдурахмон Жомий каби

мутасаввифларнинг алоҳида рисоалари ҳам бор. Зотан, Қуръон ва Ҳадисга асосланган соф исломий тасаввуфда инсоннинг руҳи маълум бир мақомда Худо билан сингиб кетади ёки Худо руҳи билан бирлашиб кетади деган қараш йўқ. Бундай қарашлар асосан Ғарб шарқшуносларига хос. Улар сўфийларнинг шатҳиёт ва баъзи истилоҳий сўзларини тушунмасдан ёки атайин бузиб талқин қилганлар. Ваҳоланки, тўпلامда келтирилган ҳар бир шайх комил мўмин-мусулмон бўлган. Қолаверса, сўфийларнинг шатҳиёт сўзларини ҳамма ҳам тушунмагани учун юқорида келтирилган талқинлардан имкон қадар сақланган маъқул.

2. Қуръони карим тафсирларида келтирилган Осаф ибн Бурҳиё (Барҳиё)га нисбатан “афсонавий” сифатини (249-бетдаги изоҳда келтирилган) қўллаш тўғри эмас.

3. 263-бетдаги Шайх Баргаш Шерозийнинг асл номини Жомий ва Навоийлар тазкираларида Шайх Бузғуш Шерозий деб келтиришган.

Мен бу ажойиб тўпламнинг тезроқ нашр бўлишини ва халқимиз қўлига етиб боришини истаб қоламан.

Мутаржим ва адабиётшунос олим Эргаш Очиловнинг кейинги илмий-ижодий ишларига ривож тилайман.

Ma’rifat RAJABOVA,
Buxoro davlat universiteti professori

NAVOIYDAN DUR IZLAGAN OLIM

Alisher Navoiy – o‘zbek adabiyotining faxri, turkiy tilning, tasavvuf ilmining bilimdoni. Uning har bir g‘azali, har bir baytida inson va olam, Yaratuvchi va banda, ishq va ma’rifat haqidagi yuksak fikrlar badiiy tajassumini topgan. Shu bois Navoiy she’riyatini to‘liq anglash va his qilish har doim ham oson kechavermagan. Buni ulug‘ shoirning hayotlik davrida uning asarlari asosida tuzilgan lug‘atlar ham tasdiqladi. Shu nuqtai nazardan, filologiya fanlari nomzodi, dotsent Ergash Ochilovning “Bir hovuch dur” nomli yirik tadqiqoti usluban murakkab, mazmunan serqirra bo‘lgan ulug‘ shoir Alisher Navoiy g‘azallarini keng o‘quvchilar ommasiga uchun sodda, ilmiy-ommabop tarzda sharhlashga qaratilgan muhim qadamdir.

Ergash Ochilovning “Bir hovuch dur” tadqiqotining muvaffaqiyatini ta’minlagan omillar juda ko‘p. Shunday omillardan biri olimning

shaxsiyati bilan bog'liq. Sababi olim fitratida adabiyotga, ayniqsa, Alisher Navoiy ijodiga nisbatan chuqur hurmat va samimiy muhabbat mavjud. Ikkinchidan, olimning keng filologik bilimi, turkiy tillar tarixiga va tasavvuf ilmlariga bo'lgan qiziqishi tadqiqotlarining nazariy va amaliy jihatlarini mukammallashtirishga xizmat qilgan. Bu omillar unga Alisher Navoiyning asarlarini chuqurroq anglash, ular-dagi ma'naviy va estetik qirralarni ochish imkonini bergan. Uchinchi-dan, olimning matnga yondashuvi ham muvaffaqiyatlarining asosiy omillaridan biri bo'ldi deyishimiz mumkin. U Navoiy g'azallarining murakkab ma'nolarini sodda va tushunarli tilda yetkazishga harakat qildi. Bu esa olim yaratgan katta-kichik tadqiqotlarning keng jamoatchilikka, ayniqsa, yosh avlod tomonidan sevib o'qilishiga sabab bo'lgan.

“Bir hovuch dur” kitobini varaqlar ekansiz, Ergash Ochilov dastlab Navoiyni anglash uchun kerakli bilimlar qatlamini aniq belgilab berganligiga shohid bo'lasiz: Sharq falsafasi, tasavvuf ta'limoti, arab va fors tillari, aruz va badiiy san'atlar, Qur'oni karim va Hadisdan xabardorlik. Bular ulug' shoir Alisher Navoiy g'azallarining ma'no qatlam-lariga yetish uchun zarur poydevordir. Bu fikrlar Navoiyni o'qish na-faqat ko'ngil ishi, balki ilm va irfon sa'yi ekanligini isbotlaydi.

Ergash Ochilov Navoiy g'azallarini sharhlashda Sharqdagi sharhnavislik an'anasiga tayanadi. U oddiy sharh, murakkab sharh va qomusiy talqinlarning xususiyatlarini qamrab olgan holda, har bir g'azalni mazmunan, usluban va badiiy jihatdan puxta tahlil qiladi va shu o'rinda har qanday tahlil va talqinning nisbiy ekanligini Bedil bi-lan bog'liq hikoyat orqali ta'kidlab ko'rsatadi. Bu orqali har bir kitob-xon o'z darajasi va tayyorgarligiga qarab Navoiyni anglash imkoniga ega ekanligiga ishora qiladi.

Ergash Ochilovning talqinida g'azallar faqat lirik his-tuyg'ular ifodasi emas, balki falsafiy muammolar, irfoniylar dunyoqarash va tushunchalar ifodasidir. Buni olim bir xil mavzudagi bir nechta baytlarni qiyosiy tahlil etish orqali isbotlaydi.

Navoiy g'azallarida may, qadah, soqiy, dayr, rind, mug', zulf, lab kabi timsollar irfoniylar ma'nolarni ifoda etadi. Muallif ushbu timsollarning ma'no qatlamlarini ochishda tasavvuf falsafasiga murojaat etadi. Har bir istilohning lug'aviy va matndagi ma'nolarini ochib beradi. Shuningdek, Xizr, Muso, Iso, Sulaymon, Yusuf kabi payg'ambarlar obrazlarini ilohiy-irfoniylar manbalarga tayangan holda tahlilga tortadi.

“Bir hovuch dur” tadqiqoti uch qismdan iborat. Birinchi qismi “G'azallarda olamcha ma'no” deb nomlangan. Mazkur qismda ulug'

shoir gʻazallari shahrlanadi. Mazkur shahrlarning muhim va diqqatga sazovor jihati – gʻazal baytlari nasriy uslubda, baytma-bayt, bosqichma-bosqich tahlilga tortilishidir. Bu nafaqat daho ijodkor qoʻllagan soʻzlarning lugʻaviy maʼnosini, balki ularning botinidagi ramziylikni, tasavvufiy maʼnolarini chuqur anglashga hamda har bir ifoda vositasi orqali ishora qilingan haqiqatlarni yuzaga chiqarish va anglashga koʻmaklashadi.

Kitobning ikkinchi qismi “Bayt bagʻridagi seyr” deb atalgan. Mazkur bobda shoir maʼlum bir mavzu, obraz va timsollarning turli gʻazallaridagi ifodasiga eʼtibor qaratadi.

Sharhlarning oʻqishlilikini taʼminlagan muhim omillardan yana biri, olim tahlil va talqin jarayonida Alisher Navoiyning baytlari va ulardagi maʼnolarni toʻliq anglash uchun islom tarixi, rivoyatlar va mashhur hikoyatlardan oʻz oʻrnida foydalanadi. Natijada muallif baytlar misolida tarixiy va diniy rivoyatlar bilan bogʻliq maʼnolarni tushuntirishga erishadi. Buni kitobdagi “Rivoyat va haqiqat” nomli maqola misolida ham koʻrishimiz mumkin.

*Kirpiking tushkan koʻngul ichra xayoling, ey pari,
Goʻiyo Yusuf nuzul etmish chahi Bobil aro, –*

baytini tahlilga tortgan olim shunday yozadi: “*Alisher Navoiyning baʼzi baytlari magʻzini chaqish uchun islom tarixi, paygʻambarlar hayoti bilan bir qatorda mashhur rivoyat va hikoyatlarni ham bilishga toʻgʻri keladi. Jumladan, Yusuf alayhissalomning chohga tashlanishi va Bobil chohi tarixidan bexabar oʻquvchi yuqoridagi bayt mazmunini tushunolmaydi*”. Bayt tahlili jarayonida Yusuf alayhissalom haqidagi rivoyat (chohga tashlanishi) sharhlanadi. Bu hikoyat gʻazal baytidagi tasvirga misol qilib keltiriladi, yaʼni ishq va azobning koʻngilga tushishi Yusufning chohga tushishi bilan qiyoslanadi.

Ergash Ochilov oʻz talqin va tahlillariga oʻziga xos sarlavha tanlaydi. Bu gʻazal yoki baytning mohiyatini tushunishni osonlashtiradi. Jumladan, kitobdagi “Jannatu doʻzax tazodi” nomli sarlavha ramziy maʼno tashigan. Odatda, bu soʻzlar diniy maʼnoda ishlatiladi, lekin Ergash Ochilov uni sheʼriyat va tasavvuf falsafasiga bogʻlab, ramziy qarama-qarshilik sifatida tanlagan. Bunday tanlov: bayt mazmunini aniqlashtirishda oʻquvchiga kalit boʻladi; ramzlar orqali ichki maʼno qatlamlarini ochib beradi. Bundan tashqari, tanlangan sarlavha tahlil qilingan barcha baytlardagi muhim qarama-qarshilikni belgilaydi: jannat ↔ doʻzax, visol ↔ hijron, diydor ↔ firoq. Bundan tashqari,

tanlangan sarlavha, bir matnning umumiy mazmunini bir qarashda anglashga yordamlashadi.

Ergash Ochilov sarlavha tanlashda nafaqat muallifning birgina baytini, balki daho ijodkorning keng poetik tafakkurining ta'sir kuchini his etgan holda yuksak badiiy va ma'rifiy mezonlarga tayanadi. Bu uning adabiy-estetik didiga, falsafiy fikrlash qobiliyatiga, she'riyatga hurmati va chuqur bilimga ega olim ekanini ko'rsatadi.

Sarlavha – tahlilning yuzidir. Ergash Ochilov ushbu “yuz”ni *fikr, ma'no va his* bilan pardozlaydi. Natijada tanlangan matn tahlili oddiy izohdan iborat bo'lib qolmaydi. Sarlavha esa matnning g'oyaviy mohiyatini his etishga imkon beradi va tahlilning jonli, ta'sirchan hamda mazmunan mukammal chiqishiga zamin yaratadi. Bu holatda sarlavha faqat nomlash vositasi emas, balki tahlilning ma'rifiy yo'nalishini belgilab beruvchi ilmiy va badiiy ko'rsatkich vazifasini o'taydi. Shu tariqa, Ergash Ochilov tahlil jarayonida sarlavhani ma'naviy-estetik yo'naltiruvchi mezon sifatida qo'llaydi.

Alisher Navoiy g'azaliyoti ramz va timsollarga boy bo'lib, uning poetik dunyosida turli ma'naviy, falsafiy va tasavvufiy tushunchalar *ishora, majoz va simvolik obrazlar* orqali ifodalanadi. Ergash Ochilov kitobning “Timsol va mohiyat” deb nomlangan uchinchi qismida ulug' shoir g'azaliyotida qo'llangan ramz va timsol, tasavvufiy istilohlarni tahlilga tortadi. Tahlillar keng miqyosda olib borilib, har bir ramz va timsolning tarixi, mazmuni, islomiy manbalardagi o'rni hamda Navoiy she'riyatida qanday badiiy yuklama bilan qo'llangani puxta asoslar bilan ochib beriladi. Buni “Bog'i Eram” misolida ham ko'rishimiz mumkin. Matnda Bog'i Eram timsolining ildizlari “somiya sotirlari”ga borib taqalishi ta'kidlanadi. Mazkur timsolning paydo bo'lish tarixi mukammal asoslanadi. Bu ilmiy tadqiqot talablariga muvofiq yondashuvdir. Olim Bog'i Eram bilan bog'liq xalqona qarashlarga to'xtaladi va uni “sharq adabiyotida xushmanzara mavze, go'zal va dilkusho bog' ma'nolarida majoziy ma'noda qo'llanishini” ta'kidlab o'tadi.

Kitobning “Timsol va mohiyat” qismidagi maqolalarni “jajji tadqiqot” deb atashimiz mumkin. Sababi maqolalar hajman qisqa. Biroq ularda mumtoz matnni tahlil va talqin qilish uchun zarur bo'lgan ilmiy yondashuv, manbaga tayanish va badiiy-simvolik fikrlash uslubi jamlangan. Maqolalarning hajman kichikligi ularning ilmiy qimmatini kamaytirmaydi, aksincha, olimning ixcham shalkda mazmunni teran ifoda etish mahoratini ko'rsatadi. Buni “Oyina” nomli tadqiqotchada ham ko'rishimiz mumkin. Olim tahlil uchun quyidagi baytlarga murojaat qiladi:

*Desang, Navoiy, jon aro mahbub bo'lg'ay jilvagar,
Avval ko'ngul ko'zgusidin mahv ayla naqshi mosivo.*

* * *

*Ishq aro ko'nglung tuzatkim, rost solg'ay aks yor,
Ko'zgu egri bo'lsa, solur aksini ruxsor kaj.*

Muallif “oyina” ramzini tasavvuf manbalari va Navoiyning she'riyati asosida sharhlar ekan, uning ma'naviy poklik, Haq jamolini aks ettiruvchi vazifasini ochib beradi. Buning uchun payg'ambar hadislari (“Mo'min mo'minning oyinasidir”), Shabustariy fikrlari hamda Navoiyning she'riy satrlari qiyosiy tahlilga tortiladi va oynani “*komil inson qalbi*”ning ramzi sifatida talqin qiladi.

“Jajji tadqiqot”dagi tahlil chuqur va izchil, mantiqiy tizimga ega. Xususan, “mir'oti Haq”, “ilohiy mazhar”, “komil inson qalbi”, “naqshi mosivo” kabi iboralar orqali tasavvufdagi muhim tushunchalar sodda uslubda izohlanadi. Matnning yana bir muvaffaqiyatli tomoni – u inson va Olloh, nafs va ruh orasidagi munosabatlarni “oyina” ramzi orqali keng qamrab olgan. Bu uslub o'quvchini nafaqat bayt mazmuni anglashga yordam beradi, balki uni ma'naviy mulohazaga ham chorlaydi.

Umuman olganda, Alisher Navoiyning har bir so'zida yashiringan chuqur ma'nolar, hayot va inson tabiatiga oid nozik mushohadalar, yuksak falsafiy fikrlar uning g'azallarini betakror badiiy kashfiyotga aylantirgan. Uning har bir bayti – so'z hikmati, ruh tafakkuri va qalb sadosidir. Ergash Ochilov “Bir hovuch dur” maqolalar to'plamida ana shunday ma'no qatlamlariga boy g'azallarni ilmiy-ommabop tarzda tahlil etish orqali keng o'quvchilar ommasiga uchun mumtoz she'riyatning zavqi, mazmuni va badiiy sirini ochib beradi. Bu tahlillar Sharq so'z san'atining beqiyos go'zalligini, falsafiy fikrning murakkab, biroq hayotga juda yaqin va ta'sirchan ifodasini namoyon etadi. Ergash Ochilovning tahlillari orqali mumtoz she'riyat faqatgina adabiy zavq emas, balki inson ongi va qalbi uchun ruhiy oziqa ekanini anglash mumkin. Natijada, kitobxon nafaqat Navoiy so'zining ma'nosini angelaydi, balki uni his etadi, u bilan yashaydi. “Bir hovuch dur” ma'naviy yuksalishga intilish yo'lida muhim manba, ma'rifiy durlarni jamlagan xazinadir.

SO'Z EHTIYOJI

XX asr adabiyotshunosligi ulug' mutafakkir shoir Mir Alisher Navoiy hayoti va ijodini o'rganishda o'ziga xos uslub va talqin yarata oldi. Abdurauf Fitrat "Farhod va Shirin" dostonini qiyosiy tadqiq qilish asnosida Alisher Navoiyning badiiy mahoratini ko'rsatishga urindi, jahon tamaddunida bunday ijodkorlar sanoqli bo'lganini dalillash uchun ilk odimlarni qo'ya boshladi. Bu an'ana va tadqiq yo'li keyingi davr adabiyotshunoslari uchun dastur vazifasini o'tadi. Buyuk ijodkor merosiga mohiyat va badiiyat nuqtayi nazaridan yaqinlashishda ko'p ishlar qilindi. Navoiyshunoslikda sharh va talqin masalasiga alohida e'tibor qaratildi va bu mumtoz adabiyotni anglashda eng muhim vosita bo'ldi, desak xato bo'lmaydi. Navoiyshunos olim, ustoz Ergash Ochilovning "Bir hovuch dur" kitobi Navoiy g'azallarini tushunishda asosiy qo'llanmalardan biri bo'lib, unda keltirilgan tahlillar olimning so'z mohiyatini chuqur anglab, ilmiy ma'lumotlarga tayanib xulosa chiqarishini ko'rsatadi. Kitob "Navoiyni anglash mashaqqati" nomli so'zboshi bilan boshlangan. "...hozirgi kunda Navoiyni o'qib tushunish oldida oliy matematika hech narsa bo'lib qoldi. Chunki buning uchun Sharq falsafasi, madaniyati, adabiyoti, mumtoz so'z san'atining ijodiy metodi, obrazlar olami, o'ziga xos ramzu tashbehlari, badiiy san'atlar, aruz vazni, arab yozuvi (harfiy o'yinlarga asoslangan she'rlar, abjad-ta'rixlarni tushunish, muammolarni yechish uchun), eski o'zbek tilini bilish, fors va arab tillaridan ma'lum darajada xabardor bo'lish talab qilinadi". Agar bu talablarni Navoiy ijodini o'rganishda umumiy me'yorlar deb oladigan bo'lsak, domla shoir g'azallariga sharh yozishga, tadqiqotchilarga to'g'ri yo'l ko'rsatishga to'la haqlidir.

O'zbek mumtoz adabiyoti pand-o'git berishda hayotiy hikoyalar, valiyar ko'rgan-kechirganlari, umuman olganda, ibrat olishda ulug' insonlarning jonli saboqlarini misol keltiradi. Shu sabab bu adabiyotdan bahramandlik o'zaro ishonch, xotirjamlik va mulohazakorlik tuyg'ularini mustahkamlaydi, dunyodagi har bir hodisotga ulug'lar nazari bilan qarashga o'rgatadi. "Bir hovuch dur" kitobida ko'pgina tahlillarda shu taxlitda ish ko'rilgan. Muallifning mahorati shundaki, hatto g'azal janri qonuniyatlari bayonida ham nazariy mulohazalar bilan teng ravishda qadim kitoblardagi voqealar keltirilgan. Misol uchun, g'azal matla' va maqta'sining qonuniyatlarini bilamiz, ammo

bu baytlarning qimmati xususida Rashiddin Vatvotning “Hadoyiq us-sehr” asaridan rivoyat keltirilishi mohiyatni anglashga yordam beradi.

Alisher Navoiy asarlariga murojaat qilish, jumladan, she’riyati tahliliga kirishmoq ulkan mas’uliyat. “Navoiyning badiiy olamini kashf etish uchun uning bir-ikki asarini mutolaa qilish kifoya emas, balki bir butun ijodi bilan tanish bo’lish taqozo etiladi. O’shanda shoirning u yoki bu fikri nafaqat bayt yoki g’azallar doirasida, balki boshqa asarlarida ham davom ettirilgani va rivojlantirilgani, yangidan-yangi qirralari bilan boyitilganiga ishonch hosil qilasiz”. Mazkur fikrlar g’azallar sharhida to’la namoyon bo’lgan. Jumladan, “Favoyid ul-kibar” debonidagi “Xizru Masih” radifi g’azal sharhida ulug’ shoirning “Farhod va Shirin”, “Tarixi anbiyo va hukamo”, “Saddi Iskandariy”, “Tuhfat ul-afkor”, “Majolis un-nafois” asarlaridagi Xizr (a.s.) bilan bog’liq o’rinlar olingan. Shoirning barcha asarlaridagi ma’lumotlarni bir yerda jamlash orqali bunday mukammal izohga erishish usuli faqat bir g’azal sharhida emas, barcha qismlarda uchraydi.

Mumtoz badiiyat tadqiqida ishq ilohiy va ishq majoziy kuylangan baytlar tadqiqotchi uchun qiyinchilik tug’dirib, ko’pincha bir tomonga og’ish, sun’iy bo’rttirish holatlari ham ko’rinadi. Ijodkor muddaosini anglash uchun esa diniy-tasavvufiy va ilmiy-nazariy manbalarni chuqur bilish, eng muhimi, matnni his qilish hamda nozik qirralarini anglash lozim. Risoladagi tahlillar muallifning izchil o’rganishlari va qalban adabiyot muhibi ekanligini ko’rsatadi. Chunki faqat izlanmoq bilan mana bunday xulosaga kelish mushkul: “...keltirilgan barcha izoh va talqinlar ushbu g’azalning tasavvufiy asosga qurilganidan dalolat beradi. Chunki ma’shuqa ta’rifda payg’ambarlardan ustun qo’yildimi, bilingki, bu yerda so’z o’z-o’zidan ilohiy mahbuba, ya’ni Olloh to’g’risida boradi, zero, dunyo go’zali islomiy adabiyotda Ollohnig payg’ambaridan ustun qo’yilmaydi” singari izoh va tushuntirishlar yosh tadqiqotchilar uchun izlanish yo’lini ko’rsatib berishi ham mumkin.

Ikki borliq: dunyo va oxirat timsoli badiiy adabiyotda asrlar davomida qalamga olingan, har ta’rifda ifoda yo’sini o’zgarib tursada, mazmunida tafovut kuzatilmagan abadiy mavzudur. Ayniqsa, mumtoz adabiyotda dunyo haqida yozmagan, uni malomat qilmagan, oxirat uchun bu bevafo xarjlash lozimligini uqtirmagan ijodkor yo’q. Aslida, dunyoni malomat qilish Parvardigor yaratgan borliqni emas, unga bo’lgan kuchli istak, hoyu-havaslarga qullikni qoralashdir. Chunki “...bu dunyoning yaratilishidan maqsad Muhammad alayhissalomning tug’ilishi, yagona Olloh g’oyasini yoyishi, bashariyatni mukammal din bo’lgan islomga da’vat qilishi edi. Bugina emas. Bu dunyo – bashar

qavmining Ollohning marhamatiga sazovor yoki la'natiga duchor bo'lishini aniqlaydigan, boshqacha aytganda, insonning saragini – sarakka, puchagini – puchakka ajratadigan sinov maydoni ham”dir. Kitobda har bir tahlil buyuk shoir hayoti va ma'naviy dunyosi bilan bog'lab ifoda etilgan. Chunki she'r shoir ko'zgusi, undagi har qanday so'z ijodkor holiga daxldor. Bu borada ustoz Ergash Ochilning xulosalari e'tiborga molik: “Darhaqiqat, Navoiydagi martaba va obro'-e'tibor bilan kibru g'ururga berilib ketmaslik, dunyo degan nozaninning o'zi quchoq ochib, yo'lini to'sib, qo'lidan tortib turganda uning yolg'onchi nozu ishvasiga uchmay, o'zini pok saqlab qola olishning o'zi bo'lmaydi. Shuning uchun shoir Ollohga murojaat qilib aytadiki: “Navoiy bu olamda ko'zi bog'liq qushga o'xshaydi, uning dunyo makriga aldanishiga yo'l qo'yma, tiriklik to'rlarini uzib chiqib, ilohiy parvoz aylashini nasib et!”.

Domla butun umrini adabiyot nomli ko'ngil mazhariga baxsh etdi, hayot yo'llarida ko'rgan-kechirganlari badiiyatga aloqador bo'ldi. Qaysi davr namunasi bo'lishidan qat'i nazar, ustoz bilmagan kitoblar, mutolaa qilmagan o'zbek adabiyoti namunalari yo'q hisobi. She'rlar tahlilida esa domlaning butun o'rganganlari bir tekis jamlanib, keng tasavvur va mulohaza hosil qiladi. Ustoz tasavvufiy lug'atlar, tazkira-yu manoqiblar, folklor namunalari, boringki, zamona ziyolilarining ibratli fikrlarini ham mos va xos o'rinda keltira olganlar. Atoqli jurnalist Mahmud Sa'diyning: “Hayotda ko'rgan-kechirganlarim xulosasi sifatida bir maqol to'qiganman: “Yaxshilik jazosiz qolmas”, – degan fikri “Vafo ahlining qismati” g'azali tahlilida ayni o'rniga tushgan.

So'zboshida kitob uchun Navoiy g'azallari tanlovi “O'tkan kunlar”dagi qizlar majlisiga qiyos qilingan: “Bu gulmi, ko'hlik? Yo'q, narigisi! Undan ko'ra bunisi! Barisidan ham o'ttasi!.. Ana shunday qilib esdan ham ajrarsiz, gul tanlashda bir qarorg'a kelalmay el ichida kulgiga ham qolursiz, rasvo ham bo'lursiz”. Bu qiyosda imkonim yetganda, Navoiyning barcha g'azallariga sharh yozgan bo'lardim, bu she'ni olmabdi-da, deya meni aybsitmang, mazmunidagi xijillik ham bor, ammo domla olamning yaralish sababi va asosi bo'lgan azaliy va mangu ishq mavzusiga daxldor g'azallarni tanlab olib, oshiq, ma'shuqa, may, mayxona, mug'bacha singari obrazlarni chuqur tahlil qilganlar. Ulug' so'fiy Abu Bakr Dulaf ibn Jaxdar Shibliy shunday yozadi:

*Gar Habib bemor bo'lsa, uzaysa ishq,
Uning o'zi dard berur, O'zi davo qilur.*

*Agar bir kun kelib, dardga davo bo'lmasa,
Gar oshig'ing seni sevsa – davo shu bo'lur.*

Zunnun Misriy sahroda adashgan bir ayoldan muhabbat haqida so'raganlarida, u: "Uning ibtidosi yo'qki, sen uni bilsang, intihosi ham yo'qki, sen uni anglasang. Chindan ham Mahbubning nihoyasi yo'q, hech bir chegarasi yo'q... Uning o'zi avval va oxiri ham Uning O'zidir", – deb javob bergan ekan. Risoladagi ishq mavzusi talqini tasavvufiy adabiyotlarni chuqur o'rganib, mulohaza qilish hosilasidir: "Haqiqiy ishq Haqqa oshiqligu ilohiy shavqdan ilhom olishdir. Haq esa tengsiz kamol va jamol sohibi bo'lib, beqiyos joziba manbaidir, oshiqu ma'shuqdir. Haqiqiy ishq ruhi mutlaq, zoti Ahadiyat bo'lmish haqiqiy mahbubaga muhabbatdir".

Ishq va hijron bir butun tushuncha, oshiq mashaqqati ayriliq, uning sinovi bu qayg'uda sabr qilishdir. Hijron mohiyati esa kitobda aniq ta'riflangan: "...bu dunyo – hijron olami. Chunki inson o'z Yaratuvchisidan – visol olamidani ayri tushgan. Shuning uchun u endi bir umr yana visolga – Parvardigoriga intiladi. Lekin unga jism emas, balki riyozat chekish natijasida poklangan va tariqatni bosib o'tish davomida kamolga yetgan ruh yetishadi. Binobarin, hijron ahli safini tark etgan – Arshi a'loga yetgan komil ruhgina bu saodatga muyassar bo'ladi".

Kitob uch fasldan iborat bo'lib, yuqorida keltirilgan fikrlar "G'azallarda olamcha ma'no" qismidagi tahlillar haqida edi. Ikkinchi fasl butundan qismga tomon borib, "Bayt bag'ridagi sehr" deb nomlangan. Bu bobdan o'rin olgan asos maqolalardan biri "Navoiy g'azallarida komil inson timsollari"dir. Adabiyot qay til, qaysi millatga oid bo'lmasin, yer yuzining istalgan burchagida yuzaga kelmasin, insoniyat uchun xizmat qiladi. Odamzodning hayot yo'li bir jumboq, u ba'zan tik tura-di, bir pallada esa jaholatga yuz buradi. Kimdir tug'ilish mohiyatini idrok etadi, ba'zilar vujud istagini hayot deb o'ylaydi. Adabiyot esa bu foni dunyoda to'g'ri yashash yo'lini ko'rsatadi. Dunyoni ezgulikka to'ldirishga quvvati yetmasa-da, odamlar e'tiborini tuynukdagi nurga qarata oladi. Bu nur komil inson, yetuk odam tasviridir, u insonlarni ortidan ergashtiradi, shoir ta'biri bilan aytganda shunday maqomda bo'ladi:

*Qaydan kelgandi u? Bilmadim kimsa,
Qabrga ham jimjit kirib ketdi u.
Menimcha, dunyoning ustidan rosa,
Miriqib qah-qaha urib ketdi u.*

Komil inson haqidagi fikrlar maqoladagi fikrlardan soʻng yanada oydinlashgandek tuyuladi. “Maʼlumki, adabiyot qadim ul-ayyomdan inson xulqini goʻzallashtirish, uni kamolotga yetkazishga daʼvat etib keladi, axloqiy takomillashuv jarayonini aks ettiradi va oʻz-oʻzini tarbiyalash yoʻliga kirmagan, “yaratilganicha qolgan”, nafs-u havoga berilib, tubanlikka yuz tutgan kimsalarni mazammam qiladi”. Maqolada ulugʻ shoir gʻazallaridagi komil inson tasviri uch guruhga boʻlib, tasnif qilingan: 1) Muhammad alayhissalomga bagʻishlangan; 2) komil insonlar soʻfiyona istiloh va obrazlar orqali tasvirlangan; 3) komil insonlar badiiy timsollar vositasida taʼrif-tavsif etilgan gʻazallar va alohida baytlar.

Paygʻambarimiz Muhammad (s.a.v.) taʼriflari keltirilgan baytlar tahlil qilinarkan, ulugʻ zotning ham ota, ham oʻgʻil ekanliklari, goʻzal surat va siyrat sohibi boʻlganlari misollar va manbalar asosida dalillanadi. “Farishtalarning insonga sajda qilishiga sabab ham uning naslidan Muhammad alayhissalomdek bashar tojining dunyoga kelishi edi” xulosasi Rasululloh (s.a.v.)ning Navoiy sheʼriyatidagi tavsiflarini koʻrsatgandek boʻladi. Domla mumtoz sheʼriyatdagi “Sen quyoshdan ham, oydan ham porloq va goʻzalsan”, “Quyosh va oy ham sening asiring”, “Quyosh va oy sening husning nuridan bir zarra” misralarini “Olloh taolo dastlab Muhammad nurini, keyin shu nur tufayli olamni, undagi narsalarni va odamni yaratgan ekan, demak, quyosh, oy va yulduzlar ham ana shu nurdan vujudga kelgan”, deb sharhlar ekan, mushtoqlik ana shu nurga ekanligini aytadilar.

Komil inson Rasululloh (s.a.v.)dir, boshqa hech bir odam bu maqomga yetolmaydi, lekin ulugʻ zot sifatlarini orzu qilib, shu yoʻlga intilmoq umr matlabi boʻlmogʻi lozim. Maqolada ana shu orzu roʻyo-bi oʻlaroq tariqatlar vujudga kelgani, riyoziyat bilan vujud istaklarini isloh qilishga zarurat paydo boʻlgani aytiladi. Tahlil davomida bir qancha ulugʻ soʻfiylarning komil inson nazariyasi haqidagi qarashlari oʻrganilib, quyidagi xulosaga kelinadi: “Komil inson taʼlimoti namoyandalaridan Aziziddin Nasafiy (XIII asr) bu qarashlarni hayotga yaqinlashtirdi. Natijada komil inson real odamga aylandi. Uning fikricha, toʻrt narsa – yaxshi soʻz, yaxshi ish, yaxshi xulq va maʼrifatda kamolga yetgan har qanday kishi komil inson atalishga munosib. Bu fazilatlarini esa, astoydil harakat qilsa, har qanday odam ham egallashi mumkin. Demak, komil inson boʻlish imkoniyati hammadam mavjud. Muhammad alayhissalom esa, bu doiraning markazida komillar komili boʻlib qolaveradi”. Shu oʻrinda insonlarga yetuklik yoʻlini koʻrsatuvchi ustozlar Hazrat Navoiy ijodida pir, murshid, komil, orif, soqiy, piri

mayxona, piri maykada, piri dayr, piri ishq, piri xarobot, piri mug'on, piri xammor kabi nomlar bilan atalgani, komil insonlar suhbat etadigan joy esa mayxona, maykada, dayr, dayri fano, xarobot, butxona so'zlari bilan ifoda qilingani yozilgan. Aytish lozimki, domlanning tasavvufiy obraz, ramz va timsollar ma'nolari hamda ta'rifini keltirishdagi nuqtadonliklari e'tirofga loyiq. Kitobda murshid, shayx, soqiy, dayr piri, er, faqir, darvesh, shoh, gado, oshiq, ma'shuq, mug'bacha, zohid, dunyo, mayxona, raz qizi singari bir qancha obraz va timsollar mohiyati ulug' shoir merosi misolida izchil yoritib berilgan.

"Asrlarni bo'ylagan hikmatlar", "Hayrat olami", "Tafakkur va talqin" "So'z qudrati" singari qismlarda Alisher Navoiyning tengsiz hikmatlari, pand va nasihatlari tahlil qilingan. Shu asnoda muallif o'z qarashlari va hikmatomuz fikrlarini ham bildirib o'tganki, o'quvchini ulug' shoir ma'naviy dunyosiga yaqinlashtirishda mazkur hikmat va istilohlarning muhim o'rni bor: "So'z – jonli xilqat, u oddiy harflar yig'indisidan iborat emas. Chunki so'z kuldiradi, yig'latadi, o'ylatadi, to'lqinlantiradi. Birgina "Sevaman!" so'zi qatida qanchalik sehr qudrat mavjudligini tasavvur qilib ko'ring – unda cheksiz mehru muhabbat ham, tengsiz iztirobu hayajon ham, baxtu saodatga umidu ishonch ham, ikkinchi yarmini topganidan shodligu quvonch ham, birga yashash bilan bog'liq burchu mas'uliyat ham, turmush tashvishlarini birga tortishga kelishuvu qaror ham, bir-biriga hamrohu hamdard bo'lishga rozi-rizolik ham, qo'sha qarishga va'dayu iqror ham, bir umr sodiqlikka ahdu paymon ham...", singari hayotiy xulosalar odamni o'yga toldiradi. Adabiyotga muhabbat aslida so'zga ixlosdir, til qudratini anglamoq badiiyat quvvatini bilmoqdir. Hazrat Navoiy "...so'z durredurki, aning daryosi ko'nguldir va ko'ngul mazharedurkim, jomii maoniyi juzv va kulldir", deganlarida jamiki ma'nolar ko'ngilga, qalbdan so'zga ko'chishini tasvirlaydilar. Demak, idrok, qalb va so'z mutanosib bo'lmas ekan, lafzda soxtalik va chechanlik bilinib turaveradi. Olloh taoloning "Al-Mutakallim" ismidan inoyat olishni istaganlar esa chin so'zga sohiblik yo'lidan qo'rqmaydilar. Har tuyg'uning o'z nomini aytishdan chekinmay, so'zni iltifot emas, iqtizo o'laroq qo'llaydilar.

"Bir hovuch dur" kitobi tadqiqotchilar uchun zaruriy qo'llanma, o'zim ham tadqiqot asnosida domlanning risolalariga ehtiyoj sezganman. Ustozdan o'rganganlarim ko'p, domladan adabiyotga sodiqlik va bir yo'lda sobitlik sabog'ini olish mumkin. Ilm yo'li mashaqqatdan bunyod bo'lgan. Domlanning tadqiqotlari bu yo'l riyozatidan qo'rqmay, aksincha, tuproq orasidan dur-gavhar izlash zavqini tuya

olgan zahmatkash olimning izlanishlaridir. Ustozning kitoblari o‘zbek mumtoz namunalariga olib boradigan yo‘lni yoritib turishiga ishonchimiz komil.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Alisher Navoiy. To‘la asarlar to‘plami. 10 jildlik. – Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi NMIU, 2011.
2. Xoja Bektoshi Valiy. Maqolot. – Toshkent: Turondot, 2000.
3. Imom Abu Abdurahmon Sulamiy. Tasavvuf va uning haqiqati haqida muqaddima. – Toshkent: Hilol-Nashr, 2020.
4. Ochilov E. Bir hovuch dur. – Toshkent: O‘zbekiston, 2011.
5. Oripov A. Yillar armoni: She’rlar va dostonlar. – Toshkent: Adabiyot va san’at nashriyoti, 1987.

Султонмурод ОЛИМ,
филология фанлари номзоди

“ДОНИШМАНДЛАР ТУХФАСИ” РУБОЙЛАР ТЎПЛАМИГА ТАҚРИЗ

Рубой – форсий-туркий мумтоз шеърятда ғазалдан кейин турадиган машхур жанр. Бизда-ку рубойни асосан Алишер Навоий ва Заҳириддин Бобур маромига етказиб ёзган. Лекин форсийда рубой битмаган шоирнинг ўзи бўлмаса керак.

Бир қисм форсий рубойнавислар ижоди намуналари XX асрда озми-кўпми ўзбек тилига таржима қилинди. Таржималар таъсирида ўзбек адабиётида рубойнамо тўртликлар ёзиш авж олгани ҳам сир эмас.

Бирок, биринчидан, шўро даврида форсий рубойларнинг аксарияти бармоққа солиб ўтирилди, оқибатда уларнинг кўпи оддий тўртликка айланиб ҳам қолди, иккинчидан, қилинган таржималар гўёки денгиздан томчи эди, холос.

Кейинчалик рубой таржимасига талаб ўзгарди. Жамол Камол ва бошқа шоирларимиз рубойни рубой вазнида ўгиришга киришди. Эргаш Очил ҳам шундайлар сирасидан.

Эргаш Очил аввал форсий рубойларни ўзбекчага таржима қилишнинг назарий асосларини ўрганишга бағишланган диссертация ёзиб, муваффақият билан ёқлади. Сўнг ўзи бевосита таржима ишларига шўнғиди. Шу тариқа илмий тадқиқотида

ўртага ташлаган илмий талабларга жавоб берадиган таржималар яратди. Яъни арузий мисраларни арузий таровати билан ўгирди.

Ушбу тўпламга жами 107 шоир шоир рубойлари намуналари киритилган. Бу форсий рубоиёт ҳақида тўлароқ тасаввур уйғотиш учун жуда қулай бир китоб бўлади.

Нашрдан олим-таржимон Эргаш Очилнинг “Тарикат ва шеърят” тадқиқоти ҳам ўрин олган. У бевосита ана шу рубойлар маъно-мазмуни, туб моҳияти, фалсафасини тушунишга кўмаклашади.

Хуллас, бу тўпламни мамнуният билан нашрга тавсия этиш мумкин. У қанча тез босилиб чиқса, китобхонлар шунча ютади.

Машарипбой САПАРОВ,
филология фанлари номзоди, доцент

МАХТУМҚУЛИНИНГ ЭРГАШ ОЧИЛОВ ТАРЖИМАСИДАГИ “АСАРЛАР” ТЎПЛАМИ ҲАҚИДА

Атоқли туркман шоири Махтумқули ўзбек халқи орасида шунчалик машҳурки, унинг 200 га яқин шеърлари қўшиққа айланиб, ҳофиз ва халфалар репертуаридан мустаҳкам ўрин олган. Унинг панд-насихатга йўғрилган ҳассос шеърлари кириб бормаган ўзбек хонадони йўқ десак, муболаға қилмаган бўламиз. Шунинг учун ҳам шоир шеърлари ўндан ортиқ таржимон томонидан таржима қилинган ва қайта-қайта нашр этилган.

Филология фанлари номзоди Эргаш Очиллов туркий ва форсий адабиёт бўйича кўзга кўринган мутахассис. У Шарқ мумтоз адабиётини тадқиқ этибгина қолмай, буюк сўз санъаткорлари асарларини таржима қилиб келмоқда. Жумладан, у туркман адабиёти, хусусан, Махтумқулининг ҳаёти ва ижоди, асарларининг Ўзбекистондаги нашрлари ва ўзбекча таржималари ҳақида ҳам қатор мақолалар эълон қилган. 2007 йили у шоир шеърларининг энг сара ўзбекча таржималарини тўплаб, уларга ўзининг таржималарини ҳам илова қилган ҳолда сўзбоши ва изоҳлар билан “Шарқ” нашриётида чоп эттирган эди.

Кейинчалик у Махтумқули шеърлари таржимаси билан жиддий шуғулланди: унинг 550 та шеърини таржима қилиб, улардан 150 тасини “Устозингдан айрилма” (Тошкент: “Ўзбекистон” нашриёти,

2012) номи билан чоп эттирди. Ушбу таржималари асосида мутафаккир шоирнинг панд-насиҳат мазмунидаги шеърлари ва банду мисраларини тўплаб, “Ҳикматлар” китобини (Тошкент: “Ўзбекистон” нашриёти, 2013) нашр қилдирди. Айтмоқчиманки, Эргаш Очилов Ўзбекистондаги махтумқулишунос олим ва Махтумқули таржимонларидан бири бўлиб етишди. Заҳматкаш таржимоннинг хизматлари туркман олимлари томонидан ҳам эътироф этилиб, Туркменистон матбуотида унинг таржималари ҳақида ижобий фикрлар билдирилган, ҳатто тақризлар босилиб чиққан.

Махтумқулининг 290 йиллик юбилейи муносабати билан тайёрланган “Асарлар” тўплами Э.Очиловнинг ана шу кўп йиллик заҳматларининг мантиқий давоми, навбатдаги маҳсули. Таржималар равон, ўқишли чиққан. Таржимон туркман тилининг ўзига хос хусусиятларини яхши ўзлаштиргани ва шоир руҳига кира олгани сезилиб турибди. Энг муҳими, у яқин тиллардан таржимада таржимонни чалғитиб, уни хато қилишга мажбур қиладиган шакли ўхшаш, аммо маъноси фарқ қиладиган алдоқчи сўзлар домига тушиб қолмаган. Махтумқули шеърларининг аввалги таржималарида йўл қўйилган кўплаб хатоларни ўз таржималарида тузатиб кетган. Унинг таржималари, айрим жузъий қусурларни айтмаганда, анча пишиқ-пухталиги билан ажралиб туради. Чунки у таржима жараёнида “Туркман мумтоз адабиёти сўзлиги”, “Туркман тилининг сўзлиги”, “Туркманчарусча сўзлик” каби қатор луғатлардан фойдаланган. У Махтумқулининг аруз вазнидаги ғазал ва мухаммасларини ҳам ўз вазнига солиб, жарангдор оҳангда таржима қилишнинг уддасидан чиққан. Шунинг учун ҳам бу китобни мамнуният билан нашрга тавсия этаман.

Шу ўринда бир истагим бор эди: ўзининг айтишича, Э.Очилов Махтумқулининг 600 та шеърини таржима қилган. Улар орасида шоирнинг дунёқараши ва фалсафий қарашларини белгиловчи диний-тасаввуфий руҳдаги кўплаб шеърлари ҳам бор. Ўшаларни кўшганда тўплам янада мукаммаллашар ва Махтумқулининг шоир ва мутафаккир сифатидаги яхлит сиймосини кўз олдимизда намоён этар эди.

Жасурбек МАҲМУДОВ,
филология фанлари номзоди

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ НОМЗОДИ,
АДАБИЁШУНОС ОЛИМ, ТАРЖИМОН ЭРГАШ
ОЧИЛОВНИНГ “МИНГ БИР РУБОИЙ” КИТОБИГА
ТАҚРИЗ**

Адабиёт тарихида ўзига хос сонлар билан аталиб келувчи анъанавий асарлар мавжуд бўлиб, ана шу ном авлоддан-авлодга худди бир мерос каби ўтиб келмоқда. Шундай номлардан бири “Минг бир” бўлиб, аввало, бу ном айтилганда кўпчиликнинг кўз олдига “Минг бир кеча” араб халқ эртаклари келади. Барчага маълум, мана, неча асрдирки, мазкур машҳур эртаклар ҳали-ҳалигача ёшу қарини ўзига ром қилиб келмоқда. Бу жозибадорлик нафақат унинг мазмунига, балки номланишига ҳам боғлиқдир. Зеро, ҳар бир нарса ҳақидаги дастлабки таассурот унинг номини эшитганда пайдо бўлади.

Худди шу каби бугун ўқувчилар ҳукмига ҳавола этилаётган филология фанлари номзоди, моҳир таржимон ва адабиётшунос олим Эргаш Очилов томонидан нашрга тайёрланган китоб ҳам аввало номи билан кўпчиликни ўзига жалб этса. ажаб эмас.

Исмлари кўпчиликка маълум ҳамда ҳали илм аҳлига кам таниш бўлган ўттиз саккизта шоир ва шоираларнинг рубоийларидан ташкил топган ушбу китобнинг афзаллик томони шундаки, унда нафақат мазкур адиб ва адибаларнинг рубоийлари таржима қилинган, балки ҳар бир рубоийнависнинг таржимаи ҳоли ва фаолиятига оид маълумотлар ҳам берилган. Бу билан эса китобни нашрга тайёрловчи нафақат ўзининг моҳир таржимонлигини, балки билимдон адабиётшунослигини ҳам намоён қилган. Ушбу ҳолат китобнинг ҳам мажмуавий (антологик), ҳам назариявий қисмлардан иборат эканлигидан далолат беради. Бу ҳолат эса ҳар бир ўқувчида энг аввало ўзи ўқиётгани рубоийлар муаллифи ҳақида тасаввур ҳосил қилини таъминлайди.

Ҳар бир ишда ютуқ бўлгани каби, ўзига хос камчиликлар ҳам мавжуд, албатта. Баъзи ўринларда таржимон ўзи сўз юритаётган шахс фаолиятида китоб мавзусига (яъни лирикасига, хусусан рубоиётига) оид бўлмаган жиҳатларига, яъни адибнинг бошқа асарларига кўпроқ урғу бериб, юбориш ҳолатлари учрайди. Бунини, масалан, Фирдавсий бўлимида унинг “Шоҳнома”сига тўхталиб

ўтиши (“Шоҳлар китоби деб аталиб, 50 подшоликдан иборат тўртта сулоланинг тарихи ёритилган “Шоҳнома” халқ заковати ва жасоратига қўйилган ўзига хос назмий ҳайкалдир...”) ёки Бобурнинг “Бобурнома” асарига (“Бобурнома” мутаржими Уильям Эрскиннинг ёзишича...”) деб берган изоҳларида кўриш мумкин.

Шундай бўлса-да, китоб, юқорида таъкидланганидек, ҳам сара рубойлар таржимасини ўзида жамлаган мажмуа, ҳам мазкур рубойлар муаллифлари ҳақида маълумот берувчи ва айтиш мумкинки, “Минг бир” асар анъанасига хос мазмундор бўлиб тайёрланган. Ўйлаймизки, китоб мухлисларининг кенг оммасини ўзига жалб қилади ва Шарқ шеърятининг ноёб дурдонаси бўлган рубойий ихлосмандларига бекиёс шодликлар улашади.

“МИНГ БИР РУБОЙ”

Республика Фанлар академияси “Фан” нашриётида чоп этилган “Минг бир рубой” тўплами (таржимон Э.Очилов, масъул муҳаррир Жаъфар Муҳаммад) ушбу мухтасар жанр ихлосмандлари, айни чоғда мумтоз шеърятимиз шинавандалрига ажойиб тортиқ бўлди десак, муболаға бўлмайди.

Тўплам филология фанлари номзоди Эрғаш Очиловнинг “Тўрт мисрага жо бўлган олам” сўзбошиси билан очилади. Дарҳақиқат, тафаккури ва туйғуни ажойиб бир тарзда ўзида омухта этган рубойий асрлар давомида Шарқ шеърятининг етакчи жанри бўлиб келганлиги сир эмас. Бу тўрт қаторли ҳикматда олам ва одам муаммоси фалсафий жиҳатдан чуқур талқин этилади. Сўзбоши муаллифи бу тўғрида фикр юритиб ёзади:

“Бу мўъжаз жанрнинг халқчиллиги ва имкониятларининг кенглиги нафақат шоирлар, балки мутафаккирлар, ҳатто тариқат пирлари ва тасаввуф намояндаларини ҳам ўзига жалб этган. Ўзларининг сўфийёна қарашларини тарғиб қилиш учун шеърятнинг турли жанрларидан фойдаланган мутасаввиф шоирлар ва тасаввуф шайхлари ҳам кўпроқ рубойига мурожаат қилганлар. Лекин шайх-шоирлар рубойлари фақат ислом аҳкомлари ташвиқи ва тасаввуф ғоялари тарғибидан иборат бўлибгина қолмай, улар ичида маъшуқа таърифи, ишқий кечинмалар тавсифи, ранг-баранг инсоний туйғулар ифодасига бағишланган, маънавий-ахлоқий мавзудаги, панд-насиҳат руҳидаги гўзал ва теран рубойларни ҳам кўплаб учратамиз”.

Тўпламга Абу Али ибн Сино, Маҳастий Ганжавий, Асириддин Ахсикатий, Фахриддин Розий, Амир Хусрав Дехлавий, Убайд Зо-

коний, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Абу Абдулло Рудакий, Абдулхолиқ Ғиждувоний, Паҳлавон Маҳмуд, Зебуннисо, Хондамир ва бошқаларнинг ижодидан намуналар киритилган. Чунончи, Ибн Сино бир рубойида шундай ёзади:

*Кўк тоқигача ер қаъридан асли азал
Ҳар қанча тугун бўлса, ақл айлади ҳал.
Ҳар макру фириб бандини ечсам-да тугал,
Кўнглимда тугун бўлиб фақат қолди ажал.*

Зебуннисонинг мана бу тўрт сатрини рубойларнинг рубойи деса бўлади:

*Андалиб гулдан кечар, кўрса чаман ичра мени,
Бутпараст бутдан кечар, кўрса бу шаън ичра мени.
Гул ҳиди баргида пинҳон, мен-да сўз ичра ниҳон,
Кимки кўрмоқ истаса, кўрсин суҳан ичра мени!*

*“Ўзбекистон адабиёти ва санъати”
ҳафтаномаси, 2009 йил 16 октябрь*

ШОГИРДЛАР ЭҲТИРОМИ

ҚАЛАМ ВА ҚИСМАТ

*Зулайхо АБДУРАҲМОН,
филология фанлари бўйича фалсафа доктори,
катта илмий ходим*

Oллоҳ taolo muborak kalomida “Nuun. Qalam bilan va satrlarga yozadigan narsalar bilan qasam (Qalam: 1)” deya ogohlantirar ekan, Alaq surasi 3-oyatida: “O‘qing! Sizning Parvardigoringiz (insoniyatga) qalamni (ya’ni yozishni – xatni) o‘rgatgan o‘ta karamli zotdir” deya marhamat qiladi. Oллоҳ avval qalamni yaratdi va unga “yoz” dedi. Qalam mana shunday idrok, qudrat, qismat ramzidir. Shu bois imtihon safarida ham qalam ahli bo‘lish og‘ir mas’uliyat sanaladi. Qalam tutgan qo‘llar Haqiqat maydonida qilich ko‘targan qo‘llar kabidir. Ularning qalami sohiblari dor ostida tursa ham faqat Haqni, Haqiqatni yozgan. Qalam tutish qismatini chuqur anglagan o‘zbek adabiyotshunoslari orasida ustoz Ergash Ochilov ham borligini iftixor bilan aytish o‘rinlidir.

Ergash Ochilovning adabiyotshunosligi keng qamrovlidir. Bu us-tozning butun turkiy adabiyotni chuqur bilishi, dunyo adabiyotidan yetarlicha xabardorligi, qolaversa, fors adabiyotini ona tilidagidek o‘qishi va his etishi kabi qator omillar bilan belgilanadi. Domlaning nashr masalalari bilan aloqador qator zahmatli mehnatlari natijasida o‘zbek kitobxonlari irfon bulog‘idan bahramand bo‘lishdi, “Don-ishmandlar tuhfasini”ni qo‘lga kiritishdi. Olim Najmiddin Kubro kabi valiylardan to Federiko Garsia Lorkagacha bo‘lgan uzoq ma’naviy bir olamni sayr eta olgan. Ergash Ochilovning birgina tarjima sohasidagi xizmatlarini sanashning o‘ziyoq domlaning adabiy bilim hamda has-sosiyati borasida to‘laqonli tasavvur uyg‘otadi. Shayx ijodkorlar, irfon shoirlari asarlarini anglash uchun diniy, tasavvufiy, badiiyat ilmlarini uyg‘un holda bilish talab qilinadi. Ergash Ochilov esa ularning na-faqat mohiyatini, balki badiiyat zavqini saqlagan holda tarjima qiladi. Domla amaliy jarayonni ilmiy xulosalagan, tarjimashunoslik nazari-

yasini yaratgan mutarjimlardan. Ergash Ochilov turkiy ijodkorlarning, deyarli, barchasi to'g'risida izlangan va o'zining salmoqli fikr-qarashlarini ayta olgan olim. Ammo o'zbek adabiyotida Alisher Navoiy bir cho'qqi bo'lganidek, Ergash Ochilovning navoiyshunosligi ham alohida hodisadir. Chunonchi, olim boshqa ko'plab shoirlar she'riyatini ham Alisher Navoiy ijodi bilan mushtarak holda yo muqoyasalab o'rganadi. Ergash Ochilovning qator maqolalaridan tashqari "Navoiy va Ogahiy", "Alisher Navoiy", "Bir hovuch dur (Navoiy g'azallari va baytlari sharhi)" kitoblari, shoir asarlaridan saralangan hikmatlar to'plamlari yaratildi. Shoir lirikasidan saralangan "Bir paripaykar g'ami" to'plamlarining yaratilishida ham olimning Navoiyni anglash mahorati, shoir va xalq orasidagi ma'naviy rishtalarni bog'lash salohiyati ko'rinadi. Ayniqsa, "Ishq tilsimi", Navoiy va Boburning g'azallari to'plangan "Muftalo bo'ldum sanga" mashhur qo'shiqlar kutubxonasi fikrimizni quvvatlaydi.

Ergash Ochilovning, deyarli, barcha monografiya va to'plamlarida so'zboshi yozilgan. Unda, albatta, olimning ushbu tadqiqotdan ko'zga tutgan maqsadi, kitobxon uchun manfaati lo'nda, sodda tarzda bayon qilinadi. "Ishk, tilsimi"da yozilgan so'zboshida o'qiymiz: "Buyuk so'z san'atkorining hassos va jarangdor, ko'ngilga yaqin she'rlari asrlar davomida hofizlar soziga tushib, sevib ijro etib kelingan. Muayyan qo'shiqlarning muqaddimasi – peshravida esa ruboiylari kuylangan. Shuni hisobga olib, biz mazkur majmuani yangicha shaklda – ulug' shoirning qo'shiqqa aylanib, har kuni efir orqali taraladigan, to'yu tantanalarda aytiladigan g'azal va ruboiylari, mustazod, muxammas hamda tarje'bandlaridan olingan parchalar asosida tuzishga qaror qildik". Domlaning hazil-mutoyibaga moyil latif shaxsiyatida qo'shiqni ham so'z va ohang mushtarakligida his qilish tabiiy. Kuy turlariga moslab g'azallarni ajratishda Ergash Ochilovning aruzshunoslik asrori-dan ham xabardorligi asqotgan. Natijada, musiqiy ilmlarga ham boy bo'lgan to'plam dunyoga kelgan.

Alisher Navoiy asarlaridagi ko'ngillarga mahbub va manzur hikmatlarni yig'ish ma'lum bir tarixga ega. Ko'plab muhiblar va navoiyshunoslar tomonidan hikmatlar, shohbaytlar ajratilib nashr qilingan. Ammo Ergash Ochilov ushbu an'anaga qayta qo'l urishga hech cho'chimaydi. Chunki domla birinchilik davosidan yiroq, ilmni turli tuban manfaatdan ajratgan ko'ngil olimi. U kishi yuragi buyurganini yozadigan, jasorat va ishonchni qalbidan oladigan adabiyotshunos. Shuning uchun ham ishq bilan qilingan tadqiqotlari elga manzur. "Hikmatlar" to'plamida shunday tahlil keltiriladi: "Xalq hayotini eng chuqur qatlamlarigacha, ikir-chikirlarigacha yaxshi bilgan, xalq ogzaki ijodidan to'la xabardor shoir o'z asarlarida xalq

maqol-matallari, obrazli iboralaridan keng foydalanadi, kundalik turmushdan olingan hayotiy tashbehlarni ko'p qo'llaydi. O'z navbatida, zamonasining barcha ilmlarini egallagan, hayotning butun achchiq-chuchugini totgan donishmand shoirning ko'rgan-kechirganlarining xulosasi sifatidagi teran mazmunli, lo'nda hikmatlari xalq orasiga shunchalik singib ketganki, ularning qaysi biri xalqniki-yu, qaysi biri Navoiyniki ekanligini ajratib bulmaydi". Domla mana shunday xalq orasiga kirib borgan, yuraklarni zabt etgan hikmatlarni jamlagan.

Ergash Ochilov tadqiqotlarida butunlikka, mukammallikka harakat qiladi. Bir mavzu doirasida so'z ketar ekan, Alisher Navoiyning jamiki asarlaridagi qarashlarini jamlashga harakat qiladi. Shu bois hikmatlar to'plamini tayyorlashda: "Devoni Foni" ham shoir adabiy merosining ajralmas qismi. Navoiyning forsiy she'rlari ham badiiy barkamolliq, teran ma'noli fikrlar va hikmatli so'zlarga boyligi bilan o'zbekcha she'rlaridan qolishmaydi. Shuning uchun uning chuqur mazmunli falsafiy-axloqiy fikr-mushohadalarini o'zida mujassam etgan qit'a, ruboiy va baytlarini tarjimasi bilan birga keltirdik. Busiz mutafakkir adibning hikmatlar kitobi ham, uning tafakkur ko'lami va ijodiy olami haqidagi tasavvurimiz ham kemptik bo'lib qolishi shubhasiz", – degan qarorga keladi. Domla tayyorini olib yoki borini qabul qilib, yengilning ostidan, og'irning ustidan o'tib ilm qiladiganlar toifasidan emas, zahmatkash olim. "Devoni Foni"dagi hikmatlarning ham tayyor tarjimasidan foydalanmaydi. O'zi har bir baytni tarjima qiladi. Masalan, Hakim Anvariya tatabbu' tarzida yozilgan "Qut ul-qulub" ("Qalblar ozig'i") qasidasidagi:

*Agarchi «hast min-al-moi kulla shay'in hay»,
G'ariqi yro mavt ast, az y kuqo ehyost, –*

baytining:

*Agarchi "barcha narsa suvdan yaralgan"
bo'lsa ham, suvga cho'kkan o'ladi, tirik qolishi mahol, –*

arzidagi tarjimasi mavjud. Ammo domla tarjimasini quyidagicha beradi:

*Agarchi hamma narsa mavjudligining sababi suv bo'lsa ham, unga
g'arq bo'lganga najot yo'q – u o'ladi..*

Domlaning navoiyshunoslikdagi yirik tadqiqotlaridan biri, shubhasiz, sharhlar jamlangan "Bir hovuch dur"dir. Kitob dastlab 2011-yilda, to'ldirilgan nashri 2022-yilda chop etildi. 30 jildlik "Istiqlol davri o'zbek navoiyshunosli"ning yigirma uchinchisiga ustozning mana

shu asarining tanlanishi ham bejiz emas. Shoir asarlariga sharh yozish ehtiyoji o'z zamonasidan boshlangan. Shu bois Ergash Ochilov quyidagicha asosli tushuntirish beradi: "Navoiy asarlarini o'qib tushunish hozirgi o'quvchi uchun oson emas. O'tgan besh asrdan ortiq vaqt mobaynida tilimiz katta o'zgarishlarga uchragan. Bugungi tilimizda ruscha-yevropacha so'zlar ko'p bulgani kabi, o'tmishda arabcha-forscha suz va iboralar ko'p edi. Shuni hisobga olib, shoir she'rlari mutolaasini osonlashtirish maqsadida ko'plab qadim turkiy, forsiy va arabiy so'zlarga izoh berdik. Yoki diniy-tasavvufiy tushuncha va istilohlarni olaylik. Ularning mohiyatidan bexabar kitobxon she'ning mazmunini, unda ilgari surilgan g'oyani to'la idrok etolmasligi tabiiy. Shuning uchun biz to'plamdan o'rin olgan she'rlardagi ana shunday tushuncha va istilohlarni ham imkon qadar sharhlashga harakat qildik, toki she'riyat muxlislari ham, san'at ahli ham bu buyuk badiiyat durdonalarini o'qib, mag'zini chaqishda qiynalmasinlar".

Domlanning "Bir hovuch dur"i faqatgina Alisher Navoiy she'riyati mazmunidan bahs yuritmaydi. Unda she'rni qanday sharhlash usullari, badiiyat qonun-qoidolari xususida ham ilmiy-nazariy xulosalar beriladi. Buni Ergash Ochilov shunday izohlaydi: "Navoiy ayrim g'azal va ruboiylarining ham bir necha olimlar tomonidan amalga oshirilgan, ba'zida bir-biriga o'xshamaydigan sharhu talqinlari mavjud. Lekin ularning barchasi shoirning badiiyat olamiga chuqurroq kirishga, asarlarini butun ma'no qirralari bilan teran va har tomonlama keng idrok etishga imkon yaratadi. Ba'zida bizning xayolimizga ham kelmagan fikru mushohadalarga turtki beradi. Bu esa uning boshqa asarlarini tushunish va talqin etishga yo'l ochadi. Ushbu sharhlardan maqsad Navoiyning mazmunan teran, usluban murakkab, bir necha ma'no qatlamlariga ega, diniy va tasavvufiy timsolu istilohlarga boy baytu g'azallari mohiyatini hozirgi o'quvchiga imkon qadar keng va chuqur yetkazib berish barobarida uni buyuk so'z san'atkorining rang-barang obrazlar olamiga olib kirish, qo'lga bu asarlarni tushunishga kalit tutqazish hamdir".

Boshqa shorihlardan domlanning farqli va ustun tomonlaridan biri aruz ilmini puxta bilishidir. U she'rning maslagi, irfoniylar qatlami, badiiyati va ohangini uyg'unlikda his qiladi hamda komil sharhlar yaratadi. Katta davr haqida ham o'zining nazariy xulosalarni ayta oladi: "Fors-tojik g'azalchiligida aruz vaznining hazaj bahri, turkiy xalqlar g'azalchiligida ramal bahri ko'p qo'llangan. Masalan, Alisher Navoiyning 2600 g'azalidan 1600 ga yaqini, Atoyining 260 g'azalidan 109 tasi, Husayn Boyqaroning esa barcha g'azallari ramalda yozilgan. Aruzda 21 ta bahr bo'lib, o'zbek g'azaliyotida faqat Navoiy ularning ko'pchiligini qo'llagan. G'azalda ishqiy mavzu yetakchilik qilishiga

qaramay, gʻazalnavislar bu janrning imkoniyatlaridan inson maʼnaviy dunyosining, shuningdek, tabiat va jamiyatning barcha murakkab tomonlarini ifodalash uchun foydalanganlar”. Adabiyot obrazlar olami bilan tafakkur qiladi. Obraz, ramz va timsollarsiz adabiyotning zavqu taʼsirini tasavvur qilish qiyin. Domla mashhur obrazlar barobarida hamma kitobxon ham ilgʻay olmaydigan timsollarni ham bayon sehdan anglay oladi. Shulardan biri “ziyrak qush”dir: “Shu oʻrinda taʼkidlash kerakki, ziyrak qush iborasi shoir gʻazallarida koʻp uchrab, oʻzini anglagan kishi, ogoh insonning timsoli boʻlib keladi. Bu obraz vositasida shoir odam bolasini hushyorlikka chaqiradi, oʻtkinchi dunyo neʼmatlariga aldanib qolmaslikka, donni koʻrib, domdan bexabar boʻlmaslikka daʼvat yetadi. Chunonchi, “Navodir ush-shabob”dagi gʻazalda oʻqiyimiz:

*Dahr boʻstonigʻa ziyrak qush ne qilsun maylkim,
Gʻuncha juz qonligʻ koʻngul ochmas bu gulshan gulbuni
(NSh, 590).*

“Ziyrak qush qanday qilib dunyo boʻstoniga koʻngil qoʻysinkim, bu gulshanning guli qonlik koʻngildan boʻlak gʻuncha ochmaydi”. Domla sharhlarda har bir soʻzning maʼnosiga diqqat qaratadi. Har bir soʻzning lugʻaviy va istilohiy maʼnolarini oʻzbek, fors, turk tilidagi lugʻatlar asosida erinmasdan izohlab, bayt maʼnosini tushuntirishga harakat qiladi.

*Turfa ruxsoringki, husn ichra erur gulzordek,
Turfaroq budurki, gulzor ermas ul ruxsordek, –*

baytining sharhida ham bunga guvoh boʻlamiz: “Turfa soʻzini biz hozirda koʻpincha turli-tuman, rang-barang maʼnolarida qoʻllaymiz. Asli arabcha boʻlgan bu soʻz ajoyib, nodir, kamyob, hayratingiz, inson aqlini hayron qoldiradigan; ajib, yangilik; qiziq, gʻalati kabi maʼnolarni bildiradi. Baytda ham u aynan ajoyib va hayratangiz, koʻrganni lol qoldiradigan yuz maʼnosida kelyapti. “Goʻzallikda benazir – koʻrganni hayron qoldiradigan chehrang husn olami ichra bir gulzorga oʻxshaydi. Ayni paytda bundan-da kishini hayratga soladigan narsa shundaki, bu gulzor ham ruxsoringcha goʻzal emas”.

Alisher Navoiy gʻazallariga sharhlar koʻplab zabardast olimlar tomonidan qilingan. Ammo Ergash Ochilov, avvalo, sharhlangan gʻazallar sharhiga ham dadil kirishadi va yangi tahlil va talqinlar bilan boyitadi. Olim sharhlaridagi yana bir oʻziga xoslik sarlavha qoʻyish-

dir. Odatda, shorihlar sharhlanayotgan gʻazalning ilk misrasini yoxud misra yarmini nom sifatida tanlashadi. Ammo Ergash Ochilov har bir gʻazalning mazmuniga mos ravishda topqirlik bilan nom quyadi. Masalan, “Odamki, bashar nasli silkiga erur payvand” misrasi bilan boshlanuvchi gʻazal sharhiga “Ikki olam sohibi”, “Dahr bogʻi aro koʻp istamagil ayshu tarab” misrasi bilan boshlanuvchi gʻazal sharhiga “Ziyarak qush – ogoh inson timsoli”. “Vafo ahligʻa davrondin yetar javru jafo asru” misrasi bilan boshlanuvchi gʻazal sharhiga “Vafo ahlining qismati”, “Ey, koʻngulda shahdi laʼling hasratidin yuz teshuk” misrasi bilan boshlanuvchi gʻazal sharhiga “Hassos kechinmalar talqini”, “May xalos etti riyoyi porsoligʻdin meni” misrasi bilan boshlanuvchi gʻazal sharhiga “Muhabbat moʻjizasi” deya sarlavha quyadi. Sharhlardagi bunday oʻziga xoslik, oʻquvchi diqqatini jamlash, izohlardan koʻzlangan bosh maqsadni tushunishga yordam beradi. Butun boshli gʻazalning gʻoyasi nimadan iborat ekanligi oʻquvchi shuurida tiniq tasavvur qilinadi. “Horut va Morut”, “Bogʻi Eram”, “Iskandar oyinasi”, “Ismi aʼzam”, “Koʻhi Qof (Qof togʻi)”, “Tavakkul”, “Humo”, “Vahdat mayi”, “Rijol ul-gʻayb”, “Abdol” kabi sarlavhalar shoir nimadan bahs etayotganidan xabar beradi. Mazkur kalimalarning istiloh oʻlaroq izohlarining berilishi tahlillarning qimmatini oshirgan.

Ergash Ochilov Ibrohim Haqqulday zabardast navoiyshunos bilan hammualliflikda kitob chiqargan baxtli olimlardan. Ushbu kitob ham Navoiy gʻazallari sharhiga bagʻishlangan. Kitob haqida uzoq gapirish mumkin. Ammo qisqa qilib aytganda: menimcha, Ergash aka ustoz Ibrohim Haqqulga baʼzida sadoqatli shogird, baʼzida maʼnaviy hamroh, baʼzida dildosh uka maqomida edilar. “Ishq va hayrat”ning dunyoga kelishida mana shu rishtalar sabab boʻlgan.

Ergash Ochilovning navoiyshunoslikdagi buyuk xizmatlari muhtasham “Navoiy ensiklopediya”si uchun yozilgan maqolalari, tahrir ishlaridagi mehnatlari, qomusning muvaffaqiyati uchun bergan taklif va koʻrsatmalari bilan belgilanadi. Qomus materiallari orasida eng koʻp maqolalar muallifi Ergash Ochilovdir. Maqolalar tasavvufiy istilohlar, asar qahramonlari, tarixiy shaxs va joy nomlari, jahon navoiyshunosligi, asarning badiiyati, shoir hayoti, tarjima mahorati kabi mavzularni qamrab olgan. Aksariyat mualliflar bir yoʻnalish, bir mavzu doirasida soʻz-maqolalar taqdim etgan, ammo Ergash Ochilov mavzu tanlamagan. Qomus uchun yozilishi kerak boʻlgan har qanday soʻzga izoh yozavergan. Natijada, bu borada sonda ham, sifatda ham domlaga yaqinlashish qiyin. Bu ham ustozning Alisher Navoiy shaxsi va asarlarini har jihatdan mukammal oʻrganganligini namoyon qila-

di. Ergash Ochilov chin navoiyshunoslardan. Olimga xos oriyat, so-bitlik, kamtarlikni yoshlar Ergash Ochilov timsolida ko'rganlari ham bor haqiqatdir. Domla hech qachon qo'liga qalamni manfaat, man-sab uchun olmagan. Qalam uning adabiyotga oshno qalbini ommaga ko'rsatuvchi vositadir. Haq maydonida o'zbekning alp erlari qo'lidagi qilich zang bosmasin, mard olimlari qo'lidagi qalam sinmasin. Ustoz, Jlohim umringizni uzun va xayrli qilsin!

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Эргаш Очилов. Навоий ва Огаҳий (Монография). – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2022. – 160 бет.

2. Эргаш Очилов. Алишер Навоий. – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 192 бет.

3. Эргаш Очилов. Бир ҳовуч дур (Навоий ғазаллари ва байтлари шарҳи). Тўлдирилган ва тузатилган 2-нашри. – Тошкент: “Тамаддун”, 2022. – 320 бет.

4. Алишер Навоий. Бир парипайкар ғами (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2006. – 176 бет.

5. Алишер Навоий. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2011. – 408 бет.

6. Алишер Навоий. Ишқ тилсими (Тузувчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2011. – 112 бет.

Насима ҚОДИРОВА,
тадқиқотчи

УЛУҒ АДАБИЁТНИНГ ЕТУҚ ХИЗМАТКОРИ

(Адабиётшунос Эргаш Очилов 50 ёшда)

Адабиёт – улуғ даргоҳ. Инсониятнинг маънавий сарчашмаси бўлган бу даргоҳни бунёд этишга не-не улуғ зотлар, мутафакки-ру алломалар ҳисса қўшишган. Ана шу бебаҳо бойлиқни асраб-авайлаш, хазина тубидан янги гавҳарларни излаб топиш, унинг кудратли кучини муайян даврдаги башар авлодининг камолоти йўлига сафарбар қилиш адабиётшунос олимлар зиммасига туш-ган. Таъбир жоиз бўлса, адабиётшуносларни шу улуғ даргоҳнинг тиниб-тинчимас хизматкорлари дейиш мумкин. Лекин хизмат-корнинг ҳам ҳар хил тоифаси бўлади. Кимдир ўз обрўсини оши-риш ёки пул топиш илинжида хизматга ёлланса, кимдир ўз қо-

билиятини ҳисобга олмасдан адашиб, бу даргоҳга кириб қолган бўлади. Адабиётнинг ҳақиқий шайдоси ва жонкуяри бўлган иқтидорли кишилар эса сидқидилдан, куйиб-ёниб бу даргоҳда хизмат қиладилар ва етук адабиётшунослар даражасига эришадилар.

Адабиётшунос Эргаш Очилов ўтган асрнинг охирларида, мамлакатимиз мустақиллиги қўлга киритилган даврда ўзбек адабиётшунослари даврасига кириб келди. Шофирконнинг Жилвон чўллари этагидаги Янгиқишлоқ қишлоғида таваллуд топган Эргаш Очилов болалигидан китобга, адабиётга меҳр қўйди. Оддий шофёрнинг ўғли шоир бўлишни орзу қилди. Мактаб ўқувчилиги пайтидан дафтар-қаламини қўлтиқлаб, ўша пайтда туман газетаси таҳририяти қошида фаолият кўрсатган “Мингчинор” адабий тўғарагига қатнар, у ерда Аҳад Ҳасан, Омон Абдулла, Абдураззоқ Қўшшаев каби ёзувчи ва шоирлар суҳбатидан баҳраманд бўлар эди. Ўқиб-ўрганаётган ёш ижодкорни Эркин Воҳидов ва Жамол Камолнинг моҳирона битилган ўйноқи ғазаллари кўпроқ маҳлиё этарди ва унинг ўзи ҳам шу услубда ғазаллар машқ қиларди. Тошкентга келиб, университетнинг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетига ўқишга кирган илмга ташна талаба кейинчалик адабиёт уммонига шундай шўнғиб кетдики, Навоино Машраб, Румию Бедил ғазалларининг олдида ўзини ожиз сезмасдан иложи йўқ эди. Такдир Эргаш Очиловни сийлаган бўлса керак, у университетда кечки бўлимда ўқиш билан бирга Тошкент шаҳар “Китобсавдо” идорасида экспедитор бўлиб ҳам ишларди.

Эргаш Очиловдаги мумтоз адабиётга бўлган қизиқишни пайкаган устози Нажмиддин Комилов шогирдининг қобилиятини ўзбек ва форс-тожик адабиёти намуналарининг қўлёзма нусхаларини тадқиқ қилишга, таржимашуносликка йўналтирди. Хуллас, университетни имтиёзли диплом билан тугатган ёш адабиётшунос маълум тайёргарликдан сўнг 1992 йилда Фанлар академиясининг Тил ва адабиёт институтига тадқиқотчи бўлиб ишга кирди. 1994 йилда “Рубоий таржимасида шакл ва мазмун бирлиги” мавзуида филология фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзган диссертациясини муваффақиятли ҳимоя қилди. Ҳозиргача Тил ва адабиёт институтида ишлаб келаётган илм заҳматкаши бир монография (“Форсийдан ўзбекчага шеърый таржима масалалари”), 4 та ўқув қўлланма, 8 та рисола ва 1 та луғат (“Таржимашунослик терминларининг изоҳли луғати”) нинг муаллифи бўлди, Шарқ ва Ғарб адабиёти намуналаридан 27 та китобни таржима қилиб нашр эттирди, унинг таҳрири остида мумтоз адаби-

ётимиз хазинасидан олтмишдан ортиқ китоб чоп этилди. Турли анжуманлардаги маърузалари ва вақтли матбуотда чоп этилган мақолалари эса юздан ортиқ.

Адабиёт ва адабиётшуносликда қилинган меҳнат муаллифнинг ёзган ва чиқарган китоблари сони билан ўлчанмайди, албатта. Гап ижодга ҳалол ва ҳаққоний ёндашувда. Эргаш Очиловнинг ижодида Матёкуб Қўшжоновдаги чуқур изланувчанликни, Озод Шарафиддиновдаги ҳалолликни, Норбой Худойбергановдаги муросасизликни, Нажмиддин Комиловдаги топқирлик ва мукамалликни кўриш мумкин. У адабиётшуносликнинг учала тармоғига – адабиёт назариясига ҳам, адабиёт тарихига ҳам, адабий танқидга ҳам қўл уриб, ижодининг ўзига хослиги ва кенг кўламлилиги билан жамоатчилик эътиборини тортди. Моҳир таржимон сифатида эса ҳалқимизга мумтоз адабиёт намуналарини янгича талқинда, аслиятга яқин тарзда тақдим этди ва ёш таржимонларни назарий қуроллантирди.

Фикримизнинг тасдиғи сифатидан Э.Очиловнинг айрим илмий ишларига эътиборни қаратайлик.

Истиқлол арафасида ва ундан кейин адабиётшунослигимизда мумтоз шеърятни таҳлил ва тадқиқ этиш борасида янгича ёндашув пайдо бўлди. Бу улуғ шоирлар ижодига тасаввуф нуқтаи назаридан қараш эди. Аслида бу йўналиш янги эмас, шарқшунос академик Е.Бертельс ўз вақтида бу йўналишни бир қатор ишларида очиб берган, бироқ шўро сиёсатининг диний маърифатга салбий муносабатининг натижаси ўлароқ бошқа ўзбек адабиётшунослари бу мавзуга қўл уришдан сақланган эдилар. Озодлик туфайли адабиётшуносликда ҳам ҳар хил мафкуравий чеклашлар барҳам топди ва тасаввуф адабиётшунослиги эркин ривожлана бошлади. Бу борада кўплаб адабиётшунослар орасида Нажмиддин Комилов, Иброҳим Ҳаққул кабилар тасаввуфшунос сифатида ярқ этиб кўзга ташландилар.

Эргаш Очилов ҳам юқоридаги олимларнинг иқтидорли шогирди ўлароқ тасаввуф адабиётини тадқиқ этишга киришган санокли олимлардан бири бўлиб майдонга чиқди. Форс адабиётидан Умар Хайём, Убайдий, Бедил, Бобо Тохир, Паҳлавон Маҳмуд каби кўплаб рубойинавис шоирларнинг анча-мунча асарларини таржима қилган, “Рубойини шеърятнинг фалсафий жанри дейишади¹, – деб ёзади мунаққид ва мавжуд фикрни ўз мулоҳазаси билан да-

¹ Очилов Э. Тасаввуф адабиётида рубой // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2006, 2-сон, 14 – 23-бетлар.

вом эттиради: – Лекин рубойда фалсафийликнинг чуқурлашуви унда тасаввуфий ғояларнинг ишланиши билан боғлиқ”.

Маълумки, аксарият тариқат пирлари рубойӣ ёзиш билан шуғулланганларки, бу уларнинг ўз ғояларини тарқатишнинг энг қулай усули эди. Э.Очиловнинг тадқиқ этишича, Фаридиддин Аттотр “Мухторнома”сида 5000 та, Румий девонида 1994 та, Убайдий “Куллиёт”ида 850 га яқин, Санойи девонида 537 та рубойӣ мавжуд. Абдуллоҳ Ансорийга 2000 дан зиёд, Абусаид Абулхайрга 720 та, Сайфиддий Бохарзийга 650 та рубойӣни нисбат берадилар. “Бунга яна мумтоз шоирларнинг тасаввуфий руҳдаги рубойӣларини қўшса, тасаввуф адабиётида рубойӣнинг қанчалик катта ўрин тутгани яққол намоён бўлади” – дея фикрини яқунлайди мунаққид. Шундай сўнг Абусаид Абулхайр ва Убайдийдан биттадан рубойӣ мисол келтирилиб, бу рубойӣларнинг шарҳига машхур сўфийлар томонидан ҳатто рисоалар бағишланганини таъкидлайди.

Тадқиқотчи сўфиёна шеъриятни адабиётшунослик эмас, балки соф тасаввуф нуқтаи назаридан тасниф қилиш керак бўлади, деган фикрни ўртага ташлайди ва ўзининг шу йўлдаги уринишларини баён этади. Унинг таснифига кўра сўфиёна рубойӣлар 6 тоифага бўлинган:

1. Тасаввуф таълимотининг илмий-назарий асослари сўфиёна истилоҳлар воситасида талқин қилинган рубойӣлар.

2. Тасаввуфнинг ислом дини билан боғлиқ жиҳатларига урғу берилган рубойӣлар.

3. Илоҳий маҳбуба турли тимсоллар воситасида таърифланган рубойӣлар.

4. Тасаввуфий ахлоқ тарғиб қилинган рубойӣлар.

5. Илоҳий ишқ тараннум этилган рубойӣлар.

6. Риндона рубойӣлар.

Э. Очиловнинг мақола якунидаги ушбу лўнда хулосаси ўқувчининг онгига осон ва яхши сингиб, умуман рубойӣ жанри ҳақида янги тушунча пайдо қилади: “Тасаввуф рубойӣ мисолида ўз ғоялари, талаб-қоидаларини тарғиб этиш учун қулай бир воситани топган бўлса, рубойӣ тасаввуф туфайли оламаро шуҳрат қозонди”.

Ўзи ҳам моҳир таржимон бўлган Эргаш Очилов таржима назарияси билан шуғулланибгина қолмай, қиёсий таржимашунослик борасида адабий-танқидий мақолалар ёзиб келмоқда. Ўзбекистон Халқ шоири Жамол Камолнинг таржимон сифатидаги ижодий

фаолиятига бағишланган “Жамол Камолнинг таржимонлик маҳорати” мақоласи фикримизга далил бўла олади. Мақолада Жамол Камолнинг ижодида кўлами жиҳатидан таржима асарлар биринчи ўринда тутиши, унинг рус, инглиз, форс, тожик, турк, озарбайжон тилларидан таржима қилиши, шеърӣй, насрий ва драматик асарлар таржимасини амалга оширганлиги эътироф этилиб, бир қатор таржималарининг ютуқлари очиб берилади. “Жамол Камол таржималарининг ютуғи унинг сиймосида шоирлик, ёзувчилик, олимлик, таржимонлик каби бир неча истеъдодларнинг ўзаро омукта бўлиб кетгани, ҳар томонлама кенг ва чуқур билимга эгаллиги, бир неча тилларни билиши, Шарқу Ғарб, мумтоз ва замонавий адабиётнинг асосий услублари, ўзига хос хусусиятларидан хабардорлиги, ўзбек тилини бутун маъно ва товланишлари билан ишга солиши каби омиллар билан белгиланади”¹.

Адиб Собир Термизийнинг куйидаги рубойи Ж.Камол томонидан аслиятдан ҳам кўра гўзалроқ таржима қилинганини мунаққид асослаб беради:

*Дорам сари он, ки имшаб оям ба барат,
То лаб ба лабат барниҳаму бар барат.
Ту пой ниҳи зи ноз ба чашми тарам,
Ман сар ниҳам аз ниёз ба хоки дарат.*

Таржимаси:

*Бул кеча умид тошига тошимни қўйй,
То лабингга лаб, қошингга қошимни қўйй.
Сен ёшли кўзимга қўй оёгингни, санам,
Ман эрсам эшик тубига бошимни қўйй.*

Кўриниб турибдики, аслиятда радиф йўқ. Лекин биринчи қўш мисранинг қофиялари тажнис асосига қурилган. Таржимада бу санъатни акс эттиришнинг иложи йўқ эди. Лекин ўзбекча рубойий қофияларнинг пишиқлигию жарангдор радифга эгаллиги билан бадийий гўзаллик касб этган, дея қайд этади Э.Очилов. Албатта, ҳар қандай таржима аслиятни тўла маънода акс эттира олмайди. Таржима ўз номи билан таржима. Юқоридаги рубойий таржимаси борасида Э.Очиловнинг фикрига қўшилган ҳолда айтмоқчимизки,

¹ О ч и л о в Э. Жамол Камолнинг таржимонлик маҳорати // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2009, 4-сон, 25 – 34-бетлар.

охирги мисра “Остонангга ман назр эта бошимни кўйай” деб таржима этилганда яна ҳам ёрқинроқ чиққан бўлурди. Бунини таржима-шунос мақтов чоғида эътиборсиз ўтказиб юборган кўринади.

Мирзо Абдулқодир Бедилнинг

*Ҳар дида ки ибрате нагирад кўр аст,
Ҳар нуқл, ки лаззате набахшад иўр аст.
Рахте, ки тайғир напазирад – кафан аст,
Он хона, ки табдил наёбад – гўр аст!*

рубойиси икки хил – Шоислом Шомуҳамедов ва Жамол Камол ўнгирган таржималарда қандай бадиий хусусиятларни сақлаб қолган ёки йўқлигини Э. Очилов куйидагича тадқиқ этади. Жамол Камолда:

*Ҳар кўзки, агар олмаса ибрат, кўрдир,
Ҳар луқма, агар бермаса лаззат, иўрдир.
Ҳар тўн агар ўзгармаса, тўнмас, у кафан,
Ҳар хонаки, бирдек тураверса, гўрдир.*

Ш. Шомуҳамедовда:

*Ҳаётдан олмаса ибрат, у кўз кўр,
Асалда бўлмаса ширинлик, у иўр.
Ўзгариб турмаган либос кафандир,
Ўзгариш билмаган хона – қаро гўр.*

“Бедил рубойиси уч вазн... (вазнлар саналади – Н.Қ.) да ёзилган бўлиб, Жамол Камол уни ... вазнлари орқали ўзбекчалаштирган ва шунга мувофиқ равишда таржимада ҳам рубойий оҳанги, руҳини қайта ярата олган... Шоислом Шомуҳаммедовнинг ўн бир ҳижоли бармоқ вазнида амалга оширган таржимасида эса рубойининг бадииятини кучайтирадиган мазкур воситаларнинг бирортаси ҳам йўқ”. Бундай қатъий фикрни айтиш, албатта, адабиётшунослардан илмий жасоратни талаб қилади.

Шарқ адабиётида шундай мутафаккир шоирлар борки, уларнинг ижодини маълум тайёргарликсиз ёки шарҳларсиз ўқиб тушуниш қийин. Бедил ана шундай улуғ қалам соҳибларидан биридир. Ҳиндистонда яшаган ва форс тилида ижод этган бу шоирни ўзбек китобхонига, умуман, халқимизга яхшироқ танитиш бу-

гунги тарихий адабиётшунослигимизнинг муҳим вазифаларидан бири, десак хато бўлмайди. Чунки, Мирзо Абдулқодир Бедилнинг насабий келиб чиқиши ўзбекнинг барлос уруғидан бўлиб, боболари XVI асрда Самарқанддан кўчиб кетишган. Халқимизнинг Бедилга эҳтироми улуғлигини шундан ҳам билса бўладики, XX аср бошларигача Бухоро, Тошкент, Қўқон адабий давраларида бедилхонлик кечалари ўтказиб турилган. Мана шу эҳтиром бугун такроран намоён бўлиши ва Бедил асарлари ҳар бир ўзбекнинг китоб жавонида туриши керак.

Бедил таваллудининг 370 йиллиги муносабати билан 2014 йилда Эргаш Очилов қаламига мансуб “Бедил ва ўзбек адабиёти” мақоласи чоп этилди. Унда Бедил ижодининг библиографияси ва ўтмиш адабиётимизда Бедил анъаналарининг қандай давом этганлиги, Бедил ижодининг ўзбек адабиётига таъсири мавзуси кўпроқ ўринни эгаллаган.

Адабиётшунос олим ўз мақоласида Сайидо Насафийдан тортиб то Ғафур Ғулому Эркин Воҳидовгача бўлган шоирлар силсиласида Бедил ижодининг таъсири ҳодисасини тарихий далиллар ва шеърӣ мисоллар билан очиб берган. Унда Бедил асарларининг Ўзбекистонда тарқалиши, қўлғемаларининг кўчирилиши, мактаб ва мадрасаларда ўқитилиши, бедилхонлик давралари, Бедил шеърларининг таржима қилиниши, адабий анъана ва ўзаро таъсир масалалари қамраб олинган. Албатта, бедилшунослик олдида ҳали бундан-да каттароқ вазифалар турибди, Э.Очилов айни пайтда бу борадаги ишларнинг муҳим уч жиҳатини санайди: 1) авлод-аждодлари барлос уруғидан бўлган шоир ўзбек халқининг ҳам фарзанди ҳисобланади; 2) Бедил Мавороуннаҳр адабий-маънавий ҳаётида катта роль ўйнаган, ижтимоий-фалсафӣ тафаккур тараққиётига кучли таъсир кўрсатган адиб ва мутафаккирлардан ҳисобланади; 3) у нафақат Шарқ, балки жаҳон адабиётининг ҳам забардаст сўз санъаткорлари қаторида туради. Мазкур хулосалар бедилшуносликда муҳим ўрин эгаллаши билан аҳамиятлидир.

Биз олимнинг ижодий балоғат ёши муносабати билан унинг ижодиға бир назар ташладик, холос. Ҳолбуки, бу катта ижод йўлиға бир назар билан ташлаш билан ҳамма нарсани кўриб бўлмайди. Адабий онги шўро мафкураси билан зарарланмаган, мустақиллик даврининг соф адабиётшуноси бўлган Эргаш Очилов докторлик диссертациясини ниҳоясига етказди, ишонамизки, яқин орада унинг номи олимлар рўйхатида яна бир поғона юқорида туради.

Янги даврнинг ана шундай фидойи олимлари сафи қанча кенгай-
са, фанимизга, халқимизнинг маънавиятига шунча кўп наф тегади.

*“Бухоро адабиёт ва санъати”,
2015 йил, июнь № 3*

Ҳамза Жўраев,
*ТошДавТУ Чирчиқ филиали “Ижтимоий фанлар
ва хорижий тиллар” кафедраси доценти, тарих
фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)*

СЕРҚИРРА ИСТЕЪДОД СОҲИБИ

Ҳаётда шундай инсонлар борки, уларга мағрурлик бегона,
камтарлик боқий фазилатдир. Ўзбекистони Республикаси Фанлар
академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институтининг та-
ниқли адабиётшунос ва таржимони, филология фанлари номзоди,
профессор Эргаш Очилов мана шундай камтарин олимлардан хи-
собланади. Баъзи шеърлар беихтиёр баъзи инсонларни ёдга солади:

*Яхшиларнинг етинг қадрига,
Ёмонлардан кетинг нарига.
Дунё сизни йиғлатса тинмай,
Худо бор денг қулиб барига.*

Яхшилар қаторидан ўрин олган, ёмонлардан йироқда бўл-
ган заҳматкаш ўзбек олимлари орасида Эргаш аканинг ўз ўрни
бор. Бугун 60 йиллик юбилей тўйи нишонлаётган бу инсоннинг
умр йўли сермазмун, ранг-барангдир. Очилов Эргаш Зокирович
1965 йил 15 ноябрда Бухоро вилояти Шофиркон туманидаги Ян-
гиқишлоқ қишлоғида туғилган. 1989 йили ТошДУ (ҳозирги Ўз-
бекистон Миллий университети)нинг журналистика факультети
(кечки бўлим)ни имтиёзли диплом билан тугатган. 1984 – 1992
йилларда Тошкент шаҳар “Тошкитоб” китоб савдоси идорасида
экспедитор бўлиб ишлаган. 1992 йилдан ҳозиргача ЎЗР ФА Ўзбек
тили, адабиёти ва фольклори институтида хизмат қилиб келмоқда.
1995 – 1998 йилларда ЎЗР ФА Президиумида ижтимоий-гумани-
тар фанлар бўлимининг илмий котиби лавозимида фаолият кўр-
сатган. 1998 – 2000 йилларда докторантурани ўтаган. 2000 – 2020
йилларда Ўзбек мумтоз адабиёти тарихи, 2020 – 2025 йилларда

Адабиёт назарияси ва адабий алоқалар бўлими катта илмий ходими бўлиб ишлаган. 2025 йилдан XX аср ўзбек адабиёти ва ҳозирги адабий жараён бўлими мудири. 2000 йилдан “Ўзбек тили ва адабиёти” журналининг масъул котиби. 2004 йилдан буён ўриндошлик асосида Тошкент давлат Шарқшунослик университети магистрантлари ва талабаларига таржимашунослик йўналишидаги фанлардан дарс бериб келади. 1994 йили “Рубоий таржимасида шакл ва мазмун бирлиги” мавзуида номзодлик диссертациясини ҳимоя қилган. Олимнинг умр йўллариغا назар солсак, 145 дан ортиқ катта кичик китоблари, таржималари илмий-публицистик мақолалари бугунги ёш олимлар учун дастуриламал бўлиб хизмат қилиб келмоқда. Олим раҳбарлигида уч нафар филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) йигирмага яқин магистр тайёрлаган. Яна 2 тадқиқотчи филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), 2 магистрант магистр илмий даражасини олиш учун унинг раҳбарлигида илмий изланишлар олиб бормоқда.

Олим Туркменистон Республикасининг “Махтумқули Фирӯғий” медали билан, Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан “Меҳнат шухрати” ордени билан тақдирланган. Дарҳақиқат, Э.Очил меҳнатлари давлат ва халқ томонидан бирдай ардоқланган:

*Азалий ҳақ гапни яширмоқ нечун
Завол йўқ энг асил истеъдод учун.
Агарда коинот тегирмон бўлиб,
Оламни янчса ҳам, қолгай у бутун*

У яна шундай мард ва ўзбеккона танти инсон бўлиб, шу билан бир вақтда ўз салобати, буюк инсонларга хос маҳорати, одамийлиги билан китобхонлар қалбидан муносиб жой олади. У ҳақида қанча ёзсак, тағин нимадир қолаётгандай. Мен олимни бахтли тақдирга эга бўлган инсон деб биламан. Олимнинг илҳомбахш сатрлари мустақил Ўзбекистонимиз, унинг фидокор ва мард фарзандлари учун келажаги буюк давлатимиз барқарорлигини таъминлашда ўзининг сафарбар қилувчи кучини намоён этиб, халқимиз маънавий ҳаётида абадий муҳрланиб қолади.

Аслида инсон яхши кўрган шахсини мақтамаслиги маъқул. Лекин беш кунлик ўтар дунёда инсоннинг тириклигида кимлигини эл ичида айтиш ҳам керак. Олимнинг жисми 60 бўлса-да, кўнгли 45 да Ёш ўтган сари ҳамма қариб борса, сиз ёшариб бо-

раяпсиз-а? – деб ҳазил-мутойиба қиламиз. Эргаш Очилнинг доно суҳбатларидан завқланиб, у инсон олдидан тургинг келмайди. Сўзлаш ҳаммага, донолик эса камдан-кам одамга насиб этади. Олим айтади: “Хумга солинган майнинг қуввати йиллар ўтган сари кучайиб боради”. “Тарихчи бўлиб ўйлайди, адабиётчи бўлиб ёзади”. “Илмда жўшқинлик кетмайди, вазминлик билан иш кўриш керак”. “Кишининг ош ейишига қараб иш қилишига баҳо берилади”. “Билим эмас, донишмандлик изланг, билим ўтмишга, донишмандлик келажакка дахлдор”. Биз бундай ҳикматли сўзларни давом эттирсак, буни охири кўринмай қолади.

Инсонга икки нарса бахт келтиради: бири ёшлиқда эътиқодини мустаҳкамлаш, иккинчиси қариликда иймонли бўлиш. Олимнинг илмий жамоатчилик назарига тушиши ва бу эътиборни йиллар давомида ушлаб туриши осон иш эмас. Мен Олимнинг заҳматкаш фаолиятларига омад тилаб, Парвардигордан хайрли ва узок умр сўраймиз.

Мунисжон ҲАКИМОВ,
филология фанлари бўйича фалсафа доктори

ОЛИМНИНГ ХОВУЧИ

Талабалик давримизда устозларнинг тавсиясига кўра гоҳ БухДУ кутубхонаси, гоҳ Абу Али ибн Сино номидаги вилоят (Бухоро) кутубхонасидан “Ўзбек тили ва адабиёти” журнаlines олиб ўқирдик. Шунда Эргаш Очилов номи мақолалар муаллифи сифатида тез-тез кўзга ташланар эди. БухДУни битириб ЎзМУ магистратурасига кирдим. Магистрлик ишимга раҳбарлик қилган филология фанлари доктори Султонмурод Олимов билан суҳбатлашар эканман, “Қимларнинг илмий мақолалари, китобларини ўқигансиз?” – деб сўради. Мен Тўра Мирзаев, Нажмиддин Комилов, Охунжон Сафаров, Иброҳим Ҳаққул, Раҳим Воҳидовлар каби устозлар қаторида Эргаш Очилов номини ҳам санадим. Домла бироз сукут сақлаб: “Нажмиддин Комилов Ғайбулла Саломовнинг биринчи шогирди, мен Нажмиддин Комиловнинг илк шогирдиман, Эргашжон менинг биринчи шогирдим”, – деб жилмайиб қўйди. Мен Эргаш Очиловга яна бир қадам яқинлашдим. Бу яқинлашишлар кейинчалик бир институтда, бир бўлимда ишлаш, ҳамсуҳбат бўлиш, устознинг ўзидан китоб олиш, диссертациямда устоз-шо-

гирдлик жараёнлари билан давом этди. яъни юқорида эсланган устоз-шогирдлик силсиласини давом эттириб, Эргаш ака раҳбарлигида ҳимоя қилган биринчи шогирди бўлдим. Бу даврларнинг ўзгача таассуротлари бор.

Иброҳим Ҳаққулов бошчилигида “Алишер Навоий энциклопедияси сўзлиги”ни қайта кўриб чиқиш ва янги сўзлар билан бойитиш режа қилиб олинди. Бўлим аъзолари янги сўзларни олиб келар, мен уларни жамлардим. Бўлим аъзоси сифатида Э.Очилов ҳам бу ишга бош қўшиб энг кўп тер тўкканига гувоҳман. Жамол Камолнинг аруз вазнидаги шеърларини таҳлил қилар эканман, илмий раҳбарим Иброҳим Ҳаққулов: “Рубоий вазнлари таҳлилинини Эргашдан сўраб ўрган”, – деб маслаҳат берди. Эргаш ака сўзликка киритиш учун янги сўзларни олиб келганда рубоий вазнлари ҳақида сўрадим. Орадан кўп ўтмай домла ҳеч оғринишсиз рубоий вазни ҳақидаги 5 бетли кўлёмасини менга тутқазди. Кўлёмза ҳали ҳам менда турибди.

Эргаш ака шу қадар фаолки, у биргина бўлимнинг эмас, фольклоршунослик, адабиёт назарияси ва адабий алоқалар, XX аср ўзбек адабиёти каби ёндош, ҳатто тилшунослик бўлимларининг ҳам аъзосидек институтнинг барча ходимлари билан бирдек алоқада, тинимсиз ишлайди. Институтнинг Тўра Мирзаев, Эрнст Бегматов, Маматкул Жўраев каби етук олимларидан тортиб ёш тадқиқотчиларгача Эргаш ака билан доимий мулоқотда бўларди.

Эргаш аканинг ўз принциплари бор:

1. Бўлимнинг бирор муҳокамасини қолдирмайди. Тадқиқот ҳақида фикр билдиришни таклиф қилади: “Абдуқодир Ҳайитметов ва бошқа устозлар аввало ёшларга сўз берарди, барча ёшларнинг фикрини тинглаб, кейин катталарга ўтарди. Шундай қилинса, ёшларнинг фикри тиниклашиб боради”, – дейди Эргаш ака. Ўзи ҳам муҳокама қилинаётган ишни синчиклаб ўқийди. Таклиф ва мулоҳазаларини бир неча вараққа тушириб келади. Яна бир неча далиллар билан изоҳлаб фикрларини асослайди. Диссертант шу фикрларни инобатга олса, иш тайёр бўлади-қолади.

2. Вақт учун ишлашдан кўра иш учун вақт сарфлашни афзал билади. “Ишхонада ишлагандан кўра уйда икки баробар самаралироқ ишлайман”, – дейди устоз. Ва унинг қилган ишларини библиографиясидан кўриш мумкин.

Тўра Мирзаев Ҳаққулов домланинг олдига тез-тез чиқиб турарди. Базан Шомирза Турдимов ҳам чиқиб турар эки Ҳаққулов домла “Шо(ҳ)ни чақир” дея чақиртириб оларди. Кўк чойни дам-

лаб, пиёлага танга чўкар-чўкмас даражада қуйиб бериб, уларнинг суҳбатини тинглаб турардим. Шундай кунларнинг бирида Эргаш ака келиб: “Табрикланглар, китобимиз чиқди. Сизларга!” – дея яқинда нашр этилган китобини бериб чиқиб кетди. Бирор ҳафтадан сўнг айтилган вазиятда у яна бошқа китобидан берди. Мазкур ҳол Эргаш ака билан учинчи бор такрорланганда Тўра ака: “Иброҳим, Эргаш қачон бу китобларини ёзиб улгуради, оиласига ҳам вақт ажратармикан?” – деб сўрар экан, Ҳаққулов кулиб юборди. Эргаш ака ундан сўнг ҳам кўплаб китоблар чиқарди.

Институт ўзбек мумтоз адабиёти тарихи ва XX аср ўзбек адабиёти бўлимлари ходимлари бир неча йил Навоий ва Қодирий ҳаёти ва ижоди билан боғлиқ энциклопедиялар устида иш олиб борди. “Навоий энциклопедияси”га Иброҳим Ҳаққулов, “Қодирий энциклопедияси”га академик Наим Каримов бошчилик қиларди. Мен олти ойлик ва йиллик ҳисоботлар, юқоридан сўралган турли маълумотлар каби техник ишларни тайёрлар эдим. Илмий котиб Раҳматулла Баракаевнинг топшириғига кўра илмий ходимларнинг мақолалари, китоблари ва бошқа тадқиқотларининг рўйхатини туза бошладим. XX аср ўзбек адабиёти бўлиmidан Наим Каримов амалга оширган ишлар рўйхати салмоғига қараб филология фанлари доктори Санобар Тўлаганова: “Наим аканинг ишлари бизнинг бўлим аъзоларининг барчаси учун етарли”, – дея мақтангандек бўлди. Эртасига мумтоз адабиёт тарихи бўлими аъзоси сифатида Эргаш Очилов ҳисоботини олиб келди. Ҳисоботни олар эканман, Санобар Тўлаганованинг олдида бориб: “Опа, бизнинг Эргаш ака сизнинг ходимингизни ортда қолдирди, нашрлар сони Наим аканикидан ҳам кўп”, – дея ҳазиллашдим. Санобар Тўлаганова индамай жилмайиб қўйди.

Ҳисоботларни умумлаштириб, Раҳматулла аканинг олдида олиб кириб, “Домла, фалончи-фалончилардан ҳали ҳисоботни олиб улгурмадим, бири бетоб, бошқаси ҳали бермади”, – деганимда устоз компьютер мониторидан кўзини узмай: “Майли, сиқилманг, Эргашжон билан Наим ака берган бўлса бўлди”, – деб қўл силтаб қўйди. Ростдан ҳам Эргаш Очиловнинг қилган ишлари кўламдор эди.

3. Сўз билимдони лутфлар, маълумотлар, ривоят латифалар сандиғи. Хотин-қизлар байрами муносабати билан бўлимда дастурхон ёзиладиган бўлди. Дуо қилиш олдидан бўлим бошлиғи Иброҳим Ҳаққулов: “Арчилган олмадан олинглар, қолмасин, увол бўлади”, – деди. Эргаш ака домланинг таклифига кўра олмага қўл чўзиб: “Олма еб ухлаганининг оғзини фаришталар ҳидларкан”, – дея бошқаларни ҳам арчилган олмадан олишга “мажбурлади”.

Устоз Раҳматулла Баракаев 70 йиллик юбилейида ош берди. Бухородан Дилшод Ражабов, Қаҳрамон Тўхсанов ва бошқалар келишди.

– Мунисжон, бизни устозлар билан суратга олинг, – деди Қаҳрамон Тўхсанов Эргаш ака ва Раҳматулла Баракаевни назарда тутиб.

*– Йўқолса ҳам жисмимиз,
Мангу қолур расмимиз, –*

деб лукма ташлаб кўйди Эргаш ака.

Устоз доим бундай лутфлар, маълумотлар, ривояту латифаларни ёндафтарига йиғиб юради. Тадбир ва йиғинларда эшитиш билан бирга ёндафтарга тинимсиз қайдлар киритади. Бир неча йил муқаддам Тўра Мирзаев, Иброҳим Ҳаққулов, тарихчи олим Қаҳрамон Ражабов, Эргаш ака, мен ва бошқалар Жамол Камолнинг уйига ҳол сўраб бордик. Дастурхон ёзилди. Гап қизиб, айниқса, ҳамма Жамол Камолнинг адабиёт ва жамият ҳақидаги гапларидан завқланар эди. Эргаш аканинг ҳатто дастурхон бошида ҳам ёндафтарни чиқариб, шоирнинг гапларини ёзиб олаётганлигини кўриб ҳайрон қолдим. Шунда меҳнаткашлар доҳийсининг: “Ҳар қандай хотирадан ҳам суюқ сиёҳда ёзилган ёзув афзал”, – деган гапи ёдимга келди.

Диссертацияни ёзар эканман, уни илмий раҳбарим сифатида Эргаш Очиловга фаслма-фасл кўрсатиб бордим. Устоз ишни тезкорлик билан ўқиб таҳрир қилар, баҳс-мунозараларни сарик рангда ажратиб бераверди. Унинг айтганларини қилиб қайта кўрсатганда: “Энди устоз тузатиш айтмаса керак”, – деб ўйлардим. Эргаш ака яна тузатишлар киритиб, “Изланишдан тўхтаманг, давом этинг”, – деб яна ишни чизиб берарди. Илмий семинаргача ҳам, ундан кейин ҳам, ҳимоя жараёнида ҳам устознинг кўрсатмалари тугамади.

Эргаш Очилов адабиёт илмининг кўплаб тармоқларида бирдай ёзади. Устознинг бу борадаги китоб ва мақолаларини бирма-бир санашдан тийиламан (Библиографияга қаралса, вазият аёнлашади). Ҳар қалай, Эргаш ака кириб борган энг сўнгги йўналишни биламан. Устоз бўлим бошлиғи бўлгандан сўнг мени компьютерда бир амални бажариш учун хонасига чақирди. Бўлимнинг ҳисоботини шакллантириш керак экан. У раҳбарлик қилаётган бўлим эса жаҳид адабиёти билан боғлиқ тадқиқотлар олиб борапти.

“Шу вақтгача жаҳид адабиёти менинг оқсоқ томоним эди, баҳонада шуни ҳам ўрганишман”, – деди Эргаш ака. У адабиётнинг қайси уммонига шўнғимасин, “бир ҳовуч дур” (Эргаш Очилов) олиб чиқа олади.

Фурсатдан фойдаланиб, қутлуғ 60 ёшни қаршилаётган тиниб-тинчимас устозга тинмай соғлиқ ва ғайрат тилаб қоламан.

Shahlo KARIMOVA,
Oriental universiteti dotsenti, PhD

ILM HAZINASIDA QIMMATBAHO DUR

Zahmatkash olim, talabchan ustoz, samimiy inson, dilkash suhbatdosh Ergash Ochilov 60 yoshga to'ldi.

Ergash Ochilov – Sharq falsafasi, madaniyati, mumtoz soʻz sanʼatining ijodiy mezonlari, obrazlar olami, oʻziga xosliklari bilan keng kitobxonlarni soha mutaxassislari tanishtirib kelayotgan zahmatkash tadqiqotchi, serqirra olim, Rus, fors, tojik, dariy, turkman, ozarbayjon, tatar, qoraqalpoq tillaridan sheʼriy va nasriy asarlarni oʻzbek tiliga oʻgirib, xalqqa taqdim etib kelayotgan mohir tarjimon, tasavvuf va mumtoz soʻz sanʼatidan topgan hayratlarini, kashflarini kitobxonlar bilan baham koʻrayotgan, ularning maʼrifiy dunyosi, maʼnaviy olamini boyitishga hissa qoʻshib kelayotgan sermahsul ijodkor. Ustoz Ergash Ochilov ilmiy faoliyatda haqqoniylik, adolat va masʼuliyat, shaffoflik va hurmat tamoyillariga rioya qiladigan ajoyib inson. Chinakam isteʼdod, ilm-maʼrifatga intilish, izchil mehnat va qatʼiy tartib – muvaffaqiyat garovi ekanligini olim yaxshi bilishi va bunga, avvalo, oʻzi amal qilishi lozimligini koʻp uqtiradilar. Bu borada oʻzlari ham oʻrnak boʻldilar. Ularning yutuqlari, muvaffaqiyatlari orqali buning isbotini koʻrib kelmoqdamiz. Ustoz menga muntazam oʻz ustida ishlab, oʻziga yaratilgan ilmiy maqolalarni oʻqib-oʻrganishni hamisha maslahat berib kelganlar. “Ilm-u ijodni oʻz qismati” deb bilgan zahmatkash olim ilk aspirantlik davrimdanoq Navoiy, Rumi, Bedil ijodi boʻyicha maqolalarni qoʻlimga tutqazdilar. Shular orasida diqqatimni tortgan oʻzlarining “Farhod va Shirin” va “Layli va Majnun” dostonida bosh qahramonlarining ilohiy ishq yoʻlida murshid sifatida bosib oʻtgan yoʻli haqida maqolasi edi. Ilmiy qarashlarini oʻqir ekanman, hech kimda uchramagan tahlillar boʻlgani uchun har bir ilmiy chiqishlariga qiziqishim ortgan. Ustoz qalamiga mansub ilmiy-nazariy asarlarini

o'qib, boy qiziqarli materiallarga tayanib, asosli xulosalar chiqaruvchi keng mushohadali sinchkov olim sifatida kashf qilib bordim.

Ergash Ochilov o'zbek mumtoz adabiyoti masalalarini tadqiq etishga katta hissa qo'shgan iste'dodli adabiyotshunos olimlardan biri, shuningdek, ustozlar hurmatini joyiga qo'yadigan kamtarin inson. Til va adabiyot institutiga aspiranturaga qabul qilinganimizda (2008-yili) rahmatli direktor To'ra Mirzayev huzurlariga chaqirganlarida Ergash aka ham bor ekanlar. "Ergashvoy, shu qiz bilan ishlaysiz, sizni ilmiy rahbar qilib tayinlaymiz", – dedilar. To'satdan yuklatilgan vazifami, ular: "Yo'g'ey, o'zimiz hali shogirdmiz-ku", – desalar, To'ra aka: "Men sizga ishonaman, siz uddalaysiz!" – dedilar. Ularning muomalasidan ilm ahliga, ustozlarga bo'lgan hurmati baland kamtar insonni ko'rdim. Ha, ustoz uddaladilar: mas'uliyatli va talabchan ustoz bo'ldilar. Maslahatlarini ayamasdan kitoblaridan berib, o'qishga maqolalar tavsiya qilib turdilar. Savol so'rasam, erinmasdan yozib, tushuntirib berardilar. "Dissertatsiyangizdan sizga yozgan izohlarim va tavsiyalarim ko'proq", – deb ko'p o'qishga undardilar. Shinjongga Zavqiy devonini izlab borganimizda, natija qanday bo'lishidan qat'iy nazar uyg'ur mumtoz shoirlaridan Zaliliy, Bilol Nozim, Gumnam ijodi bilan tarnishning, o'rganing deb o'nga yaqin uyg'ur adiblarini sanab ketganlar. Ustozning qiziqish doirasi keng, ilmiy mavzulari rang barang ekanligini bilganman.

Ergash Ochilov mehribon va ma'suliyatli ota. Oilada to'g'ri tarbiya va halollikni birinchi o'ringa qo'ygan mulohazakor oila boshlig'i. Uch o'g'ilni o'qimishli qilib, yaxshi tarbiya berib voyaga yetkazdirib, el-yurt xizmatiga qo'ydilar. Aspirantlik davrimning har yili bittadan o'g'illari o'qishga topshiradigan yillar bo'lgan. Har safar farzandlarining yutuqlarini eshitib, "birinchi shogirdingizning qadamlari qutlug' keldi-da" deb tabriklar edik. Chin dildan havas qilgandik, shukur, biz ham erishyapmiz). Esimda domlanning huzurlariga bitta maqolani ko'tarib kirsam, telefonda o'g'illari bilan gaplashayotgan ekanlar, "o'tiring" deb ishora qilib, suhbatni yakunlashga tutindilar. Tushunishimcha, o'g'illarining qaysidir fandan bahosi past chiqqan, o'sha fan o'qituvchisi bilan gaplashib ko'rishini aytayotgan ekan. Ustoz tutaqib: "Hech kim bilan gaplashmayman, birortasiga iltimos qilmayman, borib vazifalaringni topshirib, bahoni o'zing ol", – deb urishganlar. Bir marta iltimos qilsalar bo'lar farzandi uchun degan fikr kelgan. Holbuki, bunday munosabatning ortida halollik, ilm ahlini hurmat qilish farzandiga muvaffaqiyat uchun o'z mehnati bilan erishish kerakligini birinchi qadamlardananoq o'rgatgan ekanlar.

Qo‘qondan qaytishda ikkita non va holva bilan xonalariga kirib borsam, undan ko‘ra ikkita maqola bilan keling deb qattiq tanbeh berardilar. Ustoz shogirdlarga talabchan, lekin jamoadoshlari bilan hamisha hazil-huzul, mutoyiba bilan suhbatlashadigan dilkash inson. Ular kirgan davra doimo xushchaqchaq va samimiy bo‘lar, nutqlari esa tesha tegmagan yengi kulgi va qochirimlar-u, xalq matallariga to‘la, kinoya suvi qo‘shilgan tagdor hazillarga boy inson.

Ergash aka vaqtni o‘ta qadrlaydigan, reja bilan ish tutadigan, doimo yumush bilan shoshib yuradigan inson. Institutda 1-qavatdan 4-qavatga chiqqunga qadar yo‘lda kim uchrasa, albatta, ular bilan muomala qilib, ish natijasini gaplashib ketardilar. Bu dargohda hammaning ishi tishadigan, xizmatini bitirib beradigan birgina odam shu kishimikan deb o‘ylab qolardim. Darhaqiqat, ustoz beminnat yordam beradigan, maslahatgo‘y, kamtar insonlar. Odamiylikdan ham saboq bergan ekanlar, o‘ylasam.

Sodda va yosh bo‘lganimdanmi domlanning kitoblarning ko‘pligidan, kitobga muhabbati boshqacha ekanligidan ustoz Boqijon To‘xliyevga so‘z ochsam, u kishi: “Yaqinda Tojikistondan hamma sovg‘a salom olsa, Ergashvoy bir chemodan kitob oldi, bojxonada ikki soat shularni deb qolib ketdik”, – dedilar. “Yo‘g‘ey”, – desam, “Ha hayratlanmang, eshitmaganmisiz?” – “Nimani?” – desam, “Unda kitob jinnisi degan qizil spravka bor”, – deyishgan. Gurra kulgi bo‘ldi. O‘sha-o‘sha domlanning ish stollaridami, qo‘llaridami kitoblar ko‘rsam, shu gaplar yodimga tishadi, soddaligimdan miyig`imda kulib qo‘yaman. Nafaqat kitobga mehr, kitob yozish, nashrga tayyorlash borasida ham sermahsul olim: yozgan, tarjima qilgan va nashrga tayyorlagan kitoblarning umumiy adadi – 150 ta ekanligi buning isboti.

Fariddin Attorning “Mantiq ut-tayr” dostonida keltirilgan ri-voyatga ko‘ra, Yusuf kimoshdi savdosiga qo‘yilib sotilayotgan maydonga bir kampir ham kirib kelib, dallolga yuzlanibdi:

– Bu go‘zal yigitning orzusida men ham bir kalava ip yigirdim. Uni ol-da, qulning qo‘lini menga tutqaz.

Dallol kulib shunday deydi:

– Uning bahosi o‘n xazina tilla – bir kalava ip bilan bu qimmatbaho gavharni qo‘lga kiritishga senga yo‘l bo‘lsin?

Kampir past tushib shunday debdi:

– Albatta, ip evaziga uni sotib ololmasligimni bilardim. Lekin bir kuni kelib mening ham ismimni tutib, Yusufning xaridorlari orasida mening ham nomimni e’tirof etsalar – shu shuhratning o‘zi kifoyadir.

Ustoz Ergash Ochilov ilm xazinasida, soʻz olamida ana shunday qimmatbaho gavharlarga teng olim. Kichik olima sifatida ularning “panjasiga panja urolmasman”, lekin shogirdlari qatorida borligimdan hamisha faxrlanaman. Men ham talabalarga ana shunday kamtar va halol, bagʻrikeng ustozni doimo eʼtirof etib kelaman.

Biz shogirdlar serqirra olim, ajoyib inson Ergash Ochilovga uzoq umr, tansihatlik, oilaviy baxti barkamollik, ilmiy-ijodiy ishlarida muvaffaqiyat, zafarlar tilab qolamiz.

Kamola ULUGʻMURODOVA,

f.f.f.n.(PhD)

Profi University Navoiy filiali

ERGASH OCHILOV– MOHIR TARJIMON

Tarjimachilik faoliyati, ayniqsa, badiiy adabiyot doirasida, xalqlarning madaniy-maʼnaviy muloqotini taʼminlovchi muhim vositalardan biri hisoblanadi. Badiiy asar tarjimai orqali nafaqat matn mazmuni, balki muallifning estetik qarashlari, milliy tafakkuri, obrazlar tizimi va uslubiy xususiyatlari ham boshqa til va madaniyat vakillariga yetkaziladi. Shu bois tarjima jarayoni ijodiy va murakkab adabiy faoliyat sifatida qaraladi. Tarjimon badiiy asarning mohiyatini tushunib, uni maqsadli auditoriyaga mos, lekin asliyatga sodiq shaklda takror yaratishi lozim boʻladi. Xususan, 1994 yili “Ruboiy tarjimasida shakl va mazmun birligi” mavzusida nomzodlik dissertasiyasini himoya qilgan ustoz Ergash Ochilov ana shunday tarjimon olim sanaladi.

Turkiy va forsiy xalqlar mumtoz adabiyoti, adabiy aloqa va badiiy tarjima masalalari bilan shugʻullangan olim rus, fors, tojik, dariy, turkman, ozarbayjon, tatar, qoraqalpoq tillaridan sheʼriy va nasriy tarjimalar qildi. Olimning bugungi kundagi yozgan, tarjima qilgan va nashrga tayyorlagan kitoblarning umumiy adadi – 150 tani tashkil etadi. Jumladan, “Tarjima nazariyasi va amaliyoti” (2012), “Badiiy tarjima masalalari” (2014), “Tarjimashunoslikning nazariy masalalari” (2014, toʻldirilgan 2-nashri – 2022), “Tarjima nazariyasi” (2014; 2-nashri – 2020, 3-nashri – 2022) oʻquv qoʻllanmalari, “Forsiydan oʻzbekchaga sheʼriy tarjima muammolari” (2013), “Tarjimashunoslik terminlarining izohli lugʻati” (2014) chop etilgan.

Qolaversa, olim 100 jildlik “Turkiy adabiyot durdonalari” turkumi uchun Fuzuliy va Maxtumquli jildlarini, Xoqoniy Shirvoniy, Jalolid-

din Rumi, Adib Ahmad Yugnakiy, Jahonshoh Haqiqiy, Bayramxon, Abdurahim Bayramxon, Andalib asarlarini tarjima qildi va nashrga tayyorlab berdi.

Ergash Ochilov tarjimasidagi atoqli turkman shoiri va mutafakki-ri Maxtumqulining “Asarlar” to’plami 2014-yilda O‘zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimov tomonidan, “Elingga baxsh ayla” kitobi 2017-yilda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev tomonidan Turkmanistonning o‘sha davrdagi Prezidenti, hozirda Turkmaniston Xalq Maslahati Raisi Gurbanguli Berdimuhamedovga taqdim qilingan. Olim hamkorlikda nashrga tayyorlagan Abdurahmon Jomiyning “Muhabbat maxzani” kitobi esa Tojikistonga rasmiy safari chog‘ida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev tomonidan Tojikiston Prezidenti Emomali Rahmonovga taqdim qilingan (2018).

Hozirda “Forsiydan o‘zbekchaga she’riy tarjima muammolari” mavzusidagi doktorlik dissertasiyasi ustida ish olib bormoqda.

Badiiy adabiyotda tarjimon shunchaki oraliq vosita emas, balki ikki madaniyat orasida ko‘prik bo‘la oladigan ijodiy shaxsdir. U asar ruhiyatini saqlagan holda yangi kontekstda uni qayta talqin qiladi, natijada tarjima matni ham milliy adabiy jarayonning bir qismi sifatida qaraladi. Shu nuqtai nazardan, tarjima faoliyatining badiiy adabiyot rivojidagi o‘rni va uning adabiy jarayonga qo‘shgan hissasini o‘rganish dolzarb ilmiy masalalardan biri sifatida o‘rganilmoqda. Bu borada ustoz Ergash Ochilovning sermahsul faoliyati mumtoz adabiyot rivojiga munosib hissa qo‘shmoqda. Quyida olimning so‘zboshisi bilan boshlangan hamda forsiydan o‘zbek tiliga tarjima qilingan Xoja Abdulxoliq G‘ijduvoniyni ruboiylariga murojaat qilamiz.

Ajdodlarimiz merosi bugungi kunda jamiyatning har bir bo‘g‘iniga o‘zining ijobiy ta’sirini ko‘rsatmoqda. Xususan, ma’naviy-axloqiy, ma’rifiy g‘oyalar bilan boyitilgan bunday manbalar insonlarning suvrati-yu siyratini pok va go‘zal fazilatlar orqali kamolotga yo‘llamoqda. Buni biz Xoja Abdulxoliq G‘ijduvoniyni ijodi misolida ko‘rib o‘tamiz.

Ustoz Ergash Ochilovning sa’y-harakatlari bilan Xoja Abdulxoliq G‘ijduvoniyni nisbat berilgan 30 ta ruboiyning topilishi adabiyotimiz tarixida ulkan xazina bo‘ldi. Chunki ular ustoz ta’biri bilan aytganda: “ifoda tarzining soddaligi barobarida mazmunining teranligi, uslubining yengil va ravonligi, jozibali ohang va jo‘shqin ruhi, ohorli timsol-u tashbehlar, badiiy san’atlar, nozik lutflar-u ajoyib so‘z

o‘yinlariga boyligi musulmon Sharqida mashhur tariqat shayxining she‘riy salohiyati ham yuksakligi, manaman degan so‘z san’atkorlari muqobiliga qo‘yadigan ruboiylar yaratganligini ko‘rsatadi”¹. Qolaversa, musulmon Sharqida mashhur tariqat piri, xojagon-naqshbandiya silsilasining asoschisi sifatida qaralgan Xoja Abdulxoliq G‘ijduvoniylar haq va haqiqatni, halollik va to‘g‘rilikni, savob va olqishni ularga proporsional bo‘lgan illatlar bilan taqqoslab talqin etganki, ularni ustoz Ergash Ochilov asliyatcha mahorat bilan tarjima qilgan. Jumladan:

*Гар дар дилат аз кесе шикоят бошад,
Дарди дили ту аз ў бағоят бошад,
Зинҳор ба интиқом қўшиши макунӣй,
Бадро бадийи хеш кифоят бошад.*

Tarjimasi:

*Gar bir kishidan dilda shikoyat bo‘lgay,
Dil og‘rig‘i undan benihoyat bo‘lgay;
Hech o‘ylama intiqom olishni, chunki
Yomonga yomonligi kifoyat bo‘lgay.*

Mazkur ruboiyni olim bir nechta sharhlarini berib o‘tadi: “Bu ruboiy ham pand-nasihat, ham falsafiy, ham diniy, ham tasavvufiy, xullas, bir necha ma’no talqiniga ega. Birinchidan, biror kishi sening ko‘nglingni og‘ritsa, bundan behad iztirob cheksang-da, sira undan o‘ch olishni o‘ylama, zero, yomonga yomonligining o‘zi yetarli jazodir, deb nasihat qilinmoqda. Ikkinchidan, yomonning yomon bo‘lib yaratilganligining o‘zi unga bir umrlik jazodir. Harchand urinma, sen unga bundan ortiq jazo berolmaysan, deb falsafiy xulosa chiqarilgan. Uchinchidan, yaxshilik ham, yomonlik ham Xudodan. Yomon yomonligiga borib, o‘z haddini bilmay seni ranjitibdimi, sen yaxshi bo‘lsang, yaxshiligingcha qolda, unga teng bo‘lma – yomonlikka yomonlik qaytarishni o‘ylama. Bu ikki jihatdan o‘zini oqlamaydi: avvalo, sen ham yomonga teng bo‘lasan, qolaversa, ilohiy amrlarga qarshi borasan. To‘rtinchidan, mo‘min kishida kek-adovat bo‘lmasligi kerak, o‘ch olish – shaytonning ishi. Binobarin, birovdan o‘ch olishga chog‘langan odam bir lahza bo‘lsa-da, shayton vasvasasiga uchgan bo‘ladi.

¹ Ochilov E. Xoja Abdulxoliq G‘ijduvoniylar ruboiylari (So‘zbohi). – Toshkent: “Splendid”, 2022, 10-bet.

Shayton vasvasasiga uchish esa iymonning sustligidan darak beradi. Beshinchidan, tasavvufda birovga jabr-u jafo qilish, biror kimsani ranjitish taomili yo‘q. So‘fiy har qancha qayg‘u-azob bo‘lsa, o‘zi chekish, barcha ta‘na-malomatlarga sabr etishi, qahru g‘azabini ichiga yutib, odamlarga ochiq chehra bilan boqishi, muloyim muomala qilishi, yaxshi munosabatda bo‘lishi lozim. Birovdan o‘ch olish u yoqda tursin, undan shikoyat qilish ham tariqat ahliga yot. Oltinchidan, xalq orasida yaxshilikka yaxshilik – hammaning ishi, yomonlikka yaxshilik – mard kishining ishi degan ulug‘bir hikmat asrlar davomida yashab keladi. Demak, yomonlikka yomonlik bilan javob bergan kishining oddiy odamlardan farqi yo‘q, u olihimmatlilikni da‘vo qilmasa ham, o‘zini barkamol inson deb hisoblamasa ham bo‘ladi. Va, nihoyat, yettinchidan, ruboiyning asl mazmun-mohiyati shundaki, yomonlikka yomonlik qaytarishni o‘ylagan kishi tom ma‘nodagi yaxshi odam emas, uning tabiatida qaysidir darajada yomonlik urug‘lari mavjud va birovning yomonligi natijasida u yuzaga qalqib chiqayapti”¹. Bizningcha ham, ushbu ruboiy to‘rt misra qa‘tiga bir olam ma‘noni mujassamlashtirgan. Ya‘ni kimki o‘zga bir insonning diliga ozor berar ekan, uning yuki o‘zi uchun juda qimmatga tushadi. Jafo ko‘rgan shaxs undan intiqomini olmasa-da yomonning gunohi o‘zi uchun kifoya bo‘lishi ta‘kidlangan. Boshqa bir o‘rinda quyidagi misralarni marjon misoli tizganki, ularning har bir satri go‘yo yuqoridagi ruboiyning mantiqiy davomi sifatida ko‘zga tashlanadi.

*Чун мегузарад умр – камозорий бех,
Чун медиҳадат даст – накўкорий бех.
Чун киштайи худ ба дасти худ медаравий,
Тухме, ки накўтараст агар – корий бех.*

Tarjimasi:

*Umringki, o‘tar ekan, muruvvat ayla,
Qo‘lingki, tutar ekan, saxovat ayla.
O‘z hosilini o‘zi o‘rar har kimsa,
Bas, parvarishi uchun riyozat ayla.*

¹ O c h i l o v E. Xoja Abdulxoliq G‘ijduvoniylari (So‘zboshi). – Toshkent: “Splendid”, 2022, 41 – 42-betlar.

Bu o'rinda shoir umrning o'tkinchiligini, fursatdan foydalanib imkon qadar saxovat qilmoqlikni, har bir inson o'z hosilini o'zi o'rishini, shu bois, doim riyozatni maslak bilmog'i, umrini zoe ketishiga yo'l qo'ymasligi xususida to'xtaladi.

Bundan tashqari, olim fors-tojik tilida ijod qilgan shoirlar merosi xususida ham ilmiy ma'lumotlarni aytib o'tadi. Jumladan, Hofiz Sheroziy ijodiga murojaat qilar ekan, shunday deydi: "...chinakam ko'ngil tarjimoni. Shu bois ko'nglida borini yashirmay qog'ozga to'kadi"¹. Amir Xusrav Dehlaviy xususida esa: "Xusrav Dehlaviy aruzning keng tarqalgan yengil va mashhur vaznlarida sodda til va ravon uslubda mazmunan teran g'azallar yozib, shuhrat qozondi. Ularda oshiqlik, insoniy komillik, hayotsevarlik masalalariga ko'p to'xtalgan"².

Xulosa o'rinda ta'kidlash joizki, olim qaysi ijodkorning asarlarini tarjima qilish bilan shug'ullanmasin, ularning asl mazmunini yuzaga chiqarib bera olgan. Qolaversa, shakl-shamoyili, mohiyati ham asli-cha saqlagan holda tarjima qilishga uringan. Shu bois har bir ijodkorning merosini insoniy fazilat va illatlarni falsafiy tahlil qilib, har biri maqol darajasidagi shaklan go'zal, mazmunan teran, badiiy yuksak va ta'sirchan hikmatlarini, ruboiylarini tarjima qilib, ularning barchasini hayotdan olinganligini, ixcham, go'zal va ta'sirchan bir shaklda nazm rishtasiga terilganini bir o'qigandayoq o'quvchini o'ziga jalb qila olishini har bir tarjimasida asoslab bera olgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Очилов Э. Бир ҳовуч дур. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011.
2. Очилов Э. Барҳаёт сиймолар. – Тошкент: Ўзбекистон, 2012.
3. Ochilov E. Xoja Abdulkholiq G'ijduvoniylari. So'zboshi. – Toshkent: Splendid, 2022.

¹ Очилов Э. Барҳаёт сиймолар. – Тошкент: "Ўзбекистон", 2012, 247-бет.

² Ўша манба, 202-бет.

E'tiborxon G'OYIBBOYEVA,
xalq ta'limi a'lochisi, erkin tadqiqotchi

ERGASH OCHILOV – HIKMATSHUNOS OLIM

Mamlakatimiz istiqlolga erishgandan so'ng xalqimiz hayotida muhim burilishlar kuzatildi. Bunday ulkan o'zgarishlar har bir soha qatori ilm-fandagi yangilanishlarda ham o'z aksini topdi. Ayniqsa, boy ma'naviy merosimizning ajralmas qismi bo'lgan mumtoz adabiyotni istiqlol mafkurasi kontekstida o'rganish davr talabiga aylandi. Bu sohada har bir olimning o'z yo'li, o'rni, tekshirish obyekti va tadqiq etadigan maydoni bor. O'ziga mansub fan sohasi rivojiga ulkan hissa qo'shgan va qo'shib kelayotgan yirik olimlar faoliyatida esa, bu narsa yanada aniqroq ko'rinadi¹.

Biz ana shunday zahmatkash olimlardan biri, fidoyi adabiyotshunos Ergash Ochilov faoliyati haqida muxtasar fikrlarimiz bilan o'rtoqlashmoqchimiz. Olimning o'zbek adabiyotshunosligi va tarjima-shunosligi rivojida olib borgan ishlari nihoyatda salmoqli. Shuning uchun ham serqirra ijodkorning adabiyotshunoslik fanining bir necha sohalari rivojida o'ziga xos o'rni bor, deya olamiz. E.Ochilov turkiy hamda forsiy xalqlar adabiyotining mashhur namoyandalari ijodini o'rganish, ommalashtirish bo'yicha; adabiy aloqalar, ayniqsa, badiiy tarjima sohasida uzoq yillar jiddiy izlanishlar olib borgan. Rus, fors, tojik, dariy, turkman, ozarbayjon, tatar, qoraqalpoq tillaridan amalga oshirgan she'riy va nasriy tarjimalari fikrimizning yaqqol dalilidir. Olim yozgan, tarjima qilgan va nashrga tayyorlagan kitoblarning umumiy adadi 150 ta, deb ta'kidlanmoqda. Bunday natijalar olimning tinmay izlanuvchi, sermahsul ijodkor ekanligini ko'rsatadi.

Ergash Ochilovning zukko hikmatshunos sifatida olib borgan faoliyati ham tahsinga loyiq. Avvalo, uning XX asrda boshlangan xayrli an'ana – Alisher Navoiy qalamiga mansub hikmatli so'zlarni nashr ettirishdek mas'uliyatli vazifani muvaffaqiyatli davom ettirayotganini alohida ta'kidlash o'rinli². Keyingi 20 yil davomida ulug' mutaffakir shoir hikmatli so'zlarining nashrlari Ergash Ochilov nomi bilan bog'liqligi ham e'tirofga loyiqdir. U S.Mutallibov boshlagan ishni

¹ Ўзбек филологиясида матншунослик ва манбашунослик муаммолари Республика илмий-назарий анжуман материаллари. 1-китоб. – Наманган, 2016, 14-бет.

² А л и ш е р Н а в о и й. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчилар: С.Муталлибов, Э.О.чилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2006. – 224 бет (Иккинчи наشري – 2016).

takrorlabgina qolmay, izohlar, yangi ma'lumotlar bilan boyitgan holda davom ettirdi¹.

Mumtoz adabiyotimizning eng qadimiy yodgorliklari mualliflari – Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Ahmad Yassaviy, Sulaymon Boqirgʻoniy asarlaridan saralab olingan hikmatli soʻzlar nashri ham birinchi marta zahmatkash olim mehnatlari tufayli amalga oshdi². Ergash Ochilov Navoiydan keyingi davr ijodkorlarining adabiy merosidan saralab olingan hikmatlarni ham nashr ettirdi. Jumladan, Ogahiy hikmatlarini tabdili bilan nashrga tayyorladi va keng kitobxonlar ommasiga taqdim qildi³. Nafaqat qardosh turkman xalqining atoqli shoiri, balki oʻzbek xalqining ham sevimli shoiri hisoblanmish Mahtumquli ijodiga mansub hikmatli soʻzlarni kitobxonlar Ergash Ochilov tarjimasida oʻqish imkoniyatiga ega boʻldilar. Bu toʻplam kitobxonlar tomonidan juda yaxshi kutib olindi. Shoir hikmatlari qisqa vaqtda ikki marta, kirill va lotin imlosida nashr etilgani ham fikrimizning dalilidir⁴. Ergash Ochilov oʻzbek va qardosh xalqlar shoirlarining hikmatlarini nashrga tayyorlash bilan cheklanib qolmadi. U fors-tojik adabiyotining mashhur vakillari boʻlmish Jaloliddin Rumiy, Farididdin Attor, Saʼdiy Sheroziylarning hikmatlarini saralab, tabdili bilan kitob holida

¹ Alisher Navoiy hikmatlari (Nashrga tayyorlovchi, soʻzboshi va izohlar muallifi: E. Ochilov). – Toshkent: “Tamaddun”, 2011. – 128 b. А л и ш е р Н а в о и й. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2011. – 408 бет. А л и ш е р Н а в о и й. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи: Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 256 бет. Alisher Navoiy. Hikmatlar (To‘plovchi, so‘zboshi va izohlar muallifi: E.Ochilov). – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2015. – 256 бет. А л и ш е р Н а в о и й. Афоризмлар (ўзбек, турк, инглиз ва хитой tillarida). Тўпловчи ва ҳозирги ўзбек тилига табдил қилувчилар: Э.Очилов, Д.Юсупова. Таржимонлар: Ш.Мелибоева (турк), Г.Одилова (инглиз), Л.Хиелан (хитой). – Тошкент: “Дизайн маркет”, 2012. – 240 б.

² Ю с у ф Х о с Х о ж и б. Аҳмад Югнакий. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи: Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 256 бет. А х м а д Я с с а в и й. С у л а й м о н Б о қ и р г ʻ о н и й. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи: Э. Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 272 бет.

³ О г а х и й. Ҳикматлар (Тўплаб нашрга тайёрловчи, сўзбоши муаллифи ва изоҳларни тузувчи: Э. Очилов). – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2021. – 224 б.; Огахий. Ҳикматли сўзлар (Тўпловчи, изоҳларни тузувчи, сўзбоши ва табдил муаллифи: Эргаш Очилов). – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2022. – 136 бет.

⁴ М а х т у м қ у л и. Ҳикматлар. (Туркман тилидан Э. Очилов таржимаси). – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2013. – 248 бет. М а х т у м қ у л и. Hikmatlar (Turkman tilidan E. Ochilov tarjimasi). – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2015. – 248 бет.

nashrga tayyorladi, ularga soʻzboshi yozdi, izohlari bilan keng kitobxonlar ommasiga ham kirill, ham lotin imlosida taqdim qildi¹.

Taʼkidlash joizki, hikmatlar inson maʼnaviy dunyoqarashining yuksalishida muhim manba hisoblanadi. Olim kitobida Alisher Navoiyning turli asarlaridan saralab olingan purmaʼno hikmatlarning tabdilini ham berdi. “Alisher Navoiy asarlari, yaxlit olganda, hayot qomusiga oʻxshaydi. Chunki biror-bir hayotiy masala, insonga xos qadriyat va tuygʻular, fazilat va illatlar yoʻqki, u qalamga olmagan boʻlsa!”² – deb yozgan edi E.Ochilov kitob muqaddimasida.

Koʻrinadiki, Ergash Ochilov hikmatlarni inson maʼnaviyati uchun muhim manba deb hisoblaydi. Shuning uchun ham olim Alisher Navoiydek ulugʻ shoirning ushbu ota-onaning farzand hayotidagi oʻrni va farzandning ota-ona oldidagi burchi keltirilgan oʻgitiga murojaat qiladi:

*Boshni fido ayla ato qoshigʻa,
Jismni qil sadqa ano boshigʻa.
Tun-kunninggʻa aylagali nur fosh,
Birisin oy angla, birisin quyosh³.*

Mazmuni: “Otangning qoshiga boshingni fido, onangning boshiga jismingni sadqa qil. Birini tuningni yoritadigan oy, ikkinchisini kuningni charogʻon etadigan quyosh deb bil”.

¹ Ж а л о л и д д и н Румий. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Э. Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2008. – 272 бет. Ж а л о л и д д и н Р у м и й. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи: Э. Очилов). – Тошкент: “Oʻzbekiston”, 2013. – 248 бет. Ф а р и д у д д и н А т т о р. Ҳикматлар ва ҳикоятлар (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Э. Очилов). – Тошкент: “Мухаррир”, 2010. – 412 бет. Ф а р и д и д д и н А т т о р. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи: Э. Очилов). – Тошкент: “Oʻzbekiston”, 2012. – 256 бет. Ф а р и д и д д и н А т т о р. Hikmatlar (Nashrga tayyorlovchi va soʻzboshi muallifi: E.Ochilov). – Toshkent: “Oʻzbekiston”, 2016. – 256 bet. С а ʼ д и й Ш е р о з и й. Ҳикматга тўла олам (toʻplam) (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2007. – 256 бет. С а ʼ д и й Ш е р о з и й. Ҳаёт ҳикмати (Фарсийдан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Oʻzbekiston”, 2013. – 224 бет. С а ʼ д и й Ш е р о з и й. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи: Э.Очилов). – Тошкент: “Oʻzbekiston”, 2013. – 248 бет. S a ʼ d i y S h e r o z i y. Hikmatlar (Nashrga tayyorlovchi va soʻzboshi muallifi: E. Ochilov). – Toshkent: “Oʻzbekiston”, 2015. – 248 bet.

² О ч и л о в Э. Ҳикмат бўстони (Сўзбоши) / А л и ш е р Н а в о и й. Ҳикматлар Тўпловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Э.Очилов. – Тошкент.: “Oʻzbekiston”, 2011, 3-бет

³ Ўша ерда, 4-бет

Olim: “Ota-onaning farzand hayotida tutgan o‘rnini hech kim bundan ortiq ta’riflab berolmasa kerak: dunyo uchun oy bilan quyosh qanchalik ahamiyatga ega bo‘lsa, farzand uchun ota-ona ham shunchalik qimmatga ega! Chindan ham, oy tufayli tun, quyosh sababli kun yorug‘ bo‘lganidek, ota farzand hayotining tunini yoritisa, ona kunini nurga to‘ldiradi. Ulardan biri bo‘lmasa, kecha-kunduzning yarmi yorug‘, yarmi qorong‘iday tuyuladi”¹, – deya o‘zining fikrlarini bayon qiladi. Yana: “Xalq ertaklari donishmand ota-bobolarimiz bitta hikmatli so‘zni bir tillaga sotib olganligidan shohidlik beradi. Rivoyat qilishlaricha, Olloh taolo Luqmoni hakimdan: “Payg‘ambarlik beraymi yoki hikmat?” – deb so‘raganida, u hikmatni tanlagan ekan. Shundan keyin Xudovandi karim unga shunchalik ko‘p hikmat bergan ekanki, barcha payg‘ambarlar uning pand-nasihatlariga muhtoj bo‘lgan ekanlar”², – degan g‘oya mumtoz adabiyotimizning qat-qatiga singib, asosiy qadriyatlaridan biriga aylanganini uqtiradi.

Ergash Ochilov ulug‘ shoir Alisher Navoiy hikmatini keltiradi:

*Donish tilayu, har sori gar ketgaysen,
Hifz aylamasang, varaq yig‘ib netgaysen,
Sa’y aylaki, hifzi ganjig‘a yetgaysen,
Yo‘q ulki, kutub sa’y ila jam etgaysen*³.

Mazmuni: “Qayerga borma, ilm o‘rganish payida bo‘l, lekin kitobni yiqqandan ko‘ra, ilm ganjini xotirangga jo qilganing yaxshi, bas, kitob yig‘ishga emas, yodingda saqlashga intil”. Demak, ilmni puxta egallash, xotirada saqlash o‘qimishli, komil inson kamolotining poydevori ekanligini ta’kidlamoqda. Bunday pand-nasihatlarini o‘zida jo qilgan, buyuk bobolarimizdan qolgan ulkan merosning o‘rganilishi hozirgi kunda juda katta ahamiyat kasb etadi. Hikmatlar turli mavzularda yaratilganini hisobga olsak, har bir o‘git bugungi kun avlodi tarbiyasi uchun shak-shubhasiz zarur ekanligi ko‘rinadi.

Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, serqirra va sermahsul olim Ergash Ochilov o‘z faoliyati davomida yuqorida nomi tilga olingan allomalarimizning pand-nasihatlariga boy hikmatlarini to‘plash, o‘rganish va ularni ommaga yetkazish borasida salmoqli ishlarni amalga oshirib kelmoqda. Olim ushbu hikmatlarni xalq ma’naviyatining ajralmas qismi sifatida e’tirof etgan holda, ularni hozirgi va kelajak avlod tarbiyasi uchun muhim manba deb biladi.

¹ Ўша ерда.

² Ўша ерда, 7-бет

³ А л и ш е р Н а в о и й. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчилар: С.Муталлибов, Э.Очилов). – Тошкент: “Шарк”, 2010, 56-бет

Ushbu maqola orqali olimning hikmatshunoslik faoliyati yuzasidan muxtasar fikr yuritdik, xolos. E.Ochilovga hikmatlarni jamlash va nashr etish orqali yana minglab qalblarga ezgulik epkinlarini olib kirishini tilaymiz.

Xurshida NISHONOVA,
*O'zbekiston Fanlar akademiyasi,
O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti
tayanch doktoranti*

TARJIMASHUNOSLIK VA ADABIY TAFAKKUR

Bugungi o'zbek filologiyasi taraqqiyotida, xususan, tarjimashunoslik ilmi hamda klassik adabiy merosni ilmiy-nazariy asosda o'rganish va zamonaviy talqinlar orqali xalqqa yetkazish yo'nalishida o'zining mustahkam metodologik maktabini shakllantirgan yirik olimlardan biri – Ergash Zokirovich Ochilovdir. U nafaqat fundamental ilmiy izlanishlari, balki keng qamrovli pedagogik faoliyati, adabiy manbalarni zamon ruhiga mos tarzda tahlil etishdagi mahorati va fidoyiligi bilan hozirgi o'zbek adabiyotshunoslik maktabining yetuk namoyandalaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Ergash Ochilovning faoliyati o'zbek adabiy tafakkuri taraqqiyotiga bir necha yo'nalishda bevosita xizmat qilmoqda. Avvalo, u tarjimashunoslik fanini mustaqil nazariy soha sifatida rivojlantirish, uning ilmiy asoslarini yaratish va o'quv-uslubiy bazasini shakllantirishda yetakchi olim sifatida faoliyat yuritmoqda. Ikkinchidan, u sharq adabiyotining nodir namunalarini, xususan, fors-tojik, turkman, rus va boshqa tillardagi klassik asarlarni o'zbek tiliga tarjima qilish orqali badiiy-estetik merosni o'zbek kitobxoni ongiga yangicha mazmun bilan olib kirishda o'zgacha mahorat namoyon qilgan. Uchinchidan, u matnshunoslik yo'nalishida yirik asarlarni ilmiy-tanqidiy nashrga tayyorlash, sharhlash, izohlash va ularni ilmiy muomalaga kiritish borasida boy tajriba va salohiyat egasidir.

Ayni vaqtda Ergash Ochilov o'zbek filologiyasining nazariy asoslarini chuqurlashtirish, milliy tafakkur va badiiy an'analarning davrlar kesimida izchil talqin etilishi, tarjimada poetik va semantik tafovutlarning ilmiy asoslarini ishlab chiqish, klassik matnlar bilan zamonaviy o'quvchi orasida muloqotni ta'minlash singari murakkab va mas'uliyatli vazifalarni ilmiy yondashuv asosida hal etib kelmoq-

da. Uning bu boradagi izlanishlari o'zbek adabiyotshunoslik ilmining hozirgi bosqichdagi dolzarb yo'nalishlarini belgilab beradigan nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Ergash Ochilov 1965-yil 15-noyabrda Buxoro viloyatining Shofirkon tumanidagi qadimiy ilm va ma'rifat o'chog'i sanalgan Yangiqishloq qishlog'ida tug'ilgan. Bu zamin o'zining tarixiy ildizlari, ma'rifat-parvarlar merosi va boy madaniy muhiti bilan mashhur bo'lib, olimning kelajakdagi hayotiy yo'nalishini belgilashda muhim rol o'ynagan. Ana shu madaniy-ijtimoiy muhit Ergash Ochilovning tafakkuri va dunyoqarashini erta yoshdanoq ilm-ma'rifat sari yo'naltirdi.

U o'rta maktabni muvaffaqiyatli tamomlagach, adabiyot va jurnalistikaga bo'lgan qiziqish uni poytaxtga – Toshkentga olib keladi. 1989-yilda Toshkent Davlat universitetining (hozirgi O'zbekiston Milliy universiteti) jurnalistika fakultetini (kechki bo'lim) imtiyozli diplom bilan bitiradi. Bu davr – o'zbek ijtimoiy tafakkuri, adabiyoti va matbuoti yangilanish, izlanish va uyg'onish sari intilgan bir bosqich edi. Shunday muhitda yetuk mutaxassis sifatida shakllana boshlagan yosh tadqiqotchi adabiy hodisalarga yangicha yondashuv, nazariy va uslubiy asosda tahlil qilish yo'llarini izlay boshlaydi.

1992-yilda u o'z ilmiy faoliyatini O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi huzuridagi O'zbek tili, adabiyoti va folklori institutida boshlaydi. Olim ilmiy izlanishlarini avvaliga forsiy va turkiy klassik adabiyotdagi poetik birliklar, ruboiy janrining shakl va mazmun jihatlari, ritmik-kompozitsion qatlamlar, ramz va obrazlarning tarjima-dagi o'rni kabi dolzarb masalalar doirasida olib boradi. Ayniqsa, fors-tojik adabiyotining o'zbek kitobxoni uchun yetuk tarjimada ifodalanishi, ruboiylarning poetik ruhini buzmasdan, milliy tafakkur asosida uzatishi borasida izchil ilmiy qarashlarni shakllantiradi.

1994-yilda u "Ruboiy tarjimasida shakl va mazmun birligi" [1.236] mavzusida nomzodlik dissertatsiyasini himoya qiladi. Mazkur dissertatsiyada Ergash Ochilov tarjima nazariyasiga yangicha yondashuv taklif qiladi. U tarjimani faqat so'zma-so'z ko'chirish emas, balki poetik, semantik, estetik jihatlarining bir-biriga uyg'un holda o'zlashuvi deb baholaydi. Ruboiy janrining o'ziga xos poetik tuzilmasini – vazn, qofiya, ohang, ramz, ma'no qatlamlari, badiiy detallarning ichki uyg'unligini tarjimada saqlab qolish masalasini nazariy asoslar bilan yoritib beradi.

Bu tadqiqot o'zbek tarjimashunosligida ruboiy tarjimasiga bag'ishlangan birinchi keng qamrovli, ilmiy asosli izlanish sifatida e'tirof etildi. Dissertatsiya faqat tarjima masalalarini emas, balki milliy va

umuminsoniy tafakkurning o‘zaro ta’siri, badiiy-estetik tafovutlarining mohiyati, obrazlar tilining ko‘p qirrali semantik ko‘lamini ham qamrab olgani bilan muhimdir. Aynan shu asar Ergash Ochilovning keyingi faoliyatida badiiy tarjima, adabiy aloqalar va matnshunoslik bo‘yicha mustaqil ilmiy maktab shakllanishining nazariy va metodologik poydevorini yaratdi.

Shuningdek, Ergash Ochilov bu davrda ilmiy izlanishlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtiradi. U tarjima asarlarni izchil o‘rganish bilan bir qatorda o‘zi ham faol tarjimaga kirishadi. Bu holat uning nazariy bilimlarini amaliy tajriba bilan sinovdan o‘tkazish, ilmiy qarashlarini real tarjima faoliyatida qo‘llash imkonini beradi. Ayniqsa, ruboiy, g‘azal, qit‘a kabi poetik janrlar tarjimasida u o‘zining uslubiy aniqligi, poetik sadoqati va estetik didi bilan ajralib turadi.

Ergash Ochilovning ilmiy faoliyati o‘zbek filologiyasi doirasida fundamental va zamonaviy yo‘nalishlarni o‘zida sintezlagani, badiiy-estetik tafakkur va tarjima nazariyasini o‘zaro uzviy bog‘liq holda tahlil qilgani bilan ajralib turadi. Uning ilmiy izlanishlari nafaqat adabiy matn tahliliga, balki matn ortidagi madaniy qatlamlarni, ruhiy-estetik kodlarni, milliy tafakkur paradigmasini va tarixiy-adabiy merosning zamonaviy shakllanishidagi intellektual tendensiyalarni chuqur o‘rganishga qaratilgandir.

Ergash Ochilov o‘z tadqiqotlarida klassik va zamonaviy turkiy-forsiy adabiyot namunalarini, ularning o‘zaro adabiy aloqalari va ruhiy-estetik uyg‘unligini kompleks ilmiy yondashuv asosida o‘rganadi. Shuningdek, u badiiy tarjima nazariyasi, matnshunoslik, tasavvufiy-ma‘naviy tafakkur, hikmatli so‘zlar va maqollar poetikasi, sharq xalqlari og‘zaki ijodining estetik strukturalari, manbashunoslik va tafsiriy adabiyot singari sohalarni bir-biriga integratsiyalangan ilmiy asosda yoritadi. Aynan shu jihatlar Ergash Ochilovni zamonaviy o‘zbek adabiyotshunosligining yetuk vakillaridan biri sifatida ko‘rsatadi.

Ushbu yo‘nalishlarda olib borilgan izlanishlar, xususan, adabiy merosning zamonaviy ilmiy paradigmadagi talqini, tarjimaning poetik va semantik asoslarini anglash, madaniyatlararo estetik muloqotni ilmiy tahlil etish, badiiy obrazlarning milliy mantiq bilan uyg‘unligi, tasvir va ifoda vositalarining tarjimada adekvat aks ettirilishi kabi masalalarni chuqur va asosli yoritishga xizmat qilgan. Ergash Ochilov bu masalalarga nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham yondashadi. Tarjimani nafaqat tilning oddiy vositasi sifatida, balki madaniyatlararo tafakkur va estetik uyg‘unlikning nozik ko‘prigi sifatida tushuntiradi.

Xususan, Ergash Ochilovning tarjimashunoslik sohasidagi izlanishlari [3.456//4.124//5.176//6.140//7.160//8.264] o‘zbek adabiyot-

shunosligi tarixida muhim burilish nuqtalaridan biri sifatida baholani-shi mumkin. U tarjima masalasiga faqat lingvistik doiradan turib emas, balki semantik dinamika, metaforik struktura, poetik ritm, madaniy konnotatsiyalar, tasavvufiy qatlamlar, psixologik va ruhiy uygʻunlik nuqtai nazaridan qaraydi. U tarjimani – sheʼriy, estetik va ruhiy mazmuni boshqa bir tilda qayta yaratish sanʼati sifatida talqin qiladi.

Ergash Ochilovning 2013-yilda chop etilgan “Forsiydan oʻzbekcha sheʼriy tarjima muammolari” [1.236] nomli monografiyasi bu boradagi izchil ilmiy konsepsiyasining ifodasidir. Asarda u forsiy ruboiylarning oʻzbek tilidagi tarjimasida nafaqat matn mazmunini, balki ruhiyatini, metaforik tasvirini, poetik ohangini, tasavvufiy-falsafiy qatlamlarini va madaniy kontekstlarini asliyatga sodiq holda yetkazish zarurligini taʼkidlaydi. U tarjimani madaniy translatsiya va semantik rekonstruktsiya jarayoni sifatida baholaydi, bu esa tarjimashunoslikni yangi bosqichga olib chiqadi.

Yana bir muhim ilmiy tadqiqot – bu 2022-yilda chop etilgan “Navoiy va Ogahiy” [2.160] monografiyasidir. Unda Ergash Ochilov ikki buyuk shoir – Navoiy va Ogahiy ijodiy-estetik maktabi oʻrtasidagi davrlararo badiiy bogʻliqlik, uslubiy yangilanish, tasavvufiy tafakkurning shakllanishi, klassik metaforik strukturalarning davomiy-ligi kabi masalalarni chuqur tadqiq etgan. U Navoiy anʼanalarining Ogahiyda qanday shakllangani, bu merosning qanday uzviylik bilan tarjimada davom etgani kabi murakkab masalalarni estetik va matn-shunoslik mezonlari asosida tahlil qiladi.

Shu bilan birga, Ergash Ochilov tarjimashunoslikni oʻzbek filologiyasida mustaqil nazariy fan sifatida shakllantirish, uning predmet va obyekt doirasini aniqlashtirish, asosiy metodologik mezonlarini ishlab chiqish, uni oʻquv jarayoniga toʻlaqonli integratsiya qilish yoʻlida ham sezilarli hissa qoʻshgan. U tomonidan yaratilgan “Tarjima nazariyasi” [4.124], “Badiiy tarjima masalalari” [5.176], “Tarjimashunoslikning nazariy masalalari” [3.456] singari oʻquv qoʻllanmalari filologik taʼlim tizimida asosiy nazariy asos sifatida eʼtirof etiladi. Bu qoʻllanmalar orqali u tarjimaga kompleks — nazariy, metodik, uslubiy va madaniy yondashuv asoslarini yaratgan.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, Ergash Ochilovning ilmiy maktabi – bu tarjimani faqat til vositasi emas, balki madaniyat, tafakkur, ruhiyat va estetik dunyoqarashni uzatuvchi vosita sifatida tushunishga asoslangan maktabdir. Bu maktab doirasida badiiy matn ruhiy, madaniy va semantik qatlamlari bilan idrok etiladi, klassik meros esa zamonaviy ilmiy yondashuvlar orqali yangicha talqin qilinadi.

Olimning faoliyati faqat ilmiy izlanishlar bilan cheklanmaydi. U milliy adabiy merosni nashrga tayyorlash, xalq ogʻzaki ijodini toʻplash, qadimiy matnlarni ilmiy izohlar bilan qayta tiklash, hikmatlar, maqollar, aforizmlar va ruboiylarning mazmuniy-estetik talqinini ishlab chiqish borasida ham faoliyat yuritgan. “Umrboqiy qoʻshiqlar”, “Sharq rivoyatlari”, “Mashhur qoʻshiqlar kutubxonasi”, “Hikmatlar xazinasini”, “Jahon sheʼriyati durdonalari” kabi oʻnlab toʻplamlar uning matnshunoslikda erishgan yutuqlaridan dalolat beradi.

Bugungi kunda Ergash Ochilov 145 dan ortiq ilmiy va ijodiy asarlar muallif. Bu asarlar tarkibiga 2 ta monografiya, 7 ta oʻquv qoʻllanma, 16 ta risola, 4 ta maqolalar toʻplami, 1 ta izohli lugʻat, 40 ta tarjima kitobi va 77 ta nashrga tayyorlangan ilmiy-adabiy toʻplam kiradi. Har bir asarning oʻziga xos mavzu doirasi, metodik aniqligi, estetik yondashuvi bor. Ayniqsa, uning tarjimalari oʻzbek kitobxoniga klassik Sharq adabiyotining poetik boyliklarini milliy tafakkurga mos holda yetkazishda muhim rol oʻynaydi. Jaloliddin Rumiy, Umar Xayyom, Saʼdiy Sheroziy, Mahtumquli, Abdurahmon Jomiy, Atoiy, Mashrab, Fuzuliy, Bedil kabi mutafakkirlarning asarlari oʻzbek tilida yangi poetik ohangda, boy timsollar va ifoda vositalari orqali qayta jonlangan.

Ergash Ochilovning tarjimonlik faoliyati oʻzbek adabiyoti va madaniyatining jahon adabiy jarayoni bilan bogʻlanishida, milliy badiiy tafakkurimizning shakllanishida muhim vosita sifatida xizmat qilgan. U tarjimonlik sohasini faqat texnik jarayon emas, balki badiiy-estetik tafakkur, madaniyatlararo muloqot, tarixiy-madaniy kontekstni teran anglash asosida shakllantiriladigan ilmiy-ijodiy faoliyat deb biladi. Uning tarjimalari orqali Sharq va Gʻarb adabiyotining eng sara namunalarini oʻzbek kitobxoniga yetkazishda beqiyos xizmat koʻrsatganini alohida eʼtirof etish lozim.

Olimning tarjimalarida bir nechta jihat diqqatga sazovor: avvalo, u tarjimani oddiy soʻz almashinuvi emas, balki original matnning ruhini, metaforikasini, poetik ohangini, ramziy tizimini va estetik tuzilishini boshqa bir madaniyat tilida qayta jonlantirish deb tushunadi. Aynan shu sababli u tarjima qilgan asarlar oʻzbek adabiy muhitida “milliy ruhda qayta yaratilgan” sheʼriy asarlardek qabul qilinadi.

Ergash Ochilov fors-tojik, turkman, rus, ozarbayjon, tatar, qoraqalpoq tillaridan oʻzbek tiliga sheʼriy va nasriy asarlarni tarjima qilgan. Uning tarjima qilgan mualliflari orasida Umar Xayyom, Abdurahmon Jomiy, Jaloliddin Rumiy, Saʼdiy Sheroziy, Adib Ahmad Yugnakiy, Nasimiy, Mahtumquli, Bahoʻddin Naqshband, Berdaq kabi Sharq adabiyotining sarchashmalari hisoblangan siymolar bor. Ayniqsa, fors-tojik ruboiyatining oʻzbek tiliga moslashuvi va badiiy-estetik sodiqlikda

aks ettirilishi bilan bog‘liq murakkab muammolarni hal qilishda u yuqori ilmiy saviya namoyish qilgan.

Uning “Ishq daftari”, “Muhabbat taronalari”, “Ming bir ruboiy”, “Muhabbat ma’vosi”, “Elimga baxsh ayla”, “Bulbul nolasi”, “Hayot hikmati”, “Tiriklik tilsimi”, “Hikmatlar xazinasi” kabi o‘nlab to‘plamlari milliy adabiy tafakkurimizga yangi yo‘nalish, yangi madaniy nuqtai nazar olib kirgan asarlardir. Bu tarjimalarda matnga sharhlar, izohlar, so‘zboshi va davr konteksti bilan bog‘liq eslatmalar berilishi ularning ilmiy va o‘quv manba sifatida ahamiyatini oshiradi. Ayniqsa, tarjima asarlarining milliy estetikaga mos keltirilgani, xalq didiga yaqinlashtirilgani ularga keng kitobxonlik auditoriyasida o‘qilish imkonini bergan.

Bundan tashqari, Ergash Ochilovning tarjima faoliyati nazariy jihatdan ham mustahkamlangan. U o‘z tarjimalariga tayanch bo‘la oladigan nazariy poydevorni yaratish yo‘lida “Forsiydan o‘zbekcha she’riy tarjima muammolari” (2013) nomli monografiyasini yaratgan. Bu asar o‘zbek tarjimashunosligining asosiy manbalaridan biri hisoblanadi. Unda muallif poetik asarlarni tarjima qilishda metrik sadoqat, ruhiy-metaforik o‘xshashlik, madaniy semantika va ritmik obrazlar uyg‘unligini muhim estetik mezon sifatida ko‘rsatadi.

Ergash Ochilov o‘zbek va turkiy klassik adabiy merosni ilmiy muomalaga kiritish, uni zamonaviy o‘quvchi ongiga yaqinlashtirish borasida mislsiz xizmat qilgan adabiyotshunos va matnshunos olimdir. U faqat tarjima yoki nazariy tadqiqotlar bilangina emas, balki badiiy matnlar ustidagi matnshunoslik faoliyati, izohlash, tahrir, tahlil va nashrga tayyorlash ishlari orqali ham o‘zbek filologiyasida chuqur iz qoldirgan.

Ergash Ochilov tomonidan Maqtumquli, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Muhammad Fuzuliy, Mashrab, Ogahiy, Muqimiy, Jaloliddin Rumiy, Sa’diy Sheroziy, Ahmad Yassaviy kabi turkiy va forsiy mumtoz adabiyot namoyandalarining asarlari izchil ilmiy-tanqidiy yondashuv asosida tahlil etilgan va xalqimizga taqdim etilgan. Bu to‘plamlar so‘zboshi, tahliliy izohlar, terminologik sharhlar, poetik kontekst izohlari bilan boyitilgan bo‘lib, ular nafaqat badiiy zavq, balki ilmiy va estetik bilim manbai sifatida ham xizmat qiladi.

Ayniqsa, Ergash Ochilov matnlarni chop etish jarayonida ularning manbashunoslik jihatlariga, qo‘lyozmalardagi tafovutlarga, davr kontekstiga va badiiy-estetik qiymatiga alohida e’tibor qaratadi. U tomonidan tayyorlangan “Elimga baxsh ayla”, “Sochiding savdosi tushdi”, “Bir paripaykar g‘ami”, “Jahon she’riyati durdonalari”, “Hikmatlar xazinasi”, “O‘zbek xalq qo‘shiqlari”, “Sharq rivoyatlari”

singari ko‘plab ilmiy-tanqidiy nashrlar bugungi kunda adabiy merosni zamonaviy o‘quvchiga tushunarli va jozibali tarzda yetkazish borasida muhim manbalarga aylangan. Ergash Ochilovning ilmiy izlanishlari, ijodiy merosi, shogirdlari tayyorlashdagi sa’y-harakatlari va xalqaro miqyosdagi faoliyati uning o‘zbek filologiyasi rivojiga qo‘shgan beqiyos hissasidan dalolat beradi. U yaratgan ilmiy maktab kelajak avlodlar uchun ham barqaror ilmiy yo‘nalish, o‘rnak bo‘ladigan metodologik tajriba sifatida qadrlanishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ochilov E. Forsiydan o‘zbekcha she’riy tarjima muammolari. – Toshkent: Sharqshunoslik instituti, 2013.
2. Ochilov E. Navoiy va Ogahiy. – Toshkent: Sharqshunoslik universiteti, 2022.
3. Ochilov E. Tarjimashunoslikning nazariy masalalari. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2022.
4. Ochilov E. Tarjima nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Sharqshunoslik instituti, 2012.
5. Ochilov E. Badiiy tarjima masalalari. – Toshkent: Sharqshunoslik instituti, 2014.
6. Ochilov E. Tarjima nazariyasi. – Toshkent: Sharqshunoslik instituti, 2014.
7. Ochilov E., Xodjaeva N. Tarjima nazariyasi. – Toshkent: Sharqshunoslik universiteti, 2020.
8. Ochilov E. Tarjimashunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent: Sharqshunoslik instituti, 2014.
9. Ochilov E. Bir hovuch dur. – Toshkent: O‘zbekiston, 2011.
10. Ochilov E. Barhayot siymolar. – Toshkent: O‘zbekiston, 2012.
11. Haqqul I., Ochilov E. Ishq va hayrat olami. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016.
12. Qayumov A. Sharq adabiy merosi va uning o‘zbek adabiyotiga ta’siri. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 1992.
13. Yuldoshev N. Tarjimashunoslik nazariyasi va metodologiyasi. – Toshkent: Fan, 2010.
14. Turaev A. Adabiy merosni o‘rganish metodologiyasi. – Toshkent: Fan, 2006.
15. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 12 jildlik. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi Bosh tahririyati, 2000 – 2006.
16. Alisher Navoiy ensiklopediyasi. 4 jildlik. – Toshkent: O‘zbekiston, 2024.
17. Navoiy qomusiy lug‘ati. 2 jildlik. – Toshkent: Sarq, 2016.

ЭЪТИРОФ – ЭНГ ОЛИЙ МУКОФОТ

Мен фақат бировларнинг оҳорли ва ўткир фикрлари, улар билан боғлиқ қизиқарли ва ибратли ҳангомаларни эмас, айти пайтда ўзим ҳақимдаги эътироф ва таърифларни ҳам қозоғга тушириб, тўплаб бораман. Муборақ 60 ёшга тўлишим баҳона улардан бир қисмини ҳамкасбларим ва мухлисларим билан баҳам кўришига қарор қилдим.

ОЛИЙМАҚОМ ЭЪТИРОФЛАР

Тожикистонга расмий сафари чоғида (2018) Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан Тожикистон Республикаси Президенти Эмомали Раҳмонга тақдим этилган Абдурахмон Жомийнинг нашрга тайёрлашда мен ҳам иштирок этган “Муҳаббат махзани” китоби сўзбошисида камина ҳам атоқли санъаткор ва мутафаккир адиб таржимонлари сифатида тилга олиб ўтилган:

“Шоир қаламига мансуб ғазал ва рубойлар, дostonлар турли даврларда Огаҳий, Ҳабибий, Ғафур Ғулом, Чустий, Улфат, Боқир, Анисий, Шоислом Шомухамедов, Назармат, Жонибек Қувноқ, Мирзо Кенжабек, Сироҷиддин Саййид, Эргаш Очилов каби таниқли шоир ва таржимонларимиз томонидан юксак маҳорат билан ўзбек тилига ўтирилган ва юртимизда қайта-қайта йирик ададларда нашр этиб келинмоқда”¹.

* * *

Буюк туркман шоири ва мутафаккири Махтумқули таваллудининг 300 йиллигига бағишлаб Туркменистонда ўтказилган халқа-

¹ М и р з и ё е в Ш. Мумтоз шеърятнинг порлок юлдузи // А б д у р а х м о н Ж о м и й. Муҳаббат махзани (Тузувчи М.Кенжабек. Нашрга тайёрловчилар: Н.Жаббор, Э.Очилов, С.Саййид, Ғ.Маҷид). – Тошкент: “Тасвир”, 2018, 8-бет.

ро Форумда маъруза қилган Ўзбекистон Президентининг нутқи-
да менинг таржимамдаги мана бу мисралар келтирилди:

*Хизр кезган чўлда эл хуррам бўлсин,
Юртимиз биноси мустаҳкам бўлсин¹.*

* * *

Таниқли адабиётшунос олим ва таржимон, Ўзбекистон Қаҳрамони Иброҳим Ғафуров “Ноёб сўзлар поэзияси” номли мақоласида “Шеърятга тийрак талабчанлик билан ёндашишга интилаётган Эргаш Очил...”² дея “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” ҳафтаномасида эълон қилинган шов-шувли мақолаларим туфайли муҳокама ва танқид нишонига айланган пайтимда каминани қўллаган.

* * *

– Сиз кўп хайрли ишлар қияпсиз-да, – деди Иброҳим Ғафуров бир куни мен ёзган, таржима қилган ва нашрга тайёрлаган китобларни кўзда тутиб.

* * *

Туркияда Алишер Навоийга бағишлаб ўтказилган халқаро симпозиумда менинг маърузам тугагач, раислик қилаётган таниқли турк олими Абдураҳмон Гўзал шаънимга илиқ сўзлар айтиб, 2013 йили камина таржимасида чиққан Махтумқулининг “Асарлар” тўпламини барчага кўрсатди.

Менинг тадқиқот ва таржималарим Туркия, Эрон, Россия, Озарбайжон, Туркменистон, Тожикистон, Афғонистон каби кўплаб мамлакатларда эътироф этиляпти.

* * *

– Эргаш Очиллов тожик адабиёти бўйича яратган тадқиқотлари ва тожик адабиётидан қилган таржималари билан Тожикистонни забт этди, – деб лутф қилди хўжандлик навоийшунос олим Абдусалом Абдуқодиров.

¹ Президент Шавкат Мирзиёевнинг шоир ва мутафаккир Махтумқули Фироғий таваллудининг 300 йиллигига бағишланган халқаро форумдаги нутқи / <https://uza.uz/posts/644422>.

² Ғ а ф у р о в И. “Ноёб сўзлар поэзияси” // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” ҳафтаномаси, 2004 йил 5 ноябрь

* * *

Бир даста китоб совға қилганимга ишора қилиб, таниқли туркман олими Аннагурбан Аширов:

– Сенинг ўзингга битта нашриёт керак экан, – деган эди.

* * *

Низомиддин Маҳмудов Туркия элчисига мени қайта-қайта:

– Юздан зиёд китоб чиқарган, – деб мактади.

У ҳам ўз навбатида бу гапга ишониш-ишонмаслигини билмай хайрон бўлиб қолди.

* * *

– Агар мен жаннатга тушиб қолсам у ерда Эргаш Очилов бўлмаса, дўзахга ўтиб оламан, – деб лутф қилди таниқли тожик олими Бадриддин Мақсудов.

* * *

Туркиялик адабиётшунос олим Хусайн Бойдемир Хайрулла Ҳамидовга шундай хабар юборибди:

“Ergash akaga salomlarimni yuboraman. 2009-yilda Ankarada mehmonxonada birga qolgan edik O'zbekiston delegatsiyasi bilan. 2013-yilda Institutda o'zlarini ziyorat qilgan edim. Juda yaxshi odamlar”.

* * *

Озар фузулийшуноси Закиулло Байрам айтар эмиш:

– Эргаш Очилов сиймосида мен ўзимга дўст ва ҳаммаслиак топдим.

Дунёқараши кенг олим экан – у билмайдиган нарса йўғ-а!

* * *

– Ҳозирги ўзбек адабиётшунослиги, навоийшунослигини сизсиз тасаввур қилиб бўлмайди, – дейди озар адабиётшуноси Яшар Қосим. – Озарбайжонда ҳам сизни билишади ва ҳурмат қилишади.

“Бир ҳовуч дур” китобингизни ўқидим. Сизда Ёқубжон Исоқов, Нажмиддин Комилов, Иброҳим Ҳаққулларнинг услуби омухта бўлиб кетганини кўрдим.

* * *

Турк олими Эмрах Йилмаз билан анча гаплашдик. У ҳам ўзимдай сергапгина экан. Махтумқули бўйича кўп изланишлар олиб борган. Ўша айтади:

– Ўзбекистонда ҳеч ким Махтумқули бўйича сизчалик кўп иш қилмаган.

* * *

Туркманистоннинг Ўзбекистондаги элчихонаси Ёзувчилар уюшмаси билан ҳамкорликда Махтумқули таваллудининг 300 йиллиги муносабати билан ташкил этган “Махтумқули Фироғий – туркман ва ўзбек халқларининг умумий мероси” мавзuidaги халқаро анжуманда туркман олими Аразнепес Маматжумаев ўз нутқида каминага ҳам Махтумқулининг таржимони сифатида туркман халқи номидан миннатдорчилик билдириб ўтди.

* * *

Кўкон университетида қилган менинг Алишер Навоий ва Ҳасан Деҳлавий ўртасидаги адабий таъсир ва ўзига хослик масаласига бағишланган маърузам турк олими Воҳид Туркка ёқди.

* * *

Хўжандлик олимлар даврасида менинг шаънимга мақтовлар ёғилаётганда Ражабали Хидиров:

– Э, сизлар нима деяпсизлар – Эргаш акани бутун Тожикистон билади ва ҳурмат қилади! – деб юборди.

УСТОЗЛАР ТАЪРИФИ

Мен нашрга тайёрлаган Фузулийнинг “Ғамзасин севдунг, кўнгул” тўпламини ўқиб, Наим Карим айтган эди:

– Мен сизни шунчаки у ёки бу шоирнинг шеърларини тўплаб чоп эттиради деб ўйлар эдим. Ҳолбуки, сиз у ёки бу шоир ҳаёти ва ижодини чуқур ўрганиб, у ҳақда салмоқли илмий сўзбошилар ҳам ёзар экансиз. Айтайлик, Фузулийнинг китобига ёзган сўзбошингизда озар шоири билан боғлиқ барча маълумотлар жамланган, ижодига баҳо берилган, шеърлари жуда нозик ва теран таҳлил қилинган экан.

* * *

– Эргаш Очилов ўз манфаати учун фан доктори бўлишдан кўра ўзининг китоб ва мақолалари билан илм ва маънавиятга хизмат қилишни афзал кўрди, – деб мақтади мени академик Аҳмадали Асқаров.

* * *

– Институтда Эргашга ўхшаган яна ўнта ходим бўлса эди, илмнинг келажагидан кўнглимиз тўқ бўлиб, хотиржам жон таслим қилсак бўлар эди, – деди мени мактаб Тўра Мирзаев.

* * *

– Аҳмад Яссавий билан Сулаймон Боқирғонийларнинг “Ҳикматлар” китобига яхши изоҳлар тузгансан, – деди мактаб Тўра Мирзаев. – Бизнинг фольклор китобларининг кўпи изоҳсиз чиқиб кетгани яхши бўлмади.

* * *

Жамол Камол кўнғироқ қилди:

– Бухоро давлат университетида учрашув ўтказдик. Фаридиддин Атторнинг “Панднома” ва “Уштурнома” китобларига ёзган сўзбошиларингизни ҳамма мактади – асарларнинг мағиз-мағзидан келиб чиқиб ёзилган дейишди.

* * *

– Сизда истеъдод бор, қалам бор, фикр бор. Сиз катта донишманд олимсиз – нега докторлик қилмаяпсиз? – деб Жамол Камол қисти-бастига олди.

Менга шу эътирофининг ўзи кифоя.

* * *

– Жамол Камолнинг тилидан тушмайдиган, ҳамиша мактаб тилга оладиган кишилардан бири сиз эдингиз, – дейди Анвармирзо Ҳусайнов.

* * *

– Сиз менинг идеалимдаги адабиётшуносиз, – дейди Ваҳоб Раҳмон. – Фанлар академиясининг Тил ва адабиёт институти деганда менинг кўз олдимга фақат сиз келасиз, – дейди Ваҳоб Раҳмонов.

* * *

2004 йилда “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасида шов-шувли мақолалар эълон қилганимда Азим Суюн:

– Шоир-ёзувчилар суҳбатининг қаҳрамонига айландингиз. Ҳамма жойда фақат сиз ҳақингизда гапиришади, – деган эди.

* * *

– Сизнинг ёзганларингиз оҳанрабодай ўқувчини ўзига тортади,
– дейди муаррих Сулаймон Иноятов.

* * *

– Эргаш Очилов бир дунё ишни қилиб қўйгану лекин шуни докторлик диссертацияси сифатида расмийлаштиришга келганда ҳафсала қилмаяпти-да, – дейди Муслиҳиддин Мухиддинов. – У мумтоз адабиётни чуқур билади. Бу киши дахл қилмаган мавзу йўқ.

* * *

– Сизнинг ичингиз тўла илм бўлса керак, – дейди Муҳаммаджон Имомназаров ҳазиллашиб.

* * *

– Мен Эргашни забардаст олим деб биламан – у институтдагина эмас, мамлакатда, ҳатто хорижда ҳам таниқли олим, – деб таъриф берди Низомиддин Маҳмудов мени Адабиёт назарияси ва адабий алоқалар бўлими мудирлигига тавсия қилар экан.

* * *

Маҳмуд Саъдийдай унча-мунчани тан олмайдиган, ҳаммани танқид қилиб юрадиган ўта талабчан мунаққид мени ҳар кўрганида:

– Сен яхши ишлар қиляпсан. Бу китоблар жамиятга жуда керак, – деб рағбатлантирарди.

* * *

– Эргаш Очилдай битта шогирди бор устоз ўзини ҳар қанча бахтли деб билса арзийди, – деб лутф этди Султонмурод Олим. – У расман менга шогирд бўлгани билан амалда менга устоз, чунки мендан кўра кўпроқ китоб чиқарган.

– Қайси китобни очмай, сизнинг номингизга, бирор ишингиздан олинган иқтибосга ва ёки унга ишорага дуч келаман – ўзиям роса китобларни чиқариб ташлаган экансиз-да! – дейди ўзимга ҳам.

Шу тариқа Султонмурод ака ҳамиша шогирдим мендан баъзи жиҳатлардан ўтиб кетди деб давраларда мени мақтаб юради.

Ҳолбуки, шогирдига тан берадиган, уни ўзидан устун санайдиган устозлар деярли йўқ.

* * *

– Менинг ҳамиша сизга ихлосим баланд. Сиз фикрларингизни илмий ва ҳаётий мисоллар билан асослаб гапирасиз – менга мана шу фазилалингиз ёқади, – дейди Қосимжон Содиков.

* * *

– Муҳокамада Эргаш гапирганидан кейин бошқаларга сўз қолмайди, – деди мени мактаб Сувон Мели.

* * *

– Эргаш – мен учун Оллоҳнинг инояти, – деб мактади Бокижон ака. – Тақдир мени Эргаш билан учраштиргани ва кадрдон қилгани – менинг бахтим.

* * *

– Баъзилар ҳақида нима ёзишни билмайсан киши. Чунки қўлга илингулик тайинли иши йўқ.

Сиз ҳақингизда эса маза қилиб ёзипман. Чунки масаллиқ зўр! – дейди Бокижон ака. – Сиз яратилган зигирча имкониятдан ҳам ҳадди аълосида фойдаланишга ҳаракат қиласиз. Сиз тизимли ишлагансиз – шунинг учун ҳам кўтарган хирмонингиз баракали.

Сизнинг илмий-иждоий фаолиятингизни тадқиқотчиларга диссертация мавзуси қилиб берса бўлар экан.

* * *

– Бировга сен ҳам фан докторими дегандан кўра Эргашга ўхшаганларга “Ие, у ҳалиям фан доктори эмасми?” – деган афзал эмасми? – деди Бокижон ака мени докторантларга намуна қилиб.

* * *

– Юз элликта китоб, бир ярим мингта мақола чиқарган алп олим шу бўлади! – деб Бокижон ака мени докторантларга мақтай кетди.

* * *

– Биз амалнинг кетидан умримизни зое қилдик. Сизнинг бахтингиз шундаки, илму иждодан ажралмадингиз, – деб менга ҳавасини яширмаган эди Абдусалом Умаров.

* * *

– Эргаш мумтоз адабиётни ҳам, замонавий адабиётни ҳам яхши билади. – дейди Курдош Қахрамонов.

* * *

– Биламан, сиз Бокуга дам олгани келгансиз. Лекин мен сизнинг дам олишингизга ишонмайман. Шу ерда ҳам таассуротларингизни қоғозга тушириб, бир неча дафтарни тўлдириб кетсангиз керак, – дейди Яшар Қосим.

* * *

Хуршид Даврон мен ҳақимда яхши фикрда экан.

– Сен илм қиламан десанг, шу одамнинг этагини маҳкам тут! – деб мени бир йигитга тавсия қила кетди.

* * *

– Бизнинг диссертациямизни эртага биров эсламайди. Лекин сизнинг китобларингиз ўқилади, – дейди Дурдона Худойберганова. – Шунинг учун сиз доктор эмаслигингизга хафа бўлманг.

* * *

– Махтумкулининг саккиз юз бетлик китобини чиқарган Эргаш Очиловга бермай кимга бераман деб, – Янгибой Қўчқоров менга “Махтумкули Фироғий” дoston-монологидан олиб келиб берди.

* * *

– Сен тўплаган “Шарқ ҳикоят ва ривоятлари” тўпламини ўқиб, ёзувчилик қобилиятинг борлигини ҳам кашф этдим, – дейди Собит Авезов.

МИННАТДОРЧИЛИК СЎЗЛАРИ

Озарбайжон олими Низомий Мамедов Ўзбекистонда Низомий бўйича қилинган ишлар ва шоир асарлари таржималари ҳақида маълумот сўраган эди – ўзим ҳам буюк ҳамсанавис ижоди билан шуғулланиб юрганим учун ҳаммасини бир пасда тўплаб юборсам, шундай миннатдорчилик сўзларини битибди:

“Erqaş bəy, ürəkdən sizə minnətdaram. Вы поразили меня своей оперативностью и точностью. Как вы знаете в мире в наше время таких людей как вы мало. Видимо близкое ознакомление с классикой сказывается. Рахмет. Благодарен безмерно”.

* * *

– Менинг ижодим ҳақида ёзган уч кишидан миннатдорман. Булар – Иброҳим Ҳаққул, Нўъмон Раҳимжонов, Эргаш Очилов, – деб миннатдор бўлган экан Жамол Камол.

* * *

– Камина ҳақида китоб ёзиш билан бизнинг 70 йиллик юбилейимизга ҳаммадан катта хизматни сиз қилдингиз, – деди миннатдор бўлиб Боқижон Тўхлиев. – Ҳамманинг оғзида менинг юбилейим эмас, сизнинг мен ҳақимдаги китобингиз. Мени сизнинг мен ҳақимдаги китобингиз машҳур қилди

* * *

– Менинг кўп мақолаларимнинг ёзилишига сиз сабаб бўлгансиз, – деб Боқижон Тўхлиев ҳамиша миннатдор бўлиб юради.

* * *

– Биз учун Ўзбекистонга сиз йўл очгансиз ва бизни ўзбек олимлари билан сиз таништиргансиз, – деб бутун Хўжанд олимлари каминадан миннатдор.

– Бизнинг Ўзбекистон билан боғлиқ барча муносабатларимизнинг тамал тошини Эргашжон қўйган, – деб Бахтиёр Файзуллоев ҳамиша миннатдор бўлиб юради.

– Сиз ўзбек-тожик илмий алоқаларида катта роль ўйнаяпсиз, – деб Ражабали Хидиров роса мақтади.

Кўпчилик тожик олимлари ҳам шу фикрда.

– Душанбега бир илмий анжуманга борган эдим – тожик олимлари нуқул сени сўрашди. Улар орасида нуфузинг баланд экан, – деди Файз Маҳмуд.

– Тожик олимлари билан ҳамкорлик эшиги Эргаш Очилов отлиғ калит билан яхшироқ очилади, – деб лутф қилган эди Боқижон Тўхлиев шунга ишора қилиб.

САФДОШЛАР НИГОҲИДА

Мен таржима қилган икки мингдан зиёд рубоийлардан иборат “Муҳаббат тароналари” тўпламини ўқиган Темир Қурбон:

– Сиз энди хотиржам ўлсангиз ҳам бўларкан – ўзингизга ҳайкал қўйиб бўлибсиз-ку! – деган эди.

* * *

– “Барҳаёт сиймолар” деган китобингиз Хўжанд давлат университети ўзбек филологияси факультетида асосий дарсликлардан бири сифатида ўқитиляпти, – дейди Бахтиёр Файзуллоев. – Сиз содда, тушунарли, равон ва қизиқарли ёзасиз. Китобларингиз илҳом билан ёзилгани учун ҳам завқ билан ўқилади. Шунинг учун ёзганларингизни талабалар ҳам қизиқиб ўқийди. Кўп дарслик ва қўлланмалар мураккаб ва ғализ услубда ёзилган-да.

Кейин уларда сизнинг мақола ва китобларингиздагичалик кўп маълумотлар йўқ.

Сиз мумтоз адабиёт бўйича афсонавий ишларни қилиб қўйган-сиз

* * *

– Қаламингизнинг сеҳри борга ўхшайди, – дейди Қахрамон Ражабов. – Сизнинг қаламингиз остидан чиққан сўзларни ўқиш мароқли.

* * *

– Эргаш аканинг ўзи – бир хазина, – деб мактади Мақсуд Асад. – У киши – ўзбекнинг катта олими.

* * *

– Сиз Эргаш Очил бўлиб халққа танилдингиз – шу обрў-эътиборнинг ўзи сизга ҳар қандай унвондан баланд эмасми? – дейди доим Абдуҳамид Қурбонов.

* * *

– Ким Огаҳий бўйича тадқиқотлар олиб борадиган бўлса, Эргаш Очиловнинг этагидан тутсин, – деб Шарқшунослик университети талабаларига мени тавсия қилди проректор Қудрат Омонов шоирга бағишланган давра суҳбатида.

* * *

– Фан доктори, профессор бўлишса-да, баъзиларни ҳеч ким танимайди, баъзилар оддийгина фан номзоди бўлса ҳам оламга машҳур, – деб Дилрабо Кувватова мени камтарлик ва хоксорликка намуна қилиб кўрсатди.

* * *

– Сиз мажлислар ва йиғилишларда ҳам нукул журнал мақола-ларини таҳрир қилиб ўтирасиз – сиздай фидойи кишини топиш қийин, – дейди Ёрқинжон Одиллов.

* * *

– Иброҳим Ҳаққулнинг “Мушоҳада ёғдуси” китобига зўр сўз-боши ёзгансиз-да, – дейди Шоира Аҳмедова.

* * *

Дармоной Ўраева айтади:

– Тошкентга келаётганимни эшитишса, ҳамма сизни сўраб, сизга салом айтиб юборишади. Чунки Бухорода ҳамма сизни яхши кўради.

* * *

– Сизнинг қаламингиз ўткир, маҳоратингиз баланд, шундай равон ва таъсирчан ёзасизки, ўқимайдиган кишини ҳам қизиқтириб қўясиз, – дейди Чори Насриддинов. – Албатта, сиз қийналиб ёзасиз, лекин ёзганларингиз қизиқиб ўқилади. Сўз излаш ва танлаш, равон ва таъсирчан жумла тузишнинг ўзи бўлмайди.

* * *

Муҳаммаджон Имомназаровнинг 80 йиллигини тантана қилиб, тўплам чиқаришмоқчи экан. “Муҳаммаджон Имомназаров хангомалари” деган бир нарса қоралаб бердим. Шогирди Ма-лоҳат Пўлатова қабул қилиб олибди:

– Домлани фариштали одам деб таърифлабсиз. Сизнинг ўзингиз ҳам фариштали одамсиз. Оригинал усул танлабсиз – менга бир ўқишда маъқул келди, – деб мақтади.

* * *

– Сиз институтдаги номингиз нималигини биласизми? – деди бир куни Буробия Ражабова. – Меҳнаткаш!

Иброҳим Ҳаққул ҳам бир китобини “заҳматкаш олим” деб таърифлаб тақдим этган эди.

* * *

– Мен Ўзбек мумтоз адабиёти тарихи бўлимидан кетдим. Энди Навоий билан шуғулланишга ҳуқуқий жиҳатдан ҳақим йўқ. Сизлар бўлса нукул Навоий бўйича юқоридан келган топшириқларни ижро учун менга жўнатасизлар. – деб норози бўлсам, институт илмий котиби Ғулом Исмоил кулади:

– Нима қилай, институт директори Низомиддин Маҳмудов навоийшунос деганда фақат сизни билади-да!

* * *

– Сиз уста нотиксиз – ҳаммани оғзингизга қаратиб оласиз, – дейди Шаҳина Иброҳимова.

* * *

Доим кўлимда дафтар-қалам олиб юришимни кўриб:

– Мен сизнинг сермахсуллингиз сабабини энди тушундим, – деди Дилшод Ражаб.

* * *

– Навоий ғазаллари ва байтлари шарҳига бағишланган китобингизни ўқиб чиқдим. Менинг мавзуимга оид ҳамма гапларни аллақачон ёзиб чиққан экансиз. Бирор мавзу четда қолмаган-ей. Худди менинг ишимни йўққа чиқариш учун атай қилгандайсиз, – дейди Зулайхо Раҳмонова.

* * *

– Эргаш Очиловнинг китоблари равон, бир нафасда ўқилади. Ўқиётганда, илоё, тугаб қолмасин-да деб турасиз, – дейди Ихтиёр Ҳамроев.

* * *

– Сизнинг ўзингиз муаззам бир китоб экансиз. – дейди Хўжанд сафарида икки кун мен билан юрган Ёзоз Қобилова.

* * *

Ҳилола Назированинг менга ҳурмат ва ихлоси баланд экан.

– Сиз кўнғироқларга жавоб бермаслигингиз ва нукул вақтим йўқ деб баҳона қилишингиз билан машҳурсиз, – дейди.

ҚУЛОҚҚА ЧАЛИНГАН ҒАПЛАР

Шеърят йўлидаги илк устозларимдан Омон Абдулланинг айтишича, ҳали ўқувчилик йилларимдаёқ туман газетаси “Шофиркон ҳақиқати” ҳузурида ташкил қилинган “Мингчинор” тўғарагида ўқиган “Зебуннисо монологи” шеъримни эшитган таниқли шоир Тошпўлат Ҳамид газета Бош муҳаррири, истеъдодли адиб Аҳад Ҳасанга:

– Бу йигитча бўладиган болага ўхшайди, келажаги бор, уни асранглар, – деган экан.

* * *

Муҳаррир ва ёзувчи Аҳмад Муҳаммаднинг айтишича, Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф ҳар шанбада “Ҳилол” нашриётига бориб мажлис ўтказган ва охириги суҳбатида:

– Адабий нашрларга кўпроқ эътибор қаратинглар. Эргаш Очиловнинг китобларини ҳар чоракда чиқариб туринглар – у киши ўқувчиларнинг маърифатини оширадиган яхши китоблар тайёрлаб берапти. У кишини қўлдан чиқарманглар, – деган ва Шайхнинг тавсиясига кўра ўша йиғилиш ёзиб олинган.

* * *

– Эргаш кўчага пулсиз чиқиши мумкин, лекин дафтар-қалам-сиз чиқмайди, – деган экан Тўра Мирзаев.

* * *

– Китоб чиқаришда биз Эргашга етолмаймиз, – деган экан Бахтиёр Назаров ҳам.

* * *

– Эргаш – заҳматкаш олим. Кўп ишлар қияпти. Мумтоз адабиётни у каби нозик ва теран тушунадиган, кенг ва чуқур тадқиқ ва таҳлил қиладиган олим йўқ, – деган эмиш Иброҳим Ҳаққул Мақсуд Асадга. – Бундай олимлар бундан кейин етишиб чиқади-ми-йўқми?

Эллик ёшлигини билмай ўтказиб юбордим, олтмиш йиллигида албатта бир нарса ёзаман...

* * *

– Эргаш яхши фарзандлар тарбиялаган экан, – деганмиш Иброҳим Ҳаққул ҳам менинг ўғилларимга тан бериб.

* * *

– Диссертациянгни Эргашга олиб бор – у яхши таҳрир қилади ва тўғри йўналтиради, – дер экан Иброҳим Ҳаққул шоғирдларига.

* * *

– Наим Каримов сиз ҳақингизда жуда юксак фикрда экан, – деди Рустам Шарипов.

* * *

Дадаҳон Ҳасан менинг китобларимни яхши кўриб ўқир экан:
– Жуда ўқишли ёзади-да, – дермиш ўғли Нодирхон Ҳасанга.

* * *

– Эргаш Очиловнинг қалами зўр, – деб мактабди Наманган ва Самарқанд ҳокими бўлиб ишлаган давлат арбоби Назир Ражаб йўлда ҳамроҳ бўлиб қолган Бахшилло божамга.

* * *

– Мен Эргаш Очиловни ҳар қандай фан докторидан ҳам устун қўяман! У ҳаммадан кўп китоб чиқаргани билан фан доктори деган бир парча расмий қоғози йўқ, – деган экан бир тадбирда Абдурахим Маннонов.

* * *

– Мен уч олимни ҳурмат қиламан: Алимулла Ҳабибуллаев, Эргаш Очилов ва Хайрулла Ҳамидовларни, чунки уларнинг хати бор, – деган экан бир мажлисда Абдурахим Маннонов.

* * *

– Мени Ўзбекистонга тортиб турадиган икки оҳанрабо бор: бири – Боқижон Тўхлиев, бири – Эргаш Очилов, – деган экан умрининг охирида Абдусалом Абдуқодиров.

* * *

– Ўзбекистонда Махтумқули бўйича энг кўп ишни Эргаш Очилов қилди, – деб эътироф этибди махтумқулишунос Каримбой Қурамбоев.

* * *

– Тожикистонлик олимлар илмий анжуман ва тадбирларга нуқул сизнинг келишингизни сўрашади. Шунинг ўзи ҳам эътироф эмасми? – дейди Боқижон Тўхлиев.

* * *

– Эргаш – фавкулодда истеъдод: бу одамдай қаттиқ меҳнат қиладиган киши йўқ, – деган экан хўжандлик олимлар даврасида мени мақтаб Боқижон Тўхлиев.

* * *

Хўжандда даврани ўзимга тортиб, ҳеч кимга сўз бермаганимни кўриб, Боқижон аканинг Турдиали деган тадбиркор укаси:

– Эргаш ака катта шоирга ўхшайди, – дебди.

* * *

– Етмиш ёшингизда энг яхши мақолани Эргаш ёзибди, – дебди Жаббор Эшонқул Боқижон Тўхлиевга.

* * *

– Ҳар турли давраларда Эргаш ака ҳақида фақат мақтов сўзларини эшитаман, – дейди Мақсуд Асад.

* * *

– Сизнинг меҳнаткашлигингизни ҳаммаёқда эътироф этишади, – дейди Буробия Ражабова.

* * *

– Сизнинг мухлисларингиз кўп – Эргаш Очил яхши ёзади дейишади, – дейди Абдулҳамид Қурбонов.

* * *

Сирдарё Ўтаёнова айтади:

– Қозоқбой Йўлдошев сиз ҳақингизда яхши фикрда. “Жуда заҳматкаш йигит-да! – дейди доим. – Кўп яхши ишлар қиляпти. “Унда нега уни танқид қилиб чиққансиз?” – десам: “Ўзим ҳам билмайман. Бир шоирона кайфиятда бўлганман-да!” – дейди кўлларини ёзиб.

Ўзи ҳам менга қўнғироқ қилиб:

– Бобурнинг “Сочининг савдоси тушти” китобига зўр сўзбоши ёзибсиз. Маза қилиб ўқидим, – деб табриклаган.

Бошқа бир даврада мени мумтоз адабиёт билимдони деб мақтаб бошқаларга таништирган.

* * *

– Эргаши барибир илмли ва тажрибали одам-да – менинг режали иш бўйича ёзганларимни жуда кенг ва чуқур таҳлил қилиб берди, – дебди Сувон Мели хурсанд бўлиб шогирди Барчин Шукуровага.

* * *

Хўжанд сафарида ҳамроҳ бўлган Шойим Бўтаев Мархабо Кўчқоровага мен ҳақимдаги ижобий таассуротларини айтибди. Жумладан:

– Эргаши Очилов билимли олим экан – адабиётни ниҳоятда назик тушунар ва адабий жараёни синчковлик билан кузатиб борар экан, – дебди.

* * *

– Шарқшунослик университетида ҳамма Эргаши Очиловдан баҳо олай, Эргаши Очиловга шогирд тушай дер экан, – дейди Санобар Тўлаганова.

* * *

– Дарсга бир дақиқа ҳам кеч қолмайди, лекин дарсдан кейин бир дақиқа ҳам ушланиб қолмайди.

Шарқшунослик университетида менга шундай баҳо беришибди.

ТАРЖИМОН ВА ТАРЖИМАШУНОС

Мен таржимашунос бўлибгина қолмай, таржима билан ҳам мунтазам шуғулланиб келаман.

– Эргашижоннинг таржимашунос ҳамкасбларидан фарқи шундаки, у назария билан амалиётни бирга олиб борди – таржима билан ҳам жиддий шуғулланиб, Шарқ шоирларининг кўплаб шеърларини ўзбек тилига таржима қилди, – деган эди устозим Султонмурод Олим бу ҳақда.

Менинг “Таржимашуносликнинг назарий масалалари” номли салмоқли ўқув қўлланмамни кўрган Зухриддин Исомиддинов:

– Агар бу китобни Ғайбулла Саломов кўрганида борми, боши кўкка етиб, пешонангиздан ўпар эди, – деди мактаб.

Мен таржимонлик фаолиятимни ўзимнинг ҳам, устозимнинг ҳам устози бўлмиш Нажмиддин Комиловнинг даъвати ва рағбати билан рубой таржимасидан бошлаганман. Орадан ўтган салкам қирқ йил мобайнида 200 дан зиёд форсийзабон шоирларнинг 10 мингга яқин рубойларини таржима қилдим – улар “Ишқ дафтари” (2000), “Муҳаббат тароналари” (2005), “Рубой гулшани” (2010), “Минг бир рубой” (2009), “Донишмандлар тухфаси” (2009), “Умар Хайём. Тириклик тилсими” (2012), “Жалолиддин Румий. Муҳаббат маъвоси” (2013), “Абдулхолик Ғиждувоний. Рубойлар” (2022), “Баҳоуддин Нақшбанд. Рубойлар” (2022) номлари билан алоҳида тўпламлар сифатида босилиб чиқди, муаллифларининг китоблари ва турли тўпламларда чоп этилди.

Мен таржима қилган рубойлар ҳақида Аҳмад Абдуллаев, Бахтиёр Назаров, Абдуҳамид Парда (2 марта)ларнинг тақризлари, Сайфиддин Рафиддиннинг мақоласи босилган. Жумладан, Абдуҳамид Парда:

– Бобо Тоҳир дубайтиларини роса жаранглатиб таржима қилгансиз-да. Убайдий рубойлари таржимаси ҳам зўр чиққан. – деб таърифлади.

Эшқобил Шукур мен таржима қилган Абусаид Абулхайр рубойлари ҳақида илиқ фикрларни билдирди:

– Шундай авлиё бир шоирни биз учун кашф этиб бердингиз.

Нажмиддин Комилов “Ишқ дафтари” тўпلامимга сўзбоши ёзган.

Жасурбек Маҳмудов, Қаҳрамон Тўхсанов, Азиза Бектош, Улбўсин Аметова, Замира Исоқовалар ўз диссертацияларида камина қаламига мансуб таржималарни таҳлилга тортишган. Ҳамиджон Ҳомидий, Садриддин Салим, Гулчеҳра Наврўзовалар ўз китобларида улардан намуналар келтиришган. Абдуқодир Ҳайитметов, Хуршид Даврон, Эшқобил Шукур, Абдусалом Абдуқодиров, Абдуҳамид Парда, Дилшод Ражаблар улар ҳақида ижобий фикрлар билдиришган.

– Эргаш Очилов – мумтоз адабиёт билимдони, мумтоз шоирлар асарларини бундан ўтказиб таржима қиладиган таржимон йўқ, – деб Усмон Азим мени мақтади.

Албатта, халқ шоирининг назарига тушишнинг ўзи бахт.

Менинг таржимамдаги “Муҳаббат тароналари” рубойлар тўплами машҳур бўлиб кетди. Икки мингдан зиёд рубойни ўз

ичига олган бу салмоқли китобни Тўра Мирзаев учраганга мақтаб юярди:

– Эргаш зўр китоб чиқарибди! – деб.

Бахтиёр Назаровга уни дастхат билан тухфа қилсам:

– Маза қилиб ўқияпман. – деб ҳар кўришганда таърифини келтириб, кейин ўзи унга тақриз ҳам ёзди.

Хуршид Даврон ойнаи жаҳондаги “Кун ҳикмати” рукнида мунтазам равишда бу рубойлардан намуналар бериб борди. Абдусалом Абдуқодиров билан Дилшод Ражаб ҳатто улардан айримларини ёд олиб, давраларда айтиб юришган. Камол Матёкубов мен таржима қилган “Донишмандлар тухфаси” рубойлар китобини ёстигининг тагига қўйиб ётар экан. Менинг таржимамдаги Бобо Тоҳир дубайтийлари асосида “Сарбон” гуруҳи хонандаси Фарҳод Саидов кўшиқ тайёрлаган. Қизиқчи Шерали Ҳожиёв баъзи таржималаримни ёддан “Беллашув” кўрсатувида ўқиган. Ғайрат Мажид ўз телеграмм каналида улардан намуналар келтирган. Умуман, телеграмм каналларда мен таржима қилган Нажмиддин Кубро, Пахлавон Маҳмуд рубойлари номим кўрсатилмаган ҳолда айланиб юрибди.

Менинг Умар Хайём, Нажмиддин Кубро, Жалолиддин Румий, Пахлавон Маҳмуд, Абулвафо Хоразмий, Убайдий, Махтумқули ва Бердақ ижодидан қилган таржималарим диссертацияларнинг тадқиқот объектига айланди. Жумладан, Феруза Сапаева номзодлик диссертациясида менинг Махтумқули шеърларидан, Улбўсин Аметова Пахлавон Маҳмуд ва Абулвафо Хоразмий рубойларидан қилган таржималаримни асосий объект қилиб олишган. Кўплаб китоблар ва мақолаларда улардан иқтибослар келтирилмоқда.

Каримбой Курамбоев, Аҳмет Маммедов, Машариф Сафаров, Султонмурод Олим, Иброҳим Ҳаққул, Бахтиёр Назаров, Раҳматулла Баракаев каби менинг Махтумқулидан қилган таржималаримни ўқиб кўрганлар уларга баланд баҳо беришди, таржималаримни мақтаб тақризлар ёзишган.

Атоқли туркман шоири ва мутафаккири Махтумқулининг мен таржима қилган “Асарлар” тўплами 2014 йилда Ўзбекистоннинг Биринчи Президенти Ислоҳ Каримов томонидан, “Элингга бахш айла” китоби 2017 йилда Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан Туркменистоннинг ўша даврдаги Президенти, ҳозирда Туркменистон Халқ Маслаҳати Раиси Гурбангули Бердимухамедовга тақдим қилинди.

Махтумкули ҳақидаги ишларим, шоир ижодидан қилган таржималарим Туркменистонда машҳур. Туркманлар Махтумкулининг Ўзбекистондаги тадқиқотчиси ва таржимони сифатида мени билишади.

“Қисмат ўйинини қарангки, олим ўз умрининг асосий қисмини сарфлаган фаннинг турли соҳаларидаги буюк кашфиётлари бир чеккада қолиб, у илмий изланишларидан чарчаган пайтларида турли дафтарларнинг ҳошияларига битган ва иккинчи даражали ҳисоблаган рубойлари Хайём номини дунёга танитди”, – деб ёзган эдим бир пайтлар Умар Хайём ҳақида.

Ўзимда ҳам худди шундай ҳол юз берди: таржимашунос. адабиётшунос, навоийшунос сифатидаги бир умрлик изланишларим эмас, балки шунчаки қизиқиш маҳсули сифатида Махтумкули асарларидан қилган таржималарим менга обрў ва шуҳрат олиб келди.

Демак, таржималарим халқ ичига сингиб кетган. Ўзбек маънавиятининг бир қисмига айланган.

* * *

Шарқшунослик университети ректори Гулчеҳра Рихсиева:

– Эргаш Очиловнинг таржимон ва таржимашунос сифатидаги фаолиятини ўрганинглар, – деб талабаларга тавсия берди.

* * *

Каримбой Курамбоев ўзининг олижаноб одатига кўра мен чиқарган Бердақнинг “Халқ учун” китобини ҳам мақтади.

– Э, домла, мен уни ўн йиллар аввал таржима қилган эдим. Қайта кўриб чиқишга вақтим бўлмади. Хатолари ҳам кўп, – дедим:

– Хатосиз таржима бўлмайди. Ҳар қандай таржимондан ҳам хоҳлаганча хато топиш мумкин. Энг муҳими, Бердақ шеърларининг янги таржима нусхаси пайдо бўлгани. Бердақ шеърлари анчадан буён янги таржимага муҳтож эди, – деди у киши жавобан ва ўзининг бу китоб ҳақида тақриз тайёрлаётганини айтди.

Қани эди ҳамма ҳам Каримбой акадай бағрикенг бўлса!

Ҳолбуки, Сафарбой Рўзимбоев билан Рўзимбой Йўлдошевлар мен таржима қилган Махтумкулининг “Асарлар” тўпламини қоралаб аввал мақола ёзишди, кейин уни рисола қилиб чиқаришди. Яна Сафарбой ака ҳеч бир андишасиз бу рисолани қўлимга келтириб берди. Мен ҳам кенглик қилиб, “Ўзбек тили ва адабиёти” журналида у ҳақда хабар бериб юбордим.

* * *

Маҳмуд Саъдий менга ишонч билдириб, мақолаларимни чиқариб берар, мақолалар буюртма қилар эди. Мумтоз адабиёт намуналарини таржима қилиб, нашрга тайёрлаган китобларим учун ҳам қўллаб-қувватлаб:

– Сен халқ маънавият ва маърифати учун савобли ишларни қилпсан, – деб кўнглимни кўтарар эди. – Оғзига кучи етмаганларнинг гап-сўзларига парво қилма!

* * *

Абдуқодир Ҳайитметов ҳамиша менинг таржималаримни мактаб юрарди.

* * *

Тўра Мирзаев “Маснавийи маънавий” – ўзбек тилида” номли мақоламни роса мақтади:

– Ҳақиқий илмий мақола шундай бўлади. Таржиманинг ютуқларини ҳам, камчиликларини ҳам холис кўрсатиб бергансан. Мен Жамол Камолга ҳам айтдим. Асрор Самадга ҳам мақтадим.

* * *

Жамол Камол таржималарига Иброҳим Ҳаққул ёзган сўзбоши ва сўнгсўзларни Бахтиёр Назаров таржимон ва олимнинг ўзаро тандеми сифатида баҳолайди. Қолбуки, бу мақолаларида Иброҳим Ҳаққул нуқул асарлар муаллифларининг ҳаёти ва ижодини тадқиқ этган, Жамол Камол таржимаси ва маҳоратни таҳлил қилмаган. Шунинг учун ҳам Жамол Камолнинг ўзи айтган эди:

– Иброҳим таржималаримга сўзбоши ёзса, фақат асарга ва унинг муаллифига баҳо беради. Эргаш эса таржималаримнинг ютуқ ва камчиликларини кўрсатиб, менинг маҳоратим ва хизматларимни баҳолайди. У менинг кўплаб таржималаримга сўзбоши ёзган ва бу сўзбошилар ўқиганларга маъқул бўлган

* * *

– Ўзбекистонда Низомий ҳақида сўз айтишга фақат сизнинг маънавий ҳақингиз бор, – деб мақтади Жамол Камол.

Машхур озар сўз санъаткорининг у таржима қилган “Махзан ул-асрор” ҳамда “Лайли ва Мажнун” дostonларига мен сўзбоши ёзган эдим-да.

* * *

– Эргашдай олим кам. Форс тилини яхши билади. Кўп таржималар қилди. Таҳлиллари чуқур ва асосли, – деган экан бирда Иброҳим Ҳаққул Мақсуд Асадга.

* * *

– Таржималарни қийиб қўйгансиз. Энди докторлик диссертациясини ҳам ёқланг-да, – деди менинг оппонентлигимни мақтаб туриб Абдурахим Маннонов.

* * *

Абдурахим Манноновнинг ўзи билимдон олим бўлганлиги учун илм аҳлини ҳурмат қилар, кимнинг нимага қодирлигини билар эди. Қоғозбозликдан безор бўлиб, дарс беришни ташлаб кетганимда ҳам ўзи чақириб олган. Бир-икки таржимашунос ҳам-касбларимни тавсия қилганимда:

– Қўйинг, улар талабаларга бир нарсa бермайди, – деб қайириб ташлаган.

Форс адабиётини яхши билганим ва форс тилидан таржималар қилиб турганим учун афғон ва дарий тилларига ҳам тишим ўтар, шунинг учун у киши билан соатлаб Афғонистон халқлари оғзаки ва ёзма адабиёти ҳақида суҳбатлар қураб эдик. Ҳузурларига кирсам узоқ қолиб кетар эдим. Бир гал ана шундай узоққа чўзилган суҳбатдан чиқсам, қабулхона институт раҳбарларига тўлиб кетган – менинг чиқишимни кутиб, ректорнинг олдига киролмай туришган экан.

Ана шу ҳамкорлигимиз самараси сифатида иккаламизнинг сўзбошимиз билан менинг таржимамда “Афғонистон халқлари оғзаки шеъриятидан намуналар” тўплами дунёга келди.

“Афғон халқ эртаклари” таржимасига масъул муҳаррир бўлдим.

Устознинг “Афғон халқ оғзаки ижодиёти” монографияларига тақризчи бўлдим.

* * *

– Мумтоз адабиётни Эргаш Очиловдай теран биладиган ва нозик тадқиқ қиладиган олим йўқ. Яна бу киши Шарқ мумтоз шоирларининг асарларини ҳам қиёмига етказиб таржима қилади, – деди Усмон Азим мени мухлисларига таништириб.

* * *

– Сиз Хўжандда ҳам машҳур бўлиб кетибсиз – газета ва журналларида мунтазам мақола ва таржималарингиз чиқиб турар экан, – деб суюнчи олди Бокижон Тўхлиев.

– Сиз ярим тожикистонлик бўлиб қолдингиз, – деган эди лутф этиб Абдусалом Абдуқодиров ҳам.

* * *

Менинг таржимамдаги қимматбаҳо ва мухташам Махтумқулининг “Асарлар” китобини қўлида ҳавас билан тутиб:

– Ҳали бу таржималар қўшиққа айланади, – деди Султонмурод Олим.

Кейин қўшиб қўйди:

– Агар мен умримда битта шундай қулинг ўргилсин китоб чиқарсам, бу дунёда армоним қолмасди.

* * *

Менинг таржимамдаги “Ишқ дафтари” рубойлар тўпламини Бокижон Тўхлиев ҳам мақтаган эди:

– Сизнинг баъзи таржималарингиз Шоислом Шомухамедовникидан зўр чиққан! – деб.

* * *

– Сизнинг таржимангиздаги Махтумқулининг “Булбул наво-си” китобини қайта-қайта ўқиб, маза қилдим, – дейди Ҳамидулла Болтабоев.

* * *

Ўзи ҳам Махтумқули таржимони бўлган қорақалпоқ шоири Абулқосим Ўтеббергенов менинг Махтумқули шеърларидан қилган таржималаримни мақтади:

– Менга бошқаларникидан ҳам кўра сизнинг таржималарингиз маъқул.

Махтумқули таржималари бўйича докторлик диссертациясини ҳимоя қилган Феруза Сапаева сизнинг таржималарингизни энг яхши таржима сифатида баҳолади.

* * *

– Тўғриси айтсам, мен сизнинг китобларингиз асосида таржимадан дарс ўтаман, – деб тан олди Адҳамбек Алимбеков.

* * *

– Ким нима деса-десин, мен сизни Ўзбекистондаги энг кучли таржимашунос деб биламан, – дейди Хайрулла Ҳамидов мени мақтаб.

* * *

– Мен Эргаш Очиловнинг мақолаларини ўқиб таржимашунос бўлганман, – дер эди Хайрулла Ҳамидов ҳамишча.

* * *

Шарқшунослик университетида жуда ҳурматим баланд.

Бир куни ҳарбийларга таржимадан маъруза ўқишга чақиришди. Мени тингловчиларга таништирар экан, проректор Аваз Воҳидов:

– Дикқат қилиб эшитинглар. Билмаганларингизни сўраб олинглар. Бу киши таржимашунослик бўйича Ўзбекистондаги энг кучли мутахассис. Агар бу соҳа бўйича Ўзбекистонда иккита зўр мутахассис бўлса, биттаси шу киши, агар битта бўлса уям ўзи! – деб шаънимга мақтовлар ёғдирди.

* * *

– Ўзи таржимашунос эдим. Зарурат тақозо қилганда мумтоз адабиёт билан шуғулланишимга тўғри келди. Кейин Навоий билан. Сўнг тасаввуф билан. Энди замонавий адабиёт чекимга тушди, – десам, Дилрабо Қувватова:

– Сиз қомусий олимсиз. Фақат жуда камтарсиз-да, – деб мақтаб кетди.

* * *

– Мен Ўзбекистон жаҳон тиллари университетида таржимадан дарс берапман. Шарқшуносликдан олиб келинган барча дастур ва ўқув қўлланмаларининг ё муаллифи, ё муҳаррири сизсиз. Шунга мендан сўрашади: “У киши ким ўзи?” Мен эса: “Дипломсиз академик дейман жавобан”, – дейди Муҳаммаджон Абдуллаев.

* * *

– Ишдан чарчаган пайтларимда сиз таржима қилган “Муҳаббат тароналари” тўпламидан бир-иккита рубоий ўқиб маза қиламан, – деб мақтаган эди Нодир Рамазон ҳам.

* * *

– Абдурахмон Жомийнинг “Муҳаббат маҳзани” деган китоби-ни ўқиб чиқдим, – деди Узоқ Жўрақулов. – Энг яхши таржималар кимники? Биласизми?

– Кимники экан?

– Эргаш Очиловники. Менга жуда маъқул бўлди.

– Раҳмат! – деб унга миннатдорчилик билдирдим, лекин икки нарсга ишонмадим: биринчидан, унинг бу таржималарни ўқиб чиққанига, иккинчидан, таржималаримнинг яхшилигига. Чунки улардан ўзимнинг ҳам кўнглим тўлмайди.

* * *

Абдулла Раимов ва Нилуфар Раимовалар ўзлари тайёрлаган дунё донишмандларининг ҳикматлар китобига мен таржима қилган қатор мутафаккирларнинг ҳикматларини ҳам қўшишибди.

Ҳа, мен ҳам ўзбек маънавиятига сингиб кетдим.

* * *

100 жилдлик “Туркий адабиёт дурдоналари” туркумининг 7 та жилдида менинг иштироким бор экан. Фузулий ва Махтумқули – алоҳида-алоҳида жилдлар. Яна бошқа жилдлардан менинг таржимамдаги Адиб Аҳмад Югнакийнинг “Ҳибат ул-ҳақойик” достони, Андалиб шеърлари, Ҳоқоний Ширвоний, Жалолиддин Румий, Жаҳоншоҳ Ҳақикий, Байрамхон рубоийлари, туркман шоирлари шеърлари кирибди.

Шунинг ўзи ҳам менинг ютуғим эмасми?

* * *

Тоҷик академиги Кароматулло Олимов Хўжанд ДУдаги учрашувлардан бирида ўзининг таржимонлик фаолияти ҳақида тўхталиб, жумладан, Алишер Навоийнинг “Маҳбуб ул-қулуб” пандномасини тоҷик тилига таржима қилгани ва менинг бу таржима ҳақида ижобий тақриз ёзганини айтиб ўтибди.

* * *

– Мен сизни тоҷик тилини бунчалик яхши билади деб сира ўйламовдим. – дейди Абдусалом Абдуқодиров тоҷик адабиётшуноси Тожибой Султонзода билан суҳбатимизни эшитиб.

– Мен, ахир, форс-тоҷикчадан таржималар қиламан, бу икки адабиётни тадқиқ этаман-ку, – дедим жавобан.

* * *

Туркман тилини яхши биладиган, эҳтимол ўзининг ҳам бир қадар туркманга алоқаси бўлган Алижон Аллабердиев менинг Махтумқулидан қилган таржималаримни мактади:

– Мен асли билан қиёслаб кўрдим. Сўзларнинг жуда муқобилини топиб таржима қилгансиз-да.

Кейин ўсмоқчилаб:

– Туркман тилини шунчалик яхши биласизми ёки луғатлардан фойдаланасизми? – деб сўради.

– Албатта, ҳар турли луғатлардан фойдаландим. Лекин мен, энг муҳими, мумтоз адабиётни яхши биламан ва шоир руҳига киришга ҳаракат қилдим.

Лекин кўпчилик менинг Махтумқулидан илган таржималаримни танқид қилди. Баъзилар ҳатто у туркман тилини билмайди – нега Махтумқули шеърлари таржимасига қўл уради? – дейишгача бориб етишди.

– Бекор айтишибди! Парво қилманг! Ўзбекистонда ҳеч ким Махтумқулини сизчалик таржима қилмаган.

* * *

– Китоб дўконига кириб, қайси китобни қўлга олмай, ҳойнаҳой шуни ҳам Эргаш ака тайёрлаган ёки таржима қилган бўлса керак деб ўйлайман ва варақлашим билан кўнглимдан ўтгани тўғри бўлиб чиқади, – дейди Улуғбек Саттор.

* * *

Зоҳиджон Олов мен таржима қилган Абдурахмон Жомий ғазаллари ҳақида: “Ғазаллар ниҳоятда гўзал ўгирилган”, – деб миннатдорчилик билдирибди.

* * *

Виктор Алимасов менинг Алишер Навоийнинг форсий ижодидан танлаб таржима қилган ҳикматларимга шундай баҳо берибди:

“Алишер Навоий “Девони Фоний” асарини форс тилида ёзган. Навоийшунос олим Эргаш Очилов ундаги афоризмларни ўзбек тилига ўтирган ва уларни экспрессив тарзда беролган. Муҳими, олим афоризмлардаги фалсафий-бадий моҳиятни лўнда, тушунарли, афористика талабларига мос тарзда ўзбек китобхонига етказолган”.

МУЛОҚОТЛАРДАГИ МАҚТОВЛАР

Гина аралаш лутф

Улуғлар ғанимат деб, Ўқитувчилар ва мураббийлар куни билан деярли барча устозларни табриклаб чиқдим. Наим Карим ҳам хурсанд бўлди.

– Сиз ҳар турли тадбирлар ва давралардан ўзингизни олиб қочасиз – уйда ўтириб босиб ишлайсиз-да, кейин қатор китобларингиз чиқиб келаверади, – деди гина ва лутф аралаш.

Ил муҳим, даража эмас

Қахрамон Ражабовнинг 60 йиллик юбилейида сўзга чиққан Ахмадали Асқаров мени роса мақтади:

– Биз Эргаш Очиловни аллақачон фан доктори деб ҳисоблаймиз. У эса фан доктори бўлиш ўрнига илм қилиш ва илмни ривожлантириш йўлида тер тўкаяпти. Қатор китоблари, мақолалари бунинг яққол исботи.

Менинг қўлимда котиб бўлиб ишлаган. Жуда билимли йигит.

Ҳар кўришганимизда “Қачон доктор бўласан?” – деб ҳоли-жонига қўймайман. “Ишларим кўп, бир куни бўлар”, – дейди.

Лекин илмий-адабий жамоатчилик ўртасида ўзининг мавқеи ва ҳурмати бор.

Ният

– “Маснавийи маънавий” – ўзбек тилида” деган мақолангни ўқиб, шундай хулосага келдимки, бу мавзуда сенда бир китобга етгулик материал бор, – деди Тўра Мирзаев.

– Худо умр берса, шундай бир ният ҳам йўқ эмас, – дедим жавобан.

Улуғлар ўғити

– Мен сизга докторлик учун мавзу топиб қўйдим. – деб қувонч билан кўнғироқ қилди Жамол Камол: – “Фаридиддин Аттор асарларида севги-садоқат ва жўмардлик талқини”. Сиз бу шоир бўйича бир қанча мақолалар ёзгансиз. Бинобарин, сизга қийин бўлмайди. Икки ой ўтирсангиз, ёзиб ташлайсиз.

Сиз билимли олимсиз. Кўп нарсга ёзгансиз. Лекин унвонингиз йўқ. Ҳолбуки, илмий даража ҳам керак – бўлмаса сизни бир чеккага суриб қўйишади.

– Мен бир чеккага сурилиб бўлдим. Лекин ўзим бунга эътибор қилмайман. Чунки мақола ва китоблар ёзишдан ортмаяпман. Мендан шу қолади-да. Илмий даража ва унвонларга сира қизиқмадим-қизиқмадим-да.

Қиёслар

– Сиз қайда-ю, мен қайда? – десам, Ваҳоб Раҳмон стол устида турган нотбук ва блокнотни олиб:

– Сиз билан менинг ўртамиздаги фарқ мана шунча: сиз нотбук бўлсангиз, мени сизнинг қошингизда кичкина бир блокнотдай гап, – деди. – Сиз ўзингизнинг қанчалик машҳурлигингизни билмас экансиз.

Ишонч

Мени, фан номзоди бўла туриб, семинарда Хайрулла Ҳамидовнинг докторлик ишига оппонент қилишибди.

– Кейин бирор гап чиқмасмикан? – деб эътироз билдирсам, Ихтисослашган кенгаш раиси Абдурахим Маннонов:

– Эргаш Очиллов ҳар қандай фан докторидан ҳам зўр.

Бу масалада барча масъулиятни ўз бўйнимга оламан! – деб жавоб берибди.

Китоб бозори

– Китоб дўконларини айлансам, бир томон – Эргаш Очилловнинг китоблари, бир томон – Тоҳир Малиқнинг... – деди Абдуваҳоб Мадвалиев.

– Ҳа, баъзилар китоб бозорини ўзлариники қилиб олишди, – деди Иброҳим Ҳаққул.

Ақл киргани шу

Темур Ширинов каминани илмли ва истеъдодли олим сифатида мактаб туриб:

– Мен йигирма беш йил аввал Эргашга докторлик қилишини маслаҳат берганман. Чунки илми кучли, қалами равон – ёзганларини маза қилиб ўқийди киши. Бу эса ўзини ҳар нарсага овора қилиб юрди.

Энди эса докторлик ўйин бўлиб кетди. Шундай юксак илмий даражани хору зор қилишди. Шунинг учун энди унга докторлик қиламан деб обрўсини тўкмасликни маслаҳат бераман, – деди.

– У пайтлар ёшлик қилиб маслаҳатингизни олмаган эдим. Энди ақлим кириб қолди – маслаҳатингизга амал қилиб, докторлик қилмаганим бўлсин! – дедим мен ҳам ўз навбатида ҳазиллашиб.

Бир-бирига тан бериш

– Сиз нега жамоа олдида мен тилчиман, адабиётни яхши билмайман дедингиз. Мен адабиётни сиздан ўрганияпман-ку. Сиз қайси янги асарни мақтасангиз, мен дарҳол ўшани топиб ўқийман, – деб Низомиддин Маҳмудовга лутф қилсам:

– Э, қўйсангиз-чи! – деди қўл силтаб. – Менга адабиётда сизга етишга йўл бўлсин!

Таъриф

Навоийшунослик анжуманида маъруза навбатини менга берар экан, Низомиддин Маҳмудов:

– Сўз таниқли адабиётшунос олим Эргаш Очиловга! – деб эълон қилди.

Одамлар ҳатто шунга ҳам эътибор қилишибди:

– Бошқаларнинг шунчаки номини айтиб сўз берса, сизни “таниқли” деб таърифлади.

Керакли кадр

– Эргаш Очиловни ўн йилдан буён Шарқшунослик университетига тўлиқ ставкага ишга чакираимиз. Ҳатто кафедра мудирлиги ва деканликка ҳам рози бўлмади, – деб Хайрулла Ҳамидов гина қилган эди, мен Низомиддин Маҳмудовга ишора қилиб дедим:

– Дарахт бир ерда кўкаради. То Тил ва адабиёт институтидан ҳайдашмагунича ишлайвераман. Мабодо ҳайдаб солишса, ноилж кейин сизларга ишга ўтаман.

– Сиздай кадрни ҳеч қачон қўйиб юбормаймиз, – деди Низомиддин ака жавобан.

Тажриба мактаби

Фанлар академияси Президиумида ижтимоий-гуманитар фанлар бўлими илмий котиби бўлиб ишлаганимда кўплаб устоз олимлар билан мулоқотда бўлганимни эшитиб:

– Сиз ҳам катта илмий мактабни ўтаган экансиз, – деди Сувон Мели ҳайратга тушиб.

Устозга муносиб шогирд

– Менинг битта Эрғаш Очил деган шогирдим бор. Бошқаларнинг ўнлаб шогирдлари менинг шу битта шогирдим олдидан ўтаверсин! – деб мени роса таърифлади Султонмурод Олим Элдорнинг тўйида. – Мен шундай шогирдим борлиги билан фахрланаман.

Устоздан ўзмаган шогирд шогирд эмас дейдилар. У барча жабҳаларда мендан ўзиб кетди.

Менинг иккита ўғлим бор эди. У эса ўғиллари сонини учтага етказди.

Эрғашжоннинг ўғиллари дунё бўйлаб чарх уриб юрибди. Ҳаммаси обрўли жойларда ишлашади. Ҳаммамизга шундай ўғиллар, набиралар насиб қилсин!

Эрғашжон китоб чиқаришда ҳам мени чангида қолдириб кетди.

Наманганда унинг бир мухлиси бўлиб, ҳамма китобларини йиғиб юрар экан. “Э, у менинг шогирдим бўлади”, – деб фахрлансам ишонмай: “Устозим бўлади десангиз тўғрироқ бўлади. У киши оқсоқол олим бўлса керак. Етмишдан зиёд китоблар чиқарган бўлсалар”, – деса бўладими?

Диссертацияга тенг рисола

– “Навоий ва Огаҳий” номли бир рисолача ёзмоқчиман, – десам, Султонмурод ака:

– “Ча”сини олиб ташланг, “рисола денг!

Бу мавзунинг ўзи битта докторлик диссертацияси-ку! – дедилар завқлари тошиб.

Суюнчи

Мен номзодлик диссертациясини тугатиб, ўқиш учун Султонмурод Олимга олиб бориб берганимдан кейин бир куни хабар олгани борсам, Зиёда янгам олдимдан чиқди:

– Яхши иш ёзибсиз. Устозингиз хурсанд. Диссертацияни ўқиш жараёнида “Э, Эрғаш зўр ёзибди!” – деб, бир неча марта ижодхоналаридан югуриб чиқдилар, – деганча суюнчи олди.

Мақтовлар

– Сенинг орқангдан ҳамиша мақтов эшитиб, хурсанд бўлиб юраман, болам, – дейдилар онам доим.

Султонмурод ака ҳам юрган йўлида менинг таърифимни эшитиб, терисига сиғмай қувониб юради.

Самарқандда ҳам кўпчиликдан менинг таърифимни эшитди.
– Эргашжоннинг Самарқандда шунча обрўси бор экану мен билмас эканман, – деди. – Илмий кенгаш аъзоларини дастурхонга таклиф қилсам, Эргаш ака кирмай туриб ўтирмайсиз дейишса-я!
– деб ўзиям роса хурсанд бўлди.

Кўнгилдаги одам

Бокуда Яшар Қосим мени фузулийшунос Закиулло Байрам билан таништирди.

– Хўш, менинг суҳбатим уни қониқтирдими? – деб гап қовла-сам:

– Э, у айни кўнглимдаги кишини тодим деб, сиздан роса хурсанд, – деган жавобни эшитиб, ўзим ҳам мамнун бўлдим.

“Устозга ҳадя”

Етмиш йиллик юбилейига бағишлаб Султонмурод Олим ҳақида “Устозга ҳадя” деган бир китобча тайёрлаган эдим. Индамай кетганларига ёқмадими деб шубҳага борган эдим. Навоий ва Бобур юбилейлари билан овора бўлиб, кўришга қўллари тегмаган экан.

– Худо хоҳласа, бу китобчангизни чиқарамиз тўлиқ ҳолда. Лекин мақола тарзида жуда сермазмун материал бўлибди, – деб эътироф этдилар ниҳоят.

Албатта, бундан хурсанд бўлдим.

Баковул

Раҳматулла Баракаевнинг ошига борсам:

– Сиз ҳаммани танийсиз – ўзингиз одамларга қарасангиз, – деган эди, Султонмурод Олим бу гапни маъқуллаб, илова қилди:

– Бу киши нафақат одамларни тартиб билан ўтирғизишни, балки кимни ким билан ўтирғизишни ҳам билади.

Учинчи одам

– Хўжандга уч киши борадиган бўлибмиз, – деган Боқижон Тўхлиевдан қуёви Илёс Исмоилов:

– Учинчиси ким? – деса:

– Эргаш Очиловдан бошқа ким бўлиши ҳам мумкин! – дебди қатъий қилиб.

Ҳақиқатга асосланган тахминлар

– Эргашнинг тахминлари ҳам баъзиларнинг ҳақиқатидан тўғрироқ, – деди Боқижон Тўхлиев.

– Чунки менинг тахминларим ҳақиқатга асосланган-да, – дедим кулиб.

Ўзига хос услубда

– Албатта, Эргаш ҳар қанча мактовларга муносиб. Лекин унинг камчиликларидан ҳам кўз юммаслик керак, – деди Хўжанд-да Боқижон Тўхлиев.

Ҳамма бир зум ҳайрон бўлиб жим қолди. Ҳамманинг нафасини ичига туширгач, у шундай деди:

– Айтайлик, бу одамнинг чиқарган китоблари мақолаларидан кўп!

Бу лутфни эшитиб ҳамма қийқириб юборди.

Инсонларнинг инсони

Боқижон ака билан гаплашиб ўтирсак, бир ҳамкасби келиб сўрашди ва бизнинг суҳбатимизга қўшилди.

– Бу инсон ҳамиша табассум қилиб, ҳазил-хузул қилиб ўтирарканлар – таништирмайсизми? – деб қолди бир пайт.

– Инсон деган сўз бу киши учун камлик қилади, бу киши инсонларнинг инсони! – деб таърифлай кетди шунда устоз.

Китоб жинниси

Шогирдим Шахло Каримова менинг китобпарастлигим ҳақида гапирса, Боқижон Тўхлиев одатига кўра уни довдиратиб қўйиб, шундай дебди:

– Ие, сизнинг хабарингиз йўқми?

– Нимадан? – ҳайрон бўлибди у чиндан.

– Эргашнинг китоб жинниси деган справкаси бор.

Уйқу эвазига

Боқижон Тўхлиев айтади:

– Китобларингизни кўриб, одамлар мендан сўрашади: “Бу Эргаш Очил деганлари шунча ишга қандай улгуради? Сира ухлайдими ўзи?”

– Ухламайди-да ўша! – деб жавоб бераман.

Мастликдаги мақтов

Ёзувчи Нормурод Норқобиловнинг укаси уйланганида Рауф Парфи билан ёнма-ён ўтириб қолдик. Кайфияти яхшилашиб борган сари шоирнинг камина ҳақидаги мақтовлари қуюклаша борди, ҳатто:

– Эргашжон, сиз классиксиз! – деди.

Албатта, мен классик ҳам, умуман ҳеч ким ҳам эмасман. Лекин машҳур бир шоирдан ўзинг ҳақингда шундай бир мақтовни, унинг мастлигида бўлса ҳам, ёлғон бўлса ҳам, эшитиш барибир ёқимли-да.

Бир куни гапдан-гап чиқиб, шуни эсласам, Боқижон ака жойимга ўтирғизиб қўйди-ку:

– Э, у сизни илмда эмас, ичиш бобида тенги йўқ деган!

Данько

– Абдусалом Абдуқодиров таваллудининг етмиш беш йиллигига бағишланган анжуманда ниҳоятда чиройли чиқиш қилдингиз – ўзиям Данькодай юрагингизни кафтингизга қўйиб гапирдингиз-да, – десам, Боқижон Тўхлиев хурсанд бўлиб:

– Сизнинг мана шундай мақтовларингиз ва кишини руҳлантиришларингизни яхши кўраман-да, – деди.

Доктор бўлмаса нима?

– Эргаш сира докторлика ҳаракат қиялтимми? – деб наманганлик дўстлар қизиқишса, Боқижон Тўхлиев:

– Агар у докторлик қилса, обрўси тушиб қолади, – деб жавоб берибди.

Турғун бирикма

Хўжандда қаерга бормайлик, каминани олим, шоир ва таржимон сифатида таништиришди, олим, шоир, таржимон деб таърифлашди.

Бу сифатлар охир-оқибат Боқижон Тўхлиевнинг ҳам қулоғига сингиб, тилига ўтиришибди.

– Эргаш Очилов олим, шоир ва таржимон, – деб мени таништирадиган бўлди қаерда бўлмасин.

Нотаниш таниш

Нормурод Норқобилов мени танимади – ўзиям кўришгаганимизга кўп йиллар бўлиб кетган эди. Исмои-шарифимни сўраб олгач:

– Э, мен сизни яхши биламан. Китобларингиз уйимда бор. Сиздай машҳур инсон билан бир лагандан ош еяётганимдан бахтлиман, – деб қолди.

Дахлдорлик

– Абайнинг туғилган куни экан. Улуғ қозоқ шоири ҳайкали пойига гул кўйишга таклиф қиламиз, – деди Маматқул Жўраев.

– Тожик деса мени юборасизлар, туркман деса ҳам, озарбайжон деса ҳам. Энди қозоқ қолдими? – дедим норози бўлиб.

– Ўзи сизнинг алоқангиз бўлмаган соҳа ва халқ бўлмаса нима қилайлик? – деди у киши ҳам бўш келмай.

Иш одами

Маматқул Жўраев қачон қўнғироқ қилиб:

– Нима қилаяпсиз? – деб сўраса:

– Ишлаяпман, – деб жавоб берардим.

– Сиз фақат ишлайвераркансиз-да. Қачон дам оласиз? – дерди у киши.

Шунинг учун мени ҳаммага мактаб юрарди:

– Эргаш – меҳнаткаш йигит. Сира тиним билмайди. Қачон қўнғироқ қилиб: “Нима иш қилаяпсиз” – деб сўрасам, ҳамиша битта жавобни эшитганман: “Ишлаяпман”.

Таҳрирдан ўтган китоб

Юз жилдлик “Ўзбек халқ ижоди дурдоналари”нинг баъзи жилдларига мен муҳаррирлик қилдим. Жумладан, “Қиронхон” достонини ўқиган нашриёт муҳаррири Илҳом Зойиров Маматқул Жўраевга ҳайратланиб айтибди:

– Юз эллик бет ўқидим. Ҳали битта ҳам хато чиқмади. Ким ўқиган ўзи бу китобни?

– Бу китоб Эргаш Очилнинг қўлидан ўтган! – дебди у киши.

Илм ва оила

Бир маҳаллар камина кетма-кет китобларни қалаштириб ташлаганимда Дурдона опа ҳазиллашиб айтган эди:

– Менга қаранг, сиз хотинингиз билан гаплашишга ҳам вақт топасизми?

Кечиккан эътироф

“Ўзбекистон” нашриётини бошқарганида Ашурали Жўраев менинг янги китобларимни тўхтатибгина қўймай, қайта нашр қилинганларига бериладиган қалам ҳақини ҳам олиб ташлаган эди.

– Қаерга бормай сизнинг китобларингизга дуч келаман – роса чумолидай меҳнат қилган экансиз-да ўзиям, – дейди энди эътироф этиб.

Ажойиб нашр

– Машрабнинг сиз нашрга тайёрлаган “Агар ошиқлигим айтсам” тўпламини маза қилиб ўқидим. Шоир ҳаёти ва ижодини ёритувчи, шеърларининг мазмун-моҳиятини чақиб берувчи зўр сўзбоши ёзибсиз. Яна матн остида ҳаволасида қўплаб диний ва тасаввуфий истилоҳ-тушунчаларга изох берибсиз. Буларнинг барчаси Машраб ижодини теран тушунишга ёрдам беради, – деб Файзулла Мўминов мени мақтаб кетди. – Менинг ҳам ишимнинг бир боби тасаввуф билан боғлиқ эди. Шунинг учун китобингиздан фойдаландим.

Қари қизнинг тўйи

Рустам Шариповнинг олтмишдан ўтиб докторлик диссертациясини ҳимоя қилаётганини эшитиб:

“Қари қизнинг тўйини эшитиб, зора бизнинг ҳам бахтимиз очилса деб, ёши ўтиб қолган дугоналари унинг ўзидан ҳам кўра кўпроқ хурсанд бўлишар экан. Шунга ўхшаб, Сизнинг ниҳоят фан доктори бўлаётганингиз фақат ўзингизнинг мавқеингиз ва моддий таъминотингиз учун эмас, бизга ўхшаган кечикканларга хоҳлаган ёшда докторлик диссертациясини ҳимоя қилиш мумкинлигига умид уйғотиши жиҳатидан ҳам катта аҳамиятга эга”, – деб ҳазиллашган эдим.

– Шу гапларингизни Хайриддин Султонга айтиб берсам, шундай жиддий одам ҳам кулиб юборди, – дейди Рустам ака.

Улуглик

Қаҳрамон Ражабнинг 60 йиллигига бағишлаб шогирдлари нақ 400 бетлик мақолалар тўплами қилишаётган экан. Китоб каминанинг мақоласи билан очилибди.

– Казо-казо олимлар, шу соҳанинг мутахассислари туриб, нега энди бир адабиётшуноснинг мақоласи билан бошладингиз? – деб хижолат бўлсам, Қаҳрамон ака:

– Сиз қайси улуғдан камсиз! – деди қатъий қилиб.

Улуғлар таъсири

– Бизнинг автомат каби ҳамма гапни шартта-шартта айтиб ташлагимиз келади. Мана, Эргаш ака ўз маърузасини дона-дона қилиб ўқиб берди, – дея Улуғбек Ҳамдам Абдулхолик Гиждувоний рубойлари ҳақидаги маърузамни мақтади. – Мен у кишидай маъруза қилолмайман. Шунинг учун оғзаки гапириб бераман.

Кейин қўшимча қилди:

– Эргаш акага улуғ авлиёдан юқибди, – деб мақтади.

Ҳаммашунос

– Мен энди ортиқ навоийшунос эмасман! – десам, Мақсуд Асад:

– Э, сиз ҳаммашуноссиз, – деди. – Эшикнинг уёғини очсак ҳам сизни кўрамыз, буёғини ҳам.

Устоз бўлмаса шогирд-да

– Эргашнинг эллик йиллигида бир нарса ёзолмадик. Олтмиш йиллигида эслатинг, – деган экан Иброҳим Ҳаққул Мақсуд Асадга.

Лекин олтмиш йиллигимга етолмади.

– Устоз ёзолмаган бўлса, ўзимиз ёзамиз, – деди Мақсуд.

Жойи келганда

Фахри қудамнинг туғилган кунида Мақсуд:

– Эргаш ака камтарлик қилади. Аслида бу кишини ҳамма яхши кўради, ҳурмат қилади, эътироф этади, – деб мақтади.

Жонли қомус

– Эргаш Очилов – жонли қомус. Бу олимдан иложи борича кўп нарса олиб қолинглар, – деб Хайрулла Ҳамидов каминани иккинчи босқич талабаларига мақтабди.

– Лекин биз у кишининг кадрига етмаяпмиз – дарсларида телефон ўйнаб, гаплашиб, ухлаб ўтирамыз демадингларми? – дедим бунини эшитиб талабаларга.

Муҳаббат ва қўрқув

– Якуний назорат муаммосиз ҳал бўлдимми? – деб Хайрулла Ҳамидовдан сўрасам:

– Қизлар сизни яхши қўришгани ва мендан қўрқишгани учун ҳаммасини бичиб-тикиб қўйишган экан, – деди кулиб.

Баҳо

Докторантурага киролмай қолгани учун шикоят қилган шогирди Дилфуза Шодмоновага Хайрулла Ҳамидов шундай дебди:

– Мен Эргаш Очиловнинг паст баҳо қўйганига ишонмайман, чунки у юздан тўқсон олти балл қўядиган ўқитувчи-ку!

Саҳли мумтанеъ

– Сиз ҳар қандай мавзунини кенг ва чуқур, айти пайтда лўнда ва кизиқарли ёритасиз. Ҳамма сизга эргашади-ю, лекин ҳеч ким сизга етолмайди, – деган Бахтиёр Файзуллоевнинг мақтовидан эриб кетиб:

– Бу ҳам илмдаги саҳли мумтанеъда! – деб лутф қилдим.

Ихлос

– Адамнинг сиз ҳақингиздаги фикрлари ниҳоятда баланд – сиз ҳақингизда гапирганда оғизларидан гўё бол томиб кетади, – дейди Бокижон аканинг куёви Илёс Исмоилов.

Ҳаммабон олим

Нафас Шодмоновнинг менга ихлоси баланд экан.

– Мени танидингизми? – деб келди.

– Таниқли кишиларни таниймиз-да! – дедим кулиб.

– Менинг сизга ихлосим баланд. Қарши давлат университетига ҳам илмий кенгаш берди. Сизни оппонентликка чақириб турамиз.

– Ихтисослигимиз тўғри келса майли.

– Э, сиз ҳамма соҳани биласиз!

Тажрибада гап қўп

Юкимиз йўқ-ку деб, Бокижон Тўхлиев билан Илёс Исмоиловлар Хўжандга митти сумкачалар билан боришибди. Кейин ўзлари харид қилган ва мезбонлар совға қилган китобларни қаёққа сиғдиришни билмай қолишди.

Мен эса китоб олишимни билиб, катта сумка кўтариб борган эдим – ҳаммаси сиғиб кетди.

– Ҳа, сиздан ҳали кўп нарсани ўрганиш керак экан, – деди буни кўриб Илёс.

Ҳурмат-эътибор

– Мен Шарқшунослик университетида малака оширдим – у ерда сизнинг ҳурматингиз жуда баланд экан. Сиз ҳақингизда гап кетса, каттаю кичик оғзидан бол томиб гапиради. – дейди Муҳаммаджон Абдуллаев. – Ўша ёққа ишга ўтиб кетмайсизми? Таржимашуносликни ривожлантирар эдингиз. Ректор Гулчеҳра Рихсиевнинг эркатоий бўлиб, ҳурмат ва шуҳратга кўмилиб юардингиз.

– Олий таълимда қоғозбозлик ва текширишлар, боши-кеги йўқ тадбирлар кўп – ўттиз кун иш билан банд бўласиз. Шунинг учун ҳам йигирма йилдан буён таклиф қилишса ҳам ўтмай келаман, – дедим жавобан.

Доктор даражасидаги кандидат

Азиз Саид мени укаси Фарҳод Саидовга таништира бошлади:

– Бу киши – Эргаш Очилов. Филология фанлари номзоди. Аслида номзод бўлса-да, докторлардан баланд.

– Шу гапни айтмасангиз-ку у менинг докторлигимга чиппа-чин ишонарди, – дедим кулиб.

Хулоса

– Ҳимоясида шогирдим Мушарраф Имомалиеванинг диссертациясини кўкларга кўтариб мактаганингиз учун миннатдорман, – десам, Нурбой Жаббор:

– Бу мактовларнинг тагида аслида диссертантнинг устози зўр деган хулоса ётувди, – деди у ҳам ҳозиржавоблик билан лутф қилиб.

Энг кўп китоб чиқарган олим

– Ўзбекистонда сиздан кўп китоб чиқарган киши бўлмаса керак, – деди Абдулла Улуғов.

Даврадагиларнинг башараси ўзгариб кетганини кўриб:

– Ҳа, сон бўйича шундай, – деб қўя қолдим.

Лутфда тенгсиз

Хўжандда давраларни қиздиришимни кўрган Бахтиёр Файзуллоев:

– Эргашжонда лутф тенгсиз экан, – деб мақтади.

Меҳнаткаш

Абдуҳамид Қурбонов мени “Меҳнат шуҳрати” ордени билан муборакбод қилар экан:

– Бу – меҳнатингизнинг чинакам эътирофи. Ўзи Ўзбекистонда сиздай меҳнаткаш инсон бўлмаса керак! – деган эди:

– Бу таърифингиз мукофотдан ҳам ўтиб тушди-ку, – дедим миннатдор бўлиб.

Ҳозиржавоблик

– Шоирлик учун ҳозиржавоблик талаб қилинса, Эргаш шоир бўлиши керак эди, – деб муҳокама қилишибди Темир Қурбон, Абдунаби Ҳамро ва Чори Насриддинов.

– Энди шеър ёзганим бўлсин! – дедим бу гапни эшитиб.

Ўзи ҳозиржавоблигимни кўпчилик тан олади.

– Эргашга гап топиб бериб бўлмайди, – дейди доим Қаҳрамон Ражаб.

Академик

Фанлар академиясига Туркменистон элчихонасидан қўнғироқ қилишибди:

– Эргаш Очилов деган академикларингиз бор экан. Шу кишини ўзбек-туркман адабий алоқаларига бағишланган анжуманимизга таклиф қиламиз.

– Ажабмас, фаришталар омин деб, академик бўлиб кетсангиз! – деди Ижтимоий-гуманитар фанлар бўлими нозири Сабоҳат опа.

Ҳаёт ва ижод

Ижод деб ҳаётни унутганимни ҳатто ижодкор дўстларим ҳам тушунмайди:

– Эргаш маънавиятни моддиятдан устун қўяди, – деган эди Ғулом Карим ҳам.

Кундаликлар

– Сиз ҳамма нарсани қоғозга тушириб бориб тўғри қиласиз. Чунки кейин кишининг хотирасидан қўтарилиб кетади, – дейди Темир Қурбон.

– Давраларда айтилган кулгили гаплар ва ибратли сўзларнинг барчасини ўша куннинг ўзида эслаб қололмайсиз-у, – деб қўшимча қилдим мен.

Сўз устаси

Қахрамон Ражаб китоблари тақдимотида Воҳид Умиров айтади:

– Сиз гапираётганингизда орқада шивир-шивир бўлди: “Барибир адабиётчи-да – гапни гапга усталлик билан улаяпти”, – деган.

Бир куни менинг ўзим

– Менинг олтмиш йиллигимга бағишлаб сиз ҳам шеър ёзсангиз-чи! – деб Қахрамон ака ҳоли-жонимга қўймади. Нима ёзиш ҳақида ўйлай-ўйлай бир куни илҳом келди-да, ярим кунда 50 та тўртлик ёзиб ташладим ва уларни мавзусига кўра гуруҳлаштирдим – ўзига хос маърифий дostonга ўхшаб қолди. Ҳаётга, илмга қарашларимиз, ўзаро суҳбатларимиздаги фикру мулоҳазаларимиз, мусофир шаҳарга келиб қийналиб оёққа турганларимиз, дўстлар давраси борасидаги ўйларимни тўртликлар шаклида ифодаладим-да, “Ҳаёт ҳақиқатлари” деб номладим.

Дилшод Ражабга маъқул келибди:

– Жуда зўр ёзибсиз. Мен ҳатто Қахрамон акага бағишланган дostonимни сизнинг тўртликларингиз соясида қолиб кетадими деб кўрдим, – дейди.

Колумб

– Менинг таржимашунос бўлишимга Эргаш Очилов сабабчи бўлганлар, – деб Нилуфар Хўжаева эътироф этган эди, Адҳамбек Алимбековга қараб ҳазиллашдим:

– Кўрдингизми, бу ерда Американи кашф этганлар ўтирибди!

– “Колумбда бор алашим менинг!” – деди у ҳам ўз навбатида ҳозиржавоблик ҳам.

Ҳаёт – муаллим

– Сиз бунақа теша тегмаган гапларни қаёқдан оласиз-а? – деб қойилган қолган Ихтиёрга:

– Ҳаётдан-да, ҳаётдан, – деб жавоб бердим.

Ҳар ким ҳар хил ўйлайди

– Сизнинг ҳар бир китобингизнинг ўзи бир диссертация-ку, – деган Таваккал Чориевга:

– Ҳамма ҳам сиздай ўйламайди-да, – дедим кулиб.

Қойилмақом тақризчи

Умед Караев деганлари ҳатто ўзининг диссертациясини ҳам кўрсатиб беролмади. Ночор кейин мен тақризимни ўқиб бермай, унинг диссертациясини тушунтириб бердим.

– Диссертант ярим соат нима гапирганини билмадик. Лекин сиз ишнинг моҳиятини яхши кўрсатиб бердингиз, – дейишди семинар аъзолари.

Чунки ҳеч ким ҳеч нарса тушунмай ўтирганини сезган эдим-да.

– Сиз барибир устоз олимсиз-да – диссертациянинг мағиз-моҳиятини шундоққина тушунтириб бердингиз, – деб миннатдор бўлди кейин илмий раҳбари Дилором Салоҳий ҳам.

Ҳикматлар

– Сизнинг ҳикматларингизнинг ўзи қайси шеърдан кам? – деб қолди Санобар Тўлаганова:

– Мен ҳам шеър ёзсаммикан? – деган ҳазилимга жавобан.

Эътироф

Афтондил Эркинов унча-мунча ўзбек олимани тан олмайди. Шунинг учун ҳам мен унинг шогирди Гулбаҳор Саидғаниева диссертациясининг камчиликларини асослаб танқид қилиш билан бирга, уларни тузатиш йўллари ҳам кўрсатиб бердим.

Муҳокамадан кейин олдимга келиб:

– Сиз барибир мутахассиссиз-да: ишнинг ютуқларини ҳам, қусурларини ҳам холис ва тўғри кўрсатиб бердингиз. Бошқа оппонентлар мутлақо ноҳақ эди, – деди кўлимни сиқиб кўяр экан.

Курсдошлар

Саодат Ўрмонова деган курсдошимга:

– Сиз телеюлдуз бўлиб кетдингиз – фахрланиб юрамиз, – деб лутф қилсам:

– Биз ҳам сиз ҳақингизда эшитиб, ғурурланиб юрамиз, – деди жавобан.

– Ана шунақа бир-биримизни мақтаб турайлик-да, – дедим кулиб.

Ҳимояда

Нилуфар Хўжаеванинг диссертацияси ҳимоясига фирмадаги ҳамкасблари келган экан. Менинг ўзи шошилиш ва қисқа чиқишим ҳақида шундай дейишибди:

– Бутун мажлис аҳли мудраб ўтирган эди. Бир киши минбарга чикди-ю, ҳаммани уйғотиб юборди. Сен ҳам унга эътироз билдирмай ҳамма фикрларига қўшилиб қўя қолдинг.

Улуғлар

– Бухоролик улуғлар бирма-бир теришиб кетди-да, – десам, Карим Бобомурод:

– Сиз билан Қахрамон Ражаб қайси улуғдан кам? – деди.

Ёзгувчи

– Сизнинг олдингизда ҳар хил гапларни гапиришга ҳам қўрқиб қолди киши – дарҳол ёзиб оласиз, – дейишади.

– Яхши-ку – шу баҳонада тарихда қоласиз, – дейман жавобан.

Захирадаги уйқу

– Сиз ҳам сира ухлайсизми? – дейишади сермахсуллимга ишора қилиб.

– Уйқуни нариги дунёга захира қилиб қўйганман, – дейман жавобан.

Манфаат кони

– Эргаш акадан бирор манфаат кўрасизмики, сира ундан айрилмайсиз? – деган Эъзоз Қобиллованинг саволига Боқижон ака:

– Унинг турган-битгани манфаат! – деб жавоб қилибди.

Ўринли миннат

Хотиним доим бир гапни айтади:

– Мендан бошқасига уйлансангиз, Эргаш Очил бўлмасдингиз!
Сизни тирикчилик муаммоларини ҳал қилишга мажбур қилар
эди. Натижада ижодингиз қолиб кетарди...

Хотинга ҳам етказинг

– Талабалар оғизларидан бол томиб сизни макташади, – деган
ҳамкасбларимга ҳазиллашдим:

– Шу мақтовларни ёзиб олинглар – хотиним ҳам бир эшитсин!

Яхши одам

– Сиз ўзингизнинг яхши одам эканлигингизни ўзингиз ҳам биласизми? – деган Ёзоз Қобиловага ҳазиллашдим:

– Мен-ку биламан, лекин буни бошқаларга ҳам етказиш керак.

Абадий талаба

Мен илму ижод йўлини танлаб, ўқишни битиргач пойтахтда яшаб қолдим. Ишим бир умр ўқиш-ёзиш бўлиб қолди. Бошқа талабалар ўқишини битириб, кишлоғига қайтди, бир ишнинг бошини тутди. Мен эса йилларки, шаҳарга қатнайман. Бундан ҳамқишлоқларим хайрон бўлиб, уйдагилардан сўраб эмиш:

– Эргашнинг ўқиши ҳали битмадими?

– Э, у бир умр ўқийди! – дермиш менинг қишлоққа қайтиб, қаватига кирмаганимдан аламзада отам пичинг қилиб.

Одамларнинг гап-сўзларидан безор бўлган Носир укам эса:

– Акам нафақага чиққунча ўқийди! – деб кулармиш.

Ана шунақа! Бизникилар менинг ёнимни олиш, тушунтириш ўрнига бир умр бошқаларга қўшилиб мени ёмонлаб, устимдан кулиб келишди.

Мен эса бир умр ўқиш-ёзиш билан шуғулланиб келаётганимдан фахрланаман.

Мабодо Худо яна бир умр берса, уни ҳам илму ижодга бағишлаган – ҳозиргидан ҳам кўпроқ ёқиб-ёзган бўлар эдим.

Кенг тарқалган китоблар

Ким билан таништиришмасин, номимни эшитиши билан:

– Мен бу кишининг китобларини ўқиганман. – дейди.

Шунинг ўзи китобларимнинг кенг халқ ичига кириб кетганини кўрсатади.

ЎЗМА ДИЛ ИЗҲОҲЛАРИ

Хўжандлик таниқли адабиётшунос олим, филология фанлари доктори, профессор Абдусалом Абдуқодиров билан тез-тез ёзишиб турар эдик. Қуйида у кишининг эътирофлари ва таърифларидан айримларини келтираман.

Хизрнамо олим

Абдусалом Абдуқодиров бир мактубида шундай ёзиб юборибди:

“Азиз укам, Эргашжон!

Минг бора ташаккур сизга. Сиз халқ учун, илм ва адабиёт учун барча куч ва истеъдодингизни ишга солиб, ҳолисона хизмат қил-япсиз...

Азиз укам, Худо сизга истеъдод, меҳнаткашлик, олижаноблик ва самимиятни қўшқўллаб берган. Худо севган бандасига барча яхши фазилатларни беради ва уни ҳимоя қилади. Сиз ҳам Оллоҳ суйган бандасиз. Биз баъзан факультетда, кафедрада ўзбек олимларининг илмий ишлари ҳақида мулоҳаза юритганимизда, ҳамма сизни мақтайди. Бунчалик кўп иш қилишга, бунчалик кўп китоб ёзиш, таржима қилиш ва ҳар йили ўнлаб китоблар чоп этишга қандай улгурадилар, деб ҳавас билан мақташади домлаларимиз. Бу, менимча, олим учун энг катта мукофот.

Бизларга кўрсатаётган ёрдамларингиз, қўллаб-қувватлаётганингиздан чексиз миннатдормиз. Сиз, биз хўжандликлар учун Хизрнамо олим ва дўстсиз. Бахтимизга ҳамиша сиҳат-саломат бўлинг. Барча хўжандликлар номидан миннатдорчилик билдириб, Худодан сизга узок умр, доимий соғлиқ, юксак обрў-эътибор, бою бадавлатлик тиловчи акангиз Абдусалом”.

Хайрли хизмат

“Сизнинг адабиётимиз ва фанимиз тараққиёти учун қилаётган хайрли ишларингизга ташаккур билдиришнинг ўзи камлик қилади. Ғоят бой тожик мумтоз адабиёти намуналарини ўзбек китобхонларига етказиш учун машаққатли таржимонлик фаолияти билан шуғулланаётганингиз алоҳида таҳсинга сазовор. Ниҳоятда бағрикенг, олижаноб, донишманд, дўстликка садоқатли, ишлаётган жойингиз ва соҳангиз ҳамда келажаги порлоқ Ватанингиз билан фахрланадиган буюк инсон экансиз. Камина Сиздай бир

улуғ олим ва комил инсон билан дўстлашиш шарафига сазовор бўлганим учун шукроналар айтдим”.

Ким устоз?

“Эргашижон, ҳамиша каминага “устоз” деб мурожаат қиласиз. Бундан ҳам хурсанд бўламан, ҳам хижолат чекаман... Чунки, аслида Сиз устозсиз. Зеро, Сиз мендан “кўп ва хўб” ёза оласиз. Сиз комил олим ва комил инсонсиз. Биз кафедрада Сиз ҳақингизда кўп фикр юритамиз ва ҳамма ўзининг Сизга қойил қолганини изҳор этади. Сизнинг шунчалик кўп ўқишингиз, кенг билимга эга эканлигингиз, илмий ва адабий фаолиятингиз доирасининг чексиз қамровдорлиги бизларни ҳайратга солиб, ҳавасимизни келтиради”.

Хўжандда

“Сиз Тожикистонда кундан-кун, ойдан-ой, йилдан-йил машҳур бўлиб бораёсиз. Қайси газета ёки журнал ходимларига сизнинг материалларингизни тавсия қилсам, “Устоз Эргаш Очиловни биламиз, устозга тегишли қандай материаллар бўлса чоп қиламиз”, – дейишади. Бунинг мисоли “Суғд ҳақиқати” ва “Халқ овози” газеталари ҳамда “Шарқнома” журнали”.

Олижаноблик

“Сиздаги самимият, дўстларни қўллаб-қувватлашнинг кучлиги, етук истеъдод, тил билишдаги комиллик, кенг қамровли ижодкорлик, ҳозиржавоблик, хотиранинг бақувватлиги, камтарлик ва бошқа олижаноб фазилатларнинг мавжудлиги кўпларнинг ҳавасини келтиради. Сизнинг вужудингиз ва кўнглингизгина эмас, ҳатто қалбингиз ҳам олижанобликка йўғрилганлиги ҳамиша бизнинг завқимизни келтиради. Сизнинг бағрикенглик билан қилаётган хизматларингиз учун ҳам минг бора ташаккур! Сизнинг сиймонгизда олим қандай олижаноб шахс бўлиши кераклиги мужассамлашганки, у барчага намуна бўла олади. Ҳамиша рост гапиришингиз, бўладиган ишни айтишингиз ва хайрихоҳлик билан тўғри фикр юритишингиздан жуда хурсанд бўламан”.

Адабиёт билимдони

Янгибой Қўчқоров 100 жилдлик “Туркий адабиёт дурдоналари” туркуми ҳақида ёзган умумлаштирувчи мақоласида мени

“Шарқ мумтоз адабиётининг беқиёс билимдони” сифатида таърифлабди.

“Сўзнинг сурати ва сийрати”

Бир куни Мирзо Кенжабек қўнғироқ қилиб қолди:

– Мен ҳақимда бир китоб қилишяпти – бирор нарса ёзиб берсангиз, хурсанд бўлар эдим, – деб.

Салмоқлигини бир мақола қоралаб бердим. Маъкул бўлиб, шундай миннатдорчилик мактуби йўллабди:

“Ассалому алайкум, мухтарам Эргаш ака!

“Сўзнинг сурати ва сийрати” мақолангизни ўқиб, жуда таъсирландим! Жиддий ва самимий меҳнат қилибсиз!

Тўғриси айтсам, ҳар бир шоир ўз истеъдоди сифатини ва ижодининг асл қийматини ичдан билса керак. Ва бизга ўхшаб билмаганга олиб юрса керак. Лекин менинг ожизона шеърларимдаги РУХ, хусусан, кейинги даврдаги маърифат руҳи етарли англамаяпти ёки қадрланмаяпти, деган фикрда юрар эдим.

Буни англайдиган ва қадрлайдиган дўстлар бор экан!

Мақола учун кўп ташаккур.

Менимча, мақолангиз китобга сўзбоши сифатида олишга лойиқ тадқиқот бўлибди!”

Самимий тилаклар

Бахтиёр Файзуллоевнинг бир китобига сўзбоши ёзганимда шундай миннатдорчилик сўзларини битиб юборибди:

“Эргашжон, сўзбошини синчиклаб ўқиб чиқдим. Сидқидилдан меҳнат қилибсиз. Ҳар бир сўзингизда менга бўлган ҳурмат ва самимиятингиз акс этган. Бундан бошим осмонга етди. Ҳамма гап бундай мактовларга муносиб бўлишимда, албатта. Худо хоҳласа, Сизнинг юксак ишончингизни оқлашга, айтган гапларингизга муносиб бўлишга ҳаракат қиламан. Самимий тилаклар учун катта раҳмат! Орамиздаги меҳр-оқибатни Оллоҳ бундан-да зиёда қилсин! Сизнинг ҳам муборақ ва яхши кунларингизда хизмат қилишни Худодан чин дилдан сўрайман. Илоҳим қаламингиз бундан-да ўтқир, илҳомингиз бундан-да жўшқин, танингиз ҳаммаша саломат бўлишини тилаб қоламан!”

Тескари дунё

Гулистон ДУда бўлиб ўтган “Филология истиқболлари ва чет тиллар ўқитишнинг амалий имкониятлари” мавзuidaги халқаро

илмий-амалий конференция материалларида чоп этилган Чингиз Айтматов ва Ўткир Ҳошимов қиссалари қиёсига бағишланган “Адабий таъсир ва ўзига хослик” деган мақоламни ўқиб, “Замонавий адабиётнинг ҳам синчков тадқиқотчиси эканлигингизни қойиллатиб исботлаб қўйибсиз”, – деб мақтаган Бахтиёр Файзуллоевга ҳазиллашиб: “Тескари дунё-да: Эрон, Туркия, Тожикистон, Озарбайжон, Туркменистонлардан қўплаб мумтоз адабиётга оид китоблар ва манбалар топиб келиб. энди мумтоз адабиёт бўйича янги тадқиқотлар ёзаман деганда сенга мумтоз адабиётни ким қўйибди деб, Ўзбек мумтоз адабиёти тарихи бўлимидан ҳайдаб юборишди....”, – деб ёзсам: “Истеъдодли олим адабиётнинг қайси соҳасига қўл урмасин, истаган масалани ёритишга қурби ва қудрати етади. Айниқса, мумтоз адабиётни яхши билгани унга доим қўл келади. Сиз ана шундай нодир истеъдод эгасисиз.

Ишончимиз комилки, якин вақтда замонавий адабиётдан докторликни ўйнаб-ўйнаб ҳимоя қила оласиз...” – деб жавоб қайтарибди.

Муносиб номзод

Профессор илмий унвонини олганим муносабати билан қутлаб, ҳўжандлик тилшунос Тоҳир Турдибоев шундай тилакларни изҳор этибди.

“Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий Аттестация Комиссияси томонидан Очилов Эргаш Зокировичга профессор илмий унвони тақдим этилгани ҳақидаги ҳужжатни кўриб, бошим кўкка етди.

Мана бу илмга бўлган ҳурмат ва эҳтиромдир.

Чунки Сиз – ҳақиқий илм соҳибисиз!

Сиз – Ўрта Осиё адабиётшунослари тан олган таниқли, забардаст адабиётшунос олимсиз!

Сиз бу унвонга лойиқ ва арзандасиз!

Сиз – заҳматкаш ва камтарин инсонсиз!

Ҳўжанд илм аҳллари Сиз билан фахрланишади.

Ўйлайманки, илмий, дўстлик алоқаларимиз янада кучайиб, мустаҳкамланади”.

Китоб бўлишга арзигулик инсон

Бокижон Тўхлиевнинг куёви Илёс Исмоилов шундай эътироф сўзларини ёзибди:

“Domla haqida alohida kitob yozib, tarixda qoldingiz. Biz buni sira unutmaymiz. Aslida, siz ham kitob bo‘lishga arziydigan odamsiz. Domla ham sizdan juda minnatdor. Har safar nutqida sizni esga oltiradilar. Qizlari, biz, butun oilasi siz yozgan kitobni, undagi hangomalarni o‘qib, aytib kuldilib yuribmiz! Siz ham domlanning yoshlariga kirib, undan oshib yuring!”

ХАНГОМАЛАР ҲАҚИДА ХАНГОМАЛАР

Кундалик юритиш, ёндафтар тутиш баҳона камина одамлар орасидаги хангомаларни ҳам қоғозга тушириб бораман. Бу хангомалар мавзу жиҳатидан ҳам, давр жиҳатидан ҳам чегараланмаган бўлиб, қадим ул-айёмдан бугунги кунгача бўлган халқ қаҳрамонлари, машҳур ҳукмдорлар, олиму адиблар, ҳамкасблар, дўсту яқинлар доирасини қамраб олади. Илмий ишларимдан кўра хангомаларимнинг бозори чаққон чиқиб қолди. Шунга ишора қилиб:

– Сиз хангоманавис бўлиб кетдингиз-ей! – дейди Адҳамбек Алимбеков ҳам мақтаб.

Камина олимлар орасида хангоманавис сифатида машҳур бўлаётган. Менинг хангома ёзишим ҳатто тожиклар орасида ҳам машҳур экан. Айтайлик, қомусий аллома Садриддин Айний ҳақидаги Ўзбекистонда тарқалган ҳикоятларим Тожикистондаги ўзбеклар орасида машҳур бўлиб кетибди. Хўжандлик таниқлик навоийшунос олим Абдусалом Абдуқодиров билан боғлиқ хангомаларим ҳам.

– Хўжандда сизнинг хангомаларингиз ва гурунгларингизни яхши кўришади, – дейди Бахтиёр Файзуллоев. – Айниқса, Абдусалом ака ҳақидаги хангомаларингизни ўқиб, ҳамма қойил қолган.

Хўжандда давраларни қиздиришу лутфу ҳазилдагина эмас, ла-тифа айтишда ҳам ҳаммани қойил қолдирдим-да.

Кимнинг хангомаларини ёзмай, ўзига ҳам, ўқиганларга ҳам маъқул тушган.

Демак, хангомаларни қоғозга тушириб бораётганим беҳуда эмас.

– Сизнинг хангоманавислигингизнинг ўзи хангома бўлиб кетган, – дейди Бокижон Тўхлиев. – Бирор даврада қизиқ гап бўлса, шу ерда Эргаш бўлганида дарҳол ёзиб оларди дейишади.

– Сиз бу хангомани балки биларсиз – балки дафтарингизга қайд қилиб ҳам қўйгандирсиз... – деб гап бошлайдиган бўлибди

ўзи ҳам бирор воқеани ҳикоя қилмоқчи бўлса менинг ҳамма нарсани ёзиб боришимга ишора қилиб.

– Дилшод Ражабнинг хангомалари туфайли сизни сиртдан биламиз, – дейишади унинг кўп дўстлари.

Мен одамлар кўлига китоб олмай кўйган деган хавотирда эдим. Ҳолбуки, Қаҳрамон Ражабов ҳақидаги “Алп олимнинг мўъжизалари” китобимни кимга ҳадя қилган бўлсам, ҳаммаси ўзининг илиқ фикрини билдирапти.

– Сиз ҳақингиздаги китобимни ҳамма мактаяпти, – десам, Қаҳрамон ака:

– Ўзиям зўр ёзгансиз-да, – деди мактаб.

– Қаҳрамон Ражабов ҳақида жуда яхши китоб ёзибсиз, – деб мактади Мирсодиқ Исҳоқов “Алп олимнинг мўъжизалари ҳақида.

– Эргаш ака ўзбек адабиётшунослигида янги жанрга – хангоманависликка асос солди, – деди Мақсуд Асад.

– Сиз хангома ёзиш услуби ва малакасини яхши эгаллагансиз – буни ҳеч қачон ташлаб қўйманг. – деб ҳам мактади, ҳам маслаҳат берди Чори Насриддинов.

Қуйида хангоманавислигим билан боғлиқ баъзи хангомаларни эътиборингизга ҳавола қиламан.

“Хавфли” одам

– Эргаш Очиловнинг олдида ҳеч нарсани гапириб бўлмас экан – ёндафтарига тушириб қўйиб, бир куни бир жойда нашр этади, – деди Хайрулла Ҳамидов.

Бу гапни ҳазиллашиб Тўра Мирзаев ҳам айтган эди:

– Эргашнинг олдида эҳтиёт бўлиб гаплашинглар – дарҳол қоғозга тушириб, кейин эълон қилиб юборади.

Боқижон Тўхлиев ҳам қизиқ бир гап келиб қолса:

– Ёзиб қўясиз, – деб қўяди.

Юморга мойиллик

– Сенда юморга мойиллик бор экан. Шунақа хангомаларни кўпайтир, – деди Собит Авезов “Шарқ ҳикоят ва ривоятлари” китобига илова қилинган ўзимнинг ҳикоят ва хангомаларимни ўқиб.

– Э, улар кўп – ҳали алоҳида китоб бўлади, – дедим жавобан.

Сино кимсалар

Тўқсон йиллик юбилеи тўплами учун “Наим Карим хангомалари”ни ёзиб берсам, баъзи феъли тор масъуллар буни бермаймиз деб туриб олишибди. Ҳолбуки, Наим аканинг ўзига маъқул келиб:

– Эргаш ҳамма нарсани синчковлик билан кузатиб юрар экан. Фақат бировларга тегиб кетмаслиги учун айрим хангомаларни олиб ташласак – мен танлаб қўйдим, – дебди.

Тўра Мирзаев хангомалари анча кўп эди – эллик бетча. Шуларни олимга бағишланган тўпламга тайёрлаб берай десам, баъзи шогирдлари қарши чиққан эди:

– Берса илмий мақола берсин! – деб.

Армонга айланган ният

– Мен ҳақимдаги хангомаларингизни ўқиб, нақ ўн беш йилга ёшариб кетдим-да, – деган Сулаймон Иноятовга ҳазиллашдим:

– Саксон йиллик юбилейингиз баҳона ёзган “Завқ одами” деган мақолам сиз ҳақингиздаги китобнинг дебочаси.

Кейин илова қилдим:

– Бу хангомаларни кўпайтириш ва китоб шаклига етказиш учун сиз билан ҳали кўп ўтириб-туришимиз ва суҳбатлашишимиз керак.

– Энди сиз Бухорога келсангиз ҳам, ўзим Тошкентга борсам ҳам, албатта сизни топиб оламан, – деди у киши ҳам жавобан.

Иккаласи ҳам манзур

Мен ёзган “Иброҳим Ҳақкул хангомалари” асосида Бухоро давлат университети талабалари театрлаштирилган томоша тайёрлашган – уни олимнинг ўзи ҳам маза қилиб томоша қилган эди.

Ўзимнинг ҳам маърузамни эшитиб, Муҳаммад Абдуллаев деган шогирдига:

– Мен ҳақимда Эргаш зўр маъруза ёзибди, – деган экан хурсанд бўлиб.

Тавсия

Боқижон Тўхлиевнинг 70 йиллигига бағишланган тадбирда менга сўз беришдан олдин Шарқшунослик университети ректори Гулчеҳра Рихсиева роса таърифимни келтириб:

– Ўйлайманки, “Боқижон Тўхлиев хангомалари” китобингиз тобора семириб, саксон ёшлик юбилейларида ёстикдай бўлади.

Кейин илова қилди:

– Эргаш аканинг “Боқижон Тўхлиев хангомалари” китоби жуда қизиқарли чиқибди – уни ҳаммага ўқишни тавсия қиламан.

Қойилмақом одамлар

– Камина ҳақидаги хангомаларингизни ўқиган борки қойил қоляпти, – деган Боқижон Тўхлиевга:

– Сиз билан биз ўзи қойилмақом одамлармиз-да, – деб лутф қилдим.

Серқирра ижодкор

Мен қирқ йилдан буён ёндафтар тутаман, кундалик юритаман. Муттасил ёзиш давомида фикрим теранлашиб, қаламим чархланиб борди. Устозим Султонмурод Олимнинг:

– Мен сизни шу пайтгача олим, таржимон ва шоир сифатида билардим. Қаҳрамон Ражабовнинг 60 йиллигига бағишланган “Алп олимнинг мўъжизалари” китобингиз, хусусан ундаги “Қаҳрамон Ражаб хангомалари” орқали сизни носир сифатида ҳам кашф этдим, – деганларидан бошим кўкка етди.

Шуҳратда офат бор

– Сизнинг мен ҳақимдаги китобингиз фавқулудда шуҳрат тутиб, мени машҳур қилиб юборди, – деб Боқижон Тўхлиев мендан миннатдор бўлиб юрибди.

– Сиз энди сира ёлғиз юрманг. Менга бағишланган китобингизни ўқиган борки, мен ҳақимда ҳам шундай бир нарса ёзинг деб ёқангиздан олади, – дейди яна лутф этиб.

Ҳангома бўлса ҳангома-да

Камина хангоманавис сифатида машҳур бўлдим.

– Ҳамидулла Болтабоевнинг 70 йиллигига бағишланган илмий анжуманга ҳали мақола қилиб беролмадим, – десам, Раҳматулла Баракаев дарҳол:

– Нима, у киши билан боғлиқ хангомаларингиз йўқми? – деб ҳазиллашди.

– Бор-да, – дедим ўйлаб ҳам ўтирмай.

Чиндан ҳам, Ҳамидулла Болтабоев билан боғлиқ хангомаларимни ҳам ёздим ва у домлага маъқул келди.

– Жуда ажойиб эссе бўлибди. Хурсанд бўлдим. Бу алоҳида библиографик тўпламга қирадиган мақола бўлибди, – деб миннатдор бўлди.

Андиша

– Низомиддин Маҳмудов билан қаерда кўришиб қолмайлик, сизнинг мен ҳақимдаги китобингизни мақтагани-мақтаган, – деган Қаҳрамон аканинг фикрини давом эттирдим:

– Очиғи, ёқтирмасмикан деган андиша билан дастлаб унга бу китобни бергим келмаган эди. Кейин эса минг бир мулоҳаза билан тақдим этдим. Ҳолбуки, ўзимга ҳам мақтади, ҳатто Қаҳрамон Ражабов ҳақидаги китобингизда унинг оила аъзолари ҳақида ҳам ёзиб яхши қилибсиз. Олимларнинг аҳли оиласи ҳақида ҳам ёзиш керак, – деди.

Китобларнинг яхшииси

Қаҳрамон Ражабовнинг 60 йиллигига бағишланган “Алп олимнинг мўъжизалари” китобимнинг бир қисми тадқиқот бўлди, иккинчиси у ҳақидаги хангомалар. Ўзининг хоҳиши билан бутун оиласи ҳақидаги маълумотлар ҳам кирди. Шунинг учунми, уйдагилари:

– Сен ҳақингдаги китоблар ичида энг яхшииси шу бўлибди, – дейишибди.

– Акам ҳақидаги китобни зўр ёзибсиз – маза қилиб ўқидим, – деди Қаҳрамон аканинг укаси Қаҳҳор ҳам.

– Ўзим ҳам уйкуга ётишдан олдин қўлга олдим у ярим тунгача ўқибман, – дейди китоб қаҳрамони.

Қойилмақом сўзбоши

– “Алп олимнинг мўъжизалари” китобингизнинг сўзбошисини жуда зўр ёзгансиз-да, – деб мақтади Бахтиёр Файзуллоев

– Мен Эркин Воҳидов, Ўткир Ҳошимовларнинг дўстлик ҳақидаги кўп ажойиб фикрларини ўқиганман. Лекин Қаҳрамон Ражабга бағишланган “Алп олимнинг мўъжизалари” китобингизнинг сўзбошисида сиз бу мавзунини бутунлай бошқача ёритибсиз, – дейди Улуғбек Маҳмудов ҳам.

– Ўз дўстимдан ўтган алам мени ана шундай дўстлик ҳақидаги мулоҳазаларни ёзишга ундаган, – дедим.

Ҳангомалар давом этади

Қаҳрамон Ражабовнинг 60 йиллигига бағишланган “Алп олимнинг мўъжизалари” номли китобимдаги олим билан боғлиқ хангомаларни ўқиб, Султонмурод ака айтади:

– Мен ҳам сизга ўхшаб ўзим билан боғлиқ хангомаларни ёзиб борсам бўлар экан.

– Бу хангомаларда асосий қахрамон бўлсам-да, аслида улар Қахрамон ака билан боғлиқ. Ҳали ўзим билан боғлиқ хангомаларим ҳам бор. Уларни “Бир куни менинг ўзим...” деган ном остида йиққанман. – дедим жавобан.

Хавотир

Қахрамон Ражабов хангомаларини ўқиб ҳавас қилган Султонмурод акага:

– Сиз билан боғлиқ хангомаларим ҳам бир китобча бўлади, – десам, бир чўчиб тушди:

– Менинг барча сирларимни фош қиларкансиз-да. Лекин бу хангомаларнинг ҳаммасини ҳам халққа ҳавола қилиб бўлмайди.

– Бир куни келиб фош бўлмайдиган сир йўқ бу дунёда, – дедим мен ҳам ҳозиржавоблик билан.

Ёлгондан нима наф?

– Мен ҳақимда ёзган хангомаларингиз ўзимнинг ҳам эсимдан чиқиб кетган экан. Ўқигач, ўтириб эсладим. Ҳаммаси тўғри чиқди. Э, хотирангизга қойил! Менга жуда ёқди – зўр ёзибсиз! – деб мақтади ўзи ҳақидаги мақолам ва хангомаларни Хайрулла Ҳамидов. – Фақат мен билан боғлиқ хангомаларни ёзиб юрасиз, – деб кейин менга қимматбаҳо бир блокнот совға қилди.

Қалам қудрати

– Қахрамон Ражаб хангомаларини зўр ёзгансиз-да, – деди Сулаймон Шодиев. – Ўзиям бирор гапини қолдирмай ёзиб борган экансиз.

– Кўрдингизми, мен шундай жиддий одамдан қанақа дилкаш одам яратдим! – дедим жавобан.

Оҳанрабо

– Биз Эргаш Очилнинг теша тегмаган хангомалари ва нозик қочириmlари, ўткир ҳазилларини эшитиш учун ҳам давраларга келамиз, – деб мени мақтади Ихтиёр.

Савқи табиий

Мен Омон Абдуллага сира арзи ҳол қилмаганман, лекин у киши савқи табиий билан менинг ёмонлар ва душманлар қуршо-

вида эканимни ҳис қилиб, яхшиларга яшаш қийин, чунки уларнинг боши ҳамиша ҳар томондан отилган тошларга нишон бўлади мазмунида шеър ёзибди.

Шоир халқи башорат туйғусидан холи эмас-да.

Алмисоқдан қолган фалсафа

Бир бола навоийхонлик танловида Навоий вилоятида биринчи ўринни олиб, машина билан тақдирланган эди. Биров ишонмай ундан сўрабди:

– Наҳотки, сен Навоийнинг шунча китобларини ўқиб чиққан бўлсанг?

– Мен шоирнинг битта ҳам китобини ўқиганим йўқ. Барча маълумотларни Эргаш Очиловнинг “Алишер Навоий” китобидан олганман, – дебди у жавобан.

– Китобим кимларнингдир машҳур бўлиши ва машина олишига сабаб бўлган бўлса, шунга хурсандман. Ўзим эса қалам ҳақиға юзта китоб олиб одамларга текинга тарқатганман, – дедим буни эшитиб.

Китобхон

Шарқшунослик университетида дарсга эртароқ бориб қолиб, вестюблда китоб ўқиб ўтирсам, Абдурахим Маннонов келиб кўришар экан:

– Ўзиям китоб ўқиб ўтирганингизга қараб узоқдан шу сиз бўлсангиз керак, деб ўйлагандим, – деди.

Овоза бўлган ташбеҳ

Нилуфарнинг туғилган кунида: “Мен сизни фариштадай осмондан тушган деб юрганим учун ҳам туғилган кунингизни унутиб қўйиб, ҳаммадан кейин қутлаяпман-да”, – деб табрик хати жўнатсам, Хайрулла Ҳамидов айтади:

– Ҳамиша бир оҳорли фикр ёки ташбеҳ топиб юрасиз-да. Бу ўхшатишингиз ҳам ҳаммаёқда дув-дув гап бўлиб кетди.

– Очилов домла туғилган кунларда оҳорли табриклари билан ҳаммани қойил қолдирадилар, – деб мени таърифлади Нилуфар ҳам.

Дуо

Қизилтепалик Абдулло деган нафақахўр мухлис қўнғироқ қилди:

– “Янги Қизилтепа” газетасида мунтазам чиқиб турган “Минг бир насиҳат” номли ҳикматларингизни ўқиб бораман. Ҳар биридан кўплаб маънолар чиқарса бўлади. Чунки бу ҳикматлар ниҳоятда ҳаётий бўлиб, кўп йиллик кузатиш ва мушоҳадалар маҳсули эканлиги кўриниб турибди, – деб роса мақтади.

– Бу китобни қаердан топса бўлади, – деб сўради.

– Ҳеч қаердан. Чунки чиққан эмас. Нашриётлар хусусий бўлиб кетгач, ё ҳомий топган, ё пул топганлар китоб чиқаряпти, – дедим узун сўлиш олиб.

Кейин дуо қилди:

– Ойларнинг султони бўлмиш Рамазон ойида сизни дуо қиламан: Илоё, пурмаъно ҳикмат ёзаётган шу қўлларингизга Нурато бобининг ўзи нур ато этсин!

МУҲАРРИРЛИК

Мен чорак асрдан буён Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти нашри бўлмиш “Ўзбек тили ва адабиёти” журналининг масъул котибиман – журналнинг обунасини ташкил қилишдан тортиб таҳрир қилишу нашр этишгача ҳамаси битта ўзимнинг бўйнимда. Қуйида журналдаги фаолиятим билан боғлиқ баъзи фикрларни ҳам келтириб ўтмоқчиман.

* * *

– “Тил ва адабиёт таълими” журналида бутун бир жамоа ишлайди. “Ўзбек тили ва адабиёти” журналини эса битта Эргашнинг ўзи чиқаряпти ва савияси унча-мунча журналлардан баланд, – деди институт директори ва журнал Бош муҳаррири Низомиддин Маҳмудов таҳририят мажлисида. – Эргашдан бошқаси журнални эплолмайди.

* * *

– Мен ҳам энди қаридим. “Ўзбек тили ва адабиёти” журналини нақ йигирма беш йил чиқардим. Ўрнимга бирор кишини қўйсанглар яхши бўларди, – десам, Низомиддин Маҳмудов:

– Сиздай бир ношир ва муҳаррирни тарбиялаб етиштириш учун яна йиллар керак, – деди.

* * *

– “Ўзбек тили ва адабиёти” журналини Эргаш ушлаб турибди – агарда у бўлмаса, ёпилиб кетарди, – деган эди Иброҳим Ҳаққул.

* * *

– “Ўзбек тили ва адабиёти” журналининг қиёфасини Эргаш Очилов белгилаб турибди, – деб эътироф этди Сувон Мели. – У бўлмаса, журнал аллақачон ёпилиб кетарди.

* * *

Мен чорак асрдан буён Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти наشري бўлмиш “Ўзбек тили ва адабиёти” журналининг масъул котибиман. Шунинг учунми, Ёрқинжон Одилов:

– Мен “Ўзбек тили ва адабиёти” журнали масъул котиблигига сиздан бошқа кишини тасаввур ҳам қилолмайман, – дейди.

– Ҳа, энди, институтга келгандан буён журнал бошида фақат мени кўргансиз-да, – дедим кулиб.

* * *

Меҳнатингни ҳамма ҳам тушунмайди ва кадрламайди. “Ўзбек тили ва адабиёти” журнали лотин ёзувида чиқа бошлагач, менга ёрдам қўлини чўзган Насиба Жўракулова кўпдан-кўп саёз мақолаларни кўриб айтадики: “Бу журнал нашрлар ичида энг яхшиси, лекин англадимки, бу номнинг ортида сизнинг кўпдан-кўп машаққатли меҳнатингиз бор”.

Ҳа, аксар мақолаларни роса таҳрир қилиб эпақага келтираман, баъзиларини ҳатто қайта ёзишгача бораман. Лекин баъзи нашрларда кенг қўлланган илмий ўғрилиқ каби бирортасига ҳаммуаллиф бўлиб олмайман ёки ўз номимдан чиқариб юбормайман.

МЕН ҲАҚИМДА

Ишонч

Шеър ўқиётганида унутиб қўйган жойини эслатиб юбориш учун мендан сўраган икки кишини кўрдим: бири – Абдулла Орипов, бири – Бойбўта Дўстқораев.

Холислик

Низомиддин Маҳмудов билан Мақсуд Асад бири олиб-бири қўйиб, менинг самимийлигимни роса макташди.

Бу мактовлардан ўзимнинг самимий ва холис одамлигим, билимдон ва меҳнаткаш олимлигимни билиб олдим.

Мақсуд менинг холислигимни мактаган эди, Низомиддин ака:

– Эргашнинг холислиги алоҳида мавзу, – деди унинг фикрини қувватлаб.

Одамлар

Мен чекка қишлоқдан биринчилардан бўлиб пойтахтга келиб ўқиётган талаба сифатида ҳаммага ўрнак эдим.

Ўқишни тугатгач илм қилиш, олим бўлиш мақсадида Тошкентда яшаб қолдим ва кўп йиллар қийналиб бечораҳол кун кечирдим.

– Мана, Эргаш шунча ўқиб ким бўлди? – деб қишлоқда мени яна ҳаммага намуна қилиб кўрсата бошладилар.

Ниҳоят болаларим нуфузли олий ўқув юртарини тугатиб, катта идораларда ишга жойлашдилар. Мен ҳам ўзимни тиклаб олдим.

– Барибир ўқиган яхши экан-да, – деб яна мен билан ўғилларимни ибрат қилиб кўрсата бошладилар.

Керакли одам

Отам ишдан қайтар экан, ҳали машинадан тушмай туриб:

– Эргаш! – деб мени чақирар ва эрталаб ишга кетишдан олдин буюриб кетган ишларининг ижросини текширарди.

Институт директори ҳам шу – ҳар бир ишга мени рўпара қилади.

– Навоийхонлик анжуманини биргаликда ўтказайлик. Адабиёт музейидан ҳам олимлар қатнашсин, – деб Жаббор Эшонкул Низомиддин Маҳмудовдан сўраса, у дарҳол:

– Майли, Эргашга учранг, – дебди.

Гулноз Сатторова:

– Озарбайжондан келадиган меҳмонларни анжуман дастурига қўшсак, – деган таклиф билан кирса:

– Эргашга мурожаат қилинг, – дебди.

Меҳнаткашнинг қисмати ҳамма жойда шу экан-да.

Улуғлар мадади

“Устина” радифли ғазалларнинг қиёсий таҳлили” мавзусида мақола ёзаётган эдим. Материал шунчалик кўпайиб кетдики, бошию охирини тополмай қолдим. Шунда Нажмиддин Комилов тушимга кириб:

– Бу ғазаллар моҳиятан илоҳий юксалиш – уружга бориб тақалади, – дедилар.

ҲАЗИЛКАШ ВА ҲОЗИРЖАВОБ КИШИ

Кўпчилик менинг сўзга усталигимни мақтайди.

– Эргаш Очил бир очилса, ҳаммани кулгандан ўлдиради, – дейишади дўстлар.

* * *

– Эргаш жиддий ва сипо кўрингани билан шўх ва ҳазилкаш йигит экан, – деди Туркия сафарида академик Дилором Юсупова.

* * *

– Эргашжоннинг чуқур маъноли сўзлари, нозик лутфлари, ўткир қочириملари кўп – уларни ёзиб бориш керак, – дейди Бахтиёр Файзуллоев.

* * *

– Сиз ҳар қандай шароитда ҳам кулгили вазият ярата оласиз, – деб мақтади мени Ўқтамали Сатторов. – Бу ҳам санъат.

* * *

– Ана шу ҳозиржавоблигингиз, ёзганларингизнинг оҳанрабодай жозибаси ҳеч қачон йўқолмасин, – деб тилак билдирди Сулаймон Иноятов.

* * *

– Эргашдан шунақа теша тегмаган гаплар чиқаверади, – деди даврада Раҳматулла ака ҳозиржавоблигимга тан бериб.

* * *

– Эргашнинг ўткир ҳазиллари, қалтис кочиримларини айтиб берсам, хотиним шайтонлаб қолади. – деган эди бирда Темир Курбон.

* * *

– Жуда дилкаш одамсиз-да – сиз билан киши сира зерикмайди, – дейди Ихтиёр Ҳамро. – Қайнар хумчангиз ҳеч қачон қайнашдан тўхтамасин – сизнинг ҳозиржоблигингиз ва теша тегмаган гапларингизга борман-да

ТАЛАБАЛАР ДАВРАСИДА

Илк китоб муваффақияти

Менинг 1997 йили чиққан илк китобимок қўлма-қўл бўлиб кетган эди.

– Бухорога дарс бергани борсам, ҳамманинг қўлида сизнинг “Муборак сарчашмалар” китобингиз, – деган гапни топиб келган эди Иброҳим Ҳаққул ҳам. – Талабалар ўртасида машҳур бўлиб кетибсиз.

Яхши мураббий

Шарқшунослик институтида мени талабалар машҳур қилди.

– Шарқшунослик талабалари ўртасида сизнинг таърифингиз дoston, – дейди Боқижон Тўхлиев.

Қадр

Болалар Янги йилни эрта бошлашибди. Бор-йўғи тўрт-беш нафар талаба дарсга келибди. Текширишга кирган декан Қудрат Омонов:

– Сизларга ким дарс бераётганини биласизларми ўзи? Нафақат мамлакатимизда, балки чет элларда ҳам машҳур Эргаш Очиловнинг дарсига наҳотки келмаслик мумкин бўлса?!

Қомусий аллома

Берилиб дарс ўтаётган эдим. Хайрулла Ҳамидов қолиб кетган курткасини олгани келди.

– Бу домлаларинг – қомусий аллома. У кишидан оладиганларингни олиб қолинглар – деб талабаларга мени мақтай кетди.

Ихлос

– Мен бўш қолдим дегунча Эргаш Очиловнинг дарсларини тинглашга кираман. У кишининг маърузаларини тинглаш, чиқишларини эшитиш учун анжуман ва мажлисларга кираман. Чунки у киши ҳамиша янги бир гапни айтадилар, қизиқарли маълумотлар келтирадилар, – деб мақтай кетди мени Нилуфар Хўжаева.

Ўзим ҳам Иzzат Султонга нисбатан шундай эдим.

Китобхон

– Мен ҳам 44-автобусда юраман. Сиз билан маза қилиб гаплашиб кетгим келади-ю, лекин сиз ҳеч ёққа қарамай, чиқа солиб қўлингизга китоб оласиз, – дейди ўпкалаб Зумрад Тешабоева. – Мен талабаларга сиз ҳақингизда гапириб бераман – сизнинг китобхонлигингизни уларга ибрат қилиб кўрсатаман.

ИЛҲОМБАХШ БАДИҲАЛАР

Бир маҳаллар шеър бағишланган кишиларга ҳавасим келар, бир куни келиб менга ҳам биров шеър бағишлармикан деб орзу қилардим. “Ўлмаган қул олтин косада сув ичар”, – деганлари рост экан – муборак 60 ёшга тўлишим баҳона чинакамига шеър ёмғири остида қолдим. Самад Муҳаммад Амин деган шоирнинг:

– Эргаш Очилов битта шеърга эмас, жуда кўпига арзийди, – деган башорати тўғри чиқди

Албатта, бунгача ҳам менга баъзи бир тўртликлар, банду байтлар бағишланган эди. Китобнинг ушбу фасли каминанинг шаънига битилган мана шундай шеърлар, баллада, бадиҳа, тўртлик, банду байтлар асосида тартиб берилди.

2005 йили мен форс-тожик шоирлари ижодидан таржима қилган икки мингдан зиёд рубойлар “Муҳаббат тароналари” номи билан каттагина китоб ҳолида босилиб чиқди. Академик Бахтиёр Назаров:

– Сиз ҳам ўзимиздай рубой шайдоси экансиз-ку! Яхши китоб бўлибди. Мазза қилиб ўқияпман. Илҳомланиб ўзим ҳам рубойлар қоралайпман, – деб менга бағишланган тўртликларини тақдим этган эди:

*Байт қудрати санъатида сўзлари фақат чин бўлсин,
Мақсади ишқда тоблансин, шиддатида лочин бўлсин.
Дунё англаш очқичи уч бўлса, бири рубойдир,
Рубойни билай десанг, дўстинг Эргаш Очил бўлсин!*

(19.10.2005)

** * **

*Дўстни зиёрат этиб тур гар уйи Чин-Мочин бўлсин!
Дўстга содиқ эранларга иқбол тўкин-сочин бўлсин!
Икки дунё саодатин истасанг, сев рубойини,
Рубойини севганларнинг дўсти Эргаш Очил бўлсин!*

(19.10.2005)

* * *

*Хайёмсифат дединг ожиз қўлингни,
Майгами текиздинг соҳир тилингни.
Дуога қўлингни оч, Эргаиш Очил,
Оллоҳ қабул этсин бу ҳазилингни!*

(2010 йил, январь).

* * *

“Қизилтепа тонги” газетаси Бош муҳаррири, таниқли журналист ва ёзувчи Раҳим Мақсудов мен тўплаган ривоятларни газетада эълон қилиб борар экан, шундай бадиҳа тўкиган эди:

*Эргаиш Очил очилди,
Ривоятлар сочилди.
Ривоятлар қатидан
Ҳақиқатлар топилди.*

* * *

Абдулла Раҳмон “Шофиркон юлдузлари” манзумасида каминга ҳам икки банд бағишлаган эди:

*Илму ижод аҳли аро Эргаиш Очил ифтихор,
Орифи доно эрурким, эътибор, ҳурмати бор,
Форсий ҳам туркий забонда битибон гўзал ашъор,
Ҳам илм бобинда анинг қалами гоят пойдор,
Қалби жўшқин мисли уммон Шофиркон юлдузлари.*

*“Муборак сарчашмалар”дин териб дона-дона дур,
Дур шодасин яратмишим, жилва айлаб сочгай нур,
Битиги “Ишқ дафтари”дин ошиқ дил топгай ҳузур,
“Умрбоқий қўшиқлар”и дилларни айлар масрур,
Олиму шоир, таржимон Шофиркон юлдузлари.*

* * *

Бобокул Усмоннинг “Шофиркон таърифи” шеъридан:

*Эргаиш Очил, Дилишод Ражаб,
Аҳли илм келар саф-саф.
Илми гавҳар, илми садаф
Кўз қувонган карвондир бу.*

* * *

Насриддин Назаров менга атаб мана бундай ҳазил тўртлик битибди:

*Бизни асло танимайсиз Эргаш Очил,
Олимларда мурувватлар қайда қолди?
Меҳр истаб, сизга боқиб қийналиб дил,
Умид билан қараб-қараб нигоҳ толди...*

ШЕЪРЛАР

Омон АБДУЛЛА,
Ўзбекистон Журналистлар уюшмаси аъзоси, шоир

ҲИКМАТ ЗИЁСИ

*Таниқли адабиётишунос олим, филология фанлари номзоди,
профессор, “Меҳнат шухрати” ордени соҳиби Эргаш Очилнинг
60 йиллигига*

(Баллада)

I

Дўстинг бўлса, бўлсин Эргаш Очилдай,
Оёғингдан чалиб, жарга бошламас.
Қалби тошқин дарё, бегубор гулдай,
Дилга озор бериб, кўзинг ёшламас.

Меҳр туғин кучиб, кўтариб баланд,
Оқибат деб сендан кадам узмас ҳеч.
Дардинг дардим дея бермас асло панд,
Ташвишли кунингга шерик эрта-кеч.

Шогирд бўлса, бўлсин Эргаш Очилдай,
Устози ҳурматин жойига қўяр.
Боши кўкка етиб, унинг пойига,
Қўй ўрнига отми ё туя сўяр.

Устози шаънига қўндирмай ғубор,
Ишончига кирар этагин тутиб.
Муқаддас номи-ла қилиб ифтихор,
Исмин қалб тубига яшайди битиб.

Аканг бўлса, бўлсин Эргаш Очилдай,
Тоғдай елкасида кўтариб юрар.
Довул, бўронлардан сени асрар, ҳай,
Яратгандан бахту соғлигинг сўрар.

Юз-кўзингдан ўпиб, тутиб қўлингдан,
Ҳақ йўлига сени бошлайди дадил.
Айланиб-ўргилиб ўнгу сўлингдан,
Сен-чун ўзин ўтга ташлайди дадил.

Уканг бўлса, бўлсин Эргаш Очилдай,
Бир сўзингни икки қилишни билмас.
Китобга ўч бола – ўзим ўргилай,
Оддийлик, соддалик йўлидан жилмас.

Отаю онанинг дуосин олиб,
Биз бормиз ака деб сўроқлаб келар.
Эзгулик гулларин қўйнига солиб,
Маърака-тўйингда югуриб-елар.

Олим бўлсанг, бўлгин Эргаш Очилдай,
Тўра Мирзаларнинг дуосин олиб.
Ҳақ йўлидан юрар ҳеч ҳам оғринмай,
Иброҳим Ҳаққулга қулоқ ҳам солиб.

Хизматларин қилар яйраб, беминнат,
Тер тўкиб ҳалоллаб егай ошини.
Меҳрли инсонга ҳамроҳ диёнат,
Яратган асрасин олтин бошингни.

Шоир бўлсанг, бўлгил Эргаш Очилдай,
Ҳар бир сўзга жило, ранг бериб ёзар.
Хониши ёқимли хушхон булбулдай,
Тулпори пойгада ҳамиша ўзар.

Маржондай тизилган сатрлараро,
Дук-дук уриб турар ёник юраги.
Адабиёт юзи бўлмаса қаро,
Рост сўз ғолиб чиқсин: шудир тилаги.

Таржимон бўлсанг, бўл Эргаш Очилдай,
Румий, Ганжавийга берган кўз нурин.
Назаридан четда қолмагай Жомий,
Бедил, Рудакийга улаб қалб кўрин.

Санаб саноғига бўлмайди етиб,
Махтумқули руҳин шод этган ўғлон.
Юрагин қонига қалам ботириб,
Унга илҳом берар Маҳмуд Паҳлавон.

Устозман десанг, бўл Эргаш Очилдай,
Шогирдлар кўлига ҳеч қарамаган.
Олтмишга кирибди бировга айтмай,
Ҳеч кимдан бир чақа ҳам сўрамаган.

Илмга буткул бахш этиб ўзини,
Шоирона яйраб хаёллар сулар.
Камтарликдан ёруғ этиб юзини,
Ҳикмат боғларидан гавҳарлар терар.

Фарзанд бўлсанг, бўлгил Эргаш Очилдай,
Яшар ҳур ўлкасин бағрига босиб.
Васфин ёниб куйлар ҳофиз булбулдай,
Шу озод ватанга бўлиб муносиб.

Илмга кўнглини бахш этиб мудом,
Ҳар бир сўзга жило, ранг бериб яшар.
Ўзидан қолдирай, дейди, яхши ном,
Юрт йўлига ҳикмат гулларин тўшар.

Ўғлинг бўлса, бўлсин Эргаш Очилдай,
Маънавият дея ёниб-куювчи.
Эзгу фикр учун тер тўкса тинмай,
Миллату ватанни жондан суювчи.

Отаю онани кафтида тутиб,
Элнинг назарида бўлса ҳамиша.
Фикри бузуқларни зумда унутиб,
Бир умр яхшилик деб урса теша.

Одамман десанг, бўл Эргаш Очилдай,
Миллатнинг дардига малҳам бўлувчи,
Юрт туғи кўксида ҳилпираб тургай,
Тирилса тирилгай, ўлса ўлувчи.

Юртбошидан нишон олиб шодланар,
Лоқайдлик бағрига сўз тигин санчиб.
Сохталиқни сезса юраги ёнар,
Яшайди уларни қақшатиб, янчиб.

Олтамишга кирсанг, кир Эргаш Очилдай,
Устози Омон ҳам билмасин, майли.
Ёруғ манглайингдан, эгил, бир ўпай,
Менинг ҳам қаддим тик Сизлар туфайли.

Газни бос! Худо нур сочсин йўлингга,
Юз билан юзлашган чоғда топаман.
Зар қийиқни маҳкам боғлаб белингга,
Эгнингга зар тўнни ўзим ёпаман.

II

Эргаш Очил ернинг одами эмас,
Ишонинг, у кўкдан тушган фаришта.
Роҳату фароғат нелигин билмас,
Доим олға босай дейди ҳар ишда.

Қоғозга бош эгиб, юрагин тўкар,
Изланар, раҳми ҳам келмас жонига.
Битиклар бағрига жимгина чўкар,
Гоҳ яйраб термулар қалб осмонига.

Унинг китоблари... Юз элликдан кўп,
Барида шижоат, шиддат, жасорат.
Жавонларда дунё асарлари, хўп,
Ўтли мисраларда эзгу сўз, ният.

Ҳазил-хузулларни хуш кўрар жуда,
Аския айтсами, уйқунг бузилар.
Қотиб-қотиб кулиб, ёш чиқиб кўздан,
Ичингда ичаклар чирт-чирт узилар.

Шундок, Эргаш Очил бир очилсами,
Тонгдан шомгача оғзи ёпилмайди.
Бу дунёни яёв кезиб чиқсангми,
Бундай дарёдил, дилкаш топилмайди.

Мабодо гап тўғри келгандами, ҳай,
Ҳатто отасин ҳам аямай “урар”.
Донишманд укамдан ўзим айланай,
Доимо давралар тўрида турар.

У Тўра бобосин дуосин олган,
“Мингчинор”га қатнаб, ўрганиб ул-бул.
Кўҳна Бухорони ҳайратга солган,
Шеър ўқиб ўн бешга тўлмаган булбул.

Тошпўлат Ҳамиддай шоири даврон,
Эзгу тилакларни билдиргани рост.
Янгиқишлоғидан чиққан бу ўғлон,
Шош бағрини нурга тўлдиргани рост.

Форс-тожик тилини сув қилиб ичган,
Ноёб битикларга бахш этиб жонни.
Шеър шуур дея оромдан кечган,
Заковатга кўмиб яшар Туронни.

Эргаш Очил ернинг одами эмас,
Ўзи ва тақдирин ўйламаган зот.
Ҳаловат билмасдан югурар, толмас,
Уфқларни кўзлаб қоқади қанот...

III

Бунчалик ғайрату шижоат қайдан,
Муштдай юрагингга сиғади олам.
Адабий хирмонинг баланддир бўйдан,
Ҳақ йўлдошинг бўлсин сермахсул укам.

Адабиёт қалбин сеҳрлаб олган,
Навоий даҳосин ичида кезиб.
Бариси бағрингга оловлар солган.
Гавҳарлар терасан уммонда сузиб.

Сен – ўзбек ғурури, миллатнинг шаъни,
Жасорат олови оқар қонингда.
Вардонхудоғларнинг кенжа ўғлони,
Журъатнинг гулхани ёнар жонингда.

Устма-уст қамчи бос учкур отингга,
Нокасу нодонлар чангида қолсин.
Тангри қувват берсин қўш қанотингга,
Ҳасаду адоват оёғи толсин.

Забт этилар ҳали не-не довлар,
Умрингнинг йўллари зиёга тўлсин.
Ортда қолиб кетар даври давронлар,
Билим чечаклари кўксингда кулсин.

Ҳайрату ибратга кўмиб ҳар ённи,
Толмагин, сен менинг йўғу боримсан.
Заковат наҳрига отганча жонни,
Фариштадек поксан, ифтихоримсан.

Дилларни ёритсин ҳикмат зиёси,
Новвот чўққиларга парвоз эт ўктам.
Сени қўллаб турсин элнинг дуоси,
Ҳилму илм дея яшайсан ҳар дам.

Серқирра ижодкор, сермахсул олим,
Илму фанга қалбин бахш этиб яшар.
Меҳру саховатга бағри лиммо-лим,
Яхшилик йўлига жонини тўшар.

Мавжланиб турибди илм уммони,
Сени имлаб, чорлаб турибди бари.
Ахир, сен фаришта! Кўпдир имконинг,
Эй, сўзлар соқчиси! Эй, сўз заргари!

ЯХШИЛАРГА ЭРГАШИБ...

(Филология фанлари номзоди, профессор Эргаш Очилнинг 60 йиллигига)

1

Илм йўлига кирди Эргаш яхшиларга эргашиб,
Сўзлари сеҳру наволи бахшиларга эргашиб.

Тутди у устози комил Иброҳим Ҳаққул қўлин,
Тўра Мирзолар изидан бахшиларга эргашиб.

Сузди илм уммонида ғоввос бўлиб, шоввоз бўлиб,
Сўзи қалб тубида гавҳар – нақшиларга эргашиб...

2

Қонида ўтлуғ нафас – мулло бобоси қони бор,
Дилида сўз тошқини – ҳикмат ила ирфони бор.

Гоҳи форсий, гоҳи туркий, гоҳ аробий байт ўқир,
Шоиру олиму фозил – қалбида “тўфон”и бор.

Гоҳ Навоий, гоҳи Машраб, гоҳи Бобур ҳамдами,
Гоҳи Румий, гоҳи Аттор, Ҳофизу султони бор.

Сўз оловин ёкса гар, куйгай юрак Ҳақ ишқидин,
Ҳар балодин сақлагай Куръон – буюк қалқони бор.

...Кутлуғ ОЛТМИШ ёшга етмиш гул очил, ЭРГАШ ОЧИЛ,
Шофриконда бир дуогўй оғаси – Усмони бор.

Дилшод РАЖАБ,

*Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси аъзоси,
“Олтин қалам” мукофоти совриндори*

ДИЛ ИСТАГИМ

(Қадрдоним Эргаш Очилга)

Эргаш десам, эсга келар сиймолар:
Жомий, Румий, Навоий ва Кубролар.

Хайём, Бобур, Огаҳий ҳам Фузулий,
Махтумкули... бу рӯйхат кӯп узундир.

Ҳар бирида илму ҳикмат бир олам,
Ўқиб-уқса доно бўлур ҳар одам.
Ҳазрат айтарки, инсонлар нақши бўл,
“Навоий ёмон бўлса, сен яхши бўл”.

“Бори элга яхшилик қил”, – дер Бобур,
Хайём айтар: “Бу ўткинчи дунёдир”.
“Огаҳий очгай оғиз сўз дергаким”:
“Ким меҳр нури тенг тушар” ҳар ергаким.

Махтумкули дер: рост йўлдан қайрилма,
“Бой бўлай деб, иззатингдан айрилма”.
Умр бўйи ўқиб шундай ўғитни,
Чин инсон бўлмаган йигит йигитми?

60 ёшли навқирон эр Эргаш ҳам,
Шу зотларга ихлос қўйиб, эргашган.
Шу боис, Эргаш десам, эй донолар,
Эсга келар не-не улуғ сиймолар.

... Яратганим, марҳаматинг тўлиқ қил,
Дўстимни ҳам улар каби улуғ қил!

ЖОНФИҲОН (Шаҳобиддин)
(Устоз Эргаш Очиловга)

Йўллар мангу, бизлар ўткинчи, бироқ
Қишлоқлар яшайди қиёмат қадар.
Илм ва меҳнатни меҳвар билганлар
Буюқдир, азиздир бамисли падар.

Биолар керак-ку халққа албатта,
Бироқ қасрлар ҳам қулар келса вақт.
Дунё кўрганмикан, кўрганми замон,
Адабиёт – Оллоҳ ҳимоясида.

Рух, ахир, ўзингга тегишли, Тангрим,
Бу нотавон тана ерники экан.
Кўрдик кўпчиликни, Эргаш Очилни,
Бу майдон тоза қалб шеърники экан.

Мен нима ҳам дердим ўзимдан ортиб,
Етмайди қоғоздан ўзгага кучим.
Лекин бугун қалбим фаҳрга тўла,
Эй азиз дилдошим, сўзчи устозим.

Эшитмоқ бошқа-ю, тингламоқ бошқа
Бўлгани сингари дунёнинг кори.
Ўқимоқ ўзадир, ўзга англамоқ,
Шу эрур фалакнинг эски рафтори.

Кўрдик китобларга кўрнамакларни,
Ортингиздан боқиб, эй азиз оға,
Ҳайдолмадик гоҳ кўршапалакларни.
Элга айладилар зиндик, овоза.

Бугун бошим кўкда, хурсандман беҳад.
Улуғ адабиёт остонасида.
Викор-ла кўр тўкиб турибсиз масрур,
Улуғ Навоийнинг сўзхонасида.

Абдуҳамид ПАРДАЕВ,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси, шоир

ОЛИМНОМА

Биродарим Эргаш Очил
таваллудининг муборак 60 йиллигига

Бошларман “Бисмилло...” деб каломимни,
Эргашга йўллайман ўз саломимни.

Қутлуғ олтмиш ёши бўлсин муборак!
Ҳамиша қўлласин Тангри таборак!

Расули акрамнинг суйган уммати,
Ҳамиша юксалсин қадру қиммати.

* * *

Бизлар Эргаш билан бир бурж боласи,
Шеърят гулшанин гулу лоласи.

Шу буржнинг фарзанди Ойбек домла ҳам,
Устоз Эркин Воҳид каби муҳтарам.

Иброҳим Ғафуров каби Қаҳрамон, –
Ҳам шу бурж фарзанди биздай бегумон.

Муҳими, биз назм сарбозларимиз,
Лочиндан ҳам баланд парвозларимиз.

Биз учун неъмат йўқ назмдан аъло,
Ҳаётимиз кечар базмдан аъло.

Назмий шароб билан масту сармастмиз,
Тангри лутфи билан зўр-забардастмиз.

Бор шеър ашъорлар – баётимиз ҳам,
Пайваста шеър билан ҳаётимиз ҳам.

То назм зиёда Ҳақ каломида,
Саъдий ижоди-ю, Хайём жомиди,

Барча тўсиқларни қилиб баргараф,
То абад бўлармиз ашъорлар тараф!

Боболардан мерос ерларимизда,
Яшаймиз барҳаёт шеърларимизда!

* * *

Нечун фахр билан ўйнатмай хома,
Иброҳим Мўминов каби аллома,

Юртидан Эргаш ҳам Шофирконийдир,
У ҳам алломаи буюк сонийдир.

Жамол Камолга ҳам ватан Шофиркон,
Эргаш Очил каби улуғларга кон.

Юлдузлари бисёр макон бебаҳо,
Яна чиқса, не тонг, неча чўнг даҳо.

* * *

Тенгсиз боғу бўстон илм олами,
Ҳатто чексиз уммон илм олами.

Беруний сингари пирлари бисёр,
Бироқ англаш қийин сирлари бисёр.

Олим кўп ва лекин меҳнаткаш қаҳат,
Эргаш Очил каби заҳматкаш қаҳат.

Олим номин олган одамлар бисёр,
Ва лекин топилмас Эргашдай хушёр.

Олим кўп унвону мансаби баланд,
Ҳаммаси ҳам қилмас Эргашдай хурсанд.

Олимлар бор – асл илмдан йироқ,
Ўзини донишманд санайди бироқ.

Эргашда ҳеч бундай даъво кўрмадим,
Камтарин, ҳеч кибру ҳаво кўрмадим.

“Дил ба ёру даст ба кор”дир шиори,
Шеърят гулшани севган диёри.

Мисоли Нажмиддин Комил муаллим,
Тасаввуф илмидан ҳам берар таълим.

Илм осмонининг бадри сарбаланд,
Хизматлари билан қадри сарбаланд.

Давлат мукофоти ҳам олган олий,
Донишманди замон, не бахт, маолий.

Бебаҳо китоблар – топган давлати,
Алпомиш сингари кўркам савлати.

Алпомиш сингари марду диловар,
Битган китоблари бўйи баробар.

Асрий ҳақиқатга, Ҳамид, бергин тан,
Билиб айтган ҳазрат Навоий зотан:

“Илмни восита қилса қай одам,
Ўзи қолиб, йўлдан урар халқни ҳам.

Олим бўлса агар мансабнинг кули,
Асли жоҳиллигин шудир далили.

Илми билан қилса мансабни ҳавас,
Илмнинг қадрини ерга урар, бас.

Ўлакса ахтариш ҳар итнинг иши,
Итга заррин либос ёпар қай киши?

Мансабга учган ҳар олим гўр бўлар,
Илмнинг уволи тутиб, кўр бўлар”¹.

“Эргаш ўз илмига амал қилади,
Илм қасрин мудом қамал қилади.

Беш кунлик дунёга солмайди назар,
Ҳарому харишдан ҳам қилар ҳазар,

Шараф гавҳарининг кони асли у,
Замоннинг шарафу шони асли у.

Гавҳару дурга кон макон ҳам Эргаш,
Юлдузлари бисёр осмон ҳам Эргаш.

Гавҳару дурлари тозадан-тоза,
Мунаввар юлдузлар ҳам беандоза.

¹ Қаранг: А л и ш е р Н а в о и й. Ҳамса маъноларининг назмий баёни / Ҳайрат ул-аброр, 11-мақолатдан (А.Пардаев таъбири). – Тошкент: “Akademnashr”, 2022, 92-бет.

Унга насиб этган шундай саодат,
Фидокорликни, бас, айлаган одат”¹.

* * *

Не учун куйламай шўх созим билан,
Баҳслашган Баҳромдай² зўр нозим билан.

Мақолалар эълон қилар тўхтамай,
Мақолалар деманг, гўё асрий май.

Эргашнинг Фарҳоддай эранлиги бор,
Фикрида уммонлар теранлиги бор.

* * *

Эргашни астойдил эъзоз қиларман,
Ўзимга эъзозли устоз биларман.

Минглаб тўртликларни таржима қилган,
Эргашжон Очилнинг билгани билган.

Китобин чоп қилган авлиёларнинг,
Манбаи минг йиллик нур-зиёларнинг.

Гоҳи УмарХайём бўлиб байт айтар,
Байтларин куну тун ҳар бир пайт айтар.

Хожа Ҳофиз бўлиб ғазал битар гоҳ,
Ғайбий сирдан қилар барчамиз огоҳ.

Гоҳо Фоний бўлиб майдонга чиқар,
Наинки майдонга, жаҳонга чиқар.

Абдурахмон Жомий бўлар бир даъфа,
Нақшбандийни ҳам қилмайди хафа.

Мирзо Бедил бўлиб панд беради, панд,
Панд беради деманг, қанд беради, қанд!

¹ Алишер Навоийнинг “Ҳайрат ул-аброр” достонидан. – *Муаллиф эскартиши.*

² Шоир Баҳром Рўзимуҳаммад назарда тутилган. Эргаш Очиловнинг ўз даврида “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасида чиққан мақоласига Б.Рўзимуҳаммад ўзига хос тарзда жавоб мақоласи эълон қилган. Бу шоир ва мунаққиднинг ўзига хос баҳси сифатида адабий жамоатчилик эътиборини тортган. – А.П.

Қўл бериб авлиё зот ҳар бирига,
Айланди Эргаш ҳам замон пирига.

Ишин қалб амрига доир деб билинг,
Эргашни булбулдай шоир деб билинг.

Заҳматли ишида зиёда сирлар,
Уддалай олмайди аксар шоирлар.

Шоири замонки, ўткир қалами,
Забр этар қўрғонми, баланд қалъами!

* * *

Эргашжонни доим азиз билганман,
Ўз достонимда¹ ҳам таъриф қилганман:

“Миллат бўлмас Афлотундай даҳоси йўқ,
Сиз туфайли дўстлар топдим баҳоси йўқ.

Эргаш Очил² шеър илмида валломатдир,
Баҳсга ўч, мурасасиз, аломатдир.

Беназирдир шеър илмида олимлиги,
Манзур менга талабчанлик – “золимлиги”.

Афандига ўхшаб кетар қай бир феъли,
О, Шофиркон бу арбобнинг буюк эли.

Хайём каби улуғларнинг таржимони,
Энг муҳими, Эргашжоннинг бут имони.

Шеъриятнинг шайдоси бу азиз иним,
Асалари каби асло билмас тиним.

Кулишига борман унинг хандон отиб,
“Ўзбек тили...” журналида масъул котиб.

¹ Муаллифнинг марҳум олим ва адиб Ғулом Каримийга бағишланган “Дўстнома” достони кўзда тутилмоқда.

² Филология фанлари номзоди, таниқли таржимон Эргаш Очилов.

Азиз устоз минг толиба, минг толибга,
Ҳамма ҳам бас келолмайди бу ғолибга.

Бажаргандай асрларнинг хитобини,
Чоп эттирар Саъдийларнинг китобини.

Эргаш Очил билан кемтик кўнглим тўлар,
Султонмурод Олим бизга устоз бўлар”.

* * *

Таҳсинлар айтиб, бас, илму фанига,
Тўртлик ҳам битганман унинг шаънига:

Эргашни Жайхундай сой қилдинг, ё Раб,
Олиму офтобу ой қилдинг, ё Раб.
Бизга ҳам қўш-қўллаб бердинг, минг шукур,
Дард билан Қорундай бой қилдинг, ё Раб!

* * *

Назарга иларман Эргаш Очилни,
Хурмат ҳам қиларман Эргаш Очилни.
Минглаб рубойлар таржима қилган —
Устоз деб биларман Эргаш Очилни.

* * *

Эргаш тайёрлаган “Қадахдаги сир”,
Барча каби қилди мени ҳам асир.

Эргашжон наинки даҳо Фонийни,
Ўгирган авлиё Гиждувонийни.

Ҳазрат Гиждувоний сиймо мухтарам,
Жаҳоний тариқат асосчиси ҳам.

Ҳазрати Хизрнинг азиз фарзанди,
Ҳамадонийнинг ҳам шогирд дилбанди.

“Орифки, афзал юз шаҳаншоҳдан ҳам,
Оллоҳ ҳузурида макоми ҳар дам”¹.

¹ Абдулоҳиқ Гиждувоний байти. — Муаллиф эскартириши.

Яратган висолин харидори у,
Пинҳоний зикрнинг тарафдори у:

“Зикр қилсанг Ҳақни чиқармай овоз,
Тангри сени ошкор сақлар, эй шоввоз”.

Эргаш билиб айтган: “Авлиё эран,
Аксар рубойси фалсафий теран”.

Ҳаётим бўлсин деб мен ҳам мукаммал,
Унинг сўзларига қиларман амал:

“Шухрат ила нафсингни сира шод этма,
Халқ ичра бўлар-бўлмас ўзинг ёд этма.
Беному нишон бўл – бўлайин деб машхур
Зинҳор сен ўз динингни барбод этма!”¹

* * *

Эргаш асарларин ўрганиб ғоят,
Аниқ хулосага келдим ниҳоят:

Тасаввуф наинки хуш ният билан,
Пайваста шоҳона шеърият билан.

Шоирлардан аъло анбиёлар ҳам,
Шоири замона авлиёлар ҳам.

Нақшбандий сўзсиз улардан бири,
Авлиё шоирлар пешво-ю, пири.

Навоий таърифин қуйлаган бир пайт,
Шарафлаб шаънига битган неча байт:

“Тангрики, наққоши самои баланд,
Чоғланди қилгани ерни нақшбанд.

Яратди неча бир иқлим киройи,
Барчани ром этар нақшу чиройи.

Нақшбандий каби ғоят дилнавоз,
Нақш чизолмади ҳеч бир нақшсоз.

¹ Абдулҳолик Ғиждувоний қаламига мансуб рубой (Эргаш Очилов таржимаси).

...Хожанинг нақшлари ғоят муҳтарам,
Парвардигор сийлаб айлаган карам.

Жонига минг алам нақшин солсам дер,
Фано оламин ҳам нақшин солсам дер.

Жони фано нақшин макони бўлди,
Ўзга барча нақш, бас, фоний бўлди.

Ажабки, нақшга назар солмайин,
Бақодан ўзга ҳеч нақш қолмайин.

Айни нақш ичра кезар беармон,
Кўнглида йўқ ўзга нақш бегумон.

Нақшлар оралаб ўтар бор йўли,
Уларга гўё нур улашар кўли.

Ҳожилар сингари топай деб савоб,
Нақши изин фалак айлагай тавоб”¹.

* * *

Гўзал таърифлайди Эргаш ҳам уни,
Авлиё сиймонинг асил мафтуни.

Манбаи илоҳий нур-зиёларнинг,
Султони дер уни авлиёларнинг.

Деманг ҳеч: “Одамзот наслига шайдо”,
Нақшбандий Тангри васлига шайдо.

Тангри васлига зор “саргардон ошиқ”,
“Овора-ю сарсон ва ҳайрон ошиқ”.

Бу тўплам² дафъатан шайдо айлади,
Қалбимда шавқу завқ пайдо айлади.

Тамом ўзгартирди тасаввуримни,
Тасаввурим билан тафаккуримни.

¹ Қаранг: А л и ш е р Н а в о и й. Хамса маъноларининг назмий баёни, 21-бобдан (А.Пардаев таъдбири). – Тошкент: “Akademnashr”, 2022, 42-бет.

² Эргаш Очилов нашрга тайёрлаган “Баҳоуддин Накшбандий. Рубоийлар” тўплами (Тошкент, 2022).

Ладуний – илоҳий илм соҳиби,
Балоларни ҳам даф қилар воҳиби.

Умрин Ҳақ йўлида бахш айлаган зот,
Қалбига Оллоҳни нақш айлаган зот.

Қалбида наинки Оллоҳ таоло,
Ҳатто жо илоҳий ишқи ҳам аъло.

Дунёда бекаму кўст фақат Оллоҳ,
Барча душман, ёлғиз дўст фақат Оллоҳ!

Тасаввуф бобида чўнг даҳо сўзсиз,
Рубоийлари ҳам бебаҳо сўзсиз.

Шавқ билан ўқидим шарҳин Эргашнинг,
Бу шарҳ юксалтирар нарҳин Эргашнинг.

Шавқим ошди, ё Раб, ўқиган сари,
Руҳан кўкка парвоз қилдим сарсари.

Бошимда ҳилпираб ялови ишқнинг,
Бағримни ёндирди олови ишқнинг.

Ҳазратимдай дедим: “Бу ўтни ҳар дам
Афзун қилу асло қилма зарра кам!

Кўзимга сургайсан ишқ тўтиёсин,
Қалбимга ургайсан ишқ кимёсин!..

Кўнглум ғами билан тўқ айла, ё Раб!
Ишқ ичра мени ҳам йўқ айла, ё Раб!”¹

...Эргаш ҳайрон қилиб аҳли оламни,
Кўнгилни садаф дер, гавҳар – каломни.

Қадрини билар чин эр муҳаббатни,
Камолот калити дер муҳаббатни.

¹ А л и ш е р Н а в о и й. “Лайли ва Мажнун” достонидан. – *Муаллиф таъдир-эскартиши.*

Кўнгилни поклар ишқ – илоҳий олов,
Халос этар майда ғамлардан дарров.

Юксалар мисоли лочину шоҳин
Камолот йўли дер муҳаббат роҳин.

Эргаш дер: “Наинки юракни тилиш –
Ошиқлик – комиллик сари интилиш.

Кимки бўлай деса башарти комил,
Ошиқлик бу йўлда шубҳасиз омил!”

...Мисоли сарбаланд тоғлар ҳавоси,
Нақшбандий сўзи дардлар давоси.

Не минг бир балога балогардон ҳам,
Барчасин даф қилар жўмард мардон ҳам.

Тўртликларин ўқиб ҳайратим ошди,
Қалбимда шижоат, ғайратим тошди.

Висолга зор ошиқ каби бесабр,
Қалбимга муҳрлаб олдим бирма-бир:

* * *

“Сендан сени, ё Раб, доимо истарман,
Шоҳлар сенинг олдингда гадо, истарман.
Ҳар ким тилар эшигингдан ўз ҳожатини,
Мен келдим – ўзингни, эй Худо, истарман!”

* * *

“Ошиқ кеча-кундуз ўйлагай севганини,
Маъшук қизитар нозу карашма фанини.
Биз айбу гуноҳ қиламиз, сен лутфу карам,
Ҳар ким қилади-да қўлидан келганини”.

* * *

“Йўқ ҳеч нимамизу ҳеч нимамиз кам эмас,
Бор-йўқ ғами ҳеч қачон биз учун ғам эмас.
Бок: елкада – жанда, орқада – қабристон,
Бир кун бу жаҳондан кетсак, мотам эмас”¹.

¹ Баҳоуддин Нақшбанд. Рубоийлар (Эргаш Очилов таржимаси).

* * *

Не учун эъзозлаб, бермай эътибор,
Унинг ўзига хос зўр давраси бор.

Бухоро фарзанди даврадош ҳар шахс,
Наршахий сингари қилар қизгин баҳс.

Олам сирларидан огоҳ қилади,
Заифни мард шери Оллоҳ қилади.

Каримий бу давра раиси бир пайт,
Эй Ҳамид, бу давра шаънига байт айт!

Фозиллар давраси асли бу давра,
Илму маърифатнинг фасли бу давра.

Оқилона суҳбат авжига чиқар,
Юлдузлардай баланд мавжига чиқар.

Доно-ю фозиллар қатнашар аъло,
Хайрихоҳ ҳаттоки Тангри таоло.

Қаҳрамон Ражабов – даврининг гули,
Аъло гули деманг, бийрон булбули!

Тарихий китоблар ёзган бир даста,
Ҳамон ғайрат қилар мисоли раста.

Ҳеч ким эгалламас дафъатан тўрни,
Ҳар битта одамнинг бор ўзга ўрни.

Шермурод Субҳон ҳам кўрки давранинг,
Кўрки не, шоҳона бўрки давранинг.

Нурёғди Тошев ҳам сўзлайди вазмин,
Каломи эслатар шоирлар назмин.

Темур Қурбон чечан деб билар ўзин,
Ҳеч кимга бермайди мардона сўзин...

Дилшод Ражабов ҳам кабирдан-кабир,
Ҳар бир гапни қилар турлича таъбир.

Бежиз ўзин тутмас вазирдай кибор,
Вазир аъзамдай улуғворлик бор.

Давом этар давра эртадан то кеч,
Қолишмас шоҳона зиёфатдан ҳеч.

Мен ҳам бу даврада яйраганман кўп,
Булбули бийрондай сайраганман кўп.

Азиз дўстлик каби асрий ақида,
Маъруза қилганман Эргаш ҳақида.

Фалаклар чарх уриб, айланар замон,
Шонли давра давом этар то ҳамон.

Даврадошлар аҳду паймони маҳкам,
Даврада фақат мен, Ғулом Карим кам...

* * *

Айтолмасман саҳий мезбон бўлганман,
Эргаш уйида кўп меҳмон бўлганман.

Ғулом Карим бошлаб борарди доим,
Ўзинг уни раҳмат қилгин, Худойим!

Қабрини нур билан қилгин мунаввар,
Порласин қабрида юз шамси анвар.

Жаннат бўлсин юрган жойлари мудом,
Бағрида юлдузу ойлари мудом.

Порлоқ хотираси мен учун азиз,
Болу асалдан ҳам ҳаттоки лазиз.

Мен учун аямай сира ўзини,
Авлиёдай очган қалбим кўзини.

Унинг қишлоғида бўлганмиз олис,
Ҳамроҳ бўлган Эргаш Очил ҳам холис.

Хаёлан кезаман гоҳо қишлоғин,
Зиёрат қиларман қабрин – тупроғин.

Улуғ ишлар сари мени шайлаган,
Эргаш Очил билан ҳам дўст айлаган.

Каримий туфайли дўст топдим қатор,
Руҳини шод қилгин ўзинг, ё Саттор!

* * *

Иброҳим Ҳаққулнинг юртидан аёло,
Мудом сийлаб уни Тангри таоло,

Султонмурод Олим этагин тутган,
Дарвешфеъл, ўткинчи завқни унутган.

Кўлига тушмадик бирон золимнинг,
Шогирдимиз Султон Мурод Олимнинг.

Султонмурод ака – мухтарам устоз,
Унинг лутфи билан қиларман парвоз.

Менга ҳам у оқ йўл тилаган бир пайт,
Васф этиб ёзсам кам ҳаттоки минг байт.

Оғир иш тушганда ғариб бошимга,
Холис мадад берган келиб қошимга.

Эсласам ўртанар бағрим, ё Худо,
Олимов¹ сингари холис кадҳудо,

Оро кириб жоним ичра ногаҳон,
Барча мушкулларим айлаган осон.

Лутфин дариг тутмай мендан баралла,
Ёнига ишга ҳам олган бир палла.

¹ Навоийшунос олим, устоз Султонмурод Олимов назарда тутилган. – А.Парда.

Вазирликдай жойда хизмат қилганман¹,
Устознинг қадрини теран билганман.

Офтоб каби порлаб заиф бошимда,
Зар тўн ҳам кийдирган олтмиш ёшимда.

Олис қишлоғимга ҳам борган излаб,
Ҳамон эъзозлайди Устозим сизлаб.

Баъзан Устоз ўзи қилар қўнғирок,
Суҳбатимиз давом этади узоқ.

* * *

Эргашни ҳамиша қўллар етти пир,
Суянган алп тоғи Навоий – амир.

Эғнида Ҳазратдан мерос бир жома,
Қўлидан сира ҳам тушмайди хома.

Ҳатто шўх қушлар ҳам билади тиним,
Ва лекин мен каби тинмас ҳеч иним.

Ҳамроҳи ҳамиша бир даста китоб,
Истиқбол томон у талпинар шитоб.

Илм осмонида катта қулочи,
Минг бир заҳмат билан оқарди сочи.

Рўшнолик тиларман етти наслига,
У ҳам етиб келди тавба фаслига.

Наинки дунёвий билимларини,
Зиёда қил диний илмларини.

Ҳамиша сўйгани қўй бўлсин, ё Раб,
Кўргани тантана, тўй бўлсин, ё Раб!

¹ Ўзбекистон Республикаси Маънавият маркази назарда тутилган. Камина бир йилча шу Марказда устоз Султонмурод Олимов раҳбарлигида хизмат қилганман.
– А.Парда.

Яна ҳам баланд қил мартабасини,
Мунаввар айлагин қалб – Каъбасини!

Айтган сўзи асло қолмасин ерда,
Таърифи куйласин достону шеърда.

Давралар тўридан жой олсин доим,
Беадад офтобу ой олсин доим.

Барча дардларига Яратган дармон,
Фарзандлар роҳатин кўрсин беармон.

Омон ўтсин ҳаёт фаслларида,
Даҳолар етишсин наслларида.

Дўст қилдинг Эргашдай зоти кабирга,
Ё Раб, жаннатда ҳам қилгайсан бирга!

Пўлат ХУДОЙБЕРГАНОВ

Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси аъзоси

ОЛИМЛИК

Эргаш Очилга

Олим бу олам деган
Сўзга монанд келади.
Олим сўзи ҳамиша
Олдин-баланд келади.

Олим англари онг билан
Моҳиятни, ҳикматни.
Ўрганинг дер, олинг дер,
Улуғлардан ибратни.

Бу кўҳна олам ўзи
Битта сўздан яралган.
«Бўл!» деди ва барини –
Бор айлади Яратган!

Сўзнинг сеҳру кудратин
Англари, билар олимлар.
Яратганнинг истагин
Баҳо қилар олимлар.

Илму урфон сўз билан
Дунё яратар улар.
Қалбингиз, нигоҳингиз
Ҳаққа қаратар улар!

Абдурайим ЛАПАСОВ

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, шоир

ЭРГАШ ОЧИЛ САБОҒИ

Не сўқмоғу довлардан ўтди у,
Чўл қишлоқдан пойтахтга етди у,
Улуғлар этагин маҳкам тутди у,
Бир ҳаётий ҳикмат тингланг Эргашдан,
Тўғри йўлни топар албат кенгашган.

Кўнглини ром этмиш мумтоз сиймолар
Ҳар бири башарга устоз сиймолар,
Илму ижодда беқиёс сиймолар,
Бир ҳаётий ҳикмат тингланг Эргашдан,
Тўғри йўлни топар албат кенгашган.

Дунё эмас, зиё учун яша, дер,
Шакл эмас, маъно учун яша, дер,
Олтин эмас, дуо учун яша дер,
Бир ҳаётий ҳикмат тингланг Эргашдан,
Тўғри йўлни топар албат кенгашган.

Яхшилардан яхши сабоқ уққандир,
Ҳовуч-ҳовуч илм дурин йиққандир,
Олтин 60 чўққисига чиққандир.
Кам бўлмагай Эргашга ҳам эргашган,
Тўғри йўлни топар албат кенгашган.

Мирзо АҲАД,
Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси аъзоси

ЗИЁЛИ
Эргаш Очилга

«Тижорат қилганнинг шу дунёси
Ибодат қилганнинг у дунёси,
Обод бўлади» деб айтганлар,
Илму ҳикматнинг-чи, не қиёси?

Ҳа, илмда мўл киши бахт-омади,
Унга ёр икки дунё саодати.
Шу тўқис бахтга етган Эргаш Очил,
Китобларин ўқиб қолгайсиз қойил!

Не улуғлар ҳикматин мағзин чакқан
Рухини шод этиб, чироғин ёққан.
Ўчмагай бу чироқлар нур-зиёси,
Чиндан обод унинг икки дунёси.

Равшан ИСОҚОВ
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси, шоир.

ЮБИЛЕЙ ҚУТЛОВИ

Катта олим, профессор Эргаш Очил,
Истеъдоди топилмагай ноёб, камчил.
Мақолалар, китоблари қатор-қатор,
Ҳозиржавоб, камтар инсон чакқон, эпчил.

Бухородан, ардоқлайди Шафриконин,
Чарчамайди излаб, қазиб илм конин.
Боболарга яқинлатар табдиллари,
Адабиёт гулшанида тоблар жонин.

Форс тилидан рубоийлар таржимони,
Махтумқули ижоди нақ дилу жони.
Меҳр қўйган Яссавийга, Навоийга,
Денгизлардан дурлар терар зўр имкони.

Иймони пок, чашма мисол тиниқ қалби,
Чертиб-чертиб саралайди нозик таъби.
Назария, амалиёт – умр мазмуни,
Фидойи йўқ, девона йўқ унинг каби.

Кўп тилларнинг ҳаддин олган билимдони,
Озарбайжон, туркман, тожик кадрдони.
Ўзбекчада сўзлатган рус эртакларин,
Дўстлар билан доим обод хонадони.

Сочидан кўп шогирдлари, яқинлари,
Уч паҳлавон, олти набира оқиллари.
Таҳририят аъзосидир уч журналнинг,
Мавжланади Бухоронинг тўлқинлари.

Қирчиллама олтмиш ёшлик тўйи бугун,
Таралади гул-у райҳон бўйи бугун.
Дўст-кадрдон, оғайнилар қаторида
Қутла, Равшан, табриклашнинг жойи бугун.

Давлат ТУРСУН,

Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси аъзоси

ИНТИЛГАНГА ТОЛЕ ЕР

(Очилов Эргаш Зокировичга)

Ўтган алломалар хотираси ёд,
Кошғарий, Навоий ёдланар бот-бот.
Эл-улус доврўгин ёйиб ҳар ёнга
Мардлар ҳам майдонда синалар, озод.

Илм-фан, ижодда интилиб шоён,
Донолар ҳикмати ёд бўлди, аён.
Жомий ва Румий, ё Огаҳий, Хайём,
Таржима сўзидан ўқидик шодон.

Ҳаёт кўзгу – ҳар ким аксига боқар,
Фидойи инсонлар эл деб дил ёқар.
Ор-номус, ватанни севмок иймондан,
Яхши сўз қалбларда меҳр уйғотар.

Илмни олтиндан ортиқлиги бор,
Қўксингни орденлар безамоққа зор.
Кимдаки илм бор файз бор, унум бор
Муроди ҳосилдир, Омад унга ёр!

Худойберди КОМИЛОВ,
Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси аъзоси

ЧИН ЗИЁЛИ

Исму насаб
Эргаш, Очил,
Иккиси ҳам
Туркона.

Бу борада
Эргаш Очил
Элга яқин –
Халқона.

Бағри кенгдир
Дангал, танти,
Давра гули,
Ҳазилкаш.

Камтар олим,
Садоқатли
Ҳам самимий,
Ҳам дилкаш.

Айтаверсак
Тавсифини,
Балки у
Фариштазот.

Етишмайди,
Дўстимизга
Фақат, икки
Парқанот.

Баҳодир ОБИД,
Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси аъзоси

ЭРГАШ ОЧИЛ

Адабиёт, зиё мулкин фидосидир Эргаш Очил,
Нафис санъат, мумтоз сўзнинг адосидир Эргаш Очил.

Замонамиз афандиси, улфатларнинг мард, тантиси,
Дилкаш давра муҳандиси, шайдосидир Эргаш Очил.

Русу туркман, форсу тожик, яна қанча лисонларда,
Дурлар сочган қаламларнинг садосидир Эргаш Очил.

Боларилар ибрат олса арзир чеккан заҳматидан,
Юз қирқ асар – юз қирқ чаман сафосидир Эргаш Очил.

Хушчақчақу ҳам камтарин, илмда мисли хизматкор,
Валек ўз даврининг нодир доносидир Эргаш Очил.

Умр нима, у бир кема, сен уни чўкмайди дема,
“Эзгулик” каломин асл маъносидир Эргаш Очил.

Эй, Баҳодир, орифларнинг изларин кўзга сургилким,
Аҳли толиб йўлларининг зиёсидир Эргаш Очил.

Илҳом РАЖАБ,
Ўзбекистон журналистлар уюшмаси аъзоси

ЮРАГИДА ҚУЁШИ БОР...

Эргаш Очилга

Ғаройиб одам Эргаш Очил.
Зукколардан олгандир улгу.
Сухбатидан яйрайди кўнгил,
Суханида илм ҳам кулгу.

Юрагингиз қат-қатларидан
Жой олади ҳар сўзи, панди.

Мозийнинг туб хилқатларидан
Ҳикмат айтар доно Афанди.

Алломалар нури – дурина,
Етказишдан сира толмаган.
“Оллоҳнинг зўр неъматлари бу
Ғариб ким кўнглига солмаса”.

Юздан ошиқ чўнг рисолада
Дилин ярмин этгандир баён.
Эргаш Очил бўлган даврадан
Жой тополмас гумон ё ёлғон.

Адабиёт, Тарих, Фалсафа,
Бир нуктада этар экан баҳс,
Эргаш Очил бўлган даврада
Бошқаларга қилмайсан ҳавас.

Кўз олдингдан ўтар ҳаётинг,
“Не қилолдим?!” – қийнайди сўроқ.
Ўйлантирар хаттоки отинг,
Ва сезасан – орзулар уйғоқ!

Ҳар бир фикри салмоқли, теран,
Шуъла сочар инжа моҳирлик.
Ўз-ўзингга савол берасан:
“Олиммикан ёки шоирми?”

Йигитлардек ғайратли, кўркам,
Тилла бошга инса-да қорлар.
Юрт шаънини кўкка кўтарган
Юрагида куёши борлар!

Кўнглим, отгил нур сари одим,
То кетмагин чангдай сочилиб.
Англаб бўлсанг ўзингни олдин,
Кашф эта ол Эргаш Очилни.

Зикрилла НЕЪМАТ,
Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси аъзоси.

ШЕЪРИЙ ТАБРИК
(Эргаш Очиловнинг 60 ёш юбилейига)

Шофирконнинг “Янгиқишлоқ” кишлоғида,
Дунёларга келиб қўйган Эргаш Очил.
Ғазал мулкин шоҳи Жомий, Навоийни,
Атойини жондан суйган Эргаш Очил.

Беш-олти йил дорулфунунларга қатнаб,
Билим осмонида чакмоқ каби чакнаб,
Ўзбек тил ва адабиёт сирин англаб,
Илм тоғин баланд уйган Эргаш Очил.

Битирув чоғ у кип-қизил диплом олиб,
Талабада ғалаба деб, бўлиб ғолиб,
Кўп қизларнинг юрагига оташ солиб,
Кимлар суйиб, кимлар куйган Эргаш Очил.

Китоб савдосини бошлаб касб-корига,
“Алпомиш”у “Тўрўғли”н етиб зорига,
Ўзбек тили – адабиёт, фольклорига
Болаликдан кўнгил қўйган Эргаш Очил.

Ўзбек тили журналига масъул котиб,
Мудом унинг ташвиш, машаққатин тотиб,
Қаро меҳнат қилиб, қаро терга ботиб
Ўз ишини дилдан суйган Эргаш Очил.

Ижод билан машғул бўлиб кўринмасдан,
Ортиқча ҳою ҳавасларга берилмасдан,
Юздан зиёд китоб ёзиб эринмасдан,
Китобларин тоғдек уйган Эргаш Очил.

Сувин ичиб “Муборак сарчашмалар”ни
“Бир ҳовуч дур”дан бой қилиб қанчаларни
“Барҳаёт сиймолар”га зор ташналарни
Яқин ошно қилиб қўйган Эргаш Очил.

Сойиб МИРЗО,
Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси аъзоси, шоир

КАРВОН
Эргаш Очилга

«Шофиркон бу шоиркон» деб
Дилшод Ражаб лутф этган.
Моҳитобон юртидир бу,
Пирлардан дуо кетган.

Улар илму зиё излаб
Жумла жаҳон кезганлар.
Дерлар шофирконлик чиқар –
Ойда тарвуз кессанг гар

Эргаш Очил шу заминнинг
Зукко, доно олими.
Олтмиш доvon ошиб борар –
Чаққон, дадил одими.

Орқасидан борар гўё
Китоблари бир карвон.
Шундай шигил мева бериш
Боғларга ҳам зўр армон!

Бу карвоннинг йўли яна
Ойдин ва равон бўлсин.
Мозийдан нур, куч олсину
Келажак томон бўлсин!

Наби ЭРМАТ,
Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси аъзоси

ЭЗГУЛИК
Эргаш Очилга

Олим бўлиш осону
Одам бўлиш қийинми?
Олимликнинг азобу
Машаққатин дейинми?

Игна билан кудукни
Қазишга ўхшатганлар.
Гоҳ тирноқ билан тошга
Ўзишга ўхшатганлар.

Чин олимнинг ёстиғи
Тошдан бўлар дейдилар.
(Бўладиган болалар
Бошдан бўлар дейдилар).

Эргаш Очил бориға
Сабр қилди, қунт қилди.
Олимлик бу зулматда
Чироқ ёқиш деб билди.

Ҳам чин олим, чин инсон —
Эзгулик ошноси у.
Одамларнинг яхшиси,
Олимлар аълоси у!

Элмурод ҲОТАМ

ФАҲРИЙ ТАСАВВУР
(Эргаш Очиловга)

Сен — лаврсан —
Шовуллаган... ям-яшил Дарахт.
Мен — соянгда соялаган битта мажнунман.
Юз-қўзимга тушиб турар
Шокила барглар
(Хоразмнинг чўғирмасидай...)

Барглар — сенинг фазилатларинг,
Қайсики, мен кўрганим ҳам
Кўролмаганим...

Соянгдаман —
“Сен — меники!” — деёлмасман,
Сен: — “Меники!” — де!

Гуё Эзоп сўрагандай
бўлади секин:

– Ҳовуздаги сув балиққа тегишлими,
Балиқ – ҳовузга?!
– Учови ҳам бир дарёнинг ҳосиласи! – де!

Эзоп – сенинг ечолмаган тасаввурларинг.

Сен – ЛАВРСАН.
Шовуллаган – ям-яшил ДАРАХТ.

ИЛМ ҚАСРИҒА ҚАСИДА

*(Филология фанлари номзоди, профессор Эргаш
Очиловнинг 60 ёшлиги муносибати билан)*

Ойни ой дерму киши, ойнинг зиёси бўлмаса,
Бойни бой дерму киши, бойнинг сахоси бўлмаса.

Ҳар улуғ зотлар мудом пешроқ бўлодир эл аро,
Пеша деб, бермас салом, пеш муддаоси бўлмаса!

Элда не даври замон, не авлиёлар ўтмади,
Эл жудо бўлғай шукуҳдан, авлиёси бўлмаса!

Ҳар буюк ишлар учун, лозим буюк ақлу зако,
Тахтапул – кўприк қуролмайдир закоси бўлмаса!

Ҳар қай ул қошона ҳам бўлғай жабиннинг дуридан,
Айнан ул қошона эрмасму баҳоси бўлмаса!

Мақтасам туққан кўкалдошимдайин, қилманг ажаб,
Заррадек алқармидим аҳдин вафоси бўлмаса!

Тўрт тарафдин эл шошар – дарё улуғ, каннори йўқ,
Бунча окмасди кадр – оҳанрабоси бўлмаса!

Кўпдин олсанг кўл бўлурким, кўп риёзатдин топар,
Эл-улусдин раҳмат олмайдир асоси бўлмаса!

Гар қасидам бу қаср девориға нақш бўлса ҳам
Журъатимдин кўрқадурманким, “хатоси бўлмаса!”

Дўстға дўст холис бўлур, ағёрлардир айри тил,
Айри тил айланмағайдир илтижоси бўлмаса!

Сурмалик кўз, ўсмалик қош ҳам кўлин кафтида чўғ
Ийдгоҳга ҳар сулув чиқмас ҳиноси бўлмаса!

Бокира туйғу билан айланг иморат эл учун,
Эргашолмас ортингиздан ким, ҳаёси бўлмаса!

Эътироф олий нишондур, эътибор олий мадад,
Эътирофдин ўзга не бўлғай навоси бўлмаса!

Суймаган қайдин билур сўз қудратин ҳам кадрина,
Бошида савдойи ишқин осийси бўлмаса!

Ҳаммага абжад эмас, авжи самоға етса ой,
Ўн беши ёруғдурур, ойлар ароси бўлмаса!

Айланурсиз ичдану, ҳам дошидан парвонавор,
Турфа дидлик деб билинг бирдек либоси бўлмаса!

Орзу эрди боболар қонида бу тантилик,
Руҳи поклар олқағайму Ҳақ атоси бўлмаса!

Бу Ватан тупроғи – зар, ўғлонларидир – заршунос,
Назму байт шаррос бўлғайму асоси бўлмаса!

Бўлмаган бермайди, бўлгонлар берур – билдирмағай
Они ким мўмин дегайларки, риёси бўлмағай.!

Билмағай қандок ётиб, қандок турорини башар,
Кечалар уйқуни бийлатмас дуоси бўлмаса!

Қўймасам имзо, ризо бўлмас анислар жамлужам
Билмағай – Очилмағай Ҳотамшуноси бўлмаса!

ЭРГАШБЕК ОЧИЛГА

Шофиркон шуҳратин оламга ёйган,
Меҳру муҳаббатни китобга қўйган,
Одамийлик дарсин китобдан олган,
Бебаҳо олимдир Эргашбек Очил.

Яратган солгандир қалбига илҳом,
Эл ичра топгандир ҳурмат эҳтиром,
Ҳозиржавоблик бор олимда мудом,
Бебаҳо олимдир Эргашбек Очил.

Олимдан дўст бўлса, дил бўлар равшан,
Дилдан дард-ҳасратинг кетар дафъатан,
Бир умр ижодга боғланиб қолган,
Бебаҳо олимдир Эргашбек Очил.

Олими бор юртнинг сувлари зилол,
Олимлари бор эл топгайдир камол,
Ватан барҳаётдир, миллат баркамол,
Бебаҳо олимдир Эргашбек Очил.

Олим қуёш каби ёруғлик берар,
Элга йўл кўрсатиб кузатиб турар,
Мардлик жасоратни кўнгилга солар,
Бебаҳо олимдир Эргашбек Очил.

Карим дер: олимим бўлинг соғ-омон,
Тоғлардек юксалиб турсин-да ҳар он,
Олимлар ортидан гуллайди замон
Бебаҳо олимдир Эргашбек Очил.

С Ў Р А

*(Адабиётшунос олим Эргаш Очилнинг олтинчи йиллик
юбилейига бағишлов)*

Сўз юкин – залворини билмоқни истарсан магар,
Сен унинг машқ-у ҳикматин Эргаш Очилдан сўра.

Келмагай ҳеч бир шараф-шон гар назар солмаса Ҳақ,
Илм-у маънининг заҳматин Эргаш Очилдан сўра.

Ривоят не, асотир не, недур афсона-ю эртақ?
Эмас эрмак – меҳнатин сен Эргаш Очилдан сўра.

Эмас осон бу гулшан ичра тараннум айламоқ,
Бедил-у Машраб шухратин Эргаш Очилдан сўра.

Келдинг-у кетдинг нима? Гар бунда ном қолдирмасанг,
Гоҳо Фироғий иззатин Эргаш Очилдан сўра.

Бирда Туркман, бирда Эрон машварат бўлмас хато,
Ҳар лаҳза, ҳар фурсат кадрили Эргаш Очилдан сўра.

Очди юз не бор синоат ул китобат ичра жим,
Аҳли донишлар суҳбатин Эргаш Очилдан сўра.

Ҳеч осон тутма Алишер, соҳиби илм корига,
Бор, бил олимлик қисматин Эргаш Очилдан сўра.

Шўнғисанг сўз уммониға мисли ғаввос шашт ила,
Сайд олиб чиқмоқ лаззатин Эргаш Очилдан сўра.

Билгайсан Обид, хўп эрур илм-у риёзат токати,
Ажри не бу тоат ҳақин Эргаш Очилдан сўра.

Нуралӣ НУРЗОД,
олим ва шоир (Хужанд)

МАРДИ РАҲИ ИЛМ

*Эҳдо ба 60 солагии мавлуди донишманди номвар ва
дӯсти азизу арҷманди мо, профессор Эргаш Очилов*

Эй марди раҳи илм, раҳат нурфишон бод,
Андешаи ту ҳамсафари Коҳкашон бод.

Бо нури суҳан роҳи саодат бидушодӣ,
Зебоиатобахш тӯро фикр ҷунон бод.

Гуфти суҳан аз Бедилу Аттору Санойӣ,
Атри гули ирфони Навоӣ фаязон бод.

Ҳарфат ҳама саршори латофат ва назокат,
Афкори ту пайваста ҷу дарёи равон бод.

Бо шаст агар омадаӣ то ба дари шаст,
Ин шасти ҷавониву дигар шаст бар он бод.

Ҳафтад бувад умри тӯро айни камолот,
Ҳаштоду навад аз паси он боз даvon бод.

Эй файзи ҳузурат ҳама ганҷинаи маънӣ,
Пеши қадамат ҳар саҳарӣ гулнигарон бод.

Дастам ба дуо гираму гӯям суҳани дил,
Умри ту дарозу сари сабзат ба амон бод.

ҲАНГОМАЛАР

Дилшод РАЖАБ

ЭРГАШ ОЧИЛ ОЧИЛСА...

Эргаши Очил – филология фанлари номзоди, профессор, зукко олим. Мумтоз адабиёт билимдони, баъзан шеърлар ҳам машқ қилади. Эргаши билан “дўстлар даврасида” кўп йиғилиб суҳбатлашамиз. Суҳбат-мулоқотларда унинг ҳозиржавоблиги, топқирлиги ва юморга мойил безараз ҳазил гап-луқмалари ҳаммани дилдан яйратиб-кулдиради. Унинг бир қулфи дили очилиб кетса борми... Қаҳрамон Ражаб таъбири билан айтганда Эргаши Очил очилса – дунё очилади.

Қисқаси, бир кун унга ана шу ҳангома-гапларини тўплаб ёзаётганимни айтдим. “Маъқул иш, дўстим, – деди у доимгидек ҳозиржавоблик билан, – ёзаверинг-чи, келажакда ё сиз машҳур бўлиб, баҳонада мен ҳам тарихда қоламан, ё мен машҳур бўлиб кетсам, сиз ҳам менга эргашиб тарихда қоласиз”.

Роса кулишдик.

Мана ўша воқеа-ҳангомалар...

Самимий тилак

Ҳозиржавоб ва зукко дўстим Эргаши Очилга:

– Мен кейинги пайтда китобхўрлик касалига чалиндим, шекилли, китоб ўқимай туrolмаяпман, – десам, у:

– Бу – ажойиб касаллик, асло тузалманг! – деди.

Баъзан...

Эргаши Очилга:

– Одамнинг ёмони йўқ, – десам, у:

– Баъзан одамдан ёмони ҳам йўқ, – дейди.

Энди бўлди

Бир йиғилишда ёш олимни роса танкид қилишади. Эрта-си куни кўнгил сўраш учун Эргаш Очил унга кўнгиروق қилади. Унинг қишлоққа отланганини эшитиб:

– Тинчликми? Нега бирдан? – деб сўрайди Эргаш.

– Энамни кўриб келай, – дейди ёш олим тушқун овозда.

– Ахир, кечагина роса энангизни кўрдингиз-ку! – дейди Эргаш мажлисга ишора қилиб.

Гўшакдан ёш олимнинг баланд кулги-қаҳқаҳаси эшитилади.

– Ана бу бошқа гап, – дейди Эргаш, – энди ана шу кайфият билан қишлоққа бориб-келсангиз бўлади.

Бири бошдан, бири оёқдан

Бир даврада касб-хунар билан пул топиш тўғрисида гап кетди. Кимдир кўшнисининг болаларини мақтади: иккиси ҳам меҳнат-каш, хунарли, бири сартарош, бири пойабзал тузатади. Яхшигина пул топади.

Шунда Эргаш Очил ҳазил қилди:

– Бири бошдан, бири оёқдан оларкан-да.

Бошсиз

Даврада ғаройиб воқеалар ҳақида сўз борарди. Биров боши кесиб, қўйворилган товукнинг ҳовлида гир юргани ҳақида ҳажонланиб гапирди.

– Бу унчалик ҳайратланарли эмас, – деди Эргаш Очил хотир-жамлик билан, – Бошсиз товукнинг бир лаҳза юргани нима бўпти. Қанча бошсиз одамлар неча йиллаб яшаб юради-ку.

Гурр кулги кўтарилди.

Сўз сеҳри ва меҳри

Тил остида гавҳар тош солиб олган, оғиз очиши билан у тушиб кетадигандек эҳтиёткорлик билан сўзлаш керак ҳар доим. Фақат гавҳардек керакли, қимматли, яъни маъно-мазмунли, яхши гап учунгина оғиз очинг, дегани бу.

Ҳазрати Навоий:

*Инсонни сўз айлади жудо ҳайвондин,
Билки, гуҳари шарифроқ йўқ ондин, –*

деганда ана шундай яхши сўзлаш, нутқ инсонни ҳайвондан фарқловчи муҳим белги-хусусият эканини таъкидлаган. Зеро, бир доно айтгандек “Сен гапир, кимлигингни кўрай, билай!”. Ҳа, инсон ўзлигини сўзи билан аён ва баён айлайди. Сўзимиз бу – ўзимиз. Лекин айти шу сўзлаш билан ҳайвонга айланиш ҳам мумкин. Яъни киши кўпол сўзлаб, ҳақорат қилувчи, иғво-ғийбат гапларга ошно бўлса. Шунинг учун ҳам донишманд адиб Расул Ҳамзатов инсон тилга кириши учун икки йил (яъни, икки ёшга кирса) етади, лекин тилини (ёмон сўздан) тийиб юриши учун бир умр керак. Яъни умрбод, умр бўйи ёмон сўзлашдан сақланиш учун ўзини тарбиялаб бориши керак, дейди.

Муқаддас китобларда тил офати ҳақида ҳам кўп ёзилган. Зеро, тил бу нафақат лисоний, балки инсоний ва умуман жаҳоний бир даража касб этадиган улкан маънавий ҳодисадир. Олам ҳам сўздан яралган. Сўз бузади ҳам, тузади ҳам. Олим Эргаш Очил таъбирича, сўз бўлдиради ҳам, ўлдиради ҳам. Биргина сўздан буйруқ олган бутун бир кўшин ҳаракатга келади. Умуман, сўз қудратига сўз ожиз... Шунинг учун эл “Ўйнаб гапирсанг ҳам, ўйлаб гапир” дейди.

Изҳор

Эргаш Очил ҳикматлари чиққан газетадан сўради. Бу ҳикматларнинг бари ўзингизда бор-ку дедим.

– Мендаги қўлёзмалар бу – пинҳон, дилдаги севги, чиққани бу изҳор қилингани-да, – деди у ўзига хос ҳазилкашлик билан.

Энди овозингни...

Дўстимиз Эргаш Очил доим уйидагиларга уқтириб келарди: “Керак пайтда ишлатиб бўлгач, сув-газни, чирокни ўчириб қўйинглар”. Бир кун у ишдан чарчаб кеч қайтганда хотини “ҳисобот” берибди:

– Сувни ўчирдик, газни ўчирдик, телевизорни ўчирдик. Энди нима қилай?.

– Энди овозингни ўчир, – дебди Эргаш Очил ҳазил билан.

Қойил

– Э, қойил, Эргаш Очил, – деди биродаримиз Ихтиёр, – ер тагида илон қимирласа биласиз-ей!

– Илон мендан сўраб, кейин қимирлайди-да, – деди Эргаш ҳазил ва ҳозиржавоблик билан.

Донишманд

Метро эрталаб соат нечадан бошлаб ишлашини сўраб Эргаш Очилга телефон қилдим.

– Мен адабиётшунос бўлсам, мендан ижодни, имлони сўранганда, метрони ҳам сўрайсизми? – деди у ранжиганнамо.

– Энди дўстим, ер юзида сиз билмаган нарса қолмаган, шу ер остидан ҳам хабарингиз бордир, деб бир сўровдим-да, – десам Эргаш Очил баралла кулиб юборди.

Нарх ошгани сабаби

Эргаш Очил меҳмонхонада тунамоқчи бўлиб, тўлов баҳоси жуда баландлигини эшитиб, маъмурият ходими бўлган аёлга ҳазил билан деди:

– Яқиндагина нархи бундай баланд эмас эди. Ўша-ўша хона, ўша диван-чайшаб бўлса. Нима ёки энди кечаси билан “алла” ҳам айтиб чиқасизларми?

Яхши шифокор

Даврадош биродарлар ичида бири сира спиртли ичимлик ичмас, даволанаяпман, мумкин эмас, дерди. Навбатдаги бир йиғинда кўлига қадаҳ олиб, бир шифокорга учровдим, гоҳ-гоҳида ичиб туриш кераклигини айтди, деб қолди.

– Ҳа, ана энди шифокорнинг яхшисини топибсиз, – деди ҳожиржавоблик билан Эргаш Очил.

Қиёс

Бир мақтанчоқ киши ғурурланиб:

– Майлига, тоғ бўлмасак ҳам, қир-тепадай баландмиз, тўғрими? – дерди керилганнамо.

– Култепасиз, култепа, – деди Эргаш Очил ҳазил аралаш.

Жўяли жавоб

– Баъзи мақоллар бир-бирини инкор этади. “Сабр қил, сабр таги сариқ олтин” дейишади. Яна айтишадики, тез бўл, “Темирни кизиғида бос!” Нима қилиш керак?

– Ҳар иккиси ҳам тўғри, – деди Эргаш Очил, – аввал темир кизигунча сабр қилиб турасиз, қизидими, шартта босасиз!

Қалампир

Аччиқ қалампир еган Эргаш Очил деди:

– Воҳ, ўта аччиқ экан, худди муҳаббатдай ичимни ўртаб юборди-я!

Ҳамиша мезбон

Эргаш Очилга оғайниси ҳазил қилиб деди:

– Сиз Бухорога борсангиз ҳам биз мезбонмиз, Тошкентга келсак ҳам биз мезбонмиз. Нега?

– Чунки, – деди Эргаш Очил, – мен бухороликману Тошкентда яшайман. Шунинг учун мен Бухорода меҳмонман, Тошкентда мусофирман – мезбонлик сиздан-да.

Ҳол

– Ишлар яхшими?

– Ҳа, бориб-келиб юрибмиз,

– Яхши-да, бориб-келсангиз. Обориб-олиб келишмаётган бўлса бўлди-да, – дебди Эргаш Очил.

Табиб

Ҳар хил фирибгар табиблар кўпайиб кетган даврларда бир даврада гап бўлди:

– Фалончи табиб оғизга тупуриб даволаркан.

– Ҳа, оғзи очиклар бораверсин, – деди Эргаш Очил.

Одат

– Мен уйдан пулсиз чиқишим мумкин, лекин қалам-қоғозсиз ҳеч чиқмайман, – дейди Эргаш Очил.

Чиндан ҳам ён дафтарчаю ручкаси доим ён чўнтагида бўлади.

Эргашнинг икки иккилиги

Мени кўрса, булбул сайрар,

Сени кўрса эшак ҳанграр.

* * *

Биринг икки бўлсину,

Юзинг икки бўлмасин.

Хотин – олтин

– Бутун дунё сенга қарши турганда ҳам хотининг сен тараф бўлса бўлди, ғолибсан. Хотин, бу – бебаҳо олтин”, – дейди Эргаш Очил.

Магнит майдони

Нега эл орасида “эр киши остонасидан етти қадам чиқса, бўйдоқ” деган гап юради. Бунини Эргаш Очил шундай шарҳлайди:

– Етти қадам ташқарига қадам қўйдингми, хотиннинг таъсир доирасидан – магнит майдонидан чиқасан.

Энди эркин қушсан-да.

Бахт

– Бу дунёда ишинг ва ичинг юришиб турса ҳам бир бахт-да, – дейди Эргаш Очил.

Эсиз одам

– “Замон сенга боқмаса, сен замонга боқ”, – деб замонга қараб қолган замонасозлар ҳам учрайди. Улар замонга қарайди, онасининг кўнглига қарамайди,” – деди Эргаш Очил бир кун куюниб.

Хаттот ва каззоб

Қадимда хатти ноҳуний – тирноқ билан ёзиш санъати бўлган.

– Ҳа, шундайлар борки, тирноқда гўзал сатрлар ёзади, шундайлар борки, тирноғида гўр қазади – деди бир суҳбатда Эргаш Очил

Мағзи тўқ йигит

– Қўйнингда китоб бўлса, ҳеч ким қўйнингни пуч ёнғоққа тўлдиролмайди, укам, – ўғит берди Эргаш Очил ёш йигитга.

Қўлма-қўл

Эргаш Очил бир дўсти билан хорижга борганда ҳали у ёққа-ҳали бу ёққа меҳмонга чақиришаверибди танишлари. Шунда Эргаш:

– Яхши одам шундай қўлма-қўл бўлиб кетади-да, – дермиш қулиб.

Бошидан маълум

– Бу ерда вазнини бузгансиз, бу ерда қофия чала, – дебди устоз жаҳл билан. Шунда ёш Эргаш Очил:

– Дунёни бузиб юрганлар бор, илми чала чаламуллалар бор, устоз, ман биргина шеърда шундай қилган бўлсам, улар ҳамма ерда шундай-ку.

Ҳаёт бу

– Қатағондан эл хафақон бўлади. Репрессия элда депрессияни кучайтиради, – дейди Эргаш Очил

* * *

Қора қозонни қайнатиш учун бечоранинг қони қайнайди, ғазоби қайнайди.

Давр бўронлари

– Деразани очсам, шамол зиён қилмайдими?

– Э-э очаверинг, қанча давр бўронларига чидаб келяпмиз-ку! – дебди Эргаш Очил.

Чиқиш-тушиш

Зинадан юқорига чиқишда Эргашдан:

– Чарчамадингизми? – деб сўрасам:

– Юқорига чиқиш яхши, юқоридан тушиш ёмон, тушиш, – деди кулиб.

Замонасоз

Эргаш Очил ҳар даврга қараб турланадиган тарихчи ҳақида шундай деганди:

– Бу одам мустабид Шўро даври тузумини мактаб, шарафлаб фан номзоди бўлган эди, мустақиллик даврида эса ўша тузумни қоралаб доктор бўлиб олди.

Синов

Илмдаги тест тизимининг салбий томонлари ҳақида ҳам кўп ёзилган. Хусусан, филолог, адабиётчилар учун ҳам бу синов тизими тўлақонли эмаслиги аён. Кишининг чуқур ўйлаш, тафаккур қилиши шарт эмас. Тахминан жавоб берилса ҳам тўғри чиқиб қо-

лиши мумкин-да. Эргаш Очил шундан кўп норози бўлиб гапириб юради:

– Қизиқ-да энди. Бунақада ёшлар саводсиз бўлиб қолади. Эртага уларга “Отанг ким?” деб сўрасанг ҳам, “Вариантларни айтинг”, – деб туради-да.

Эргаш олов

Отам, тарих муаллими, ҳозир 90 ёшдалар (умрлари узоқ бўлсин, илоҳим). У киши ғиждувонлик ижодкор Мурод Халил (Олоҳ раҳматига олган бўлсин) билан таниш эдилар. Шу ижодкорнинг “Эргаш олов” деган достони бор эди. Шу учун доим Эргашни “Эргаш олов” дердилар. Эргаш билан дўстлигимни биладилар ва ҳар гал Тошкентдан қишлоққа, уйга борганимда кўплар қатори Эргашни ҳам албатта сўрайдилар: “Қалай Эргаш олов яхши юрибдими?” Доимгидай жавоб бераман: “Юрибди, гуриллаб!”

Кулиб дуо қилиб қўядилар...

Эҳ...ёшлар!

Бир кун Эргаш Очил деди:

– Ҳозир баъзи ёшларга ҳайронсан. Мундоқ қиз билан танишиб унинг кўнглига қўл солиш керак-ку. Булар эса кизнинг отасининг бойлиги, мол-мулки билан қизиқади. Қурғурлар юрагига қўл солиш ўрнига чўнтагига қўл солади-ей.

Текинхўр

Бир тамагир текинхўр киши ҳақида Эргаш Очил айтарди:

– Бу одамга текин кафан бўлса, ўлишга ҳам тайёр туради доим.

Лукма

Биров ўзининг устомонлигидан мақтаниб бир воқеани айтarkan:

– Охири шундай қилиб йўлини топдим, – деди.

– Нимани йўқотиш эвазига топдингиз? – лукма ташлади Эргаш.

Амалда нима?

Минг афсус, баъзан улуғ зиёратларга ҳам майда ният-мақсадларда ёхуд шунчаки номига бориб келадиганлар учрайди. Ўшалардан бири Каъба тошига тегиш учун қилган “хийла”сидан фахрланиб:

- Шундай қилиб амалладим, – деса, Эргаш Очил:
- Ака, у ерга амал қилишга борувдингизми ё амаллашгами? – деб сўраб қолди.

Кейин-чи?

Бугунги кунда турли гаджетлар, онлайн муносабатларнинг зарарли жиҳатлари ҳақида ҳам кўп айтилмоқда, ёзилмоқда. Хусусан ёшларнинг бутунлай телеграмм ва бошқа тармоқларга қарам бўлиб қолаётгани ҳақида.

Бир суҳбатда:

- Ҳозир яхши кулайликлар кўп, ҳамма ерда “вай-фай” бор, – дейишса, Эргаш Очил:
- Ҳа, бунақада ҳаммаёқ кейин “вой-вой” бўлмаса эди, – деди.

Карантинда

2020 йилда карантин бўлиб, уйдан чиқиш қатъий тақиқланган пайтлар. Эргаш Очил деди:

- Бу бемаза вирус Хитой деворидан ошиб келиб, ҳаммамизни тўрт девор ичига қамади.

Танбеҳ

Бир кун Эргаш Очил шеригига деди:

- Қора сочингга оқ тушсаям оқ-қорани ажратолмайсанми?

Тасвир

Эргаш Очил айтади:

- Бир ёш ёзувчи шундай ёзибди: узоқдан негрнинг қораси кўринди.

Реклама

- Энди бозор иктисодиёти даври, – деди бир суҳбатда Эргаш Очил.
- Ўзингни реклама қилмасанг, ҳатто хотининг ҳам қарамайди.

Энди...

Бир кун ҳар хил кланлар қилмишидан гап кетганда Эргаш Очил деди:

- Оббо, аввал ҳар хил номақбул планлардан безор бўлганмиз, энди кланлардан.

Ҳайрон

– Ҳайронман, – деди Эргаш Очил, – баъзи бир раҳбарларни мактаб мансабга тайинлашса ҳам кейинча бетайин бўлиб кетишади-я.

Ўз ўрни

– Ҳамма нарсани ўз ўрни бор. Қардадир бошни, қардадир қўл-оёқни қимирлатиб қўйиш керак бўлади. Ҳар бир аъзони қачон, қарда қимирлатишни билиш керак, – деди Эргаш Очил.

Ўзгача

Эргаш Очил баъзи шеър сатрлари ё қўшиқларни ўзгартириб, ҳазиллашиб айтарди:

Қай гўрда кўрганман сани?

Мазза

– Биз “Лаби ҳовуз”да чўмилдик, – дебди бир аёл.
– Мазза бўлибди-ку, – дебди Эргаш Очил.
– Ҳа, мазза қилдик деса, – унга:
– Сизларга эмас, Афандига мазза бўлибди-да, – деб кулибди Эргаш “Лаби ҳовуз”даги Афанди ҳайкалига ишора қилиб.

Керак бўлса

– Ҳамма кўрқоқ, ботирлар гўрдан чиқардимиз?! – ёзғирди биров.
– Керак бўлса гўрдан ҳам чиқади, Гўрўғлидай, – жавоб берди Эргаш Очил.

Кайфият

Қаҳрамон Ражабов, Ихтиёр Ҳамроев ва Эргаш Очил билан Зоминда дам олдик.

*Бу замон заминда
Дам олмоқ соз Зоминда.
Айниқса яқин дўстлар
Бўлса шундай ёнингда.*

29.07.2023.

Хайрият

– Китобингизни, жумлаларни остига чизиб-чизиб ўқидим, ажойиб, – деди Ихтиёр.

– Хайрият-е, – деди Эргаш, – бир пайтлар менинг исм-шарифимни устидан чизишарди. Энди сўзларимнинг тагига чизиб ўқиётганидан хурсандман.

Тезкор жавоб

– Баъзи оилали, фарзандли аёллар ношукрлик қилиб эрига: “Сизга тегиб нима кўрдим?” – деса: “Бола кўрдинг, бола! – дейиш керак уларга, – дейди Эргаш Очил, қулиб.

Имкон ва виждон

– Баъзи ишларни қилиш ё қилмасликда фақат имкон эмас, виждон борлиги ҳам муҳим, –д ейди Эргаш.

Тарихчининг таъбири

2022 йил 22 март куни Эргаш Очил билан таниқли тарихчи олим, профессор Қаҳрамон Ражабовникига бордик. Узоқ гурунглашдик. Қаҳрамон аканинг 60 йиллигига бир кичикроқ дoston-қасида ёзаман дедим. Қаҳрамон акага бояги қуймоқчи бўлган “Филатов” коньягини асар битгач ичишимизни айтдик, рози бўлди.

Орадан бир ойча вақт ўтиб, Қаҳрамон аканинг телеграмига “Қаҳрамон қасидаси” номли манзума матнини ва қуйидаги ҳазил байтни ёзиб жўнатдим:

*Шоир достонини бўлди тугатиб,
Қайда энди қадрдоним “Филатов”?*

Бир пайт у кишидан жавоб келди:

*Эргаштириб келинг Эргаш Очилни,
“Филатов”ни кетасизлар “қулатиб”.*

Икки ҳолатда ҳам

Эргаш айниқса ёшларни кам ўқишидан қуюниб:

– Илм олиш, китоб ўқиш ўрнига нуқул ётиб бошни ёстикқа қўйиш – бошни кундага қўйгандай гап, – дейди. – Икки ҳолатда ҳам киши бошсиз бўлиб қолади-да.

Иш ва ишқ

Ишга меҳр қўйса, яхши.

Ишига кўнгилсиз, мажбур келиб-кетадиган киши ҳақида Эргаш Очил дейди:

– У худди тириклай гўрга киргандай ишхонага кириб келади.

Ношукрлик

Калтабин кимсалар юз марта ёрдам қўлингни узатсанг-у бир гал қўлинг калталиқ қилиб қолса, юз қилганингни бир пасда унутиб, юзингга оёқ қўйишади. Ундайларнинг юзини тескари қилсин дейдилар..

Ичи қоралиқ

Ичи қоралар ташқи оламни ҳам қора рангда кўради.

Чин дилдан қилган ишингда ҳам бирор манфаати бор-да деб ўйлайди.

Шу бад феълидан иши юришмайди.

Бўялган соч

Оппоқ кумушдай сочини сариққа бўяб олган бир кишига қараб:

– Кумушга Зайнаб заҳар берибди-ку! – дебди Эргаш Очил.

Таскин

– Сен Нюбтон эмассан-ку, бошингга олма тушса. Ҳар хил ташвишлар ҳам тушади-да, – деб таскин берди шогирдига Эргаш Очил.

Пир бўлди...

Эргаш Очил бир танишининг дардини шундай изҳор қилибди:

Уч йилки, ечилмас масалам,

“Пир”лардан пир бўлди ҳафсалам

Тўғри-да...

“У шундай”, – дебди дўсти Эргаш Очилга, – икки оёғи бир этикка тикилсагина кейин илмий ишини ёзишга бошлайди.

– Тўғри-да, – дебди Эргаш Очил ҳазил билан, – ўшанда юролмай, ўтиришга мажбур бўлади-да, икки оёқ бир этикка тикилгач.

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ
ЎЗБЕК ТИЛИ, АДАБИЁТИ ВА ФОЛЬКЛОРИ
ИНСТИТУТИ**

ЭРГАШ ОЧИЛОВ

**БИБЛИОГРАФИК
КУРСАТКИЧ**

ТОШКЕНТ – 2025

МУНДАРИЖА

Филология фанлари номзоди Эргаш Очилов ҳаёти ва илмий-ижодий фаолиятининг асосий саналари

Ўзим ҳақимда ўзим

Диссертация

Олим чоп эттирган китоблар

Мақолалар:

– хорижий

– маҳаллий

– тожикча

Сўзбоши ва сўнгсўзлар

Такризлар

Шарҳлар

Қомуслардаги мақолалар

Сухбатлар

Конференциялар

Олим ҳақида ёзилган мақола ва такризлар

Шогирдлар

Оппонентлик

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ НОМЗОДИ, ПРОФЕССОР
ЭРГАШ ОЧИЛОВ ҲАЁТИ ВА ИЛМИЙ-ИЖОДИЙ
ФАОЛИЯТИНИНГ АСОСИЙ САНАЛАРИ**

1965 йил 15 ноябрь (1966 йил 8 январь) – Бухоро вилояти Шофиркон туманидаги Янгиқишлоқ қишлоғида туғилди.

1973 – Шофиркон туманидаги Завқий номидаги 30-сонли мактабнинг 1-синфига ўқишга борди.

1983 – Шофиркон туманидаги 8-сонли ўрта мактабни тугатди.

1983 – 1989 – Тошкент давлат университети (ҳозирги ЎзМУ)-нинг журналистика факультети (кечки бўлим)да таҳсил олди.

1984 – 1992 – Тошкент шаҳар “Тошкитоб” идорасига қарашли 8-китоб дўконида экспедитор бўлиб ишлади.

1988 – Очилова (Камолова) Зубайда Музаффаровна билан турмуш курди (ҳозир – нафақада).

1990 – тўнғич фарзанди Очилов Алишер Эргашевич туғилди (“Видя Жапан” компанияси менежери (Токио шаҳри).

1992 – ўртанча ўғли Зокиров Элдор Эргаш ўғли туғилди (Европа тикланиш ва тараккиёт банки Ғазначилик департаменти мутахассиси (Лондон, Буюк Британия).

1992 – Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Адабиёт институти лаборанти.

1992 – Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Адабиёт институти катта лаборанти.

1992 – Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Адабиёт институти кичик илмий ходими.

1994 – Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Адабиёт институти ҳузуридаги Ихтисослашган кенгашда 10.01.03 –Ўзбек адабиёти тарихи ихтисослиги бўйича “Рубоий таржимасида шакл ва мазмун бирлиги” мавзuida филология фанлари номзоди диссертациясини ҳимоя қилди.

1994 – Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Адабиёт институти илмий ходими.

1994 – кенжа ўғли Зокиров Эркин Эргаш ўғли туғилди (“Акфа-Медлайн” хусусий шифохонаси Стратегик ривожланиш бўйича раҳбар ўринбосари).

1995 – Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Адабиёт институти катта илмий ходими.

1995 – 1998 – Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Президиуми Тарих, тил ва адабиёт бўлими илмий котиби.

1997 – Ўзбекистон Республикаси давлат матбуот қўмитасининг “Болаларга атаб ёзилган энг яхши китоблар учун” кўрик танлови ғолиби бўлган “Муборак сарчашмалар” номли илк рисоласи чоп этилди.

1998 – 2000 – Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институти докторанти.

1998 – 2000 – ўриндошлик асосида Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Президиуми Кадрлар Бош бошқармаси катта нозири.

1998 – Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг Ёш олимлар учун таъсис этган мукофоти билан тақдирланди.

1999 – 2005 – ўриндошлик асосида Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Тарих институти етакчи илмий ходими.

2000 – 2016 – Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институти катта илмий ходими.

2000 йилдан ҳозиргача – “Ўзбек тили ва адабиёти” журнали масъул котиби.

2002 – 2011 – Эрон Ислом Республикасининг Ўзбекистондаги элчихонаси Маданият ваколатхонасининг “Сино” журнали таҳририяти аъзоси.

2003 – Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси ташкил этилганлигининг 60 йиллиги юбилей медали билан тақдирланди.

2004 – 2025 – ўриндошлик асосида Тошкент давлат Шарқшунослик институти (ҳозирда университет) доценти, профессори (2025).

2007 – 2011 – Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети ҳузуридаги К.067.02.10 рақамли номзодлик диссертациялари ҳимоясига Ихтисослашган кенгаш аъзоси.

2007 – 2011 – Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети ҳузуридаги К.067.02.10 рақамли номзодлик диссертациялари ҳимоясига Ихтисослашган ҳузуридаги семинар кенгаши аъзоси.

2004 – 2015 – “Бухоро мавжлари” журнали таҳририяти аъзоси.

2008 йилдан ҳозиргача – Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институти, Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти илмий кенгаши аъзоси.

2009 йилдан ҳозиргача – “Нақшбандия” журнали таҳририяти аъзоси.

2014 – туркман адабиёти таржимаси ва тадқиқи борасидаги фаол фаолияти учун Туркменистон Республикасининг халқаро “Махтумқули Фироғий” медали билан тақдирланди.

2016 – 2017 – Тошкент давлат Ўзбек тили ва адабиёти университети ҳузуридаги Ўзбек тили ва адабиёти илмий тадқиқот институти катта илмий ходими.

2017 – 2020 – Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти лойиҳа раҳбари.

2017 – 2020 – Тошкент давлат Шарқшунослик университетида ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.03/30.12.2019. Fil. 21.01 рақамли Илмий кенгашнинг 10.00.05 – Осиё ва Африка халқлари тили ва адабиёти (адабиётшунослик йўналиши). 10.00.06 – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштира тилшунослик ва таржимашунослик (адабиётшунослик йўналиши). 10.00.10 – Матншунослик ва адабий манбашунослик (филология фанлари) ихтисослиги бўйича илмий семинар аъзоси.

2018 йилдан ҳозиргача – Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти ҳузуридаги Филология фанлари бўйича илмий даражалар берувчи DSc.02/30.12.2019.Fil.46.01 рақамли илмий кенгаш ҳузуридаги илмий семинар аъзоси.

2019 – катта илмий ходим илмий унвонини олди.

2020 – 2025 – Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти Адабиёт назарияси ва адабий алоқалар бўлими катта илмий ходими.

2020 – набираси Эргашев Умаржон Эркин ўғли туғилди.

2022 – набираси Эргашев Маҳмуджон Элдор ўғли туғилди.

2022 – набираси Эргашев Муҳаммадали Эркин ўғли туғилди.

2022 – 2023 – Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат Ўзбек тили ва адабиёти университети ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 рақамли Илмий кенгашнинг 10.00.10 – Матншунослик ва адабий манбашунослик (филология фанлари) ихтисослиги бўйича илмий семинар аъзоси.

2023 – Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси ташкил этилганлигининг 80 йиллиги юбилей медали билан тақдирланди.

2024 йилдан ҳозиргача – Тошкент давлат Шарқшунослик университетида ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.03/30.12.2019.Fil. 21.01 рақамли Илмий кенгашнинг 10.00.05 – Осиё ва Африка халқлари тили ва адабиёти (адабиётшунослик йўналиши). 10.00.06 – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштира

тилшунослик ва таржимашунослик (адабиётшунослик йўналиши). 10.00.10 – Матншунослик ва адабий манбашунослик (филология фанлари) ихтисослиги бўйича илмий семинар аъзоси.

2024 – набираси Эргашева Жамила Эркин қизи туғилди.

2025 – набираси Эргашев Муҳаммаджон Элдор ўғли туғилди.

2025 – набираси Эргашев Улуғбек Алишер ўғли туғилди.

2025 йил 17 январдан – XX аср ўзбек адабиёти ва ҳозирги адабий жараён бўлими мудири.

2025 – профессор илмий унвонини олди.

ЎЗИМ ҲАҚИМДА ЎЗИМ

Мушкулдан мушкул юмуш

Ўзинг ҳақингда ёзишдан осони йўқ.

Ўзинг ҳақингда ёзишдан қийини.

Осонлиги шундаки, ҳеч ким ўзингни ўзингдай билмайди.

Қийинлиги шундаки, ўзингни ўзинг таърифлашинг мақтанишга ўхшаб кетади.

Мақтанишни эса мақтанчоқлар ва чиранчоқлар қотиради.

Устоз Тўра Мирзаев айтгучи эди:

– Биров ҳақида ёзишга сира хушим йўқ-да, чунки унга қўшиб: “Мана, кўриб қўйинглар, мен ким билан дўсту кадрдонман!” – деб мақтанаётгандай бўлаверасан.

Энди ўзингиз ҳақида ёзишнинг қанчалик машаққатли ва хижолатли иш эканлигини тасаввур қилаверинг!

Таржимаи ҳолингни кейинчалик бировлар бўрттириб, сохталаштириб ёзгандан кўра ўзинг оддий ва содда қилиб бор гапни ёзиб кетганингга нима етсин.

Шу баҳона мухлисларингни қизиқтирадиган ўзинг билан боғлиқ бир қанча саволларга ҳам жавоб бериб ўтасан.

Мухлисларинг эса сен ҳақингда имкон қадар кўпроқ нарсани билишни истайди-да.

Қизиқмаганлар эса четлаб ўтаверади.

Шундай қилиб бошладик.

Табиатинг – қисматинг

Мени ҳазилкаш ва ҳозиржавоб инсон сифатида билишади.

– Ҳамма нарсага жавобингиз доим тайёр, – дейишади кўплар менинг ҳозиржавоблигимга тан бериб.

– Эргаш шундай ҳозиржавобки, динозавр минган пайтларимиз эсингиздами? – десангиз, дарҳол:

– Ўшанда ҳам менга динозаврнинг қайсари дуч келувди деб гапни улаб кетади, – деб лутф этган эди ҳатто Боқижон ака.

Аслида менинг туғилишимнинг ўзи қизиқ бўлган. Оилада иккинчи фарзандман. Икки фарзанди борларни ҳарбий хизматга жалб этмасди. Отамни ҳарбий хизматга чақирганда эса мен онамнинг корнида етти ойлик бўлганман. Бир ярим-икки ойдан сўнг

туғиламан. Отам буёқдан хизматга кетгани билан уёқдан қайтиб келади. Шунда баъзи устамонларнинг маслаҳати билан мен ҳали туғилмай туриб гувоҳнома олишган. Ўғил бўлса ҳам-қиз бўлса ҳам кетаверади деб отимни тахминан Эргаш қўйишган.

Шу тариқа 1965 йилнинг 15 ноябрида менга туғилганлик ҳақидаги гувоҳнома олишган. Ўзим эса салкам икки ой ўтиб – 1966 йилнинг 8 январида туғилганман.

Лекин бу ҳаммаси эмас. Паспорт олаётганда 15 ноябрни 15 октябрь қилиб юборишган. Натижада бир муддат туғилган куним учта бўлиб қолди: 15 октябрь, 15 ноябрь ва 8 январь. Мустақиллик даврида паспортимни янгилаганда гувоҳномамни пеш қилиб, 15 октябрни бекор қилдирсам-да, 8 январни қайд қилдирилмадим, чунки туғилганлик гувоҳномасида шундай экан. Шунга қарамай, онамнинг гапига кўра, мен асл туғилган куним – 8 январни туғилган кун сифатида нишонлаб келаман.

Хужжатбозлик билан боғлиқ яна бир машмаша шундан иборатки, 10-синфни битираётганида балоғатга етган йигит-қизларга паспорт бериларди. Ўша пайтларда қўлда тўлдириладиган паспортлар учун ҳуснихати чиройли ўқувчилар туман Ички ишлар бўлимига олиб кетиларди. Мен ўқишга тайёрланишни баҳона қилиб ўзимни олиб қочганман.

Совет паспортининг бошида фуқаронинг исми-шарифи учун икки саҳифа ажратилган бўлиб, биринчи саҳифаси русча, иккинчиси миллий тилда тўлдириларди. Синфдошим Баҳодир илк саҳифага ўзича олифталик билан русча қилиб Ачилов деб ёзган, иккинчи саҳифага эса Очилов. Лекин биринчи саҳифа ҳисобга олиниб, то истиклол туфайли янги паспорт олгунимча хужжатларда фамилиям Ачилов тарзида кетган.

Мана шунақа: каминанинг хужжатлари билан боғлиқ ишларнинг ўзи бир хангома!

Таҳсил йиллари

1973 йилда қишлоғимиздаги Завқий номидаги 30-сонли ўрта мактабнинг биринчи синфига ўқишга борганман. Мактабимиз саккиз йиллик бўлгани учун тўққизинчи синфдан бошлаб ўқишни қўшни қишлоқдаги 8-сонли ўрта мактаб (ўша пайтда у Энгельс номида эди. Кейин афғон уруши қурбони Фахриддин Қиличев номи берилди)да давом эттирганман.

1983 йили мактабни тугатиб, Тошкент давлат университети (ҳозирги Ўзбекистон Миллий университети)нинг журналистика

факультетига ҳужжат топширганман. Ўша пайтда ҳар бир вилоятга ўрин (лимит) ажратиларди. Бухоро вилоятига ажратилган 2 та ўрин ҳам тайёрлов бўлимидан ўтган икки қиз ҳисобиға тўлгани учун абитуриентлардан ҳеч ким ўтмаган. Натижада Ўткир ва Олим деган дўстларим билан мандатдан қайтганмиз. Айтайлик, Навоий вилоятига ўрин бўлгани учун абитуриентликда бирга тайёрланган дўстим, ҳозирда таниқли шоир Барнобек Эшпўлат 19 балл билан ўқишга киргани ҳолда мен 21, Ўткир эса 20 балл билан қабулдан ташқарида қолганмиз.

Кейин мени ўша балл билан кечки бўлимга қабул қилишди. Натижада кундузи ишлаб, кечаси ўқидим. 1989 йили университетни имтиёзли диплом билан тугатганимга қарамай соҳам бўйича иш тополмай яна уч йилча ўзим ишлаб ўқиган Тошкент шаҳар китоб савдоси идорасига қарашли Санъат саройи рўпарасидаги 8-сонли китоб дўконида экспедитор бўлиб ишлаб юравердим.

Орзулар мамлакати

Ёшлик – орзулар мамлакати. Бу мамлакат фуқароси нималарни орзу қилмайди дейсиз. Дастлаб отамга ўхшаб ҳайдовчи бўлишга қизиққанман. Абдулла Орипов:

*Сурувим ичиди кўраман гоҳо
Мени чўпон деган кимсаларни ҳам, –*

деб ёзгани каби каминада ана шундай қизиқиш ҳам бўлган-да.

Болалигимдан кўшиққа қизиққанман. Таёқни рубоб, товоқни доира қилиб чалиб, ўзимча кўшиқ айтиб юардим. Ортиқ Отажонов кўшиқларига ихлосим баланд бўлиб, онамнинг айтишича, у ойинаи жаҳонга чиққанини эшитсам, деразадан сакраб уйга кирар эканман. Яна Бобомурод Ҳамдамов, Отажон Худойшукуров, Шермат Файзуллаевлар кўшиқларини севиб эшитардим. Кўп кўшиқларни ёзиб олиб, дафтарларимга кўчириб қўярдим. Мисли деган синфдошимнинг бир тоғаси кўшиқ шинавандаси бўлиб, унинг каттагина кўшиқлар дафтари бўларди ва мен ундан ҳам кўп кўшиқларни кўчириб олганим эсимда.

Отам уларни ўқиб, хатоларини тузатиб берарди. Ёш бола – кўп сўзларнинг фарқиға бормасдим-да.

Кейин мусиқа мактабига қатнадим. Отам рубоб олиб берди.

Хўжанд сафари давомидаги чиқишларимни эшитган Зебо Қобилова қутилмаганда:

– Сиз қўшиқ айтишингиз керак, чунки овозингизда шира ва жаранг бор, – деган эди.

Мендан хонанда чиқмаган бўлса ҳам, қўшиққа бўлган қизиқишим зое кетмай, “Умрбокий қўшиқлар”, “Шода-шода марварид”, “Меҳригиёҳ”, “Интизор” каби қатор қўшиқ тўпламлари, “Машҳур қўшиқлар кутубхонаси” туркумини тайёрлашимга сабаб бўлди.

Сеҳрли олам

Адабиётга қизиқиш менда жуда эрта бошланган. Чунки отам китобхон эди. Қишлоғимиздаги ёши улугʻ чолларнинг айтишлари, ҳали телевизор бўлмаган қишнинг узун кечаларида у киши кексаларга китоб ўқиб берар эканлар.

– Зокирнинг яхши қироати бўлиб, китобни жуда ифодали ўқирди, – дер эди Иккинчи жаҳон уруши қатнашчиси Жўра бобо.

Отамнинг бир уй китоби бўлар, яна машинасида ҳам доимий ўқиш учун китоблар олиб юарди. Ўзбек халқ эртақ ва дostonлари, Парда Турсуннинг “Ўқитувчи” романи, Шукр Саъдулла, Ғайратий асарларини бошланғич синфлардаёқ ўқиганимни эслайман.

Ўша пайтларда чиққан “Саъдий шеъриятидан”, “Махтумқули шеъриятидан” деган ялтироқ муқовали китобчаларни отамнинг машинаси бардачокидан олиб, мутолаа қилиб тўймас эдим – ҳозир ҳам улар шахсий кутубхонамда сақланади.

Болалигимда таътилни она томондан бобомникида ўтказардим. У ерда икки жилдлик қизил муқовали “Ўзбек халқ эртақлари” доимий ҳамроҳим эди. Қайта-қайта ўқиганимдан бу эртақларнинг бари ёд бўлиб етган эди.

Адабиётга, илмга қизиқишим ўша йилларда бошланган бўлса керак.

Чархпалак дунё

Дунёнинг ишлари қизик-да.

Отам китоб шинавандаси бўлиб, бир уй китоб йиққан эди. Лекин мулло Тўра бобом негадир кирилл ёзувидаги китобларни хушламасди. Бир куни отамнинг уйда йўқлигидан фойдаланиб, омборхонани бўшатиш баҳонасида бу китобларни ҳовли ўртасига олиб чиқиб ёққан. Биз болалар у кишига кўмаклашган эдик.

Бизга китоблар эмас, уларни ёқишдан пайдо бўладиган гулхан қизик эди-да.

Ўшанда отам жуда хафа бўлганини эслайман.

Шунинг жаззасигами, кўп ўтмай ўзим китоб йиға бошладим ва чоғроқкина кутубхона ташкил қилдим – бутун кишлоқ менинг кутубхонамдан фойдаланар эди. Туман миқёсида-ку мен китобини ўқиб туширмаган кутубхона деярли бўлмаган.

Лекин менинг ҳам кишлоқдаги кутубхонадаги икки мингга яқин китобни кейинчалик сўраб келганга улашавериб йўқотиб юборишди.

Такдир бунинг учун мени жазолади: илму ижод йўлини танлаб, бир умр китоб йиғиб, китоб ўқиб, китоб ёзиб ўтдим.

Шундай қилиб, бир пайтлардаги китобёқар китобсевар ва китобёзарга айланди.

Мен ҳозиргача ёзган, таржима қилган ва нашрга тайёрлаган китобларнинг умумий адади – 150 та етди.

Меҳнат қанотида

Олиму адибларга болалигида бобо-бибилари, ота-оналари эртагу шеърлар айтиб берган. Мени эса бобом ўқигани қўймас, отам кул каби ишлатарди, на бибим, на онам ушук айтиб берган.

Менинг танглайим меҳнат билан кўтарилган – отам бир нафас тиндирмаган.

– Ўқишим учун озгина шароит яратиб беринг, – десам:

– Ўзингда бўлса бўласан. Мана, Максим Горький одамларнинг эшигида малайлик қилиб, ойнанинг ёруғида китоб ўқиб шундай катта ёзувчи бўлган, – деб оғзимга урарди доим.

Онам эса бир этак боланинг ташвишидан ортмаган.

Алламаҳалгача ухламай китоб ўқиб ўтирганимни кўрган Тўра бобом мени отамга чақарди:

– Болангга эҳтиёт бўл – китоб ўқийвериш эсидан оғиб қолмасин тагин, – деб.

Оилада ҳеч ким тушунмагани ва қўлламагани учун мен болаликдан ўзимни ўзим тарбиялаганман.

Шунга қарамай, тақдиримдан ҳам, ҳаётимдан ҳам норози эмасман. Чунки ана шу меҳнаткашлик бир умр ҳамроҳим бўлиб қолди. Мен нимагаки эришган бўлсам, ўзимнинг машаққатли меҳнатим билан эришиб келганман. Нимагаки эришолмай қолган бўлсам, бунга ҳасадгўйларнинг оғимдан чалиши, йўлимга ғовлар қўйиши сабаб бўлди.

Шунинг учун аввало кишининг ўзида бўлиши, ўзида бўлса рўёбга чиқиши тарафдориман.

Маматкул Жўраев қачон қўнғироқ қилиб:

– Нима қилаяпсиз? – деб сўраса:
– Ишляпман, – деб жавоб берардим.
– Сиз фақат ишлайвераркансиз-да. Қачон дам оласиз? – дерди у киши.

Шунинг учун мени ҳаммага мактаб юради:

– Эргаш – меҳнаткаш йигит. Сира тиним билмайди. Қачон қўнғироқ қилиб: “Нима иш қилаяпсиз” – деб сўрасам, ҳамиша битта жавобни эшитганман: “Ишляпман”.

Мен фақат ўқиш ва ёзишдан қониқиш туяман.

Мен нафас олмаслигим мумкин, лекин ёзмай туролмайман.

Мен умримнинг бирор палласида ўқиш-ёзишдан узилмадим.

Илму ижод одами учун бундан ортиқ бахт борми?

Китоб мутолааси мен учун ҳам маънавий лаззат, ҳам ижодий меҳнат. Чунки фикрлаб, тагига чизиб, ҳар хил белгилар қўйиб ўқиймангина эмас, мутолаадан олган таассуротларимни қоғозга тушириб ҳам бораман, шу китоб бўйича ёзажак мақолаларимнинг тарhini ҳам тузаман.

Менинг илмий-ижодий фаолиятим деярли бутун туркий ва форсий адабиётни қамраб олади. Мен ҳаёти ва ижоди ҳақида бирор нарса ёзмаган мумтоз сўз санъати намояндаси қолмади ҳисоб.

Мен илм оламига таржимашунос сифатида кириб келган эдим. Кейин мумтоз адабиёт мутахассисига айландим. Навоийшунос бўлдим. Тасаввуф билан шуғулландим. Огаҳий ҳақида қатор мақолалар эълон қилдим, “Навоий ва Огаҳий” номли монография ёздим. Бир муддат адабиёт назарияси билан ҳам шуғулланишимга тўғри келди. Энди чекимга замонавий адабиёт тушди – XX аср ўзбек адабиёти ва ҳозирги адабий жараён бўлими мудири сифатида икки жилдлик “Жадид адабиёти энциклопедияси”ни яратиш давлат дастурига раҳбарлик қиляпман.

Ижоддаги каби илмда ҳам киши ўзини янгилаб туриши керак.

Шоирлик ҳавасида

Илк шеъримни бешинчи синфда ўқиб юрганымда ёзганман. Шундан сўнг шоир бўлиш асосий мақсадим бўлиб қолди.

Биринчи мақолам 1979 йили “Ленин учқуни” (ҳозирги “Тонг юлдузи”) газетасида ўша бешинчи синфда ўқиб юрганымда чиққан. Баҳриддин ва Мисли деган синфдошларим қўй боқишарди. Ёзги таътилда улар оталарига ёрдам бериб, чўпонлик қилаётганлари ҳақида хабар ёзганман. Бу мавзудаги материаллар камлиги учунми, у чиқиб кетган.

Саккизинчи синфга ўтганимдан бошлаб шеър ва хабарларим мунтазам равишда туман, вилоят ва республика газета-журналларида чиқиб турган.

Ўқувчилик йилларимда “Шофиркон ҳақиқати” туман газетасига бир даста шеърларимни юборганимда таниқли журналист ва шоир Омон Абдулла мени таҳририятга таклиф қилди. Бир дафтарга шеърларимни қўчириб олиб борсам, у киши колхозга чиқиб кетган экан. Абдураззоқ Қўшша деган ёзувчига дуч келдим. Тоза пўстагимни қоқиб танқид қилди. Уйга келиб роса бир ой у киши кўрсатган камчиликлар устида ишладим ва яна олиб бордим. Бу гал ҳар шеъримни ўқиганида:

– Ана бу бошқа гап! Қиёмига етказибсан, – дея ўрнидан туриб кетар эди.

Ўша-ўша у киши менга тан берди ва бир умрга кадрдон бўлиб қолдик.

Ижод йўлида менга беғараз ёрдам қилиб, изланишларимни қўллаб-қувватлаганлар оз эмас. Илк шеърларимни Давлат Орипов, Омон Абдулла, Абдураззоқ Қўшшаев, Собит Авезов, Аҳад Ҳасан, Ҳафиз Файзиев, Абдулла Раҳмон, Садриддин Салимлар қўллаб-қувватлашган. Хусусан, бир умр ялт этган истеъдод борки, қўллаб-қувватлаб яшаган фидойи инсон Омон Абдулла менинг ҳар бир ютуғимдан қувониб, ҳамisha маънавий мадад бўлиб келди.

Йиллар ўтиб кадрдон бўлиб қолгач, Тошпўлат Аҳмад менинг ўқувчилик давримда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Бухоро бўлимига олиб борган бир папка шеърларимни орадан ўттиз йил ўтгач топиб, келтириб қўлимга берди – ўша пайтда қўллаганида балки ижод йўлидан кетармидим...

Шоир ва журналист бўлиш орзуси мени Тошкент давлат университети (ҳозирги Ўзбекистон Миллий университети)нинг журналистика факультетига бошлаб келди.

Тақдир тухфаси

Мустақил ҳаёт чорраҳасига чиққан ёш қайси йўлдан юришни тўғри ҳал қилиши қийин. Ўз олдига қўйган орзу-мақсадига қўра тўғри йўлни танлаши ҳам, хоё ҳавас куткусига учиб эгри йўлга кириб кетиши ҳам мумкин. Мана шундай нозик ва қалтис вазиятда киши бировнинг маслаҳати ва мададига ҳаммадан кўпроқ муҳтож бўлади. Шунда кимдир унга тўғри йўлни кўрсатиб, тақдирида хайрли роль ўйнайди, кимдир эгри йўлдан бошлаб, ҳаётини издан чиқариб юборади.

Мен инсоннинг ҳаёти ва фаолиятида ҳал қилувчи роль ўйнайдиган кишилар бўлишига ҳаётимда кўп гувоҳ бўлганман.

Султонмурод Олим менинг фаолиятимда ана шундай тақдирнинг кутилмаган ва ноёб туҳфаси бўлди.

Бизнинг топишишимиз аслида тасодиф бўлган.

Талабалигимда Эски шаҳарда ижарада турар эдим. Ёзги таътилда қишлоққа кетганимда мен турган ижара уйга жойлашган бир қариндошини излаб келган Султонмурод ака бир уй китобни кўриб:

– Шу бола билан мени бир таништиринглар, – дебди.

1984 йили таржимашунос Султонмурод Олим билан учрашдим у киши то ўқишни битиргунимча мени илм йўлига тарғиб қилиб чарчамади ва бу суҳбатлар таъсирида мен олим бўлишга қарор қилдим.

Ҳа, мени илм йўлига олиб кирган киши – Султонмурод Олим бўлади.

Мен илмда нимагаки эришган бўлсам, шу кишидан миннатдорман.

Мана, қирқ йилдан буён устоз-шоғирдмиз.

Султонмурод Олим қирқ йилдан буён менга илм йўлида устоз бўлибгина қолмай, ҳаётий масалаларда ҳам ҳамиша маслаҳатгўйим бўлиб келмоқда. Мен у кишидан фақат илмий муаммолар бўйича эмас, ҳаётий масалаларда ҳам маслаҳат олиб тураман.

Мен аслида шоир бўлмоқчи эдим, журналист бўлмоқчи эдим, тақдир тақозоси билан олим ва таржимон бўлиб қолдим.

25 йилдан буён “Ўзбек тили ва адабиёти” журналида масъул котибман. 100 минг мисрадан зиёд шеърий таржима қилдим. 10 та қўшиқ китоби тузиб чоп эттирдим. Яъни нимагаки қизиқишим бўлса, ҳаммаси билан озми-кўпми шуғулландим.

Устозлар давраида

Менинг илмдаги илк ва чин устозим – Султонмурод Олим. Журналист, нари борса шоир бўлишни орзу қилган бир қишлоқ йигити шу кишининг муттасил тарғиби туфайли илм йўлига кирдим, олим сифатида танилдим.

Султонмурод ака орқали Шарқ мумтоз сўз санъати ва тасаввуф фалсафаси билимдони Нажмиддин Комилов билан танишдим ва у киши илмий-иждодий фаолиятимда ёрқин из қолдирди. Султонмурод ака мени рубоий таржимаси тадқиқига йўналтирган бўлса, Нажмиддин ака бу фалсафий жанр намуналарини таржима

ҳам қилиб кўришга руҳлантирди. Натижада форс-тожик тилида қалам тебратган 200 дан зиёд қалам аҳлининг 10 минг атрофидаги рубойларини ўзбекчалаштирдим – улар “Ишқ дафтари”, “Муҳаббат тароналари”, “Рубойи гулшани”, “Минг бир рубойи”, “Донишмандлар тухфаси”, “Умар Хайём. Тириклик тилсими”, “Жалолиддин Румий. Муҳаббат маъвоси”, “Абдулҳолик Ғиждувоний. Рубойилар”, Баҳоуддин Накшбанд. Рубойилар” номлари билан алоҳида тўпламлар сифатида босилиб чиқди, муаллифларининг китоблари ва турли тўпламларда чоп этилди.

Нажмиддин Комилов билан ҳаммаслак, ҳамфикр эдик. Сухбатлашиб тўймасдик. Диндор оилада туғилиб тарбия топган бўлишига қарамай, у киши тасаввуф ҳақида илмий нуқтаи назардан эркин ва ҳолис фикр юритар эди. У киши бу борадаги кўп фикру қарашларини очиқ айтолмай кетди. Замонавий адабиёт, хусусан, шеърятни кузатиб борса-да, замонавий адабиёт ҳақида деярли ёзмай, бу борада ўйлаб юрганларини ўзи билан олиб кетди.

“Рубойи таржимасида шакл ва мазмун бирлиги” мавзuidaги номзодлик диссертациямга Султонмурод ака илмий раҳбарлик қилган бўлса, Нажмиддин ака илмий маслаҳатчи бўлди.

Бу икки устоз сабабли ўзбек таржима мактабининг асосчиси ва раҳнамоси Ғайбулла Саломов билан танишдим. У кишининг қутлуғ хонадонига мени Султонмурод Олим бошлаб борган. У киши иштирокидаги қатор давраларда катнашганман. Лекин энди илмга атак-чечак қилиб келаётган ёш олим сифатида гап-сўзларга аралашмай, фақат сомеъ бўлиб ўтирганман. Лекин у киши номзодлик диссертациямга оппонент бўлганида роса қирқ беш дақиқа чиқиш қилган. Шундан кейин бир қадар узоқлашиб қолдик. Мен юрак ютиб шундай улуғ инсоннинг олдига боролмаганман. Фақат ҳар турли тадбирларда кўришиб турардик. 1997 йили чиққан “Муборак сарчашмалар” деган илк китобимни тақдим этиш бахтига муяссар бўлганман. У киши менинг йўналишимга яқин истёждодларни менга йўналтириб турганларини биламан.

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Тил ва адабиёт институтига ишга келганимдан кейин Раҳматулла Баракаев, Зухриддин Исомиддинов, Абдуваҳоб Мадвалиев, Маматқул Жўраевлар менга ҳам устоз, ҳам дўст, ҳам улфат бўлишди. Бу акаларим бутун ҳаётим давомида ҳамдам ва ҳамкор бўлиб, улардан нафақат илмий фаолиятимда, балки шахсий ҳаётимда ҳам маслаҳатлар олиб турдим.

Тўра Мирзаев йигирма йиллик директорлик фаолияти давомида ҳамиша мени қўллаб-қувватлаб келди. Баъзи бир ҳасад куртлари ҳам кишининг илми, истеъдоди ва меҳнатини қадрлайдиган бу ажойиб инсоннинг кўнглида ниш урган мен ҳақимдаги ижобий фикр гулини илдизидан кемириб ташлай олмади. Тўғри, ичиқора кимсаларнинг ғийбатларига ишониб, менинг баъзи ишларимга қаршилиқ ҳам қилган. Лекин қўлимдан иш келиши, институтнинг асосий ходимларидан бири эканлигимни билиб, менга ҳомийлик қилишдан тўхтамади. Ҳар бир мақоламни ўқиб, муносабат билдирар ва рағбатлантирар эди. Бу бағрикенг ва меҳридарё инсон, талабчан ва ҳомий раҳбар олдида бир умр қарздорман.

Иззат Султон менинг кўз олдимда донишманд бир инсон сифатида муҳрланиб қолган. Кўп нарсани кўрган ва кўп нарсани ўқиган аллома инсон эди. Ҳаёт мактабида чиниқибгина қолмай, жаҳон адабиёти муталаасида ҳам пишган эди. Ўзбек адабиётига жаҳон адабиёти юксаклигидан туриб баҳо берар эди. Бундай назарий билими чуқур ва дунёқараши кенг олимни бошқа кўрмадим. Афсуски, ёшлигим ва ҳеч ким эмаслигим учун у кишининг суҳбатидан етарлича баҳра ололмай қолдим.

Матёқуб Қўшжонов оғир ва босиқ одам эди. Ҳар бир сўзини мантиқ тарозисида тортиб, шошилмай гапирар эди. Кўзи хиралашиб қолганида Тўра Мирзаев бир лаборантни унга бириктириб қўйган – ўқитиб эшитар ва айтиб туриб ёздирар эди. Фидойи олимнинг қанчадан-қанча мақола ва китоблари ана шундай машаққатли меҳнат маҳсули сифатида дунёга келган.

Мен номзодлик диссертацияси авторефератини уйига олиб бориб бермоқчи бўлганимда:

– Сиз сира овора бўлиб ўтирманг. Мен ҳимояга бир соат олдин бораман. Ўшанда берсангиз, танишиб чиқаман, – деган ва нафақат ўқиган, ҳатто сўзга чиқиб, мени қўллаб-қувватлаган ҳам эди.

Азиз Қаюмов ва Абдуқодир Ҳайитметовлар ҳаётларининг сўнгги йилларида ўзларининг ортларидан қоладиган авлод ҳақида ғамхўрлик қилишни бошлаган эдилар. Азизхон домла менга қатор китобларини умид билан дастхат ёзиб тақдим этган. Абдуқодир ака ҳар йили туғилган кунда кўнгилетар ҳамкасбларини уйига чорлар, институтда ҳам ўзи ташаббус кўрсатиб ўтиришар ташкил қилар эди.

Номзодлик диссертациям муҳокамасида Баҳодир Саримсоқовнинг менга ихлоси ортган ва бир умр ҳурмат билан қараб келди.

Ёкубжон Исҳоқов ҳам менинг меҳнаткашлигимни кадрлар эди. Қандай китоб керак бўлса топиб берар, ўз китобларини ҳурмат ва ихлос билан тақдим этар эди.

Абдурашид Абдуғафуров феъли тор ва ўта инжик одам эди. Лекин илмимни ҳурмат қилиб, бўлимига таклиф қилган. Китобларини ихлос билан тақдим этар эди.

Наим Карим ҳам менга ҳурмат билан қараб, ҳатто бўлимига таклиф қилган. Фузулийнинг ўзим тузган “Ғамзасин севдунг, кўнгул...” тўпламини тақдим этганимда:

– Мен сизнинг фаолиятингиз фақат тўпловчиликдан иборат бўлиб, турли шоирларнинг шеърларини танлаб, нашр қилиб юрасиз деб ўйлар эдим. Фузулий китобига ёзган сўзбошингизни ўқиб билдимки, сиз ўзингиз асарларини нашрга тайёрлайдиган ҳар бир шоирнинг ҳаёти ва ижодини чуқур ўрганиб, улар ҳақида салмоқли сўзбошилар ҳам ёзар экансиз, – деган ҳам мактаб, ҳам эътироф этиб.

Дарҳақиқат, менинг фаолиятимни кўпчилик тўпловчиликдангина иборат деб билар ва ғийбатимни қилиб юарди. Юз жилдлик “Ўзбек адабиёти хазинасидан” туркуми учун болалар шоирларининг асарларини тўплаб ва танлаб бир неча жилд тайёрлаган Раҳматулла Баракаев: “Мен сизнинг мумтоз шоирлар асарларини нашрга тайёрлашдаги меҳнат ва машаққатларингизни энди тасаввур қилдим – бу иш фақат айтишга осон экан”, – деган эди.

Иброҳим Ғафуров менинг ҳар бир китобимни сўраб олар ва ҳар гал:

– Сиз ҳақингизда бир нарсa ёзишим керак, – деб умидлантирар эди. Лекин бу ваъда шу пайтгача амалга ошмади ва энди армон бўлиб қолса керак.

Озод Шарафиддинов билан кўришган бўлсак-да, у мени танимай кетди. Лекин Умарали Норматов ва Абдуғафур Расуловларнинг каминага ҳурмати баланд эди. Умарали ака билан ҳатто адабий суҳбат ҳам қилганмиз ва уни устоз олим бир китобчасида эълон қилган.

Ўттиз жилдлик “Истиқлол даври ўзбек навоийшунослиги”-нинг бир жилди Алишер Навоий ҳақидаги мақолаларимдан ташкил топганлигининг ўзи менинг ҳам навоийшунос сифатида эътироф этилганлигимни кўрсатади.

Боқижон Тўхлиев билан асосан кейинги йилларда Хўжанд ва Душанбега саёҳатларимиз давомида ниҳоятда қадрдон бўлиб

қолдик. Кўпчилик бизни бир-биридан ажралмайдиган эгизаклар каби тасаввур қилади.

Муҳаммаджон Имомназаровдай қайсар одам ҳам мени тан олиб, бир неча шогирдларининг диссертациясига оппонент қилиб олди.

Маданият институтида ишлашлари, Тил ва адабиёт институтига фақат ҳимоя кенгаши йиғилишлари ва турли тадбирлардагина келишларига қарамай, Малик Муродов, Худойберди Эгамовлар ҳам менга ҳурмат билан қарашар эди.

Маматқул Жўраев билан ака-ука, дўсту қадрдон бўлиб кетган эдик.

Лекин ёшларни қўллаш ўрнига уларнинг йўлига тўсиқ бўладиган, илм эшигини тақиллатиб келган истеъдодларни кучоқ очиб қарши олишни истамай, уларнинг юзига бу эшикни тақиллатиб ёпадиган баъзи бир устоз деган шарафли номга нолойиқ феъли тор, ичиқора, худбин, манфаатпараст, тамагир кимсаларни ҳам кўрдим. Шунинг учун баъзида устоз зотидан ҳафсалам пир бўлгани ҳам бор гап.

Бутун илмий фаолиятим давомида менга қарши гоҳ ошкора-гоҳ пинҳона курашиб келганлар ҳам йўқ эмас. Ушаларни деб режалаштирган кўп ишларим рўёбга чиқмай қолди. Улар амаллари ва мавқеларидан фойдаланиб, кўп ишларимга тўсқинлик қилишди.

Илм йўлидаги илк қадамлар

Мустақиллик шарофати билан Тил ва адабиёт институти иккига ажралгач, 1992 йилнинг 3 феввалида Алишер Навоий номидаги Адабиёт институтига лаборант вазифасига қабул қилиндим.

– Мен Эргашни китоб дўконидан топиб олганман! – деб мактаниб юрарди академик Тўра Мирзаев шунинг учун ҳам. – Бир куни бошим айланиб Санъат саройи рўпарасидаги китоб дўконига кириб қолсам, ёш бир йигит мукка тушиб китоб ўқиб ўтирибди. Шундан бир нарсa чиқади деб институтга ишга таклиф қилганман.

Очиғи, менга лаборант сўзи сира ёкмаган. Қишлоқда ўсганим учунми, пахта пунктида ҳар турли қолбаларни кўтариб юрадиган қизларни лаборант дейишларини билардим-да. Қолбуки, устоз олимларнинг кўплари етти йиллаб лаборант бўлиб ишлаганларини айтишарди. Шунинг учунми, ўз устимда қаттиқ ишладим. Матбуотда тинимсиз чиқишлар қилдим. Фаоллигимни баҳона қилиб, шу йилнинг ёзидаёқ Тўра ака мени катта лаборантликка кўтарди. Лекин мен бунга қаноат қилмай бола-чақани қишлоққа жўнатиб,

ёзи билан уйдан чиқмай номзодлик диссертациямни қораладим. Менинг ишга бормай дом-дараксиз йўқолганимни кўриб, ҳатто бўлим бошлиғим профессор Эрик Каримов уйимга излаб келган.

Бир томони Эрик Каримовнинг “Диссертациянгни қачон олиб келасан?” деб ҳар куни ёкамдан олишларидан безор бўлиб, шу одамдан кутулиш учун ҳам номзодлик диссертациясини ёзганман.

Номзодлик диссертациямга Султонмурод Олим раҳбар, Нажмиддин Комилов эса маслаҳатчи этиб тайинланганини эшитиб, Эрик Каримов қочирим қилгани эсимда:

– Икки зўр бир бечорага ёпишибсизлар-да...

– Балки аксинчадир, – деб лутф қилган эди шунда Нажмиддин ака ҳозиржавоблик билан.

Октябрь ойида ишим муҳокамадан ўтди ва шунинг учун ҳам 1 декабрдан Тўра ака мени кичик илмий ходимликка ўтказди.

Шундан кейин тинчидим. Чунки ойлигимга ранг ҳам кириб қолган эди-да.

Энди матбуотда чиққан мақолаларимга “Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Адабиёт институти кичик илмий ходими” деб имзо чека бошладим. Бу нарсга Тўра аканинг ғашига тегиб:

– Нега кичик илмий ходим деганинг-деган? Ҳеч бўлмаса илмий ходим демайсанми? – деб танбех берди.

– Кичик илмий ходимман-да, ахир! – дедим.

1994 йили таниқли олим Султонмурод Олим илмий раҳбарлигида “Рубоий таржимасида шакл ва мазмун бирлиги” мавзуида номзодлик диссертациясини ҳимоя қилдим ва Тўра Мирзаев худди шуни кутиб тургандай дарҳол мени илмий ходим лавозимига ўтказди.

Мен 28 ёшимда фан номзоди бўлиб, тенгдошларимдан ўзиб кетган эдим. (Лекин кейин тенгдошларим фан доктори бўлиб, мендан ўзиб кетишди. Мен эса китоб чиқариш билан овора бўлиб олтмиш ёшгача ҳам фан доктори бўлолмай юрибман. Лекин фан доктори бўлмаслик билан мен ўзим учун жуда катта вақт миқдорини сақлаб қолдим).

1995 йилда эса катта илмий ходим қилиб, Фанлар академияси Президиуми ижтимоий-гуманитар фанлар бўлими илмий котиби қилиб юборди.

Фанлар академияси Президиумидаги фаолиятим ҳам мен учун унутилмас мактаб бўлди – ўзбек илм-фанининг кўплаб дарғалари билан елкама-елка ишладим.

1998 йили докторантурага чиқиб, институтга қайтдим.

Рубоий таржимаси ва тадқиқи

Рубоий таржимаси ва тадқиқи менинг илмий фаолиятимда асосий ўрин тутди. Чунки мен бир умр Шарқ мумтоз шеърляти бу етакчи жанрининг вужудга келиши ва таракқиёт боскичлари бўйича изланишлар олиб бордим ва асосан рубоий таржимаси билан шуғулландим.

Рубоийга қизиқишим 1983–1984 йилларда бошланган. Ўшанда қўлимга машҳур авлиё ва мутасаввиф шоир Паҳлавон Маҳмуднинг ўзбек ва форс тилларида нашр қилинган тўплами тушиб қолди ва биринчи боскичда ўқиётганимдаёқ аслият ва таржимани қиёслаб, “Таржима назарияси ва амалиёти” фанидан рубоий таржимаси бўйича курс иши ёздим. У таржимашунос Маъфират Шоиноятовага ниҳоятда маъқул тушиб, мени таржимашунослик билан жиддий шуғулланишга рағбатлантирди.

Охири курсда эса Шарқ адабиёти ва фалсафасининг билимдони Нажмиддин Комилов раҳбарлигида “Рубоий таржимасида фалсафий мазмунни акс эттириш” мавзuida диплом иши ёздим. Бунда биргина Паҳлавон Маҳмуд рубоийлари таржимасини эмас, балки форсийдан ўзбекчага таржима қилинган кўпчилик рубоийларни тадқиқот мавзуси қилиб олдим.

Шу баҳона менга таржимашунослик бўйича илмий иш қилишни маслаҳат бериб, “Рубоий таржимасида шакл ва мазмун бирлиги” мавзусини номзодлик диссертацияси сифатида тасдиқлашди ва 1994 йили Султонмурод Олим илмий раҳбарлиги, Нажмиддин Комилов илмий маслаҳатчилиги, Ғайбулла Саломов ва Иброҳим Ҳаққул оппонентлигида уни муваффақиятли ҳимоя қилдим. Тадқиқотда 19 таржимон томонидан таржима қилинган 3 мингга яқин рубоий юзасидан изланишлар олиб борган эдим. Ҳимояда мени қўллаб-қувватлаб 11 киши сўзга чиққан.

Бу ҳар томонлама кенг ва чуқур мавзунинг докторлик диссертацияси сифатида ҳам ҳимоя қилишимни таклиф этишди ва “Шарқ адабиётида рубоий” мавзuida кўп йиллардан буён изланишлар олиб бораман.

Шу жараёнда Нажмиддин аканинг таклифи ва тавсияси билан рубоий таржимасига қўл урдим ва ўттиз йилдан ошибдики, бу машғулотни қанда қилмай келаман. Натижада 200 дан зиёд форсийзабонн шоирларнинг 10 мингга яқин рубоийларини таржима қилиб, алоҳида китоблар ва турли тўпламларда чоп эттирдим.

Мен амалга оширган Абу Абдулло Рудакий, Абусаид Абулхайр, Умар Хайём, Абдулҳолик Ғиждувоний, Нажмиддин Кубро, Фаридиддин Аттор, Жалолиддин Румий, Паҳлавон Маҳмуд, Ҳофиз

Шерозий, Абулвафо Хоразмий каби 17 шоир ҳамда тожик халқ оғзаки ижодига мансуб икки мингдан зиёд рубоий таржимасини ўз ичига олган “Муҳаббат тароналари” тўплами машҳур бўлиб кетди. Хуршид Даврон ойнаи жаҳондаги “Кун ҳикмати” рукнида мунтазам равишда бу рубоийлардан намуналар бериб борди.

Эшқобил Шукур:

– Бизга Абусайд Абулхайр деган ҳассос бир шоирни кашф этиб бердингиз, – деди мақтаб.

Абдуҳамид Парда:

– Бобо Тоҳир дубайтийларини роса жаранглатиб таржима қилгансиз-да. Убайдий рубоийлари таржимаси ҳам зўр чиққан. – деб таърифлади ва китобга тақриз ёзиб, “Жаҳон адабиёти” журналича нашр эттирди.

Аҳмад Абдуллаев ва Бахтиёр Назаровларнинг ҳам ўзлари тақризлар ёзиб эълон қилишди.

Абдусалом Абдуқодиров, Дилшод Ражабга ўхшаганлар менинг таржималаримни ёдлаб, давраларда айтиб юришади.

Фарҳод Саидов менинг Бобо Тоҳирдан таржима қилган дубайтийларимдан саралаб, бир қўшиқ ҳам қилди.

Шерали Ҳожиёв ҳам мен таржима қилган рубоийларни ёдлаб олиб, “Беллашув” кўрсатувларида ўқиганларини эшитдим.

Менинг таржимамдаги “Донишмандлар тухфаси” номли рубоийлар тўпламини Камол Матёкубов ёстиғининг тагига қўйиб ётар экан.

Ғайрат Мажид ўз каналида менинг таржимамдаги шайх-шоирларнинг рубоийларини бериб боради.

Садриддин Салим Бухорий, Ҳамиджон Ҳомидийлар ўзларининг авлиёларга бағишланган китобларида менинг улар ижодидан қилган таржималаримдан намуналар беришди.

Махтумқули менинг тақдиримда

Умар Хайём ўз умрининг асосий қисмини сарфлаган фаннинг турли соҳаларидаги буюк кашфиётлари бир чеккада қолиб, у илмий изланишларидан чарчаган пайтларида турли дафтарларнинг хошияларига битган ва иккинчи даражали ҳисоблаган рубоийлари қомусий аллома номини дунёга танитганидай, мени ҳам илмий-ижодий фаолиятимнинг бир қирраси бўлган Махтумқули машҳур қилди.

Менинг Махтумқули билан қизиқишим шунчаки ихлос юзидан эди. Ҳолбуки, Махтумқули таржимони ва махтумқулишунос бўлиб қолдим.

Шу ўринда Каримбой Курамбоев бир умр менга хайрихоҳ бўлиб келганини алоҳида таъкидлаб ўтмоқчиман. Йирик махтумқулишунос олим бўлгани ҳолда менинг атоқли туркман шоири ижодидан қилган таржималаримни, хатолари бўлса ҳам, ҳамини қўллаб-қувватлаган (Ҳолбуки, бунинг учун менга тош отмаган одам қолмаган эди. Сафарбой Рўзимбоев билан Рўзимбой Йўлдошев ҳатто мен таржима қилган Махтумқулининг “Асарлар” тўпламини қоралаб аввал мақола ёзишди, кейин уни рисола қилиб чиқаришди). Демак, у киши менинг келажагимни кўра олган. Чунки кейинчалик мен бу ишга жиддий киришиб, буюк туркман шоири ва мутафаккири меросини тўлиқ таржима қилдим, у ҳақда рисола ёздим. Ўз таржималарим асосида унинг ҳикматлар тўпламини тартиб бердим. Қайта нашрлари билан бирга мен Махтумқулининг 9 та тўпламини чиқардим. Яна атоқли туркман шоири ва мутафаккири ҳақида турли нашрларда 21 та илмий ва илмий-омабоп мақола эълон қилдим, унга бағишланган 9 та халқаро илмий анжуманда маъруза қилдим. Шу тариқа Махтумқули менинг илмий-ижодий фаолиятимнинг бир қисмига айланди.

Атоқли туркман шоири ва мутафаккири Махтумқулининг мен таржима қилган “Асарлар” тўплами 2014 йилда Ўзбекистоннинг Биринчи Президенти Ислоҳ Каримов томонидан, “Элингга бахш айла” китоби 2017 йилда Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан Туркменистоннинг ўша даврдаги Президенти, ҳозирда Туркменистон Халқ Маслаҳати Раиси Гурбангули Бердимухамедовга тақдим қилинди.

Феруза Сапаева менинг Махтумқулидан таржималарим асосида диссертация ҳимоя қилди.

Албатта, мени элга танитгани учун Махтумқулидан бир умр миннатдорман ва шоир ижоди билан ҳаётимнинг охиригача шуғулланаман.

Бир куни келиб ортиқча вақт ва имкон топсам, Махтумқули бўйича иккита ишни қиламан: биринчиси – таржималаримни қайта кўриб чиқиб, аксариятини қайтадан эркин ижодий таржима қиламан: иккинчиси – Ўзбекистондаги қўлёзмалар асосида шоир асарларининг асл нусхасини таржимасиз, изоҳлар билан нашр эттираман.

Шов-шувли чиқишлар

Мен адабий жараёнда икки марта шов-шув кўтардим: бири – 1992 йили Ёзувчилар уюшмаси раиси бўлиб турган Жамол Камол

таржималарини танқид қилиб чиқиб, иккинчиси – 2004 йили модерн шоирларнинг бачканалиklarини ва саводсизликларини фош қилиб.

2004 йили “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” ҳафтанома-сида кетма-кет чиққан “Танқидчилик талаб даражасидами?”, “Сиз шеър ёзасизми ё одам кўркутасиз?..”, “Ҳар сўзнинг ўз ўрни бор” каби мақолаларим роса шов-шув бўлиб, мен мамлакат бўйлаб муҳокама объектига айланганман.

Ўнга мақолада ҳозирги шеърятни чиғирикдан ўтказиб, шу билан чиқиб кетмоқчи эдим, лекин тўхтатиб қўйишди.

Ўшанда маълум бўлдики, замонавий адабиёт мутахассисла-рининг ўзи адабий жараёни кузатиб, чиқаётган шеър ҳикояю китобларни ўқиб боришмас экан. Чунки мен бошлаган баҳсга қў-шиладиган, уни давом эттирадиган мард топилмади.

Тўра Мирзаев бечора:

– Эргашни қўлланглар – шоирлару мунаққидлар ичида яккала-ниб қолди, – деб Наим Карим, Умарали Норматов, Бахтиёр Назаров, Иброҳим Ҳаққулларни даъват қилди. Лекин бирортаси юрак қилиб майдонга чиқмади. Қайтанга:

– Сен янги шеърятнинг гўрини қазмоқчимисан?! – деб ўзим-ни маломат қилишди.

Биргина Иброҳим Ғафуров “Ноёб сўзлар поэзияси” номли мақоласида (“Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2004 йил 5 ноябрь) “Шеърятга тийрак талабчанлик билан ёндашишга интила-ётган Эргаш Очил...”, – дея каминани қўллагандай бўлган.

Қалам қайроғи

Талабаликда улуғ рус адиблари Лев Толстой, Фёдор Достоев-ский, Антон Чехов асарларини ўқиганимиз-ўқиган эди. Ўшалар-нинг таъсирида кундалик ёза бошладим ва бу машғулоти бир умр қанда қилмадим.

Ҳаким Термизий: “Юрагим сиқилиб кетган кезларда тасалли топиш учун ёзардим”, – деган экан. Мен ҳам тўлиб кетган юра-гимни бўшатиш учун кундалик юритаман.

Қамол Хўжандий, Абдурахмон Жомий каби авлиёлар қўнгил-ларидаги ўтга шеърдан таскин кидирганидек, мен ҳам юрагимни кундаликларга бўшатаман.

Кундалик ёзиш ҳам дардингни тўкишнинг бир йўли-да.

Бу машғулоти менинг фикрларимни чархлади, қаламимни ўт-кир қилди деб ўйлайман. Яна интизомга ўргатди – ҳар куни ни-

мадир қоралайдиган бўлдим. Ҳар куни ёзиш учун эса эътиборли бўлдим – атрофни, одамларни кузатдим ва кўрган-эшитганларимни қоғозга тушира бордим.

Қирк йилдан буён вақт мобайнида ёзилган кундаликлардан энди ўнлаб китоблар тайёрлаш мумкин. Жумладан, устозлар юбилеи баҳона ёзган мақолаларимга улар билан боғлиқ ҳангомаларни ҳам илова қиляпман – баҳонада ҳангомаларим дунё юзини кўряпти.

Менинг устозлар ва ҳамкасблар ҳақида ёзганларимнинг ўзи ёстиқдай бир китоб бўлади.

Гёте бир умр кундалик ёзган ва кундаликлари 13 жилдни ташкил қилган экан.

Бир озар адиби кундаликларини 12 жилдда нашр эттирибди.

Қорақалпоқ адиби Тўлепберген Қайипбергенов ҳам кундаликлари кўплигини айтган экан.

Каминанинг кундаликлари ҳам 20 дан зиёд китоб бўлса керак. Лекин мен машҳур шахс бўлмаганим учун уларнинг ичидан ҳикоят ва ривоятлар, ҳангомалар, адабий ўй-мулоҳазалар, ҳикматли сўзлар, шеърларни ажратиб олиб, ҳар бирини алоҳида китоб қиляпман. Кундаликлар ва ёндафтарлар кўпинча ёзилажак асарларнинг масаллиғи вазифасини ўтайди.

Бойсункур Мирзо Амир Хусрав Дехлавийнинг бутун адабий меросини тўплаб, илмий-танқидий матнини яратмоқчи бўлган экан. Лекин янгидан-янги асарлари чиқиб келаверибди.

– Бу ишнинг охирига етиб бўлмас экан, – деб охири бу фойдасиз ҳаракатни йиғиштириб қўйган экан.

Шунга ўхшаб, менинг кундалик ва ёндафтарларимнинг сон-саногини йўқ. Уларнинг охирига етиб бўлмайди. Дунёда менчалик кўп кундалик ёзган яна бир киши бўлмаса керак. Тартибга солишга умрим етмайдиган кўринади.

Мени илмий ишларим ва таржималарим қолиб, кундаликларим машҳур қилса, ажаб эмас.

Кундаликлар – муаллифнинг кўнгил кечинмалари, ҳаёти тарихигина бўлиб қолмай, у мансуб давр ва муҳит тарихи ҳамдир.

Мен кундаликларим воситасида бугуннинг хабарини эртага етказаман.

Менинг умрим бўйи ёзганларимни бир киши умр бўйи ўқиб тугатолмаса, ажаб эмас.

Ҳангома ҳақида ҳангома

Қайтанга ҳангомаларимнинг бозори чаққон чиқиб қолибди: Садриддин Айний, Иззат Султон, Азиз Қаюмов, Абдуқодир Ҳайитметов, Абдулаҳад Муҳаммаджонов, Тўра Мирзаев, Абдурахим Маннонов, Муҳаммаджон Имомназаров, Сулаймон Иноятлов, Бахтиёр Назаров, Иброҳим Ҳаққул, Абдусалом Абдуқодиров, Султонмурод Олим, Боқижон Тўхлиев, Раҳматулла Баракаев, Ҳамидулла Болтабоев, Адҳамбек Алимбеков, Хайрулла Ҳамидов ҳақидаги ҳангомаларимдан намуналар эълон қилдим.

Боқижон Тўхлиев, Қаҳрамон Ражаб ҳақидаги ҳангомаларим-ку алоҳида китоблар сифатида нашр этилди.

Султонмурод Олим, Ғулом Карим, Дилшод Ражаб ҳақидаги ҳангомаларимнинг ҳар бири ҳам чоғроққина китоблар бўлади.

Мени кундаликларим ёзувчи қилди.

Устозларим Султонмурод Олим, Собит Авезовлар ҳангомаларим орқали мени ёзувчи сифатида кашф этганларини эътироф этишди. Султонмурод ака:

– Қаҳрамон Ражаб ҳангомаларини ўқиб, сизни ёзувчи сифатида кашф этдим. Истеъдодингизнинг янги кирраси очилибди, – деса, Собит ака:

– Сен тўплаган “Шарқ ҳикоят ва ривоятлари” тўпламини ўқиб, ёзувчилик қобилиятинг борлигини ҳам кашф этдим, – дейди.

Одамлар

Турланиб-тусланишда ҳатто буқаламун ҳам одам боласининг олдида тушолмайди.

Одамлар вазиятга қараб минг бир қиёфага кирадилар.

Машхур шоир Абдулла Ориповнинг бир ҳазил шеъри бўлгучи эди: ўқиш ниятида олис шаҳарга йўл олган йигитни бутун қишлоқ аҳли таъна-маломат қилади. У кўп йиллик машаққатли таҳсил натижасида олий маълумотли муҳандис бўлиб қайтгач эса бу таъна-маълумотлар фахру таърифга айланади.

Мен ҳам чекка қишлоқдан биринчилардан бўлиб пойтахтга келиб ўқиётган талаба сифатида ҳаммага ўрнак эдим. Ҳар таътилда қишлоққа борганимда одамлар уйма-уй чақириб меҳмон қилишар, навбат етмаганлар хафа бўлиб қолишарди.

Ўқишни тугатгач илм қилиш, олим бўлиш мақсадида Тошкентда яшаб қолдим ва кўп йиллар қийналиб бечораҳол кун кечирдим.

– Мана, Эргаш шунча ўқиб ким бўлди?

– Эргаш бир умр ўқийди – у абадий талаба! – деб қишлоқда энди мени таъна-маломат ўқига нишон қилдилар.

Ниҳоят болаларим нуфузли олий ўқув юртларини тугатиб, обрўли идораларда ишга жойлашдилар. Мен ҳам ўзимни тиклаб олдим.

– Барибир ўқиган яхши экан-да, – деб яна мен билан ўғилларимни ибрат қилиб кўрсата бошладилар.

Бухоронинг чўлга туташ олис қишлоғидан келиб Ўзбекистон пойтахтида жойлашиш, Туркменистон, Тожикистон, Озарбайжонда танилиш, Ўзбекистон ва Туркменистоннинг нуфузли мукофотларини олишнинг ўзи бўлмаса керак. Мен бунга кўп йиллик муттасил меҳнатим эвазига эришдим.

Ўзбекистоннинг етакчи зиёлилари сафида борлигимдан фахрланаман.

Мен ўзим қадрлаган ва ҳурмат қилган кишиларнинг эътирофини қозонганман – шунинг ўзи илмий-ижодий фаолиятимга муносиб баҳо эмасми?

Мен бир умр улуғлар ҳаёти ва ижодини ўрганиб келдим.

Шу азизларнинг руҳи мени қўллаб келаётганга ўхшайди.

*Қаламга суяниб яшадим,
Қаламга суяниб ўламан.*

ОЛИМ ЧОП ЭТТИРГАН КИТОБЛАР

I. Монографиялар

1. Эргаш Очилов. Форсийдан ўзбекчага шеърий таржима муаммолари. – Тошкент: Шарқшунослик институти, 2013. – 236 бет.
2. Эргаш Очилов. Навоий ва Огаҳий (Монография). – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2022. – 160 бет.

II. Ўқув қўлланмалар

1. Ergash Ochilov. Tarjima nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Sharqshunoslik instituti, 2012. – 124 b.
2. Ergash Ochilov. Tarjimashunoslikning nazariy masalalari. – Toshkent: Sharqshunoslik instituti, 2014. – 260 b.
3. Ergash Ochilov. Badiiy tarjima masalalari. – Toshkent: Sharqshunoslik instituti, 2014. – 176 b.
4. Ergash Ochilov. Tarjima nazariyasi. – Toshkent: Sharqshunoslik instituti, 2014. – 140 b.
5. Ergash Ochilov, Nilufar Xodjaeva. Tarjima nazariyasi. – Toshkent: Sharqshunoslik universiteti, 2020. – 160 b.
6. Эргаш Очилов. Таржимашуносликнинг назарий масалалари. – Тошкент: “Innovatsiya-ziyo”, 2022. – 456 бет.
7. Эргаш Очилов, Нилуфар Ходжаева. Таржима назарияси. – Тошкент: “Innovatsiya-ziyo”, 2022. – 252 бет.

III. Рисолалар

1. Эргаш Очилов. Муборак сарчашмалар. – Тошкент: “Ўқитувчи”, 1997. – 88 бет.
2. Эргаш Очилов, Алишер Навоий. – Тошкент: “Abu matbuot-konsalt”, 2011. – 32 бет.
3. Эргаш Очилов. Бобур. – Тошкент: “Abu matbuot-konsalt”, 2011. – 32 бет.
4. Эргаш Очилов. Убайдуллахон (Қахрамон Ражаб билан ҳаммуаллифликда). – Тошкент: “Abu matbuot-konsalt”, 2011. – 32 бет.
5. Эргаш Очилов. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2012. – 136 бет.
6. Эргаш Очилов. Алишер Навоий. – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 192 бет.

7. Эргаш Очилов. Паҳлавон Маҳмуд. – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 144 бет.
8. Эргаш Очилов. Махтумқули. – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2015. – 160 бет.
9. Ergash Ochilov. Alisher Navoiy. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2015. – 192 bet.
10. Ergash Ochilov. Zahiriddin Muhammad Bobur. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2015. – 136 bet.
11. Ergash Ochilov. Pahlavon Mahmud. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2015. – 144 bet.
12. Эргаш Очилов. Нафис мажлислар (Илмий-оммабоп рисо-
лалар). 2 жилдли. 1-жилд. – Тошкент: “Info Capital Group”, 2018.
– 224 бет.
13. Эргаш Очилов. Нафис мажлислар (Илмий-оммабоп рисо-
лалар). 2 жилдли. 2-жилд. – Тошкент: “Info Capital Group”, 2018.
– 212 бет.
14. Эргаш Очилов. Бадиий тасвир маҳорати (Раҳматулла Ба-
ракаев билан ҳаммуаллифликда). – Тошкент: “Мухаррир”, 2021.
– 48 бет.
15. Эргаш Очилов. Алп олимнинг мўъжизалари (Бадиха). –
Тошкент: “BODOMZOR INVEST”, 2022. – 200 бет.
16. Эргаш Очилов. Бокижон Тўхлиев хангомалари. – Тошкент:
“Баёз”, 2024. – 64 бет.
17. Эргаш Очилов. Шайбонийхон (Қаҳрамон Ражабов билан
ҳаммуаллифликда). – Тошкент: “Фан”, 2025. – 200 б.
18. Эргаш Очилов. Убайдуллахон (Қаҳрамон Ражабов билан
ҳаммуаллифликда). – Тошкент: “Фан”, 2025. – 112 б.

IV. Мақолалар тўпламлари

1. Эргаш Очилов. Бир ҳовуч дур. – Тошкент: “O‘zbekiston”,
2011. – 240 бет.
2. Эргаш Очилов. Барҳаёт сиймолар. – Тошкент: “O‘zbekiston”,
2012. – 424 бет.
3. Иброҳим Ҳаққул, Эргаш Очилов. Ишқ ва ҳайрат олами. –
Тошкент: “O‘zbekiston”, 2016. – 304 бет.
4. Истиклол даври ўзбек навоийшунослиги. 30-жилдлик. 23-
жилд. Эргаш Очилов. Бир ҳовуч дур (Навоий ғазаллари ва байт-
лари шарҳи). Тўлдирилган ва тузатилган 2-нашри. – Тошкент:
“Тамаддун”, 2022. – 320 бет.

V. Луғат

1. Эргаш Очилов. Таржимашунослик терминларининг изоҳли луғати. – Тошкент: Шарқшунослик институти, 2014. – 264 бет.

VI. Таржима китоблар

1. Ишқ дафтари. Рубойилар (Форсийдан Эргаш Очилов таржимаси). – Тошкент: “Маънавият”, 2000. – 96 бет.

2. Муҳаббат тароналари. Рубойилар (Форсийдан Эргаш Очилов таржимаси). – Тошкент: “Шарқ”, 2000. – 432 бет.

3. Этик кийган мушук. Рус халқ эртаги (Русчадан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Фан”, 2005. – 16 бет.

4. Тулкича ва ўқловча. Рус халқ эртаги (Русчадан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Фан”, 2005. – 16 бет.

5. Қўёнчанинг уйчаси. Рус халқ эртаги (Русчадан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Фан”, 2005. – 16 бет.

6. Маша ва айиқ. Рус халқ эртаги (Русчадан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Фан”, 2005. – 16 бет.

7. Оққушлар. Рус халқ эртаги (Русчадан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Фан”, 2005. – 16 бет.

8. Уч айиқ. Рус халқ эртаги (Русчадан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Фан”, 2005. – 16 бет.

9. Абжир йигитча. Рус халқ эртаги (Русчадан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Фан”, 2005. – 16 бет.

10. Бременлик машшоқлар. Рус халқ эртаги (Русчадан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Фан”, 2005. – 16 бет.

11. Убайдий. Дийдор орзуси. Рубойилар (Таржимон ва нашрга тайёрловчи Эргаш Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2007. – 240 бет.

12. Умар Хайём. Рубойилар (Форсийдан Ш.Шомухамедов ва Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Шарқ”, 2008. – 176 бет.

13. Минг бир рубой (Форсийдан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Фан”, 2009. – 244 бет.

14. Донишмандлар туҳфаси. Рубойилар (Форсийдан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2009. – 400 бет.

15. Мулланафас. Муҳаббат фасли (Туркман тилидан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2010. – 120 бет.

16. Ruboiy gulshani (Forsiydan E.Ochilov tarjimas). – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2010. – 184 бет.

17. Абдурахмон Жомий. Муҳаббат мазҳаби (Таржимон, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи). – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2011. – 128 бет.

18. Саййид Имодиддин Насимий. Мен бу жаҳонга сиғмасман (Озарбайжончадан У.Қўчқор ва Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2012. – 192 бет.

19. Махтумқули. Устозингдан айрилма (Туркман тилидан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2012. – 184 бет.

20. Умар Хайём. Тириклик тилсими. Рубоийлар (Форсидан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2012. – 160 бет.

21. Махтумқули. Ҳикматлар (Туркман тилидан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2013. – 248 бет.

22. Махтумқули. Асарлар (Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Академнашр”, 2013. – 534 бет.

23. Адиб Аҳмад Югнакий. Ҳибат ул-хақойик (Э.Очилов таълифи). – Тошкент: “Шарқ”, 2013. – 40 бет.

24. Саъдий Шерозий. Ҳаёт ҳикмати (Форсидан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 224 бет.

25. Жалолиддин Румий. Муҳаббат маъвоси. Рубоийлар (Форсидан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 248 бет.

26. Афғонистон халқлари оғзаки шеърятидан намуналар (Тузувчи, таржимон ва сўзбоши муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Турон-иқбол”, 2014. – 312 бет.

27. Махтумқули. Булбул ноласи (Туркман тилидан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Hilol-nashr”, 2014. – 816 бет.

28. Mahtumquli. Hikmatlar (Turkman tilidan E.Ochilov tarjimasini). – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2015. – 248 bet.

29. Jaloliddin Rumi. Muhabbat mavosi. Ruboiylar (Fors-tojik tilidan E.Ochilov tarjimasini). – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2016. – 248 bet.

30. Махтумқули. Элингга бахш айла (Туркман тилидан Эргаш Очилов таржимаси). – Тошкент: “Тасвир”, 2017. – 734 бет.

31. Адиб Собир Термизий. Девон (Форс-тожик тилидан Эргаш Очилов, Чустий, Махмуд Ҳасаний таржимаси). – Тошкент: “Наврўз”, 2017. – 540 бет.

32. Махтумқули. Даврон топилмас. Сайланма (Туркман тилидан Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “Nurafshon Busines”, 2018. – 464 бет.

33. Бердак. Халқ учун (Таржимон, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Ijod-print”, 2021. – 172 б.

34. Абдуҳолик Ғиждувоний. Рубоийлар (Форсидан Эргаш Очилов таржимаси). – Тошкент: “Splendid Idea”, 2022. – 180 б.

35. Баҳоуддин Нақшбанд. Рубоийлар (Форсидан Эргаш Очилов таржимаси). – Тошкент: “Splendid Idea”, 2022. – 220 бет.

36. Махтумқули. Асарлар (Таржимон, сўзбоши муаллифи ва изоҳларни тузувчи Э.Очилов) // “Туркий адабиёт дурдоналари”, 100 жилдлик, 92-жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2022. – 712 бет.

37. Адиб Аҳмад Югнакий. Ҳибат ул-ҳақойиқ (Шеърӣ табдилни амалга оширувчи ва сўзбоши муаллифи: Э.Очилов) // Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг. Адиб Аҳмад Югнакий. Ҳибат ул-ҳақойиқ // “Туркий адабиёт дурдоналари”, 100 жилдлик, 3-жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2022. – 569–600 бетлар.

38. Андалиб. Асарлар (Таржимон ва сўзбоши муаллифи: Э.Очилов) // “Туркий адабиёт дурдоналари”, 100 жилдлик, 94-жилд. Туркман адабиёти. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2022, 3–153-бетлар.

39. Ўзбек ривоят ва ҳикоятлари. Ўзбек ва француз тилларида (Тўпловчи: Э.Очилов, таржимон: Ж.Санакулов). – Paris: Conseil international de la langue franc, aise, 2024. – P. 176.

40. Алишер Навоий. Афоризмлар (ўзбек, турк, инглиз ва хитой тилларида). Тўпловчи ва ҳозирги ўзбек тилига табдил қилувчилар: Э.Очилов, Д.Юсупова. Таржимонлар: Ш.Мелибоева (турк), Г.Одилова (инглиз), Л.Хиелиан (хитой). – Тошкент: “Дизайн маркет”, 2012. – 240 б.

41. Ahmad Yugnakiy. Hibatul haqoyiq (Tabdil qiluvchi E.Ochilov) / O‘zbek adabiyoti hazinasidan, 200 jildlik, 4-jild. Yusuf Xos Hojib. Qutadg‘u bilig. Ahmad Yugnakiy. Hibatul Haqoyiq. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2025. – B. 566 – 587.

VII. Нашрга тайёрланган тўпламлар

1. Умрбокий кўшиқлар (тўплаб нашрга тайёрловчи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2002. – 224 бет.

2. Шода-шода марварид. Ўзбек халқ кўшиқлари (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2006. – 416 бет.

3. Ҳофиз Шерозий. Ишқ гавҳари (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2006. – 224 бет.

4. Алишер Навоий. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчилар С.Муталлибов, Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2006. – 224 бет.

5. Алишер Навоий. Бир парипайкар ғами (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2006. – 176 бет.

6. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Сочининг савдоси тушти (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2007. – 288 бет.

7. Саъдий Шерозий. Ҳикматга тўла олам (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2007. – 256 бет.

8. Махтумқули. Дунё ўтиб борадир (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2007. – 240 бет.

9. Амирий. Қошинга тегузмағил қаламни (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифлари А.Мадаминов, Э.Очилов, З.Қобилова). – Тошкент: “Шарқ”, 2008. – 336 бет.

10. Жалолиддин Румий. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2008. – 272 бет.

11. Муқимий. Кўнглум сандадур (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2009. – 272 бет.

12. Фузулий. Ғамзасин севдунг, кўнгул (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2009. – 304 бет.

13. Иброҳим Ҳаққул. Мушоҳада ёғдуси (Адабий ўйлар, ҳикматлар, лутфлар). Тўплаб нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи Э.Очилов. – Тошкент: “Фан”, 2009. – 384 бет.

14. Sharq rivoyatlari (Nashrga tayyorlovchi, so‘zboshi va izohlar muallifi E.Ochilov). – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2010. – 136 b.

15. Фаридуддин Аттор. Ҳикматлар ва ҳикоятлар (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Муҳаррир”, 2010. – 412 бет.

16. Алишер Навоий. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчилар С.Муталлибов, Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2010. – 224 бет (Иккинчи нашри).

17. Hikmatlar xazinası (Nashrga tayyorlovchi, so‘zboshi va izohlar muallifi) – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2010. – 240 b.

18. Alisher Navoiy hikmatlari (Nashrga tayyorlovchi, so‘zboshi va izohlar muallifi E.Ochilov). – Toshkent: “Tamaddun”, 2011. – 128 b.

19. Атойи. Жондан азиз жонона (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2011. – 304 бет.

20. Алишер Навоий. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2011. – 408 бет.
21. Амир Хусрав Деҳлавий. Ёр васли (Тўпловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2011. – 128 бет.
22. Мирзо Абдулқодир Бедил. Ҳайрат ойинаси (Тўпловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2011. – 152 бет.
23. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Санга кўнглумни олдурдум (Тузувчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2011. – 104 бет.
24. Алишер Навоий. Ишқ тилсими (Тузувчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2011. – 112 бет.
25. Жорж Гордон Байрон. Ушалмаган орзулар (Тузувчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2011. – 152 бет.
26. Михаил Юрьевич Лермонтов. Сузиб борар бир оппоқ елкан (Тузувчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2011. – 152 бет.
27. Ҳайнрих Ҳайне. Бир қиз қуйлар. – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2012. – 184 бет.
28. Вильям Шекспир. Бир қатим нур. – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2012. – 192 бет.
29. Александр Сергеевич Пушкин. Эсимдадир ажиб дам ҳали. – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2012. – 184 бет.
30. Абу Али ибн Сино. Мен англаган дунё (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2012. – 272 бет.
31. Фаридиддин Аттор. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2012. – 256 бет.
32. Меҳригиёҳ. Ўзбек халқ кўшиқлари (Тўпловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2012. – 320 бет.
33. Умрбоқий кўшиқлар. 1-жилд (Тўплаб нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2013. – 456 бет.
34. Умрбоқий кўшиқлар. 2-жилд (Тўплаб нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2013. – 416 бет.

35. Шарқ ҳикоят ва ривоятлари. 1-китоб (Тўплаб нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2013. – 528 бет.

36. Алишер Навоий. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 256 бет.

37. Саъдий Шерозий. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 248 бет.

38. Юсуф Хос Ҳожиб. Аҳмад Югнакий. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 256 бет.

39. Тарас Шевченко. Мени ёд эт (Тўпловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 192 бет.

40. Машраб. Агар ошиқлигим айтсам (Тузувчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 248 бет.

41. Огаҳий. Жамолинг жилваси (Тузувчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 176 бет.

42. Алишер Навоий. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Мубтало бўлдум санга. Машҳур қўшиқлар кутубхонаси (Тузувчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 320 бет.

43. Мунис. Огаҳий. Мушкин қошининг ҳайъати. Машҳур қўшиқлар кутубхонаси (Тузувчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 224 бет.

44. Фузулий. Машраб. Ахтариб келдим сени. Машҳур қўшиқлар кутубхонаси (Тузувчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 216 бет.

45. Муқимий. Фурқат. Эй чехраси тобоним. Машҳур қўшиқлар кутубхонаси (Тузувчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 264 бет.

46. Ибрат мактаби. Ривоят ва ҳикоятлар (Тўпловчи ва сўзбоши муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 320 бет.

47. Адолат тарозиси. Ривоят ва ҳикоятлар (Тўпловчи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 288 бет.

48. Донолар суҳбати. Ривоят ва ҳикоятлар (Тўпловчи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 280 бет.

49. Рамзлар силсиласи. Ривоят ва ҳикоятлар (Тўпловчи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 296 бет.

50. Маърифат дафтари. Ривоят ва ҳикоятлар (Тўпловчи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 368 бет.

51. Жалолиддин Румий. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 248 бет.

52. Аҳмад Яссавий. Сулаймон Боқирғоний. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 272 бет.

53. Шота Руставели. Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 184 бет.

54. Мирзо Ғолиб. Умрим гули (Тўпловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 160 бет.

55. Федерико Гарсиа Лорка. Ой тўлишган кечада (Тузувчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 192 бет.

56. Расул Ҳамзатов. Умр қарвони (Тўпловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 200 бет.

57. Қайсин Қулиев. Ҳайрат (Тўпловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2013. – 184 бет.

58. Фузулий. Қалб гавҳари (Тузувчи, таржимон ва изоҳларни тайёрловчи Э.Очилов). – Тошкент: “Ҳилол-нашр”, 2014. – 432 бет.

59. Саъдий Шерозий. Маърифат ёғдуси (Тузувчи, таржимон ва изоҳларни тайёрловчи Э.Очилов). – Тошкент: “Hilol-nashr”, 2014. – 472 бет.

60. Alisher Navoiy. Hikmatlar (To‘plovchi, so‘zboshi va izohlar muallifi E.Ochilov). – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2015. – 256 bet.

61. Sa’diy Sheroziy. Hikmatlar (Nashrga tayyorlovchi va so‘zboshi muallifi E.Ochilov). – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2015. – 248 bet.

62. Нодира. Тушумда кўрсам эди. – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2015. – 240 бет.

63. Muqimiy. Furqat. Ey chehrasi tobonim (To‘plovchi, so‘zboshi va izohlar muallifi E.Ochilov). – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2015. – 264 bet.

64. Farididdin Attor. Hikmatlar (Nashrga tayyorlovchi va so‘zboshi muallifi E.Ochilov). – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2016. – 256 bet.

65. Ogahiy. Jamoling jilvasi (Tuzuvchi E.Ochilov). – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2016. – 176 bet.

66. Mehriyoh. Ozbek xalq qishlari (To‘plovchi, so‘zboshi va

izohlar muallifi E.Ochilov). – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2016. – 320 bet.

67. Munis. Ogahiy. Mushkin qoshining hayati (To‘plovchi, so‘zboshi va izohlar muallifi E.Ochilov). – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2016. – 224 bet.

68. Ramzlar silsilasi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2015\$ 2017\$ 2018. – 296 bet.

69. Амирий. Девон. I. Ўзбекча шеърлар (Нашрга тайёрловчилар А.Мадаминов, Э.Очилов, З.Қобилова, О.Давлатов). – Тошкент: “Tamaddun”, 2017. – 464 бет.

70. Абдурахмон Жомий. Муҳаббат махзани (Тузувчи М.Кежабек. Нашрга тайёрловчилар Н.Жаббор, Э.Очилов, С.Саййид, Ғ. Мажид). – Тошкент: “Тасвир”, 2018. – 888 бет.

71. Шарқ ҳикоят ва ривоятлари, 2 жилдли, 1-жилд (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2018. – 528 бет; 2-жилд. – 464 бет.

72. Шарқ ҳикоят ва ривоятлари, 2 жилдли, 2-жилд (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2018. – 464 бет.

73. Огаҳий. Ҳикматлар (Тўплаб нашрга тайёрловчи, сўзбоши муаллифи ва изоҳларни тузувчи Э.Очилов). – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2021. – 224 б.

74. Муқимий. Интизор (Қўшиқлар). Тузувчи ва сўзбоши муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Иқтисодиёт”, 2021. – 144 б.

75. Огаҳий. Ҳикматли сўзлар (Тўпловчи, изоҳларни тузувчи, сўзбоши ва табдил муаллифи: Эргаш Очилов). – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2022. – 136-бет.

76. Фузулий. Девон. Лайли ва Мажнун (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши муаллифи ва изоҳларни тузувчи Э.Очилов) \ “Туркий адабиёт дурдоналари”, 100 жилдлик, 58-жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2022. – 584 бет.

77. Саккокий. Девон (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши муаллифи ва изоҳларни тузувчи Э.Очилов) / Ўзбек адабиёти хазинасидан, 200 жилдлик, 12-жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2025. – Б. 3 – 164.

78. Увайсий. Дилшод. Маҳзуна. Анбар Отин. Самар Бону. Муаззам. Ҳакима. Нозимахоним. Мутриба. Сайланма (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши муаллифи ва изоҳларни тузувчи Э.Очилов) / Ўзбек адабиёти хазинасидан, 200 жилдлик, 36-жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2025. – 576 бет.

Жами: 151 та.

ДИССЕРТАЦИЯ

1994

“Рубойй таржимасида шакл ва мазмун бирлиги. Номзодлик диссертацияси. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Адабиёт институти, 1994 йил 28 сентябрь. – 182 б.

МАҚОЛАЛАР

а) халқаро

1. Ҳофизнинг ўзбек таржимони // “Сино”, Техрон, 2001, Куз (№ 3). – Б. 11 – 13.
2. Форс-тожик шеърятининг устоди // “Сино”, 2004, Баҳор (№ 13). – Б. 46 – 47.
3. Шоирлар сардафари // “Сино”, 2004, Куз (№ 15). – Б. 36 – 43.
4. Ўзбек адабиёти / Ўзбекистон (китоб-альбом). – Техрон, 2004.
5. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси / Ўзбекистон (китоб-альбом). – Техрон, 2004.
6. Ўзбекистон олий ўқув юртлари / Ўзбекистон (китоб-альбом). – Техрон, 2004.
7. Маданий марказлар / Ўзбекистон (китоб-альбом). – Техрон, 2004.
8. Навоий ғазалларида комил инсон тимсоллари // “Қирғизистонда замонавий ўзбек мактаби”, 2004, № 8. Б. 11 – 14.
9. Навоий ғазалларида комил инсон тимсоллари // “Қирғизистонда замонавий ўзбек мактаби”, 2004, № 9. – Б. 6 – 9.
10. Ғафур Ғулом ва Мирзо Бедил / Бедил ва ўзбек маънавияти (Мақолалар тўплами). – Техрон-Тошкент, 2005. – Б. 118 – 127.
11. Бедил асарлари ўзбек тилида / Бедил ва ўзбек маънавияти (Мақолалар тўплами). – Техрон-Тошкент, 2005. – Б. 128 – 141.
12. Ҳаёт муаллими // “Сино”, 2005, Куз, (№ 19). – Б. 11 – 18.
13. Тарихчаи адабиёти ўзбек / Сиймои фарҳанги Ўзбекистон. – Техрон: интишороти байналмилали, 2006. – С. 171 – 213.
14. Жаҳоний тариқат асосчиси // “Сино” журнали, 2006, Қиш (№ 24). – Б. 22 – 27.
15. Навоий назари тушган авлиё // “Сино” журнали, 2006, Ёз (№ 22). – Б. 18 – 23.
16. Низомий асарлари ўзбек тилида / Низомий ва ўзбек адабиёти (Мақолалар тўплами). – Техрон, 2007. – Б. 37 – 55.
17. Буюк ақударинг умр баёни // “Туркменистан” газетаси, 2007 йил, 15 ноябрь.
18. Изучение жизни и творчества Махтумкули в Узбекистане / Махтумкули и его эпоха. – Казань, 2008. – С. 53 – 56.

19. Румиёна таржималар // Таржимаҳои румиёна (Ўзбек ва афғон тилларида) // “Жомеаи маданият” журнали, Афғонистон, № 7-8, 2008. – С. 20 – 21.
20. Рудакий асарлари ўзбек тилида // “Сино”, 2008, № 30 (Ёз). – Б. 11 – 19.
21. Рудакий асарларининг ўзбек тилига таржимаси (форс тилида) // “Сино”, 2009, № 34-35-36. – Б. 24 – 36.
22. Осори Низоми ба забони ўзбаки // “Номаи форсий” журнали, Техрон, 2012, № 1-2, 43 – 63.
23. Magtumlugunun doredijiligi ozbek edebiyatunda // “Edebiyat we sungat” (Turkmenistan), 2013 yul 22 noyabr
24. Творчество Махтумкули в Узбекистане // “Miras”, Туркменистан, 2013, № 4. – Б. 41 – 49.
25. Камол Хўжандий ва ўзбек адабиёти (Хўжандда камолхонлик (интервью) // “Суғд ҳақиқати”, 2016 йил, 2 ноябрь.
26. Садриддин Айний ва Ғафур Ғулом // “Суғд ҳақиқати” (Тожикистон, Хўжанд), 2018 йил, 28 февраль.
27. Айний ҳақидаги ҳикоятлар // “Халқ овози” (Тожикистон, Душанбе), 2018 йил 5 апрель.
28. Ahmed Yesevi / Kul Hoca Ahmed Yesevi (Makalalar kitabi). – Ankara, 2018. – S. 103 – 119.
29. “Hikmetler kulliyati” hakkında / Kul Hoca Ahmed Yesevi (Makalalar kitabi). – Ankara, 2018. – S. 491 – 496.
30. Дилкаш давралар // “Қадрият” (Хўжанд (Тожикистон), № 7-8 (апрель).
31. Душанбе хангомалари // «Халқ овози» (Душанбе), 2018 йил, 18 ноябрь.
32. Башарият шоири // «Суғд ҳақиқати», 2018 йил, 14 ноябрь.
33. Соҳир сатрлар // «Суғд ҳақиқати», 2018 йил, 28 ноябрь.
34. Таъсири эҷодиёти Бедил ва адабиёти ўзбек / “Найистони маърифат” (Китоби аввал). – Хўжанд: Ношир”, 2018. – С. 44 – 50.
35. Башарият шоири // “Шарқнома”, Хўжанд (Тожикистон), 2018, № 3-4. – Б. 3 – 5.
36. Адиб Собир Термизийнинг адабий мероси // “Суғд ҳақиқати”, 2019 йил, 1 май.
37. Bir Nevâî Araştırmacısı Olarak İbrahim Hakkul / İlim ve marifet nurlari. Prof. Dr. İbrahim Hakkul’a armağan kitabı (Makaleler). – Türkiye: Karabük, 2020. – S. 37 – 42
38. İlmin Zahmeti ve Âlimin Kısmeti // İlim ve marifet nurlari. Prof. Dr. İbrahim Hakkul’a armağan kitabı (Makaleler). – Türkiye: Karabük, 2020. – S. 51 – 64.

39. Ali Şîr Nevâî'nin Farsça Eserleri ve Çeviri Problemleri // İlim ve marifet nurları. Prof. Dr. İbrahim Hakkul'a armağan kitabı (Makaleler. – Türkiye: Karabük, 2020. – S. 183 – 190.

40. Муҳаббат гулшанининг соҳибнавоси / Филология ва маданият масалалари (Илмий-услубий мақолалар тўплами). № 2. – Карабук (Туркия), 2020. – Б. 495 – 501.

41. Адабиёт илмининг билимдони эди // “Адабиёт газетаси”, Баку, 2022, 16 июль.

42. “Маҳбуб ул-қулуб”и дўстон // “Адабиёт ва санъати”, 2023 йил, 9 февраль (Тожикистон).

43. Nevayi ve Mevlana Lütî / Ali Şîr Nevâî'nin eserleri ve kültürel etkileri. – Ankara: Başkent Üniversitesi, 2023. – S. 138 – 144.

44. Nevaî ve Âgehî / “Özbekistan araştırmaları” (Dil / Edebiyat / Folklor / Tarih). – Kayseri: Kimlik yayınları, 2023. – S. 28 – 46.

45. Алишер Навоий ва Камол Хўжандий / “Ўзбек филологиясининг долзарб масалалари, 32-китоб. – Хўжанд: “Кова”, 2023. – Б. 60 – 74.

46. Одамнинг жони // “Сугд ҳақиқати”, 2024 йил 6 март (Тожикистон).

47. Устод Айний ва Ғафур Ғулом // “Адабиёт ва санъат”, 2024 йил 24 июнь (Тожикистон).

48. Фузулийнинг ўзбек адабиётига таъсири масаласи / “Məhəmməd Füzuli və özbək ədəbiyyatı”. – Bakı: “Zərdabi Nəşr”, 2024. – B. 100 – 116 (Алмаз Улвий билан ҳаммуаллифликда)

49. Литературное влияние Навои на творчество Махтумкули (туркман, англиз ва рус тилларида) // “Мирас” (Туркменистан), 2024, № 4. – С. 55 – 70.

50. The Literary Legacy of Adib Sobir Termizi / International Journal Of Literature And Languages, Volume 05, Issue 06, June 2025.

б) маҳаллий

1991

1. Рубойи таржимасида вазн муаммоси / Таржима муаммолари (Мақолалар тўплами), III китобдан иборат, 1-китоб. – Тошкент-Самарқанд, 1991. – Б. 70 – 76.

2. Сўфиёна рубойлар таржимаси / Таржима муаммолари (Мақолалар тўплами), III китобдан иборат, 1-китоб. – Тошкент-Самарқанд, 1991. – Б. 77 – 83.

1992

3. Сўз – Илоҳий... // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 1992 йил 6 март.

4. Умр – ялт этган лаҳза // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 1992 йил 27 март.

1993

5. Нақшбандийми, Нақшбанд // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 1993 йил, 30 апрель.

1996

6. Ҳақиқат асрори // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” ҳафта-номаси, 1996 йил 15 март.

1999

7. Паҳлавон Маҳмуд рубойларида футувват ғоялари // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 1999, № 2. – Б. 13 – 21.

8. Убайдийнинг форсий рубойлари // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 1999, № 6-сон. – Б. 5 – 12.

2000

9. Дарвеш – комил инсон тимсоли // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2000, № 2. – Б. 3 – 8.

10. Футувват ва Убайдий ижоди // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2000, № 6. – Б. 6 – 10.

11. Ишқ – камолот калити // “Ёшлик”, 2000, № 3-сон. – Б. 3 – 4.

12. Фарҳод – комил инсон // “Тафаккур”, 2000, № 3. – Б. 33 – 39.

13. Футувват ва рубой / “Адабиёт кўзгуси” (Мақолалар тўплами), № 6. – Тошкент, 2000. – Б. 65 – 67.

14. Убайдий рубойларида тасаввуф оҳанглари / “Адабиёт кўзгуси”, № 6. – Тошкент, 2000. – Б. 157 – 167.

15. Мардлар маслағи // “Фан ва турмуш”, 2000, № 1. – Б. 12 – 13.

16. Рубойнавис шайхлар // “Фан ва турмуш”, 2000, № 4. – Б. 22 – 23.

2001

17. Навоий ғазалларида комил инсон тимсоллари // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2001, № 1. – Б. 7 – 14.

18. Навоий идеалидаги комил инсонлар // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2001, № 5. – Б. 7 – 14.

19. Комилликнинг икки йўли / Навоийнинг ижод олами (Мақолалар тўплами). – Тошкент: “Фан”, 2001. – Б. 123 – 144.

20. Туйғулардан яралган олам // “Ёшлик”, 2001, № 5–6. – Б. 27 – 30.

21. “Кўнгуллар бўлди нуроний...” // “Ҳидоят”, 2001, № 1. – Б. 30 – 31.

22. “Илоҳи, ўзинг сори йўл кўргуз...” // “Ҳидоят”, 2001, № 10. – Б. 24 – 25.

23. Навоий – иккинчи минг йиллик даҳоси. “Тафаккур” журнали саволларига жавоблар // “Тафаккур”, 2001, № 1-сон. – Б. 28 – 29.

24. Комил инсон ҳақидаги қарашлар / / “Ишонч”, 2001 йил 9 февраль.

25. Никоҳ тўйи кўшиқлари // “Ишонч”, 2001 йил 28 февраль – 2 март.

26. “Қаро холига бахш этгум...” // “Ишонч”, 2001 йил 16 март.

27. Бири подшоҳ, бири валий эрдилар // “Қишлоқ ҳаёти”, 2001 йил 13 февраль.

28. Пири комилларга эргашиб... // “Қишлоқ ҳаёти”, 2001 йил 13 апрель.

29. Қалбдан бошланади комиллик йўли // “Ишонч”, 2001 йил 14 февраль.

30. Бутун йилга татигулик кун // “Ишонч”, 2001 йил 22 март.

31. Шоирлар сардафтари // “Ишонч”, 2001 йил 3 ноябрь.

32. Сийрати дарвешу сурати шоҳ // “Ёш куч”, 2001, № 9. – Б. 13.

33. Шайх Нажмиддин Кубро жасорати // “Ишонч”, 2001 йил 16 ноябрь.

34. Ҳикмат садолари // “Ишонч”, 2001 йил 14 декабрь.

2002

35. “Шеърят чечаклари асло сўлмайди” // “Ишонч”, 2002 йил 20 февраль.

36. “Ҳикмат қасри” // “Ишонч”, 2002 йил 27 февраль.

37. “Дунёнинг мангу мўъжизаси” // “Ишонч”, 2002 йил 8 март.

38. Туйғулар – дарё, юраги – осмон...” // “Фидокор”, 2002 йил 14 март.

39. Комиллик мақоми сари // “Қишлоқ ҳаёти”, 2002 йил 21 май.

40. Ишқ камолотга етаклайди...” // “Ишонч”, 2002 йил 22 май.
41. Истеъдоди ғазалларда намоён // “Ишонч”, 2002 йил 16 июль.
42. Адиб Собир Термизий / “Ишонч”, 2002 йил 4 сентябрь.

2003

43. Ғафур Ғулом ва Шарқ адабиёти // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2003, № 2-сон. – Б. 13 – 19.
44. Навоий назари тушган авлиё // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2003, № 5. – Б. 84 – 88.
45. Комил инсон ғояси // “Ишонч”, 2003 йил 8 февраль.
46. Бетакрор шахсият, самимий шеърият // “Ишонч”, 2003 йил 14 февраль.
47. Мирзо Ғолиб // “Ишонч”, 2003 йил 22 февраль.
48. “Юрак йўлга чикди” // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2003 йил 7 март.
49. “Сен сояга боқ, шуъладан излайди висол...” // “Ишонч”, 2003 йил 28 март.
50. “Одамлик мазмуни тоғлардан буюк” // “Ишонч”, 2003 йил 9 апрель.
51. Ғафур Ғулом ва Шарқ адабиёти // “Ишонч”, 2003 йил 30 апрель.
52. “Бедилнинг шеъридай фалсафий умр...” // “Ишонч”, 2003 йил 6 май.
53. Ўз ўқувчиларини топган мавзу // “Ишонч”, 2003 йил 27 июнь.
54. Жаҳоний тариқат асосчиси // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2003 йил 25 июль.
55. Жаҳонга сиғмаган шоир // “Ишонч”, 2003 йил 1 сентябрь.
56. Азиз авлиё, ҳассос шоир // “Ишонч”, 2003 йил, 11 октябрь.
57. Шоҳлар дарवेशи-ю дарवेशлар шоҳи // “Ишонч”, 2003 йил 28 ноябрь.

2004

58. Мужрим Обид // “Ишонч”, 2004 йил 20 январь.
59. “Нафъинг агар халққа бешакдурур” // “Ишонч”, 2004 йил 17 март.
60. Мажнун – Ҳақ ошиғи / Навоийга армуғон (Мақолалар тўплами), № 4. – Тошкент, 2004. – Б. 64 – 70.

61. Пахлавон Маҳмуд рубойлари / “Адабиёт кўзгуси” (Мақолалар тўплами, № 8. – Тошкент: “Халқ мероси”, 2004. – Б. 67 – 75.
62. “Сиз шеър айтасизми ё одам кўркутасиз?...” // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2004 йил 17 сентябрь.
63. Ҳар сўзнинг ўз ўрни бор // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2004 йил 3 декабрь.
64. Фарҳод – комиллик тимсоли // “Ишонч”, 2004 йил 9 январь.
65. Навоийнинг форсий рубойлари // “Ишонч”, 2004 йил 23 январь.
66. Дантени илҳомлантирган Ибн Сино // “Ишонч”, 2004 йил, 3 февраль.
67. Эл ардоғидаги шоир // “Ишонч”, 2004 йил 5 март.
68. Фузулий // “Ишонч”, 2004 йил 24 март.
69. Рубой – қалб қўшиғи / “Ишонч”, 2004 йил, 3 апрель.
70. Умар Хайём // “Ишонч”, 2004 йил 6 апрель.
71. Ҳассос кўнгил мавжлари // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2004 йил 25 июнь.
72. Танқидчилик талаб даражасидами? // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2004 йил 6 август.
73. Адабиётнинг андишасини қилдим // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2004 йил 22 октябрь.
74. Навоий ҳикматлари // “Ишонч”, 2004 йил 27 август.
75. Нафс // “Ишонч”, 2004 йил 2 июнь.
76. “Ҳар ким кўрсанг – Хизр бил” // “Ишонч”, 2004 йил 2-3 ноябрь.
77. Қатрада – уммон // “Фан ва турмуш”, 3004, № 4-5. – Б. 38 – 39.

2005

78. Жомий – Навоий идеалидаги комил инсон / Жомий ва ўзбек адабиёти (Мақолалар тўплами). – Тошкент, 2005. – Б. 98 – 106.
79. Шарқ адабиётида рубой ва уни ўрганиш муаммолари // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2005, № 4. – Б. 20 – 32.
80. Ўзбек адабиётшунослигида рубойнинг ўрганилиши // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2005, № 6. – Б. 19 – 32.
81. Форс-тожик шеърятининг устои // “Бухоро мавжлари”, 2005, № 2. – Б. 10.
82. Дўстлардан азиз душман // “Бухоро мавжлари”, 2005, № 4. – Б. 37 – 39.
83. Фалсафий шеърят асосчиси // “Бухоро мавжлари”, 2005, № 4. – Б. 6 – 7.

84. Асрларни бўйлаган Навоий // “Моҳият”, 2005 йил 4 февраль.

85. Навоий наздида комил инсон // “Ишонч”, 2005 йил 4-5-8 февраль.

86. Сўз кудрати // “Ишонч”, 2005 йил 9 февраль.

87. Аслида баҳорга ўхшайди аёл // “Ишонч”, 2005 йил 7 март.

88. “Давронки хунар ғайри...” // “Ишонч”, 2005 йил 15 апрель.

89. Яна бир Ҳофиз // “Ишонч”, 2005 йил 3 май.

90. Сайфи Саройи // “Ишонч”, 2005 йил 20-25 май.

91. Элдан олиб элга бераман // “Ишонч”, 2005 йил 3 июнь.

92. Саккокий // “Ишонч”, 2005 йил 24-25 июнь.

93. Пири устод изидан (Паҳлавон Маҳмуд ижодида Умар Хайём анъаналари // “Ишонч”, 2005 йил 13 июль.

94. Гадоий // “Ишонч”, 2005 йил 20 июль.

95. Дантени илҳомлантирган буюк зот // “Ишонч”, 2005 йил 26 ноябрь.

96. Паҳлавон Маҳмуд рубойлари // “Ишонч”, 2005 йил 23 декабрь.

2006

97. Тасаввуф адабиётида рубойи // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2006, № 2. – Б. 14 – 23.

98. Рубойи жанрининг тарихий тараққиёти // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2006, № 4. – Б. 27 – 39.

99. X–XII асрларда Мовароуннаҳрда араб тилидаги адабиёт // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2006, № 5. – Б. 3 – 14.

100. Серкирра истеъдод соҳиби / Мумтоз адабиёт масалалари (Мақолалар тўплами), 1-китоб. – Тошкент, 2006. – Б. 37 – 42.

101. Фалсафий шеърят соҳиби // “Фан ва турмуш”, 2006, № 1-3. – Б. 84 – 85.

102. Александр Македонский ва Искандар Зулқарнайн икки шахсми? // “Фан ва турмуш”, 2006, “ 4-6. – Б. 45 – 46.

103. Шарқ донишмандлигининг гўзал кўзгуси // “Ишонч”, 2006 йил 6 январь.

104. “Нафъинг агар халққа бешакдурур...” // “Ишонч”, 2006 йил 4 февраль.

105. Мавлоно Ҳусайн Хоразмий // “Ишонч”, 2006 йил 15 март.

106. Эзгулик тимсоли // “Ишонч”, 2006 йил 21 март.

107. Қалами раvon ижодкор (Т.Мирзаев, И.Ҳаққул билан ҳаммуаллифликда) // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2006 йил, 24 март.

108. Абдулхолиқ Гиждувоний // “Гиждувон” газетаси, 2006 йил 24 март.
109. “Кимки кўрмоқ истаса, кўрсин суҳан ичра мени...” // “Ишонч” 2006 йил 11 апрель.
110. Бегунийнинг адабий мероси // “Ишонч”, 2006 йил 12 май.
111. Шарқдан чиққан қуёш // “Ишонч”, 2006 йил 26 май.
112. Сўз сеҳргари // “Ишонч”, 2006 йил 26 июнь.

2007

113. Шайх-шоирлар ижодида рубоий // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2007, № 5. – Б. 12 – 19.
114. Нажмиддин Комилов (ҳаммуаллифликда) // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2007, № 6. – Б. 118 – 119.
115. “Марғилонда Қумушни кўрдим” // “Фан ва турмуш”, 2007, № 5-6. – Б. 88 – 90.
116. Донишмандлар сарвари // “Бухоро мавжлари”, 2007, № 1. – Б. 8 – 9.
117. Навоий ҳақида сўз // “Тошкент оқшоми”, 2007 йил 31 январь.
118. Қўл етмас чўққи // “Моҳият”, 2007 йил 2 февраль.
119. Марғилон – шоирлар макони // “Ишонч”, 2007 йил 7 сентябрь.
120. Бу йўлларда Жаҳон отин изи бор // “Ишонч”, 2007 йил 8 сентябрь.

2008

121. Бобур ва Убайдий рубоийларининг қиёсий таҳлили // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2008, № 1. – Б. 42 – 51.
122. Жаҳоний тариқат асосчиси // “Бухоро мавжлари”, 2008, № 2. – Б. 9 – 11.
123. Сўз бўстониининг булбули // “Бухоро мавжлари”, 2008, № 3. – Б. 41 – 42.
124. Махтумқули асарларининг ўзбекча таржималари // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2008, № 5. – Б. 13 – 23.
125. Бухоро Бедили // “Бухоро мавжлари”, 2008, № 1. – Б. 38 – 39.
126. Хожа Али Ромитаний // “Бухоро мавжлари”, 2008, № 4. – Б. 17.
127. “Ўзбек тилининг изохли луғати” тақдимоти // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2008, № 6. – Б. 129 – 130.

2009

128. Истеъдод ва масъуллик (ҳаммуаллифликда) // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2009, № 1. – Б. 31 – 40.
129. Олам шайхи // “Нақшбандия” 2009, № 1. – Б. 28 – 32.
130. Анъанани янгилаган шоир // “Бухоро мавжлари”, 2009, № 1. – Б. 34.
131. Ўзбекистонда Махтумкули ҳаёти ва ижодининг ўрганилиши / “Ўзбек тили ва адабиёти масалалари” (Мақолалар тўплами). – Наманган, 2009. – Б. 56 – 61.
132. Жамол Камолнинг таржимонлик маҳорати // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2009, № 4. – Б. 25 – 34.
133. Ҳаётбахш шеърият // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2009, № 5. – Б. 16 – 25.
134. Сўз қадрини баланд тутган шоир // “Бухоро мавжлари”, 2009, № 2. – Б. 43 – 44.
135. Сайфиддин Бохарзий // “Бухоро мавжлари”, 2009, № 2. – Б. 15.
136. Қатрада уммон акси // “Бухоро мавжлари”, 2009, № 3. – Б. 37 – 38.
137. Истеъдод ва масъуллик (ҳаммуаллифликда) / “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2009 йил 27 март.
138. Фазилати бисёр, камолоти бешумор // “Маҳалла”, 2009 йил 11 февраль.
139. Маҳоратда беназир // “Халқ сўзи”, 2009 йил 25 сентябрь.

2010

140. Ишқ мулкининг шоҳи // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2010, № 1. – Б. 33 – 41.
141. “Маснавийи маънавий” таржимасида шакл ва мазмун бирлиги // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2010, № 6. – Б. 41 – 51.
142. Тасаввуф олими, комил авлиё ва ҳассос шоир // “Бухоро мавжлари”, 2010, № 1. – Б. 8 – 12.
143. Етук сўз санъаткори // “Бухоро мавжлари”, 2010, № 2. – Б. 9.
144. “Хуршид – атонгдур, Ой – анонг” // “Бухоро мавжлари”, 2010, № 3. – Б. 40 – 41.
145. Қардош халқнинг атоқли шоири // “Халқ сўзи”, 2010 йил 11 март.
146. Атоқли туркман шоири / “Халқ сўзи”, 2010 йил 24 март.

2011

147. Алишер Навоий ва пайғамбарлар / Алишер Навоий ижоди ва Шарқ адабиёти (илмий-мақолалар тўплами). – Тошкент: Шарқшунослик институти, 2011. – Б. 50 – 59.

148. “Девони Фоний”нинг ўзбекча таржималари // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2011, № 1. – Б. 8 – 15.

149. “Тухфат ул-афкор” таржималарининг қиёсий таҳлили / Навоийнинг ижод олами (Мақолалар тўплами), 2-китоб. – Тошкент: “Фан”, 2011. – Б. 46 – 72.

2012

150. Ҳар дамни ғанимат бил // “Халқ сўзи”, 2012 йил 9 февраль.

151. Ғазал таржимасида вазн муаммоси // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2012, № 2. – Б. 13 – 20.

152. Заҳматкаш ёзувчи, бағрикенг устоз (ҳаммуаллифликда) // “Бухоро мавжлари”, 2012, № 1. – Б. 24 – 25.

153. Имло Бухорий // “Бухоро мавжлари”, 2012, № 2. – Б. 16 – 17.

154. Турон тарихининг толмас тадқиқотчиси / Турон тарихи (тўплам), 2012, № 2-3. – Б. 2 – 6.

155. Турон тарихининг толмас тадқиқотчиси // “Бухоро мавжлари”, 2012, № 3. – Б. 44 – 45.

156. Турон тарихининг толмас тадқиқотчиси // “Қоровулбозор тонги”, 2012 йил 9-14 июль.

2013

157. Туркий халқларнинг сеvimли шоири // “Тил ва адабиёт таълими”, 2013, № 2. – Б. 27 – 31.

158. Рубойинавислар устои // “Тил ва адабиёт таълими”, 2013, № 7. – Б. 24 – 27.

159. Икки халқнинг шоири // “Тил ва адабиёт таълими”, 2013, № 11. – Б. 29 – 32.

160. Улуғлар ибрати // “Бухоро мавжлари”, 2013, № 1. – Б. 9.

161. Тарих билимдони // “Шофиркон овози”, 2013 йил 1 январь.

162. Маҳорат қирралари // “Моҳият” газетаси, 2013 йил 8 февраль.

163. Барҳаётлик сири // “Ишонч” газетаси, 2013 йил 9 февраль.

164. Ҳайратангиз истеъдод // “Моҳият” газетаси, 2013 йил 15 февраль.

165. “Хуршид – атонгдур, ой – ано...” // “Қишлоқ ҳаёти”, 2013 йил 22 январь.

2014

166. Ҳикматларда ҳаёт акси // “Қишлоқ ҳаёти”, 2014, 21 январь.

167. “Нафъинг агар халққа бешакдурур...” // “Ишонч”, 2014 йил, 8 февраль.

168. “Амир Темур севиб ўқиган китоб” // “Бухоро мавжлари”, 2014, № 1. – Б. 9 – 11.

169. Соҳибқирон севиб ўқиган асар // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2014 йил 23 май.

170. “Махтумқули – сўзлар тили туркманнинг” // “Бухоро мавжлари” журнали, 2014, № 2. – Б. 10 – 13.

171. “Махтумқули айтар сўзнинг сарасин” // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2014 йил 31 октябрь.

172. Афшона афсонаси // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2014 йил 7 ноябрь.

173. “Яхшилик айлагил, олдингдан чиқар” / “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2014 йил, 26 декабрь.

174. Шеърӣ таржима мурақабликлари / Таржима масалалари (Мақолалар тўплами), 2-китоб. – Тошкент: Шарқшунослик институти, 2014. – Б. 34 – 63.

175. Жомӣ асарларининг ўзбекча таржималари // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2014, № 5, 27 – 37.

176. Бедил ва ўзбек адабиёти // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2014, № 6. – Б. 11 – 22.

2015

177. Огоҳ инсон тимсоли / “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2015 йил 23 январь.

178. Сўзнинг сеҳрли жозибаси / “Халқ сўзи”, 2015 йил 31 январь.

179. Саховат салтанатининг султони / “Ишонч”, 2015 йил 7 февраль.

2016

180. Ҳайратлар олами / Абдиёт гулшани (Мақолалар тўплами). – Тошкент: “Шарқ”, 2016. – Б. 99 – 101.

181. Илм заҳмати ва шарафи // Забардаст навоийшунос. – Тошкент, 2016. – Б. 112 – 122.
182. Туйғулар жозибаси // “Фан ва турмуш”, 2016, № 1-2. – Б. 59 – 60.
183. Навоий ижодида тимсоллар тизими / Навоийнинг ижод олами (Мақолалар тўплами), 3-китоб. – Тошкент: “Турон-икбол”, 2016. – Б. 48 – 54.
184. Саховат салтанатининг султони // “Ишонч”, 2016 йил 9 февраль.
185. Камол Хўжандий ва ўзбек адабиёти // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2016, № 5. – Б. 40 – 47.
186. Садриддин Салим ижодида Бухоро мавзуи / Шариф шаҳар шоири. – Бухоро: “Дурдона”, 2016. – Б. 211 – 224.
187. Кўнгил – Каъбадан улугъ // “Ишонч”, 2016 йил 23 январь.
188. Ҳикматлар // “Қизилтепа тонги”, 2016 йил 8 январь.
189. Абу Абдулло Рудакий // “Мўъжизавий дунё”, 2016 йил 7 январь
190. Абу Наср Форобий // “Мўъжизавий дунё”, 2016 йил 14 январь.
191. Абулқосим Фирдавсий // “Мўъжизавий дунё”, 2016 йил 21 январь.
192. Абу Райҳон Беруний // “Мўъжизавий дунё”, 2016 йил 28 январь.
193. Алишер Навоий // “Мўъжизавий дунё”, 2016 йил 4 февраль.
194. Абулҳасан Харақоний / “Мўъжизавий дунё”, 2016 йил, 3 март.
195. Маҳмуд Кошғарий // “Мўъжизавий дунё”, 2016 йил 10 март.
196. Юсуф Хос Ҳожиб // “Мўъжизавий дунё”, 2016 йил 17 март.
197. Кайковус // “Мўъжизавий дунё”, 2016 йил 14 март.
198. Хожа Аҳмад Яссавий // “Мўъжизавий дунё”, 2016 йил 21 апрель.
199. Фаридиддин Аттор // “Мўъжизавий дунё”, 2016 йил 26 май.
200. Аҳмад Югнакий // “Мўъжизавий дунё”, 2016 йил 26 май.
201. Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний // “Мўъжизавий дунё”, 2016 йил 14 апрель.
202. Юсуф Хос Ҳожиб // Мўъжизавий дунё”, 2016 йил 17 март.

203. Пахлавон Маҳмуд // “Мўъжизавий дунё”, 2016 йил 23 июнь.
204. Носируддин Рабғузий // “Мўъжизавий дунё”, 2016 йил 7 июль.
205. Маҳорат қирралари / Ўзбек мумтоз адабиётшунослиги (Антология). – “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти, 2016.. – Б. 483 – 491.

2017

206. Нажмиддин Комилов – навоийшунос // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2017, № 1. – Б. 37 – 44.
207. “Бобурнома”да Навоий сиймоси // “Тил ва адабиёт таълими”, 2017, № 2. – Б. 41 – 42.
208. Увайсий нега Увайсий? / Увайсий гулшани (Шоира ҳаёти ва адабий меросини ўрганишга бўйича илмий-назарий анжуман материаллари). – Фарғона, 2017. – Б. 6 – 12.
209. Пахлавон ва шоир // Тил ва адабиёт таълими, 2017, № 6. – Б. 23 – 24.
210. “Ҳар кимки вафо қилса, вафо топқусидур...” // “Халқ сўзи”, 2017 йил 14 февраль.
211. Камолотдир яшашдан мақсад // “Ишонч”, 2017 йил 7 февраль.

2018

212. Татаббу – маҳорат мактаби // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2018, № 1. – Б. 46 – 55.
213. Завқ одами / Шариф шаҳар фарзанди (Профессор С.И. Иноятовнинг 80 йиллик юбилейига бағишланган мақолалар тўплами). – Бухоро, 2018. – Б. 114 – 119.
214. Сайфиддин Рафиддинов (ҳаммуаллифликда) // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2018, № 2. – Б. 117 – 118.
215. Абдулла Орипов ва Ғафур Ғулом // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2018, № 3. – Б. 30 – 37.
216. Умар Хайём ва ўзбек адабиёти // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2018, № 6. – Б. 30 – 34.
217. Ярми насия, ярми нақд / Ўтироф (Академик Бахтиёр Назаров портретига чизгилар). – Тошкент: “Тамаддун”, 2018. – Б. 303 – 308.
218. Улуғ пирга ихлос // “Ишонч”, 2018 йил 15 февраль.
219. Улуғ шайх Нажмиддин Кубро / “Постда” газетаси, 2018 йил 10 ноябрь.

2019

220. Иброҳим Ҳаққул – навоийшунос // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2019 йил, № 1. – Б. 48 – 53.

221. Илм масъулияти ва шарафи // “Қизилтепа тонги” газетаси, 2019 йил 22 март.

222. Ҳаким Санойининг ҳаёти ва ижоди / Ўзбек шарқшунослиги: бугуни ва эртаси (Илмий тўплам). № 10. – Тошкент: Шарқшунослик институти, 2019. – Б. 106 – 116.

223. Илмга бахшида умр / Моҳиятга муҳаббат. – Тошкент: «Тафаккур», 2019. – Б. 130 – 154.

224. Аваз ижодида Навоий анъаналари // «Ўзбек тили ва адабиёти» 2019, №4. – Б. 9 – 14.

225. Огаҳий форсий шеърларининг ўзбекча таржималари // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2019, № 5. – Б. 18 – 23.

226. Насимий ва ўзбек адабиёти // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2019 йил 15 ноябрь.

227. Фуркат ижодида Навоий анъаналари // “Ўзбек тили ва адабиёти» журналы, 2019, № 6. – Б. 13 – 17.

228. Ҳамза ижодида Навоий анъаналари / Ҳамза ва XX аср ўзбек адабиёти (Мақолалар тўплами). – Фарғона: “Фарғона”, 2019. – Б. 146 – 153.

229. Озар халқининг забардаст шоири / “Ёшлар овози”, 2019 йил 11 декабрь.

230. “Шоири доноий даврон” / “Ёшлар овози”, 2019 йил 21 декабрь.

231. Насимий диёрида / “Ёшлар овози”, 2019 йил 25 декабрь.

232. Амударёга чўктирилган шоир // “Даракчи”, 2019 йил 10 январь, 48-бет.

2020

233. Шайбоний ижодида Навоий анъаналари // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2020, № 1. – Б. 39 – 43.

234. Ҳаётий ҳикматлар // “Болалар адабиёти”, 2020, № 2. – Б. 3 – 5.

235. Ўзбек халқининг мўътабар шоири // “Зукко замондош” (КўконДПИ нашри), 2020 йил, 25 июнь – 10 июль сонлари.

236. Халқчил сатрлар халқ қалбида қолади (Муқимий ижоди ҳақида) // “Янги Ўзбекистон”, 2020 йил, 20 июнь.

237. Муқимий ижодида Навоий анъаналари // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2020, № 4. – Б. 39 – 43.

2021

238. Рожий ижодида Навоий анъаналари // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2021, № 1. – Б. 32 – 36.

239. Ҳаётий ҳикматлар / “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2021 йил 12 февраль.

240. Донишмандлар сарвари // “Бобур ва дунё”, 2001, № 1. – Б. 42 – 47.

241. Одамнинг нақши / Эътиқод ва софлик овози (Академик Тўра Мирзаевнинг 85 йиллигига бағишланган мақолалар тўплами). – Тошкент: “Тафаккур томчилари”, 2021. – Б. 151 – 166.

242. Абдулла Орипов ижодида навоиёна оҳанглар // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2021, № 3. – Б. 32 – 36.

243. Бахтиёр Файзуллоев (ҳаммуаллифликда) // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2021, № 3. – Б. 32 – 36.

244. Улуғларга муносиб шогирд / Зоҳиджон Содиков ҳаёт йўли устозлари ва ҳамкасб-дўстлари нигоҳида. – Наманган, 2021. – Б. 61 – 68.

245. Низомий ва ўзбек адабиёти / Тил ва таржима муаммолари (Илмий-услубий мақолалар тўплами). № 14. – Наманган, 2021. – Б. 181 – 193.

246. Огаҳий ижодида навоиёна оҳанглар / “Навоийнинг ижод олами” (Мақолалар тўплами), 4-китоб. – Тошкент: “Adast poligraf”, 2021. – Б. 55 – 69.

2022

247. Яқин тиллардан таржима муаммолари / Таржима муаммолари (Илмий мақолалар тўплами). – Тошкент: “Шарқшунослик университети, 2022. – Б. 109 – 122.

248. Навоий ва Огаҳий ҳикматлари: анъана, таъсир ва ўзига хослик // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2022, № 1. – Б. 37 – 48.

249. Навоий ва Огаҳий ижодида гул ва булбул образларининг бадиий вазифалари / Навоийнинг ижод олами (Мақолалар тўплами), 5-китоб. – Тошкент: “Adast poligraf”, 2022. – Б. 69 – 81.

250. Алп олимнинг мўъжизалари / Қаҳрамон Ражабов (Таваллудининг 60 йиллигига бағишланади). – Тошкент: “Фан”, 2022. – Б. 22 – 50.

251. Ҳаким Санойи / Жамол Камол. Сайланма, 7-жилд. – Тошкент: “Янги аср авлоди”, 2022. – Б. 190 – 207.

252. Навоий ва Огаҳий // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2022, № 4. – Б. 36 – 45.

253. Адабий таъсир қирралари (Навоий ва Мухаййир) // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2022, № 5. – Б. 37 – 45.

254. Назаркарда инсон / Ибрат соҳиби. Филология фанлари номзоди, доцент Мўминжон Сулаймонов илмий-педагогик фаолиятига чизгилар. – Тошкент: “Arjuman media”, 2022. – Б. 18 – 24.

255. Адабиёт илмининг билимдони эди // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2022 йил 1 июль.

256. Олимлик саодати // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” ҳафтаномаси, 2022 йил 23 сентябрь.

257. Адабиёт илмининг паҳлавони, меҳрибон мураббий // “Янги Қизилтепа”, 2022 йил, 26 август.

258. Истеъдодлар минбари // “Шофиркон овози”, 2022 йил 17 сентябрь.

2023

259. Навоий ва Ғарибий // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2023, № 1. – Б. 22 – 31.

260. Бобур ва Лутфий // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2023 йил 10 февраль.

261. Фидойи ва заҳматкаш олим / Жонқуяр устоз, таржимон олим Хайрулла Ҳамидов 60 ёшда. – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2023. – Б. 33 – 47.

262. Қулфат ижодида Навоий анъаналари // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2023, № 2. – Б. 61 – 71.

263. Хайрулла Ҳамидов (ҳаммуаллифликда) // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2023, № 2. – Б. 123 – 125.

264. Алишер Навоий ва Ғафур Ғулом // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2023, № 3. – Б. 56 – 63.

265. “Юрак йўлга чиқди” / Белгидан белгигача (Вафо Файзуллоҳ суратига чизгилар). – Тошкент: “Мухаррир”, 2023. – Б. 125 – 128.

266. Ошуфта оҳанглар / Манноп Эгамберди (Мақолалар, хотиралар). – Тошкент: “Print Line Group”, 2023. – Б. 181 – 182.

267. Давр донишманди / “Адабиёт газетаси”, 2023 йил 19 июнь.

268. Қўнгилдаги гаплар / Ўзбек шарқшунослигининг йирик намояндаси (Абдурахим Маннонов таваллудининг 80 йиллигига бағишланади). – Тошкент: “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi”, 2023. – Б. 165 – 173.

269. “Соҳибқирон” шеърӣй драмасида сюжет ва композиция // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2023, № 5. – Б. 38 – 43.

270. Ўзбек тилшунослигининг забардаст намояндаси (ҳаммуаллифликда) // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2023, № 5. – Б. 126 – 129.

271. Алишер Навоий ва Хаёлий Бухорий // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2023, № 6. – Б. 33 – 40.

272. Изланишлар самараси // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2023 йил 16 июнь.

273. Икки кутубхона соҳиби // “Янги Қизилтепа” газетаси, 2023 йил 13 сентябрь.

2024

274. Одамнинг жони / Одамнинг жони (Мақолалар тўплами). – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2024, 143 – 153-бетлар.

275. Алишер Навоий ва Соммиро Сафавий // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2024, № 1. – Б. 26 – 27.

276. Раҳматулла Баракаев (ҳаммуаллифликда) // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2024, № 1. – Б. 124 – 127.

277. Бокижон Тўхлиев (ҳаммуаллифликда) // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2024, № 1. – Б. 127 – 130.

278. Султонмурод Олим (ҳаммуаллифликда) // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2024, № 1. – Б. 130 – 133.

279. Махтумқули ижодида Ватан мавзуси // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2024, № 2. – Б. 26 – 27.

280. Увайсий ижодида Навоий анъаналари // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2024, № 4. – Б. 26 – 27.

281. Давр донишманди / Ҳамидулла Болтабоев. Библиографик кўрсаткич. – Тошкент: “Мумтоз сўз”, 2024. – Б. 151 – 157.

282. “Махтумқули сўзин бари насихат” // “Адолат” газетаси, 2024 йил 10 апрель.

283. Миллатини оламга танитган шоир // “Адолат” газетаси, 2024 йил 20 июль.

284. Буюк сўз санъаткори // “Адабиёт зиёси”, 2024 йил 7 ноябрь (№ 21).

285. Навоий ихлос қўйган шоир // “Янги Қизилтепа” газетаси, 2024 йил 9 февраль.

286. Қизилтепанинг тимсолига айланган инсон // “Янги Қизилтепа” газетаси, 2024 йил 28 февраль.

287. Серкиппа ва сермахсул олим / <https://uza.uz/posts/575548>
04.03.2024

2025

288. Алишер Навоий ва Ҳасан Деҳлавий // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2025, № 1. – Б. 33 – 40.

289. Комил инсон тимсоли // “Кексалик гашти”, 2025, № 2. – Б. 6 – 8.

290. Чўлпон ва адабий танқид // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2025, № 3. – Б. 33 – 40.

291. Ақли кирган оқил ва ўзини таниган ориф киши / Таржима – санъат, таржимашунослик – илм (Хайрулла Ҳамидовнинг илмий-педагогик ва ижодий фаолияти ҳақидаги мақолалар, тақризлар ва ОАВ хабарлари). – Тошкент, 2025. – Б. 134 – 143.

292. Улуғ шоир ижоди сув ичган чашма // “Халқ сўзи”, 2025 йил 31 январь.

293. Эътироф топган мақола / Фанимиз фидойиси (Академик Бахтиёр Назаров таваллудининг 80 йиллигига бағишланган тўплам). – Тошкент: “Тафаккур”, 2025 – Б. 111 – 133.

в) тожик тилидаги мақолалар

1. Шеърҳои форси-тоҷикии Бобур // “Овози тоҷик”, 14 феввали соли 2009.

2. “Бедилӣ Бухоро” // “Овози тоҷик”, 19 октябри соли 2013.

3. Муаррихи дўстдоштаи Навоиву Бобур // “Овози тоҷик”, 13 январӣ 2013.

4. Мероси форсии Навоӣ // “Овози тоҷик”, 16 феввали соли 2013.

5. Султони ҳаттотон // “Овози тоҷик”, 5 феввали соли 2014.

6. Шоири навовари Бухоро // “Овози тоҷик”, 12 мартӣ соли 2014.

7. Мулҳами Бухороӣ – шоири ҷавҳаршинос // “Овози тоҷик”, 13 декабри соли 2014.

8. Саъдий ва адабиёти ўзбек // “Овози тоҷик”, 19 августи соли 2015.

9. Тарҷумаҳои ашъори Камоли Ҳужандӣ // “Овози тоҷик”, 8 ноябри соли 2017.

10. Ғафур Ғулом ва устод Айний // “Овози тоҷик”, 11 март соли 2018.

11. Тарҷумаҳои ашъори Камоли Ҳўжандӣ // “Овози тоҷик”, 8 ноябри соли 2017.

12. Шоири башарият // “Овози тоҷик”, 29 сентябри соли 2018.

13. Бедил ва адабиёти ўзбек // “Овози тоҷик”, 1 апрели соли 2020.

14. Тарҷумаи рубоӣҳои Ибн Сино // “Овози тоҷик”, 4 июли 2020.

15. Алишер Навоӣ ва адабиёти тоҷик // “Овози тоҷик”, 14 ноябри 2020.

16. Мероси форсии Навоӣ / Дўстии халқҳо – дўстии миллатҳо. – Тирмиз: “Китоб нашр”, 2022. – С. 43 – 46.

Ҷами мақолалар – 358 та

СЎЗБОШИ ВА СЎНГСЎЗЛАР

1995

1. Мухаррир мукаддимаси / Ўзбекистон ёш адабиётшуносларининг анъанавий илмий конференцияси материаллари. – Тошкент: “Фан”, 1995. – Б. 3 – 5.

2. Шайх Нажмиддин Кубро рубойлари (Сўзбоши ва таржималар) // “Кўзгу” газетаси, 1995 йил 31 август.

2000

3. Мухаббат кўшиқлари (Сўнгсўз) / Тўй муборак, ёр-ёр. – Тошкент: “Маънавият”, 2000. – Б. 150 – 157.

4. Садриддин Салим ижодида Бухоро мавзуси (Сўнгсўз) / Садриддин Салим Бухорий. Бухорога Бухоро келди. – Тошкент: “Маънавият”, 2000. – Б. 96 – 101.

2002

5. “Мухаббат тароналари” (Кириш сўз). Бобо Тохир рубойлари таржимаси (100 та) // “Сино”, 2022, № 5. – Б. 34 – 40.

6. Халқ руҳиятининг кўзгуси (Сўнгсўз) / Умрбоқий кўшиқлар. – Тошкент: “Шарқ”, 2002. – Б. 217 – 221.

2004

7. Фоний. Ёр қошида бўлма беадаб. Рубойлар. Сўзбоши (Форс тилидан Эргаш Очилов таржимаси) // “Жаҳон адабиёти”, 2004, № 2. – Б. 3 – 6.

8. Фоний. Рубойлар (Э.Очилов таржимаси). Сўзбоши // “Сино”, 2004, № 14. – Б. 7 – 12.

9. Убайдий. Кириш мақола ва рубойлар (Э.Очилов таржимаси) // Бухоро мавжлари”, 2004, № 3. – Б. 17 – 18.

10. Мукаддас даргоҳ даъвати. Сўзбоши / “Соҳил оҳанглари”. – Тошкент, 2004. – Б. 3 – 6.

2005

11. Рубой сехри / Мухаббат тароналари (Рубойлар). – Тошкент: “Шарқ”, 2005. – Б. 3 – 25.

2006

12. Сўз сехргари / Ҳофиз Шерозий. Ишқ гавҳари. – Тошкент: “Шарқ”, 2006. – Б. 3 – 30.

13. Асрларни бўйлаган ҳикматлар / Алишер Навоий. Ҳикматлар. – Тошкент: “Шарқ”, 2006. – Б. 3 – 12.

14. Маҳорат қирралари / Алишер Навоий. Бир парипайкар ғами. – Тошкент: “Шарқ”, 2006. – Б. 3 – 14.

15. Қўшиқларга жо бўлган олам (Сўзбоши) / Шода-шода марварид. – (Ўзбек халқ қўшиқлари). – Тошкент: “Шарқ”, 2006. – Б. 3 – 14.

2007

16. Забардаст рубойинавис / Убайдий. Дийдор орзуси. – Тошкент: “Шарқ”, 2007. – Б. 3 – 29.

17. Туркман булбули / Махтумқули. Дунё ўтиб борадир. – Тошкент: “Шарқ”, 2007. – Б. 3 – 19.

18. Ҳаёт муаллими / Саъдий Шерозий. Ҳикматга тўла олам. – Тошкент: “Шарқ” 2007. – Б. 3 – 32.

19. Бетақрор шахсият, самимий шеърят / Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Сочининг савдоси тушти. – Тошкент: “Шарқ”, 2007. – Б. 3 – 26.

2008

20. Умар Хайём ва рубой таракқиёти / Умар Хайём. Ғанимат дамлар. – Тошкент: “Шарқ”, 2008. – Б. 3 – 36.

21. Ишқ мулкининг амири (ҳаммуаллифликда) / Амирий. Қошингга тегузмағил қаламни. – Тошкент: “Шарқ”, 2008. – Б. 3 – 37.

22. Жаҳон адабиётининг муаззам сиймоси / Жалолиддин Румий. Ҳикматлар. – Тошкент: “Шарқ”, 2008. – Б. 3 – 19.

23. “Ҳақ сени севгай эл била бўлсанг” (Алишер Навоий ҳикматларига сўзбоши) // “Адолат”, 2008 йил 8 февраль.

24. “Яхши киши кўрмагай ёмонлиқ ҳаргиз” (Бобур ҳикматларига сўзбоши) // “Адолат”, 2008 йил 15 февраль.

2009

25. Устоз сабоқлари (Сўзбоши) / Иброҳим Ҳаққул. Мушоҳада ёғдуси. – Тошкент: “Фан”, 2009. – Б. 3 – 14.

26. Устоз сабоқлари (Сўзбоши) / Иброҳим Ҳаққул. Библиография. – Тошкент: “Фан”, 2009. – Б. 3 – 14.

27. Тўрт мисрага жо бўлган олам (Сўзбоши) / Минг бир рубойи. – Тошкент: “Фан”, 2009. – Б. 3 – 14.

28. Тариқат ва шеърят (Сўзбоши) / Донишмандлар тухфаси. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2009. – Б. 3 – 7.

29. Лайло шеърятнинг Мажнун шоири / Фузулий. Ғамзасин севдунг, кўнгул (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2009. – Б. 3 – 23.

2010

30. Ҳикмат маърифати (Сўзбоши) / Фаридуддин Аттор. Ҳикматлар ва ҳикоятлар. – Тошкент: “Мухаррир”, 2010. – Б. 3 – 23.

31. Қатрада куёш акси (Сўзбоши) / Рубоий гулшани. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2010. – Б. 3 – 11.

32. Ибрат кўзгуси / Шарқ ривоятлари – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2010. – Б. 3 – 8.

2011

33. “Ҳикматлар куллийи” нашри ҳақида (ҳаммуаллифликда) // Аҳмад Ясавий, Сулаймон Боқирғоний. Ҳикматлар куллийи (Сўнгсўз). – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2011. – Б. 449 – 462.

34. Атойи шеърининг лутфи / Атойи. Жондан азиз жонона (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2011. – Б. 3 – 30.

35. Навоийнинг муносиб издоши / Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Санга кўнглумни олдурдим (Тузувчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2011. – Б. 3 – 14.

36. Бедил асарларининг ўзбекча таржималари / Мирзо Абдулқодир Бедил. Ҳайрат ойинаси (Тўпловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2011. – Б. 3 – 9.

37. Соҳир сўз санъаткори / Амир Хусрав Дехлавий. Ёр васли. (Тўпловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2011 – Б. 3 – 12.

38. Ҳикмат бўстони // Алишер Навоий. Ҳикматлар (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Э.Очилов). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2011. – Б. 3 – 12.

2012

39. Аттор асарларининг ўзбекча жаранги / Шайх Фаридуддин Аттор Нишопурий. Панднома ва Булбулнома. – Тошкент: “Meriyus”, 2012. – Б. 3 – 10.

40. Таржима оҳанрабоси (Сўзбоши) / Шайх Фаридуддин Аттор Нишопурий. Уштурнома. – Тошкент, “Meriyus”, 2012. – Б. 3 – 14.

41. Ҳаётбахш ҳикматлар / Оз-оз ўрганиб доно бўлур (Алишер Навоий ҳикматлари). – Тошкент: “Тамаддун”, 2012. – Б. 3 – 9.

42. Ҳароратли қўшиқлар / Ҳайнрих Ҳайне. Бир қиз куйлар. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2012. – Б. 3 – 9.
43. Жаҳонга сиғмаган шоир / Саййид Имомиддин Насимий. Мен бу жаҳонга сиғмасман. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2012. – Б. 3 – 11.
44. Шекспир ва ўзбек адабий муҳити / Вильям Шекспир. Бир қатим нур. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2012. – Б. 3 – 9.
45. Пушкин даҳоси / Александр Сергеевич Пушкин. Эсимда-дир ажиб дам ҳали. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2012. – Б. 3 – 11.
46. Махтумқули ижоди Ўзбекистонда / Махтумқули. Устозингдан айрилма. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2012. – Б. 3 – 10.
47. Турон тарихининг толмас тадқиқотчиси / Қахрамон Кенжаев-и Ражабов (Библиография). – Тошкент: “Abu Matbuot-konsalt”, 2012. – Б. 10 – 24.
48. Донишмандлар сарвари / Абу Али ибн Сино. Мен англаган дунё. – Тошкент: “Шарқ”, 2012. – Б. 3 – 20.
49. Хайём рубойларининг ўзбекча талқинлари / Умар Хайём. Тириклик тилсими. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2012. – Б. 3 – 20.
50. Заковат бўстони / Фаридиддин Аттор. Ҳикматлар. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2012. – Б. 3 – 11.
51. Мўъжизалар ичра мўъжиза / Меҳриғиёх (Ўзбек халқ қўшиқлари). – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2012. – Б. 3 – 9.

2013

52. Туркий адабиётнинг ноёб обидаси / Юсуф Хос Ҳожиб. Адиб Аҳмад Югнакий. Ҳикматлар. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2013. – Б. 3 – 14.
53. Ахлоқ муаллими / Юсуф Хос Ҳожиб. Адиб Аҳмад Югнакий. Ҳикматлар. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2013. – Б. 229 – 237.
54. Ахлоқ муаллими / Адиб Аҳмад Югнакий. Ҳибат ул-ҳақоийк. – Тошкент: “Шарқ”, 2013. – Б. 3 – 12 (лотин алифбосида).
55. Қўшиқ – илоҳий мўъжиза / “Умрбоқий қўшиқлар”, 1-жилд. – Тошкент: “Шарқ”, 2013. – Б. 3 – 10.
56. Маърифат чашмаси / “Шарқ ҳикоят ва ривоятлари”. – Тошкент: “Шарқ”, 2013. – Б. 3 – 11.
57. “Шоир донои даврон” / Огаҳий. Жамолнинг жилваси. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2013. – Б. 3 – 11.
58. Жасоратли қалб соҳиби / Машраб. Агар ошиқлигим айтсам. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2013. – Б. 3 – 15.
59. Саъдий ва ўзбек адабиёти / Саъдий. Ҳаёт ҳикмати. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2013. – Б. 3 – 10.

60. Халқ куйчиси / Тарас Шевченко. Мени ёд эт. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2013. – Б. 3 – 13.

61. Умрбокий ҳикматлар / Махтумқули. Ҳикматлар. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2013. – Б. 3 – 12.

62. Ақтор абадияти (Сўнгсўз) / Шайх Фаридуддин Ақтор Нишопурий. Асрорнома. – Тошкент: “Тамаддун”, 2013. – Б. 535 – 538.

63. Ҳаёт қомуси / Алишер Навоий. Ҳикматлар. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2013. – Б. 3 – 12.

64. Ҳаётдан ҳикмат топан шоир / Саъдий Шерозий. Ҳикматлар. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2013. – Б. 3 – 16.

65. Навоий ва мусиқа / Алишер Навоий. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Мубтало бўлдум санга. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2013. – Б. 3 – 12.

66. Оташин шеърият / Фузулий. Машраб. Ахтариб келдим сени. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2013. – Б. 5 – 8.

67. Халқчил шоир / Фузулий. Машраб. Ахтариб келдим сени. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2013. – Б. 60 – 64.

68. Дилўртар кўшиқлар / Муқимий. Фурқат. Эй чехраси тобоним. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2013. – Б. 4 – 8.

69. Ёр ва диёр тараннуми / Муқимий. Фурқат. Эй чехраси тобоним. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2013. – Б. 148 – 153.

70. Умрбокий анъана / Ибрат мактаби (Ҳикоят ва ривоятлар). – Тошкент: “Ўзбекистон” 2013. – Б. 3 – 10.

2014

71. Афғонистон халқларининг назмий мероси (Абдурахим Маннонов билан ҳаммуаллифликда) / Афғонистон халқлари оғзаки шеъриятдан намуналар (Мажмуа). – Тошкент: “Турон-иқбол”, 2014. – Б. 3 – 18.

72. Махтумқули ижоди Ўзбекистонда / Махтумқули. Булбул навоси. – Тошкент: “Ҳилол-нашр”, 2014. – Б. 6 – 22.

73. Туркий халқларнинг муштарак шоири / Фузулий. Қалб гавҳари. – Тошкент: “Ҳилол-нашр”, 2014. – Б. 5 – 21.

2015

74. Умрбокий ҳикматлар / Махтумқули. Ҳикматлар. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2015, 3 – 12.

75. Ҳаётдан ҳикмат топан шоир / Саъдий Шерозий. Ҳикматлар. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2015, 3 – 16.

76. Ҳаёт қомуси / Алишер Навоий. Ҳикматлар. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2015. 3 – 16.

2016

77. Кўнгил оламига саёҳат / Низомий Ганжавий. Махзан ул-асрор. – Тошкент: “Камалак”, 2016. – Б. 6 – 26.

78. Навоийни англаш машаққати (ҳаммуаллифликда) / Ҳаққул И., Очилов Э. Ишқ ва ҳайрат олами – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2016, – Б. 3 – 6.

79. Фоний. Рубоийлар (Сўзбоши ва таржима) / “Маърифат”, 2016 йил 10 февраль.

2017

80. Самимий сатрлар / Ошиқ Зариф. Ошиқларга ошиқдир олам. – Тошкент: “Наврўз”, 2017. – Б. 3 – 5.

2018

81. Кўнгил ифори / Равшан Исоқов. Ватан васфи. – Тошкент: “Иқтисодиёт дунёси”, 2018. – Б. 3 – 10.

82. Ғазал шайдоси / Мурод Калонхон. Ҳаёт сабоқлари (Сўнгсўз). – Тошкент: “Муҳаррир”, 2018. – Б. 3 – 5.

83. Маърифат чашмаси / Шарқ ҳикоят ва ривоятлари, 1-жилд (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2018. – Б. 3 – 11.

84. Шарқ насрининг гўзал дурдоналари / Шарқ ҳикоят ва ривоятлари, 2-жилд (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Шарқ”, 2018. – Б. 3 – 7.

85. Халқ ичидаги одам (Сўзбоши) / Мақсудов Р. Халқ ичидаги одам. – Тошкент: «Наврўз», 2018. – Б. 3 – 5.

2019

86. “Шеърнинг сози – тўрт сатр / Саломжон Менгнор Термизий. Дилдаги битиклар (Тўртликлар, фардлар, ҳикматлар). – Тошкент: “Yangi nashr”, 2019, – Б. 3 – 14.

2020

87. Қизилтепашунос олим (Сўзбоши) / Раҳим Мақсудов. Қизилтепа зиёратгоҳлари. – Тошкент: “Зилол булоқ” нашриёти, 2020. – Б. 3 – 9.

2021

87. Олтмиш ёшли йигит (Сўзбоши) / Бахтиёр Файзуллоев. Адабий таълимнинг муҳим масалалари, 1-китоб (Мақолалар тўплами). – Тошкент: “Тамаддун”, 2021. – Б. 3 – 14.

89. “Маоний боғини доно қилур сайр” (Сўзбоши) / Огаҳий. Ҳикматлар. – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2021. – Б. 5 – 26.

90. Ўзбек халқининг мўътабар шоири (ҳаммуаллифликда) / Муқимий. Интизор (Қўшиқлар). Тузувчи ва сўзбоши муаллифи Э.Очилов). – Тошкент: “Иқтисодиёт”, 2021. – Б. 3 – 27.

2022

91. Алп олимнинг мўъжизалари / Тарих илмининг қаҳрамони (Тарихчи Қаҳрамон Ражабовнинг 60 йиллигига армуғон китоби). – Тошкент: “Фан”, 2022. – Б. 10 – 43.

92. Жаҳоний тариқат асосчиси (Сўзбоши) / Абдуҳолиқ Ғиждувоний. Рубойлар (Форсайдан Эргаш Очилов таржимаси). – Тошкент: “Splendid Idea”, 2022. – Б. 13 – 72.

93. Тариқат ва шеърят (Сўзбоши) / Баҳоуддин Нақшбанд. Рубойлар (Форсайдан Эргаш Очилов таржимаси). – Тошкент: “Splendid Idea”, 2022. – Б. 14 – 47.

2023

94. Заҳматкаш олима (ҳаммуаллифликда) Сўнгсўз / Ражабова Б. Сўзлар билан сўзлашув. – Тошкент: “Фан”, 2023. – Б. 164 – 168.

95. Кўнгил дафтаридаги битиклар (Сўзбоши) / Кенжа Қ. Ғам ярим, шодлик ярим (Тўртликлар, жуфтликлар). – Тошкент: “Fan va talim”, 2023. – Б. 5 – 22.

2025

96. Ҳамкорлик ва ҳамнафаслик самараси (Сўзбоши) / Ҳакимов М. Жамол Камол ижоди: мавзу, ғоя ва бадиият. – Тошкент: “Тафаккур”, 2025. – Б. 4 – 7.

97. Ахлоқ муаллими / Ahmad Yugnakiy. Hibatul haqoyiq (Tabdil qiluvchi E.Ochilov). – O‘zbek adabiyoti hazinasidan, 200 jildlik, 4-jild. Yusuf Xos Hojib. Qutadg‘u bilig. Ahmad Yugnakiy. Hibatul haqoyiq. – Toshkent. «O‘zbekiston», 2025. – B. 558 – 565.

98. Улуғбек даврининг машҳур шоири / Саккокий. Девон (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши муаллифи ва изоҳларни тузувчи Э.Очилов) / Ўзбек адабиёти хазинасидан, 200 жилдлик, 12-жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2025. – Б. 4 – 28.

ТАҚРИЗЛАР

1. Юз рисоланинг биринчиси // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” ҳафтаномаси, 1993 йил 9 июль.
2. “Юрагимда гул очар оғрик...” // “Туркистон”, 1993 йил 3 август.
3. “Айни ҳақиқатдир мажоз” // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” ҳафтаномаси, 1996 йил 16 август.
4. Ишқ жозибаси // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” ҳафтаномаси, 1999 йил 30 апрель.
5. Ўзбекистон тарихининг унутилмас саҳифалари // “Ўзбекистон тарихи”, 2001, № 2. – Б. 53 – 60.
6. Жудолик диёри (Ғулом Карим билан ҳаммуаллифликда) // “Гулистон”, 2001, № 5. – Б. 44.
7. Ноёб топилмалар – халқ мулки // “Ишонч”, 2002 йил 23 октябрь.
8. Тасаввуфий асарлар феҳристи // “Сино”, 2003, № 8. – Б. 41 – 43.
9. Янги нафас, янада баландроқ авж // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” ҳафтаномаси, 2003 йил 3 октябрь.
10. Ўтмиш кўзгусидаги келажак // “Моҳият”, 2003 йил 14 февраль.
11. Истеъдод қирралари // “Моҳият”, 2003 йил 28 март.
12. Унутилмас саҳифалар // “Соғлом авлод”, 2003, № 5. – Б. 13 – 19.
13. “Сафарнома” ўзбек тилида // “Сино”, 2004, № 10 (Ёз). – Б. 54.
14. Биз билган ва... билмаган аруз // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” ҳафтаномаси, 2004 йил 27 август.
15. Ҳаётбахш қасида // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” ҳафтаномаси, 2005, 18 февраль.
16. Машҳур дostonнинг қайта ташрифи / “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” ҳафтаномаси, 2005 йил 3 ноябрь.
17. Халқ севган асарнинг қайта ташрифи // “Сино”, 2005 (Баҳор), № 17. – Б. 57 – 59.
18. Миллат хазинаси // “Мактабгача таълим”, 2009, № 2. – Б. 12.
19. Атойи девонининг янги нашри // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2009, № 3-сон. – Б. 97 – 98.

20. Махтумкули шеърларининг янги таржимаси // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2010, № 4. – Б. 110 – 112.
21. Навоийшуносликда янги саҳифа очган китоб // “Маънавий ҳаёт”, 2013 (Нишона сон). – Б. 100 – 105.
22. Ирмоқлардан яралар дарё // “Muhofaza+”, 2016, № 6. – Б. 28 – 29.
23. Ирмоқлардан туғилар дарё // “Бухоро мавжлари”, 2016, № 2-3. – Б. 58 – 60.
24. “Мақорим ул-ахлоқ”нинг тўлиқ илмий-изоҳли таржимаси // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2018, № 2. – Б. 121 – 123.
25. “Маҳбуб ул-қуллуб”нинг тожикча таржимаси // “Ўзбек тили ва адабиёти», 2019, № 5. – Б. 130–133.
26. Ғазал мавжлари // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” ҳафтанома, 2022 йил 21 январь (№3).
27. Ҳикматга эш сатрлар // “Янги Фарғона” газетаси, 2023 йил 11 январь.

ШАРҲЛАР

1. “Англа зийрак куш аниким...” // “Ишонч”, 2001 йил 18 апрель.
2. “Ишқи комил элни ё Фарҳод, ё Мажнун қилур // “Ишонч”, 2001 йил 4 май.
3. “Ёр васлин истабон ул...” // “Ишонч”, 2001 йил 13 июль.
4. “Ишқ ўтининг куюги” // “Ишонч”, 2002 йил 24 апрель.
5. “Оқибат ишқ айлади расво мени...” // “Ишонч”, 2002 йил 15 май.
6. “Тилар бўлсанг дури мақсуд...” // “Ишонч”, 2002 йил 5 июнь.
7. “Ҳар неки қилди, билмади...” // “Ишонч”, 2002 йил 21 июнь.
8. “Кимки ошиқдур анга зору забунлуғдур гувоҳ” // “Ишонч”, 2002 йил 3 июль.
9. Икки олам соҳиби // “Ишонч”, 2002 йил 26 июль.
10. “Дардига ани шаҳди лабинг қилдиму даво...” // “Ишонч”, 2002 йил 19 октябрь.
11. “Кимнинг севар ёрисан?” (Бир мусаддас шарҳи) // “Ишонч”, 2003 йил 5 февраль.
12. “Бир лаҳзалик манзил ҳаёт” (Бир ғазал шарҳи) // “Ишонч”, 2003 йил 2 июль.
13. Бир ғўзал таърифида (Бир ғазал шарҳи) // “Ишонч”, 2003 йил 1 август.
14. “Мушқ ҳидли зулфунгиз Лайлини Мажнун айлади...” (Бир ғазал шарҳи) // “Ишонч”, 2003 йил 26 август.
15. “Жамоли гул, сочи сунбул...” (Бир ғазал шарҳи) // “Ишонч”, 2003 йил 19 сентябрь.
16. “Ҳусни ортар юзда зулфин анбарафшон айлагач...” (Бир ғазал шарҳи) // “Ишонч”, 2004 йил 7 февраль.
17. “Қилғали равшан бу тун хуршиди рахшонинг келур...” (Бир ғазал шарҳи) // “Ишонч”, 2004 йил 20 февраль.
18. “Нур бўлур эрдимки, нафс аждаҳоси бўлмаса...” (Бир ғазал шарҳи) // “Ишонч”, 2004 йил 30 июль.
19. “Мушқ ҳидли зулфунгиз...” (Бир ғазал шарҳи) // “Ишонч”, 2004 йил 7 сентябрь.
20. Увайсий нега Увайсий? // “Ишонч”, 2004 йил 22 сентябрь.
21. “Бўлмаса васли менга...” // “Ишонч”, 2004 йил 9 ноябрь.
22. “Ҳар не қилсанг, ошиқ қилғил...” // “Ишонч”, 2004 йил 14 декабрь.

23. “Бир жилвасиға икки жаҳондин ўта қолдим” (Бир ғазал шарҳи) // “Ишонч”, 2005 йил 5-7 январь.

24. Қошинга тегузмағил қаламни” (Бир ғазал шарҳи) // “Ишонч” йил 2005 йил 28 январь.

25. “Бори элға яхшилиқ қилғил...” // “Моҳият”, 2005 йил 11 февраль.

26. “Бори элға яхшилиқ қилғил...” (Бир ғазал шарҳи) // “Ишонч” йил 2005 йил 30 март.

27. “Давронки хунар ғайри...” // “Ишонч”, 2005 йил 15 апрель.

28. “Замона аҳли ичра...” (Бобур ғазалига шарҳ) // “Ишонч”, 2005 йил 5 октябрь.

29. “Ул гул кўйида...” (Бобур ғазалига шарҳ) // “Ишонч”, 2005 йил 21 октябрь.

30. “Бори элға яхшилиғ қилғил...” (Бир ғазал шарҳи) // “Бухоро мавжлари”, 2006, № 1. – Б. 8 – 10.

31. “Эй хату лаълинг қошида...” (Бир ғазал шарҳи) // “Ишонч”, 2006 йил 27 январь.

32. “Даҳр золи неча Фарҳодкушдур ...” // “Тафаккур”, 2009, № 2. – Б. 70 – 71.

33. “Ёр васлидурур ҳаёти абад...” // “Бухоро мавжлари”, 2011, № 2. – Б. 21 – 23.

34. “Ишқдин олам манга ҳайрону мен ҳайрон анга...” // “Ишонч”, 2014 йил 4 февраль.

35. “Йўлни не билгай киши то раҳнамо кўрсатмагай...” / “Ишонч”, 2015, 14 февраль.

36. “Бори элға яхшилиқ қилғилки, андин яхши йўқ...” // “Ишонч”, 2017 йил 11 февраль.

37. “Тийра кулбамға кириб, жоно, ўлумдин бер нажот...” / Алишер Навоий. Ғаройиб ус-сиғар (Ғазалларнинг шарҳ ва изоҳлари), X жилдлик, 2-жилд. – Тошкент: “Ўзкитобсавдо”, 2020. – Б. 226 – 230.

38. “Одамки, башар насли силкига эрур пайванд...” / Алишер Навоий. Ғаройиб ус-сиғар (Ғазалларнинг шарҳ ва изоҳлари), X жилдлик, 3-жилд. – Тошкент: “Ўзкитобсавдо”, 2020. – Б. 225 – 233.

39. “Эй, кўнгулда шахди лаълинг ҳасратидин юз тешук...” / Алишер Навоий. Ғаройиб ус-сиғар (Ғазалларнинг шарҳ ва изоҳлари), X жилдлик, 6-жилд. – Тошкент: “Ўзкитобсавдо”, 2020. – Б. 105 – 109.

40. “Вафо аҳлиға даврондин етар жавру жафо асру...” / Алишер

Навоий. Ғаройиб ус-сиғар (Ғазалларнинг шарҳ ва изоҳлари), X жилдлик, 9-жилд. – Тошкент: “Ўзкитобсавдо”, 2020. – Б. 45 – 52.

41. “Ишқ аро душвордур бўлмоқ киши ҳамдарди шоҳ...” / Алишер Навоий. Ғаройиб ус-сиғар (Ғазалларнинг шарҳ ва изоҳлари), X жилдлик, 9-жилд. – Тошкент: “Ўзкитобсавдо”, 2020. – Б. 200 – 204.

42. “Оҳима ёр оғзи бир дам кулмагин кам қилмади...” / Алишер Навоий. Ғаройиб ус-сиғар (Ғазалларнинг шарҳ ва изоҳлари), X жилдлик, 10-жилд. – Тошкент: “Ўзкитобсавдо”, 2020. – Б. 190 – 195.

43. “Berurman jon sabo nogah xabar keltursa yorimdin...” / She’r va sharh (Qo‘qon adabiy muhiti shoirlari she’rlariga sharhlar). I kitob. – Toshkent: “Tamaddun” 2023. – Б. 14 – 19.

44. “Ishq aro nihon dardi bedavo Uvaysiyman...” / She’r va sharh (Qo‘qon adabiy muhiti shoirlari she’rlariga sharhlar). I kitob. – Toshkent: “Tamaddun” 2023. – Б. 27 – 36.

45. “Ohim o‘di mehringda surayyoya erishdi...” / She’r va sharh (Qo‘qon adabiy muhiti shoirlari she’rlariga sharhlar). I kitob. – Toshkent: “Tamaddun” 2023. – Б. 47 – 52.

46. “Ilm o‘qug‘oni bilan har kim musulmon bo‘ldimu?...” / She’r va sharh (Qo‘qon adabiy muhiti shoirlari she’rlariga sharhlar). I kitob. – Toshkent: “Tamaddun” 2023. – Б. 85 – 91.

47. Бобур Мирзо ижодининг гултожи // “Тил ва адабиёт таълими, 2024, № 12. – Б. 12 – 15.

ҚОМУСЛАР УЧУН ЁЗИЛГАН МАҚОЛАЛАР

ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ЭНЦИКЛОПЕДИЯСИ (12 жилдлик)

1. Мужрим Обид / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 6-жилд. – Тошкент, 2003. – Б. 111.
2. Насимий / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 6-жилд. – Тошкент, 2003. – Б. 273 – 274.
3. Низомий Ганжавий / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 6-жилд. – Тошкент, 2003. – Б. 347 – 348.
4. Носир Хисрав / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 6-жилд. – Тошкент, 2003. – Б. 399.
5. Рудакий / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 7-жилд. – Тошкент, 2004. – Б. 382 – 383.
6. Румий (ҳаммуаллифликда) / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 7-жилд. – Тошкент, 2004. – Б. 385 – 386.
7. Саъдий Шерозий / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 7-жилд. – Тошкент, 2004. – Б. 545.
8. Сўфи Оллоёр / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 8-жилд. – Тошкент, 2004. – Б. 202.
9. Тажоҳули орифона / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 8-жилд. – Тошкент, 2004. – Б. 225.
10. Талмиҳ / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 8-жилд. – Тошкент, 2004. – Б. 243.
11. Таржиъбанд / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 8-жилд. – Тошкент, 2004. – Б. 273.
12. Таркиббанд / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 8-жилд. – Тошкент, 2004. – Б. 283.
13. Таърих / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 8-жилд. – Тошкент, 2004. – Б. 311.
14. Умар Хайём / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 9-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 86 – 87.
15. Умархон (ҳаммуаллифликда) / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 9-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 90 – 91.

16. Убайдуллохон (ҳаммуаллифликда) / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 9-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 32 – 33.
17. Фирдавсий / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 9-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 257 – 258.
18. Фузулий / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 9-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 335 – 336.
19. Хусрав Деҳлавий / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 9-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 520 – 521.
20. Чустий / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 9-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 663 – 664.
21. Шавкат Бухорий / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 9-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 676.
22. Шамс Қайс Розий / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 9-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 688.
23. Шохин / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 10-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 111.
24. Шохнома// Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 10-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 112.
25. Юсуф Хос Ҳожиб / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 10-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 347.
26. Югнакий / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 10-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 307 – 308.
27. Қутадғу билиг / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 11-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 169 – 170.
28. Қутб Хоразмий / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 11-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 171 – 172.
29. Ғазал (ҳаммуаллифликда) / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 11-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 214 – 215.
30. Ҳайдар Сабуҳий / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 11-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 276.
31. Ўзбек тили ва адабиёти / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 10-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 433.
32. Ҳилолий Бадриддин / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 11-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 331 – 332.
33. Ҳофиз Шерозий / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 11-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 379 – 380.
34. Ҳофиз Хоразмий / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 11-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 380 – 381.
35. Ҳусайний Атоуллоҳ / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 11-жилд. – Тошкент, 2005. – Б. 399.

36. Ёзма адабиёт / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 12-жилд. – Тошкент, 2006. – Б. 510 – 521.

37. Адабиётшунослик (ҳаммуаллифликда) / Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 12-жилд. – Тошкент, 2006. – Б. 488 – 493.

АЛИШЕР НАВОИЙ: ҚОМУСИЙ ЛУҒАТ

(Тошкент: “Шарқ”, 2016)

(2 жилдлик)

1-жилд

1. Абдуллоҳ Ансорий. – Б. 34.
2. Абдуллоҳ Марворид. – Б. 35.
3. Абдуллоҳ Меҳнаий. – Б. 35.
4. Абулвафо Хоразмий. – Б. 47.
5. Авҳадиддин Кирмоний. – Б. 51.
6. Авҳадий Мароғий. – Б. 51 – 52.
7. Азизиддин Насафий (О.Давлатов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 55 – 56.
8. Айнулкузот. – Б. 57 – 58.
9. Али Сафий. – Б. 60.
10. Амир Камолиддин Хусайн. – Б. 63.
11. Амирий Юсуф. – Б. 65.
12. Анварий Авҳадиддин. – Б. 66 – 67.
13. Ашраф. – Б. 82 – 83.
14. Аҳлий Шерозий. – Б. 84.
15. Аҳмад Жомий. – Б. 85.
16. Аҳмад Ҳожибек. – Б. 86.
17. Бадахший Абдусамад. – Б. 88.
18. Бадахший. – Б. 88.
19. Бадеий. – Б. 88 – 89.
20. Байт ул-ҳазан. – Б. 101.
21. Бароати истехлол. – Б. 105 – 106.
22. Бел. – Б. 114.
23. Бишр Ёсин. – Б. 117.
24. Бобур Абулкосим. – Б. 120 – 121.
25. Бойсунғур Мирзо. – Б. 125.
26. Бохарзий Сайфиддин. – Б. 127.
27. Ваҳдат майи. – Б. 141.
28. Восифий Зайниддин. – 142.

29. “Гулшани роз”. – Б. 145.
30. Давлатшоҳ Самарқандий. – Б. 147.
31. Дарвеш Абдуллоҳ. – Б. 149.
32. Дарвеш Али. – Б. 149 – 150.
33. Дарвеш Дехакий. – Б. 150 – 151.
34. Дарвеш Мансур. – Б. 151.
35. Дарвеш Муҳаммад Тархон. – Б. 152.
36. “Даҳнома”. – Б. 153.
37. Девона Ҳусомий. – Б. 155.
38. Дехлавий Ҳусрав. – Б. 162 – 163.
39. Жамъу тафриқ. – Б. 178 – 179.
40. Жамъу тақсим. – Б. 179.
41. Жаҳоншоҳ Мирзо. – Б. 181.
42. Жомӣ жаҳоннамо. – Б. 183.
43. Зайниддин Маҳмуд. – Б. 190.
44. Зийрак куш. – Б. 193.
45. Зулқавофиъ. – Б. 197.
46. Зулқофиятайн. – Б. 198.
47. Ибн Лаълий. – Б. 202.
48. Ийҳом. – Б. 208.
49. Ирокий Фаҳриддин. – Б. 215.
50. Истифҳом. – Б. 221.
51. Иттифоқ. – Б. 224.
52. Камол Турбатий. – Б. 231 – 232.
53. Камол Ҳўжандий. – Б. 232.
54. Камолиддин Ҳусайний. – Б. 233.
55. Киноя. – Б. 237.
56. Китобат. – Б. 238.
57. Кичик Мирзо. – Б. 238 – 239.
58. Кобулий Мир Саид. – Б. 239.
59. Корғаҳ. – Б. 240.
60. Лаб. – Б. 245.
61. “Лавоеҳ”. – Б. 245.
62. Лафф ва нашр. – Б. 255 – 256.
63. Мавлоно Бадахший. – Б. 271.
64. Мавлоно Бақоий. – Б. 272.
65. Мавлоно Бурҳониддин Атоуллоҳ. – Б. 273 – 274.
66. Мавлоно Муҳаммад Муаммой. – Б. 283.
67. Мавлоно Риёзий. – Б. 287.
68. Мавлоно Фасиҳиддин. – Б. 293 – 294.
69. Мажиддин Бағдодий. – Б. 307 – 308.

70. Мазҳаби Каломий. – Б. 313.
71. “Мақорим ул-ахлоқ”. – Б. 314 – 315.
72. Малик ул-калом. – Б. 315.
73. Манокӣб. – 316.
74. Марсия. – Б. 318 – 319.
75. Мақтаъ. – Б. 325.
76. Маҳмуд Музаҳҳиб. – Б. 332.
77. Меҳри Ҳиротий. – Б. 337 – 338.
78. Мир Иброҳим. – Б. 340.
79. Мир Сарбараҳна. – Б. 342 – 343.
80. Мир Ҳусайн Али Жалойир. – Б. 344.
81. Мирзо Бойқаро. – Б. 344 – 345.
82. Мирзобек. – Б. 345.
83. Миршайх Пуроний. – Б. 346.
84. Мувозана. – Б. 352.
85. Музораа. – Б. 357.
86. Мукаррар. – Б. 359.
87. Муламмаъ. – Б. 359.
88. Муҳаммад Али Жалойир. – Б. 387.
89. Муҳаммад Табодгоний (О.Давлатов билан ҳаммуаллиф-ликда). – Б. 390 – 391.
90. Муҳаммад Ҳусайн Мирзо. – Б. 392.
91. Мўмин Мирзо. – Б. 395 – 396.
92. Нажмиддин Кубро. – Б. 406 – 407.
93. Насимий. – Б. 411 – 412.
94. Насириддин Тусий. – Б. 412 – 413.
95. Нидо. – Б. 420.
96. Носир Бухорий. – Б. 423 – 424.
97. Носир Хусрав. – Б. 424 – 425.
98. Осафий Ҳиравий. – Б. 431 – 432.
99. Офокбегим. – Б. 433.
100. Оҳий. – Б. 435.
101. Паҳлавон Маҳмуд. – Б. 437.
102. Паҳлавон Муҳаммад. – Б. 437 – 438.
103. Пири Сесадсола. – Б. 439.
104. Раз қизи. – Б. 448.
105. Разииддин Али Лоло. – Б. 448.
106. Румий Жалолиддин. – Б. 459 – 460.
107. Сабо. – Б. 464.
108. Саволу жавоб. – Б. 475 – 476.
109. Сайид Аҳмад. – Б. 491 – 492.
110. Сайид Ҳасан Ардашер. – Б. 494 – 495.

111. Сайфий Бухорий. – Б. 495.
112. Салмон Соважий. – Б. 496.
113. Саъдий Шерозий. – Б. 504.
114. Саҳли мумтанеъ. – Б. 506.
115. Синған сафол. – Б. 510.
116. Султон Валад. – Б. 523.
117. Султон Тўғрул. – Б. 525.
118. Султонали Машҳадий. – Б. 525 – 526.
119. Султонали Мирзо. – Б. 526 – 527.

2-жилд

120. Тадбих. – Б. 9.
121. Тадриж. – 9 – 10.
122. “Тазкират уш-шуаро”. – Б. 12.
123. Такрир. – Б. 14.
124. Тансиқ ус-сифот. – Б. 18.
125. Тартиб. – Б. 28.
126. Тафреъ. – Б. 32.
127. Таъриз. – 35 – 36.
128. Таксир. – Б. 36 – 37.
129. Улои Шоший. – Б. 49.
130. Унсурий. – Б. 53.
131. Фазлуллоҳ Абуллайсий. – Б. 60 – 61.
132. Фаридиддин Аттор. – Б. 63 – 64.
133. Фаридун Ҳусайн (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 64 – 65.
134. Фахриддин Ирокий. – Б. 76.
135. Фахрия. – Б. 77.
136. Фирдавсий. – Б. 78 – 79.
137. Форобий. – Б. 81 – 82.
138. Хаёлий Бухорий. – Б. 86 – 87.
139. Хараконий Абулҳасан. – Б. 108.
140. Хожа Али Ромитаний. – Б. 116.
141. Хожа Дехдор. – Б. 118.
142. Хожа Исмаи Бухорий. – Б. 119.
143. Хожа Масъуд Қумий. – Б. 120.
144. Хожа Юсуф Бурҳон. – Б. 125.
145. Хожу Кирмоний. – Б. 127.
146. Хондамир. – Б. 128 – 129.
147. Шабустарий Махмуд. – Б. 139.
148. Шайх Бузғуш Шерозий. – Б. 146.

149. Шайх Баҳдулбек. – Б. 146.
150. Шайх Зиёратгоҳий. – Б. 148.
151. Шайх Зиёуддин Абуннажиб Сухравардий. – Б. 148.
152. Шайх Нажмиддин Розий. – Б. 152.
153. Шайх Озарий Тусий. – Б. 153.
154. Шайхим Суҳайлий. – Б. 157.
155. Шамс Қайс Розий. – Б. 157 – 158.
156. Шарафиддин Али Яздий. – Б. 159 – 160.
157. Шаҳобиддин Сухравардий. – 162 – 163.
158. Шоҳи Бадахшон. – Б. 169.
159. Шоҳ Неъматуллоҳ Валий. – Б. 169 – 170.
160. Шоҳ Қули Уйғур (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 170.
161. Шоҳбайт. – Б. 171.
162. Эънот. – Б. 173 – 174.
163. Югнакий Адиб Аҳмад. – Б. 175 – 176.
164. Юсуф Ҳамадоний. – Б. 177.
165. Яъқуб Чархий. – Б. 180.
166. Яъқубхон Оккююнли Туркман. – Б. 180 – 181.
167. Яҳё Себак. – Б. 182.
168. Ўзлик. – Б. 186.
169. Қосим Али Чехракушо. – Б. 200 – 201.
170. Ғаззолий Аҳмад. – Б. 211.
171. Ғаззолий Абу Ҳомид. – Б. 211.
172. Ғарибий Муҳаммад Али. – Б. 212 – 213.
173. Ғиждувоний Абдулҳолик. – Б. 219 – 220.
174. Ҳайдар Сабуҳий. – Б. 227 – 228.
175. Ҳайрат. – Б. 228.
176. Ҳаким Саной. – Б. 238 – 239.
177. Ҳасан Дехлавий. – Б. 242.
178. Ҳотифий Абдуллоҳ. – Б. 256.
179. Ҳусайн Бойқаро. – Б. 263 – 266.
180. Ҳусайн Воиз Кошифий. – Б. 266.
181. Ҳусайний Атоуллоҳ. – Б. 266 – 267.
182. Ҳусн закоти. – Б. 267.
183. Ҳусни матлаъ. – Б. 267.
184. Ҳусни мақтаъ. – 267 – 268.
185. Ҳусни талаб. – Б. 268.

АЛИШЕР НАВОИЙ ЭНЦИКЛОПЕДИЯСИ (4 жилдлик)

(“Ўзбекистон” нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2024)

1-жилд

1. Абай. – Б. 20.
2. Абдол (И.Ҳаққул билан ҳаммуаллифликда). – Б. 21 – 22.
3. Абдулазиз Абҳарий. – Б. 22.
4. Абдулжамил Котиб (М.Абдуллаев билан ҳаммуаллифликда).
– Б. 24 – 25.
5. Абдуллаев Аҳмад. – Б. 26.
6. Абулбашар. – Б. 28.
7. Абдулқодир Гўянда. – Б. 31 – 32.
8. Абдуҳаким Матназар (Д.Ғойилов билан ҳаммуаллифликда).
– Б. 33 – 34.
9. Абдурраззоқ (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 34
– 35.
10. Абдурраззоқ Самарқандий (С.Ғаниева, Қ.Эргашев билан
ҳаммуаллифликда). – Б. 35.
11. Абдусамад Бадахший (А.Ҳайитметов билан ҳаммуаллиф-
ликда). – Б. 37.
12. Абдуқодиров Абдусалом (Б.Ғайзуллоев билан ҳаммуал-
лифликда). – Б. 37 – 39.
13. Абр. – Б. 41.
14. Абраҳа. – Б. 41.
15. Аброр. – Б. 41.
16. Абулқосим Бишр Ёсин. – Б. 47.
17. Абусаид Абулхайр. – Б. 48 – 49.
18. Аваз Ўтар. – Б. 49 – 52.
19. Авлиё (З.Раҳмонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 53 – 55.
20. Авфий Муҳаммад (Ҳ.Ҳомидий билан ҳаммуаллифликда).
– Б. 55.
21. Авҳадий Мароғий. – Б. 55 – 56.
22. Адвор (А.Назаров билан ҳаммуаллифликда). – Б. 58.
23. Адо. – Б. 58 – 59.
24. Аёз. – Б. 60 – 61.
25. Аждаҳо. – Б. 52.
26. Азал субҳи (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 63.
27. Азизлар ҳазираси. – Б. 65.

28. Айзан. – Б. 66 – 67.
29. Айман водийси. – Б. 67.
30. “Айн ул-ҳаёт” (Н.Комилов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 70 – 71.
31. Айн ул-қуззот. – Б. 71.
32. Айш. – Б. 71 – 72.
33. Акс. – Б. 74 – 75.
34. Али Дурдузд. – Б. 79 – 80.
35. Али Муҳаммад Хуросоний. – Б. 82.
36. Али Кармол. – Б. 82.
37. Али Сафий (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 82 – 83.
38. Али Шунқор. – Б. 84.
39. Алиев Ғазанфар (С.Ғаниева ва Ш.Раҳмонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 84.
40. “Алишер Навоий”. – Б. 86 – 87.
41. “Алишер Навоийнинг адабий маҳорати масалалари”. – Б. 88.
42. “Алишер Навоий ижодий ва маънавий меросининг оламшумул аҳамияти”. – Б. 89.
43. “Алишер Навоий асарларини кўчирган хаттотлар”. – Б. 90.
44. “Алишер Навоий ва форс-тожик адиблари”. – Б. 91.
45. “Алишер Навоийнинг форс-тожик тилидаги асарлари”. – Б. 101.
46. Амин Умарий. – Б. 111.
47. Аминзода Муҳиддин. – Б. 111 – 112.
48. Амирий Мавлоно Юсуф. – Б. 115 – 116.
49. Амирий (Амир Умархон) (З.Қобилова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 116 – 120.
50. Амир Камолиддин Ҳусайн. – Б. 120.
51. Амир Ҳусайний. – Б. 124 – 125.
52. Аморий. – Б. 126.
53. Анбар Отин. – Б. 127 – 128.
54. Анварий. – Б. 128.
55. Андалиб. – Б. 128 – 129.
56. Анисий. – Б. 130 – 131.
57. Ансорий Абдуллоҳ. – Б. 135 – 136.
58. Арасту. – Б. 140 – 141.
59. “Арбаъин” (М.Асадов, С.Рафиддинов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 142 – 144.
60. Арбаъин. – Б. 144 – 145.
61. Арбоби тариқат. – Б. 145.
62. Ардашер бинни Ҳурмуз. – Б. 146.

63. Аруз. – Б. 149 – 151.
64. Арғанун. – Б. 151.
65. Аслий ватан. – Б. 156.
66. “Асрорнома”. – Б. 156 – 157.
67. Асрори тариқат. – Б. 157.
68. Асҳоби ишорат. – Б. 161.
69. Асҳоби фил. – Б. 163.
70. Атоуллоҳ Асилий. – Б. 166.
71. Атоуллоҳ Хусайний. – Б. 166 – 168.
72. Афлотун (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 171.
73. Афсона. – Б. 173.
74. “Ашшиъа ал-ламаъот”. – Б. 180 – 181.
75. Аҳвол (И.Ҳаққул билан ҳаммуаллифликда). – Б. 189.
76. Аҳли ботин (З.Раҳмонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 190.
77. Аҳли дард. – Б. 191.
78. Аҳди дил (З.Раҳмонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 191 – 192.
79. Аҳли зоҳир. – Б. 192.
80. Аҳли муҳаббат. – Б. 194.
81. Аҳли ниёз. – Б. 195.
82. Аҳли ризо. – Б. 195.
83. Аҳли риёзат. – Б. 195 – 197.
84. Аҳли савмаъа. – Б. 197.
85. Аҳли сулук. – Б. 197.
86. Аҳли тавҳид (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 197 – 198.
87. Аҳли хилват. – Б. 198.
88. Аҳли шуҳуд. – Б. 198 – 199.
89. Аҳли яқин. – Б. 200.
90. Аҳли ҳақойиқ (Н.Жўрақулова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 202.
91. Аҳмедов Тошпўлат (И.Ҳаққул билан ҳаммуаллифликда). – Б. 205.
92. Бадъий. – Б. 210 – 211.
93. “Бадосъ ул-бидоя”. – Б. 212 – 215.
94. “Бадосъ ул-васат”. – Б. 215 – 216.
95. “Бадосъ ул-вақосъ” (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 216 – 217.
96. Бағний. – Б. 217 – 218.
97. Байзотий. – Б. 218 – 219.
98. Байт ул-ҳазан. – Б. 220.

99. Байт ул-маъмур. – Б. 220 – 221.
100. Байти аксо (Қ.Эргашев билан ҳаммуаллифликда). – Б. 221.
101. Байрамхон. – Б. 223.
102. Балъами Боъур. – Б. 225.
103. Бани Исроил (Д.Асқаров билан ҳаммуаллифликда). – Б. 227.
104. Бараҳман (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 227–228.
105. Барбат. – Б. 228.
106. Барда. – Б. 228.
107. Барзах. – Б. 228.
108. Бармак. – Б. 230.
109. Бароати истехлол (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 231–232.
110. Барсисо. – Б. 232 – 233.
111. Басит. – Б. 235.
112. Бақоий Самарқандий. – Б. 238 – 239.
113. “Баҳористон”. – Б. 141.
114. Баҳр. – Б. 241 – 242.
115. Баҳроми Гўр ҳикояти. – Б. 244.
116. Бедилий. – Б. 246.
117. Бел. – Б. 247 – 248.
118. Бибича Мунажжима (Б.Ражабова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 252 – 253.
119. Биёбон. – Б. 253.
120. Билол Нозим (С.Ғаниева ва С.Ўтанова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 254 – 255.
121. Биноий (Қ.Эргашев билан ҳаммуаллифликда). – Б. 255 – 256.
122. Бисотий Самарқандий. – Б. 258.
123. Бобил. – Б. 259 – 260.
124. Бобо Кўкий. – Б. 261 – 262.
125. Бобо Пирий (М.Иброҳимова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 262.
126. Бобо Савдойи. – Б. 262 – 263.
127. Бобо Сариф Пулод (М.Мавлонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 263.
128. Бобо Хокий. – Б. 263.
129. Бобо Шихоб. – Б. 264.
130. Бобур (Қ.Эргашев билан ҳаммуаллифликда). – Б. 266 – 267.

131. Боний. – Б. 273.
132. Бориқи Барбарий (А.Абдуғафуров билан ҳаммуаллифликда). – Б. 274 – 275.
133. Бистомий боязид (М.Холбоева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 279.
134. Бокий. – Б. 280 – 282.
135. Боқирғоний Сулаймон (Э.Қурбонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 282 – 283.
136. Боғи жаҳоноро (Қ.Эргашев билан ҳаммуаллифликда). – Б. 283.
137. Боғи Эрам. – Б. 284.
138. Буалишоҳ. – Б. 285.
139. “Булбулнома”. – Б. 286.
140. Буткада. – Б. 289.
141. Бути Озарий. – Б. 289.
142. Давлатшоҳ Самарқандий (Қ.Эргашев билан ҳаммуаллифликда). – Б. 297 – 298.
143. Даду дом. – Б. 299.
144. Дайри фано. – Б. 301 – 302.
145. Дарвеш Мансур (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 306 – 307.
146. Дарвеш Машҳадий. – Б. 307.
147. Дарвеш Муҳаммад Тархон (М.Иброҳимова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 307 – 308.
148. Дарвеш Муҳаммад Токий (М.Абдуллаев билан ҳаммуаллифликда). – Б.308.
149. Дарвеш Нозукий. – Б. 308 – 309.
150. “Дастур ул-вузаро. – Б. 309.
151. Даҳр золи (М.Иброҳимова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 311.
152. Девона Ҳусомий. – Б. 313.
153. “Девони Фоний” (С.Рафиддин билан ҳаммуаллифликда). – Б. 313 – 315.
154. Деҳлавий Хусрав (С.Рафиддин билан ҳаммуаллифликда). – Б. 317 – 320.
155. Дийдор (И.Ҳаққул ва З. Раҳмонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 323.
156. Дилором. – Б. 323.
157. Дилшоди Барно (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 324 – 325.
158. Доий. – Б. 330.

159. Дор ул-хуффоз. – Б. 335.
160. Дурри Адан. – Б. 336 – 337.
161. Эънот. – Б. 351 – 352.
162. Фазлий Намангоний (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 353 – 354.
163. Фаридиддин Аттор. – Б. 363 – 364.
164. Фахриддин Ирокий. – Б. 375 – 376.
165. Фахриддинов Муҳаммадамин (Ш.Раҳмонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 377.
166. Фахрия (С.Отажонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 378 – 380.
167. Феруз (Д.Ғойипов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 387 – 388.
168. Фирдавсий. – Б. 389 – 390.
169. Форобий. – Б. 401 – 402.
170. Фузулий. – Б. 403 – 405.
171. Фуркат. – Б. 405 – 407.
172. Фусус. – Б. 409.
173. Гадоий. – Б. 411 – 412.
174. Гавшарҳодбегим масжиди (Б.Ражабова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 387 – 388.
175. “Гениал шоир ва мутафаккир. – Б. 418.
176. Гесу (Гису). – Б. 418.
177. Гетинамо (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 418–419.
178. Гиршосб. – Б. 419.
179. “Ғузида”. – Б. 420 – 421.
180. “Ғули ва Навоий” (Б.Ражабова ва С.Ўтанова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 421 – 422.
181. Гуландом (М.Мавлонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 422.
182. “Ғулистон” (Б.Ражабова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 423 – 424.
183. “Ғулъузори”. – Б. 424.
184. “Ғулшани роз”. – Б. 424 – 425.
185. Ҳабибий. – Б. 429 – 430.
186. Ҳазаж. – Б. 437 – 438.
187. Ҳайдар Сабухий. – Б. 440 – 441.
188. Ҳайрат. – Б. 443 – 444.
189. Ҳаким Саной. – Б. 450 – 451.
190. Ҳамза (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 456–458.
191. Ҳаримий Қаландар. – Б. 463.

192. Ҳасан Али Жалойир. – Б. 464.
193. Ҳаққулов Иброҳим (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 469–471.
194. Ҳилолий. – Б. 482–483.
195. Ҳирот жомеъ масжиди. – Б. 492.
196. Ҳожи Абулҳасан. – Б. 496.
197. Ҳожиб. – Б. 497–498.
198. “Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 498–499.
199. “Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер (М.Асадов ва З.Раҳмоновалар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 499–502.
200. Ҳотами Тойи (А.Абдуғафуров ва Б.Ражабовалар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 503–504.
201. Ҳотифий (Б.Ражабова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 506–507.
202. Ҳофиз Али Жомий (С.Отажонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 507.
203. Ҳофиз Ёрий. – Б. 507.
204. Ҳофиз Жалолиддин Маҳмуд. – Б. 508.
205. Ҳофиз Муҳаммад. – Б. 508.
206. Ҳувайдо. – Б. 509–510.
207. Ҳудхуд (М.Асадов ва З.Раҳмоновалар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 512–513.
208. Ҳумо. – Б. 513.
209. Ҳумоюнфаррух Рукниддин. – Б. 513.
210. Ҳусайн Бойқаро (С.Ғаниева, С.Рафиддин, Б.Ражабова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 514–517.
211. Ҳусайн Воиз Кошифий (Б.Ражабова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 518–519.
212. Ҳусайн Удий. – Б. 519.
213. Ҳусн закоти. – Б. 521–522.
214. Ҳусни матлаъ. – Б. 522–523.
215. Ҳусни мақтаъ. – Б. 523–524.
216. Ҳусни талаб. – Б. 524.
217. Ҳусни таълил. – Б. 524–526.
218. Ҳукка. – Б. 526.

2-жилд

219. Ибн Ямин Фарюмадий. – Б. 6–7.
220. Иброҳим Адҳам (Ҳ.Ҳомидий билан ҳаммуаллифликда). – Б. 9–10.

221. Ибҳом. – Б. 11 – 12.
222. Издивож. – Б. 15.
223. Ийҳом (Ё.Исҳоқов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 16 – 17.
224. Илк девон (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 19–
20.
225. Илмий ладунӣ (Н.Комилов ва З.Раҳмоновалар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 23 – 24.
226. Илтизом. – Б. 25.
227. Илтифот. – Б. 25 – 26.
228. Интоқ. – Б. 27.
229. Имод Фақиҳ Кирмонӣ. – Б. 27 – 28.
230. Ирсоли масал. – Б. 33 – 34.
231. Исмои аъзам. – Б. 44.
232. Исо нафаси. – Б. 48 – 49.
233. Испанд / Сипанд. – Б. 49.
234. Истиора (Ё.Исҳоқов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 50 – 51.
235. Истихроҷ. – Б. 51.
236. Истихфом. – Б. 54 – 55.
237. Ит (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 56 – 57.
238. Иттифок. – Б. 57.
239. Ихтиро. – Б. 59.
240. Иштиқок. – Б. 59 – 60.
241. Ишқӣ. – Б. 63.
242. Ички қофия. – Б. 64 – 66.
243. Иқтибос. – Б. 65 – 66.
244. Жалолов Тўхтасин. – Б. 70.
245. Жамол Камол (М.Ҳақимов билан ҳаммуаллифликда). – Б.
72 – 76.
246. Жаму тақсим. – Б. 76 – 78.
247. Жаҳоншоҳ Мирзо. – Б. 80.
248. Жомӣ жаҳоннамо (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). –
Б. 87– 88.
249. Жомӣ Абунаср (Ш.Раҳмонова билан ҳаммуаллифликда).
– Б. 88 – 89.
250. Жомӣ Абдурахмон. – Б. 89 – 93.
251. Жомӣ вафотига марсия (А.Абдуғафуров билан ҳаммуал-
лифликда). – Б. 93 – 94.
252. Жомӣ мақбараси. – Б. 94.
253. Кавсар (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 106.
254. Каломи жомеъ. – Б. 109 – 110.

255. Камол Турбатий. – Б. 110 – 111.
256. Камол Хўжандий. – Б. 111 – 114.
257. Камолиддин Рустамали. – Б. 114.
258. Камолиддин Ҳусайний. – Б. 115.
259. Камолиддин Султон Ҳусайн. – Б. 115.
260. Қаҳқашон. – Б. 124 – 125.
261. Киноя. – Б. 128 – 129.
262. Кирмоний. – Б. 130.
263. Китобат. – Б. 130 – 131.
264. Комил. – Б. 138 – 139.
265. Комилов Нажмиддин. – Б. 140.
266. Корғаҳ. – Б. 142 – 143.
267. Кориз. – Б. 143.
268. Кулфат. – Б. 147 – 148.
269. Куня. – Б. 149 – 150.
270. Кўнгил қаъбаси. – Б. 166.
271. Кўҳак. – Б. 168 – 169.
272. Кўҳи Қоф. – Б. 169.
273. Лаб. – Б. 170 – 171.
274. Лавоеҳ (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 171 – 172.
275. Лавоме (А.Абдуқодиров билан ҳаммуаллифликда). – Б. 172.
276. Лайли. – Б. 173 – 174.
277. “Лайли ва Мажнун” (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда).
– Б. 176 – 181.
278. “Ламаъот”. – Б. 184 – 185.
279. “Латойифнома” (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б.
185 – 186.
280. Лафф ва нашр. – Б. 187.
281. Лот (А.Ҳайитметов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 193 –
194.
282. Лоязол. – Б. 195.
283. Лутф. – Б. 196 – 197.
284. Лутфий. – Б. 197 – 201.
285. Лўъбати Чин. – Б. 201 – 202.
286. Луҳросп. – Б. 207.
287. Мавлоно Абдулвосеъ. – Б. 210.
288. Мавлоно Абдулқаҳҳор Исҳоқ Самарқандий. Б. 210 – 211.
289. Мавлоно Абдулҳай. – Б. 211.
290. Мавлоно Абулхайр. – Б. 211.
291. Мавлоно Али Оҳий. – Б. 212.

292. Мавлоно Анисий. – Б. 212.
293. Мавлоно Аҳмадий (Н.Жўракулова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 213.
294. Мавлоно Бақойи. – Б. 213 – 214.
295. Мавлоно Бурундук (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 214.
296. Мавлоно Бурҳониддин. – Б. 214 – 215.
297. Мавлоно Вайсий (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 215.
298. Мавлоно Зайниддин Маҳмуд. – Б. 218.
299. Мавлоно Зебойи. – Б. 219.
300. Мавлоно Зиё Табризий. – Б. 219 – 220.
301. Мавлоно Зоҳидий. – Б. 220.
302. Мавлоно Кавкабий. – Б. 220 – 221.
303. Мавлоно Мажнун. – Б. 224 – 225.
304. Мавлоно Масихий. – Б. 225 – 226.
305. Мавлоно Масъуд. – Б. 226.
306. Мавлоно Маҳвий. – Б. 226.
307. Мавлоно Мир Қарший. – Б. 227.
308. Мавлоно Моний. – Б. 227.
309. Мавлоно Муҳаммад Амин (З.Раҳмонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 228.
310. Мавлоно Муҳаммад Бадахший. – Б. 228.
311. Мавлоно Муҳаммад Жомий. – Б. 228 – 229.
312. Мавлоно Наимий (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 230.
313. Мавлоно Наргис. – Б. 230.
314. Мавлоно Наргисий. – Б. 230 – 231.
315. Мавлоно Олим. – Б. 233.
316. Мавлоно Риёзий. – Б. 233 – 234.
317. Мавлоно Руҳий Ёзирий. – Б. 234.
318. Мавлоно Савсаний. – Б. 234 – 235.
319. Мавлоно Саъдуддин. – Б. 235.
320. Мавлоно Сойилий (Д.Асқаров билан ҳаммуаллифликда). – Б. 235 – 236.
321. Мавлоно Соликий. – Б. 236.
322. Мавлоно Соғарий (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 236 – 237.
323. Мавлоно Солихий. – Б. 237.
324. Мавлоно Сонёий – 1. – Б. 237 – 238.

325. Мавлоно Сонеъий – 2. – Б. 238.
326. Мавлоно Соҳиб Балхий (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б.238.
327. Мавлоно Субҳий (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 238 – 239.
328. Мавлоно Тархоний. – Б. 239.
329. Мавлоно Толиб Жожармий. – Б. 239 – 240.
330. Мавлоно Тусий. – Б. 240.
331. Мавлно Тўтий Туршезий. – Б. 240 – 241.
332. Мавлоно Фасихуддин. – Б. 242.
333. Мавлоно Ховарий. – Б. 243.
334. Мавлоно Хуррабий (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 243.
335. Мавлоно Шайхий. – Б. 244.
336. Мавлоно Шихоб. – Б. 245.
337. Мавлоно Шоҳ Али. – Б. 245.
338. Мавлоно Яқиний (Ш.Раҳмонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 246 – 247.
339. Мавлоно Қанбарий. – Б. 247.
340. Мавлоно Қутбиддин. – Б. 247.
341. Мавлоно Ҳасаншоҳ. – Б. 247 – 248.
342. Мавлоно Ҳожи Муҳаммад. – Б. 248 – 249.
343. Мавлоно Ҳумойи. – Б. 249.
344. Мадид. – Б. 254.
345. Мадҳия (С.Отажонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 255 – 256.
346. Маҳи Нахшаб. – Б. 256.
347. Маждиддин Бағдодий. – Б. 257 – 258.
348. Мажнун – 1. – Б. 258.
349. Мажнун (А.Абдуғафуров билан ҳаммуаллифликда). – Б. 258 – 264.
350. Мажнун ҳикояти. – Б. 264.
351. “Мақорим ул-ахлоқ”. – Б. 277 – 278.
352. Маноқиб. – Б. 289 – 290.
353. “Мантиқ ут-тайр”. – Б. 291 – 292.
354. Манучеҳр Самарқандий. – Б. 292.
355. Маншур. – Б. 292 – 293.
356. “Маосир ул-мулук”. – Б. 293 – 294.
357. Марсия (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 295– 296.
358. Масиҳ. – Б. 298 – 299.

359. “Маснавий”. – Б. 300 – 302.
360. Матлаъ. – Б. 307 – 308.
361. “Махзан ул-асрор”. – Б.310 – 311.
362. Махтумкули (С.Рафиддин ва С.Ўтановалар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 312 – 316.
363. Машрикий. – Б. 317.
364. Маъдан. – Б. 318 – 320.
365. Мақсуд Андижоний. – Б. 324.
366. Мақсуд Ҳиравий (Б.Ражабова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 423 – 424.
367. Мақтаъ (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 326.
368. Маҳдий Астрободий. – Б. 330.
369. Маҳжурий (М.Мадғозиев ва С.Ўтановалар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 330 – 332.
370. Маҳзуна. – Б. 332 – 333.
371. Маҳмуд Музаҳҳиб. – Б. 336.
372. “Мезон ул-авзон”. – Б. 337 – 338.
373. Меҳнаий. – Б. 343 – 344.
374. “Минҳож ун-нажот”. – Б. 347.
375. Мир Асадуллоҳ. – Б. 349.
376. Мир Ёдгорбек. – Б. 349.
377. Мир Махдум. – Б. 351.
378. Мир Муртоз (А.Ҳайитметов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 351– 352.
379. Мир Ҳусайн. – Б. 355.
380. Мирали Ҳиравий. – Б. 361 – 362.
381. Мирак Наққош. – Б. 362 – 363.
382. Мирзо Кенжабек (Қ.Эргашев, С.Рафиддиновлар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 351– 352.
383. Мирий (С.Ўтановалар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 366 – 368.
384. Мирхонд (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 369 – 370.
385. Миршайх Пуроний. – Б. 372.
386. Миръоти гетинамо (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 372.
387. Мисра. – Б. 374.
388. Мисқол. – Б. 374.
389. Моний ибн Фаттак. – Б. 378 – 379.
390. Муаззамхон. – Б. 380.
391. Муболага. – Б. 382 –383.

392. Мувозана. – Б. 383 – 384.
393. Мужтасс. – Б. 386 – 387.
394. Музораа. – Б. 389.
395. Музореъ (А.Ҳайитметов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 389.
396. Муин Воиз. – Б. 389 – 390.
397. Муламмаъ. – Б. 391.
398. Мунис. – Б. 398 – 402.
399. “Муножот” (С.Ғаниева ва М.Асадовлар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 402 – 403.
400. Мунтазир. – Б. 403 – 404.
401. Мунсариҳ (Ё.Исҳоқов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 406 – 407.
402. Мусаддас – 1. – Б. 419.
403. Мусаддас – 2. – Б. 419.
404. Мусамман – 1 (Д.Асқаров билан ҳаммуаллифликда). – Б. 420.
405. Мусамман – 2 (Д.Асқаров билан ҳаммуаллифликда). – Б. 420 – 421.
406. Мусаннаф. – Б. 321.
407. Мустазод (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 421–422.
408. “Мусибатнома”. – Б. 423 – 424.
409. Мутадорик (А.Ҳайитметов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 429–430.
410. Мутақориб. – Б. 431.
411. Мутобақа. – Б. 432.
412. Муфлисӣ. – Б. 433.
413. Мухтара. – Б. 437.
414. Мухтасар. – Б. 437 – 438.
415. Муқимӣ (С.Рафиддинов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 441 – 443.
416. Муқрий Маҳмуд. – Б. 444.
417. Муқтазаб. – Б. 444.
418. Муғ (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 444.
419. Муғбача (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 446–447.
420. “Муҳаббатнома”. – Б. 447.
421. Муҳаййир. – Б. 448 – 449.
422. Муҳаммад Али Жалойир. – Б. 455.
423. Муҳаммад нури. – Б. 360 – 361.
424. Муҳаммад Табодгонӣ. – Б. 463 – 464.

425. Муҳаммад Шайбонийхон. – Б. 464 – 467.

426. Муҳсиний. – Б. 476 – 477.

427. Мўмин Мирзо. – Б. 478 – 480.

3-жилд

428. “Наводир ун-ниҳоя” (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 8 – 9.

429. “Наводир уш-шабоб”. – Б. 9.

430. “Навоий арузи” (А.Ҳожаҳмедов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 23 – 24.

431. “Навоий арузи нафосати” (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 24.

432. Навоий асарлари таржималари (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 24 – 27.

433. “Навоий асарлари учун қисқача луғат”. (Э.Умаров билан ҳаммуаллифликда). – Б. 29.

434. Навоий ва Марказий Осиё халқлари адабиёти. – Б. 44 – 47.

435. Навоий ва мусика (Б.Ражабова ва Л.Жўраевалар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 47 – 52.

436. “Навоий замондошлари” (Б.Мирзасева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 84 – 85.

437. “Навоий замондошлари мактубларида”. – Б. 86 – 87.

438. “Навоий насри нафосати (Н.Жўракулова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 94 – 95.

439. Навоий ҳақида ривоятлар. – Б. 103 – 104.

440. “Навоий ҳикматлари” (С.Ўтанова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 104 – 107.

441. “Навоийга қайтиш”. – Б. 107 – 108.

442. “Навоийнинг қалб дафтари”. – Б. 123.

443. Навфал қизи. – Б. 135 – 136.

444. Назм (А.Ҳайитметов ва Ё.Исҳоқовлар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 141 – 142.

445. “Назм ул-жавоҳир”. – Б. 143 – 144.

446. Наргис. – Б. 146.

447. “Насим ул-хулд” (Н.Комилов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 148 – 150.

448. “Насойим ул-муҳаббат” (Б.Ражабова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 150 – 152.

449. Наср (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 152.

450. Насимий. – Б. 154 – 155.

451. Насириддин Тусий (Ш.Раҳмонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 155.
452. “Нафаҳот ул-унс”. – Б. 160.
453. Нафисий Саид. – Б. 160 – 161.
454. Нафс (С.Рафиддинов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 161–164.
455. Наът. – Б. 164 –165.
456. “Нақд ун-нусус”. – Б. 165 – 166.
457. Наққод. – Б. 169 – 170.
458. Неъматобод. – Б. 172.
459. Нидо (Ё.Исҳоқов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 172 – 173.
460. Низомий Астрободий. – Б. 173 –174.
461. Низомий Ганжавий. – Б. 174 – 176.
462. Нишотий. – Б. 180.
463. Нодира (З.Қобилова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 181 – 183.
464. Номий (Ш.Раҳмонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 184 – 185.
465. Номий Сабзаворий. – Б. 185.
466. Носир Хисрав. – Б. 185 – 187.
467. Ноқис. – Б. 188.
468. Нурсайдбек (Қ.Эргашев билан ҳаммуаллифликда). – Б. 189.
469. Нун (С.Рафиддинов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 189 – 191.
470. Огаҳий (С.Рафиддинов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 194 – 198.
471. Одамизода. – Б. 200.
472. Озод / Озода (И.Ҳаққул билан ҳаммуаллифликда). – Б. 205 – 206.
473. Ойина (Кўзгу) (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 206 – 207.
474. Олим Султонмурод. – Б. 212.
475. Омонат юки (Б.Ражабова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 218.
476. Она. – Б. 218 – 219.
477. Орзибеков Раҳмонкул (Д.Салоҳий билан ҳаммуаллифликда). – Б. 220.
478. Орзуворий. – Б. 220 – 221.
479. Орипов Абдулла (И.Ҳаққул билан ҳаммуаллифликда). – Б. 221 – 224.

480. Орифий. – Б. 226 – 227.
481. Осаф. – Б. 227.
482. Осмон (З.Раҳмонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 229.
483. Ота. – Б. 229 – 230.
484. Офат. – Б. 231.
485. Офоқ. – Б. 232.
486. Офоқбегим (С.Ғаниева ва Б.Ражабовалар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 369 – 232.
487. Ошнолик. – Б. 234.
488. Оҳий. – Б. 238.
489. Парвоначи (С.Рафиддинов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 243.
490. Паҳлавон Маҳмуд (С.Рафиддинов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 245 – 246.
491. Пири муғон (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 250.
492. Пири Сесада. – Б. 250 – 251.
493. Пожанд / Позанд. – Б. 251.
494. Қабақ / Қабоқ. – Б. 255.
495. Қайтарик. – Б. 263.
496. Қариб. – Б. 275 – 276.
497. Қасида. – Б. 284 – 285.
498. Қакнус (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 285 – 286.
499. Қиска ҳижо. – Б. 288 – 289.
500. Қоба қавсайн. – Б. 292.
501. Қорун ганжи (С.Рафиддинов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 299 – 300.
502. Қосим Али Чехрақушо. – Б. 300.
503. Қосим Анвор. – Б. 300 – 301.
504. Қувноқов Жонибек. – Б. 303 – 304.
505. Қулмуҳаммад Удий. – Б. 304.
506. “Қут ул-қулуб” (Н.Комилов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 320 – 321.
507. Қутбий. – Б. 121.
508. Работ. – Б. 325.
509. Работи Сангбаст. – Б. 326.
510. “Равзат ус-салотин” (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 326.
511. “Равзат ус-сафо”. – Б. 326.
512. Равосий. – Б. 327.

513. Радд ул-матлаъ. – Б. 328 – 329.
514. Радд ул-қофия. – Б. 329.
515. Радиф. – Б. 329 – 330.
516. “Радойиф ул-ашъор”. – Б. 330.
517. Ражаз. – Б. 331 – 332.
518. Раз қизи (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 332–334.
519. Разииддин Али Лоло. – Б. 335.
520. Рамал. – Б. 336 – 337.
521. Рахш. – Б. 344.
522. Ризо аҳли. – Б. 356.
523. “Рисолайи аруз”. – Б. 359.
524. Рожий. – Б. 363 – 364.
525. Роғиб (А.Абдуғафуров билан ҳаммуаллифликда). – Б. 367– 368.
526. Роҳрав / Раҳрав (З.Раҳмонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 368 – 369.
527. Роқим (С.Ўтанова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 369.
528. Рубой (И.Ҳаққул билан ҳаммуаллифликда). – Б. 369 – 371.
529. Румий Жалолиддин (Р.Жумаев билан ҳаммуаллифликда). – Б. 371 – 376.
530. Ружуъ. – Б. 376 – 377.
531. Рукн. – Б. 377 – 378.
532. “Рух ул-қудс” (Н.Комилов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 382 – 383.
533. Рўйинтан. – Б. 384.
534. Сабаб. – Б. 385.
535. Сабо (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 389 – 390.
536. “Сабаъати абхур”. – Б. 391 – 392.
537. Савод (М.Асадов ва З.Раҳмоновалар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 394.
538. Саволу жавоб. – Б. 394 – 395.
539. “Савонех”. – Б. 395.
540. Сажъ. – Б. 405 – 406.
541. Саййид Аҳмад. – Б. 407.
542. Саййид Али Ҳошимий. – Б. 407 – 408.
543. Саййид Камол Кашкул (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 408 – 409.

544. Саййид Қуроza (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 409.
545. Саййид Қутб лакаданг. – Б. 409 – 410.
546. Саййид Ҳасан Ардашер (М.Асадов ва З.Раҳмоновалар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 410 – 413.
547. Саййид Ҳасан Ардашерга марсия. – Б. 414 – 415.
548. Саййид Ҳиравий. – Б. 416.
549. Сайфиддин Боҳарзий. – Б. 416.
550. Саккокий. – Б. 418 – 419.
551. Салмон Соважий. – Б. 422 – 423.
552. Сардоба. – Б. 435 – 436.
553. Сарё (А.Ҳожааҳмедов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 436.
554. Сафий Фаҳриддин Али (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 441.
555. Саъди акбар. – Б. 450 – 451.
556. Саъдиддин Ҳамавий. – Б. 451.
557. Саъдуддин Масъуд ибн Умар Тафтазоний. – Б. 451 – 452.
558. Саъдулла Ҳаким. – Б. 452 – 453.
559. Саҳли мумтанеъ. – Б. 454.
560. Семурғ (Ҳ.Ҳомидий, С.Ўтановалар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 458 – 459.
561. Сеҳр (С.Рафиддинов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 462 – 463.
562. Сеҳри ҳалол. – Б. 463.
563. Сиёвуш (Ҳ.Ҳомидий билан ҳаммуаллифликда). – Б. 465.
564. Синған сафол. – Б. 468 – 469.
565. “Сирож ул-муслимин” (С.Ғаниева ва С.Рафиддиновлар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 469 – 472.
566. “Ситтаи зарурия” (Н.Комилов ва С.Рафиддиновлар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 474 – 476.
567. Сифот. – Б. 477.
568. Содикбек Содик китобдор (Б.Ражабова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 480 – 481.
569. Солим. – Б. 483.
570. Сомирӣ (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 486 – 487.
571. Соммирзо Сафавий. – Б. 487 – 488.
572. Соқий. – Б. 489.
573. Соғар. – Б. 497 – 498.

474. Соҳиб Доро. – Б. 498 – 499.
575. Султон Валад. – Б. 508.
576. Султон Тўғрул (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 510.
577. Султонали Машҳадий (М.Абдуллаев билан ҳаммуаллифликда). – Б. 511 – 512.
578. Султонали Мирзо. – Б. 512 – 513.
579. Султонали Сабз Машҳадий / Ҳиравий. – Б. 513.
580. Султонали Қоиний. – Б. 513 – 514.
581. Султон Муҳаммад Нур (М.Абдуллаев билан ҳаммуаллифликда). – Б. 514.
582. Суҳайло. – Б. 517 – 518.
583. Сўфи Оллоёр. – Б. 521 – 522.

4-жилд

584. Таажжуб. – Б. 5.
585. Таайюн. – Б. 5 – 6.
586. Табибий. – Б. 6 – 7.
587. Тавзеъ. – Б. 12.
588. Тавил. – Б. 12 – 13.
589. Таворуд. – Б. 14 – 15.
590. Тавр. – Б. 15.
591. Тавҳид. – Б. 17 – 18.
592. Тадриж. – 18 – 20.
593. Тажзия. – Б. 22.
594. Таҷоҳул ул-ориф. – Б. 22 – 23.
595. Тажрид. – Б. 23.
596. Тажнис. – Б. 23 – 25.
597. Тазкират уш-шуаро. – Б. 30 – 31.
598. Тазмин (Ё.Исҳоқов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 31 – 32.
599. Тазод. – Б. 32 – 33.
600. Такрир. – Б. 34.
601. Талмех. – Б. 35 – 36.
602. Таносуб. – Б. 38 – 39.
603. Тансиқ ус-сифоб. – Б. 39.
604. Тарди акс. – Б. 40 – 41.
605. “Тарихи томм”. – Б. 48 – 49.
606. Тарсо. – Б. 53 – 54.
607. Тартиб. – Б. 54.
608. Тарсеъ. – Б. 54 – 56.

609. Тархон (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 56.
610. Тасбеъ. – Б. 61 – 62.
611. Тасдир. – Б. 62.
612. Татаббуъ (А.Ҳайитметов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 62 – 64.
613. Таъдид. – Б. 69.
614. Таъриз. – Б. 74 – 75.
615. Тафреъ. – Б. 75.
616. Тахти Сарипули Сангкашон. – Б. 76.
617. Тахтиравон. – Б. 76 – 77.
618. Ташбеҳ. – Б. 77 – 80.
619. Ташхис. – Б. 80.
620. Таксир. – Б. 84 – 85.
621. Тактеъ. – Б. 85 – 86.
622. Таҳмурас (Ҳ.Ҳомидий билан ҳаммуаллифликда). – Б. 86 – 87.
623. Тобадон / Тобдон. – Б. 104 – 105.
624. “Тоия”. – Б. 106.
625. Тўрт такбир. – Б. 106 – 107.
626. Тўхлиев Бокижон (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 107 – 109.
627. Увайсий. – Б. 111 – 113.
628. Улуми ғариба. – Б. 118.
629. Улфат (З.Раҳмонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 121 – 123.
630. Унс. – Б. 128 – 129.
631. Унсий. – Б. 129.
632. Унсурий. – Б. 129 – 130.
633. Усмон Кўчқор. – Б. 133 – 134.
634. Устод Шодий. – Б. 135 – 136.
635. Вазн. – Б. 141 – 142.
636. Вали Қаландар. – Б. 143.
637. Васлий Самарқандий. – Б. 148 – 149.
638. Вафо. – Б. 149 – 150.
639. Вахдат майи. – Б. 152 – 153.
640. “Великий ўзбекский поэт” (С.Ўтанова ва Ш.Раҳмоновалар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 155 – 156.
641. Вола. – Б. 158 – 159.
642. Вофир. – Б. 161 – 162.

643. Воҳидов Раҳим (И.Ҳаққул билан ҳаммуаллифликда). – Б. 250.
644. Воҳидов Эркин. – Б. 163 – 166.
645. Хаёлий Бухорий. – Б. 171 – 172.
646. “Ҳазойин ул-маоний”. – Б. 172 – 173.
647. Халосия. – Б. 177.
648. “Ҳамса”. – Б. 185 – 186.
649. “Ҳамса талқинлари”. – Б. 186 – 187.
650. “Ҳамсат ул-мутаҳаййирин” (С.Рафиддинов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 190 – 191.
651. Хизршоҳ Астрободий. – Б. 198.
652. Ховарий. – Б. 205 – 206.
653. Хожа Абдуллоҳ Садр. – Б. 207 – 208.
654. Хожа Авҳад Муставфий. – Б. 208 – 209.
655. Хожа Алоуддин. – Б. 209.
656. Хожа Афзал (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 209 – 210.
657. Хожа Баҳоуддин Удий. – Б. 210 – 211.
658. Хожа Деҳдор. – Б. 211.
659. Хожа Исмат Бухорий. – Б. 212 – 213.
660. Хожа Масъуд Қумий (А.Ҳайитметов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 213 – 214.
661. Хожа Муайяд Девона. – Б. 214 – 215.
662. Хожа Муайяд Меҳна. (Қ.Эргашев билан ҳаммуаллифликда). – Б. 215.
663. Хожа Мусайяб. – Б. 215 – 216.
664. Хожа Ғазлуллоҳ Абуллайсий (Б.Ражабова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 216 – 217.
665. Хожа Хурд. – Б. 217.
666. Хожа Юсуф Бурҳон. – Б. 217 – 218.
667. Хожа Ҳусайн Кирангий. – Б. 218 – 219.
668. Хожа Баҳоуддин Нақшбанд (С.Рафиддинов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 222 – 224.
669. Мавлоно Яъқуб Чархий. – Б. 226 – 227.
670. Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор. – Б. 227 – 228.
671. Мавлоно Саъдуддин Кошғарий. – Б. 228.
672. Хожу Кирмоний. – Б. 228 – 229.
673. Хоразмий Абдурахим. – Б. 235.
674. Хоразмий Абулвафо (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 236 – 237.

675. Хоразмий Ҳайдар (А.Ҳайитметов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 237 – 238.
676. Хоразмий Ҳусайн. – Б. 238 – 239.
677. Ҳоконий Ширвоний. – Б. 245 – 247.
678. “Ҳулосат ул-ахбор фи ал-аҳвол ал-ахлоқ. – Б. 249.
679. Ҳурдадон. – Б. 249 – 250.
680. Ҳуросоний Али Муҳаммад. – Б. 251 – 252.
681. Ҳутба. – Б. 255.
682. Яди байзо. – Б. 268.
683. Ясриб. – Б. 274.
684. Ясавий Аҳмад. – Б. 274 – 278.
685. Яъжуж-Маъжуж. – Б. 283 – 284.
686. Яъқубхон Оққуюнли Туркман (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 287.
687. Яҳё Себак. – Б. 287 – 288.
688. Ёдгор Муҳаммад Мирзо (Қ.Эргашев билан ҳаммуаллифликда). – Б. 288 – 290.
689. Ёрий (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 191 – 292.
690. Ёсуман (М.Мавлонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 292.
691. Югнакий Адиб Аҳмад (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 295 – 297.
692. Юз. – Б. 297.
693. Зайниддин Маҳмуд Нишопурий. – Б. 308.
694. Зайнулобидин Ҳусайний. – Б. 308.
695. Заҳир Форёбий. – Б. 317.
696. Зеҳний Кобулий. – Б. 318.
697. Зиёвуддин Юсуф. – Б. 318.
698. Зиёий Аҳмад. – Б. 319 – 320.
699. Зийрак куш – огоҳ инсон тимсоли. – Б. 320 – 323.
700. Зобулистон (Зобул). – Б. 324 – 325.
701. Зол. – Б. 326.
702. “Зубдат ут-таворих”. – Б. 329 – 339.
703. Зулқавойиф. – Б. 332.
704. Зулқофиятайн (Ё.Исҳоқов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 332 – 333.
705. Зуннор. – Б. 333.
706. “Ўзбек-тожик адабий алоқалари тарихидан”. – Б. 339.
707. Ўзбекистонда навоийшунослик (М.Асадов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 348 – 351.
708. Ғазал. – Б. 353 – 354.

709. Ғаззолий. – Б. 355 – 356.
710. Ғани Абдулло. – Б. 358.
711. Ғариб. – Б. 359.
712. “Ғаройиб ус-сиғар” (А.Ҳайитметов билан ҳаммуаллифликда). – Б. 363 – 365.
713. Ғафур Ғулом (М.Асадов ва Б.Ражабовалар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 365 – 369.
714. Ғиёсиддин. – Б. 369.
715. Ғиёсиддин Кичкина. – Б. 369 – 371.
716. Ғижжакий устод Сайид Аҳмад. – Б. 371.
717. Ғул (А.Абдуғафуров билан ҳаммуаллифликда). – Б. 372.
718. Шабдез. – Б. 375.
719. Шабустарий Маҳмуд. – Б. 375 – 377.
720. “Шавқи наво”. – Б. 377 – 378.
721. Шавкий Каттакўрғоний. – Б. 378 – 379.
722. Шайда. – Б. 380.
723. Шайх Абдуллоҳ. – Б. 381.
724. Шайх Баҳдулбек. – Б. 384.
725. Шайх Баҳоуддин Умар. – Б. 384.
726. Шайз Бузғуш Шерозий. – Б. 385.
727. Шайх Озарий Тусий. – Б. 389 – 390.
728. Шайх Рўзбехон Буклий. – Б. 391.
729. “Шайх Санъон ҳикояти” (З.Раҳмонова ва С.Ўтановалар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 392 – 393.
730. Шайхзода Ансорий. – Б. 394 – 395.
731. Шайхзода Максуд (С.Ғаниева ва М.Асадовлар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 395 – 396.
732. Шайхим Сухайлий (Қ.Эргашев билан ҳаммуаллифликда). – Б. 396 – 398.
733. Шамс Қайс Розий. – Б. 404 – 405.
734. Шарафиддин Али Яздий (Қ.Эргашев ва Б.Ражабовалар билан ҳаммуаллифликда). – Б. 407 – 408.
735. “Шарҳи рубоӣёт”. – Б. 413.
736. “Шарҳи “Фусус ул-ҳикам”. – Б. 413.
737. Шаҳидий Қумий. – Б. 417 – 418.
738. Шаҳобиддин Сухравардий. – Б. 422 – 424.
739. Шерам. – Б. 424.
740. Шерозий Саъдий. – Б. 425 – 427.
741. Шерозий Ҳофиз. – Б. 427 – 431.

742. Шопур (М.Мавлонова билан ҳаммуаллифликда). – Б. 436 – 437.
743. Шоҳбайт (И.Ҳаққул билан ҳаммуаллифликда). – Б. 438 – 441.
744. Шоҳ Неъматуллоҳ Валий. – Б. 442 – 443.
745. Шоҳий. – Б. 443 – 446.
746. Шоҳмузаффар. – Б. 447.
747. Шоҳқули Ғижжакий. – Б. 448 – 449.
748. Шоҳ Ғариб Мирзо (С.Ғаниева билан ҳаммуаллифликда). – Б. 449 – 450.
749. Чавгон. – Б. 452.
750. Чағона. – Б. 453.
751. Чиндовул. – Б. 456 – 457.
752. Човуш. – Б. 459.
753. Чор девон. – Б. 459.
754. Чошни. – Б. 459 – 460.
755. Чўпон. – Б. 464 – 465.

Янглиш равишда бошқаларнинг номидан кетиб қолган мақолалар:

756. “Ҳайрат ул-аброр”. – Б. 445 – 447. (Қомусда мақола янглиш равишда Б.Ражабовага нисбат берилган). (1-жилд)
757. Жўраев Шерали. – Б. 445 – 447. (Қомусда мақола янглиш равишда Б.Ражабовага нисбат берилган). (2-жилд)
758. Комил. – Б. 138 (Қомусда мақола янглиш равишда Қ.Эргашевга нисбат берилган). (2-жилд)
759. “Уштурнома” (Бу мақола янглиш равишда Эргаш Умаровга нисбат берилган). – Б. 138. (4-жилд)

Қомуслар учун ёзилган мақолалар жами – 981 та

СУҲБАТЛАР

Суҳбатлар

1. Шеър ҳам – илм (Адабиётшунос Султонмурод Олим билан мулоқот) // “Ёшлик”, 1996, № 3. – Б. 3 – 6.
2. Навоийшунослик – янги босқичда (Тўра Мирзаев билан суҳбат) // “Халқ сўзи”, 2001 йил 24 август.
3. Ўзбек мумтоз адабиёти ва тасаввуфни ўрганиш муаммолари (Иброҳим Ҳаққул билан суҳбат) // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2003, № 2. – Б. 57 – 70.
4. Ўзбек филологияси – янги босқичда (Тўра Мирзаев билан суҳбат) // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2003, № 4. – Б. 30 – 41.
5. Танқид, мунаққид ва ҳозирги адабий жараён (Умарали Норматов билан суҳбат) // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2004, № 4. – Б. 35 – 44.
6. Ҳозирги ўзбек шеъриятининг тараққиёт тамойиллари (Баҳодир Саримсоқов билан суҳбат) // “Ўзбек тили ва адабиёти” 2005, № 3. – Б. 40 – 55.
7. Қизиқарли китобларни болалар албатта ўқишади / “UzA” мухбири Н.Усмонова билан суҳбат, 2025 йил 2 апрель.

КОНФЕРЕНЦИЯЛАР

1992

1. Рубоий таржимасининг жанрий муаммолари / Ўзбекистон ёш адабиётшуносларининг анъанавий илмий конференцияси. – Тошкент, 1992.

2. Қайта таржима зарурати / Профессор Ғайбулла Саломовнинг 60 йиллигига бағишланган республика таржимашуносларининг илмий-назарий конференцияси. – Тошкент, 1992.

1993

3. Жамол Камолнинг таржимонлик маҳорати / Ўзбекистон ёш адабиётшуносларининг анъанавий илмий конференцияси. – Тошкент, 1993.

1995

4. Шайх Нажмиддин Кубро рубоийлари / Ўзбекистон ёш адабиётшуносларининг анъанавий илмий конференцияси. – Тошкент, 1995.

5. Ҳақиқат асрори / Шайх Нажмиддин Кубро таваллудининг 850 йиллигига бағишланган илмий-назарий конференция. – Тошкент, 1995.

1997

6. Садриддин Салим ижодида Бухоро мавзуи / Бухоро шаҳрининг 2500 йиллигига бағишланган халқаро симпозиум. – Бухоро, 1997 (19 октябрь). – Б. 112 – 114.

7. Паҳлавон Маҳмуд ижодида Умар Хайём анъаналари / Хива шаҳрининг 2500 йиллигига бағишланган халқаро симпозиум. – Хива, 1997 (20 октябрь). – Б. 200 – 202.

1998

8. Ҳадисларнинг шеърӣ талқини / “Имом ал-Бухорий ва унинг дунё маданиятида тутган ўрни” мавзуидаги халқаро конференция – Самарқанд, 1998 йил, 23 октябрь.

2001

9. Тимсол ва маъно уйғунлиги / “Алишер Навоийнинг ижодий мероси ва унинг жаҳоншумул аҳамияти” мавзуидаги илмий-на-

зарий анжуман материаллари (Навоий шахри, 24 август). – Тошкент: “Фан”, 2001. – Б. 16 – 19.

10. Адиб Собир Термизий / “Термиз шаҳрининг жаҳон цивилизациясида тутган ўрни” мавзuidaги халқаро конференция (Термиз, 2 ноябрь). – Тошкент: “Фан”, 2001. – Б. 8 – 10.

11. Теран томирлар / Ўзбекистон шарқшуносларининг VI анжумани материаллари (Тил ва адабиёт институти, 2001 йил 13 март). – Тошкент, 2001. – Б. 9 – 10.

2002

12. Жомий – Навоий идеалидаги комил инсон / Ўзбекистон шарқшуносларинг VII анжумани материаллари (Адабиёт музейи). – Тошкент, 2002. – Б. 25 – 26.

2003

13. Абдулхолиқ Гиждувоний рубойлари / “Абдулхолиқ Гиждувоний ва тасаввуф” мавзuidaги илмий конференция. – Бухоро, 2003 йил, 26 ноябрь.

2006

14. Абдуқодир Ҳайитметовнинг адабий фаолияти / Абдуқодир Ҳайитметов таваллудининг 80 йиллигига бағишланган хотира-анжуман. – Тошкент: Тил ва адабиёт институти, 2006.

15. Хожаи Жаҳон рубойлари мўъжизаси / Нақшбандия таълимоти ва миллий маънавиятимиз. – Бухоро, 2006. – Б. 57 – 62.

2007

16. Абусаид Абулхайр ҳаёти ва ижодининг Ўзбекистонда ўрганилиши / “Абусаид Абулхайр – Шарқнинг буюк мутафаккири” мавзuidaги халқаро илмий конференция. – Ашхобод, 2007 йил, 13 – 15 ноябрь.

2008

17. Махтумқули ҳаёти ва ижодининг Ўзбекистонда ўрганилиши / “Мағтымқули ве дунянинг рухий-медений гимматликлери” мавзuidaги халқаро илмий конференция (Ашхобод, 12 – 14 май). – Ашхобод, 2008. – Б. 134 – 135.

18. Нажмиддин Кубро рубойларининг ўзбекча таржималари / “Нажмиддин Кубро ва Шарқнинг маънавий-маданий дунёси”

мавзуидаги халқаро илмий конференция. – Ашхобод-Тошҳовуз 2008 йил, 4 – 6 сентябрь.

19. Таржумаи осори Бедил ба забони ўзбаки / Урси Бедил. – Техрон, 2008. – С. 11 – 12.

20. Рудакий асарлари ўзбек тилида / Рудакийга бағишланган илмий-анжуман материаллари. – Тошкент, 2008. – Б. 51 – 60.

2011

21. “Девони Фоний” ва таржима муаммолари / Муҳаммаджон Холбековнинг 60 йиллигига бағишланган халқаро конференция материаллари. – Жиззах, 2011. – Б. 97– 102.

2012

22. Алишер Навоий ҳикматларининг мавзу кўлами // Навоий кончилик коллежидаги “Алишер Навоий меросининг ёш авлод маънавий тарбиясидаги аҳамияти” мавзусидаги анъанавий республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Навоий, 2012. – Б. 25 – 29 (2012 йил 3 февраль.).

23. Асрларни бўйлаган ҳикматлар / Алишер Навоий ҳайкали пойида ўтказилган тадбир. – Тошкент: Миллий боғ, 2012 йил, 9 февраль.

24. Навоийнинг форсий мероси ва таржима муаммолари / Алишер Навоий таваллудининг 570 йиллигига бағишланган халқаро конференция. – Истанбул, 2012, 24 – 25 февраль.

2013

25. Навоий ижодида муболаға санъати / “Алишер Навоий мероси ва унинг таълим-тарбиядаги ўрни” мавзуидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Навоий, 2013. – Б. 11 – 14 (2 февраль).

26. Бобур қўллаган адабий истилоҳлар ҳақида / “Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг жаҳон маданияти тарихида тутган ўрни” мавзуидаги халқаро илмий анжуман материаллари. – Тошкент: “Ўқитувчи”, 2013. – Б. 118 – 120.

27. Махтумқули ижоди Ўзбекистонда / Махтумқули таваллудининг 290 йиллигига бағишланган халқаро илмий-амалий анжуман. – Хива, 2013 йил, 6-8 сентябр.

28. Паҳлавон Маҳмуд рубойларининг ўзбекча таржималари / “Маҳмуд Полвон ва XIII аср туркман маданий дунёси” мавзуидаги халқаро анжуман. – Тошҳовуз, 2013 йил, 18 – 19 сентябрь.

2014

29. Навоий қўллаган бир тимсол хусусида / “Алишер Навоий маънавий меросида комил инсон тарбияси” мавзусидаги Алишер Навоий таваллудининг 573 йиллигига бағишланган V анъанавий республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Навоий, 2014. – Б. 15 – 18 (29 январь).

30. Махтумкули ва Шарқ адабиёти / Махтумкули таваллудининг 290 йиллигига бағишланган илмий-амалий анжуман. – Бухоро шаҳри, 2014 йил 18 – 20 апрель.

31. Тематическое разнообразие афоризмов Махтумкули / Махтумкули Фраги и общечеловеческие культурные ценности”. Материалы международной конференции. – Ашгабат, 2014. – С. 125 – 126 (14 – 16 май).

2015

32. Навоий ижодида комил инсон ғоялари / “Алишер Навоий маънавий меросининг ёшлар тарбиясидаги ўрни ва аҳамияти” мавзуидаги VI анъанавий республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Навоий, 2015. – Б. 8 – 11 (5 февраль).

33. Образ ва тимсоллар тавсифи / Алишер Навоий адабий ва илмий меросини ўрганиш масалаларига бағишланган анжуман. – Тошкент, 2015 йил, 9 февраль.

2016

34. Алишер Навоийнинг форс-тожик адабиёти тараққиётидаги ўрни / Амир Алишер Навоий ва форс-тожик адабиёти” мавзуидаги халқаро илмий анжуман материаллари. – Хўжанд: “Маънавият”, 2016. – Б. 26 – 39.

35. Таржумаҳои ашъори Камоли Хўжандий ба забони ўзбаки / “Камоли Хўжандий: ташаққули адабиётшуноси ва равобити адабий” мавзуидаги халқаро конференция материаллари. – Хўжанд: “Ношир”, 2016. – С. 276 – 282.

36. Ясави и Убайди / “Хожа Аҳмад Яссавий мероси ва таълимоти ўрганиш муаммолари” мавзуидаги халқаро илмий анжуман материаллари. – Туркистон, 2016. – Б. 93 – 95.

37. Навоий ижодида тимсоллар тизими / “Алишер Навоий ижоди ва маънавий тараққиёт масалалари” мавзуидаги республика илмий-амалий конференцияси. – Навоий, 2016 йил, 5 февраль.

38. Камол Хўжандий асарларининг ўзбекча таржималари / “Шарқ таржимашунослиги: тарихи, ҳозирги кун ва келажаги”

мавзуидаги республика илмий-амалий анжумани. – Тошкент: Шарқшунослик институти, 2016 йил, 26 ноябрь.

2017

39. Бедил ва адабиёти ўзбек / Чакидаи мақолоти чаҳорўмини урси байналмилалии Бедил. – Техрон, 2017. – С. 18.

40. Бедил ва ўзбек адабиёти / “Бедил ва унинг адабий мероси” мавзуидаги халқаро конференция материаллари. – Ҳиндистон: Чандигарх, 2017. – Б. 16.

41. Навоий асарларининг жаҳон тилларига таржималари / “Алишер Навоий ва ХХІ аср” мавзуидаги республика илмий-назарий анжумани материаллари. – Тошкент: “Тамаддун”, 2017. – Б. 148 – 155.

42. Навоий ва туркий халқлар адабиёти / “Алишер Навоий ижодий меросининг умумбашарият маънавий-маърифий тараққиётидаги ўрни” мавзуидаги халқаро илмий конференция материаллари. – Тошкент-Навоий: “Ўзбекистон”, 2017. – Б. 97 – 105.

43. Амирийнинг форсий мероси / Амирий ва Қўқон адабий муҳити мавзуидаги республика илмий-амалий анжумани (Қўқон, 2017 йил 8 август) материаллари. – Тошкент: “Тамаддун”, 2017. – Б. 98 – 105.

44. Амирийнинг Бедил ғазалларига мухаммаслари / Амирий ва Қўқон адабий муҳити мавзуидаги республика илмий-амалий анжумани (Қўқон, 2017 йил. 8 август) материаллари. – Тошкент: “Тамаддун”, 2017. – Б. 105 – 111.

45. Адиб Собир асарларининг ўзбекча таржималари \\\ Ўзбекистон таржимашунослари форуми – 2017 (Республика миқёсидаги илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент: Шарқшунослик институти, 2017. – Б. 134 – 151.

2018

46. Алишер Навоий ва Шоҳий Сабзаворий \\\ “Алишер Навоий ижодий меросининг умумбашарият маънавий-маърифий тараққиётидаги ўрни” мавзуидаги 2-анъанавий халқаро илмий-амалий конференция материаллари. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2018. – Б. 310 – 318 (6 февраль).

47. Татаббу – маҳорат мактаби / Улуғ ўзбек шоири ва мутафаккири Алишер Навоий таваллудининг 577 йиллигига бағишланган анъанавий анжуман. – Тошкент, 2018 йил, 9 февраль.

48. Ғафур Ғулом ва Садриддин Айний / Мажмӯаи мақолот (“Мавоиди ҳамоиши байналмилалии “Устод Садриддин Айний поягузори адабиёти реалистии халқҳои Осиёи Маркази” (“Садриддин Айний ва XX аср Марказий Осиё халқлари адабиётида реализм тараққиёти” мавзӯидаги халқаро конференцияси материаллари). – Душанбе, 2018, 16–17 апрель. – С. 31 – 34.

49. Навоӣ ва туркий халқлар адабиёти / “Ўзбек мумтоз ва замонавий адабиётини халқаро миқёсда ўрганиш ва тарғиб қилишнинг долзарб масалалари” мавзӯидаги халқаро конференция материаллари. – Тошкент: “Mashur-press”, 2018. – Б. 334 – 348.

50. Алишер Навоӣнинг форс-тоҷик адабиёти тараққиётидаги ўрни / “Глобаллашув муаммоларининг бадий талқини ва замонавӣ образи” мавзӯидаги халқаро конференция материаллари. – Тошкент: “Муҳаррир”, 2018. – Б. 343 – 352.

51. Муҳаммасоти Амирий барои ғазалҳои Бедил / Чакидаи мақолаҳои панжӯмин урси байналмилалӣ Бедил. – Техрон, 1918. – С. 135 – 136 (5–6 июль).

52. Шоирӣ башарият / Мажмӯаи фишурдаи мақолаҳои симпозиуми байналмилалӣ илми таҳти унвони “Мавлоно – васлгари халқҳо ва тамаддунҳо” (“Мавлоно – халқлар ва тамаддунларни бирлаштирувчи сифатида” мавзӯидаги халқаро симпозиум). – Душанбе, 2018, 19–20 сентябрь. – С. 45 – 46.

53. Навоӣнинг форсӣ мероси ва таржима муаммолари / Ўзбекистон таржимашунослари Форуми – 2018. – Тошкент: Шарқшунослик институти, 2018. – Б. 127 – 139 (24 ноябрь).

2019

54. Абдулла Орипов ва Алишер Навоӣ / “Алишер Навоӣ ижодӣ меросининг умумбашарият маънавий-маърифӣ тараққиётидаги ўрни” мавзӯидаги 3-аъъанавӣ халқаро илмӣ-амалӣ конференция материаллари. – Навоӣ шаҳри, 2019 йил 5 февраль. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2019. – Б. 581 – 585.

55. Иброҳим Ҳаққул – навоӣшунос / Улуғ ўзбек шоирӣ ва мутафаккири Алишер Навоӣ таваллудининг 578 йиллигига бағишланган 64-аъъанавӣ анжуман. – Тошкент, 2019 йил 8 февраль.

56. Адиб Собир Термизийнинг адабий мероси / Масъалаҳои мубрами муосири фанҳои гуманитарӣ (Мажмӯаи мақолаҳо бахшида ба 80-солагии доктори илмҳои филологи, профессор Абдували Бердиалиев) (2019 йил, 3 – 4 май). – Хўҷанд, 2019. – С. 250 – 253.

57. Аваз ижодида Навоий анъаналари / “Аваз Ўтар – маърифат-парвар шоир” мавзuidaги илмий-назарий анжуман материаллари. – Урганч, 2019, 28 май, – Б. 40 – 44.

58. Жомий асарларининг ўзбекча таржималари / “Социально-экономическое и культурное сотрудничество Таджикистана и Узбекистана: история и современность” мавзuidaги халқаро илмий-амалий конференция материаллари (2019, 21 – 22 июнь). – Хўжанд, 2019. – Б. 506 – 512.

59. Таржумаи осори Рўдаки ба забони ўзбеки / Саманиды – уникальный исторический феномен в мировой цивилизация (22 – 23 октябрь). – Душанбе, 2019. – С. 818 – 826.

60. “Махбуб ул-қулуб”нинг тожикча таржимаси / Филология фанларининг долзарб масалалари (Филология фанлари доктори, профессор Абдусалом Абдуқодировнинг 70 йиллигига бағишланган мақолалар тўплами. – Хўжанд: «Нури маърифат», 2019. – Б. 99 – 103.

61. Мирзо Турсунзода ва Ғафур Ғулом / Филология фанларининг долзарб масалалари (Филология фанлари доктори, профессор Абдусалом Абдуқодировнинг 70 йиллигига бағишланган мақолалар тўплами. – Хўжанд: “Нури маърифат”, 2019. – Б. 104 – 107.

62. Насими и узбекская литература / “Ey Nesimi, cahani tutdi sozun...” mavzuidagi II Beynəlxalq Elmi Konfransinin materiallari (8 – 11 dekabr). – Bakı, 2019. – S. 278 – 283.

63. Қутб Хоразмийнинг таржимонлик маҳорати / Ўзбекистон таржимашунослари форуми – 2019 (2019 йил 11 декабрь). – Тошкент: Шарқшунослик институти, 1919. – Б. 25 – 36.

64. Насимий асарларининг ўзбекча таржималари / Ўзбекистон таржимашунослари форуми – 2019 (2019 йил 11 декабрь). – Тошкент: Шарқшунослик институти, 1919. – Б. 78 – 85.

2020

65. Шайбоний ижодида Навоий анъаналари / Навоийхонлик анжумани. – Тошкент: Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти, 2020 йил, 7 февраль.

66. Муқимий шохбайтлари / Адабиётшуносликнинг долзарб масалалари (Халқаро конференция материаллари). – Тошкент: “Тафаккур”, 2020. – Б. 133 – 141.

67. Огаҳийнинг Навоий ғазалларига татаббулари / Бадиий адабиётда нутқ ва услуб масалалари (ФарДУ, 2020 йил 25 октябрь). – Фарғона, 2020. – Б. 104 – 108.

68. Камол Хўжандий асарларининг ўзбекча таржималари / Камол Хўжандий таваллудининг 700 йиллигига бағишланган халқаро конференция. – Хўжанд (Тожикистон), 2020 йил, 15 – 16 октябрь.

69. Азиз Қаюмов ҳангомалари / “Ўзбек адабиётшунослигининг долзарб масалалари: муаммо ва ечимлар” (2020 йил, 6 ноябрь). – Қўқон давлат Педагогика институти, 2020. – Б. 32 – 37.

70. Огаҳий сўз таърифида / “Ўзбек-тожик филологиясининг долзарб масалалари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция. Академик Бобожон Ғафуров номидаги Хўжанд давлат университети. – Хўжанд, 2020 йил 27 ноябрь.

71. Сайфи Саройининг таржимонлик маҳорати / Ўзбекистон таржимашунослари форуми – 2019 (Илмий мақолалар тўплами). – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2020 йил 11 декабрь.

72. Огаҳий ҳикматларининг мавзу кўлами / “Огаҳий ҳаёти ва ижоди – ёшлар тарбияси учун намуна” мавзуидаги республика илмий-амалий анжумани (2020 йил 17 декабрь). – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2020. – Б. 8 – 11.

73. Огаҳийнинг Навоий ғазалларига мухаммаслари / Шоира Аҳмедованиннг 60 йиллигига бағишланган “Филологиянинг долзарб масалалари” мавзуидаги халқаро илмий анжуман материаллари” (24–26 декабрь). – Тошкент: “Турон-иқбол”, 2020. – Б. 27 – 31.

2021

74. Низомий “Хамса”сининг ўзбекча таржималари / Низомий Ганжавий ва Алишер Навоий: анъана ва новаторлик” мавзуидаги халқаро конференция материаллари (2021 йил 8 февраль). – Боку: Озарбайжон Миллий Илмлар академияси Низомий Ганжавий номидаги Адабиёт институти. – Б. 132 – 140.

75. Мунис ижодида Навоий анъаналари / “Алишер Навоий дунё шарқшунослари нигоҳида” мавзуидаги халқаро илмий конференция тўплами (5 – 6 февраль). – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2021. – Б. 279 – 282.

76. Мирий ижодида Навоий анъаналари / “Алишер Навоий ва XXI аср” мавзуидаги халқаро илмий-назарий анжуман. – Тошкент: Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат Ўзбек тили ва адабиёти университети, 2021 йил 8–9 февраль.

77. Абдулла Орипов ва Махтумқули / “Ўзбек филологиясида матншунослик ва манбашунослик муаммолари” мавзусидаги

Халқаро илмий-амалий анжуман (НамДУ, 2021 йил 21 май). – Наманган, 2021. – Б. 159 – 167.

78. Огаҳий ижодида халқона оҳанглар / “Шарқ халқлари фольклори – миллий қадриятлар инъикоси” мавзуидаги халқаро илмий конференция материаллари (2021 йил 16 октябрь). – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2021. – Б. 363 – 370.

79. Огаҳий ижодида фаҳрия санъати / “Ўзбек тили ва адабиётини жаҳон миқёсида тарғиб этиш: натижа ва вазифалар” мавзуидаги халқаро илмий-маърифий анжуман (ЎТАФ, 2021 йил, 26 октябрь). – Тошкент: Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти. – Б. 367 – 376.

80. Мухаммасҳои Амирий ба ғазалҳои Бедил / “Густариши равобити адабию фарҳангии Тоҷикистон ва Ўзбекистон: ҳолат ва дурнамо” мавзуидаги халқаро илмий конференция материаллари. – Душанбе, 2021. – С. 308 – 313 (30 ноябрь – 1 декабрь).

81. Бир мавзунинг турфа тақини / “Алишер Навоий ижодий меросининг умумбашарият маънавий-маърифий тараққиётидаги ўрни” мавзуидаги анъанавий халқаро илмий-амалий конференция материаллари. – Тошкент: “Фан”, 2021. – Б. 302 – 305 (Навоий, 23–25 ноябрь).

82. Роҷий ижодида Навоий анъаналари / Алишер Навоий адабий ва илмий меросини ўрганиш масалаларига бағишланган республика илмий анжумани. – Тошкент: Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти, 2021 йил, 5 февраль.

83. Муқимий ижодида фольклор анъаналари / “Ўзбек фольклорининг ўзбек ва инглиз тилларидаги веб сайти ва мультимедиа маҳсулотини яратиш” мавзусидаги Республика илмий-амалий анжумани. – НамДУ, 2021 йил 27 март.

84. Эркин Воҳидов ижодида Огаҳий анъаналари / “Ўзбек адабиётшунослигининг долзарб масалалари” мавзуидаги Республика I анъанавий илмий-амалий анжумани материаллари (Урганч ДУ, 2021 йил 24 май). – “Xorazm yoshlari” nashriyot-matbaa uyi, Urganch, 2021. – Б. 5 – 11.

85. Нодира ва Навоий / “Алишер Навоийнинг жаҳон адабиётида тутган ўрни” мавзусидаги республика илмий-амалий анжумани. – Самарқанд, 2021 йил 20 май.

86. Фазлий ижодида Навоий анъаналари / “Алишер Навоий ва Қўқон адабий муҳити” мавзуидаги халқаро илмий анжуман. – Қўқон, 2021 йил 22 май.

87. Эркин Воҳидов ижодида Алишер Навоий анъаналари / “Ўзбек адабиётшунослигининг долзарб масалалари” (Э.Воҳидов ва Ў.Ҳошимовларнинг таваллудига бағишланган) мавзуидаги Республика илмий-амалий анжуман. – Андижон давлат университети, 2021 йил, 27 октябрь.

88. Саъдий ҳикматлари Огаҳий таржимасида / Ўзбекистон таржимашунослари Форуми – 2021. – Тошкент: Шарқшунослик институти, 2021, 11 декабрь.

89. Огаҳий ижодида Навоий анъаналари / “Огаҳий ҳаёти ва ижоди – ёшлар тарбияси учун намуна” мавзуидаги республика илмий-амалий анжумани. – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2021 йил 17 ноябрь.

2022

90. Жамол Камол ижодида Алишер Навоийнинг ўрни / “Алишер Навоий адабий ва илмий меросини ўрганиш масалалари” мавзуидаги халқаро конференция материаллари (2022 йил 8 февраль). – Тошкент: “Adast poligraf”, 2022. – Б. 447 – 455.

91. Навоий ва Огаҳий / “Алишер Навоий ва Шарқ Ренессанси” (халқаро симпозиум материаллари (2022 йил 9 февраль). – Тошкент: “Tamaddun”, 2022. – Б. 364 – 383.

92. “Устина” радибли ғазалларнинг қиёсий таҳлили / “Қўқон адабий муҳити ва Учинчи Ренессанс” мавзуидаги халқаро илмий анжуман материаллари. – Фарғона: “Фарғона” нашриёти, 2022. – Б. 21 – 32 (Қўқон, 2022 йил 28 май).

93. Navoiy va Lutfiy / “I. uluslararası Ali şîr Nevâyî’nin eserleri ve kültürel etkileri sempozyumu”. – Ankara, 20-21 haziran 2022.

94. Muhyi va Fuzuliy: adabiy ta’sir va o’ziga xoslik / “Turkiy xalqlar adabiyoti: adabiy aloqalar, adabiy ta’sir va tarjima” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Toshkent–Boku, 2022. – Б. 829 – 838.

95. Замона Лукмони / Ўзбекистон таржимашунослари Форуми – 2022. Халқаро илмий-амалий конференция. – Тошкент: Шарқшунослик институти, 2022. – Б. 28 – 36. (10–12 декабрь).

96. Мумтоз адабиёт намуналари таржимаси муаммолари / Ўзбекистон таржимашунослари Форуми – 2022. Халқаро илмий-амалий конференция. – Тошкент: Шарқшунослик институти, 2022, 10–12 декабрь. – Б. 278 – 285.

97. Ҳассос шоирнинг ҳаяжонли шеърлари / Академик Наим Фотиҳович Каримовнинг 90 йиллигига бағишланган “Ўзбек ада-

биётшунослигининг долзарб масалалари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжуман материаллари. – Тошкент “Firdavs-shoh”, 2022. – Б. 236 – 246 (2022 йил 12 декабрь)

98. Molla Pənah Vəqif və özbək ədəbiyyatı / Azərbaycan Milli Elmlər akademiyası akademiyanın şuşanaməsi: ədəbi-tarixi ənənə və gələcəyə bəxış beynəlxalq elmi konfrans. – Bakı, 2022-ci il, 15 dekabr. – Б. 137 – 143.

99. Усмон Носирнинг шоҳсатрлари / “Замонавий ўзбек адабиёти ривожда Усмон Носир ижодий меросининг ўрни ва аҳамияти” мавзуидаги халқаро илмий-амалий анжуман материаллари. – Наманган: НамДУ, 2022. – Б. 23 – 28.

100. Огаҳий ижодида ҳасад мавзуи / “Ўзбек адабиётшунослигининг долзарб муаммолари” мавзуидаги Республика 2-анъанавий илмий-амалий анжумани материаллари (УрДУ, 2022 йил 14 март). – Урганч: “Хоразм ёшлари”, 2022. – Б. 199 – 207.

101. Нодира ва Навоий / “Адабиётшуносликнинг долзарб масалалари” мавзуидаги таниқли адабиётшунос олим Сувон Мели таваллудининг 70 йиллигига бағишланган республика илмий-назарий анжумани материаллари (2022 йил 18 февраль). – Тошкент: “Фан”, 2022. – Б. 86 – 93.

102. Усмон Азим ижодида фольклор аънавалари / “Ўзбек фольклорининг ўзбек ва инглиз тилларидаги веб сайти ва мультимедиа маҳсулотини яратиш” мавзуидаги республика илмий анжумани материаллари (НаманганДУ, 2022 йил 6–7 май). – Наманган: НамДУ, 2022. – Б. 88 – 93.

103. Мирий ижодида Навоий аънавалари / “Академик Ботурхон Валихўжаев ва мумтоз адабиётшунослик” мавзуидаги илмий-амалий анжуман материаллари (Самарқанд, 2022 йил 20 май). – Самарқанд: СамДУ нашриёти, 2022. – Б. 207 – 212.

104. Яхшиликка пайваста умр / “Бобурийлар меросини ўрганишнинг долзарб масалалари” мавзуидаги бобуршунос олим Ансориддин Иброҳимовнинг 70 йиллигига бағишланган конференция материаллари. – Тошкент: “Зукко китобхон”, 2022. – Б. 237 – 240.

105. Баҳоуддин Накшбанд рубоийлари / “Академик Воҳид Абдуллаев ва Самарқанд адабиётшунослик мактаби тараққиёти” мавзусидаги республика илмий-амалий анжумани (2022 йил 3 ноябрь). – Самарқанд: СамДУ нашриёти, 2022. – Б. 191 – 204.

106. Бердақ ва ўзбек адабиёти / “Мустақиллик даврида қорақалпоқ тили ва адабиёти тараққиёти масалалари” мавзуида илмий-амалий анжуман. – Тошкент, 2022 йил 1 декабрь.

107. Огаҳийнинг мавъиза шеърлари / Огаҳийнинг ижодий мероси ва Шарқ адабиётида адабий анъана масаласи” мавзуидаги республика илмий-амалий анжумани. – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2002 йил 17 декабрь. – Б. 42 – 47.

2023

108. Алишер Навоий ва Хоқоний Ширвоний / “Алишер Навоий ва ХХІ аср” мавзуидаги 8-улуслараро конференцияси материаллари (2023 йил 6–7 февраль). – Тошкент-Боку, 2023. – Б. 313 – 317.

109. Ҳувайдо ижодида Навоий анъаналари / “Алишер Навоий адабий ва илмий меросини ўрганиш масалаларига бағишланган 68-халқаро илмий-амалий анжуман – Тошкент, 2023. – Б. 46 – 56 (2023 йил 8 февраль).

110. Алишер Навоий ва Камол Хўжандий / “Алишер Навоий ва Шарқ Ренессанси” II халқаро симпозиуми (Мақолалар тўплами). – Тошкент: “Илм – Зиё – Заковат”, 2023. – Б. 302 – 319 (2023 йил 8–9 февраль).

111. Бобур ва Лутфий / Бобур таваллудининг 540 йиллигига бағишланган халқаро анжуман / “Асрлар узра порлаган сиймо” (Илмий мақолалар тўплами). – Андижон: Андижон нашриёти, 2023. – Б. 174 – 181 (Андижон, 2023 йил 14 февраль).

112. Алишер Навоий ва адабиёти тожик / Маводи конференция байналмилалӣ илмий-назариявий дар мавзӯи “Аз таърихи пайвандҳои илми ва адабии халқҳои тоҷику ўзбек: гузашта, ҳозира ва оянда, дар иртибот ба ифтихори 31-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 145-солагии сардафтери адабиёти муосири тоҷику ўзбек Садриддин Айний, эҳёи нави густариши робитаҳои иқтисодӣ, илмӣ-адабӣ ва фарҳангии Тоҷикистону Ўзбекистон”. – Душанбе: ДДОТ, 1923. – С. 117 – 129 (Душанбе, 2023, 27–28 апрель).

113. Навоий ва Шоҳий / “Илм-фан муаммолари тадқиқотчилар талқинида” мавзуидаги халқаро илмий конференция материаллари тўплами. – Хўжанд-Қўқон, 2023. – Б. 22 – 29 (2023 йил 20 май).

114. Оҳанрабоси бор одам / Устоз – маънавият меъмори (Таниқли муаррих Сулаймон Иноятов таваллудининг 80 йиллигига бағишланган “Бухоро тарихи масалалари” мавзуидаги халқаро илмий анжуман материаллари). – Бухоро, 2023. – Б. 333 – 339 (Бухоро, 2023 йил 10 июнь).

115. Алишер Навоий ва Камол Хўжандий / “Марказий Осиё илмий ва адабий доираларида филологиянинг долзарб масалалари” мавзуидаги халқаро конференция. – Хўжанд: Хўжанд ДУ, 2023 йил 17–18 ноябрь.

116. Алишер Навоийнинг таржимонлик маҳорати / Таржимашунослар Форуми – 2023. Халқаро илмий-амалий анжуман материаллари. – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2023. – Б. 36 – 45 (Тошкент, 2023 йил 14 декабрь).

117. Ақли кирган оқил ва ўзини таниган ориф / Таржимашунослар Форуми – 2023. Халқаро илмий-амалий анжуман материаллари. – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2023. – Б. 447 – 450 (Тошкент, 2023 йил 14 декабрь).

118. “Нақшбанд” достонида композиция ва сюжет / “Адабиётшуносликнинг долзарб масалалари” мавзуидаги III халқаро илмий-назарий анжуман материаллари. – Тошкент: “Фан”, 2023. – Б. 31 – 38 (2023 йил 4 октябрь).

119. “Ёнаётган йўл” – мураккаб сюжетли дoston / “Адабиётшуносликнинг долзарб масалалари” мавзуидаги III халқаро илмий-назарий анжуман материаллари. – Тошкент: “Фан”, 2023. – Б. 50 – 57 (2023 йил 4 октябрь).

120. Алишер Навоий ва Риёзий Самарқандий / “Адабиётшуносликнинг долзарб масалалари” мавзуидаги III халқаро илмий-назарий анжуман материаллари. – Тошкент: “Фан”, 2023. – Б. 187 – 192 (2023 йил 4 октябрь).

121. Ғафур Ғулом ва Шарқ адабиёти / “Ғафур Ғулом ижодининг маънавий-маърифий аҳамияти” мавзусидаги республика илмий-назарий анжуман материаллари. – Тошкент, 2023. – Б. 115 – 127 (2023 йил 16 май).

122. Ғафур Ғулом ва Садриддин Айний / “Uchinchi renessans poydevorini quyishda til va adabiyot fanlarini oqitishning nazariy va amaliy ahamiyatini” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari. – Toshkent: Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti 2023. – Б. 43 – 46 (2023 йил 20 май).

2024

123. Увайсий ижодида Навоий анъаналари / Увайсий таваллудининг 245 йиллигига бағишланган “Жаҳон отин Увайсий адабий мероси ва унинг аҳамияти” мавзусидаги республика илмий-амалий конференция. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти, 2024 йил, 22 май.

124. Фурқат ижодида Фузулий анъаналари / “Furqat adabiy merosining o‘zbek milliy uyg‘onish adabiyoti rivojida tutgan o‘rni” mavzusidagi Respublika ilmiy-nazariy konferansi. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti, 2024-yil 26-sentabr.

125. Темурийлар даврида адабий жанрлар ривожи / “Амир Темур ва темурийлар даври тарихи масалалари” мавзуидаги республика илмий-амалий анжумани материаллари. – Тошкент: “Ворис” нашриёти (Темурийлар музейи), 2024. – Б. 152 – 163 (2024 йил 18 октябрь).

126. Чустийнинг таржимонлик маҳорати / “Чустий адабий мероси ва унинг ўрганилиши” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти, 2024 йил, 1 ноябрь.

127. Носир Бухорий ижодида ирфоний истилоҳ ва тимсоллар талқини / Адабиётшунос олим, профессор Раҳматулла Баракаев таваллудининг 70 йиллигига бағишланган “Ўзбек адабиётшунослигининг долзарб масалалари” мавзуидаги халқаро илмий-назарий анжуман. – Тошкент, 2024, 1 февраль. – Б. 621 – 630.

128. Раҳматулла Баракаев хангомалари / Адабиётшунос олим, профессор Раҳматулла Баракаев таваллудининг 70 йиллигига бағишланган “Ўзбек адабиётшунослигининг долзарб масалалари” мавзуидаги халқаро илмий-назарий анжуман. – Тошкент, 2024, 1 февраль. – Б. 37 – 43.

129. Навоий ва Бердақ / “Алишер Навоий адабий ва илмий меросини ўрганиш масалаларига бағишланган 69-халқаро илмий-амалий анжуман – Тошкент, 2024. – Б 25 – 32 (2023 йил 7 февраль).

130. Алишер Навоий ва Носир Бухорий / “Алишер Навоий ва ХХI” мавзусидаги 9-улуслараро конференси материаллари. – Тошкент–Бурса, 2024. – Б. 109 – 114 (8 февраль).

131. Навоий ва Гадоий / “Алишер Навоий ва Шарқ Ренессанси” мавзуидаги III халқаро симпозиуми (Мақолалар тўплами). 1-қисм. – Тошкент: “Javohir – Ilm – Nashr”, 2024. – Б. 235 – 248 (2023 йил 9 февраль).

132. Алишер Навоий ва Ҳасан Дехлавий: ўзаро таъсир кирралари / “Алишер Навоийнинг илмий мероси” мавзуидаги халқаро илмий-амалий конференция. – Қўқон: Қўқон университети (2024 йил 12 февраль).

133. Одамнинг жони / Филология фанлари доктори, профессор Боқижон Тўхлиевнинг етмиш ёшига бағишланган “Ўзбек мумтоз

адабиётини ўрганишда янгича ёндашувлар” мавзуидаги илмий йиғин ёзмалари. – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2024 (2024 йил 11 март), – Б. 87 – 93.

134. Бокижон Тўхлиев – навоийшунос / Филология фанлари доктори, профессор Бокижон Тўхлиевнинг етмиш ёшига бағишланган “Ўзбек мумтоз адабиётини ўрганишда янгича ёндашувлар” мавзуидаги илмий йиғин ёзмалари. – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2024 (2024 йил 11 март), – Б. 139 – 149.

135. Fuzuliy ijodining O‘zbekistonda o‘rganilishi / “O‘zbek va ozarbayjon filologiyasining dolzarb masalalari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. II Jild. – Baku, 2024. – S. 4 – 8.

136. Вадуд Маҳмуд – фузулийшунос / “Жадидлар адабий меросининг маънавий-маърифий аҳамияти ва жамият тараққиётидаги ўрни” мавзуидаги халқаро конференция. – ФарДУ, 2024 йил 18 апрель.

137. Эркин Воҳидовнинг ижодий тақомилида Фузулийнинг ўрни \\\ Курдош Қахрамоновнинг 70 йиллигига бағишланган конференция (2024 йил 19 апрель). – Тошкент: ТДПУ нашриёти, 2024. – Б. 129 – 131.

138. Курдош Қахрамонов хангомалари / Курдош Қахрамоновнинг 70 йиллигига бағишланган конференция (2024 йил 19 апрель). – Тошкент: ТДПУ нашриёти, 2024. – Б. 92 – 100.

139. Махтумкули ва Мирзо Кенжабек / Махтумкули таваллудининг 300 йиллигига бағишланган “Махтумкули – дўстлик куйчиси” мавзуидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари (2024 йил 20 апрель). – Термиз: “Сурхон илм нашри” нашриёти, 2024. – Б. 215 – 221.

140. Адабий таъсир қирралари / “Жаҳон навоийшунослиги: кеча ва бугун” мавзуидаги халқаро илмий-амалий конференция. – Тошкент, 2024 йил 23 апрель.

141. Алишер Навоий ва Ҳасан Деҳлавий: паҳлўҳои таъсири мутақобила / Конференсия байналмилалӣ илмий-амалий дар мавзӯи “Масъалаҳои мубрами филологияи Шарқ ва равобити адабий”. – Хўжанд, 26–27 апрели соли 2024.

142. Традиции Навоий в творчестве Махтумкули / “Махтумкули Фироғий – туркман ва ўзбек халқларининг умумий мероси” мавзуидаги халқаро анжуман материаллари (2024 йил 2 май). – Тошкент, 2024. – Б. 44 – 47.

143. Традиции Навоий в творчестве Махтумкули / “Махтумкули Фироғийнинг тафаккур машъали” мавзуидаги халқаро

анжуман материаллари. – Ашгабат: “Илм” нашриёти, 2024, 19 – 20-бетлар (Туркменистон, 2024 йил 17–18 май).

144. Беруний ва таржима масалалари / “Ғарб ва Шарқ адабиётини тарихий-киёсий ўрганиш масалалари” мавзуидаги халқаро конференция (2024 йил 24-25 май). – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2024. – Б. 468 – 475.

145. Фирдоуси и Навои / “Роль “Шахнаме” Фирдоуси в укреплении и расширении таджикского языка, литературы, науки и культуры” мавзуидаги халқаро илмий конференция. – Хўжанд: Хўжанд ДУ, 2024 йил 14–15 май.

146. Алишер Навоий ва Риёзий Самарқандий / Таниқли тилшунос олим Абдували Бердиалиев таваллудининг 85 йиллигига бағишланган “Тожиқ ва ўзбек филологиясининг долзарб масалалари” мавзуидаги халқаро илмий конференция материаллари (Хўжанд ДУ, 2024 йил 15 май). – Хўжанд: “Нури маърифат”, 2024. – Б. 486 – 497.

147. Аваз Ўтар шоҳбайтлари / Аваз Ўтар таваллудининг 140 йиллигига бағишланган “Филологиянинг долзарб масалалари” мавзуидаги халқаро илмий-амалий анжуман материаллари (2024 йил 22–23 май). – Урганч: “Хоразм ёшлари” НМИУ, 2024. – Б. 10 – 14.

148. Фузулий ижодида ирфоний истилоҳ ва тимсоллар талқини / “Алишер Навоий ва Муҳаммад Фузулий: ўзбек-озарбайжон адабий алоқалари ривож масалалари” мавзуидаги улусларро конференс (2024 йил 29 май). – Тошкент, 2024. – Б. 44 – 47.

149. Навоий талқинида қомил инсон / Нўъмон Раҳимжонов таваллудининг 80 йиллигига бағишланган “Ўзбек адабиётшунослигининг долзарб масалалари” мавзусидаги халқаро илмий анжуман, 2024 йил 31 май.

150. Абдулла Орипов талқинида инсон / Нўъмон Раҳимжонов таваллудининг 80 йиллигига бағишланган “Ўзбек адабиётшунослигининг долзарб масалалари” мавзусидаги халқаро илмий анжуман, 2024 йил 31 май.

151. Увайсий ижодида ирфоний мотивлар / “Adabiy ta’lim metodologiyasi: xalqaro tajriba va ilmiy hamkorlik” mavzusidagi professor Hamidulla Boltaboyev tavalludining 70 yilligiga bag‘ishlangan xalqaro ilmiy-nazariy anjuman materiallari (Toshkent: O‘zbekiston milliy universiteti 2024-yil 30-sentabr). – Toshkent “Mashhur press” 2024. – Б. 310 – 315.

152. Давр донишманди / “Adabiy ta’lim metodologiyasi: xalqaro tajriba va ilmiy hamkorlik” mavzusidagi professor Hamidulla Boltaboyev tavalludining 70 yilligiga bag’ishlangan xalqaro ilmiy-nazariy anjuman. – Toshkent: O‘zbekiston milliy universiteti 2024-yil 30-sentabr.

153. Махтумқули асарларининг ўзбекча таржималари / “Махтумқули Фироғийнинг адабий ва сиёсий-фалсафий мероси” мавзуидаги халқаро илмий симпозиум. – Тошкент: Марказий Осиё халқаро институти 2024 йил 15 октябрь.

154. Адабий таъсир ва ўзига хослик / “Филология истиқболлари ва чет тиллар ўқитишнинг амалий имкониятлари” мавзуидаги халқари илмий-амалий конференция материаллари (ГулДУ, 2024 йил 16-17 октябрь). – Гулистон, 2024. – Б. 226 – 229.

155. Таржумаҳои ўзбекии рубоҳои Абу Али ибн Сино / “Ховаршиносии муосир ва дурнамои рушди он: масоили забоншиноси, матншиноси ва робитаҳои адабий” мавзуидаги халқаро илмий-назарий конференция (2024 йил 28–29 октябрь). – Хўжанд: “Хуросон”, 2024. – С. 236 – 239.

156. Носир Бухорий ижодида фахрия байтлар / “Бухоро адабий муҳити: кеча ва бугун” мавзуидаги халқаро илмий-назарий анжуман материаллари (БухДУ, 2024 йил 15 ноябрь). – Бухоро: “Илм зиёси”, 2024. – Б. 222 – 228.

157. Хаёлий Бухорийнинг ҳаёти ва ижоди / “Бухоро адабий муҳити: кеча ва бугун” мавзуидаги халқаро илмий-назарий анжуман (БухДУ, 2024 йил 15 ноябрь). – Бухоро: “Илм зиёси”, 2024. – Б. 228 – 232.

158. Махтумқули ижодида Навоий анъаналари / “Махтумқули ижодининг ўзбек адабиёти ва санъатида тутган” мавзуидаги халқаро илмий конференция материаллари (2024 йил 18 сентябрь). – Хива: Хоразм Маъмун академияси, 2024. – Б. 18 – 28.

159. Нажмиддин Комилов – таржимашунос ва таржимон / “VIII Таржимашунослар форуми” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция. – Тошкент давлат Шарқшунослик университети, 2024 йил 14 декабрь.

160. Чингиз Айтматов асарларида миллий қадрият ва анъаналар талқини / Таниқли адабиётшунос олим, профессор Абдусалом Абдуқодиров таваллудининг 75 йиллигига бағишланган “Филологиянинг долзарб масалалари: мақсад ва истиқбол” мавзуидаги халқаро илмий-амалий анжуман (2024 йил 19–20 декабрь). – Хўжанд (Тожикистон): “Кова”, 2024. – Б. 667 – 673.

161. Баҳоуддин Нақшбанд рубоийларида ирфоний ғоялар / “Temuriylar davrida adabiy-estetik tafakkur takomili: Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiy” mavzuidagi xalqaro ilmiy-nazariy anjuman. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti, 2024 йил 13 ноябрь.

162. Шота Руставели и узбекская литература / Десятая Международная научная конференция по теме “Перспективы развития грузино-осетинских отношений”. – Тбилиси: Тбилисский государственный университет, 13–14 ноября 2024 года.

2025

163. Алишер Навоий ва Фахриддин Ироқий / “Алишер Навоий адабий ва илмий меросини ўрганиш масалаларига бағишланган 70-халқаро конференция материаллари (2025 йил 5 февраль). – Тошкент: “Яшил япроқ”, 2025. – Б. 224 – 232.

164. Навоий ва Саккокий / “Алишер Навоий ва Шарқ Ренессанси” мавзuidaги IV халқаро симпозиум материаллари. III–IV шўъба (Навоий шаҳри, (2025 йил 8–9 февраль)). – Тошкент: “Sahhof”, 2025. – Б. 220 – 236.

165. Вадуд Маҳмуд – фузулийшунос / Филология фанлари доктори, профессор Жаббор Эшонқулов таваллудининг 60 йиллигига бағишланган “Туркий халқлар фольклорининг қиёсий ўрганиш масалалари” мавзусидаги халқаро илмий-назарий анжуман материаллари (2025 йил 5 май). – Тошкент: “Тафаккур”, 2025. – Б. 360 – 364.

166. Алишер Навоий ва Риёзий Самарқандий / Алишер Навоий ва адабий таъсир масалалари: бадий ижод, компаративистика ва Ренессанс” мавзусидаги Муслиҳиддин Муҳиддиновнинг 80 йиллигига бағишланган халқаро илмий-назарий анжуман материаллари (1-китоб) (2025 йил, 16-17 май). – Самарқанд: СамДУ нашриёти, 2015. – Б. 156 – 164.

167. Хуршиднинг таржимонлик маҳорати / “Шахс маънавиятининг шаклланишида тил ва адабиётнинг ўрни” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция тўплами (2025 йил, 30 май). – Қўқон: Қўқон университети, 2025. – Б. 861 – 873.

168. Чустийнинг таржимонлик маҳорати / “Ўзбек филологиясида матншунослик ва манбашунослик муаммолари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференцияст материаллари (Наманган давлат университети, 2025 йил 13 – 14 июнь). – Наманган, 2025. – Б. 394 – 400

169. Адабий таъсир қирралари / “Jahon Navoiyshunosligi: kecha va bugun” mavzusidagi xalqaro konferensiya materiallari . – Toshkent: “Fan”, 2025. – B. 448 – 465.

170. Абай ва ўзбек адабиёти / “Марказий Осиё халқлари маданий ҳамкорлигини мустаҳкамлашда Абай Қўнонбоев маънавий меросининг ўрни” мавзусидаги халқаро конференция. – Тошкент: Марказий Осиё халқаро институти, 2025 йил 15 август.

171. Алишер Навоий ва Адиб Собир Термизий / Академик Бахтиёр Назаров таваллудининг 80 йиллигига бағишланган “Адабиётшуносликнинг долзарб масалалари” мавзуидаги халқаро илмий анжуман. – Тошкент: Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти, 2025 йил 17 сентябрь.

172. Низомий ва ўзбек адабиёти / “Ўзбекистон-Озарбайжон: адабий алоқалар ва ҳамкорлик истиқболлари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция. – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2025 йил, 10 октябрь.

173. Усмон Қўчқор ижодида Алишер Навоийнинг тутган ўрни / Алишер Навоий илмий-адабий меросининг умумбашарият маънавий ва маърифий тараққиётидаги ўрни” мавзуидаги V халқаро илмий конференция материаллари. V-VI-VII шўъба. – Toshkent: “Muruvvatli-dil press, 2024. – B. 441 – 450 (Навоий шаҳри, 2025 йил, 17 – 18 октябрь).

ОЛИМ ҲАҚИДАГИ МАҚОЛА ВА ТАҚРИЗЛАР

1. Пўлат Мўмин. Умрбоқий шоҳбайтлар // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2003 йил 11 июль.
2. Бахтиёр Назаров. Рубоий таржимачилигида янги қадам // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2005, № 3. – Б. 80 – 86.
3. Шоира Раупова. “Муҳаббат тароналари” // “Ишонч”, 2005 йил 17 июнь.
4. Абдуҳамид Парда. Таржима ҳам – ижод // “Жаҳон адабиёти”, 2006. – № 1.
5. Бахтиёр Назаров. Муҳаббат бўстони // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2006 йил 21 июль.
6. Аҳмад Абдуллаев. Рубоийни тадқиқ этишда янги талқинлар // “Ўзбек тили ва адабиёти”, 2008, № 3. – Б. 104 – 107.
7. Абдулло Субҳонов. Шеър худ таржума аст / “Овози тожик”, 25 июли соли 2009.
8. “Минг бир рубоий” // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2009 йил 16 октябрь.
9. Абдуҳамид Парда. Дурдоналар гулдастаси // “Жаҳон адабиёти”, 2009. – № 12.
10. Аҳмад Отабоев. Соҳир сўз санъаткори // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2010 йил 12 март.
11. Ahmet Mammedov. Magtugulunun ozbekce taze nesiri / “Turkmen dili”, 2012 yul 7 noyabr.
12. Ahmet Mammedov. Ahli gowunlerin sauri / “Turkmen dunyasi”, 2013 yul, 14 noyabr.
13. Alayip sowgatlar / / “Edebiyat we sungat” (Turkmenistan), 2013 yul 11 oktyabr.
14. Буробия Ражабова. Очилов Эргаш Зокирович // Заҳриддин Муҳаммад Бобур энциклопедияси. – Тошкент: “Шарқ”, 2014. – Б. 412.
15. Ahmet Mammedov. Akuldarun parasatlu jumleleri ozbek dilinde / “Turkmen dili”, 2015 yul 2 fevral.
16. Ahmet Mammedov. Magtugulu ozbekce sozleyar / “Turkmen dunyasi”, 2016 yul, 15 sentyabr.
17. Каримбой Қурамбоев. Улуғ шоирга эҳтиром рамзи / “Қарақалпақ эдебияти”, 2015 жыл февраль, № 2.
18. Хусрав Ҳамидов. Олим ва таржумони сермахсул / “Овози тожик”, 4 феввали соли 2015.
19. Насима Қодирова. Улуғ адабиётнинг етук хизматкори / “Бухоро адабиёти ва санъати”, 2015, июнь, № 3.

20. Эргаш Очилов / Ўзбек мумтоз адабиётшунослиги (Антология). – “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти, 2016. – Б. 483.

21. Нўъмон Раҳимжонов. Эргаш Очилов // Нўъмон Раҳимжонов. Ўзбекистон адабиётшунослари. – Тошкент: “Ёш авлод матбаа”, 2021. – Б. 577 – 579.

22. Қаҳрамон Ражабов. Дўст ҳақида сўз // “Қизилтепа тонги”, 2022 йил 11 ноябрь.

23. Мақсуд Асад. Очилов Эргаш // Алишер Навоий энциклопедияси, 3-жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон” нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2024. – Б. 233 – 234.

24. Сирдарё Ўтанова. “Алишер Навоий” (Шу номли рисолам ҳақида) // Алишер Навоий энциклопедияси, 1-жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон” нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2024. – Б. 89.

25. Сирдарё Ўтанова. “Бир ҳовуч дур” (Шу номли рисолам ҳақида) // Алишер Навоий энциклопедияси, 1-жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон” нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2024. – Б. 257.

26. Мақсуд Асад. “Ишқ ва ҳайрат олами” (Шу номли рисолам ҳақида) // Алишер Навоий энциклопедияси, 2-жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон” нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2024. – Б. 62.

27. Эргаш Очилов // Аҳмадов Д. Ўзбек таржимашунослари. Рисола. – Тошкент: “Муҳаррир”, 2024. – Б. 165 – 167.

28. Боқижон Тўхлиев. Назария ва амалиёт ҳамкорлиги // “Инновация ва тараққиёт” (Урганч ДУ), 2025, № 8. – Б. 66 – 76.

29. Тоҳир Турдибоев. Фидойи инсон ва қомусий олим / “Сўғд ҳақиқати”, 2025 йил 27 сентябрь (№ 77).

30. Boqijon To'xliev. Emgak tortib ilm o'rgangan xiradmand // “O'zbek tili va adabiyini”, 2025 yil, № 4. – Б. 114 – 119.

31. Омон Абдулла. Шиддатли парвоз моҳияти / “Шофиркон овози”, 2025 йил 23 сентябрь – 1 октябрь.

32. Бобокул Усмон. Менинг Эргаш укам / “Шофиркон овози”, 2025 йил 15 октябрь.

33. Бахтиёр Файзуллоев. Олимликнинг машаққатли йўли / “Халқ овози” (Тожикистон), 2025 йил 16 октябрь.

34. Қутлуг 60 ёшга илм ва ижод қарвони билан // “Айний ворислари” журналы, 2025 йил, № 4. – Б. 133 – 135.

35. Dilshod G'ayipov. Ergash Ochilov – Xorazm adabiy myhitining mohir tadqiqotchisi / “Yrganch universiteti, 2025 yil, № 6 (oktyabr).

36. Нурали Нурзод, Бахтиёр Файзуллоев. Муҳаққиқ ва мутаржим адабиёти тожик / “Адабиёт ва санъат”, 29-октябри соли 2025 (Тожикистон)

ШОГИРДЛАР

1. Докторантлар

1. Ҳакимов Мунишжон Муродович. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти ҳузуридаги Dsc.02/30.12.2019.Fil.46.01 рақамли илмий кенгашда 2024 йил 27 декабрда 10.00.02. – Ўзбек адабиёти ихтисослигидан “Жамол Камол ижодининг мавзу кўлами ва ғоявий-бадий хусусиятлари” мавзуида филология фанлари доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун диссертация ҳимоя қилган.

2. Имомалиева Мушаррафхон Илҳомжон қизи. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти ҳузуридаги Dsc.02/30.12.2019.Fil.46.01 рақамли илмий кенгашда 2024 йил 9 апрелда 10.00.07. – Адабиёт назарияси (Филология фанлари) ихтисослигидан “Амирий ижодида ирфоний ғоя ва тимсоллар” мавзуида филология фанлари доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун диссертация ҳимоя қилган.

3. Отабоева Моҳира Аҳмад қизи. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти ҳузуридаги Dsc.02/30.12.2019.Fil.46.01 рақамли илмий кенгашда 2025 йил 27 июнда 10.00.06. – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштира тилшунослик ва таржимашунослик ихтисослигидан “Таржимада муаллиф маҳоратини қайта яратиш (Инглизчадан ўзбекчага таржималар мисолида)” мавзуида филология фанлари доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун диссертация ҳимоя қилган.

4. Каримов Дилшод Юлдошевич. “Ҳозирги ўзбек шеъриятида фольклор анъаналарининг янгиланиш тамойиллари (композицион ва семантик кўлам)” мавзуидаги филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун диссертация тадқиқоти олиб борапти.

5. Исмоилова Феруза. “Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуфнинг “Очиқ хат” асарининг инглизча таржимасида диний тушунчалар талқини” мавзуидаги филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун диссертация тадқиқоти олиб борапти.

2. Магистрантлар

1. Ходжаева Нилуфар Бекмуратовна. “Премчанднинг “Севги инъоми” (“Вардаан”) романи таржимасида миллий колоритнинг акс этиши”. – Тошкент давлат Шарқшунослик институти, 2007.
2. Мирзаев Муроджон “Ҳамза Муҳаммад Букрийнинг “Сафо айвони” романи бадииятининг таржимада қайта яратилиши”. – Тошкент давлат Шарқшунослик институти, 2009.
3. Файзуллаева Ноибба. “Аҳмед Лутфи Қозончининг “Қайнона” романи таржимасининг бадиий хусусиятлари”. – Тошкент давлат Шарқшунослик институти, 2011.
4. Файзиева Муниҳон “Бадиий таржимада муаллиф услубини бериш”. – Тошкент давлат Шарқшунослик институти, 2011.
5. Маматсалиева Зухра. “Ўзбек тилидан ҳиндий тилига ўғирилган бадиий асарларда тарихий-архаик лексиканинг берилиш усуллари. – Тошкент давлат Шарқшунослик институти, 2017.
6. Аvezметов Ҳумоюн Шерали ўғли. “Содиқ Ҳидоят ҳикояларининг ўзбекча таржимасида персонажлар нутқининг берилиш усуллари. – Тошкент давлат Шарқшунослик институти, 2018.
7. Удаев Бобур. “Гулистон” таржималарида адаптация. – Тошкент давлат Шарқшунослик институти, 2018.
8. Губаева Ҳуршида Исмаиλλα кизи. “Корейс тилидан таржима қилинган ҳикояларда миллат концептосферасининг берилиши”. – Тошкент давлат Шарқшунослик институти, 2019.
9. Адилова Нилуфар. “Синхрон таржимада нотик ва таржимон нутқининг услуб муаммолари”. – Тошкент давлат Шарқшунослик университети, 2021.
10. Турсунбоев Акбар. “Кетма-кет таржиманинг лингвистик ва экстралингвистик жиҳатлари”. – Тошкент давлат Шарқшунослик университети, 2021.
11. Исмоилова Мадинахон. “Умар Хайём рубойлари таржималарининг қиёсий таҳлили”. Тошкент давлат Шарқшунослик университети, 2022.
12. Рихсбоева Нодира. “Саъдий Шерозийнинг “Гулистон” асари ўзбекча таржималарининг қиёсий таҳлили”. – Тошкент давлат Шарқшунослик университети, 2022.
13. Қодиров Умидбек. “Назар Эшонқул ижодида модернистик талқин ва тасвир”. – Урганч давлат университети, 2022.
14. Сагатова Дилрабо. “Баҳром Рўзимухаммад ва ўзбек шеърлятида модернизм”. – Урганч давлат университети, 2022.

ОППОНЕНТЛИК

1. Қодиржон Эргашев. “Ўзбек насрида иншо (Навоий “Муншаот”и мисолида) мавзусидаги 10.01.03. – Ўзбек адабиёти тарихи ихтисослигидан филология фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент: Адабиёт институти, 1996.

2. Жасурбек Маҳмудов. “Паҳлавон Маҳмуд ҳаёти ва адабий меросининг матний тадқиқи” мавзусидаги 10.00.05. – Матншунослик ва манбашунослик ихтисослигидан филология фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий университети, 2006.

3. Сайдалиев Тўлқин Хайриддинович. “Бобур лирикаси бадииятининг русча таржималари талқини” мавзуидаги 10.01.03 – Миллий адабиёт тарихи (ўзбек адабиёти) ихтисослигидан филология фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент: Тил ва адабиёт институти, 2007.

4. Феруза Низомова. “Амир Хусрав Деҳлавий ижодида рубоий жанри” мавзусидаги 10.00.05. – Матншунослик ва манбашунослик ихтисослигидан филология фанлари номзоди илмий даражасини олиш тақдим этилган ёзилган диссертация. – Тошкент: Шарқшунослик институти, 2008.

5. Мамажонов Зокиржон Аҳмаджонович. “Ўхшатиш асосидаги шеърӣ санъатларнинг назарӣ тавсифи ва таснифи” мавзуидаги 10.00.02 – Ўзбек адабиёти ихтисослигидан филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент: Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти, 2017.

6. Давлатов Олим Давлатович. “Алишер Навоӣ шеърӣятида Қуръон оятлари ва ҳадисларнинг бадиӣ талқини” мавзусидаги 10.00.02 – Ўзбек адабиёти ихтисослигидан филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Самарқанд: Самарқанд давлат университети, 2017.

7. Карабаев Сардор Юлдашевич. “Амир Ҳамза Шинворӣ шеърӣяти ва Хайбар адабий мактаби (анъанавӣлик ва янгиланиш жараёнлари)” мавзусидаги 10.01.05 – Осиё ва Африка мамлакатлари тили ва адабиёти ихтисослигидан филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш

учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент: Шарқшунослик институти, 2017.

8. Шакирова Шоҳида Юсуповна. Бобожон Санойининг адабий-ирфоний мероси” мавзуидаги 10.00.10. – Матншунослик ва адабий манбашунослик ихтисослигидан филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент: Шарқшунослик институти, 2018.

9. Шукурова Зилола Юсуфовна. “Қисаси Рабғузийда фольклор аънаналари” мавзуидаги 10.00.08 – фольклоршунолик ихтисослигидан филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент: Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти, 2018.

10. Ходжаева Нилуфар Бекмуратовна. “Премчсанд асарлари ўзбекча таржималарининг лексик-стилистик хусусиятлари” мавзусидаги 10.00.06. – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштира тилшунослик, таржимашунослик ихтисослигидан филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент: Шарқшунослик институти, 2019.

11. Ҳамидов Хусрав Саъдуллоевич. “Жалолиддин Румийнинг “Маснавийи маънавий” асиридаги ҳикоятларнинг генезиси, мазмуни ва композицион қурилишининг қиёсий таҳлили” мавзусидаги 10.00.05. – Осиё ва Африка тиллари ва адабиёти ихтисослигидан филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2019.

12. Умрзоқов Баҳриддин Сафарович. “Али Сафийнинг илмий-адабий мероси ва унинг “Рашахот айну-л-ҳаёт” асарининг қиёсий-текстологик тадқиқи” мавзуидаги 10.00.10. – Матншунослик ва адабий манбашунослик ихтисослигидан филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2019.

13. Турдиев Азизбек Анваржонович. “Ўзбек шеъриятида фольклор аънаналари ва синкретик ҳолат (Тўра Сулаймон ижоди мисоли)” мавзуидаги 10.00.08 – фольклоршунослик ихтисослигидан филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент: Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти, 2020.

14. Джураева Сожида Равшанкуловна. “XX аср ўзбек адабиётшунослигида мумтоз лирик жанрлар тадқиқи (рубойи, туюк, қитъа мисолида)” мавзусидаги 10.00.02 – Ўзбек адабиёти ихтисослигидан филология фанлари бўйича фалсафа доктори ((PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Самарқанд давлат университети, 2020.

15. Джабборовна Матлуба Рустамовна. “Ўзбек мумтоз адабиётида Жамшид образининг бадиий талқини” мавзусидаги 10.00.02 – Ўзбек адабиёти ихтисослигидан филология фанлари бўйича фалсафа доктори ((PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент: Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат Ўзбек тили ва адабиёти университети. – 2020.

16. Пулатова Малоҳат Рихсибаевна. “Шарқ мумтоз адабиётида “Арбаъин” ёзиш анъаналари (Жомий, Навоий ва Ғузулий асарлари мисолида)” мавзусидаги 10.00.10 – Матншунослик ва адабий манбашунослик ихтисослигидан филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2020.

17. Тайланова Муқаддасхон Назарбой қизи. “Корейсча эртақларнинг ўзбекча таржимасида ҳайвонот ва ўсимлик дунёсининг лексик-семантик трансформацияси” мавзусидаги 10.00.06. – Киёсий адабиётшунослик, чоғиштирма тилшунослик ва таржимашунослик ихтисослигидан филология фанлари доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2024.

18. Азимова Муҳаббат Самадовна. “Садриддин Салим Бухорий ижоди бадиияти” мавзусидаги 10.00.02 – ўзбек адабиёти ихтисослигидан филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Бухоро, 2025.

19. Жумаева Камола Шавкат қизи. “Ҳоконий Ширвоний ижодида қасида жанри” мавзусидаги 10.00.05. – “Осиё ва Африка халқлари тили ва адабиёти” ихтисослигидан филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2025ъ.

20. Шаропова Нафиса Бахшилло қизи. “Ҳудойберди Тўхтабоев асарлари русча таржималарининг ўзига хос хусусиятлари” мав-

зусидаги 10.00.06 – қиёсий адабиётшунослик, чоғиштира тил-шунослик ва таржимашунослик ихтисослигидан филология фанлари доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Навоий: Ўзбекистон миллий университети, 2025.

21. Қодирова Зухра Обидхон қизи. Рашидиддин Ватвот “Ҳа-дойиқ ус-сеҳр фи дақойиқ уш-шеър” асари: Туркия фондлари-даги қўлёзмаларининг матний-қиёсий тадқиқи” мавзусидаги 10.00.10 – Матншунослик ва адабий манбашунослик ихтисосли-гидан филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент: Шарқшунослик университети, 2025.

МУНДАРИЖА

ИЛМУ ИЖОД ФИДОЙИСИ

Мақсуд Асадов. Олиму муаллиму мутаржим	3
Гулчеҳра Рихсиева. Заҳматкаш олим ва педагог	8
Боқижон Тўхлиев. Эмгак тортиб илм ўрганган хирадманд. 10	
Султонмурод Олим. “Келди очилур чоғинг...”	19
Almaz Ülvi Binnatova. Klassik irs tədqiqatçısı, tərcüman Erqas Açilov.....	30
Абдурахим Маннонов. Уммон тубидан жавоҳир тўплаган олим	40
Абдуваҳоб Мадвалиев. Иқтидорли, серқирра ва фидойи олим, самимий ва камтарин инсон	45
Қурдош Қаҳрамонов. Илм ва ҳаёт йўли – юксалиш тамойили	50
Бадриддин Мақсудода. Инсони начиб.....	61
Раҳматулла Баракаев. “Эргаш Очил дерлар отини”	65
Yaşar Qasimbəyli. Erqas Açıl və hazırki özbək nəvəişünaslığı . 69	
Бахтиёр Файзуллоев. “Олим бўлсанг, бўлгин Эргаш Очилдай...”	73
Шомирза Турдимов. Санокларда биринчи... ..	82
Қудратулла Омонов. Шарқшунос ёшларнинг суюкли устози	84
Нурали Нурзод. Донишманди зулнисонайн	87
Зебохон Қобилова, Мушарраф Имомалиева. Илм ва сўз фидойиси.....	92
Собит Авезов. Устозга айланган шогирд.....	95
Қаҳрамон Ражабов. Дўст ҳақида сўз.....	99
Хайрулла Ҳамидов. Бўйи баравар иш қилган олим, таржимон ва ижодкор.....	105
Муътабар Шарипова. Олими равшанфикр, омўзгори соҳибмақтаб ва инсони начibu нексиришт	111
Исломжон Ёқубов. Бир ховуч дур	113
Мавлонберди Суёнов. Илм ҳам – ибодатдир	117
Зоҳиджон Содиков. Мутаржим, муҳаррир, муаллим ва олим.....	122

Шавкат Ҳасан. Адабиётнинг ўз одами.....	125
Дармоной Ўраева. Фольклорга муҳаббат – халққа муҳаббат.....	127
Дилрабо Қувватова. Эргаш Очиловнинг Ғафур Ғулом ҳақидаги тадқиқотлари	133
Қаҳрамон Тўхсанов, Дилшод Ражабов. Одамийлик мулкининг соҳиби... ..	137
Санобар Тўлаганова. Маърифатга эргашиб, яхшиликларни эргаштираётган олим.....	143
Марҳабо Қўчқорова. Академикларни ҳайратга солган олим.....	145
Дилшод Ғайипов. Эргаш Очилов – Хоразм адабий муҳитининг моҳир тадқиқотчиси	148
Тохир Турдибоев. Фидойи инсон ва қомусий олим	153
Шодмон Сулаймон. “Бу дунёда тасодиф йўк...”	159
Лайло Шарипова. Устоз даражасидаги тўғарақдошим.....	162
Улуғбек Сатторов. Маърифат чироғини ёққан нурли фикр соҳиби	165
Янгибой Қўчқоров. Давримизнинг бир донишманди	169
Мўминжон Сулаймонов. Сермахсул ва серғайрат олим.....	173
Олим Олтинбек. Биз – партадошлармиз.....	176
Хисрав Ҳамидов. Тарҷумони ашъори мондагор.....	178
Отабек Жўрабоев. Китоб ўқийётган олим.....	181
Ойбек Рашидов. Бой адабий меросимиз тадқиқотчиси	185
Олимжон Абдуллоев. Ғойибона танишув	188
Фурқат Нурманов. Теран салоҳият соҳиби	190
Феруза Қаюмова. Илм ошиғи	192
Nilufar Xodjaeva. Ilmga sadoqat va insoniylik uyg'unligi.....	196
Омон Абдулла. Қўчқор бўлар қўзининг... ..	199
Бобокул Усмон. Яхшиларга эргашиб... ..	207
Алимурод Темиров. Янги сўз изидан ўзликни излаб... ..	209
Рафиқ Маъмуров. Ширин хотиралар	212
Анвар Алламбергенов. Серкирра олим.....	213
Дилмурод Асқаров. Ўзбек ва форс-тожик адабий алоқалари тадқиқотчиси	217
Фарҳод Кенжаев. Доктор Очилов.....	219
Ихтиёр Ҳамроев, Дилкаш дўст	222

СЎЗБОШИ ВА ТАҚРИЗЛАР

Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Сўзбоши	224
Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Сўзбоши	227
Нажмиддин Комилов. Сўфиёна завқу шавқ тўлқинлари	228
Бахтиёр Назаров. Рубойи таржимачилигида янги қадам	231
Аҳмад Абдуллаев. Рубойини талқин этишдаги янгича талқинлар	240
Ahmet Mämmedov. Magtymgulynyň özbekçe täze neşiri.....	245
Ahmet Mämmedov. Akyldaryň parasatly jümleleri özbek dilinde	246
Ahmet Mämmedov. Magtymguly özbekçe “sözleyär”	247
Nizami Məmmədov-Tağısoy. Nəsimi poeziyası azərbaycan-özbək ədəbiəlaqələri müstəvisində	249
Каримбой Қурамбоев. Улуғ шоирга эҳтиром рамзи.....	263
Аҳмад Отабоев. Соҳир сўз санъаткори.....	267
Абдулло Субҳон. Шеър худ тарчума аст	271
Абдуҳамид Парда. Таржима ҳам – ижод	276
Абдуҳамид Парда. Дурдоналар гулдастаси	280
Шоира Аҳмедова. Очилган хазиналарга эргашиб, хазиналар яратган олим	284
Гуландом Қурамбоева. Бердақ шеърлари Эргаш Очилов таржималарида	289
Сайфиддин Рафиддинов. Рудакий рубойларининг ўзбек тилидаги таржималари	292
Сайфиддин Рафиддинов. “Донишмандлар тухфаси” рубойлар тўпламига тақриз.....	301
Маърифат Ражабова. Навоийдан дур излаган олим	303
Насиба Жўракулова. Сўз эҳтиёжи.....	308
Султонмурод Олим. “Донишмандлар тухфаси” рубойлар тўпламига тақриз.....	314
Машарип Сафаров. Махтумқулининг Эргаш Очилов таржимасидаги “Асарлар” тўплами ҳақида.....	315
Жасурбек Маҳмудов. Эргаш Очиловнинг “Минг бир рубой” китобига тақриз.....	317
“Минг бир рубой”	318

ШОГИРДЛАР ЭҲТИРОМИ

Зулайҳо Абдурахмон. Қалам ва қисмат.....	320
Насима Қодирова. Улуғ адабиётнинг етук хизматкори	326
Ҳамза Жўраев. Серқирра истеъдод соҳиби	333
Мунисжон Ҳакимов. Олимнинг ҳовучи.....	335
Шаҳло Каримова. Илм ҳазинасида қимматбаҳо дур	339
Қамола Улуғмуродова. Эргаш Очилов – моҳир таржимон .	342
Эътиборхон Ғойиббоева. Эргаш Очилов – ҳикматшунос олим	347
Хуршида Нишонава. Таржимашунослик ва адабий тафаккур.....	351

ЭЪТИРОФ – ЭНГ ОЛИЙ МУКОФОТ.....	358
ИЛҲОМБАХШ БАДИҲАЛАР.....	417
ҲАНГОМАЛАР	457
БИБЛИОГРАФИК КЎРСАТКИЧ	469

ОЛИМУ МУАЛЛИМУ МУТАРЖИМ

*(Таниқли адабиётшунос олим ва таржимон,
филология фанлари номзоди. профессор Эргаш Очилов
таваллудининг 60 йиллигига бағишланган тўпلام)*

МУҲАРРИР: А. МУХТОРОВ
ТЕХНИК МУҲАРРИР: О. МУХТОРОВ
САҲИФАЛОВЧИ ДИЗАЙНЕР: Д. АКРАМОВ

Нашриёт лицензияси: 5209

Босишга рухсат этилди 31.10.2025.
Бичими 60x84 $\frac{1}{16}$. Офсет қоғози. Офсет босма
усулда босилди. “Times New Roman” гарнитураси.
Шартли босма табоқ 37,5. Адади 200 нусха.

Оригинал макет «Тафаккур» нашриётида тайёрланди.
Манзил: Тошкент вилояти, Тошкент тумани, Бунёдкор МФЙ,
Кўл 17-тор кўча, 9-уй. **Тел:** 71 2447588.
Email: tafakkurmaktub@mail.ru

«Фан ва таълим» нашриёти босмахонасида чоп этилди.
Манзил: Тошкент шаҳри, Шайхонтохур тумани, Навоий
кўчаси, 30-уй. **Websayt:** fanvatalim.uz
Email: info@fanvatalim.uz **Тел:** +998 94 6644003.
 @FANVATALIMGA